

6
40 / K
38

cho. fra Ro. So. Ve. cat. inscr.

DIDACI A STVNICA SALMANTICENSIS EREMITÆ AVGVSTINIANI

In Iob Commentaria.

QVIBVS TRIPLEX EIVS EDITIO vulgata Latina, Hebræa, & Græca Septuaginta interpretum, necnon & Chaldæa explicantur.

ET INTER SE CVM DIFFERRE HÆ editiones videntur, conciliantur, & præcepta vitæ cum virtute colendæ literaliter deducuntur.

AD GREGORIVM XIV. PON. MAX. ET PHILIPPVM II. CATHOLICVM HISPANIARVM REGEM.

SVPERIORVM PERMISSV

ROMAE, Apud Franciscum Zannettum. M. D. XCI.

GREGORIO XIV. PONTIFICI MAXIMO.

FRANCISCVS ZANNETTVS Typographus. S. P. D.

COMMENTARIOS in Iobum Didaci à Stunica Augustiniani eremitæ (Beatissime Pater) meis edendos typis hoc tempore, doctorum hominum ac piorum hortatu susceperam : quos, & propter doctrinæ præstantiam & propter egregiam explicandi perspicuitatem cum iucunda breuitate coniunctam, viris grauibus, ac sacrarum litterarum peritis valde probatos esse intelligebam. Quamuis enim essent in Hispania superioribus annis impressi; non dum tamen pedem in Italiam, quod sciretur, intulerant. Eos vero cui dicarem potius, quam tibi, Pater Beatissime non videbam. Iobi enim liber omnium propemodum sacrorum voluminum longe obscurissimus tam luculentis commentarijs illustratus in cuius potius nomine appareat, quam eius, qui supremus est veræ religionis interpres, diuinorum oraculorum custos fidelissimus, summus

morum honeſtorum doctor ac patronus? cum præſertim hoc vno libro tam multa orthodoxæ religionis dogmata contineantur, tam præclara virtutum omnium, patientiæ vero potiſsimum ac fortitudinis documenta? Ego vero qui iam tot annis Romæ ſummis pontificibus operam nauo: quorum etiam erga me beneficentiam, Gregorij præſertim Tertij decimi, quoad vixit, aſsidue ſum expertus; cui potiſsimum hoc munuſculum deferam, niſi tibi? qui illi in iſta celſiſsima ſede apoſtolica Chriſti vicarius, magna omnium gratulatione ſuccedis, cuius non modo nomen, ſed humanitatem quoque, morumque facilitatem repræſentas? Tuæ igitur ſanctitatis, præclari commentarij, iam patrocinio gaudeant: & qui ſacroſancto Iobi viri fortiſſimi, celeberrimique vatis volumini tantum ad intelligendum lumen attulerant; tuæ iam autoritatis clariſsima luce perfuſi, hominum mentes, non modo inſcitiae tenebris pulſis, illuſtrent; verum etiam ad imitandam Iobi virtutem ac patientiam vehementer inflamment. Vale Pater Beatiſsime.

PHILIPPO II. CATHOLICO HISPANIARVM REGI.

DIDACVS A STVNICA Augustinianus Eremita. S. P. D.

ONNIHIL (Rex potentissime) significasti, tibi pro tua singulari religione, & pietate gratam fuisse operam, & industriam nostram, quam in libris nostris de vera religione, & commentarijs in Zachariam conficiendis posuimus. Quare ego valde excitatus aggredi ausus sum commentaria in Iob, quæ mihi difficillima fore sciebam, nec meam opinionem fefellerunt, sed longe superarunt. Longum enim esset tibi (Rex maxime) recensere in quantas, & quàm graues inciderimus difficultates. Eas tamen boni, & docti viri cognoscent, si in ipsis commentarijs, quæ cum his literis ad te mittimus, & in nomine tuo in lucem proferimus, versari voluerint. Quos laborem, & studium nostrum probaturos spero, tibique gratiam habituros, quòd beneficio tuo nonnihil ex eis fructus perceperint. Vale Rex inuictissime.

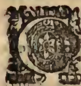
DE mandato ſupremi conſilij hos commentarios in Iob à patre magiſtro Didaco Stunica ex diui Auguſtini familia editos quam potui diligenter euolui, neque aliquid in eis offendi quod cum Catholica veritate pugnet, aut ſanctorum inſtitutis probisque moribus aduerſetur. Sed eos potius ſana doctrina, & eximia eruditione refertos inueni. Quare eos ad communem fructum euulgari poſſe iudicaui. In quam ſententiam me duo præter alia potiſſimum adduxerunt. Tum quòd uiderim in eis literalem ſenſum literæque contextum explicari optime. Tum præterea quia vulgata tranſlatione religioſe ſeruata cum Hebraica, Chaldaica, & Septuaginta interpretum conuerſione conſentiunt. Quod vt multis difficillimum ac ſupra cuiuſquam facultatem viſum eſt, ita auidius expetitum fuit. Quod ſane hic exquiſita eruditione ſingularique doctrina præſtitum comperi. Quare vt hoc meum eſſe iudicium planius oſtendam, nomen meum ſubſcribendum volui, Matriti in Collegio Societatis Ieſu. 4. Calend. Martij.

Alfonſus à Montoya.

DE mandato Illustrissimi D. D. Gasparis a Quiroga Cardinalis amplissimi & Archiepiscopi Toletani vidi hunc librum commentariorum in Iob reuerendi admodum patris Didaci de çuñiga ordinis eremitarum sancti Augustini, & sacræ Theologiæ professoris: videturque dignissimus qui typis mandetur: tum ob insignẽ illius doctrinam, multiplicemque eruditionem: tum quòd ex illo facile quisque (quod ad mores attinet) vtilitatem non modicam capere potest. Datum in hoc nostro collegio Mantuano pridie nonas Nouemb. anni. 1583.

Ioannes Hieronymus de los Cameros.

FRATER IOANNES GREGORIVS Satorre sacræ Theologiæ magister, & Prouincialis Augustinianus Aragoniæ prouinciæ, doctissimo & grauissimo patri Didaco à Stunica sacrarum litterarum magistro & earundem fidelissimo interpreti. S. P. D.

VM eo præcipue consilia, & cogitationes doctissimorum hominum dirigantur, dum in lucem librum aliquem edunt, vt animos nostros forment, & eruditis ac frequentibus de qualibet rerum optimarum scientia atque arte sermonibus instituant. Tum etiam vt non solum præcipua virtutis cognitione locupletent: verumetiam vt aliorum quoque vtilitati seruiant: in dies feruentius animus meus excitatur, atque inflammatur ad reuoluendos doctissimos libros nouaque opera scrutanda: vt sic omnia bona, & felicitatis thesauros ex hac assidua librorum lectione colligere possim. Cumque versarer in hac cura totus, occurrit mihi felici quodam meo fato liber quidam, quem cum reuoluerem, intellexi quosdam commentarios doctissimos esse, à te singulari industria, ac pene diuino artificio editos in Zachariam Prophetam: quem quantum meo ingenio assequi possum, omnium minorum prophetarum difficilimum, & in quo exponendo sudandum, animoque excubandum esse existimarem. Quos cùm propter vtilitatem, tum propter suauitatem, sæpissime legissem, facile cognoui admirabilem doctrinam, ac pene inauditam eruditionem in eis latere. Etenim ex innumeris ornamentis (quibus probe scio scatere) quodnam meis omnibus sermonibus illustrem, exornem, atque efferam prorsus ignoro. Extollam ne summis laudibus tuam istam non mediocrem, nec vulgarem

animi dotem, perspicuitatem scilicet? qua fultus maxima facilitate, ac claritate intimos animi sensus: abstrusa mysteria patefacis: quæ nimis retrusé in typis, & figuris accõmodatissimis egregius ille propheta posteritati scripta reliquit. Exornabone proprietatem incredibilem, & sanctissimam religionem, qua potissimum animos omnium fidelium ad sanctissimos mores hortaris? quo maxime scriptorum sacrorum industria spectare debet. Quod tu ista præstitisti, vt, quæ multis in libris, scientijs, ac linguis iniqui, & scelesti interpretes à recta sententia deduxerunt, & ad impias opiniones perdito cõsilio traduxerunt, ea purissimis mentibus, nihil præter salutem animorum spectantibus ad Catholicam veritatem retuleris. Prosequarne diuinis encomijs istam animi tui Catholici synceritatem, ac fortitudinem, cui admonere res omnes fidei, toto pectore cõnatris? Tandem celebrabone tuam istam variam, ac insignem doctrinam, ac linguarum cognitionem, quibus hos commentarios illustratos, veluti pratum floribus vestitum, oculisque amœnissimum & iucundissimum mentibus hominum proposuisti? Veruntamen, si quod sentio cogar fateri, affirmabo planè, nihil in hoc opere inueniri, quod præstantius excellentius, aut preciosius, à quouis erudito ac docto viro concipi, aut desiderari possit. Quæ cum ita sint, quis est, qui non immortales Deo optimo maximo rerum omnium opifici gratias agat cum prouide consulens commodo fidelium bono & vtilitati ecclesiæ sponsæ charissimę: ita suę sapientię dona distribuere voluerit hominibus, & non omnibus: sed his tantum in quibus, secundum ęternum Dei beneplacitum, magis reluceret diuina prouidentia: quemadmodum non minus eleganter, quàm aperte doctor ille gentium Paulus docuit. Præterea vehementer lætor, quod in his nostræ religionis ac sanctissimæ fidei finibus, tales reperiantur hac nostra tempestate ministri Dei: quorum opera, ij fructus ostendantur, quibus alantur Christianæ mentes: & quibus nihil esse possit nõ modo suauius,

verum-

verumetiam ad æternam salutem vtilius. Veruntamen si in ullo á te edito opere hæc omnia relucent potissimum in his libris, qui aduersus effrenatam illam hæreticorum impietatem, in defensionem Catholicæ nostræ fidei à te inuenti elaboratique fuerunt. In quibus non modo cu iuluis fortissimi ac robustissimi militis, sed etiam præditi ac muniti omni genere armorum, quæ in diuinis Biblijs spiritus sanctus nobis reliquit, plenam atque perfectam significationem dedisti. Quibus armis, ita strenue, ita fortiter eos oppugnas, vt si mentes, & animos eorum detestanda illa errorum, & hæresum caligo non teneret facillimo negotio conuinceres: cognoscerentque ipsam suam perniciem, deprauatos mores, perniciosas, & impudentes hæreses, quas non modo amplexi fuere sed etiam his nostris temporibus pertinaci animo defendunt in perniciem propriæ salutis, vna cum nefario scandolo multorum hominum pusillorũ, qui Germaniam, Angliam illas opimas ac fœcundissimas regiones incolunt. Quamobrem ardentissimis votis exopto; quò magis tuæ eruditionis dona omnibus manifestentur, vt commentarios in librum Iob edas, quos vt coniectura ante capere possum (nam vt vulgari adagio dicitur, ex vnguibus licet cognoscere leonem) tales futuros esse existimo: vt, quando illis frui lætemur, tunc nihil in eis difficultatis ac laboris esse gaudeamus: cum te illius libri fidelissimum, ac é cęlo dimissum interpretem nacti fuerimus. In quo tantę maximę quęstiones ac difficultates reperiuntur: vt cuiuis docto viro, in præsentem diem non parui momenti negotium facesserint: quos quidem tu superabis, tuaque diligentia facillimas reddes: quibus forsan perterriti multi, seu potius omnes, & pręteriti & pręsentis seculi, non vulgaris doctrinę viri hanc arduam, & laboriosam prouinciam recusauere. Dent itaque superi longam diem: successibus omnibus tuis faueant, & secundent: faxit Deus optimus maximus, vt tibi animos faciat: quem suppliciter deprecor, vt tibi diuinum auxilium impertiri velit: quo adiutus,

adiutus, hæ susceptæ à te Augustissimæ prouinciæ ad finem vsque perducantur, in lucemque proferantur à te ipso commentarij, in reliquos sacrarum litterarũ libros. Adducorque in hanc spem: cum his præsidijs munitus sis, quę ad huiuscemodi prouincias capessendas expeti possunt: vt sunt ingenium, doctrina, linguarum cognitio, longus rerum usus, & reliqua omnia, quæ in uiro sapientissimo, ac omni liberali doctrina perfectissimo requiruntur. Quibus omnibus, nihil lapsum aut quassum, in Christianę religionis cultu ceremonijsque erit: quod non tua doctrina & sanctitate, erigi rursus & stabiliri posit. Denique tui commentarij nobis omnibus sufficiens in omnes usus pręsidiũ pręstabunt; aditumque ad maiora patefacient. Suscipe igitur, reliquorum librorum intetpretationem: cum iam in his libris, qui à te in lucem sunt prolati, nobis pignus, obsidemque tuę doctrinę dederis: quo percipi potest, nihil tam difficile tamque arduum susceptum esse: quod tu non possis tuo studio superare atque explanare. Quarum omnium actionum finis & scopus erit, honor & gloria omnipotentis Dei: in cuius uinea, non languide operaris, cum copioso fructu ecclesię suę. Quapropter omnes pleno ore te decus & ornamentum huius nostrę familię confitebimur: ipsa autem, quod te alumnum suum consecuta fuerit, gloriabitur. Vale Valentię Calendis Aprilis.

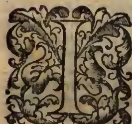
DIDACI A STVNICA AVGVSTINIANI EREMITÆ SALMANTICENSIS.

COMMENTARIA IN IOB.

QVIBVS TRIPLEX EIVS EDITIO vulgata Latina, Græca ſeptuaginta interpretum,& Hebræa, necnon & Chaldæa explicatur.

Ad Philippum II. Catholicum Hiſpaniarum Regem.

PROLEGOMENA.

OB & extitiſſe & admirabili fuiſſe virtute prædituṁ ita certum eſt,vt nulli pio,& Chriſtiano viro fas ſit de hac re dubitare. Nam de illo ſacroſancta ſcriptura alijs locis mentionem facit, vt in libro Tobiæ dicitur: Hanc autem tentationem ideò permiſit Deus euenire illi, vt poſteris daretur exemplum patientiæ eius, ſicut & ſancti Iob. Et paucis interiectis additur. Nam ſicut beato Iob inſultabant reges,ita iſti parentes,& cognati eius irridebant vitam eius. Et in Ezechiel ſcribitur. Et ſi fuerint tres viri iſti in medio eius Noe, Daniel, & Iob, ipſi iuſtitia ſua liberabunt animas ſuas. Et in epiſtola Iacobi. Sufferentiam Iob audiſtis. Omnes etiam ad vnum eccleſiæ doctores,cum de illo loquuntur tanquàm patientiæ ſingularis ſpecimen eum proponunt. Non mediocrem etiam coniecturam facit, quòd hiſtoria ſacra eius facultates, liberos, patriam, mores commemorat. Quare ridiculi,& impij ſunt quidam Hebræi,& alij,qui huius viri hiſtoriam fabulam fuiſſe putãt ad docendam, & monendam patientiam ab aliquo ſancto viro compoſitam, leuiſsimiſque coniecturis ad id affirmandum mouentur. Quòd carmine totus fere liber compoſitus ſit. Quòd ordine quodam inter ſe amici eius cum illo loquantur, & vnuſquiſque perpetuam orationem faciat. Quæ vſu euenire non ſolent(aiunt illi)cum amici inter ſe communicant.

Iob re vera extitiſſe.

Tob. 2.

Ezec. 14.

Iacob 5.

Perinde quasi res veræ carmine narrari non possent: & oracula diuina non essent multa carminibus reddita. Vt psalmi Dauidis, lamentationes Hieremiæ, & aliorum piorum virorum carmina, quæ varijs locis sacrosancta Scriptura ponit. Et perindè quasi non sæpe accidat, vt, cum viri graues in grauem aliquam incidant disputationem, vt vnus primùm, deinceps alij suam perpetua oratione exponant sententiam. Quæ si esset insolens communicandi ratio, nunquàm ad eam Plato, qui amicorum colloquia maximè imitatur, conuiuium suum composuisset. Inciderant autem Iob, & amici eius in sermonem grauissimum de prouidentia Dei. Dubium igitur nō est, quin vere Iob vixerit, suamque vitam sanctissimam optime narrat ipse vigesimonono, & trigesimo huius libri capite. Dubitatur tamen ex quo fuerit oriundus. Nam diuus Hieronymus Hebræos sequens reprehendit eos, qui ex Esau genus duxisse existimarunt, esseq; illum, qui in Genesi, cum numerantur oriundi ex Esau, Iobab appellatur. Et putat Hieronymus Iob non ex Esau, sed ex Nacor fratre Abraham oriundū fuisse. Gregorius tamē & alij docti opinantur ex Esau oriundum fuisse, nominarique in Genesi Iobab. Sed hanc quæstionem illarum esse duco, de quibus Paulus scribit ad Titum. Stultas autē quæstiones, & genealogias, & contentiones & pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & vanæ. Nam in hac quæstione nihil certi statui potest. Nullamque eius cognitio vtilitatem affert ad mores nostros componendum. Cumque mens & humana ratio, quod certum est, maxime disputando quærat. Natura vero quod vtile sit: bonæ indolis esse credo incertas, & inutiles quæstiones negligere: & in eis accurate versari, in quibus, quod certius vel vtilius sit reperiri possit. Quarum maxima copia in sacris literis intelligendis suppetit. Conuenit autem inter omnes auctores, Iob non Hebræū, sed Gentilem fuisse. Quod est maximè animaduertendum, vt cognoscamus quàm excellentem Dei gratiam, atque adeò naturæ tantum præceptis poterant homines sibi olim adiungere. Quod ægrè ferunt Iudæi, & nonnihil eorum magistri ob eam rem tanto viro suis commentarijs detrahere conantur. Pudere debet etiam Christianos homines inertiæ suæ, qui tot euangelij præceptis, tot sacramentis, idest diuinæ gratiæ thesauris, non solùm tantam Dei gratiam non teneant, verumetiam pauci tot seculis sint cum huiusmodi viro comparandi. Cuius virtus eximia vehementer in die iudicij iniquos homines negligentiæ, & socordiæ conuincet. In ea vero quæstione, quam proximè tetigimus, de

Tit. 3.

Bonæ indolis est inutiles quæstiones negligere.

Gratiam Dei magnā homines naturę tantū pręceptis sibi adiūgere poterāt.

Quo genere natus fuerit Iob.

genere Iob, mihi certe præter tres alias maximam fidem facit, quod in fine libri eius in Græca editione contexitur.

Οὗτος ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς Συριακῆς βίβλου, ἐν μὲν γῇ κατοικῶν τῇ Αὐσίτιδι ἐπὶ τοῖς ὁρίοις τῆς Ἰδουμαίας, προϋπῆρχεν δὲ αὐτῷ ὄνομα Ἰωβάβ. λαβὼν δὲ γυναῖκα Ἀραβίσσαν γεννᾷ υἱὸν ὄνομα Ἐννών. ἦν δὲ αὐτὸς πατρὸς μὲν Ζαρὲ τῶν Ἠσαῦ υἱῶν, υἱός, μητρὸς δὲ Βοσσόρας. ὥστε εἶναι αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ Ἀβραάμ. Hic autem conuersus est ex Syriaco libro. Habitauit autem in finibus Idumææ, & Arabiæ. Erat autem ei nomen Iobab. Ducens autem vxorem Arabissam, genuit filium, qui vocabatur Enon. Erat autem ipse quidem filius Zare de Esau filijs filius, de matre vero Bossora. Ita, vt sit quintus ab Abraham. Quod tanquam Dei oraculum à Chrysostomo, & Origine citatur. Quare dubium nō est, qnin grauissimum hoc testimonium sit. Ex eoque planū fit, quo tempore vixerit: de quo etiam dubitatur. Nam vult Gregorius temporibus iudicum Israel extitisse. Sed hoc testimonium declarat Iob antiquiorem fuisse Moyse. Nam si quintus fuit ab Abraham, Moyses sextus ab eodem Abraham fuit. Cumque longè prius Esau vxores duxerit, ex quo oriundus fuit Iob, quam Iacob, ex quo fuit oriundus Moyses, facilè ex hoc intelligitur longè prius natus fuisse Iob, quam Moyses. Quòd autem quintus fuit Iob ab Abraham, sic probatur. Nam Abraham genuit Isaac. Isaac vero genuit Esau. Esau (vt est in trigesimosexto capite Geneseos) genuit Rahuel. Rahuel genuit Zara. Zara genuit Iobab. Qui creditur esse Iob, vt Græca editio testatur. Quare quintus est ab Abraham, ipso Abraham non numerato. Quòd autem Moyses sextus ab eodem Abraham non numerato fuerit, ita constat. Nam Abraham genuit Isaac. Isaac Iacob, Iacob Leui, Leui Caath, Caath Amram, Amram Moysen. Valde ergo probabiliter demonstratur Iob ex Esau oriundus fuisse, & antiquior Moyse. Hæc de Iob. De libro vero eius dubitatur à quo fuerit confectus. Alij dicunt à Moyse ex Syro in Hebræum cōuersum esse ad filios Israel consolandos acerba seruitute oppressos in Ægypto. Alij ab eodem Iob fuisse factum, alij ab aliquo amicorum eius, alij ab aliquo egregio propheta. Verumtamen hæc res incerta etiam est, & valde inutilis. Cum sciamus Spiritum sanctum principem huius libri auctorem fuisse. De quo dubitare nulli Christiano viro per religionem licet. Etenim in libris sacrosanctis ab ecclesia in concilio Tridentino, & in alijs concilijs numeratur: & ita omnes ad vnum ecclesiæ doctores iudicant. Magnam vero auctorita-

Iob quo tempore vixerit.

Iob librum quis composuerit.

tem habet, quod ex Græca editione citauimus, hunc librum ex Syriaco ſermone eſſe tranſlatum. Eſt autem liber hic de ſententia omnium interpretum Latinorum, Græcorum, & Hebræorum obſcuriſsimus. Differit enim de re obſcuriſsima, de beneuolentia Dei erga pios viros, quæ dum hanc vitam agunt, valde in occulto latet. Eò quòd vniuerſa æquè eueniant iuſto, & impio, bono & malo, mundo, & immundo, immolanti victimas, & ſacrificia contemnenti, ſicut bonus, ſic & peccator, vt periurus, ita & ille, qui verum deierat, vt Salomon ſcribit. Liber etiam ferè totus carmine compoſitus eſt. Ex quo fit, vt ſententiæ nimis efferantur conciſè, & ob eam rem in varias partes accipi poſſunt, & vix intelligi queunt. Ex eo etiam fit, vt multis peregrinis verbis, ideſt, Syriacis, quæ in alio ſcripturæ loco non reperiuntur, quò numeroſe cadant, vtatur. Quibus de cauſis illud etiam accidit, vt huius libri verſiones longè magis difficiles & variæ, quam aliorũ librorum ſcripturæ ſint. Græca præſertim ſeptuaginta interpretũ verſio adeò difficiles habet explicatus, vt ab auctoribus Græcis, qui Hebræis literis non fuerunt imbuti, plurimis in locis intelligi non potuiſſe putem. Sed quoniam à quibuſdam auctoribus temere, hoc præſertim libro reijcitur vehementer aberraſſe dicẽtibus, oportet, quanta eius ſit auctoritas, cognoſcere. Nam primum omnes eccleſiæ Dei olim crediderunt Græcam ſeptuaginta virorum verſionem ab Spiritu ſancto ſibi fuiſſe traditam, vt his verbis narrat pater Auguſtinus interiori lib. 2. de doctrina Chriſtiana. Et Latinis quibuſlibet emendatis Græci adhibeantur, in quibus ſeptuaginta interpretum, quod ad vetus teſtamentum attinet, excellit auctoritas, qui iam per omnes peritiores eccleſias tanta præſentia Spiritus ſancti interpretati eſſe dicuntur, vt os vnum tot hominum fuerit. Quòd ſi reijcienda eſt Græca ſeptuaginta auctorũ verſio, qui fieri potuit, quod narrat Auguſtinus, vt omnes peritiores eccleſiæ in tanto errore verſarentur, vt Spiritui ſancto eam ſcripturam aſcriberent, quæ fallax aut vana, aut omnino contemnenda ſit. Hanc etiam verſionem Apoſtoli approbarunt: eaque ſunt euangelio tradendo vſi: vt auctor etiam eſt pater Auguſtinus epiſt. 19. ad diuum Hieronymum ſcribens. Ne contra ſeptuaginta auctoritatem tanquàm nouum aliquid proferentes, magno ſcandalo perturbemus plebes Chriſti, quarum aures, & corda illam interpretationem audire conſueuerunt, quæ etiam ab Apoſtolis approbata eſt. Et epiſtola decima ad eundem diuum Hieronymũ. De hac eadem verſione loquens. Neque enim paruum pondus illa, quæ ſic meruit diffa-

Iob liber obſcuriſſimus eſt.

Ecclef 9.

Quanta ſit autoritas græcę ſeptuaginta editionis.

Auguſt.

diffamari, & qua vſos Apoſtolos non ſolùm res ipſa indicat, ſed etiam à te atteſtatum eſſe memini. Quæ igitur illa tanta temeritas eſt, vt contemnere audeat eam ſcripturam, quam apoſtoli, & approbarunt: & qua promulgando euangelio vſi ſunt. Numquid infirmis illud, & quæ eleuari poſſent, teſtimonijs probabãt? At dicunt iſti. Multis in locis ponunt ea, quæ non ſunt in Hebræo, multis etiam in locis prætermittũt ea, quæ ſunt in Hebræo & eorum loco alia addunt de ſuo. In annis etiam numerandis ita ab Hebræo ſæpe diſcrepant, vt plane vtrumque verum eſſe nõ poſſit cum ergo nefas ſit Hebræa abijcere Græca neceſſario abijcienda ſunt. Hoc argumentum doctiſſimè pater noſter Auguſtinus explicat libris de ciuit. Dei, cuius teſtimonium valde oportet animaduertere. Nam plerunq; hoc libro, & alijs in explicanda Græca verſione vſui nobis futurum eſt. Ait igitur Auguſt. lib. 15. cap. 14. de ciui. Dei. Illa vero numerorum varietas, quæ inter codices Hebræos inuenitur, & noſtros, neque de hac antiquorum longæuitate diſſentit. Et ſi quid habet ita diuerſum, vt verum eſſe vtrumque non poſſit, rerum geſtarum fides ab ea lingua repetenda eſt, ex qua interpretatum eſt quod habemus. Quæ facultas cum volentibus vbicumque gentium præſto ſit, non tamen vacat, quòd ſeptuaginta interpretes in plurimis, quæ diuerſa dicere videntur, ex Hebræis codicibus emendare auſus eſt nemo. Non enim eſt illa diuerſitas putata mendoſitas: nec ego vllo modo putandum exiſtimo. Sed vbi non eſt ſcriptoris error: aliquid eos diuino ſpiritu, vbi ſenſus eſſet conſentaneus veritati, & prædicans veritatem, non interpretantium more, ſed prophetantium libertate, aliter dicere voluiſſe credendum eſt. Vnde merito non ſolum Hebræis, verumetiam ipſis, cum adhibet teſtimonia de ſcripturis vti apoſtolica inuenitur auctoritas. Libro vero. 18. c. 43. ait. Cum vero tantum in eis ſignum diuinitatis apparuit, profectò quiſquis alius illarum ſcripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres eſt verax, aut congruit illis ſeptuaginta interpretibus, aut ſi congruere non videtur, altitudo ibi prophetica eſſe credenda eſt. Spiritus enim, qui in prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipſe erat in ſeptuaginta viris, quando illa interpretati ſunt. Qui profecto, auctoritate diuina, & aliud dicere potuit tanquàm propheta ille vtrumque dixiſſet, quia vtrumque idem ſpiritus diceret, & hoc ipſum aliter, vt ſi non eadem verba, idem tamen ſenſus bene intelligẽtibus dilucefceret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere, etiam vt hinc oſtenderetur non huma-

Auguſt.

Auguſt.

nam fuisse in illo opere seruitutem, quam verbis debebat interpres, sed diuinam potius potestatem, quæ mentem replebat, & regebat interpretis. Nonnulli autem codices Græcos interpretationis septuaginta ex Hebræis codicibus emendandos putarunt: nec tamen ausi sunt detrahere quod Hebræi non habebant, & septuaginta posuerunt. sed tantummodo addiderunt, quæ in Hebræis inuenta, apud septuaginta non erant: eaq; signis quibusdam in stellarum modum factis ad capita eorundem versuũ notauerunt. Quæ signa asteriscos vocant. Illa verò, quæ non habent Hebræi, habent autem septuaginta, similiter ad capita versuum iacentibus virgulis, sicut scribuntur vnciæ signauerunt. Et multi codices Græci has notas habentes, vsquequaque diffusi sunt & Latini. Quæ autem non prætermissa, vel addita, sed aliter dicta sunt, siue alium sensum faciant, etiam ipsum non abhorrentem, siue alio modo eundem sensum explicare monstrentur, nisi vtrisque codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si igitur, vt oportet, nihil aliud intueantur in scripturis illis, nisi quod per homines dixerit Dei spiritus, quidquid est in Hebræis codicibus, & non est apud interpretes septuaginta, noluit hoc per istos, sed per illos prophetas Dei spiritus dicere. Quidquid verò est apud septuaginta, in Hebræis autem codicibus non est, per istos maluit, quàm per illos idem spiritus dicere, sic ostendens vtrosque fuisse prophetas. Isto enim modo alia per Esaiam, alia per Ieremiam, alia per alium, atque alium prophetam, vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit, vt voluit. Quidquid porrò apud vtrosque inuenitur, per vtrosque dicere voluit vnus, atque idem spiritus. Sed ita, vt illi præcederent prophetando, isti sequerentur propheticè illos intepretando. Quia sicut in illis vera, & concordantia dicentibus, vnus pacis spiritus fuit, sic & in istis non secum conferentibus. Et tamen tanquam vno ore cuncta interpretantibus, idem spiritus vnus apparuit. Hæc pater Augustinus. Cuius tam eximij viri auctoritate satis istorum hominum argumenta, quæ illi firmissima iudicant, eleuantur. Multasque nos imperitorum & inuidorum nostrorum diluemus calumnias, quibus ipsi nostræ trium editionum explicationi, & conciliationi Latinæ, Græcæ, & Hebreæ derogare, & calumniari conantur. Tam misera enim est quorundam conditio. Vt quoniam ipsi neque virtutem spectant, neque ecclesiam amant, molestè ferant ab alio id officij munus ecclesiæ præstari, quod ipsi præstare non possunt. Sed, vnde egressi sumus, reuertamur. Licet huius libri difficultas maxi-

Libri Iob vtilitas magna.

ma

ma fit, vtilitas tamen tanta eſt, quantam verbis nullis explicari poſſe credo. Quem iam inde, ex quo editus eſt, admirabiles eccleſiæ fructus tuliſſe puto. Si quidem excellentiſsimo quodam modo patientiam, & liberalem laborum, & incommodorum perpeſsionem docet. Quæ virtus maxime neceſſaria eſt ijs, qui magnam neceſsitudinem, firmiſsimamque Dei amicitiam ſibi conciliare cupiunt. Nam horum omnium patientiâm à Deo prius tentari oportet, vt Eccleſiaſticus auctor eſt. Fili accedens ad ſeruitutem Dei præpara animam tuam ad tentationem: deprime cor tuum: & ſuſtine ſuſtentationes Dei, & in humilitate tua patientiam habe. Quoniam igne probatur aurum, & argentum; homines verò receptibiles in camino humiliationis. Ex quo fit, vt pauci ſtabilem, & iucundam Dei gratiam capiant, ſuauiſsimamque conſuetudinem eius, & infinitam liberalitatem experiantur. Quòd quamprimum à Deo tentantur, patientia deſtituti leuiter gratiam collectam effundunt: & non veros ſed mercenarios amicos ſe fuiſſe oſtendunt. Hinc etiam fieri putò, quòd difficilè admodum ſit, eos, qui diuitijs abundant, & proſperam fortunam trahunt, in officio manere. Quoniam non eſt, in quo patientia munere ſuo fungatur, cùmque non exerceatur, mollis, & infirma fit. Qua re eneruatus animus, qui tolerantia percallere debet, facilè ad quodcumque vitium impellitur. Eſt enim patientia quaſi omnium virtutum cuſtos, firmiſsimuſque murus, ne libidines, animique perturbationes, & alij virtutis hoſtes irruentes bonos mores euertant. Sapientiſsime enim Chriſtus dixit Apoſtolis, In patientia veſtra poſsidebitis animas veſtras. Patientia enim Chriſtianam vitam maxime propagabimus auctore Paulo. Per patientiam (ait) curramus ad propoſitum nobis certamen aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem. A Chriſto verò ſi diſcedamus paucos puto ſanctos homines fuiſſe: aut ſaltem literis mandatum non eſt, qui tantum quantum beatum Iob mortalibus ſpecimen patientiæ dederint. Ita vt patientia Iob in prouerbij conſuetudinem venerit. Quæ hoc eius libro deſcriptiſsimè explicatur. Demonſtratur etiam, quibus rebus patientia maximè tentari ſoleat, fortunarum amiſſione, liberorum morte, incommoda valetudine, corporis doloribus, peruerſo affinium, & coniunctorum impatientiæ exemplo. Maximè vero ſi in aduerſa noſtra fortuna amici alienentur, nos mordeant, de honeſtateq; noſtra detrahant, atque vitam noſtram planè vituperent, & malis omnibus dignam iudicent.

Patientia maxime neceſſaria eis eſt qui vitã perfectã amant.

Eccleſ. 2.

Diuites cur difficile in officio maneat.

Lucæ. 21.

Heb. 12.

Patiẽtia quibus rebus maxime tentari ſoleat.

Si denique omni orbati auxilio magnis detrimentis conflictemur. Quæ omnia ita cumulatè in hoc libro ponuntur, & exemplo præstantissimo declarantur, vt nihil cumulatius fieri aut cogitari posit. Tractatque illud argumentum copiosissimè, quod valde viros bonos incommodis affectos ad desperationem adigit, cum videant homines iniquos fortunatè viuere se verò malis onerari, misereque perire. Quæ res valde difficilis visa est non solum paganis, gentilibusque philosophis, verum etiam prophetis ijs, quibus erat cum Deo familiarissimus vsus. Sic vt paganorum multi hoc argumento impiè conuicti numen abnegarint. Prophetæ verò eius explicationem ignorare ingenuè fatentes à Deo de hac re doceri postularunt. Quam hic liber accuratissimè persequitur, ita vt ferè totus in ea versetur. Est denique totus compositus ad homines, ad tolerantiam, constantiam, fortitudinem, grauitatemque informandos. Aperteque demonstrat, quod Paulus scribit, Patientia opus perfectum habet. Quandoquidem vno patientiæ munere obeundo, tam immensas perpetuasque laudes Iob iure suo à Deo, hominibusque meruerit. Totamque virtutis, & vitij rationem, &, quis vtriusque exitus sit, luculentissimè explanat. Quare, qui vitam cum virtute colere, & Christianam philosophiam in officio tenendo discere cupiunt, hunc librum amplexari, in manibus habere, in eoque semper versari debent.

LIBER

LIBER IOB

CAP. I.

IR erat in terra Hus, nomine Iob: Et erat vir ille sim- A
plex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo.
2 Natique sunt ei septem filij & tres filiæ.
3 Et fuit possessio eius septem millia ouium, & tria mil-
lia camelorum, quingenta quoque iuga boum, & quin-
gentæ asinæ, ac familia multa nimis: eratque vir ille ma-
gnus inter omnes Orientales.
4 Et ibant filij eius, & faciebant conuiuium per domos, vnusquisque
in die suo. Et mittentes vocabant tres sorores suas, vt comederent &
biberent cum eis.
5 Cumque in orbem transissent dies conuiuij, mittebat ad eos Iob, &
sanctificabat illos: consurgensque diluculo offerebat holocausta per
singulos. Dicebat enim. Ne fortè peccauerint filij mei, & benedixe-
rint Deo in cordibus suis. Sic faciebat Iob cunctis diebus.
6 Quadam autem die, cùm venissent filij Dei, vt assisterent coram Do- B
mino, affuit inter eos Satan.
7 Cui dixit Dominus, Vnde venis? Qui respondens, ait, Circuiui ter-
ram, & perambulaui eam.
8 Dixitque Dominus ad eum, Nunquid considerasti seruum meum Iob,
quòd non sit ei similis in terra, homo simplex, & rectus, ac timens
Deum, & recedens à malo?
9 Cui respondens Satan, ait, Nunquid Iob frustra timet Deum?
10 Nonne tu vallasti eum, ac domum eius, vniuersamque substantiam
per circuitum: operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius cre-
uit in terra?
11 Sed extende paululum manum tuam, & tange cuncta, quæ possidet: C
nisi in faciem benedixerit tibi.
12 Dixit ergo Dominus ad Satan, Ecce, vniuersa quæ habet in manu tua
sunt: tantum in eum ne extendas manum tuam. Egressusque est Satan
à facie Domini.
13 Cùm autem quadam die filij & filiæ eius comederent & biberent vi-
num in domo fratris sui primogeniti.
14 Nuntius venit ab Iob, qui diceret, Boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos.

15 *Et irruerunt Sabæi, tuleruntque omnia, & pueros percußerunt gla-*
dio: & euasi ego solus, vt nuntiarem tibi.
16 *Cumque adhuc ille loqueretur, venit alter, & dixit, Ignis Dei ce-*
cidit è cælo, & tactas oues puerosque consumpsit: & effugi ego solus,
vt nuntiarem tibi.
17 *Sed & illo adhuc loquente, venit alius, & dixit, Chaldæi fecerunt*
tres turmas, & inuaserunt camelos, & tulerunt eos, nec non & pue-
ros percusserunt gladio: & ego fugi solus, vt nuntiarem tibi.
D 19 *Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit, & dixit. Filijs tuis*
& filiabus vescentibus, & bibentibus vinum in domo fratris sui pri-
mogeniti, & repente ventus vehemens irruit à regione deserti, &
concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos
& mortui sunt: & effugi ego solus, vt nuntiarem tibi.
20 *Tunc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens*
in terram adorauit, & dixit.
21 *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.*
Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum
est: sit nomen Domini benedictum.
22 *In omnibus his non peccauit Iob labijs suis: neque stultum quid con-*
tra Deum locutus est.

LIBER

LIBER IOB CAP. I.

Vir erat in terra Hus, nomine Iob: Et erat vir ille simplex & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo.

AVctor libri paucis primò describit Iob, cuius gesta narrare vult, ex animi corporisque bonis. Quæ omnia accerrimè ab omnium hoste diabolo oppugnata sunt. Potuit tamen bona corporis auferre, & penitus euertere: animi tamen bona non solum non abstulit, verumetiam auxit: illustrioraque reddidit. Spoliauit eum fortunis omnibus, liberis, bona valetudine, & amicis. Honestatem vero eius longe maiorem clarioremq; quàm antea reliquit. Vt ex hoc intelligamus quàm certum diuinumque sit illud Christi consilium. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra vbi erugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo: vbi nec erugo nec tinea demolitur: & vbi fures non effodiunt, nec furantur. Hec enim bona verè nostra sunt, quibus nullo modo priuari inuiti possumus. Hæc pro virili parte, si sani sumus, curare debemus. Illa vero negligere, aut certè, parum curare, quæ ad tempus mutuata potius, quàm nostra censenda sunt. Quæ fortuna magis quàm consilio parantur. Quæ leuiter amittuntur, sicut leuiter fortuna commutatur. Et ob eam rem prudenter dixit ille philosophus, nudus incendium fugiens. Omnia mea mecum porto. Quod dicit, *In terra Hus* Arabiæ pars probabiliter esse putatur, in qua habitauit Esau, ex quo genus duxisse Iob valde verisimile esse diximus; meminitque Ptolomæus in cosmographia Husitarum, quos ad Arabiam pertinere dicit. Nemo tamen dubitat, quin terra fuerit gentilium. Qui & idololatræ fuisse putantur. Id enim mali maximè tunc manabat per orbem terrarũ. Quodquidem pietatem Iob vehementer amplificat, cum Deum inter tam iniquos homines tam sanctè coluerit: nec illorum peruerso exemplo eius magna virtus fuerit imminuta. Ex hoc enim Paulus Philippenses commendat, eis scribens. In medio nationis prauæ, & peruersæ, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo. Et sponsus ecclesiam, sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Affert enim hæc laus coniecturam magnam excellentissimæ constantissimæque virtutis. Sicut è contrario scelus auget inter bonos malum esse. Quare Iudas, & alij eius similes habentur sceleratissimi. *Nomine Iob*. Nomen quidem felicissimũ,

Animi bona quam firma sunt.

Matth. 6.

Philip. 2.

Perfectissimæ virtutis indicium est bonum inter malos esse.

quod

Quibus rebus memoria maxime propagatur. quod nulla vnquam delebit obliuio. Nam clarius, & illustrius virtute sancti viri factum est, quàm sol, & aliæ stellæ cæli. Et quo facilè constat non tam bene trophæis, statuis, & imaginibus, quàm officijs memoriam propagari. Et ita Christus discipulos suos docet, Gaudete, & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cælis. Quæ cum sola virtute scribantur, ipsius vi nomen illud consequemur, cui nulla hominū inuidia officere poterit. Quod quidem nomen ipsum Iob satis planum & manifestum facit. Cùm post tot secula sic vigeat & celebretur, vt nullius imperatoris nomen licet ingentes victorias terra marique reportauerit, crebrius hominum sermonibus vsurpetur. Verisimile autem est (vt in prœmio dicebamus) Iob, & Iobab appellatum fuisse. Quod dicit, *Vir ille simplex*, Videtur significare apertum, nihil simulantem, sine dolo agentem. Quos viros Deus veritatis amator vehementer amat, & tales discipulos suos esse optat, eos ita monens, Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Et ob eam rem sponsus oculis sponsæ suæ valde delectatur, cum ei dicit in canticis: Oculi tui columbarum. Et vno oculorū eius vulneratum fuisse, vnum dicit, vt quam simpliciter, & candidè illam intueri significet. Sed in Hebræo est תם tam quod perfectum, consummatum, immaculatumque declarat à verbo תמם tamam consummare. Et licet frequentius vulgatus noster vertat simplicem, sæpe tamen vertit immaculatum, vt beati immaculati in via, & in canticis, Columba mea, immaculata mea. Et ita hoc loco septuaginta interpretes vertunt ἀμώμητον irreprehensibilem, omni labe carentem. Esse verò perfectum virum, est constanter Dei leges omnes seruare, vt Dauid in Paralipomenis declarat Deum ita precans, Salomoni quoq; filio meo da cor perfectum, vt custodiat mandata tua, testimonia tua, cæremonias tuas, & faciat vniuersa. Et hac de causa idem est perfectum esse, & immaculatum esse. Idest, qui nullum Dei præceptum violet, Hoc enim est immaculatum esse in via, vt ait Dauid. Possumusque in eandem sententiam *simplicem* vt dicit vulgatus interpres, explicare, vt ille verè simplex sit, qui vnum Deum amat, & quærit. Non partim, quæ præcipit Deus, partim ea, ad quæ libido excitat, sicut dicitur in prouerbijs, Iustitia simplicis dirigat viā eius, idest eius, qui Deum tantùm spectat. Nam ita fiet, vt labem nullam in via contrahat. Et ita mihi videtur intelligi, quod Saluator docet apud Matthæum. Si oculus tuus simplex fuerit, totū corpus tuum lucidum erit, idest, in peccati tenebras non incides, si ad vnum Deum aspiraueris. Et ita consuluit Ecclesiasticus,

Marginalia: *Matth.* 4. — Apertos viros Deus vehementer amat. — *Psalm.* 118. — Quid sit virū perfectū esse. — *Parali.* 22. — Quis vir simplex. — *Prouer.* 11. — *Matth.* 6. — *Ecclesiast.* 1.

cus, Ne accesseris ad Deum duplici corde. Ex quo fit, vt in scri-
ptura sacra omnes iniqui duplici corde esse dicantur. Sicut scri-
bit Ecclesiasticus, Væ duplici corde, & labijs scelestis, & mani- *Eccle∫iaſ.2.*
bus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus
vijs. Et sic Iacobus impios homines hortatur, Emundate manus *Iacob.2.*
peccatores, & purificate corda duplices animo. Erat ergo Iob
simplex immaculatus, & qui ex animo Deum tantùm, vel ea, quæ
Dei sunt amaret. Quòd dicit *rectus* idem etiam est in scriptura, Rectus & perfectus idem, & quo differant.
quod perfectus, nisi quòd perfectus alludit ad leges & præcepta
Dei, quatenus bonos ea seruantes efficiunt. Rectus verò ad ea-
dem præcepta refertur quatenus viæ sunt, quibus ad Deum re-
ctà imus. Et ita dicit sponsa, Recti diligunt te, idest, boni, & per- *Cant. 1.*
fecti viri: & Dauid, Rectos decet collaudatio, idest, bonos, & ho *Psalm. 32.*
nestos viros, & ob eam rem omnes impij ad obliqua, & transuer-
sa digredi, & declinare dicuntur. Quòd Dei præcepta non te-
neant, sed res ab eo alienas persequantur. Sicut canit Dauid,
Declinantes autem ad obligationes adducet Dominus cum ope
rantibus iniquitatem. In Hebræo est, עקלקלותם hacalcalotham;
quod vias tortuosas significat. Et ita plerique vulgata nostra edi *Psal. 124.*
tione, obligationes pro obliquationes irrepsisse putant in Græ-
ca tamen editione est, στραγγαλιάς, quod obligationes significat,
sed contorsiones, & obliquationes etiam declarare existimo. Ex
hoc enim nomine fit στραγγαλιῶδες, quod tortuosum declarat. Recti
itaque boni dicuntur, quòd rectas vias persequantur. Erat ergo
Iob *Rectus* idest bonus & perfectus vir. Quod verò septuaginta
vertunt, δίκαιος iustus, non de singulari illa virtute intelligendum
est, qua redditur vnicuique, quod suum est. Sed de illa, quæ iu-
stitiam vniuersam, & honestatem compræhendit. In qua signifi-
catione iustus sæpenumero in scriptura vsurpatur, vt illud Haba
cuc Iustus ex fide viuit. Quod dicit *Timens Deum* idem etiam est, *Abac.2.*
quod rectus atque perfectus. Nam honestatem & integritatem
complectitur, vt alijs multis scripturæ locis, vt in psalmo, Non *Psalm. 33.*
est inopia timentibus eum. Si quidem timens Deum rationem Perfectus, rectus & timēs Deum ac recedens a malo idem, & quo differāt.
etiam omnium præceptorum ducit. Qua ex parte illorum vio-
latores in Dei odium, & offensionem incurrunt. Quod vero di-
cit, *Recedens à malo* idem est etiam quod superiora. Compræhen-
ditque vniuersæ legis obseruationem: quæ tota in cauendo ne
scelera fiant, versatur. Quare nemo recedit à malo, quin integer
& honestus sit. Præsertium cum omißio (vt loquuntur theolo-
gi) malum etiam sit. Quapropter qui omnino à malo fuerit re-
cedens, nihil mali faciat necesse est. Nihilque boni, quod facere
debeat,

debeat, prætermittet. Quare perfectum, rectum, timentemque Deum esse oportet. Idem igitur quatuor hæc declarant, quæ beato Iob hoc diuinum oraculum attribuit, diuersis tamen (vt exposui) rationibus, septuaginta adiungunt, ἀληθινός, verax, quod licet proprie ad dicta referatur, ad facta etiam hic referendum existimo. Vt idem sit, quod reliqua quatuor adiuncta. Nam Hebraismus est, ambulare in veritate, pro eo, quod est legem vniuersam seruare. Sicut dixit Ezechias, Memento quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod placitum est coram te, fecerim. Ea vero de causa toties idem sacra scriptura dixit. vt huius viri pietatem excellentissimam fuisse significaret. Nam vocant rhetores hanc dicendi rationem amplicationem per synonyma.

4 Reg. 2.

2 *Natique sunt ei septem filij & tres filiæ.*

3 *Et fuit possessio eius septem millia ouium, & tria millia camelorum; quingenta quoque iuga boum, & quingentæ asinæ, ac familia multa nimis: eratque vir ille magnus inter omnes Orientales.*

Posuit animi bona, nunc corporis. Quorum incredibilem fecit iacturam. Quod dicit *familiam* seruos famulosque multos habuisse declarat. Quod erat necesse vel ad tantas opes administrandas. Quod dicit *erat magnus inter omnes orientales* poterat ad diuitias referri, idest inter omnes orientales ditissimus habebatur, sic vt nullus magis. Septuaginta tamen viri non ad diuitias, sed ad genus id retulere, ita vertentes, ἦν ἄνθρωπος ἐκεῖνος εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, idest, erat vir ille nobilis inter omnes orientales. Quæ melior interpretatio mihi videtur. Non enim dubito quin Iob fuerit Rex. Nam amici eius Reges erant: vt constat ex illo loco Tobiæ à nobis in procemio citato. Non bene vero amicitia cum eo conglutinaretur, quam inter æquales esse oportet, nisi Rex etiam ipse esset. Præsertim cum tantas diuitias splendidamque familiam haberet. Accedit ad hoc quòd verisimile esse probauimus, fuisse Iobab illum de quo in Genesi mentio fit. Quo loco scribitur fuisse Rex. Præter id etiam, quod vulgatus & Hebræus de eius narrant diuitijs: addunt septuaginta viri hoc καὶ ἔργα μεγάλα ἦν αὐτῷ ἐπὶ τῆς γῆς, hoc est, Rura magna erant ei in terra. Sed ego quidem vehementer miror, & prodigij simile esse arbitror, quòd Iob tantis diuitijs affluens, in eisque à puero nutritus tam sancte officium seruauerit, tantaque pietate præditus fuerit. Cùm fallacia diuitiarum (vt Christus ait) suffocet verbum, & sine fructu efficiat. Verè hic est ille diues, quem admiratur Ecclesiasticus dicens, Beatus diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum

Iob fuit Rex.

Quam admirabilis fuerit virtus Iob.

Matth. 13.

Eccles. 31.

aurum non abijt nec ſperauit in pecuniæ theſauris. Quis eſt hic? & laudabimus eum, fecit enim mirabilia in vita ſua. Quis eſt hic? dicit, vt rariſsimum inauditumq; eſſe ſignificet. Fecit mirabilia (ait) quoniam id inopinatum eſt, & omninò portentoſum. Mihi quidem tantam mirabilitatem facit Iob pietas ſingularis, vt licèt maior virtus Apoſtolorum fuerit, non tam mirabilis mihi videatur. Fieri enim poteſt, vt in re, quæ ſua natura minor ſit, propter ea, quæ circumſtant magis quàm, in ea, quæ ſua natura excellentior eſt, admiremur. Ex hoc viro bene explicatur, quod Chriſtus Apoſtolis dixit, cùm admirarentur difficultatem magnam, quam Chriſtus diuitibus eſſe dicebat, obtinendæ ſalutis. Dixerunt illi, Quis poterit ſaluus fieri? Reſpondit ipſe, *Matth. 19.* Apud homines hoc impoſsibile eſt: apud Deum autem omnia poſsibilia ſunt. Certum enim eſt, id à Iob fieri nunquam potuiſſe, niſi ſingulare quoddam, & inuſitatum auxilium ei à Deo præſtitum fuiſſet. Eaque de cauſa hoc tantum prodigium naſci in terris voluit, vt homo infirmus natura ſua, ſicut alij, inter diuitias, & magnas opes, inter homines ſceleratos, idololatria, & vitijs omnibus contaminatos, inter infinita denique honeſtatis, & pietatis impedimenta nulla ſcripta lege, nullo euangelio, nullo Chriſti & Apoſtolorum exemplo excitatus, tam eximia, & inaudita virtute fuerit. Vt nullum hominum genus, nulla conditio, nullus ſtatus, nullus ordo quidquam honeſtè excuſare poſsit, cur officium intermiſerit. Sequitur autem.

4 ***Et ibant filij eius, & faciebant conuiuium per domos, vnuſquiſque in die ſuo. Et mittentes vocabant tres ſorores ſuas, vt comederent & biberent cum eis.***

Quod dicit *vnuſquiſq; in die ſuo*, Verti etiam ex Hebræo poteſt in domo vniuſcuiuſq; die ſuo. Nam איש, is, quod hic ſicut alijs locis Hebræis eſt vnuſquiſq;, poteſt vel ad domum, vel ad diem attribui, quòd in medio vtriuſq; ponatur. Septuaginta interpretes cum die coniungi voluerunt, ſicut & vulgatus noſter. Sed illi obſcurius tranſtulerunt, ſic transferentes ἐποίουν πότον κατ' ἑκάστην ἡμέραν, faciebant conuiuium ſingulis diebus. Sed intelligendum eſſe puto, non quòd omnibus diebus agitarent conuiuia. Nam eſſent hæc nimiæ delitiæ, indignumq; eſſet filijs tam ſancto patre natis, alijs honeſtis ſtudijs prætermiſsis, ita voluptatibus ſe dare, ita genio indulgere. Nec pater egregia virtute præditus, qui tanto ſtudio, quanto ſtatim dicetur, ne filij ſui peccarent, curabat, id vllo modo pateretur. Sed intelligendum eſt, vt nonnulli Hebræi exponunt, ſingulis annis ſeptem continuos dies has epu-

Concordia fratrum animaduertẽda in filijs Iob.

las inisse. In qua re fratrum concordia animaduertenda, & laudanda est. Cum prouerbij locum obtineat, Concordia fratrum rara est. Et multis in locis sacra scriptura narrat in tristes & acerbos luctus, parentes honestissimos propter filiorum dissidia atque discordias incidisse, vt filij Iacob adeò iniquo animo in Ioseph fuerunt, vt eum venderent Madianitis. Quamobrem in tanto luctu, & squalore Iacob fuit, vt nullam consolationem acciperet. Dauidis autem domus quas clades non pertulit? quæ funera non vidit propter filiorum suorum dissensiones, & crudelissima odia? Nam Absalon interfecit Amon: Salomon occidit Adoniam. Qua de causa commendanda & magnifacienda est tanta filiorum Iob concordia: quam fecisse putandum est, solertissimam, & honestissimam parentis educationem. Nec silentio prætereunda est castitas, & temperantia, quæ huiusmodi conuiuia præ se ferunt. Cum non mulieres alienas, sed sorores suas ad epulas inuitarent, in quarum conspectu non nisi res pudicas agerent. Ex hoc etiam loco bene cognoscitur, nullo modo omittendum esse gratiam referre, cum vnusquisque fratrum alios, qui illum inuitauerant, inuitandos curasset. Quare nulla est honesta excusatio, grati animi significationem prætermittendi.

5 *Cumque in orbem transissent dies conuiuij, mittebat ad eos Iob, & sanctificabat illos: consurgensque diluculo offerebat holocausta per singulos. Dicebat enim. Ne fortè peccauerint filij mei, & benedixerint Deo in cordibus suis. Sic faciebat Iob cunctis diebus.*

Quòd *mittebat*, dicit, alij summam hoc verbo Iob diligentiam declarari dicunt, alij, quòd aliquod sacrificium ad templum, vel ad aram mittebat. Sed melius mihi quadrare videtur, vt intelligamus misisse aliquem, qui vocaret eos, vt sanctificarentur: vt statim adiungitur. Sed difficiliorem explicationem habet *Sanctificabat eos.* Quo pacto inquam hæc fieret sanctificatio. Auctor Bibliæ Roberti, dicit factam fuisse abstinendo à cibis, & operibus carnis. Sed hæc sanctificandi ratio nullo nec argumento, nec scripturæ testimonio probatur, nec probari posse duco. Quod vt faciliùs declaretur, animaduertendum est verbum, קדש cadas, quod ponit Hebræus significare, (vt dicunt Hebræi,) sanctificare, præparare, immundum esse. Propriè tamen præparare significat. Vt apud Michæam, Sanctificant super eum prælium: Clarius erit si præparant interpretemur. Et in Nehemia, Ipsi sanctificauerunt eam, & statuerunt valuas eius. Clarius erit præparauerunt. Per metaphoram autem sanctificare significat, quia quæ Deo offeruntur, vel dedicantur, vel cultui eius apta vllo modo

Mich. 3.
Nehe. 3.

reddun-

redduntur, sanctificari videntur, & Deo quasi parari. Res vero sicut scripta, & euangelica lege, ita etiam & naturæ lege, aliqua re extraria, & corporis cæremonia parabantur & sanctificabantur. Hæc cæremonia, vel ante legem latam ad homines immundos Deo præparandos, sanctificandosque fuit vestium lotio, vel mutatio. Vt apertè cognoscitur ex Exod. 19. c. Quo narratur Deum dixisse Moysi, vade ad populum & sanctifica illos hodie & cras, lauentq; vestimenta sua: & sint parati in diem tertium. Quare eadem lotione homines pios natura vsos fuisse puto, vt in Genesi de Iacobo narratur. Iacob verò conuocata omni domo sua ait, Abijcite Deos alienos, qui in medio vestri sunt & mundamini ac mutate vestimenta vestra. Ex quo fit vt illud Exodi trigesimi capitis lauabunt in ea Aaron, & filij eius manus suas ac pedes, Onkelus Chaldæus interpres transferat, ויקדשון vicadesun, & sanctificabunt Aaron, & filij eius ex eo manus suas, & pedes suos. *Sanctificabat* igitur eos Iob, idest Deo parabat, & dedicabat idoneosque, qui sacrificia facerent, lotis vestibus red debat. *Consurgensque diluculo*. Quo summa sancti viri diligentia, & cura declaratur in Deo colendo sibique, & filijs suis mitigando, quæ Deo gratissima est. Sicut Dauid etiam de se dicit manè astabo tibi. Sapientia quoque in prouerbijs. Qui manè vigilauerint ad me inuenient me. *Offerebat holocausta per singulos*, in Hebræo est, מספר כלם mipar culam pro illorum numero, κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, vt septuaginta vertunt, idest pro singulis singula sacrificia. Hic addunt septuaginta pauca, quæ nec in Hebræo, nec in vulgato nostro sunt, καὶ μόσχον ἕνα περὶ ἁμαρτίας περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, & vitulum vnum pro peccato pro animabus illorum. Quod nonnulli repræhendunt ex alio loco additum fuisse dicentes, & expungendum existimant. Ratio tamen non est. Nam à Chrysostomo, & Olimpiodoro exponitur: cohæretq; multum cum superioribus verbis, & sequentibus ad explanandum illud, *Offerebat holocausta*, secundum illorum numerum, idest vitulum vnum pro cuiusq; peccatis, *Dicebat enim*, idest secum cogitabat, Ne forte peccauerint filij mei. Quippe qui sciret in magno fuisse peccandi periculo in epulis scilicet. Nam bene pasti homines procliuiores ad scelera fiunt, quod eorum libido maiores concitatioresq; motus moliatur. Et ita dicitur in Exodo: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Inter epulas etiam Absalon interfecit Amon, & Herodes diuum Ioannem. Quod igitur liberi sui, per septem dies agitauerant conuiuia, prudenter sanctus vir timebat, ne fortè peccassent. *Et benedixerint Deo*

Olim res quo pacto sanctificabatur.

Exod. 19.

Gene. 35.

Exodi 30.

Psalm. 5.

Prouer. 8.

In epulis quantum sit peccandi periculum.

Exodi 32.

in cordibus suis. Hoc & sequenti capite honestatis & reuerentiæ causa benedicere Deum pro maledicere vsurpatur. Sicut etiam

3.Reg.21. 3. Reg. Benedixit Nabot Deum & Regem. Et ita septuaginta transferũt μή ποτε οἱ υἱοί μου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν κακὰ ἐνενόησαν πρὸς τὸν θεόν ne fortè filij mei mali quidquam in Deum cogitauerint. Cumq; Iob timuerit, ne in huiusmodi crimen filij sui epulantes inciderent, argumento magno est, id periculi in conuiuijs in edendo bibendoq; oppipare, & apparate impendere. Fortè quòd multis escis, & corporis voluptate incitata elataque libido Deo irascatur, quod suas prohibeat voluptates. Hinc est, quod de diuite illo epulone Christus narrat, quòd magno apud inferos ardo-

Lucæ.16. re linguæ cruciabatur, ita, vt ab Abraham anxiè refrigerari postularet: fortasse propter maledicta, & conuitia in Deum ad quæ delitijs assiduis inflammabatur. Propterea; Salomon in Prouerbijs monuit dicens, Quando sederis, vt comedas cum prin-

Quod periculum in epulis impendeat.

Prou. 23. cipe diligenter attende, quæ posita sunt ante faciem tuam, & statue cultrum in gutture tuo, idest cohibe linguam. Vide ne profuso cibo quidpiam petulanter, & effrenate loquaris. Quod dicit sic, *faciebat Iob cunctis diebus*, intelligendum est, cunctis diebus, quibus filij fuerant in conuiuijs, vt cohæreat cum eo, quod antea dixerat. Sed hoc loco non sine admiratione animaduertere oportet, quòd cum Spiritus sanctus magno verborum pondere huius viri integritatem eximiam narrasset ad eam probandam declarandamq; nullum officij munus delegit, nisi filiorum eius educationem. Præsertim quòd vigesimonono, & trigesimoprimo huius lib. c. narrat Iob multa sua virtutis munera ad ostẽdendum. Nullo meritò suo tot ærumnis atque miserijs esse oppressum, nullam tamen huius officij mentionem facit. Sed ego sine dubitatione vlla credo hoc præstantissimum esse, & eorum, quæ ipse narrat maximum officij munus. Sicut tamen homines ignoramus, vtrùm Deo grati simus, ita in qua ei re maximè placeamus. In hoc autem officio apparet, & extat singulari admirabilique charitate Iob erga Deum fuisse. Nam eius religio curaque colendi Deum ostenditur summa fuisse, in eo, quòd tam assiduè tot sacrificia faciebat. Amor autem & reuerentia eius erga Deum maxima eminet in eo, quod non solicitus erat de ditandis filijs, augendaque eorum hæreditate. Sed de illorum immaculata & integra vita. Non timebat, vt fortunas suas epulis dissiparent, sed ne Deum in conuiuijs offenderent. Itaque non sibi filios procreabat atque nutriebat, sed Deo potius quam sibi gratos esse cupiebat. Cuius tam studiosæ solicitudinis tam excellen-

Filiorum suorum optima educatione quãtum Iob Deo placuerit.

cellentis, & prorſus diuinæ, nullam ſimilem in ſacris oraculis re-
periri arbitror, niſi illam ſolicitudinem Pauli Apoſtoli Eccleſiarum filiorumq; ſuorum, quos etiam Chriſto procreauerat. Qua cum vrgeretur dicebat. Inſtantia mea & quotidiana ſolicitudo omnium Eccleſiarum. Quis infirmatur? & ego non infirmor; Quis ſcandalizatur? & ego non vxor. Quòd ſi Deo vehementer 2. Cor. 10.
placuit Abraham, maximamque eius gratiam conſecutus eſt, quòd Deo iubente filium ſuum mactare non dubitauerit. Non minus libenter omnes filios ſuos Iob mactaturum, ſi Dei voluntas accederet, facilè apparet ex animo, quo in illis educandis erat. Tum ex eo quòd acceptum triſtiſsimum nuntium de illorum repentina, & calamitoſa morte tam patienter tulerit, ſentiens Dei voluntatē fuiſſe. Quare ſi Abraham ea voluntate quam habuit imolandi filium ſuum, vt Deo gratificaretur, officium contulit in Deum omnium præſtantiſsimum. Cur non etiam omnium præſtantiſsimum Iob contuliſſe iudicabimus, illa ſua eximia educandorum filiorum ratione? Quare rectiſsime ſpiritus diuinus hoc officij munere eximiam illius, quam prædixerat, honeſtatem demonſtrauit. Præſertim, quòd conſtantiam illius, quā in primis virtus perfecta requirit declarauit verbis illis *cunctis diebus*. Admirabile igitur hic exemplum parentibus officij propoſitum eſt, ex quo diſcant optimam filiorum educandorum rationem. Et illorum etiam hoc loco ſtultitia deprahenditur eſſe maxima, qui parum de honeſtate, multum de filiorum hæreditate ſunt ſoliciti. Probatur etiam illud Eccleſiaſtici conſilium, Ne Eccleſ. 1.
iocunderis in filijs impijs, ſi multiplicentur nec oblecteris ſuper ipſos, ſi non eſt timor Dei in illis. Non credas vitæ illorum, & ne reſpexeris in labores eorum. Melior eſt enim vnus timens Deum, quam mille filij impij. Et vtile eſt mori ſine filijs, quam relinquere filios impios. Ab vno ſenſato inhabitabitur patria, & à tribus impijs deſeretur. Prudēterq; monebat Pythagoras dicēs, *τέκνα μάθε τίκτειν, οὐ τὰ γηροβοσκήσοντα τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν θρέψοντα τῇ ἀϊδίῳ τροφῇ*, liberos diſce procreare, non, qui corpus ſenio confectum alant, ſed qui animam nutriant perenni alimento. Sequitur quomodo Iob ab omnium hoſte diabolo oppugnatus propè funditus fuerit euerſus, niſi fuiſſet eximia quadam virtute nixus, & incredibili animi magnitudine, & fortitudine fultus vt rectè dixiſſe Pythagoras intelligatur, *πλοῦτος ἀσθενὴς ἄγκυρα, δόξα ἔτι ἀσθενεστέρα, τὸ σῶμα ὁμοίως, ἀρχαὶ αἱ τιμαὶ πάντα ταῦτα ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα, τίνες οὖν ἄγκυραι δυναταί; φρό-*

νησις, μεγαλοψυχία, ἀνδρεία. ταύτας οὐδεὶς χειμὼν σαλεύει. οὗτος θεοῦ νόμος, ἀρετὴν εἶναι τὸ ἰσχῦον μόνον. τὰ δ' ἄλλα, λῆρον, diuitiæ anchora sunt infirma, gloria etiam infirmior, corpus itidem, magistratus, honores, omnia hæc imbecilla; & viribus destituta. Quæ ergo sunt anchoræ firmæ? prudentia, magnanimitas, fortitudo, eas nulla tempestas agitat. Hæc Dei lex est virtutem solam esse, quæ potens solidaque sit cætera omnia nugas, & ineptias. Ait ergo:

6 Quadam autem die, cùm venissent filij Dei, vt assisterent coram Domino, affuit inter eos Satan.

7 Cui dixit Dominus, Vnde venis? Qui respondens, ait, Circuiui terram, & perambulaui eam.

Vt explicent illud Hebræi *quadam die*, comminiscuntur diem illam esse principium anni. Qua solis completa reuolutione Deus rationes tractat cum alijs causis. Sed ista fabulæ sunt. Dies igitur hoc loco tempus significat, sicut in Genesi cum dicitur. Accidit autem quadam die, vt intraret Ioseph domum. Et in 1. Reg. Venit ergo dies, & immolauit Elcana. Significat ergo quadam die, idest, quodam tempore, quo voluit Deus Iob tentare patientiam. Quod autem filij Dei hoc loco sint angeli, facilè est, qui ita vocantur, quoniam Deo obediunt, vt liberi parentibus: à Deo sunt creati, à Deo multa accipiunt beneficia. Illud autem est explicatu difficile. Quo pacto contigerit, vt Satan, quem ferè omnes, (nec ego dubito) diabolum esse intelligunt, quomodo inquã Deo cum filijs Dei adfuerit præsens: quomodo cum eo Deus locutus fuerit, eum interrogauerit, eique Satan responsum dederit. Quidam Hebræi quos sequitur Eugubinus dicunt, hanc fuisse visionem propheticam, quæ oblata à Deo fuit Moysi, vel alicui amicorum Iob, vel alij viro, à quo liber hic fuerit scriptus. Sed hoc nullo modo mihi posse quadrare videtur: neq; cum contextu conuenire. Nam narrat historia, Satan Iob perculisse, & eius omnes fortunas euertisse, postquàm in eo sermone, quem habuit cum Deo, ab eo licentiam impetrauit, deindeque iterum cum eo locutum fuisse, posteaq; Iob morbo grauissimo, & omnino insanabili afflixisse. Cum ergo Iob nõ visione prophetica, sed re vera fuerit afflictus, cur sermonem illum inter dæmonem, & Deum, ex quo afflictio orta fuisse narratur, visione prophetica, habitum fuisse credendũ est? Præsertim quòd prius gesta sunt ea, quæ hoc libro narrantur, quàm liber ab eius auctore fuerit compositus. Non ergo verisimile est tunc visum fuisse Deũ cũ dæmone lo-

Genes. 39.

1. Reg. 1.

ne loquentem, cùm liber conficeretur. Quare hæc explicandi ratio mihi certè non probatur. Sed vt sententiam nostram explanemus, prius oportet in memoriam reuocare, frequenter scripturam vti parabolico sermone, hoc est, vnam rem proponens aliam vult intelligi. Vt cum dicit, Vicit leo de tribu Iuda, leonem indicat, vt Christum intelligamus. Et illa verba, quæ Christus apud Zachariam de se dicit, Et assumpsi mihi duas virgas, vnam vocaui decorem, & alteram vocaui funiculum & paui gregem. Licet duas virgas sumpsisse dicat, non duas virgas, sed duas administrandæ reipublicæ rationes sumpsisse putandum est, & non gregem, sed homines pauisse. Eodem modo cùm dicit Esaias, Vinea facta est dilecto meo in cornu filij olei, sepiuit eam, & lapides elegit ex illa. Vt ipse statim declarat Esaias, alias res ponit, & alias præcipit, vt intelligamus. Ad eundem modum hunc locum declarare debemus: vt ex vna re, quæ non quadret, aliam conuenientem intelligamus. Non enim existimandum est Deum verè cum dæmone fuisse loquutum. Nam cum corpore vacet, & loquutio, sua natura corporis linguam postulet, loqui Deus verè & propriè non poterat. Ita igitur hunc locum interpretabimur. Assistunt filij Dei, & Satan coram Deo: quoniam omnia Deo patent. Omnibus rebus adest ipse per essentiam, præsentiam, & potentiam, vt Theologi loquuntur. Et sicut dicit Paulus: Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius. Hac ergo de causa Satan esse narratur in conspectu Dei. Tum quòd Deus in scriptura dicatur eos non inspicere, ab illis oculos suos auertere, quorum desiderijs non respondet. Quapropter cum precatur Dauid. Respice in me & miserere mei. Et alio loco. Non auertas faciem tuam à puero tuo. Quia vero Satan (vt credendum est) Iobi caput antea petisset, bonisque omnibus eum cupisset euertere: Quia modo tantum fit à Deo desiderij sui compos: In conspectu eius esse narratur, quia eius habet rationem: & quod vehementer optabat, ei concedit. Quod ei Deus dicit, *vnde venis*, significat eius vias, & iniquos conatus non probare. Ita enim vsu venit in scriptura, vt Deus nescire dicatur eos, quos reprobat. Vt apud Matthæum ipse narrat responsurum iniquis in die iudicij, Nescio vos. Scribitur etiam in Genesi, Adam postquam peccauerat dixisse, Adam vbi es? Et Cain quoque, Quare iratus es, & cur concidit facies tua? Et post pauca iterum quærit ex Cain, vbi est Abel frater tuus? & Iudæ proditori dixit, Amice ad quid venisti? Poni-

Apoc. 5. *Zacha.* 11. *Esai.* 5. *Hebr.* 4. *Psalm.* 22. Deus quos ignorare dicatur. *Matth.* 25. *Genes.* 3. *Genes.* 4. *Matth.* 26.

tur ergo Deus dixiſſe. Vnde venis? Vt intelligamus dæmonis facta Deo diſplicere. Interrogat etiam, vt reſpondendi det occaſionem: & ſic ipſe, quæ vult, ſtatuat. Vt Angeli dixerunt ad

Geneſ. Abraham, vbi eſt Sara vxor tua? Non quòd ignorarent, ſed vt deinde nunciarent ei, filium ſuſcepturum ex illa. Ita, vt dæmoni licentiam daret affligendi Iob, id interrogaſſe ponitur: vt omnia ad rationem loquendi, & intelligendi noſtram componantur. Quod autem Satan reſpondit. ***Circuiui terram, & perambulaui eam.*** Illius deſcriptiſsime ponitur facinus & peruerſa occupatio. Nam de illo Petrus ſcribit. Tanquam leo rugiens, circuit quærens quem deuoret. Tangit etiam hoc reſponſum eam immanem diaboli ſuperbiam, qua inflatus cum Deo

1. Pet. 5. de regno dimicare audet. Ac Dei imperium labefactare, &

Diaboli ſuperbia. ſuum ſtatuere conatur. Nam perambulare terram eſt Hebræis eam ſubigere, in poteſtatemque redigere Hiſpani etiam dicunt, ***poner debaxo del pie***, ſicut in pſalmo dixit Dauid, in Idumæam extendam calciamentum meum. Mihi alienigenæ ſubditi ſnnt.

Pſalm. 59. Ex hoc ergo reſponſo ſignificatur ea diaboli petulantia, & contumacia, qua ſe iactat principem eſſe mundi, & habere homines vniuerſos in poteſtate. Sicut Chriſto oſtendiſſe ſcribit Mat-

Matth. 4. thæus, omnia regna mundi, & ei poſtea dixiſſe, Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me. Chriſtuſque eum huius mundi principem appellat. Quo illum exturbaturum pollicetur. Ponit igitur libri auctor, Satan Deo reſpondiſſe. Quo ſciamus eius ſtudium periniquum, circumueniendi homines, opinionemq; peruerſam imperij orbis terrarum.

8 ***Nunquid conſideraſti ſeruum meum Iob, quòd non ſit ei ſimilis in terra, homo ſimplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo?***

Ex hoc intelligitur Deum maximè de bonis viris gloriari. Si-

Eſai. 49. cut apud Eſaiam, Seruus meus es tu Iſrael, quia in te gloriabor. Quoniam propter bonos viros Deus regnat in hoc mundo, Nam ipſi tantum eum timent, & reuerentur: & eius iuſsis ac legibus obtemperant. Et hac de cauſa bonorum concioni dicit Eſaias, Et eris corona gloriæ, & diadema regni in manu Do-

Eſai. 62. mini. Boni etiam viri diaboli arrogantiam comprimunt oſtendentes non ob eius vim homines in poteſtatem redigi, ſed malorum hominum improbitate atque perfidia. Qui cum optimè eius conatibus poſſent reſiſtere, volentes ſe eius improbæ domi-

Luc. 25. nationi ſubijciunt. Valde enim ridiculum eſt, quòd diabolus iactare audeat ſe principem eſſe mundi, circuire perambula-

teque terram. Cùm Iob homo natura sua infirmus, opibus magnis, & amplæ administratione familiæ occupatus, pernicioso perditorum hominum exemplo circumuentus millies ab eo bello tentatus, victor ab officio nunquàm desciuerit, sed suam in dies virtutem auxerit. Certè sancti viri, ita diabolum arrogantiæ, & iniquos homines satellites eius inertiæ conuincunt, vt si iudicio cum Deo contendant, nihil respondere, nihil hiscere possint. Sic Dauid ait. Tibi soli peccaui & malum coram te feci: vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris, id est, dum vocas in iudicium eos, qui crimen suum confiteri renuunt, eos conuincendo, quod satis eis auxilij obtuleris, ac pollicitus fueris, tu sanctus, & verax appareas, illi verò socordes, & iniqui. Quod dicit, *quòd non sit similis ei in terra*. Antecelluit virtute Iob cunctos sui seculi mortales. Sic intelligendum opinor, quod ecclesia de singulis canit sanctis Pontificibus. Non est inuentus similis illi; qui conseruaret legem excelsi, id est, vnumquenque seculo suo floruisse & excelluisse. Non enim singulos cum alijs comparat sanctissimis viris, sed cum suis æqualibus. Reliqua verba Dei quibus Iob commendat, eadem sunt, quæ illa, quæ in huius libri principio posita sunt: vt eiusdem auctoris totum librum esse cognoscamus. Quæ cum iam explicata sint, nihil est, quod iterum eadem repetamus.

Heb. 11.

Psalm. 50.

9 *Cui respondens Satan, ait, Nunquid Iob frustra timet Deum?*
10 *Nonne tu vallasti eum, ac domum eius, vniuersamque substantiam eius per circuitum: operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius creuit in terra?*

Optimè ex hoc responso ingenium diaboli describitur; Qui cum sit virtutis hostis veræque laudis inuidus: quod à virtute fit in aliud causæ genus confert. Sic Pharisæi inuidi, ne Christi miraculis conuincerentur, in Beelzebub principe dæmoniorum eiecisse dæmonia iactabant. Ita quòd Iob perfectus & rectus esset, quòd Deum timeret, eique pro virili parte obediret, non Dei & virtutis amore impulsus, calumniabatur, sed sui commodi emolumentiq; causa, vt opes à Deo, & amplas facultates acciperet. Itaque Iob erga Deum officia non sine precio benigna, sed mercede conducta esse petulanter criminabatur; Idque significabat dicens. *Nunquid Iob frustra timet Deum?* id est, nunquid gratis timet Deum? an precio potius? *Quia tu vallasti eum, &c.* idest quia tu multa ei tribuis beneficia, & quasi emis

Diaboli ingenium.

Diabol' quo pacto Deo & veræ virtuti detrahat.

 si emis

si emis vel conducis eius operam. Quibus dictis & Deo & Iob multum detrahebat: Deo, quod nullos veros, sed mercenarios tantum amicos habere innuebat. Iob autem, quòd non virtutem colere, sed mercaturam facere significabat. Deum enim obseruare non compendij nostri, sed eius præstantiæ causa, vera & perfecta virtus postulat. Quod dicit, *Nonne tu vallasti eum ac domum eius? &c.* id est non permittis, vt vllam rerum suarum iacturam faciat, vllamue calamitatem accipiat. Quod dicit. *Operibus manuum eius benedixisti.* id est facis, vt, quidquid aggreditur, prosperè succedat. Nam benedicere, cum Dei est, benefacere in scriptura significat. Rectè tamen diabolus Deo refert acceptum, quòd malis homines careant, & bonis fruantur. Dominus enim pauperem facit, & ditat, humiliat, & sublenat, vt canebat Anna. Quare debent homines eniti potius,
1. Reg. 2. vt beneuolentiam eius officijs adiungant, quàm Regum & aliorum hominum si à malis securi esse, & bene beatèque viuere optant.

11 *Sed extende paululum manum tuam, & tange cuncta, quæ possidet: nisi in faciem benedixerit tibi.*

Extende manum Hebraicæ, שלח, sela mitte septuaginta, ἀπόστειλον, estque phrasis Hebræa, qua ferientis habitus exprimitur, quæ
Exod. 3. declaratur in Exodo, שלחתי selati mittam manum meam, & percutiam Ægyptum. *Tange*, non est in Hebræo, sed in septuaginta, ἅψαι, est etiam Hebraismus. Ad verbum verò ex Hebræo, traducentur sic: sed extende obsecro manum tuam, & etiam ad omnia, quæ eius sunt. Sententia eadem est, trium editionum, licet verbis nonnihil differre videatur, id est, malis affice Iob. In Hebræo tamen non apertè audere videtur licentiam petere ad ipsum Iob percutiendum, sed ad eius fortunas diripiendas. Et ita Deus nunc concessit ei licentiam dissipandi, quidquid erat fortunarum eius, vetuit autem Iob corpus vllo modo percutere. Cumque Satan illius fortunis euertendis vidisset nihil profecisse, secundo loco Deum apertè poposcit licentiam, eius corpori officiendi, quam etiam obtinuit. Ex quo intelligitur nihil diabolum, nisi Deo permittente vlli nocere posse, tantùmque carnificem esse, qui nemini nisi de iudicis sententia detrimentum afferre potest. Quò minus boni viri eum reformidare debent, qui nihil nisi de voluntate patris eorum mitissimi & benignissimi, damni inferre valet. Et
Apoc. 2. ob eam rem in Apocalypsi scribitur, Et apprehendit draconem,

serpen-

serpentem antiquum, qui est diabolus, & Sathanas, & ligauit eum per annos mille. In vinculis retineri dicitur, quia in nullam rem inuehi, nisi Deo concedente potest. Idem de alijs nostris aduersarijs intelligendum est. Nam nulli etiam homines detrimento esse possunt, nisi à Deo licentiam obtineant. Et ita Dauid ab amicis desertus, & ab inimicis oppressus de Deo imprimis queritur dicens, Exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos eius. Et sic Laban, cum persequeretur Iacob fugientem vidit in somnis dicentem sibi Dominum, Caue nequidquam asperè loquaris contra Iacob. Quæ consolatio maximè debet leuare viros bonos, cum ab inimicis contumelijs, & ignominijs appetuntur. Cum vero postea dicitur. Diabolum Iob percussisse, à Deo potius fuisse percussum intelligendum est. Semper enim persistere oportet id quod diabolum rectè cognouisse posuimus. Extende paululum manum tuam & tange cuncta, quæ possidet. Sed Deus est causa calamitatum princeps, diabolus vero, & alij hostes sunt instrumenta, sicut scribit Esaias in Regem Assur, qui iactabat se ferro ac viribus suis multas copias ac prouincias fregisse. Nunquid gloriabitur (ait) securis contra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum, à quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Hoc etiam loco oportet animaduertere, quàm acerbus & molestus accusator diabolus hominum sit, quantisque calumnijs, eorum officijs detrahat, quanque crudeliter eos vexet, quantaque mala illis inurere, & exitium parare studeat. Et ob eam rem de illo in Apocalypsi dicitur, proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei, die ac nocte. Considerandum etiam est, quàm mirificus propugnator diligentissimusque patronus Deus piorum virorum sit. Nihil illis tanto patrono, veterator diabolus calumnijs falsisque criminibus obesse poterit. Quòcirca rectè Paulus exultans scribit. Quis accusabit aduersas electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est, qui condemnet? Quod dicit. *Nisi in faciem benedixerit tibi*, id est, nihil te reuerebitur, nihil timebit. Est enim phrasis Hebræa ducta translatione ex eis, qui coram in conspectuque cum aliquo expostulant nihil eius vultum verentes, ita Paulus de Petro dixit, in faciem ei restiti. Diximusque benedicere hoc capite esse maledicere.

Psalm. 88.

Genes. 3.

Consolatio afflictorum.

Deus princeps causa calamitatū est.

Esai. 10.

Deus mihi fi cus hominū patronus.

Galat. 2.

12 *Dixit ergo Dominus ad Satan, Ecce, vniuersa quæ habet in manu tua sunt: tantum in eum ne extendas manum tuam.*

Licet nullam Deo, calumniator hic virtutis mercenariæ Iob dictis, & calumnijs suis suspicionem dedisset, sed valde iam probata esset ei, & liberalissimam ac verissimam esse cognosceret. Tamen vt sole clarior esset, & omnibus ita patefacta, vt vel inuidus, & improbus hostis eius diabolus nihil, quod in suspicionem vocaret, nihil, quod accusaret, aut hisceret, haberet, notissimæ huius viri virtutis periculum facere voluit. Sicque etiam tentare, & experiri voluit Abraham, cum filij sui sacrificium ei imperaret, non vt experimento ipse virtutem eius cognosceret, sed vt eam omnibus hominibus probaret notissimamque redderet. Quocirca facto periculo dixit ei, Nunc cognoui, quòd timeas Deum. Id est, nunc feci, vt omnes cognoscerent. Et hac de causa multos præstantissimos viros grauissima puto subisse discrimina. Quare consolatur eos Dauid, cum in miserijs ærumnisque sunt, dicens, Spera in eum, & ipse faciet, & educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem. Id ést, ne spe excidas, ne animum despondeas, quòd ab improbis vulgo contemnaris, & iniquus haberi videaris. Spera in Deo. Nam ipse faciet, vt iudicium, quo improbi tecum de tua virtute contendunt, clarius ipso lumine fit. Sic, vt omnes iudicent secundum te, honestatemque tuam prædicent, cùm illustrior quàm meridies fuerit effecta. Quare cùm iniqui detrimenta machinantur, solent maxima emolumenta importare. Quod ex his machinis quibus diabolus Iob est aggressus, facilè apparet. Siquidem nihil incommodi, sed commoda multa tulit. Quod dicit. *Tantùm in eum ne extendas manum tuam.* Quamuis etiam id postea concessit, modo non permittit, quia pro sua pietate & benignitate erga nos non patitur, vt grauius nostra tentetur patientia, quàm ipsa tolerare potest. Et mala, quæ si acciderent singulatim, ferre possemus, coniuncta simul pati fortè nequimus. Fortassis si diabolus Iob simul, & fortunis euerteret, & morbo illo grauissimo afficeret, æquo animo id ipse tolerare non posset. Tolerauit tamen, postquam alijs calamitatibus eius animus percalluerat. Propterea que perbenignè Deus primo periculo vetuit corpori eius incommodare. Idque Paulus testatur Corinthijs scribens. Fidelis Deus est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere. *Egressusque est Satan à facie Domini.* Rectè id à beato Gre-

Cur bonos viros tentari Deus permittit.

Gene. 22.

Psal. 36.

1. *Cor.* 10.

to Gregorio mihi exponi videtur, vt egressus diabolus dicatur à facie eius, qui cælum & terram implet, vt Ieremias ait. Quia cum licentiam obtinuerit libidinem suam explendi quasi vinculis solutus, quibus detinebatur, ne Iob exagitaret, exisse dicitur à facie Dei, qui eum comprehenderat, & in custodia collocauerat. Ita apud Zachariam, quoniam equi illi robustissimi, qui Romanorum agebant imperium, licentiam impetrarunt orbem terrarum victorijs suis peragrandi, Exijsse ponuntur. Ex quo intelligere debent ij, quorum peruerso studio, & effrenatæ cupiditati Deus morem gerit, à facie eius exijsse. Quod miserum valde, & calamitosum est ab eo separari, qui est omnium bonorum fons. Præsertim, quòd in eo tota felicitas continebatur, quod Deus imperauit sacerdotibus, vt precarentur filijs Israel, Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui: conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.

Iere. 23.

Zacha. 6.

Miserum esse a Deo licentiam obtinere libidinem suã explendi.

Num. 6.

13 ***Cùm autem quadam die filij & filiæ eius comederent & biberent vinum in domo fratris sui primogeniti.***

Tempus ponit primò, quo Satan inuasit, irruitque in sanctum virum. Quod quidem maximè accommodatum esse videbat ad eum superandum, & in scelus aliquod impellendum. Erat enim lætitiæ, & hilaritatis tempus, cum filij eius conuiuium celebrarent. Quo tempore negligentiori & remissiore animo esse videretur, minusque de bello tam funesto crudelissimoque cogitaret. Ita enim plerumque fit, vt ira & animaduersio Dei eos repente opprimat, qui magis securi videntur. Sicut Balsasar, cum frequens lætumque celebraret conuiuium, manum illam inter cœnam vidit horrendam, quæ dira minabatur ei: eademque nocte & vita & regno fuit spoliatus. Et ita sapiens in Prouerbijs, sæpe monet futurum dicens, Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Accidit etiam è contrario, vt in magna rerum desperatione Deus incredibile ferat auxilium ab omni miseria vindicando, & bonis multis cumulando. Vt accidit Ioseph, qui vno die fuit è carcere emissus, & secundus à Rege factus. Quæ Dei magno consilio fiunt. Vt intelligamus nihil esse in hac vita tam securum, quod labefactari non possit: nullasque tam desperatas esse res, quæ resarciri nequeant. Idque docet Salomon in Ecclesiaste, De carcere catenisque interdum quis egreditur ad regnum, & alius natus in regno inopia consummatur. Sequitur in libro.

Dani. 5.

Prouer. 14.

Bona, & mala repente contingere solent.

Eccle. 4.

14 Nun-

14 *Nuntius venit ad Iob, qui diceret, Boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos.*

15 *Et irruerunt Sabæi, tuleruntque omnia, & pueros percusserunt gladio: & euasi ego solus, vt nuntiarem tibi.*

16 *Cumque adhuc ille loqueretur, venit alter, & dixit, Ignis Dei cecidit è cælo, & tactas oues puerosque consumpsit: & effugi ego solus, vt nuntiarem tibi.*

17 *Sed & illo adhuc loquente, venit alius, & dixit, Chaldæi fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, & tulerunt eos, nec non & pueros percusserunt gladio: & ego fugi solus, vt nuntiarem tibi.*

18 *Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit, & dixit. Filijs tuis & filiabus vescentibus, & bibentibus vinum in domo fratris sui primogeniti.*

19 *Repente ventus vehemens irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, & mortui sunt: & effugi ego solus, vt nuntiarem tibi.*

Sabæi populi sunt Arabiæ felicis. Quapropter finitimi forte erãt agro Iob, quem in Arabia habitasse diximus. Hos Iosephus à Saba Cusi filio, qui ortus fuit ex Acham dictos scribit. Eorum metropolis est Saba, quam Strabo libro decimosexto Meriabam appellat. Chaldæi populi etiam sunt maioris Asiæ, quorum regio est Arabiæ contermina. Quare circumuicini etiam fuisse videntur agri Iob. Quos populos Arphaxat instituisse, & à se Arphaxateos nominasse narrat Iosephus. Eugubinus hunc locum narrans quandam parabolam habere dicit, sicut illud euangelij, Cum rex misit seruos suos ad operarios vineæ, quos illi interfecerunt. *Matth. 21.* Ac sicut illud fictum fuisse videtur, ita & hoc. Nam cogitari inquit non potest vno tempore in tot tantasq; calamitates hominem incidisse. Quod temerariè, ne grauius dicam, mihi videtur dici. Nam hæc vera historia est, & vt vera tractatur ab omnibus Ecclesiæ doctoribus. Nam si id confictum est, in quo nam versata fuit illa patientia Iob ita prædicata? De qua dicit Iacobus, Patientiam Iob audistis, & in qua re posteris reliquit patientiæ exemplum, vt dicitur in libro Tobiæ. Valde autem verisimile est tantum naufragium vno tempore fecisse Iob ei, qui ex sacris scripturis cognoscat, quàm infestus sit Satanas omnibus sanctis viris, quàm grauique eos insectetur odio. Quò circa crudeliter exprompsisse obtentam à Deo licentiam valde credibile est. Ad parabolam autem confugere necesse est, vel cum parabola vocatur in sacra scriptura, quod narratur, vel cum nullo modo quadrare possit, si simpliciter & historicè, quæ narrantur,

acci-

accipiantur. Vt vicit leo de tribu Iuda, vel vt ea collocutio est, quam proximè hoc caput narrat inter Deum,& Satan fuisse. Calamitates verò Iob, cum accidere potuissent (vt diximus)& simpliciter, & planè eas sacra scriptura narret, valde absurdum est, & satis temerarium, fictas esse affirmare. Certè hæc docens Eugubinus illis Hebræis assentiri videtur, qui Iob fuisse negant: & eius historiam fabulam esse censent. Alij opinantur, iniquos fuisse filios Iob, quòd de improuiso omnes mortui occubuerint. Perinde, quasi non multi boni viri miserè mortui fuerint. Quis autem credat eius viri filios omnes, improbos fuisse, qui tam bene (vt exposuimus) de Deo meruit in filijs suis educandis, qui tanto studio curabat, ne in offensa essent apud Deum? Præsertim quòd in fine huius libri dicatur, Dominus autem benedixit nouissimis Iob magis, quàm in principio eius. Deindeque subijcit, omnes facultates Iob duplo maiores fuisse quam antea, filios autem totidem tantum, quot antea posuit. Quare magno argumento est, reliquos septem, qui occiderant, viuere beatam vitam, vt filijs sicut, & alijs eius bonis Deus benedixerit, ac duplo ita fuerint plures, sicut & aliæ eius diuitiæ. Non ergo ea labe præstantissimum virum aspergamus, vt omnes eius liberos indignos vita putemus. Hos vero nuncios Chrysostomus non homines, sed dæmones specie hominum esse scribit. Quod probabiliter dicitur. Quoniam valde asperè, & inhumanè vnusquisque nuncium suum referebat ea modo nuncians, quæ magis sancti viri dolorẽ refricarent. Deinde vix vnus faciebat finem dicendi, cum alius ingrediebatur. Quare casu non venisse videtur, sed de industria. Iam vero ea nunciabant, quæ aut non vidisse, aut non intellexisse quispiam seruus videtur. Nam si vidit filios Iob vescentes & bibentes, intra domum erat. Non igitur videre poterat ventum validum concussisse quatuor angulos domus. Tum quo pacto effugere potuisset tota domo conuulsa? Si vero extra domum erat, quo pacto videre potuit filios vescentes & bibentes? Huc accedit quòd vnusquisq; dicebat se solum fugisse. Vnde id constabat sic ei? Et vt constaret, quid attinebat neminem id prætermittere? nisi vt maiorem augeret dolorem. Et vnde erat, vt vnusquisq; per se, eo animo esset erga Iob, vt maiorem vellet ei exhibere molestiam? Quare verisimile est, vel dæmones fuisse vel à dæmone instructos nuncios, ad Iob exercendum, & verbis suis conficiendum. In quo diaboli acerbitas, & immanis crudelitas cernitur, qui nihil omisit earum rerum, quæ sanctum hominem de gradu deijcere, & ad insaniam & desperationẽ possent adigere.

Nuncios Iob dæmones fuisse.

Quid?

Quid? nonne incredibili artificio grauissimos illos casus adaptauit ad animum vel ferreum infringendum? Noluit, vt vno nuncio de omnibus suis calamitatibus Iob certior fieret: ne fortè tanto malo stupefacta mens sensum omnem humanitatis amitteret. Præterea noluit, vt primùm illum acerbissimum nuncium mortis filiorum acciperet. Ne, si non omnino frangeret eum tanto ictu, eius patientia ad nouum alium dolorem obduresceret. Sed sic dolores illos disposuit, vt vnus incedens, si non frangeret eius patientiam, saltem molliret, vt alius statim inuadens magis penetraret. Iam vero illud maximæ sagacitatis fuit, vt ignis è cælo decidens oues, puerosq; pascentes eas consumeret, vt persuaderet pio viro, non homines tantum, sed Deum ipsum, in quo spem suam posuerat, sibi esse contrarium, nullumque ex eo speraret auxilium ad miserias suas subleuandas. Quò etiam spectabat, quod tôt vno tempore calamitates, & ærumnæ interuenissent ei, vt secum reputaret id, quod etiam Dauid magna agitatum procella vehementer angebat, cum diceret, Hæc mutatio dexteræ excelsi. Id est, nulla hominum vis me ita deijceret: sentio vim magnam dexteræ excelsi mihi impendentem, meque terrentem. Quæ cogitatio ita boni viri solicitudines acuit, vt nihil magis: cùm eum sibi aduersari putet, in quo spem subsidij sui posuerat. Quod aptiori loco accuratius, si Deo placet, declarabimus, est enim grauissimum cognitioneq; dignissimum.

Psalm.76.

Dæmonis acerbitatis erga Iob.

20 *Tunc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens in terram adorauit.*

Quòd scidit vestimenta sua, quòd caput totondit, quòd corruit in terram, significatio erat doloris maximi, quo vrgebatur. Nam scissa veste idipsum significauit Iacob (vt est in Genesi) Ioram etiam Rex Israel (vt narratur in 4. Regum) Cayphas etiam, vt scribit Matthæus. Declarabant etiam olim dolorem suum tonso capite ij, qui rebus lætis comam alebant. Contra vero aleuda coma tristitiam ostendebant ij, qui rebus suis saluis capillum tondebant. Vt auctor est Gregorius in commentarijs huius loci. Iacuit etiam Dauid in terra, cum filij mortem lugeret. Hæ igitur erant significationes eius doloris, quem honestissimè susceperat in tanta liberorum suorum, & familiæ suæ strage, & tam miserabili omnium facultatum suarum direptione. Non enim perfecta virtus postulat, vt non in calamitatibus doleamus, vt Zeno cum Stoicis suis opinabatur, sed vt nihil inhonestè, nihil indecorè effeminatèue dolore compulsi faciamus. Tantum vero abest, vt sit aliquid huiusmodi eorum, quæ hic Iob fecisse narratur, vt valde in-

Genes.37. *4. Reg. 5.* *Matth.26.* *2.Reg.12.*

Perfectę virtutis est nonnunquam in calamitatibus dolere.

de inhumanum, & ferinum esset, in tanta rerum acerbitate nullum luctus, & mœroris signum dare. Præsertim cum fortissimus rex Dauid ita filij morbo, & Absalon morte fleuerit, atq; adeò se dabat mœrori, luctuiq; quò Deum sibi placaret iratum filijq; vitam impetraret. Qua mente nunquam Rex sapientissimus fuisset, si inhonestum esset lugere ac mæstum esse. Non enim rebus inhonestis mitigatur Deus. Ac de Christo denique scribitur, quòd pauere, & tædere cœperit, & vt ipse dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Quare insana fuit Stoicorum opinio, cui licet verbis assentirent, re planè dissentiebant. Sicut Dionysius Zenonis discipulus qui plurimos annos in eius philosophia consumpserat, cùm ex renibus laboraret, non ferens dolorem eiulatu clamabat falsam esse Zenonis quam didicerat, de dolore sententiam. Origines vero, & Chrysostomus existimant non dolorem tondendo capite, & veste scindenda, Iob significare voluisse, sed rerum humanarum contemptionem, velleque nudum cum dæmone nudo in certamen venire, quæ interpretatio cohærere videtur magis cum eo quod statim sequitur Iob dixisse. Nudus egressus sum, &c. Sed illa superior Gregorij expositio mihi magis probatur. Quod dicit, *adorauit*. Præclarissimam continet ab crudelissimo hoste victoriam. Nam ille iactabat se posse Iob calamitatibus compellere ad maledicendum Deoq; conuitium faciendum. Quod non solum non præstitit, verumetiam fecit, vt Deum adoraret. Quæ victoria maximam Deo, & Iob gloriam peperit. Deo, quòd cum dæmone de Iob pietate cùm certaret, non falsam, sed veram fuisse constitit, liberalemq; Iob cum eo, non mercenariam amicitiam iniuisse: Iob vero gloriosa fuit, quòd eius vera, & perfecta virtus ipsa luce illustrior apparuit. Estque in hac victoria præclarissimum exemplum nobis constitutum prudenter cum hoste callidissimo pugnandi optimèq; de Deo difficilioribus temporibus merendi: vt cùm detrimenta capiamus, non iniquo animo erga Deum simus: nec de illo inhonestè queramur, sed eum potius reuereamur, & animo sincero adoremus. Præterquàm enim, quòd sic fiet, vt insanæ perturbationi nullum demus locum: quæ solet animo huiusmodi temporibus immoderatas excitare querelas. Nulla etiam re magis à nobis miserias, & vim supplicij deprecabimur, vt ex ipso Iob cognoscimus. Cuius propter adorationem non modo Deus calamitates subleuauit: sed etiam duplo pluribus bonis eum cumulauit, quàm antea. Id quod præcipit etiam Ecclesiasticus dicens, Crede Deo & recuperabit te: dirige viam tuam, & spera in illo

Matth. 25.

Stoicorũ falsa sententia.

Exemplum cum dæmone pugnãdi.

ſerua timorem illius, & in illo veteraſce.

21 *Et dixit nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.*

Ad terrã homo reuertitur vita defunctus, quã hoc loco matrem vocare videtur, quia de terra primus homo factus eſt. Sicut dicitur in Geneſi, Formauit Deus hominem de limo terræ. Cui etiam poſtea dixiſſe narratur, Donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es. Quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Eccleſiaſticus etiam eadem vtitur ratione dicendi, terram matrem vocans. Iugum graue ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vſque in diem ſepulturæ in matrem omnium. Cæterum hæc ratio eruditiſsima eſt, quã ſe vir ſanctus conſolabatur, cuius vim in eo poſitam eſſe puto, vt demonſtret copias omnes, & quæ vocantur fortunæ bona, tandem relinquenda, & amittenda eſſe. Sicut aliquando, nimirum cum nati ſumus, illis caruimus. Quòd ſi amittenda ſunt, quid refert, vel ſtatim, vel paulò poſt illis priuari? Eodem argumento vtitur Paulus ad probandum amplas diuitias eſſe contemnendas. Nihil enim (ait) intulimus in hunc mundũ, haud dubium, quòd nec auferre quid poſſumus. Et Salomon in Eccleſiaſte, Sicut egreſſus eſt nudus de vtero matris ſuæ, ſic reuertetur, nihil auferet ſecum de labore ſuo. Quæ ratio tanta eſt, vt ſi benè eam percalleamus, haud multum opibus delectabimur, nec earum iacturam nimis grauiter feremus. Quare ſe quidam conſolabatur dicens.

Genes. 2.
Genes. 3.
Eccleſ. 40.
Conſolationes amiſſionis fortunarum.
1. Tim. 1.
Eccleſ. 5.

Γῆς ἐπέβην γυμνὸς, γυμνός θ' ὑπὸ γαῖαν ἄπειμι.
καὶ τί μάτην μοχθῶ, γυμνὸν ὁρῶν τὸ τέλος.

Conſcendi nudus terram nuduſque ſubibo.
Quid fruſtra ſudo, funera nuda videns.

Plerique autem ita in diuitijs hærent. ita illis ſunt addicti, quaſi ſemper cum eis eſſent permanſuri. Quare non poſſunt non grauiter in earum amiſsione dolere. Sicut diues ille, de quo narratur, apud Lucam, qui dicebat animæ ſuæ, Anima habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus, ſtulte hac nocte animam tuam repetunt à te. Quæ autem paraſti, cuius erunt? Sic eſt (ait Chriſtus) qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum diues. Vt vero ſimus in Deum diuites, oportet nihil confidere diuitijs, ſed eas ad tempus commodatas putare. Sic vt quacunque die à nobis repeti poſsint. Id quod docet Dauid dicens, Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere. Vt Paulus etiam ſcribit Timotheo, Diuitibus huius ſeculi

Luc. 12.
Pſalm. 6.
1. Tim. 6.

præ-

præcipe non ſperare in incerto diuitiarum ſuarum: ſed in Deo viuo. Ita enim fiet, vt facilè patiamur cum copiarum omnium naufragium fecerimus nobiſcum cogitantes id, quod dicit ſtatim Iob. *Dominus dedit Dominus abſtulit*. Vrget ad ſe conſolandũ alia argumentatione, quæ firmiſsima atque certiſsima eſt, qua indignum quidem eſt, non maximam conſolationem in rebus aduerſis accipere. Nam vel intelligimus opes eſſe imprimis nobis à Deo tributas, vel non. Si hoc, ſtulti atque impij ſumus, ſin autem illud, ingrati ſumus, ſi æquo animo illas non reddamus, cum Dei nobis voluntate fuerint detractæ. Iam vero vnuſquiſq; pius vir pro patre debet Deum habere, ſibique perſuadere ipſum quidem ei non obeſſe tanquàm inimicum, ſed maximè tanquam patrem velle prodeſſe. Proptereaq; debet intelligere nihil mali cuiquam niſi eius euenire voluntate. Cum ergo credere debeat calamitoſus vir à Deo eſſe, quas accipit calamitates illatàs vel putat velle Deum ſibi damnum inferre, vel non, ſi illud, non pro patre iam, ſed pro inimico Deum ducit. Quare non bonus vir ſed malus eſt. Sin autem (vt fas eſt) exiſtimat Deum damnis afferendis non incommodo ei, ſed commodo eſſe velle: ſicut ſi filium coerceat. Quid plorat? quid triſtitia contabeſcit? quid poteſt de fortuna hoc nomine queri? an ne bonis affici dolet? an ne ex emolumentis laborat? Quare dubium non eſt, quin firmiſsima hæc conſolatio in aduerſa fortuna ſit. Quam Paulus reuocat *Heb.* 12.
in memoriam, Hæbræos vt conſoletur dicens, Obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur dicens, Fili mi noli negligere diſciplinam Domini: nec fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus caſtigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Hæc tamen conſolatio, licet vehementiſsima ſit, nihil aut certe parum in ærumnis leuat eos, qui non ſunt præſtanti quadam virtute præditi. Adeò magnum ſtuporem non ſolum vitia atque flagitia, ſed etiam non bene ſedatæ perturbationes mentibus afferunt. *Sicut Domino placuit ita factum eſt*. Hoc non eſt in Hebræa, eſt tamen in Græca editione. Continetq; eandem argumentationem, quam ſuperiora verba. Hoc eſt, quòd cum Dei voluntate bonis fuerit euerſus, non eſt cur grauiter ſuis incõmodis angatur. Debet enim bono viro gratiſsima eſſe Dei voluntas, cum rectiſsima ſemper, & ex eius re maximè fit. Idque deſiderare, & precari, Chriſtus docet, vt Dei voluntas fiat ſicut *Luc.* 12.
in cælo & in terra. *Sit nomen Domini benedictum*. Moliebatur machinabaturque diabolus, vt malediceret, non ſolum autem id, non fecit, ſed etiam Deum benedixit. Et equidem pius vir debet

non minus pro emolumentis, quàm pro detrimentis Deo gratias agere. Cum ipsi maximæ curæ sit, ne aliquid viris pijs officiat detrimentosumue sit. Sicut dixit Dauid, Non accedat ad te malum & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Sed quæ flagella, & detrimenta alijs videntur, tandem emolumenta maxima fuisse apparebunt. Et quia Paulo valde iucunda fuit voluntas Dei siue bonis siue malis afficeret, scribit Philippensibus, Magnificabitur Christus in corpore meo siue per vitã, siue mortem. Digna quidem tam excelso viro deliberatio. Idque officij munus viri sapientis dicebat Euripides.

Psalm. 90. *Philip. 1.*

Ἀνδρῶν τάδ᾽ ἐστιν ἐνδίκων τε σοφῶν.
κἀν τοῖς δεινοῖσι μὴ τεθυμῶσθαι θεοῖς.

Viros iustos, & sapientes decet etiam in aduersa fortuna dijs non indignari.

22 ***In omnibus his non peccauit Iob labijs suis: neque stultum quid contra Deum locutus est.***

In Hebræo latius patet oratio. Nam sic ad verbum tranferemus, In omnibus his non peccauit Iob. Quare non ponitur illud ***labijs suis***, in Græco tamen ponitur, Sed sic. In omnibus his, quæ euenerunt ei, non peccauit Iob: nec labijs suis. Rectèque additur, & à vulgato & à Græco interprete, vt declaretur longè aliter factum esse, quam diabolus fieri nitebatur. Quod erat, vt Iob Deo conuitium faceret, malediceret, blasphemaretque, sicut ille effecturum iactabat. Quod peccatum labijs admittitur. Solentque homines in rebus aduersis sæpe lingua Deum offendere. Nam grauiter suum casum accipientes audent Deum incusare, queri ac secum non rectè agi stultè affirmare. Sicut quidam dixit.

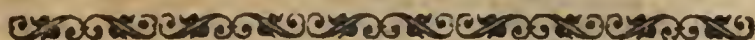
Solent homines rebus aduersis lingua Deum offendere.

Quem non incusaui amens hominumque Deumque.

Et propterea dicitur hic. ***Nihil stultum Iob contra Deum locutus est.*** Declaraturq; optimè sic, quod dicit Hebræus & Græcus interpres, Non præstitit aliquid stultum Deo. Atque in eo tanto nostræ salutis discrimine, quo nostra à Deo patientia tentatur, nihil est magis curandum, quàm vt linguam mentemq; nostram ab immoderatis de Deo querelis cohibeamus. Sicut dixit Dauid, Posui ori meo custodiam cum cõsisteret peccator aduersum me. Et quia difficile est sibi tunc homines maledictis temperare, linguamque suam continere, grauiter in linguam Iacobus inuehitur dicens, Linguam autem nullus homo domare potest, inquietum malum, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus Deũ, & patrem: & in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem, & simili-

Psalm. 38. *Iacob. 3.*

ſimilitudinem Dei facti ſunt. Ex ipſo ore procedit benedictio & maledictio. Cæterum illis verbis ſummam facit auctor libri totius acerrimi belli, quod diabolus aduerſus Deum ſanctumque Iob ſuſcepit: quibus declarat Deum ſanctumque virum præclariſsimam victoriam ab hoſte nefario reportaſſe.

CAPVT. II.

1 *FActum eſt autem, cùm quadam die veniſſent filij Dei, & ſtarent* A
coram Domino, veniſſet quoque Satan inter eos, & ſtaret in
conſpectu eius.
2 *Vt diceret Dominus ad Satan, Vnde venis? Qui reſpondens ait, cir-*
cuiui terram, & perambulaui eam.
3 *Et dixit Dominus ad Satan, Nunquid conſideraſti ſeruum meum Iob,*
quòd non ſit ei ſimilis in terra, vir ſimplex & rectus, ac timens Deũ,
& recedens a malo, & adhuc retinens innocentiam? Tu autem commo
uiſti me aduerſus eum, vt affligerem eum fruſtra.
4 *Cui reſpondens Satan ait, Pellem pro pelle, & cuncta quæ habet ho-* B
mo, dabit pro anima ſua.
5 *Alioquin mitte manum tuam, & tange os eius & carnem, & tunc*
videbis, quòd in faciem benedicat tibi.
6 *Dixit ergo Dominus ad Satan, Ecce, in manu tua eſt, veruntamen ani*
mam illius ſerua.
7 *Egreſſus igitur Satan a facie Domini, percuſſit Iob vlcere peſſimo, a*
planta pedis vſque ad verticem eius.
8 *Qui teſta ſaniem radebat, ſedens in ſterquilinio.* C
9 *Dixit autem illi vxor ſua, Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua? be-*
nedic Deo, & morere.
10 *Qui ait ad illam, Quaſi vna de ſtultis mulieribus locuta es. Si bona*
ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus? in omnibus his
non peccauit Iob labijs ſuis.
11 *Igitur audientes tres amici Iob omne malum quod accidiſſet ei, vene-*
runt ſinguli de loco ſuo, Eliphaz Themanites, & Baldad Subites, &
Sophar Naamathites. Condixerant enim, Vt pariter venientes viſita-
rent, eum, & conſolarentur.
12 *Cumque eleuaſſent procul oculos ſuos, non cognouerunt eum: & ex-* D
clamantes plorauerunt, ſciſſisque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper
caput ſuum in cælum.
13 *Et ſederunt cum eo in terra ſeptem diebus & ſeptem noctibus, & ne-*
mo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem eſſe vehementem.

1 *FActum est autem cum quadam die venissent filij Dei, & starent coram Domino, venisset quoque Satan inter eos, & staret in conspectu eius.*

Narrauit autor libri prælium quod cum Iob diabolus commisit, quo fuit ignominiose victus. Narrat nunc aliud longè crudelius, quo cum eodem sancto viro iterum decertare ausus est. Ex quo intelligitur, quanta sit huius deterrimi hostis contumacia. Qui prostratus, fusus, ignominioseq; in fugam coniectus, nihil formidans non dubitat pugnam maiori vi redintegrare. Quare apparet illos imprudenter facere, qui quòd semel, aut iterum ex illo victoriam adepti sunt, negligentiores fiunt. Sed intelligere debent, quòd cum sit grauissimo erga nos odio, victoria irritatur, crudeliorque fit, quòd si bellum post aliquam pugnam aliquandiu intermittit, ob eam rem esse, vt incautos opprimat. Quare illud, quod Christus nobis dat, sapientissimum est consilium, Vigilate omni tempore orantes. Et Petrus, Sobrij estote, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus, &c. Ita prudentissimè fecit Dauid, qui semel & iterum officijs vincens & prosternens, Saul, licet pacem ei offerret, non securiorem, sed cautiorem factum, se recepisse narrat scriptura cum socijs suis in tutiora loca, iterumq; eundem cum vicisset confugisse ad regem Achis. Nihil enim credendum est hosti immani; cum perturbatur odio, sicut monet in Ecclesiastico Sapiens, Non credas inimico tuo in æternum. Narrat autem hanc secundam pugnam narratione repetita à collocutione diaboli cum Deo. Quæ eodem modo quo prima explicanda est. Quare nihil erit, quòd eadem iterum referamus. Tantum illud animaduertendum est, quod addit Deus superiori sermoni; quem cum diabolo habuisse libri author scripserat. *Et adhuc retinens innocentiam*. Non prætermisit Deus, quod sibi & seruo suo laudi maximæ erat aduersarioque ignominiæ. Quòd licèt fuerit liberis fortunisq; omnibus misere spoliatus, nullum tamen crimen admiserit, sed innocens inculpatusq; permanserit. Est enim egregia virtutis laus, quòd se Deo tentatione probauerit. Et ita dicit Iacobus, Beatus vir qui suffert tentationem. *Tu autem commouisti me aduersus eum*. Sed quare diabolus Deum commouere potuit? Id certè facilè cognoscitur ex superioris capitis historia. Nam ea re, qua à Deo licentiam impetrauit vexandi Iob, eadem Deum commouisse credendum est. Impetrauit autem huiusmodi licentiam iactans nō veram, sed mercenariam

Diabolus victoria irritatur.

Oportet semper vigilare.

Luc. 2.

1 Pet. 5.

1. Reg. 24.

1. Reg. 16.

Ecclef. 12.

Iacob 1.

cenariam esse Iob virtutem. Ex quo & vtilis ad officia & ad contemplationem iucunda doctrina constat, qua (inquam) ratione homines nefarij à Deo potestatem consequantur affligendi excruciandique bonos viros. Quòd quasi certare cum illis de vera virtute videantur, & quasi dicere eos officij muneribus non esse deditos, posseq; iniurijs & cõtumelis suis in illos id, vt appareat, efficere. Quam peruersam illorum cogitationem, vt Deus falsam esse declaret, sicut diabolo potestatem fecit, hac de causa tantis malis, & calamitatibus appetendi Iob, ita & illis, incommodis afficiendi sanctos viros. Sicut perfidis hominibus Deus concessit facultatem, tantam Ecclesiæ suæ comparandi perniciem, totque vulnera imponendi, quantam & hodie videmus, & reperiemus, si superiorum temporum memoriam repetamus. Quòd de vera religione cum illa contendebant, moliebanturq; illam a vera in Christo pietate amouere. Quo verò meliori modo declarari potuit, id nullos vel potentissimos homines efficere potuisse, quàm illam eorum libidini permittendo? Sic, vt licèt esset omnibus humanis præsidijs destituta, vinci tamen, & euerti non potuerit. Idẽ dico de alijs singulis sanctis viris, quos homines scelerati iactarunt, conculcarunt, & varijs miserabilibusque modis necarunt. Quibus rebus eorum virtus non solùm non fuit compressa, verumetiam in omnium hodie ore versatur. Quod debet quidem valde virum bonum leuare, cum aliquem improbum hominem habuerit infestum, sciatque cum illo apud Deum de sua virtute certare. Et ea de causa ab ipso potestatem eũ adeptum fuisse nocendi, quò eius virtus percrebrescat & manifesta fiat. Qui vero aduersarium vehementer reformidat, cùm periculum de se fieri recuset, indicat aut nulla prorsus, aut valdè infirma virtute esse. Secus ille, qui canebat, iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, & in Domino sperans non infirmabor. Proba me Domine, & tenta me, vre renes meos, & cor meum. Non enim est, quòd sibi quisquam arroget, aut suæ virtuti blandiatur, quousque cum aliquo improbo viro in certamen dimicationemque venerit. Qui verò alijs iniurias, & detrimenta imponunt, pro certo quidem habeant diaboli se munus obire, Deum aduersus illos homines commouentes: & vtinam dicatur illis, quod Deus propter Iob diabolo dixit, ***Commouisti me aduersus eum, vt affligerem eum frustra***, aduerbium; ***frustra***, ad superius verbum pertinere existimo. Id est, Me commouisti frustra: nam id, quod sperabas non es consecutus. Frustra enim esse dicitur, quod exitum non habet speratum. Ita etiã

Iniquis hominibus cur Deus potestatem det affligendi bonos.

Ecclesiã cur Deus affligi permittat.

Psalm. 25.

Diaboli munus ob eunt, qui alijs iniuriam faciunt.

homines iniqui frustra commouent Deum atque irritant aduersus sanctos suos. Non enim fiet, quod quærunt. Quos ob eã rem
Psal. 22. Dauid confundi optat dicens, Cõfundantur omnes iniqua agentes superuacuè, id est frustra. Nam in Hebræo est, ריקם recam. Sed in hoc loco Iob est, חנם hinam, quod est gratis. Ita vulgatus interpretatur Exodi. 21. vers. 2. Sex annis seruiet tibi, in septimo egrediatur liber חנם hinam gratis sine precio, & in Genesi 29. vers. 15. nunquid quia frater meus es, חנם hinam gratis seruies mihi? Dic quid mercedis accipias. Et ita hoc loco targum interpretatur, מגן magan quod Chaldæis est gratis, nullo merito. Licèt versio Latina è regione Chaldææ posita, frustra vertat. Secundum igitur Hebræum, & Chaldæum interpretem optimè quadrat explicatio. D. Gregorij in commentarijs huius loci, qui ita hunc locum explicat. *Vt affligerem eum gratis*, id est, pœnas ab eo peterem nullo merito suo. Poteſtque ad Satan etiam referri in hanc sententiam. *Commouisti me gratis*, id est, cum nihil inde fructus, nihil vtilitatis sis percepturus. Et ita intelligens vulgatus noster frustra vertit, Græcum interpretem secutus, qui διὰ κενῆς, id est, frustra reddit. Hoc etiam est ingenium perditorum hominum, qui gratis, nulla iniuria lacessiti alijs perniciem moliun-
Prouer. 1. tur. Quos etiam describit sapiens in Prouerbijs dicentes, Veni nobiscum insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra. In Hebræo est idem verbum, חנם hinam, gratis, id est, illis afferamus detrimenta, licèt de nobis non malè meruerint, nullaque re nos prouocauerint. Quod dicit. *Vt affligerē*, in Hebræo est, לבלעו lebalcho. Quo verbo magis amplificatur calamitas Iob comparata. Nam significat hoc verbum, vt deuorarem, vel vt consumerem eum. Siquidem grauissima & prorsus inaudita sunt incommoda allata sancto Iob.

4 *Cui respondens Satan ait, Pellem pro pelle, cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua.*

Mihi hoc loco placet declaratio diui Gregorij in commentarijs. Qui hac oratione diabolum alludere dicit ad eam rationem agendi, qua vt gladium capite minantem caueamus, brachium opponimus. Ita dicit ille, quia Iob sibi timebat, patienter tulit fortunis euerti. Sicut etiam in naufragio libēter opibus amissis ad tabulam confugimus, ne fluctibus obruamur. Huic explicationi assentitur Chaldæus, qui ita conuertit, אברא מטול אברא ebara metul ebara, id est, artum pro artu. Quo responso descriptissimè declaratur, summa diaboli inuidia, qui nullum hominis, atque adeò egregium, & singulare officij munus à vera virtute

prose-

profectum esse fateri vult: sed aliam causam fingit longè diuersam.Quem imitantur homines inuidi,qui vt frequenter vsu euenire videmus, Nunquam officia,quæ alij præstãt virtuti,sed alijs causis vitiosis attribuunt, vt qui fortiter agit, temerariè egisse dictitant,qui sobrius, & frugi est,parcum atque tenacem esse clamant: magnanimum, ambitiosum & arrogantem. Itaque licèt omnem lapidem moueas, in omnemque te partem conuertas, nunquàm cum inuidis hominibus ages,vt te bonum & honestum virum appellent. Diaboli enim mores sequuntur,à quo vel Deus omnipotens elicere non potuit confeßionem patientiæ & innocentiæ Iob. Inuidi ingenium.

5 *Alioquin mitte manum tuam, & tange os eius & carnem, & tunc videbis, quòd in facie benedicat tibi.*

Eodem modo hæc verba explicanda sunt, quo & alia superioris capitis, quibus similem licentiam postulauit. Tantùm hoc loco notare possumus,quòd Chaldæus faciem Dei, verbum eius, filiũ Dei appellare videtur.Vertit enim, אין לא באנפי מימרך ירגזנך en lo beamphę me marach iarguezinach,si non in faciem verbi tui irritabit te. Ita etiam Zacharias in carmine illum nominare videtur dicens, Tu puer propheta altißimi vocaberis præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.Et Paulus eum vocat splendorem gloriæ,& figuram substantiæ Dei. Quare cum Iudæi magnam habeant fidem Chaldæo interpreti,aptus hic locus apparet ad eis Trinitatem probandum. Trinitas ex Chaldæo interprete probatur. *Lucæ.* 1.

6 *Dixit ergo Dominus ad Satan, Ecce, in manu tua est, verumtamen animam illius serua.*

Anima hoc loco vitam significat sicut in Exodo, Reuertere in Ægyptum, mortui sunt enim omnes, qui quærebant animam tuam,id est vitam tuam tollere. Et apud Matthæum, Vade in terram Israel, defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri. Voluit Deus, vt diabolus Iob quam crudelißimè torqueret. Noluit autem vt interficeret,quoniam habebat in animo eum miserijs omnibus leuare, quem in tot miserias detruserat: postquam satis eius esset patientia tentata, & posteris omnibus ad perpetuam memoriam demonstrata. Quod fieri oportebat,nam sicut Deus Iob incommodis afficiendo eius eximiam virtutem ostenderat,ita ab incommodis liberando par erat, suam vt ostenderet benignitatem, pietatem, curamque bonorum omnium, vt exemplo Iob, & infinita Dei erga illum benignitate excitarentur posteri ad similes miserias æquo animo tolerandum, & ad bene de Deo in aduersa fortuna sperandum. Ob eam que rem Da- *Exodi* 4. *Matth.* 2. Magna Dei laus est miserijs bonos liberare.

 uid

uid in magnum luctum detrusus, vt Dei subsidium impetret, ita
Psalm.87. precatur, Clamaui ad te Domine tota die, expandi ad te manus meas. Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabunt, & confitebuntur tibi? Nunquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam? & veritatem tuam in perditione? id est, Si ego his laboribus absumptus morior, quo pacto tua misericordia, quam in miseris opem ferendo declaras, & veritas tua, quæ in præstando auxilio, quod promittis precantibus, demon-
Psalm.9. stratur cognosci poterit? & alio loco ait, Qui exaltas me de portis mortis, vt annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion. Christusque in alio psalmo eodem argumento vtitur ad re-
Psal.29. surrectionem suam à patre impetrandam dicens, Ad te Domine clamabo, & ad Deum meum deprecabor, quæ vtilitas in sanguine meo dũ descendo in corruptionẽ? Nunquid confitebitur tibi puluis? aut annuntiabit veritatem tuam? Audiuit Dominus, & misertus est mei. Boni igitur viri, qui à malis, & miserijs Dei præsidio vindicantur, valde Dei laudem, & gloriam amplificant. Hac ergo de causa noluit Deus, vt Iob in tantis ærumnis, & calamitatibus animam ageret.

7 *Egressus igitur Satan à facie Domini, percussit Iob vlcere pessimo, à planta pedis, vsque ad verticem eius.*

Quid sit egredi à facie Domini superiori capite explicuimus. Quod nam verò hoc fuerit vlcus, quo Iob dicitur fuisse percussus, incertum est. Dubium tamen nõ est fuisse grauissimum morbum. Id enim scriptura significat pessimum eum dicens. Et à planta pedis, vsque ad verticem capitis eo fuisse percussum: id etiam intelligi potest ex ea licentia, quam diabolus postulauit & obtinuit, vt carnem ossaque feriret. Cumque Deus omnia præter vitam, eius libidini permitteret, non dubito, quin hic morbus per omnia ad vnum membra manauerit, & ad ossa etiam penetrauerit. Sic, vt totum corpus contabuerit. Quod capite decimonono huius libri planum fit. Nam dicit ipse Iob, Halitum meum exhorruit vxor mea, & Pelli meæ cõsumptis carnibus adhæsit os meum, & derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos. In Hebræo est, שחין schin vlcus ex nimio natũ calore. Quod verbum ponitur sæpe in 13. capite Leuitici, vbi de lepra agitur. Quare Elephãtiasis huiusmodi morbus fortè fuit. Videtur enim Elephantiasis acerbior quædam esse lepra. Nam medicina mitigata in lepram teste Galeno transire visa est. Differt verò à Cancro morbo, pestilentissimo, quod Cancro vna tantum corporis pars extabescat, Elephantiasi verò totum corpus. Licèt autem sit mor-

Morbus Iob qualis fuerit.

Quo morbo Iob fuerit affectus.

sit morbus melancholicus, vt Galenus & alij medici tradunt, si materiam eius spectemus: veruntamen est calidus, si efficientis causæ rationem ducamus, vt aptè conueniat in eum nomen, שחין schin quo ab Hebræis appellari diximus. Fit enim propter debilitatem splenis non valentis fæces iecoris, quibus alitur expurgare. Quibus perturbatus sanguis, si ad aliquod singulare membrum deferatur, cancer fit. Sin autem tantæ feces reliquæ fiant, tantoque calore moueantur, vt per totum corpus possint manare, Elephantiasis fit. Ex quo fit authore Galeno, vt in regionibus frigidis Germania, & Mysia non grassetur, sed in calidis Alexandria, & alijs qualem Hus in primo capite esse diximus.

Qui testa saniem radebat sedens in sterquilinio. Sterquilinium hoc ex cinere congestum fuisse intelligendum est. Nam in Hebræo est, iacebat, באפר beepher in cinere. Eratq; lugentium habitus, vt cognoscitur ex. 4.c. Esther, Planctus ingens erat apud Iudæos, ieiunium, vlulatus, & fletus. Sacco & cinere multis pro strato vtentibus. Et ita intelligitur illud psalmi, Cinerem tanquam panem manducabam, & poculum meum cum fletu miscebam. Est enim optima Dei mitigandi ratio, cum punit, se humiliter gerere, amplius que deprimere. Ita Dauid Absalon fugiens, cum vrgeretur conuitio Semei dixit, Dimittite eum, vt maledicat iuxta præceptum Domini. Si fortè respiciat Dominus afflictionem meam, & reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac. Eoque fortè referebatur, quòd testa saniem raderet. Quo facto reportasse intelligitur iam de hoste victoriam, cùm casum suum acerbissimum tam patienter tulerit, Deumque situ & habitu suo mitigandum curauerit. In quibusdam Græcis codicibus additur his verbis textus ἔξω τῆς πόλεως extra vrbem hoc est sedebat in sterquilinio extra vrbem. Quod non est in Biblia Regia, quam nos in primis sequimur, quòd summa cura magnisque sumptibus excusa fuerit, neque in Complutensi. Neq; in his Biblijs est, κοπρίας, sterquilinio, sed σποδοῦ cinere. Non est tamen alienum, neque incongruum, & vtrumque conuenire potest, à Græcisque exponitur. Et ob eam rem Iob cum Christo extra vrbem in Caluario cruci affixo, & vulnerum pleno apposite confertur.

Esther. 4.

Psal. 101.

2. Reg. 16.

Optima Dei mitigandi ratio.

9 *Dixit autem illi vxor sua, Adhuc tu permanes in simplicitate tua? benedic Deo, & morere.*

Quidam benedic per maledic, sicut alijs huius & superioris capitis locis vsurpari dicunt. Quod cum Græca versione cohæret, quæ ita vertitur, ἀλλὰ εἰπόν ῥῆμα πρὸς τὸν θεὸν καὶ τελεύτα, dic verbum aliquod in Deum, & morere. Potest tamen non per antiphrasim,

sed

ſed propriè intelligi, vt illum ſtultitiæ arguat. Quòd Deo tanta cura inſeruierit in officioque permanſerit, cum nihil ex eo vtilitatis ferat, ſed ingens potius detrimentum fecerit. Et propterea dicit. *Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua?* id eſt, adhuc ſtultus es? Qui Deum cinere & ſterquilinio placare, & tibi reconciliare velis benedic Deo, & morere id eſt venerare, & obſerua eum qui calamitoſiſsima morte officia tua perſoluet, quo nihil abſurdius. Hæc enim verba ſimilia eorum eſſe duco, quæ vxor *Tob. 2.* Tobiæ, ipſi etiam dixit Tobiæ, cum in magnas etiam incidiſſet ærumnas. Manifeſtè vana facta eſt ſpes tua, & eleemoſynæ tuæ modo apparuerunt. Hæc enim extrema eſt iniquorum hominum dementia, vt inutilem pietatem eſſe putent, de quibus narrat *Malach. 3.* Malachias, Dixiſtis vanus eſt, qui ſeruit Deo, & quod emolumentum, quia præcepta eius cuſtodiuimus. Quod pluribus in. 1. cap. Zachariæ perſecuti ſumus. In quibuſdam Græcis codicibus hic adduntur multa verba vxoris, quæ Biblia Regia prætermittit. Exponuntur tamẽ à Græcis auctoribus, apteque fœmineum exprimunt vlulatum. χρόνου δὲ πολλοῦ προβεβηκότος, εἶπεν αὐτῷ ἡ γυνὴ αὐτοῦ. Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων. ἰδοὺ ἀναμένω χρόνον ἔτι μικρὸν προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου. ἰδοὺ γὰρ ἠφάνισταί σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς. Υἱοὶ καὶ θυγατέρες ἐμῆς κοιλίας ὠδῖνες καὶ πόνοι, οὓς εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων σὺ δὲ αὐτὸς ἐν σαπρίᾳ σκωλήκων κάθησαι διανυκτερεύων αἴθριος. κἀγὼ πλανῆτις, καὶ λάτρεις, τόπον ἐκ τόπου περιερχομένη, καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας, προσδεχομένη τὸν ἥλιον πότε δύσεται, ἵνα ἀναπαύσωμαι τῶν μόχθων μου καὶ τῶν ὀδυνῶν αἵ με νῦν συνέχουσιν. ἀλλὰ εἶπόν τι ῥῆμα πρὸς κύριον, καὶ τελεύτα. ὁ δὲ ἐμβλέψας, εἶπεν αὐτῇ.

id eſt, longo autem tempore progreſſo vxor eius dixit ei, Quouſque perſeueras? dicens, Ecce adhuc pauliſper permaneam ſperans ſalutem meam. Ecce enim extincta eſt memoria tua, vteri mei labores atque dolores, quos cum angore tuli. Tu autem in vermium ſterquilinio conſides ſub dio pernoctans: & ego errabunda, & ancilla locum ex loco peragrans, domumque ex domo ſpectans, dum ſol occidat vt à laboribus acquieſcam, à doloribuſque, qui me nunc opprimunt. Loquere verbum aliquod aduerſus Deum & morere. Ille autem illam inſpiciens. Hæc in alijs Græcis Biblijs circunferuntur in Biblia tamen Regia Græca, & Complutenſi, non ſunt, nec in Hebræo, nec in vulgato noſtro, nec illa, vel leuiter tangit Chaldæus Paraphraſtes. Veruntamen animad-

animaduertendum est, has inanes querelas, leuesque desperationes, sæpe eximia pietate viros, dum ærumnis conflictarentur, expertos fuisse. Dum libido laborum impatiens inutilem plerunque tolerantiam fallacemque in Deo spem, rationi ac menti exprobrat. Ita Dauid illam increpans, ad spemque excitans ait, Quare tristis es anima mea: & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi salutare vultus mei, & Deus meus. Quamobrem eam non minus molestā eis esse duco, quàm Iobo vxor eius fuit: quam certè oportet reprimere ea ratione, qua sanctus vir suam vxorem repressit. *Psalm.* 42.

10 *Qui ait ad illam, Quasi vna de stultis mulieribus locuta es. Si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non suscipiamus?*

Eodem argumento vxoris leuissima dicta refutauit, quo se ante consolatus fuerat, vt superiori capite à nobis expositum fuit. Ex quo intelligitur vim eius esse maximam, & ad dolorem leniendum, & libidinem, aliosque virtutis temerarios hostes propulsandum, Quam argumentationem cum multis capite superiori explanauerimus, nihil est quod hic plura dicamus. Illud tantùm commemorabo hominis esse insipientis, muliebris, & ignaui animi de Deo in aduersa fortuna indignari, fata maledicere & execrari. Sicut illa de qua quidam poeta narrat.

Ella non sa se non in van dolersi.
Chiamar fortuna e'l ciel empio crudele.

Perinde quasi maledictis fastidio, atque despicientia aut Deum coercere, aut rerum cursus possent reuocare. Contrà verò illud esse sapientis viri, fortis, & excelsi animi, nihil Deum, nihil cælos, & fata criminari, aut contumeliosè ledere, sed tempori cedere, sicut Euripides in Helena, & Sophocles in Thyeste dixere.

πάντων ἄριστον μὴ βιάζεσθαι θεούς.
στέργειν δὲ μοῖραν.

omnium præstantissimum est in Deos acerbum non esse, sed fata complecti. sequitur. *In omnibus his non peccauit Iob labijs suis.* Secundæ crudelissimæ pugnæ, ac totius denique belli, quod diabolus gessit cum Iob, hæc summa est, Quo satis apertè probatum fuit, & Deo amicum fuisse, & non mercenariam, sed liberalem eius pietatem fuisse, Et diaboli vires & improbi conatus, sic fuerunt infracti, vt amplius sancto viro apud Deum, nec detrahere, neque hiscere auderet, Quare hoc bellum, & Deo gloriam, & Iob nomen præclarissimum, & diabolo sempiternam ignominiam peperit.

11 *Igitur*

11 *Igitur audientes tres amici Iob omne malum quod accidiſſet ei, vene-*
runt ſinguli de loco ſuo, Elipbaz Themanites, & Baldad Suhites, & So
phar Naamathites. Condixerant enim, Vt pariter venientes viſitarent
eum, & conſolarentur.

Intelligendum eſt hos tres amicos Iob Reges fuiſſe. Nam ita vertunt ſeptuaginta, Eliphaz Themanorum Rex, Baldad Sauchcorum tyrannus, Sophar Minæorum Rex. Ex quo non dubito quin Iob fuerit etiam Rex. eratque præſtantiſsimum officium, quod inter ſe denunciauerant, vt amicum ærumnis magnis oppreſſum conſolarentur, & ſummoperè viro calamitoſo neceſſarium. Sicut dicebat Socrates, τοῖς μὲν νοσοῦσιν ἰατρούς, τοῖς δ' ἀτυχοῦσι φίλους δεῖ παραινεῖν, infirmis medicos, miſeris autem amicos oportet adeſſe. Veroſque; ſi id officij munus pro dignitate excuſati fuiſſent,

Amicitia vera quare cognoſcatur. ſe amicos fuiſſe probauiſſent. Nulla enim re magis vera cognoſcitur amicitia, quam ſi temporibus amici adſint, & ita monet

Eccleſ. 6. Eccleſiaſticus, Si poſsides amicum, in tentatione poſside eum: & ne facilè credas ei teipſum. Eſt enim amicus ſecundum tempus, & non permanebit in die tribulationis. Eſt amicus ſocius menſæ, & non permanebit in die neceſsitatis. Nec bonis omnibus Iob ſpoliatus fuiſſe videretur. Nam amico, vt Eccleſiaſticus

Ibidem. ait, fideli nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri, & argenti contra bonitatem illius. Sed in hac re Iob etiam valde calamitoſus fuit. Quòd amici, qui ſtatuerunt eum viſere, vt conſolarentur eũ, neſcio quo mālo de ſententia deducti, non leuarũt, ſed potius eius refricarunt dolorem. Forte id diabolus machinatus eſt, in eoque poſuit ſpem reliquam victoriæ ſuæ, vt nihil intentatum relinqueret, ſed & vxorem & amicos aduerſus eum impelleret.

12 *Cumque eleuaſſent procul oculos ſuos, non cognouerunt eum: & ex-*
clamantes plorauerunt, ſciſſiſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper ca
put ſuum in cælum.

Scindere veſtem, doloris eſſe ſignificationem probauimus. Quod etiam hoc loco confirmari poteſt. Eãdem etiam habet ſignifica-

Thre. 2. tionem, puluerem ſuper caput ſpargere. Qua de cauſa Ieremias dicit, Conſperſerunt cinere capita ſua accincti ſunt cilicijs: abiecerunt in terram capita ſua virgines in Ieruſalem. Quare tres amici his rebus declararunt ſe vehementer in Iob aduerſa fortuna dolere. Eratque prudentiſsimum ad eum conſolandum principium. Non enim dolorem alterius rectè conſolator ſubleuat, niſi ſimul etiam doleat. Sicut ferrum cum alio ferro (vt ait) Gre-

Rom. 12. gorius non benè cohæret, niſi vtrumque igne molleſcat. Ita Chri-

ſtus lacrymatus eſt, vbi Mariam vidit pro fratre ſuo Lazaro plorantem: & Paulus monet flere cum flentibus. *Ioan. 11.*

13 *Et ſederunt cum eo in terra ſeptem diebus, & ſeptem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem eſſe vehementem.*

Sedere in terra cum illo, doloris etiam erat declaratio, vt ex Hieremiæ loco citato cognoſcitur. Exiſtimant nonnulli hos dies perpetuos fuiſſe, nulloque facto interuallo. Alij ſecus arbitrantur, intelligendumque eſſe dicunt, ſicut illud Lucæ de Anna prophetiſſa, quòd non diſcedebat de templo, ieiunijs & obſecrationibus vacans nocte ac die, hoc eſt, frequentiſsimè nocte ac die erat in templo. Ita amici Iob ferè ſemper erant cum illo. Item illud, *Nemo loquebatur ei verbum*, nòn ad totos ſeptem dies referendum exiſtimant, ſed ad primum tantùm eorum aduentum. Poſteaque ſeptem dies in ea, quæ ſequitur, diſputatione conſum pſiſſe. Alij poſt hos dies diſputationem inchoatam fuiſſe dicunt, & pauca verba antea locutos, & declarant illud, nemo loquebatur ei verbum, id eſt nemo longum inducebat ſermonem. Sed cũ nihil certi in his rebus ſtatui poſsit, non multum intereſt, vtrum hoc, vel illo modo dicatur. Quod dicit. *Videbant enim dolorem eſſe vehementem.* id eſt, nihil loquebantur ei ſtupefacti tanto eius dolore, vel quia ipſe dolore exanimatus nihil attendebat. *Luc. 2.*

CAPVT. III.

1 *POſt hæc aperuit Iob os ſuum, & maledixit diei ſuo.* A
2 *Et locutus eſt.*
3 *Pereat dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt, Conceptus eſt homo.*
4 *Dies ille vertatur in tenebras: non requirat eum Deus deſuper, & non illuſtretur lumine.*
5 *Obſcurent eum tenebræ, & vmbra mortis: occupet eum caligo, & inuoluatur amaritudine.*
6 *Noctem illam tenebroſus turbo poſſideat: non computetur in diebus anni, nec numeretur in menſibus.*
7 *Sit nox illa ſolitaria, nec laude digna.* B
8 *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati ſunt ſuſcitare Leuiathan.*
9 *Obtenebrentur ſtellæ caligine eius: expectent lucem, & non videat, nec*

nec ortum surgentis auroræ;
10 *Quia non conclusit ostia ventris, qui portauit me, nec abstulit mala ab oculis meis.*
11 *Quare non in vulua mortuus sum, egressus ex vtero non statim perij?*
12 *Quare exceptus genibus? cur lactatus uberibus?*
13 *Nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem.*
14 *Cum regibus & consulibus terræ, qui ædificant sibi solitudines:*
C 15 *Aut cum principibus, qui possident aurum, & replent domus suas argento.*
16 *Aut sicut abortiuum absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem.*
17 *Ibi impij cessauerunt à tumultu, & ibi requieuerunt fessi robore.*
18 *Et quondam vincti pariter sine molestia, non audierunt vocem exactoris.*
19 *Paruus & magnus ibi sunt, & seruus liber à Domino suo.*
20 *Quare misero data est lux, & vita his qui in amaritudine animæ sunt?*
D 21 *Qui expectant mortem, & non venit: quasi effodientes thesaurum.*
22 *Gaudentque vehementer cum inuenerint sepulchrum.*
23 *Viro cuius absondita est via, & circumdedit eum Deus tenebris.*
24 *Antequam comedam suspiro: & tanquam inundantes aquæ, sic rugitus meus.*
25 *Quia timor quem timebam, euenit mihi: & quod verebar accidit.*
26 *Nonne dissimulaui? nonne silui? nonne quieui? & venit super me indignatio.*

1 *Post hæc aperuit Iob os suum.*

Cùm hæc periphrasis in scriptura ponitur grauissimus inducitur sermo, vt apud Matthæum, Aperiens Iesus os suum docebat eos, &c. Et in actis Aperiens Philippus os suum Euangelizauit illi Iesum, & alio loco, Aperiens Petrus os suum. Quare vehementer notandus est sermo, qui ponitur statim hic. *Maledixit diei suo.* Hæc summa est totius sententiæ, quæ hoc capite tractatur. Quidam Hebræi opinantur Iob tot ærumnarum atque dolorum impatientē graui, & iniquo animo hæc maledicta congessisse. Quos merito authores Christiani refellunt. Cum à Deo (vt in fine huius libri narratur) fuerit laudatus dicente. Non estis locuti coram me rectum sicut seruus meus Iob. Sed difficilis valde ad explican-

Matth. 5. *Act. 8.* *Act. 10.*

plicandum eisdem Christianis viris videtur, vt Iob culpa liberent. Gregorius & alij ad allegoriam confugientes his se difficultatibus expediunt. Sed vt nos planè, piè, atque historicè, id explicemus, oportet primum intelligere miserrimam magis quàm dici potest esse hominum vitam. Quod vel ex eo cognosci potest, vt rem ad dicendum copiosam in pauca conferam. Quòd cum corpore, & spiritu nostra vita contineatur. Sintque ad corporis vitam tuendam res multæ necessariæ, præterquam quòd illis omnibus carentes in lucem editi sumus; magna difficultate, & assiduo labore comparantur, sicut Deus primo parenti dixit, In laboribus comedes ex terra cunctis diebus vitæ tuæ. Quis enim non vidit quanta solicitudine opus sit, atque adeò ad opes non partas, sed hæreditate acceptas conseruandas? Sicut dicit Salomon, Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quòd cernit diuitias oculis suis? Saturitas diuitis non sinit eum dormire. Idque hominis miseriam vehementer auget, quòd per se nullo modo potest res, quæ sibi sunt opus, acquirere, sed opera eget aliorum multorum hominum, qui nulla sunt ei amicitia, nulla caritate coniuncti, sed oderunt potius, quoniam eius bona vehementer inhiant. Quapropter inuident, detrahunt, surripiunt, calumniantur ac planè sunt inimici. Quid autem calamitosius, quàm semper opera inimicorum indigere? Quod tantum faciebat Salomoni stomachum, vt eum vitæ vehementer tæderet dicentem, Verti me ad alia, & vidi calumnias, quæ sub sole geruntur & lachrymas innocentium, & neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos. Et laudaui magis mortuos quàm viuentes. Spiritu autem licet homo excellat, cum sit rationis compos, sed cum ratio procurare debeat corpori necessarias, infelicissimum est rem tam eximiam corporis commodis inseruire. Præterea est hominis ratio multis implicata perturbationibus, quæ potius cum ea de imperio certant, quàm ei subditæ sunt. Quibus (vt plerunque fit) si pareat, sine dubitatione vlla miserrima est: sin autem regnum ipsa posideat, ferarum regina est. Quapropter oportet eas carcere, & vinculis coercere, & semper præterea esse solicitam, ne ruptis vinclis eam aggrediantur ac interficiant. Quare valde miserum est, tota vita cum feris sæuissimis contendere. Adeoque grauis hæc miseria Paulo visa est, vt diceret, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Sed hominum miserias luculenter quidam Cynicus Poeta persecutus est dicens,

Hominum vita quam misera sit.

Genes. 3.

Eccles. 5.

Eccle. 4.

Rom. 7.

Ποίην τις βιότοιο τάμοι τρίβον; εἰν ἀγορῇ μὲν
Νείκεα καὶ χαλεπαὶ πρήξιες: ἐν δὲ δόμοις
Φροντίδες, ἐν δ' ἀγροῖς καμάτων ἅλις. ἐν δὲ θαλάσσῃ
Τάρβος. ἐπὶ ξείνης δ', ἢν μὲν ἔχῃς τι, δέος,
Ην δ' ἀπορῇς, ἀνιηρόν. ἔχεις γάμον, οὐκ ἀμέριμνος
Εσσεαι. οὐ γαμέεις, ζῇς ἔτ' ἐρημότερος.
Τέκνα, πόνοι: πήρωσις, ἄπαις βίος; αἱ νεότητες
Αφρονες; αἱ πολιαὶ δ' ἔμπαλιν ἀδρανέες.
Ην ἄρα τῶν πάντων τόδε λώιον, ἠὲ γενέσθαι
Μή ποτε, ἠὲ θανεῖν αὐτίκα τικτόμενον.

Quod quis ſumet genus viuendi? ſi in foro, lites & res difficiles: domi, curæ: ruri, labores multi: in mari formido. Si quid habeas in via, metuendum, Si egeas moleſtum. Si vxorem ducis, in curis verſaberis. Si non ducas, ſolus vitam ages. Si liberos habeas, labores ſuſcipies. Si liberis careas, iucunditate carebis. Adoleſcentia ſtulta eſt, ſenectus infirma. Potius igitur eſſet aut nunquam naſci aut ſimul ac quiſpiam natus ſit, continuo mori. Quæ quidem huius concluſionis ſententia animaduertenda eſt. Qua facilior huius capitis expoſitio fiet: nam in ea totum verſatur. Quam vt probet Cicero, teſtem citat Euripidem in Creſphonte, cuius verſus ita ipſe transfert.

Nam nos decebat cœtus celebrantes, domum
Lugere, vbi eſſet aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At qui labores morte finiſſent graues
Omnes amicos, laude, & lætitia exequi.

Euripidis autem carmina ſic ſe habent.

Εχρῆν μὲν ἡμᾶς σύλλογον ποιουμένους
τὸν ζῶντα θρηνεῖν εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά,
τὸν δ' αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον
χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Illa etiam de Sileno fabella celebratur à philoſophis à Cicerone præſertim in fine primi Tuſculanarum, & à Plutarcho in epiſtola, qua conſolatur vxorē de mortæ filiæ. Qui quidē Silenus Midā Regem pro magno munere docuiſſe fertur, non naſci hominem longè optimum eſſe: proximum autem, quamprimùm mori. Quā ſententiam Euripides in Bellorophonte citaſſe videtur dicens.

Ἐγὼ

Ἐγὼ τὸ μὲν δὴ πανταχῆ θρυλλούμενον
κράτιστον εἶναι φημὶ μὴ φῦναι βροτῷ.

Ego ſanè iuxta ſententiam vulgò celebratam optimum eſſe dico non naſci hominem. De humanæ etiam vitæ miſerijs ſatis eloquenter diſſeruit Plato in Axioco. Cuius ad verbum locum ex verſione Rodolphi Agricolæ ſubijciam. Quæ enim pars, inquit, ætatis calamitatibus vacat? Nonne ſtatim a principio plorat, vt primum natus eſt infans: vitamque à lacrymis auſpicatur? Quæ tandem non premit eum moleſtia? Semper enim vel penuria, vel frigore, vel calore, vel verberibus vrgetur. Antea quoque quàm loqui poſsit, quanta patitur? flens ſcilicet, hancque quoque ſolam habens anxietatis ſuæ querelam. Vbi ſeptimum dehinc expleuerit annum multoſque labores exhauſerit: iam cuſtodes, gymnaſtæ, magiſtri ludi, iam adoleſcenti critici, geometra, rei militaris præceptores: ingens planè dominorum multitudo. Poſt iſta vbi in Ephebos inſcriptus eſt, peior iam metus. Lycæum, Academia, gymnaſiarcha, virgæ, nullaque prorſus malorum menſura. Omnis adeò adoleſcentis ſub moderatoribus eſt labor, qui ex Areopagi delecti conſilio præſunt iuuentuti. Deinde cum fuerit iſtis exolutus, iam curæ palàm emergunt, reputatioque, quod viuendi potiſsimum inſtituat iter: præque ſequentibus incommodis priora illa puerilia videntur, & infantium reuera territamenta: expeditiones enim & vulnera, perpetuiq; certaminum labores. Hinc iam fallens ſubrepit ſenectus: in quam confluit, quicquid eſt infirmum fragileq; naturæ. Quod niſi ocyus quis vitam velut æs alienum reddiderit, aſtans ſupra caput natura tanquàm fœnerator repoſcit vſuram. Ab alio quidem viſum, auditū ab alio: perſæpe vtrumq;. At ſi quis diutius cunctetur, debilitat eum, excruciat, membriſq; deſtituit. Alij itaque multa ſenectute repueraſcunt; animoq; bis pueri fiunt ſenes. Dij ergo propter hoc ipſum (vt quibus notiſsimæ ſint res humanæ) quos plurimi faciūt, eos citius auferunt è vita. Agamedes & Trophonius itaque, cum Pythij Apollinis ædificaſſent templum, orantes dari ſibi, quod optimum eſſet: quum obdormiuiſſent, nunquam deinde ſurrexerunt. Sic etiam Iunonis Argiuæ ſacerdotes, precante matre eorum, vt gratiam eis aliquam Iuno pietatis illorū referret. Cum enim cunctarentur iumenta, ſuccedentes ipſi vehiculo matrem ad templum vſq; pertraxerant. Poſt preces ergo nocte deceſſerunt. Longum foret autem poetarum dicta recenſere: qui diuinioribus poematis ea quæ ad vitam pertinent noſtrā, velut ex Miſeria vitę.

lut ex oraculo decantant, quemadmodum deplorent illā. Vniusque solū memoratu dignissimi sat habeo meminisse: qui inquit,

Quàm superi miserum tamen mortalibus aeui
Neuere, vt viui deflenda per omnia durent. Iterumq;
Et cunctis hominum generi sors pessima vitae
Stat, quaecunque supra terram spirantque meantque.

De Amphiarao vero quid dicit?

Iuppiter hunc totis animis, hunc magnus apollo
Diligit, & iusti metas non attigit aeui.

De illo quoque qui ita iubet: Nascens fleat, qui tanta vitae intrat mala. Quid tibi videtur? Sed cesso: ne, commemorando alios, rem contrà quàm institui longius ducam. Quod autem vitae quisquā institutum quamue artem deliget, vt non queratur de eā, atque praesentibus offendatur? Opifices, mercenariasq; recenseamus artes: ex nocte in noctē vsq; laborantes: & vix tolerātes vitae necessarios sumptus complorantes seipsos, omnemque vigiliam suam moerore lachrymisq; complentes. At nautam dicamus, per tāta penetrantem pericula, quique, quemadmodum Bias ait, Neq; inter mortuos est, neq; inter viuos. Terrestris enim homo velut ambigui generis, ipse in mare sese proiecit: totusque arbitrij factus est fortunae. Verùm dulcis est agricultura. Est sanè nonne tota tamen est, quòd aiunt, vlcus, semper paratā doloris habens causam, nunc quidem siccitatem, nunc pluuias, nunc vredinē, nunc rubiginem, nunc vel aestum intempestiuum, vel frigus conquerens? illa quoque honorata in primis reipub. cura, multa enim praetereo, per quantas rapitur anxietates? Quae gaudia quidē habet furunculi in modum trepide semper, atque stimulis repleta, repulsas verò acerbas, & millies morte peiores. Quis enim beatus esse possit vulgi viuens arbitrio? tametsi faueatur ei plaudaturq; populi scilicet ludicrum, iactus, exibilatus, damnatus, mortuus, & tū miserandus visus. Vbi namq; Axioche tu qui in repub. versaris, vbi Milciades, vbi Temistocles, vbi Ephialtes abijt, vbi itē qui nuper in repub. duces fuerūt? Haec plato. Praeter has vero miserias, quae per se valerent ad miserrimam appellandam humanam vitā, alia superest: si tractemus id ex fidei, & religionis nostrae principijs. Quae sic magna est, vt caeterae omnes cum illa comparatae minimae esse videantur. Quod post hanc vitā mortalem sequitur alia lōgè mortalior: qua homines in aeternis tenebris vinculisq; retēti incredibi-

credibiles perpetuasq; pœnas pendent: quæ ne minimum quidẽ vsu leuabuntur. Quas licet Christus suo corpore præstiterit,& salutem maximam vitamq;beatam parauerit eis,qui illum fuerint secuti: ferè tamen omnibus ita difficilè videtur Christum sequi, vt à cunctis ferè deseratur. Sic vt ego mihi persuadeam (vtinam fallar) ex omnibus hominibus atque adeò Christianis vix millesimum quenque salutem à Christo partam post mortem adipisci. Cuius sententiæ mihi præter alios Chrysostomus auctor est, qui homilia quadragesima ad populum Antiochenum affirmat vix centum ex illa magna ciuium Christianorum frequentia, qui in illa tunc amplissima ciuitate habitabant,salutem consecuturos. Ait enim ipse,Quot esse putatis in ciuitate nostra, qui salui fiãt? Infestum quidem est, quod dicturus sum,dicam tamen, Non possum in tot millibus centum inuenire, quin & de his dubito. Sed clarius, id Paulus dicit, & longe magis amplificat in epistola. 1. ad Corinthios dicens, Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt,& omnes mare trãsierunt, & omnes in Moyse Baptizati sunt in nube,& in mari, &c. Sed nõ in pluribus eorũ beneplacitũ est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri: vt non simus concupiscentes malorũ,sicut isti concupierunt. Id rursus paucis repetit interiectis. Hæc autem in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram,in quos fines seculorũ deuenerunt. Ex quibus verbis facilè intelligitur, eam multitudinẽ, quæ egressa fuit ex Ægypto,mareq; Moyse duce transijt, ei conferri, quæ ad ecclesiam conuenit,singulorumq; nomina Christo in baptismate dedit. paucos autẽ illos,qui terrã sibi à Deo promissam intrarunt,illis,qui regnũ cælorũ,& vitã beatam adipiscuntur.At certum est,vt narratur in Numeris, & in Iosue,ex sexcentum millibus præter pueros,mulieres,& senes,qui cum Moyse exÆgypto egressi sunt duos tantum in terrã fuisse promissam ingressos,Iosue,& Caleb.Multo igitur maiore proportione, si benè ratio subducatur, vincit ex sententia Pauli eorum Christianorum numerus,qui pereunt,numerum eorũ,qui seruantur,quàm Chrysostomus opinabatur. Vt prudenter ipse loco citato dixerit, De his dubito. Iam verò cùm nullum negotium, nulla res tam difficilis, tam ardua,quã salus nostra ab hominibus geri aut expediri possit:dicente Petro, Iustus vix saluabitur. Tam negligenter, vel à Christianis viris tractatur, vt diligẽtiores habeantur,qui semel in hebdomada de sua salute cogitant,seq; ad illam adipiscẽdam comparant.At ego certè si semel tantùm in hebdomada vestibus

1. Cor. 10.

1. Pet. 4.

conficiendis ſtuderem,ne in tota quidem vita hanc facillimā artem conſecuturū cōfiderem. Quotus etiam quiſq, eſt,qui illud te
Philip.2. neat Pauli conſilium? Cum metu, & tremore veſtrā ſalutem operamini.Quid timent,qui tantam præ ſe ferunt ſocordiā? Deniq; ſæpe,& ſæpius hoc in nouo teſtamento repetitur, ita vt nihil frequentius inculcetur.Multi ſunt vocati, pauci verò electi.Intrate
Matth. 7. per anguſtam portam.Quā anguſta porta,& arcta via eſt,quæ ducit ad vitā,& pauci ſunt,qui inueniunt eā.Et alio loco,Domine ſi
Luc. 13. pauci ſunt,qui ſaluantur?Ipſe autē dixit, contendite intrare per anguſtam portam,quia multi dico vobis quærent intrare,& non poterūt. Et Paulus ait,Omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium,ſic currite,vt cōprehendatis. Vt facilè ex hac tanta repetitione conſtet, quā neceſſaria hæc doctrina Chriſtianis hominibus ſit,remq; hanc magni eſſe momenti,memoriaque digniſsimā. Quòd ſi perfidos etiam homines numeremus, dicerē nec decies milleſimum quemq; hominem ſalutem ſuſcepturum. Si ergo vix decies milleſimus quiſque ſempiternis miſerijs liberabitur:
Matth.26. melius ergo erat,nec naſci hominē,nec conceptum fuiſſe. Siquidē Chriſtus de homine damnando pronunciauit, Melius erat ei ſi natus non fuiſſet homo ille. Quod ſi melius eſt non naſci, quàm naſci,vnumquemq; tædere poteſt natum fuiſſe, optareq; fas erit
Eccle.4. vnicuiq; numquam natum fuiſſe. Quod ſapiens confirmat dicēs, Laudaui magis mortuos, quàm viuentes,& feliciorem vtroq; iudicaui, qui nedum natus eſt,nec vidit mala,quæ ſub ſole fiunt.Et hāc eſſe ſapientiū ſententiam hoc loco tradit Eugubinus, eamq; aliorum duorum ſapientiſsimorum teſtimonia confirmant. Cū Mathathias ſanctiſsimus graui reipub.ſuæ iactura cōmotus dixe
1. Maca.2. rit,Væ mihi,vt quid natus ſum videre contritionem populi mei,
4. Eſd.7. & contritionē ciuitatis ſanctæ? Extat etiā grauiſsimū Eſdræ de hac re teſtimoniū,qui ex eodē quo nos argumēto,quòd pauci ſeruentur,hanc ſententiam concludit dicens,Et dixi,Hic eſt ſermo meus primus,& nouiſsimus,quoniā melius erat non dare terram Adā,vel cùm iā dediſſet,coercere eū vt non peccaret. Quid enim prodeſt hominibus in præſenti viuere in triſtitia,& mortuos ſperare punitionē?O tu quid feciſti Adā?Si enim tu peccaſti,non eſt factus ſolius tuus caſus, ſed & noſter, qui ex te aduenimus. Quid enim prodeſt nobis,ſi promiſſum eſt nobis immortale tēpus:nos autē mortalia opera egimus?Et quoniā prædicta eſt nobis perennis ſpes:nos verò peſsimi vani facti ſumus. Et quoniam repoſita ſunt nobis habitacula ſanitatis,& ſecuritatis:nos verò malè conuerſati ſumus. Et quoniā repoſita eſt gloria Altiſsimi protegere eos, qui

cos, qui tarde conuersati sunt: nos autem pessimis vijs ambulauimus. Et quoniam ostendetur paradisus, cuius fructus incorruptus perseuerat, in quo est securitas & medela: nos verò non ingrediemur, in ingratis enim locis conuersati sumus. Et quoniam super stellas fulgebunt facies eorum, qui abstinentiam habuerũt: nostræ autem facies super tenebras nigræ. Vide igitur quàm multis argumentis grauissimisque sententijs de hac proposita quæstione disserit Esdras. Sed dicet fortasse quispiam, Potius ergo de Deo nostro queramur, quàm ei gratias agamus, quòd simus, atque viuamus. Perinde quasi alius diceret, de Deo queramur, eius prouidentiam accusemus, quòd eius inimici nascamur, eãque nobis naturam attribuat, quam ipse odit. Veruntamen Deo Opt. Max. maximam gratiam habeamus, quòd nati simus. De Adam vero primo parente queramur, quòd corrupti simus, & eius culpa à Deo alienati simus. Nam si hominum genus in ea synceritate, sanctitate, & integritate permansisset, in qua à Deo constitutus fuit, quãprimùm ab eo factus, & creatus est: erat quidem per se magnum, & singulare emolumentum nasci, & hominem esse: culpa tamen primi parentis accidit, vt non emolumentum, sed detrimentum esse sapientes, vt narraui, iudicent. Rursus etiam beneficio eius, qui nos primò finxit, effectum est, vt tantum damnum resarciri valeat, si iterum ex Deo nascamur, sicut cum principio genus nostrum editum fuit. Nam Christus (vt ait Ioannes) dedit nobis potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt. *Ioan. 1.* Et ob eam rem Christus dixit oportet vos nasci denuò, idest nisi per me filij Dei efficiamini miserũ, & calamitosum est filios esse Adam. Vt autem tanti beneficij nobis à Christo præstiti fructum feramus, non satis est semel baptismate, & alijs officijs in Dei gratiam redire, sed oportet, vt ipsius Christi seruatoris verbis vtar, vsque in finem perseuerare, vt salui simus. *Matth. 10.* Secus enim licet aliquando Dei amici fuerimus melius erat nobis si nati non fuissemus, sicut Christus de quodam discipulo atque adeo apostolo suo dixit, Qui locus quàm lubricus, & præruptus sit, satis exploratum est, & ab Esdra loco citato probatum. Quare poterat prudenter Iob vitæ suæ pœnitere, ac numquam in lucem prodisse desiderare. Eo præsertim tempore quo inauditas immensasque calamitates sustinebat. Et bello vndiq; pressus acerbissimo, in magno perpetuæ salutis amittendæ periculo versabatur. Ob eamque rem rectè diei suo maledixit. Est enim Hebræa loquendi ratio, vt, quod non esse cupiunt, maledi-

cant. Inde fortè ducta, quòd è contrario Dei benedictione omnia consistant. Hinc est, quòd Balach Balaam prophetam vocauit, vt malediceret Israel, existimans, quòd eius maledictione
Num. 20. efficeret, vt populus esse desineret. Solent etiam Hebræi maledicere vel tempus, vel rem aliam coniunctam cum ea re quam non
2. Reg. 1. esse cuperent. Sicut Dauid dira imprecatus est mōtibus Gelboe, quod in eis Philisthei Regem Israel interfecerunt, & eius copias fuderunt. Qua imprecatione id tantum significauit Dauid voluisse nunquàm illam victoriam à Philisthæis esse partam. Sic
Iere. 20. etiam Ieremias diei maledixit, qua natus fuit. Et nuntio, qui patri suo renunciauit se natum fuisse. Quo id tantum declarauit se pœnitere natum fuisse. Qui in illis etiam sapiētibus numeretur, quos in hanc sententiam iuisse recitauimus. Id quod etiam Iob hoc capite his diris imprecationibus significat. Quare nullum in illis crimen est, sicut crimen non est, vt probauimus, velle non esse natum. Est etiam animaduertendum, vt facilius totum hunc librum explicemus, ab hoc capite, vsque ad finè propè libri carmine esse compositum. Et non solum numerum, sed etiam stylum imitatur poetarum, qui eandem sententiam nonnunquam alijs atque alijs verbis, & circuitionibus repetunt, vt illud Virgilij.

Vidit & quatis classem procedere velis:
Littoraque & vacuos sensit sine remige portus.

Sententia primi carminis secundo erat inclusa. Est etiam figura apud rhetores, quam vocant expolitionem, cum in eadem re manentes alias, & alias tractare videntur. Quare nonnihil luminis, huius libri expositioni citandis dictis poetarum afferemus. His positis facilius hoc caput & totum librum persequemur. ***Et locutus est.***

4 ***Pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est. Conceptus est homo.***

Tempus tolli cupit, vt ea, quæ in eo facta sunt, simul tollantur, scilicet diem ortus sui & noctem suæ conceptionis, vt ortus atq; conceptio auferatur. Sicut Dauid iniquo animo esse significat erga montes Gelboe, quod egrè tulit certamen in illis commissum. Ex quo intelligitur, quàm leues sint principes, & optimates illi, qui diem natalem suum magna lætitia celebrant. Rectius Ecclesia, quæ non die natali, sed die potius mortis sanctorum suorum ferias agit. ***Dies ille vertatur in tenebrans. Non requirat Deus eum desuper, & non illustretur lumine.*** Ter eandem repetit sententiam qua dixerat. Pereat dies, &c. Nam si vertatur in tenebras,

bras, dies non erit, nec etiam erit, si eam Deus desuper non requirat: id est in numero dierum non ponat, nec illius vllam rationem ducat: nec etiam erit, si nullo illustretur lumine. Dies enim lumen natura sua postulat,

5 ***Obscurent eum tenebræ, & vmbra mortis: occupet eum caligo, & inuoluatur amaritudine.***

Amplificat idem ex contrarijs diei: quæ sunt tenebræ, & vmbra mortis, id est vmbra densissima nocteq; obscurior, Id enim apud Hebræos significat vmbra mortis. Nihil enim res magis obscurat, & occultat quàm mors cum facilius cognoscas, quid in tenebris fiat, quàm quid homini post mortem acciderit. Sicut dixit Zacharias, Qui in tenebris, & vmbra mortis sedent, id est qui lucis erant omninò expertes. Est etiam diei contraria caligo, & amaritudo, in hanc sententiam quòd dies efficitur amara cùm magna nebula, vel densissims nubibus contenebratur. Vnde quidam Hebræus exponit, כמרירי יום cim rire iom, quod est in Hebræo. Æstus diei siue Caumata, quæ grauem illam, & propè intolerabilem reddunt. Sed melius est, vt exponamus, vt alij Hebræi, & noster tangit vulgatus amari diei. Id est qui amaro, & anxio animo in die aliqua sunt. Quibus dies illa tenebricosior ipsa nocte videtur. Cuius rei causam nonnulli naturales philosophi conantur exponere. Et ob eam rem dixit Esaias, Aspiciemus *Esai. 5.*
in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius, tribulationis scilicet, Optat ergo Iob, vt tenebræ, vmbra mortis, caligo, amaritudo, Diem illam inuadant, supprimant, obscurent, ac denique faciant, vt dies non sit. Quod quidem satis eloquenter & rhetoricè dicitur, summumque declarat dolorem, quòd procreatus fuerit. Et vehementer eos dementiæ conuincit, qui suarum miseriarum obliti nimis iucundè, dissolutèque viuunt dicentes (vt est in Sapientia) Coronemus nos *Quã inepti sint qui dissolute viuunt.*
rosis antequam marcescant: nullum pratum sit, quòd non pertranseat luxuria nostra, vbique relinquamus signa lætitiæ: quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors nostra. Diem noctemq; simul primo versu execratus est, ac deinde diem per se maledictis consectatus fuit. Nunc in noctem per se inuehitur. Et quemadmodum Dauid res infestas imprecatus est montibus Gelboe, quo significaret valde, sibi illud prælium in eo commissum molestum fuisse. Ita vt explanet Iob molestè ferre quòd fuerit conceptus, noctem, qua maxima ex parte homines concipi solent, execratur dirisque deuouet dicens. *Sap. 2.*

6 *Noctem illam tenebrosus turbo possideat: non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus.*

Tenebroso turbini in Hebræo respondet אפל opel, tenebræ obscurissimæ: quod ita reddit vulgatus, psal. 90. A negotio perambulante in tenebris. Et in eodem Iob. c. 10. terram miseriæ, & tenebrarum. Imprecatur ergo nocti illi maximas tenebras, ita vt omni vacet stellarum lumine. Quod dicit. *Nec computetur in diebus anni.* Idem est, quod antea diei imprecatus fuerat, Non requirat eam Deus desuper. Ita modo optat, vt nox illa, si fieri posset, eximeretur de dierum numero: & ita tolleretur omnino, vt simul eius conceptio auferretur.

7 *Sit nox illa solitaria.*

id est, Homines nulli rei in ea dent operam, nullus in ea sit hominum congressus, nullus in ea iter agat, aut domo egrediatur. Ita denique cuncti se habeant, quasi nunquàm nox illa fuisset. Chaldæus id magis vno verbo interpretatnr dicens. Sit nox illa צערא zahara, angustia. Græcus etiam interpres ὀδύνη dolor, id est anxietatibus & angustijs homines impediti, in nullo studio versari possint. Sed nox illa deserta sit ab omni hominũ officio. Quod aptè cohæret, cum eo, quod sequitur. *Nec laude digna.* id est. Nemo laudes alicuius in ea canat, ad numerumue componat. Quod planius Hebræus dicit, Nou תבא רננה tabo renana, Non incidat cantus in ea. Et Græcus, Non veniat super eã εὐφροσύνη μηδὲ χαρμονὴ gaudiũ & lætitia. Id est nemo canat vllaue ratione lætetur in ea.

8 *Maledicant ei, qui maledicunt diei.*

Maledicere diei solent, qui grauem aliquam calamitatem acceperunt: quam cum non possint depellere, vel diem, qua illam subierint, vel qua nati sunt, detestantur. Quos vult Iob, vt vnusquisque diem suum prætermittens secum noctem, qua ipse conceptus est, maledictis insectetur. Quasi dicat, omnes maledictiones, & imprecationes ab alijs rebus in hanc noctem conuertantur. Ita, vt non solùm ego, sed etiam omnes nocti, qua conceptus, sum, male dicant, & infesti sint. *Qui parati sunt suscitare Leuiathan.* Non caret hic locus difficultate propter vocem Hebræam Leuiathan, quam & vulgatus noster, & Græcus interpres suis editionibus reliquerunt: variéque ab alijs auctoribus exponitur. Huius libri capite quadragesimo significat cetum piscemue vastissimum. Et in hac significatione persistentes exponunt aliqui, huius piscis piscatores nonnunquàm maledicere diei, quia parati sunt ad hunc piscem excitandum, id est capiendum. Sed hoc non quadrat, quia cùm huiusmodi pisces telis confossi capiantur,

tur, dies potius prodeſt, quam obeſt ad eos necandos. Propterea alij exponunt Leuiathan allegoricè vſurpantes pro diabolo. In hanc ſententiam, homines impij, qui parati ſunt ſuſcitare diabolum ei conſentiendo. Qui diei ſolent maledicere, quòd lucis odium habeant. Ij tamen iam non diei, ſed noctì, qua ſum conceptus, maledicant. Id tamen mihi videtur non hiſtoricum, ſed plane allegoricum. Alij quia לויה leuiia ſocietatem ſignificat, ſic exponunt, Qui parati ſunt ſua orbari ſocietate. Eſt tamen valde inſoleus, parumque appoſita expoſitio. Quidam Hebræi, qui valde docti habentur, explicant, qui parati ſunt ad ſuam familiam ſuſcitandam, ad luctum videlicet, quos omnes Iob vult diei maledicere ſuæ. Sed illa magis apta mihi videtur explicatio, quam affert Chaldæus interpres, qui parati ſunt, ſi excitentur, tollere אליתהון iliatehon, lamentationē ſuam. Nam ליותא liuiatha Chaldæis luctum ſiue lamentationem ſignificat. Cumque hic liber propter numerum carminum multis Chaldæis vocibus vtatur, veriſimile eſt, hac fuiſſe vſum. Præſertim quòd hæc expoſitio cohæret valde cum eo, quod dixerat. Qui maledicunt diei. Qui enim caſum ſuum lamentantur, ſolent id efficere. Sed mihi videtur Chaldæus paraphraſtes ita exponens alludere ad qnaſdam lamentatrices, quæ paratæ erant ad quoſcunque demortuos lamentandum, cum funus efferebatut: ſi conducerentur: quarum olim fuit frequentiſsimus vſus. Quæ fortè huiuſmodi maledicta in eiulatu iactabant, vt caſum demortui dolere ſimularent. Et propterea dicit, Qui parati ſunt ſuſcitare fletum eorum. Neque opus eſt, ita id intelligentes, vt. ן. loco. ם. poſitum fuiſſe putemus. Nam forte. ן. poſitum fuit, cum ſit fœmininum, vt has lamentatrices præſtringeret, quòd rarius maſculi hoc munere fungebantur.

9 *Obtenebrentur ſtellæ caligine eius.*
id eſt nulla luce, nec ſtellarum ſplendore nox in qua ſum conceptus fruatur. Sed vndique tenebræ obducantur. *Expectet lucem, & non videat.* id eſt nullns dies finem illius noctis excipiat. Hæc ad maiorem amplificationem, licet fieri non poſsint, dicuntur, vt exprimat quantum eum vitæ tædeat. Sicut dixit Dauid, Montes Gelboe nec ros, nec pluuia veniant ſuper vos, nec ſint agri primitiarum, Quia ibi abiectus eſt clypeus fortium. Nec ortum ſurgentis auroræ, idem in Hebræo magis poeticè dicitur, Palpebras auroræ, ſicut Homerus dixit, ῥοδοδάκτυλος ἠώς, aurora digitis roſeis. Et alius poeta, 2. Reg. 1.

Le chiome gialle de la bella Aurora.

Quia

10 *Quia non conclusit ostia ventris qui portauit me, nec abstulit mala ab oculis meis.*

Redditio causæ est imprecationum, quas dixerat. Quam causam poeticè etiam exponit dicens. *Quia non clausit ostia ventris qui portauit me.* Id est, quia in ea nocte natus sum. Cur autẽ eum peniteat natum fuisse, exponit altera parte versus dicens. *Nec abstulit mala ab oculis meis.* Hanc autem causam veram, & bonam esse exposuimus iam in huius capitis principio. Qua etiã de causa adiungit.

11 *Quare non in vulua mortuus sum, egressus ex vtero non statim perij?*

12 *Quare exceptus genibus? Cur lactatus vberibus?*

Quæ ex dictis facilè intelliguntur. Quod dicit, *exceptus genibus*, alludit ad matres pueros nutrientes suos. Quæ genibus suis illos imponunt sedentes, præsertim vt eos lactent.

13 *Nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem.*

Nec vera nec pia auctoris Bibliæ Roberti in hunc locum scholia mihi videtur, Iob existimasse mortem finem esse malorum. Sed il-
Ecclef. 4. lud significat, quod dixit Salomon, Laudaui magis mortuos, quã
Ecclef. 7. viuos, & alio loco, Melior est dies mortis die natiuitatis: & Eccle-
Ecclef. 30. siasticus ait, melior est mors, quàm vita amara, & requies æterna, quàm languor perseuerans, Id quod hoc capite paucis interiectis bene probat ipse Iob dicens, Quare misero data est lux, similem etiam Euripides protulit sententiam dicens.

τὸ μὴ γενέσθαι τῷ θανεῖν ἴσον λέγω
ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
μηδ' ἐσιδεῖν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου
φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας ἀΐδαο περῆσαι
καὶ κεῖσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον.

Non nasci, & mori rem similẽ puto, optimum est hominibus omnino non nasci, neque intueri radios feruidi solis; genitum vero quàm primum ad orci migrare portas, & iacere copiosa obrutum tellure. Sed auctor Bibliæ Roberti Hebræos hoc loco secutus fuisse videtur. Qui sicut has diras imprecationes Iob crimini vertunt, ita de Dei prouidentia hoc libro dubitasse, & in alijs erroribus versatum fuisse iactant. Cognouit tamen Iob cũ Christianis hominibus, in eo multum inter non nasci, & mori differre. Quod animus semel natus immortalis sit.

14 *Cum regibus & consulibus terræ, qui ædificant sibi solitudine.*

Consules vocat, quorum consilio regna, vel respublicæ administrantur, qui ob eam rem regnum tenere videntur. Species igitur ponitur pro genere, idest, quiescerem cum optimatibus vi-

risque potentissimis. Quòd dicit, *Qui ædificant sibi solitudines*, ad verbum ex Hebræo ita redditur. Sed septuaginta viri longè aliter reddunt, οἱ γαυριῶντες ἐπὶ ξίφεσιν. Qui gloriabantur de gladijs. Huius differentiæ causa est verbum Hebræum, חרבות horauoth, quod est ambiguum, duciturque à verbo חרב harab, quod ambiguè valde exponitur ab Hebræis. Dicunt enim significare arescere, siccari, desolare, destruere, æstu confici. Nullamque huius ambiguitatis explicant rationem. Sed propriè desolare significat. Nã hæc significatio optimè quadrat, vbicunq; alia ab illis ponitur, vt huius libri. 14. vers. 11. & fluuius יחרב ieherab exiccabitur, optimè quadrat desolabitur, quod non fiet, nisi aqua eius exiccata. Et Nahum. 1. vers. 4. & omnia flumina החריב heherib siccare fecit, quadrat etiam desolare fecit, & ita vulgatus. Omnia flumina ad desertum deducens. Ex hoc ergo verbo quod desolare significat, quia desolatio nonnumquam fit æstu, vt si fluminum sit, fit nomen חרב horeb, quod æstum siue siccitatẽ significat Hebræis: sed propriè desolationem. Quia etiam desolatio gladio fit, efficitur ex illo nomen cũ sex punctis חרב hereb, quod vulgo Hebræis gladium sonat. Sed vtrumque habet idem plurale ad fœmininorum formam חרבות harabot siue horabot, quod hic, vt diximus, ponitur. Quare vtraque versio cadit in verba Hebræa, *Qui ædificant sibi solitudines*: vt dicit noster vulgatus, periphrasis est regum, & potentium qui vrbes campis desertis ædificant, vt sui nomen posteris relinquant. Sicut Semiramis, & Ninus ædificarunt Babyloniam, Alexander Alexandriam. Cadit etiam, Qui gloriantur de gladijs, vt vertunt septuaginta. Idest, gladios fabricant, quibus alijs bellum inferentes gloriam sibi, & opes comparant. Quæ potentiorum hominum circunscriptio etiam est.

15 *Aut cum principibus, qui possident aurum, & replent domos suas argento.*

Id est, quiescerem cum his. Et est eadem sententia, quæ superior, diuites & optimates ex alijs potẽtiæ, & copiarum speciebus describens. Quo loco non est prætereundum, sed attentè considerandum, inuentum esse à natura temperamentum, quo tenuiores homines principibus, & potentissimis quibusque hominibus exæquet. Ex quo magnam esse huius seculi vanitatem Salomon agnoscebat dicens, Sapientis oculi in capite eius, stultus in tenebris ambulat. Et didici, quòd vnus vtriusque esset interitus, & dixi in corde meo, si vnus & stulti, & meus occasus erit, quid mihi prodest, quòd maiorem sapientiæ dedi operam? locutusq; cum mente mea animaduerti, quòd hoc quoque esse vanitas. Et alio

Mors omnes homines exæquat.

Ecclesiast. 2.

Eccle. 3. loco, id magis amplificat dicens, Dixi in corde meo de filijs hominum, vt probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestijs. Idcircò vnus interitus est hominum & iumentorum: & æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta subiacent vanitati. Ea igitur excellentia, quæ opibus & doctrina nititur, citò elabitur. Et tanquàm fœni flos marcescit. Illa diu manet atque consistit, quam virtute quisquam sibi parit.

16 *Aut sicut abortiuum absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem.*

Idem quòd antè nimirum velle non fuisse natum alia ratione dicit. Id est fuissem tanquam fœtus immaturus, qui in visceribus inclusus matris, antequam in lucem edatur, perit.

17 *Ibi impij cessauerunt à tumultu, & ibi requieuerunt fessi robore.*

Exponit etiam ex alijs speciebus omnes morte æquari. Quod in morte desierunt tyranni, & profligati homines alijs infesti esse, subditisq; timorem inijcere. Est enim tumultus timor multus, quo satis explicatur verbum Hebræum. רגז rogez. Quod variè auctores Hebræi declarant. Idem alijs verbis dicitur altera parte versus, id est, in morte potentes acquieuerunt fessi roboris & potentiæ suæ, qua plerumquè vtebantur vim alijs afferendo. Licèt Chaldæus hanc partem videatur ad oppressos, & qui aliorum potentiam sustinuerint, referre: sed mihi placet superior explicatio. Est enim magis apta contextui. Nam sicut toto hoc versu de iniuriosis hominibus agit, ita sequenti toto de oppressis ab illis. Quos fortè commemorat, vt doceat nullos quantumuis robustos atque potentes posse morti magis quàm infirmos resistere, de quibus statim dicitur.

18 *Et quondã vincti pariter sine molestia non audierũt vocem exactoris.*

In Hebræo est in יחד iahad simul, quòd vulgatus vertit pariter: Græcus vero ὁμοθυμαδὸν vnanimiter, quod idem est, vinctos vocat, ergastula, & qui in vinculis ad lapides vel metalla fodienda retinentur. Quos morte pacatos esse dicit molestiaque vacare non audientes vocem exactoris, id est, eius, qui acerbè eos ad huiusmodi seruitutem cogebat. Sicut dicebat Sophocles ἀλλ' ἔσθ' ὁ θάνατος λοῖσθος ἰατρὸς, Extremus morborum medicus mors est, Huius enim vitæ detrimenta morte finiuntur valde tamen futuræ vitæ timenda sunt.

19 *Paruus & magnus ibi sunt, & seruus liber a Domino suo.*

Concludit id quod volebat omnes morte æquales fieri. Et ij qui inferunt,

inferunt,& ij qui ferunt iniuriam. ſicut quidam poeta dixit.

κοινὸς χῶρος ἅπασι πένησί τε καὶ βασιλεῦσιν.

Communis locus manet omnes & pauperes & Reges quare mors meritò optanda erat ei qui tot acerbitates & anxietates ſuſtinebat. Et eſt magna conſolatio hæc ad eos ſubleuandos, qui in miſerijs ſunt, & aduerſa fortuna conflictantur. Quam ornatiſsime tractat Eſaias de morte Nabuchdonoſor magno verborum ſplendore differens, Infernus (ait)ſubter te conturbatus eſt in occurſum aduentus tui. Suſcitauit tibi gigantes: omnes principes terræ ſurrexerunt de ſolijs ſuis,omnes principes nationum. vniuerſi reſpondebunt, & dicent tibi, Et tu vulneratus es ſicut & nos. Noſtri ſimilis effectus es,detracta eſt ad inferos ſuperbia tua,cōcidit cadauer tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. Sequitur in Iob. *Iſai. 14.*

20 *Quare miſero data eſt lux, & vita his qui in amaritudine animæ ſunt?* Probat inutilem ſibi eſſe vitam eo argumento, quod dudum tractauimus. Quia nihil ex ea commodi, ſed multum incommodi percipit. Nam quid præſtat,eum habere lucem,qui non niſi damna,& detrimenta videt? Certè huic vtilior eſſet caligo, quæ tot ei mala occultaret. Ideo pro magno beneficio Deus promittit Ioſiæ, Colligam te ad patres tuos, & colligeris ad ſepulchrum tuum in pace, vt non videant oculi tui omnia mala,quæ introducturus ſum ſuper locum iſtum. Quid denique refert illos vitam degere, qui dolore conficiuntur? Quod tantum malum eſt, vt vel morte depellendum ſit. Natura enim, & quidem non imprudenter cum maximis malis ita implicati ſumus, vt explicari nō poſſimus,vitam cum morte commutare cupimus. Nam hic ſenſus & rationis vſus dono à natura datus, ſi nihil fructus, nihil vtilitatis, ſed ſenſum tantum malorum & incōmodorum exhibet,quidnam boni in eo eſt, cur expetendum ſit? Quare prudenter Paulus ſcribit Corinthijs, Non volumus ignorare vos fratres de tribulatione noſtra, quæ facta eſt in Aſia, quoniam ſupra modum grauati ſumus,ſupra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere. Tobias etiam dixit cum ſe ærumnis circumuentum videret. Expedit mihi mori magis quàm viuere. Admirabilis vero eſt, & planè Theologa illa Euripidis ſententia quam ex huius vitæ malis concludit dicens,

Prudenter aliquādo mortem deſideramus.

1. Cor. 1.

Tob. 3.

ὦ φιλόζωοι βροτοί
οἱ τὴν ἐπιστείχουσαν ἡμέραν ἰδεῖν
πόνοι ἔχοντες μυρίων ἄχθος κακῶν,

οὕτως

ὦ τᾶν, ἔρως βροτοῖσιν ἔγκειται βίου
τὸ ζῆν· γὰρ ἴσμεν, τοῦ θανεῖν δ᾽ ἀπειρίᾳ,
Πᾶς τις φοβεῖται φῶς λιπεῖν τόδ᾽ ἡλίου.

O vitæ cupidi mortales, qui ſequentem videre lucem ſemper cupitis innumerabilium onus malorum. Adeo vitam mortales amant. Scimus quidem viuere, præ inſcitia vero moriendi nemo non relinquere metuit hoc ſolis iubar. Sed hanc moriendi ſcientiam, quam in hominibus deſiderabat Euripides, Chriſtus copioſe docuit. Qua benè imbutus erat ille, qui dixit, Deſideriũ habeo diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Ex his facilè apparet, quam grauia ſint huius vitæ detrimenta, vt vel vita redimi prudentiſsimus quiſque cuperet. Sequitur autem.

Philip.1.

21 *Qui expectant mortem, & non venit: quaſi effodientes theſaurum.* Deſcribit eos qui amaro ſunt animo, vt ex adiunctis ſumat argumentum ad probandum propoſitum, ſatius eſſe eis mori quã viuere. Nam homines huiuſmodi mortem expectare ſolent tanquam vnicum anxietatum ſuarum perfugium, portumq; ſalutis ſuæ. Ex quo fit, vt illam, quantum fas eſt, magis quam theſauros exquirãt. Quare cum ij ſpes ſalutis ſuæ in morte poſitas habeant, non vita ſed mors ex re ipſorum exiſtimanda eſt, מטמנים matmonim autem Hebræis theſauros ſemper ſignificat: non abſconditos, vt hoc loco dicit Eugubinus. Fortè tamen quia abſconditi ſunt.

22 *Gaudentque vehementer cum inuenerint ſepulchrum.* Sicut lætatur is qui portum è longinquo videt: licèt in eo nõ ſit. Ita ipſi videntes ſepulchrum, mortis recordatione lætantur, quam ſperant requiem rebus ſuis allaturam. Qui ergo mortis recordatione lætantur, magis ipſa morte lætarentur. Quare præſtaret potius eos emori, quam viuere. In Hebræo licet eadem ſententia ſit, quia pluribus verbis declaratur, non eodem modo ſeptuaginta interpretes, quo noſter vulgatus, tranſtulerunt. Idem tamen vterque declarat. Si verbum ex verbo, Hebræa interpretemur, ita vertemus, Lætantes ad exultationem gaudent, ſi inueniant ſepulchrum. Id eſt, qui lætantur de rebus iucundis, gaudent inuenientes ſepulchrum, vt ex eo concludat, ſepulchrum eis eſſe iucundum atque vtilè. Ita id Græci reddunt. περιχαρεῖς δὲ ἐγένοντο ἐὰν κατατύχωσι, θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα, gaudentes læti fiunt ſi conſecuti fuerint: mors viro requies. Id eſt, ſi conſecuti fuerint mortem. Chaldæus verò ita reddit, Qui lætabantur exultatione, modo lætantur cum inuenerint domum

sepulchri. Sequitur autem.

23 *Viro cuius absconditâ est via, & circumdedit eum Deus tenebris.*
Illud commemorandum esse videtur, quod dixerat, Cur misero data est lux. Aptissimèq; & eruditissimè explicat miseri hominis rationem, vt probet prorsus ei inutilem esse lucem. Cur ergo datur lux viro, cuius abscondita est via? Id est, qui nullam viam inuenire potest, qua mala, in quibus versatur, effugiat. Et quem ita latet in occulto suæ salutis via, vt omnino luce destitutus, & tenebris circumfusus esse videatur. Quod hic capiet emolumentum ex die luceque solis? Quare frustra ei tribuitur? Cum vero vulgatus *Circundedit eum Deus tenebris,* vertit: Chaldæum secutus fuisse videtur, qui vertit, & vmbrauit Deus apud eum, quam exposuimus sententiam. In Hebræo tamen tantum est, Circundedit circa eum Deus. Et ita vertunt septuaginta συνέκλεισε γὰρ ὁ θεὸς κατ' αὐτῆ clausit Deus circa eum. Eandemq; quam explanauimus habet sententiam. Descriptissimè autem exponuntur verbis Hebræis hominis infelicis rationes, cuius conatus irriti semper fiunt neque exitum, quod moliatur, felicem habet, & quoquo se vertat, detrimentum facit. Et sic in angustum eius rationes coguntur, vt circundatus, & circunseptus à Deo, quò non euadat e malis, esse videatur. Et ita de se dixit ille, Traditus sum, & non egrediebar. Id est effugere non poteram. Et clarius ipse Iob capite septimo, Numquid mare ego sum, aut cetus, quia circundedisti me carcere, Se verò cum mari comparat. Quia mare a Deo ostijs, & littoribus inclusum fuisse dicitur, ne terram obruat. Sicut cap. 38. huius libri narratur, Circūdedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia. Ita Iob se miserijs inclusum, & mersum fuisse iudicabat, vt emergere nullo modo potuisset. Ad hunc modum miserum, & afflictum hominem ipse describit dicens, *Circundedit circa eum Deus.*

Psalm. 87. *Iob 7.* *Iob 38.*

24 *Antequam comedam suspiro.*
Hactenus locutus fuit de toto miserorum genere: nunc de se misero verba facit, vt posita propositione, & assumptione, Misero melior est mors quàm vita. Ego sum miser. Facilè conclusio constet, ergo mihi melior est mors, quàm vita. Ostendit autem ex effectis se miserum esse. Quoniam antequàm comedat suspirat. Solent ij, qui mærore confecti, in luctu iacent, cibum respuere. Quoniam vnum contrarium alterum tollit. Ex quo fit, vt mæroris magnitudo locum nullum relinquat ei voluptati, quæ capitur ex cibo, & ita dixit Dauid de se afflicto, Aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum. Vel fortè dixit *Antequam comedam* *Psal. 101.*

medam suspiro, quia voluisset, si fas fuisset, cum tantis vrgeretur calamitatibus, nullum vitæ subsidium præbere, sed eam potius effundere. *Et tanquam inundantes aquæ, sic rugitus meus*. Id est tantus est gemitus, & eiulatus meus, doloris magnitudine, vt sonitum inundantium aquarum exprimere videar. Intelligenterque hac vulgati interpretis versione verba traducuntur Hebræa, quæ paulò obscuriora videntur. Quæ sic ad verbum explicata habent. Effusi sunt sicut aquæ rugitus mei. Vel fortè voluit Hebræus perstringere lachrymas, quas vnà cum suspirijs, & rugitibus effundebat. Ex quo intelligitur stultam esse stoicorum opinionem affirmantium nullo modo viro forti esse concessum eiulatum, gemitumq; licèt summis premantur doloribus. Sicut enim non est indecorus viro forti dolor, cum ratio postulet, vt iam probauimus, ita nec summi doloris signa nobis natura tributa sunt indecora. Christus enim in cruce clamauit voce magna, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? Quem rugitum & eiulatum fuisse declarat Dauid eadem verba repetens ac subiungens. Verba delictorum meorum. Nam in Hebræo etiam est verba, שאגתי saagati rugitus mei, vt transfert Hieronymus. Rectèque dixit Euripides.

Stoicorũ stulta sententia.

Matth. 27.

Psalm. 22.

Ἀμουσία τοι μὴ δ' ἐπ' οἰκτροῖσι δάκρυ στάζειν.

Rusticitas quædã est in miseris rebus non flere. Sequitur in Iob.

25 *Quia timor quem timebam, euenit mihi: & quod verebar accidit.* Potest hoc vel ad naturam nostram referri. Natura enim malum omnes timemus. Significat ergo in ærumnas incidi, quas naturâ timebam. Vel (vt ego existimo) non ad naturam, sed ad Iob prudentiam attribuendum est. Viri enim boni est timere, atque sibi cauere, nec negligentem esse. Sicut Salomõ dicit in Prouerbijs, Beatus vir qui semper est pauidus: qui verò mentis est duræ, corruet in malum. Nam huiusmodi timor illum prouidum, cautum, & solertem reddit. Ob eamque rem hunc timorẽ Euripides consulebat dicens,

Prouer. 28.

ὅμως ἔνεστι τοῖσιν εὖ σκοπουμένοις,
ταρβεῖν τὸν εὖ πράσσοντα μὴ σφαλῇ ποτε.

Sed conuenit, si rectè consideretis timere, cui res prosperè cadunt, ne quando incidat calamitas. Et alius.

κἂν εὐτυχῇ τις, ὡς ἔοικε, προσδοκᾶν
ἀεί τι δεῖ καὶ μή τι πιστεύειν τύχῃ.

Et si quis fortunatus fuerit, semper tamen, vt par est, spectare aliquid aliud oportet, & nihil credere fortunæ. Contrà verò extre-

mæ dementiæ est,&(vt Salomon dixit)mentis duræ siue rudis,securũ,socordẽ,& negligentem esse,cum vitam insidiarum,& malorũ plenã traducamus:& qua facilè res infinitæ nobis nocere possint.Quæ negligentia atque socordia nõ cadit, nisi in sceleratos, & inertissimos homines.Et ob eam rem Salomon ait, sunt impij, qui ita securi sunt,quasi iustorum facta habeant.Ex quo fit, vt in ærumnas & calamitates nonnunquam veniant acerbissimas. Nã (vt Salomon dixit)Corruent in malum.De quibus etiam Paulus testatur,Cum dixerint,pax & securitas, tunc repentinus superueniet interitus. *1.The. 5.*

26 *Nonne dissimulaui? nonne silui? nonne quieui? & venit super me indignatio.*

Nonnihil difficultatis hic locus habet: quod noster interpres Chaldæum imitatus affirmando reddit, quod negando reddere poterat.Vt igitur nostrum interpretem aptè exponamus, Chaldæi interpretationem proponamus. Quæ ita se habet verbo de verbo traducto, licèt interpres eius è regione positus in biblia Regia aliter,sed non commodè quidem illum explicet. Ait ergo, Nonne quieui?& nonne pacatus fui in nuncio de bobus & asinis? & nonne tranquillus fui in nuncio de incendio ouium? & nonne sedatus fui de nuncio camelorum? & venit indignatio per nuncium de filijs. Quare dissimulatio hæc & silentium, de quo dicit Iob, (vt vertit vulgatus interpres) refertur ex Chaldæi sententia ad eam animi tranquillitatem,qua pertulit suarum fortunarum iacturam. Sed quòd illud. *Venit super me indignatio*, Declaret de morte filiorum,magis mihi probatur, vt de acerbissima illa calamitate explicetur, qua fuit morbo illo pestilentissimo pressus.Sic,vt prima pars versus.Nonne dissimulaui? nonne silui Nonne quieui? ad calamitates quatuor referatur, quibus primo eius patientia tentata fuit.Secũda vero pars versus.*Et venit super me indignatio*. Ad illum morbũ in quem incidit grauissimum, quo secundo eius patientia tentata fuit. Quasi diceret, Patienter, & æquo animo tuli omnium mearum opum, & filiorum iacturam. Tamẽ ira Dei hoc non fuit contenta, sed acerbius in me inuasit. Sed planius verba Hebræa per negationem exprimuntur: sicut ea exprimunt septuaginta interpretes hoc modo, Non pacatus fui non tranquillus,& non quieui:Venit autem indignatio.Vt illud explicet amplius,quod versu superiori dixerat, Timor quem timebam venit mihi,Quasi diceret. Licèt non securus,nec negligens,sed prouidus, cautus, atque solicitus de mea salute fuerim. Non potui tamen iram Dei vitare.

CAPVT. IIII.

A 1 *Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit,*

2 *Si cœperimus loqui tibi, forsitan molestè accipies: sed conceptum sermonem tenere quis poterit?*

3 *Ecce docuisti multos, & manus lassas roborasti.*

4 *Vacillantes confirmauerunt sermones tui, & genua trementia confortasti.*

5 *Nunc autem venit super te plaga, & defecisti: tetigit te, & conturbatus es.*

B 6 *Vbi est timor tuus, fortitudo tua, patientia tua, & perfectio viarum tuarum?*

7 *Recordare obsecro te, quis vnquam innocens perijt? aut quando recti deleti sunt?*

8 *Quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos,*

9 *Flante Deo perisse, & spiritu iræ eius esse consumptos.*

10 *Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti sunt.*

11 *Tigris perijt, eo quòd non haberet prædam: & catuli leonis dissipati sunt.*

C 12 *Porrò ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius.*

13 *In horrore visionis nocturnæ, quando solet sopor occupare homines,*

14 *Pauor tenuit me, & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt.*

15 *Et cùm spiritus me præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meæ.*

16 *Stetit quidam, cuius non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis, & vocem quasi auræ eius audiui.*

17 *Nunquid homo, Dei comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir?*

D 18 *Ecce qui seruiunt ei, non sunt stabiles, & in angelis suis reperit prauitatem.*

19 *Quantò magis hi, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea?*

20 *De manè vsque ad vesperam succidentur, & quia nullus intelligit, in æternum peribunt.*

21 *Qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis: morientur, & non in sapientia.*

1 *Respon-*

1 *Respondens autem Eliphaz Themanites dixit.*

Postquam Iob sermonem de suis calamitatibus induxit, amici, quos ad eum consolandum venisse dixerat, de eodem argumento cum eo loquuntur: quorum sermones doctissimos fuisse, plurimique faciendos Paulus auctor est in epistol. 1. ad Corinthios. *1. Cor. 3.* Qua citat testimonium Eliphaz ad suam doctrinam admirabilem, & planè Theologam comprobandam dicens, Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Comprehendam sapientes in astutia eorum. Scriptum est autem ab Eliphaz fuisse dictum capite quinto huius libri. Nec ego dubito, quin viri probi, atque sapientes fuerint. Quod vel ex eo apparet, quòd cum Iob tanto viro amicitiam contraxerint. Et eos sacro sancta scriptura simpliciter, & apertè amicos nominat. Nō enim vera amicitia conglutinari sine virtute pōtest, nec viro bono cū iniquis esse potest amicitia. Huc accedit, quòd cum Eliphaz Deum fuisse locutum, & ipse hoc capite commemorat, & sacra scriptura capite quadragesimo secundo. Quòd si Iobi consolationem imprudenter tractauerunt, in eaque re peccauerunt, non ob eam rem omnino reijciendi sunt, cum alij prophetæ, quorum libri pro Dei oraculis habentur, crimina nonnulla admiserint, vt Moyses, & Dauid. Horum autem virorum errorem in ea re fuisse existimo, vt cum Iob de viris bonis, & iniquis disputantibus verissimæ eorum propositiones fuerint, assumptiones verò falsæ. Nihil enim de toto genere bonorum, & malorum disserunt, quod non doctissimè, sapientissimèque loquantur. Imprudenter autē Iob iniquum fuisse existimarunt. Mirum tamen non est in ea re fuisse deceptos. Nam cum pœna sua natura sit propter culpam instituta, ea est hominum opinio, vt eum in culpa fuisse putent, quem pœnas pendere videant. Adeo vt Christus infinita bonitate præditus, iniquus ob eam rem fuerit habitus. Sicut dicit Esaias, cum sceleratis reputatus est. Et cum Barbari viderunt viperam è manu Pauli pendentem, dixerunt homicidam esse, quòd vltio non sineret eum viuere, vt narratur in actis. Quare mirum non est, Iob amicos de eius bonitate dubitasse, vbi eum fortunis omnibus expoliatum, & tam anxie excruciatum viderunt. Licet ergo diuus Gregorius, & alij imaginem hæreticorum gessisse dicant. non fas est existimare hæreticos eos fuisse. Nam tunc non erat sanctitas Iob ita Dei testimonio probata, vt eam religiose credere deberet. Nec beatus Paulus hæreticorum testi-

Quis fuerit error amicorum Iob.

Pœna facit peccati coniecturam.

Esai. 53. *Act. 28.*

monio vſus fuiſſet ad ſuam doctrinam confirmandam. Ac deniq; tanti criminis labe aſpergi non poſſunt cum nulla eorum hæreſis proferri poſsit. Dixit ergo Eliphaz.

2 *Si cœperimus loqui tibi, forſitan moleſtè accipis.*

Veniam præfari videtur. Poteſtque hæc pars verſus per interrogationem explicari hoc modo, Num ſi conabimur loqui tecum moleſtè feres? Quod prudenter dictum eſt. Nam Iob ſuperiori capite clamauerat ſe in pane, atque adeo in vita faſtidire, quo magis in aliorũ verbis, *Sed conceptum ſermonem tenere quis poterit?* Id eſt cum tu tantam ſermonis materiam dederis, quis ſe à loquendo, quæ de re propoſita intelligit, poterit reprimere? Eſt enim difficile viro pio linguam coercere, vbi de re grauiſsima

Hierem.20 agitur. Ita Hieremias, cum ſecum ſtatuiſſet, amplius in nomine Dei non loqui, Et factus eſt (ait) in corde meo (ſermo ſcilicet Dei) quaſi ignis æſtuans, clauſusque in oſsibus meis, & defeci, ferre non ſuſtinens. Vel poteſt conceptus ſermo non de ſermone, quem Eliphaz ſecum cogitauerat, dici, ſed de eo, quem Iob fuerat locutus, vt interpretantur ſeptuaginta interpretes: qui ita reddunt ἰσχὺν δὲ ῥημάτων σου τίς ὑποίσει Id eſt tuorum verborum vim quis perferet? Quæ interpretatio optimè cohæret. Nam difficillimum quidem Iob ſermonem induxerat, vt capite ſuperiori, quam difficiles explicatus haberet enarrauimus.

2 *Ecce docuiſti multos & manus laſſas roboraſti.*

Optimum quidem argumentum ad Iob in luctu iacentem excitandum, petitum non ex alterius, ſed ex ipſiuſmet doctrina. Turpe enim eſt, nec hominis ſapientis alijs ſapere, & ſibi non prodeſ

Rom.2. ſe. Id quod Paulus repræhendit Romanis ſcribens, Confidis teipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris ſunt, eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, habentem formam ſcientiæ, & veritatis in lege. Qui ergo alium doces te ipſum non doces. Quod dicit, *Manus laſſas roboraſti.* Id eſt, eos, qui laboribus vel aduerſa fortuna fracti tardius atque remiſsius officio fungebantur, excitaſti.

4 *Vacillantes confirmauerunt ſermones tui, & genua trementia confortaſti.*

Id eſt, eos, qui propter animi infirmitatem ad libidinem procliuiores in periculo magno erant, exulceradæ diuinæ gratiæ præceptis, conſilijs, hortationibus, opera denique tua reuocaſti. Ex quo intelligitur Iob præter alias virtutes eius officij magiſtrum fuiſſe ſingularem. Et non ſolum ipſum pietatem tenuiſſe, ſed etiã

Matth.6. ad eam plurimos informaſſe. Quare teſtimonio Chriſti dicentis,

Qui

Qui fecerit, & docuerit magnus vocabitur in regno cælorum, egregius, & eximius vir Iob in Ecclesia Dei haberi debet. Et vbi Eliphaz, Iob officij munera commemorat, pastoris munus exponit, quod eximiè Iob obijsse ex hoc loco demonstratur. Nam huiusmodi officij munera Deus in pastoribus suis per Ezechielem requirit dicens, Quod infirmum fuit, non consolidastis: & quod ægrotum, non sanastis: quod confractum est, non alligastis: & quod abiectum est, non reduxistis: & quod perierat, non quæsistis. In qua re specimen relictum singulare virtutis est Regibus & Principibus, qualis Iob fuit: quorum plerique magno errore capti existimant, hæc ad se nullatenus pertinere. *Ezec. 34.*

5 *Nunc autem venit super te plaga, & defecisti: tetigit te, & conturbatus es.*

Hæc assumptio est ratiocinationis, qua velle videtur concludere Iob deliquisse in eo, quo diei suo maledixerat, quod propter imbecillitatem animi, & desperationem Iob fecisse crediderat. Errabat tamen Eliphaz, vt declarauimus superiori capite. Non enim erat desperatio, sed prudens consilium velle tot tantaque mala atque adeo morte declinare. Quod Paulus atque Tobias (vt narrauimus) cœpit consilij. Quod dicit, *Conturbatus es*, ita ad verbum est in Hebræo: doctissimè tamen transferunt septuaptuaginta interpretes σὺ δὲ ἐσπούδασας. Id est festinasti, vel fategisti. Quod proprium eius est, qui de sua salute desperat, nec magno animo, sed impatienter casus suos tolerat. Et ob eam rem monet Ecclesiasticus, Ne festines in tempore obductionis. *Ecclesiast. 2.* Ille enim festinat, qui cum sibi à Deo auxilium non feratur tempore, quo ipse sperat, spem in Deo & fiduciam abijcit. Contra vero ille non festinat, qui in rerum desperatione fortem se, & magnanimum præstat, Dei semper opem sperando. Sequitur autem.

6 *Vbi est timor tuus, fortitudo tua, patientia tua, & perfectio viarum tuarum?*

Desiderat id in Iob, quod ignoranter ei deesse putabat. Quod *fortitudinem*, dicit, metonymia vulgatus vsus fuisse videtur, causam vertens pro effectu. Nam in Hebræo est, כסלה chisla spes. Facit tamen fortitudo spem, & animum forti viro. Potest tamen hic locus aliter ex Hebræo reddi, vt redditur à Chaldæo interprete hac ratione, Nonne timor tuus erat spes tua? fidentia, & perfectio viarum tuarum? Id est, Cùm animum ob calamitates desponderis, indicas hactenus, ea de causa à te Deum cultum, & obseruatum fuisse, vt ab eo opes, atque diuitias impetrares.

trares. Qua ſpe cum modo cecideris, nihil amplius in Deo, ſperare vis. Qua ſententia Iobum pupugit longè magis. Nam eum mercenariæ virtutis accuſabat. Sed alijs Hebræis magis placet aliter hunc locum exprimere. In hanc ſententiam? Nihil eſt Iob, quòd animum abijcias, quod tibi, & facultates, & bona valetudo fuerint detracta. Non enim in his rebus ſpes, & rationes tuas poſueras, ſed in Dei timore erant ſpes tuæ, eòque tanta viarum tuarum perfectio ſpectabat. Quæ lenior eſt ſententia ad ſancti viri mitigandum dolorem, nec Eliphazum tantæ acerbitatis arguit. Vtraque tamen eſt valde probabilis, & apta ad Hebræa verba explicatio. Sed ſeptuaginta interpretum eſt difficilis huius loci interpretatio. Nam כסלה chisla non ſpem ſed ἀφροσύνην ſtultitiam conuertunt תם tom non perfectionem, ſed κακίαν malitiam. Verſus itaque totus ita apud illos habet πότερον οὐχ ὁ φόβος σου ἐστὶν ἐν ἀφροσύνῃ. καὶ ἡ ἐλπίς σου καὶ ἡ κακία τῆς ὁδοῦ σου, nunquid timor tuus eſt in ſtultitia, & ſpes tua, & malitia viarum tuarum? Verè autem nomen כסלה chisla ſignificat etiam Hebræis ſtultitiam. Quare conuenit etiam hæc verſio in Hebræa verba, habetque hanc ſententiam, Nunquid cùm ita exanimatus ſis, ſignificare vis ſtultum fuiſſe Dei timorem quo antea affectus eras? Nam ſi prudens fuiſſet, non minus in calamitoſa, quam in proſpera fortuna exiſteret. Significare ne etiam vis ſpem tuam malas & iniquas vias tuas feciſſe? Nam cum ita rerum acerbitate conturberis, videris ob eam rem vias Dei, & præcepta tenuiſſe, quod ab eo felicem fortunam ſperares, quæ quidem ſpes peruerſas vias tuas efficeret. Nam potius te mercenarium, & rerum humanarum amatorem, quàm Dei verum cultorem, & caducarum rerum contemptorem efficeret. Itaque quadrat in Hebræum verſum conuerſio ſeptuaginta interpretum. Nec eorum ſententia longè diſtat, a Latina noſtra verſione. Id modo difficultatis relinquitur in editione Græca. Quod licet כסלה chisla (vt diximus) ſtultitiam etiam ſignificet תם tom tamen, quod illi vertunt κακίαν non malitiam (vt illi declarant,) ſed perfectionem & conſummationem indicat. Sed ſi כסלה chisla, ſtultitiam vertamus neceſſe eſt, תם tom perfectionem per Antiphraſim dictum fuiſſe intelligere. Hoc eſt: ſtultitia erat illa viarum tuarum perfectio, quæ alijs videba-
Eccle. 1. tur, cum potius malitia eſſet. Quippe quæ pecuniam potius quàm pietatem quærebat. Sequitur autem.

7 *Recordare obsecro te, quis vnquàm innocens perijt? aut quando recti deleti sunt?*

Quoniam asseuerauerat Iob melius sibi esse mori, quàm viuere, id Eliphaz redarguit. Nam boni viri cum Dei præsidio nitantur, calamitosæ fortunæ nō succumbunt. Ita vt intereant. Cum ergo eum interitum, qui ad bonum virum non spectat, tam anxiè optes ab officio desciuisse, Deique auxilium desperasse videris. Cuius argumentationis propositio, Iustus non perijt, si quencunque interitum complectatur, huius & futuræ vitæ, vt intelligat nec in hac, nec in futura vita perire, vera non est. Multi enim viri magna virtute præditi indigna morte absumpti sunt. Quod ex Christi seruatoris, & Apostolorum suorum ignominiosa morte, facile apparet. Et Esaias dicit, Iustus perijt, & non est qui recogitet in corde suo: & viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat. A facie enim malitiæ collectus est iustus. Si autem de interitu illo sempiterno tantum propositio intelligatur, verissima est. Ab hac enim morte nos Deus per Christum vindicauit, vt omnis qui credit in illum, non pereat:(sicut dicit Ioannes) sed habeat vitam æternam. Christusque promittit, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non gustabit in æternum. Licèt igitur Eliphaz de interitu propositionem suam intellexisset æterno, non benè Iob reprehendit, qui non hunc, sed vitæ mortalis finem optabat.

Esai. 57.

Iustū non perire quo modo sit intelligendum.

Ioan. 3.

Ioan. 8.

8 *Quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos.*

Quod dicit *operantur iniquitatem*, in Hebræo est חרשׁי horsce: id est arantes iniquitatē, & ita vertunt septuaginta interpretes. Quod licèt eadem sententia, qua illud *operantur iniquitatem*, dicatur; est tamen perpetua in Hebræo metaphora ex agricolis petita: qui arando, seminando, & metendo totum munus suum exequuntur. Ita iniqui homines scelus arant, id est, concipiunt, cum illud admittere secum decreuerunt. seminant, id est moliuntur, cum dant operam, rationes, & auxilia quærunt ad illud faciendum. Metunt, idest, edunt cum iam scelus, quod cogitarant, perficiunt, Significat ergo hac ratione dicēdi: homines sceleratissimos, qui totos se in flagitia ingurgitant. Nam scelus concipiunt, & conātur efficere, & vires habent ad perficiendum. Id quod ex aliâ metaphora etiā declarauit Dauid dicens, Ecce parturit iniustitiā, concepit dolorē, & peperit iniquitatem. Quod eadē ratione, qua diximus declarandum est, de homine flagitioso, & qui se totū in scelere volutauerit, illud concipiendo, moliendo, & perficiendo.

Psalm. 7.

Quod ob eã rem ita sigillatim exponũt, vt intelligamus peruersa iniquorum hominũ studia, quantisq; se flagitijs, vt quoduis scelus perficiãt, contaminẽt. Quid ijs futurum sit statim exponit dicẽs.

9 Flante Deo perisse, & Spiritu iræ eius esse consumptos.

Spiritum iræ, & Deum flare dicit, ad exponendum quàm facilè
Isai. 11. Deus omnes perdat iniquos, sicut dixit Esaias, eximiam Christi potentiam amplificans, Spiritu labiorum suorum interficiet impium. Id quod etiam declararunt septuaginta vertentes ὑπὸ προστάγματος, ex mandato id est, simul atque ipse eos extinguere voluerit.
Luc. 1. Sicut etiam virgo beata cecinit apud Lucam, Dispersit superbos mente cordis sui. Quod Sodomorum euersio, & totius orbis inundatio optimè demonstrauit. Quæ quidem exempla impijs statuta deberent valde eorum conatus, si saperent, reprimere. Amplificat id magis Eliphaz nonnulla subijciens impiorum genera.

10 Rugitus leonis, & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti sunt.

11 Tigris perijt, eò quòd non haberet prædam, & catuli leonis dissipati sunt.

Principes & Reges truculentos, & immanes intelligit, qui ciues suos per vim exinaniunt, vt ipsi eorum opibus ditentur. De qui-
Soph. 3. bus dicit Sophonias, Principes eius in medio eius quasi leones rugientes, iudices eius lupi vespere non relinquebãt in mane. Qui licèt immanes, & potentes sint, Deo tamen irato nullo modo poterunt resistere, sed facilè eorum vires, licèt magnæ videantur, infringet. Quod sicut impijs terrorem, ita pijs viris oppressis
Psalm. 3. consolationem affert. Sic Dauid Deo gratias agit dicens, Quoniam percussisti omnes aduersantes mihi sine causa dentes peccatorum contriuisti. Verum ergo est, quod docet Eliphaz impios perire, licèt potentissimi sint. Quòd si ipse voluit ex hoc assumi, Iob hac de causa tantam fecisse iacturam falsum quidẽ est: vt ex primo, secundo, & vltimo capite huius libri constat. Nunc redit ad probandum, quod dixerat, pios viros non perire. Idque probat ex oraculo diuino sibi reddito.

12 Porrò ad me dictum est verbum absconditum, & quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurri eius.

Non dubito quin verum sit, quod hic narrat Eliphaz se Dei responsum accepisse. Quare falsa & ridicula sunt auctoris Bibliæ Roberti hoc loco scholia dicentis, Eliphaz cogitanti de rebus Iob, datum fuisse à Deo responsum, Iob ob sua peccata in tantas miserias incidisse. Non enim Deus falsum dare responsum

potuisset,

potuiſſet,ſed hoc ex libris Hebræorum ſumptum eſt,qui (vt iam diximus ſæpe in commentarijs huius libri) multa in Iob crimina conijciunt. Ridiculus etiam eſt in ſcholijs auctor Bibliæ Roberti, quod nec ipſe, nec alij Hebræi, quos ſequitur in ſuis ſcholijs intellexerunt quodnam Eliphaz redditum fuerit oraculum. Quod vero dicit, *Verbum abſconditum furtiuè venas ſuſurri.* Vt indicet rationem,qua olim dabantur reſponſa,non planè, ſed obſcurè,atque implicatè,vt ex prophetis intelligi licet,quorum ſermo longè obſcurior eſt, quàm familiaris. Quoniam homines digni non erãt, quibuscum Deus valde familiariter loqueretur. Adeò, vt vel Chriſti temporibus quibus planius, & familiarius, quàm alio vnquàm tempore dabantur reſponſa, id obſeruaretur. Nam ſæpe Chriſtus cum populo loquens parabolis vtebatur. Cuius rei cauſam ipſe ſuis Apoſtolis indicat dicens, Cæteris in parabolis, vt videntes non videant,& intelligentes non intelligant. Tum id fiebat, vt non remiſſe atque negligenter,ſed attentè, & accuratè diuina homines audiant oracula, Quod autem dicit, *furtiuè*, non malè exponit Chaldæus repente. Quod verò dicit, *Venas ſuſurri eius*,Clarius in Hebræo eſt שמץ מנהו ſemets menu. Id eſt, parum ex eo. In Græco vero obſcurius id transfertur *πότερον δὲ δέξεταί μου τὸ οὖς ἐξαίσια παρ᾽ αὐτοῦ*. Id eſt. Nunquid, non auris mea indecora ab eo ſuſcipiet? Nam שמץ ſemets ſignificat detractionem & ignominiam, idque vno tantùm ſcripturæ loco, quòd alia non videtur explicatio quadrare Exod. 32. verſ. 25. Spoliauerat eum Aaron לשמצה le ſimtsa inter hoſtes eorum. Sed mihi videntur Hebræi prorſus huius vocis propriam ſignificationem ignorare, qua de cauſa accomodant eam ſignificationem cuicunque loco, quæ magis apta verbis adiunctis eis videtur. Ex quo fit vt non conueniat inter eos de explicatione illius loci Exodi citati. Sed difficilis eis videatur. Sed quantũ ego conijcio, ex tribus locis, quibus in ſcriptura ponitur, attenuatum quid, & exiguum propriè ſignificat. Ex quo fit, vt ad ſignificandã detractionem,& ignominiam poſsit accõmodari. Siquidẽ qui detrahit,& afficit ignominia, attenuare,& diminuere alterius famã videtur. Nam his locis apta eſt hæc ſignificatio, ipſaq; facilia redduntur. Nã hic locus (vt diximus) facilius,& planius ita redditur. Suſcepit auris mea parũ quid,& exiguum ex illo nimirũ verbo. Quoniã abſconditum,& furtiuũ erat, vt dicit. Ita etiam conuenit in alium huius libri locũ capitis ſexti, & ita interpretatur vulgatus noſter interpres cum vix (ait) שמץ דבר ſemets dabar, id eſt paruam ſtillam ſermonis eius audiemus. Locus etiam ille Exodi valde difficilis, planus valde hac inter-

Luc. 13.

Exodi 32.

interpretatione efficitur, vt habeat hanc ſententiam, nudauerat populum Aaron ad attenuationem inter hoſtes, id eſt, vt hoſtibus ſuis attenuatus, diminutus & deſpectus videretur. Ne de idolo, quod frábricauerat eis ex auro, quo populum expoliauerat, gloriarentur, & eo duce conarētur ire per hoſtes in terram promiſſam. Nam ipſi petierant Deum, qui præcederet eos. Qua fortè nullam planiorem melioremque interpretationem reperies, licèt variæ ab Hebræis, & Latinis circūferantur. Ex hac eius propria ſignificatione fit, vt ad ſignificandam detractionem & igno miniam poſsit accommodari, vt à vulgato noſtro loco Exodi citato accomodatur. Et ad ſignificandum etiam indecorum, vt hoc loco à ſeptuaginta viris vſurpatur: nam indecorum eſt, quod attenuatum, & imminutum fuerit. Ita, vt hanc habeat ſententiam illorum huius loci tranſlatio. Nunquid non auris mea audiuit, didicitq; ex illo, quod indecorum erat? Quo mihi ad oraculum videntur alludere, quod ſibi redditum fuiſſe Eliphaz narrat. Quo ſignificatur, vt ſtatim exponemus, indecorum eſſe hominē iuſtiorem, aut puriorem eſſe quàm Deum. Vulgatus vero tranſtulit *venas ſuſurri*, id eſt, verbum attenuatum, hoc eſt, nō rectè expreſſum, nec prolatum, ſed obſcurè, cuiuſmodi ſuſurrum eſſe ſolet. Quare vtraque tranſlatio cadit in verba Hebræa, & aptam habet ſententiam. Sequitur autem.

13 *In horrore viſionis nocturnæ, quando ſolet ſopor occupare homines.*

שעיף cehiph propriè ramum ſignificat, ſiue arboris, ſiue rupis, quem ſcopulum vocamus per tranſlationem vero ſignificat cogitationem, quæ cum corde ita comparatur, vt ramus cum arbore. Hinc fit, vt vulgatus, & ſeptuaginta transferant hoc loco, horror viſionis, ſpeciem pro genere. Nam horror cogitatio eſt timorem inijciens. Poteſt etiam clarius ex Hebræo verti cogitationibus viſionis nocturnæ, id eſt, cùm mecum cogitarem viſa, quæ nocte hominibus afferri ſolent. Ponit enim tempus, quo percepit oraculum cuius mentionem facit, *Quando ſolet ſopor occupare homines.* Noctis deſcriptio eſt, de nocteque accepiſſe narrat oraculum. Quod etiam alijs prophetis contigit, vt Danieli
Dani. 7. dicenti, Videbam in viſione mea nocte. Et Zachariæ etiam dicenti, Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens.

14 *Pauor tenuit me, & tremor, & omnia oſſa mea perterrita ſunt.*

Hac de cauſa ſuperiori verſu vulgatum, & ſeptuaginta vertiſſe puto, In horrore viſionis. Septuaginta verò aptè exponunt, quo pacto oſſa fuerint perterrita, traducentes συνέσεισε concuſsit.

15 *Et*

15 ***Et cum spiritus.***

Vehementer autem terrebantur olim prophetæ, & alij viri pij, cum visa à Deo offerrentur eis. Adeo vt narret Ezechiel prostra- *Ezech.* 2.
tum iacuisse: ab angeloque erectum fuisse in illa visione quam commemorat gloriæ Domini. Daniel etiam narrat, viso ange- *Dan.* 10.
lo perterrefactos fugisse eos, qui cum illo erant. Ipsumque adeò consternatum fuisse, vt viribus omnibus destitutus in terram cecidisset. Et quando vniuerso populo Deus in monte Synai apparuit, cunctus populus perterritus fuisse narratur. Adeò, vt dicerent Moysi, Loquere tu nobis, non loquatur nobis Deus. Ita er- *Exod.* 20.
go Eliphaz, in visis sibi oblatis exhorruisse narrat. ***Et cum spiritus me præsente transiret: inhorruerunt pili carnis meæ.***

16 ***Stetit quidam, cuius non cognoscebam vultum, imago coram oculis meis, & vocem quasi auræ lenis audiui.***

Quod dicit. ***imago coram oculis meis.*** Significare videtur vulgatus noster aliquam imaginem oblatam esse Eliphaz. Valde tamen id ambiguum est in Hebræo. Nam Hebræa verba possunt significare, & oblatam, & non oblatam fuisse, imaginem vllam ei. Nam sæpe vsuuenit in Hebræo, vt negatio primi membri afficiat secundum membrũ. Et ita illa verba. ***Cuius non cognoscebam vultum, imago coram oculis meis***, possunt Hebræis idem declarare, quod nec, ***imago coram oculis meis***, & ita ambiguè explicatur à Chaldæo interprete: licèt versio eius Latina è regione posita in Biblia Regia explicatè dicat imaginem vidisse. Septuaginta tamen viri, quorum maxima est auctoritas, apertè vertunt. Nullam imaginem ei fuisse propositã his verbis, εἶδον καὶ οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου. Id est, vidi, & non erat imago coram oculis meis. Fortè verò Græci intelligunt imaginem coram oculis suis non fuisse, quam quidem cognosceret. Vel à vulgato ambigua relicta est oratio, sicut est in Hebræo, & Chaldæo, vt negationis vis in secundam propositionem posset vel transire, vel non transire. Quod dicit, ***Cum spiritus me præsente transiret.*** Et vocem quasi auræ lenis, simile visum fuisse declarat eius, quod propositum fuit Eliæ, vt narratur in quarto Regum. Nam vidit primo spiri- *4. Reg.* 19.
tum grandem, & fortem, & vltimo loco sibilum auræ tenuis. Nam cum Deus, & ea quæ Dei sunt primò tractantur difficilia, & molesta valde videntur: deinde verò facillima iucundissimaque. Cùm ergo hoc visum quod commemorat Eliphaz simile fuisset eis, de quibus alij prophetæ narrant, & in eo, quòd illum terrefecit, & in eo quòd primo sensit spiritum vehemen-

tem,

tem, deinde vero auram lenem, non dubito, quin à Deo ei fuerit repræsentatum: quod vehementer, vt diximus, eius dignitatem, & amplitudinem manifestam, atque testatam efficit.

17 *Nunquid homo, Dei comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir?*

Id oraculi redditum fuit Eliphaz, non illud quod putauit, (vt narrauimus) auctor Bibliæ Roberti quod affert ad probandum illam propositionem, Iustus non perit. Quæ vt vera habeatur, quomodo sit intelligenda, explicuimus. Id est, funditus non perijt, & hoc modo benè hoc probatur oraculo. Quóniam iustificaretur vir pius cum Deo, si æternum acciperet interitum. Nam posset optimè de illo conqueri dicens, Quid in te peccaùi? Quid cōmerui? quo merito meo tantum pendo supplicium? Et ita Dauid culpam suam cognoscens, à Deoque veniam petens ait, Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Quod oraculum valde huius simile est, valdeque ab eo declaratur, id est, fateor me peccasse, pœnaque esse dignum. Vt iustificeris in sermonibus tuis in Hebræo est בדברך bedaurecha, דבר dauar autem, sicut & sermo in sacra scriptura rem, siue negotium significat, vt iustificeris ergo cum me condemnaueris, & supplicium irrogaueris. Non enim in probum, sed in improbum virum animaduertes. Et vincas cum iudicaris, id est, Cum impij supplicio affecti de te queruntur, & secum benè non agi iudicant. Estque in Hebræo id clarius, propiusque accedit ad secundam partem oraculi Eliphaz, quod in manibus habemus, תזכה בשפטך tizche bescaphtecha purus sis in iudicijs tuis, id est Nulla culpa contamineris, cum pœnas à me expetieris, quasi nullo merito meo supplicium mihi fuerit constitutum. Ex hoc etiam loco optimè intelligitur illud Christi apud Matthæum, Et iustificata est sapientia à filijs suis. Vt sit Hebraismus מבניו me banau à filijs suis, similis eius, quem hoc loco dicit Eliphaz מאלוה me eloa à Deo suo. Id est, cum sapientia Dei omnem lapidem mouerit, omnique ratione conata fuerit filios suos, id est populum Hebræum, frugi facere ad pietatemque informare, nec id fuerit assecuta: nulli iniusta videri poterit, cū pœnas fuerit persecuta, hos filios reijciendo, à seque expellendo, & alium populū sibi assumendo, & iure suo vendicando. Et hac de causa cunctos homines mundo consumpto Deum in iudiciū vocaturū existimo. Vt, quia alij homines æternis addicentur supplicijs, alij vita beata perpetuis

Psalm. 50.

Qua ratione iustificetur Deus, cum in impium animaduertit.

Matth. 11.

tuis temporibus donabuntur, horum causæ, atque rationes omnibus manifeste sint, Deusque (vt ait Dauid) in sermonibus suis iustificetur, purusque, & vacuus appareat ab illis maledictis, atque conuitijs, quibus illum iniqui iustis constricti cruciatibus appetent. Quam ob rem Paulus Corinthijs scribit, Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, &c. Itaque nolite ante tempus iudicare, quousque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Tunc laus erit vnicuiq; à Deo. Quare rectè dictum fuit Eliphaz. *Nunquid homo, Dei comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir?* Esset autem purior, si culpa ipse vacaret, & Deus illum condemnaret. In culpa enim Deus esse, iniquum reddens iudicium, vir autem extra culpam fuisset. Licet autem hic locus non solum à vulgato interprete, sed etiam à septuaginta, & à Chaldæo eodem modo per interrogationem reddatur, potest tamen ex Hebræo sine interrogatione verti. Ita vt ה ha non sit interrogationis, sed nominatiui signum, hac ratione homo iustificabitur à Deo, & à factore suo purus reddetur vir, habetque commodam sententiam ad probandum, quod proposuerat. Nam si à Deo iustificabitur, ergo nec condemnabitur, nec vllo supplicio coercebitur, nec denique peribit. Quæ interpretatio licèt nonnullis Hebræis magis probetur, prior tamen longè præstantior mihi videtur, cùm ei tam egregij interpretes simul assensi fuerint. Illud verò, *Aut factore suo purior erit vir?* septuaginta ita interpretantur, ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμεμπτος ἀνήρ. Id est vel à factis suis inculpatus erit vir. Caditque in Hebræa verba, si עשהו hesehu infinitiuum esse intelligamus. Nam eisdem consonantibus alia puncta ascribi possunt, vt in Zacharia diximus. Hoc loco vero magnopere animaduertendum est, Deo reuelante homines olim didicisse viros pios à Deo esse seruandos. Hoc enim, quoniam non satis natura constare potest, oportet eum religiose credere, qui diuinam gratiam conciliaturus est, sicut dicit Paulus, Accedentem ad Deum oportet credere quia est, & inquirentibus se remunerator sit.

1. Cor. 4.

Heb. 11.

18 *Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles, & in angelis suis reperit prauitatem.*

Hæc, & ea, quæ sequuntur, vsque ad finem capitis, ad oraculum etiam pertinere existimo, quod Eliphaz relatum sibi narrat. Est autem hic versus, vt mea fert opinio, valde difficilis, non tam ad intelligendum, quàm ad contexendum cum superioribus, & sequentibus dictis. Quod hactenus ego pro dignitate explicatum

fuisse

fuisse non vidi. Etenim si ponatur hoc ad demonstrandum illud, quod proximè dixerat, Nullum virum Deo collatum posse iustificari. Ita vt argumentum ex maiori petatur, ad probandũ, quod minus est. Hac ratione Angeli, qui hominibus præstant, non sunt mundi Deo collati: ergo nec homines esse possunt. Quo pacto id consequentibus cohærebit, quibus non dicitur, quantò magis homines puri non erunt: sed quanto magis homines non consistent, sed facilè interibunt. Quare hic locus ita mihi tractandus videtur, vt oraculum totum pertineat ad probandum illud coniunctum, quod proposuerat, Pios viros non perire, impios vero perire. Probauit primum ex eo quod sibi responsum fuit. Nullum hominem posse Deo comparatum iustificari. Probat modo secundum ex maiori. Nam Angeli, qui natura semper sunt: deprimi ad interitum possunt: quò magis homines interire poterunt, cum natura mortales sint. Dicit ergo. *Ecce qui seruiunt ei, non sunt stabiles*. Chaldæus id refert ad Prophetas, virosque deditos Deo, quod mihi sanè non placet. Nam quod sequitur, quantò magis qui habitant &c. & concluditur tanquàm minus ad omnes spectat mortales, cuiusmodi prophetæ fuerunt. Quare nõ debet pertinere ad id, quod tanquã maius proponitur. Igitur hoc ad Angelos totum attinere puto, quos stabiles non esse dicit. Quia omni prorsus bonitate præditi non sunt. At tradunt Metaphysici bonum, & id quod est, ita inter se esse conexa, vt nihil vni desit, quod non desit, & alij. Quod si vacant Angeli aliquo bono: vacant & aliquo eius, quod est. Igitur non omnino prorsusque consistunt. Eodem pertinet, quod est in Hebræo: & septuaginta viri atque Chaldæus conuertunt. Seruis suis non credet. Id est, seruis suis omne bonum non tradidit fideique commisit, hoc enim interest inter filium Dei, & angelos aliasque creaturas, quòd filio Dei omnia tradita sunt à patre suo, vt ipse testatur. Et in eo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi, vt auctor est Paulus. Angelis vero, & alijs creaturis multa, vel potius infinita bona credita non sunt. Sicut hoc loco dicitur. Et in Angelis suis reperit prauitatem. Vel, vt septuaginta vertunt σκολιόν τι. Id est, tortuosum quid atque malignum. Quo significat infinitis eos commodis carere. Quare cùm infinitis modis eo, quod est, præstantissimæ quæque creaturæ priuentur, infinitis etiam modis possunt non consistere, vt rectè dicatur stabiles non esse. Quam doctrinam satis planam facit exemplum illud seuerismum in peruersis Angelis statutum, qui propter eorum nequitiam bonis maximis euersi sempiternum interitum acceperunt.

Cur Angeli possint deficere.

Luc. 20.
Colo. 2.

19 *Quan-*

19 *Quantò magis hi, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut à tinea?*

Optime quidem colligitur homines iniquos interituros, si Angeli tam præstanti natura præditi occiderunt. Declarat autem hominis infirmitatem, & ex materia de qua corpus eius factũ fuit, & ex causa efficiente senij, & consumptionis eius. Dicit ergo. *Quantò magis qui habitant domos luteas.* De corpore intelligit, quod est quasi quædam domus, & animi receptaculum, qua translatione vsus est etiam Paulus Corinthijs scribens, Si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur. Quæ translatio petita est ex eo, quod narratur in Genesi, Formauit Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem. Quod dicit, *qui terrenum habent fundamentum*, ad corpus etiam luteum refertur, quo quia hominis vita nititur, cum facilè fundamentum conuelli possit, quippe quod terrenum sit, facilè etiam hominibus vel potentissimis atque sæuissimis auferetur vita. Quod dicit: *consumentur, velut à tinea*, Quidam Hebræi existimant, ante tineam esse vertendum, quod in Hebræo sit לִפְנֵי עָשׁ liphne has. Ad hanc sententiam, consumentur antequam in sepulchro vermibus confecti contabescant. Alij Hebræi, quia עָשׁ has arcturum etiam, vt aliqui putant significat à verbo עוּשׁ hus congregare, explicant consumentur, donec fuerit arcturus, id est semper. Sed meliorem esse duco versionem vulgati interpretis: cum ita & septuaginta viri, & Chaldæus conuertant. Cohæretque longè magis cum versu sequenti, quo modus commemoratur, quo quasi à tinea homo conteritur. Tangit autem his verbis elegantissimum argumentum, quo explanat quam facilè homines à Deo extingui, & vita expelli possunt. Nam ipsi sua sponte, nulla externa eis illata vi quotidie contabescunt, senescunt, & quasi à tinea corroduntur, & conficiuntur. Siquidem cùm homo ex semine fiat humida quadam re, ea est vis huic materiæ natura attributa, quæ in dies eam magis exiccet, vt ita humanæ naturæ paretur: quæ vis nunquàm hominis materiam deserit, sed ei semper insita est. Quo fit, vt tamdiu siccior homo reddatur quamdiu viuit, quam vnam causam esse senectutis Galenus existimat. Cum igitur homo per se senescat, cur non testatum, & exploratum erit homines omnes iniquos: quantumuis viribus & opibus abundare videantur: vitam non multum producturos, sed morte esse mulctandos. Ex quo satis quidem constat quanta clementia, & stultitia sit iniquorum hominum, qui Deo non obtemperare, sed resistere, & eius

2.Cor 5.

Genes.2.

Senectutis causa.

eius iussa violare audent. Qua (malum) re homines infirmi nituntur? quidnam eorum effert animos? anne lutum, ex quo constant, spiritus eis, & audaciam affert ad repugnandum omnipotenti?

Psalm. 1. At quidem erunt, vt ait Dauid, tanquàm puluis quem proijcit ventus à facie terræ. De qua re, vt certior fieret Adam, qui Deo æquiparari moliebatur ei è Paradiso expulso Deus dixit, Puluis es, & in puluerem reuerteris. Ob eamque rem eruditè quidam Poeta canebat.

τί γὰρ ἐσμὲν ὅλως ἢ ποδαπῆς γεγόναμεν ὕλης,
στόχασαι κατὰ σεαυτὸν τὸ βιωτικὸν νοήσας,
ἐκ τίνος ἐγένου, καὶ τίς εἶ καὶ τίς πάλιν γένῃ.

Quid obsecro sumus tandem, aut ex qua materia nati, ex te ipso coniecturam fac, & tuæ vitæ genus considera, vnde natus, qui nam sis, & quis futurus denuò.

Genes. 3. 20 *De manè vsque ad vesperam succidentur.*

Exponit quo pacto a tinea quasi corrodantur, & consumantur, quia de mane vsque ad vesperam, id est singulis diebus senescũt, & morti propius accedunt. Itaque verè quotidie moriuntur: sicut Adam dictum fuit.

Genes. 2. In quacumque die comederis ex ligno, morte morieris. Moritur enim quotidie, neque facit moriendi

Psal. 101. finem quousque animam agat. Qua de causa Dauid ait, Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui. ***Et quia nullus intelligit, in æternum peribunt.*** Et hoc loco cõstare videtur Eliphaz hactenus de interitu sempiterno fuisse locutum, cuius causam satis hic eruditè ponit, quia homines cum quotidie moriantur, se tamen mori non intelligunt. Nam si intelligerent, quis tam stultus, quis tam esset mente captus, qui pro virili parte tantum malum sibi impendens auertere bona & religiosa vita non curaret?

Oportet cognoscere quod semper morimur.

In quo non sine magna admiratione considerandum est, quàm præcipites libidine, & perturbationibus suis homines ferantur, vt non sentiant, non videant, quod toties experiuntur, quod assi-

2. Reg. 4. duè ante oculos eorum versatur. Vt ergo ab interitu nos vindicemus æterno, oportet cognoscere nos semper mori, sicut illa dixit Thecuitis, Omnes morimur, & quasi aqua dilabimur in terram. Memoriam frequenter repetere necesse est volantis ætatis, vitæque senescentis. Quòd verò septuaginta vertunt hoc παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἀπώλοντο.

Id est ex eo, quòd nõ potuerint ipsi sibi auxilium ferre, perierũt. De illo intelligunt auxilio, quod pietas & vera religio hominibus afferunt, quo & perpetua morte liberentur, & verè beatam

vitam

vitam consequantur, quibus officijs iniqui dare operam, perturbationibus sua culpa impediti, & inanibus huius seculi curis implicati non potuerunt. Vtramque vero versionem Hebræa verba patiũtur. Nam in Hebræo est מבלי משים לנצח יאבדו mibeli mesim lenatseah iouedu, quod verbum de verbo transferentes ita possumus interpretari, Eò quòd non est, qui ponat, in seculum peribunt. Illud autem non est qui ponat, doctissimè explicauit vulgatus, qui non ponat in corde, vel mente, id est non intelligat. Septuaginta verò interpretes cum לנצח lenatseah cõiunxerunt, quod vulgatus traduxit in æternum: sed tamen significat etiam Hebræis fortitudinem siue potentiam, quam significationem septuaginta spectantes intellexerunt, qui non ponat fortitudinem, siue potentiam, id est, qui non seipsum adiuuet, vt illi transtulerunt.

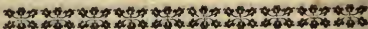
21 *Qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis.*

Explicat quantus interitus maneat iniquos homines, vt non solùm ad ipsos, sed ad posteros eorum perueniat, vt omnis eorum memoria deleatur. Adeò illorum Deus odio est, adeo magnum ei stomachum fecerunt. Quapropter Salomon ait, Nomen impiorum putrescet. Et alius propheta dixit verbis Dei vxori Ieroboam, Idcirco ego inducam mala super domum Ieroboam, & percutiam de Ieroboam mingentem ad parietem, & clausum, & nouissimum in Israel, & mundabo reliquias domus Ieroboam, sicut mundari solet fimus, vsque ad purum. Quod *reliqui*, dicit, in Hebræo est יתר ieter, quod verbum quia res varias significat, ita variè hunc locum exponunt Hebræi. Significat enim excellentiam, & ita nonnulli exponunt. Auferetur excellentia eorum, id est anima eorum. Significat etiam funem, & ita quidam Hebræi declarant. Ablatus est funis eorum. Ita enim in huius vitæ bonis hærebant. vt existimare viderentur cum hoc seculo esse colligati. Sed vulgarior est illa huius nominis significatio, quam vulgatus, & septuaginta viri secuti sunt. *Morientur, & non in sapientia,* duplicem mortem Ioannes in Apocalypsi distinguit, prima est mors iustorum, quam obire optabat Balaam, vt narratur in numeris. Quam boni viri, ita amant, vt in ea spes omnes suas posuerint, vt Salomon auctor est in Prouerbijs dicens, Iustus sperat in morte sua. Non enim pœna est, sed mortalis naturæ finis, quę beata, & æterna vita consequitur. Hanc mortem viri boni sapienter appetunt, quoniam se iam diu ad eam optimè pararunt. Alia est mors ad quam mittuntur impij, vt æternis cruciamentis apud inferos conficiantur. Hæc pœna grauissima est, qua

Prouer. 10. *3. Reg. 14.* *Apoc. 20.* *Num. 23.* *Prou. 14.* Duplex mors.

F Deus

Deus scelera vlciscitur. Et qua per Christum liberati sumus, si
Prouer. 10 vitam cum iustitia colamus, sicut Salomon, ait iustitia liberauit
à morte. Et Christus, Qui credit in me non morietur in æter-
Ioan. 11. num. De hac ergo morte loquitur, Eliphaz dicens, Morientur
non in sapientia. Cur autem insipienter mori dicantur, dixerat
doctissime antè, quoniam nullus intelligit, nemo illorum de mor
te cogitat, neque se ad illam comparat: sed se eis ex inopinato
Ecclesf. 7. semper offert. Et ob eam rem monet Ecclesiastes, Noli esse stul-
tus, ne moriaris in tempore non tuo. Quo etiam loco animad-
uertendum est, Eliphaz inter mortem piorum, & impiorum di-
stinxisse, vt vbi antea dixit, Quis vnquam innocens perijt? aut
quando recti deleti sunt? significasse sciamus viros pios non in-
sipienter, nec interitu impiorum perire. Quare hæc capitis
huius doctrina, cum in propositione tantùm Syllogismi persi-
stat, verissima censenda est. Quod si ex hoc ipse concluderet, Iob
virum esse impium, falsissimum esset. Quoniam assumptio ratio-
cinationis falsa etiam esset.

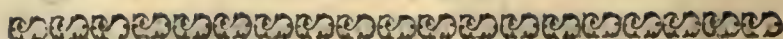

CAPVT. V.

A
1 Voca ergo si est qui tibi respondeat, & ad aliquem sanctorum conuertere.
2 Virum stultum interficit iracundia, & paruulum occidit inuidia.
3 Ego vidi stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim.
4 Longè fient filij eius à salute, & conterentur in porta, & non erit qui eruat.
5 Cuius messem famelicus comedet, & ipsum rapiet armatus, & bibent sitientes diuitias eius.
6 Nihil in terra sine causa fit, & de humo non orietur dolor.
B *7 Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum.*
8 Quam ob rem ego deprecabor Dominum, & ad Deum ponam eloquium meum.
9 Qui facit magna & inscrutabilia & mirabilia absque numero.
10 Qui dat pluuiam super faciem terræ, & irrigat aquis vniuersa.
11 Qui ponit humiles in sublime, & mærentes erigit sospitate.
12 Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum, quod cœperant.

13 Qui

13 *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat.*
14 *Per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte sic palpabunt in meridie.* C
15 *Porrò saluum faciet egenum à gladio oris eorum, & de manu violentis pauperem.*
16 *Et erit egeno spes, iniquitas autem contrahet os suum.*
17 *Beatus homo qui corripitur à Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes.*
18 *Quia ipse vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius sanabunt.*
19 *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum.*
20 *In fame, eruet te de morte, & in bello, de manu gladij.*
21 *A flagello linguæ absconderis: & non timebis calamitatem cùm venerit.* D
22 *In vastitate & fame videbis: & bestias terræ non formidabis.*
23 *Sed cum lapidibus regionum pactum tuum: & bestiæ terræ pacificæ erunt tibi.*
24 *Et scies quòd pacem habeat tabernaculum tuum: & visitans speciem tuam non peccabis.*
25 *Scies quoque quoniam multiplex erit semen tuum, & progenies tua quasi herba terræ.*
26 *Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo.*
27 *Ecce hoc vt inuestigauimus, ita est: quod auditum mente pertracta.*

1 V*Oca ergo si est qui tibi respondeat, & ad aliquem sanctorum conuertere.*

Amici Iob cur hęreticis conferantur.

Eliphaz oraculo Dei suam confirmauit sententiam. Nuc quasi victor triumphans de Iob quærit ex eo, vtrum simili oraculo suam posit de hominum vita probare sententiam, quam tertio huius libri capite persecutus est. Recte vero Eliphaz, & alij amici Iob hæreticos homines referre dicuntur, qui oraculis diuinis, & scripturæ locis Ecclesiæ valde infesti sunt. Quoties enim Lutherus, Melanchthon, Caluinus, & aliæ fœces congestis multis scripturæ locis nos reprehendunt, & se vicisse clamant? Incredibilem vero dolorem affert viro pio afflicto, & ab alijs vexato, cum eius aduersarij verbis Dei cum illo pugnare simulant, & quasi irridentes postulant, vt aliquod ex Deo quærat auxilium. Id quod bene declarauit Dauid dicens, Dum confringuntur ossa mea, exprobauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei. Id est non leuiorem cruciatum sustineo, cum mihi exprobrant inimici, quam si ossa mea confringerentur. Quæ exprobatio cuiusmodi fuerit, declarans ait, Dum dicunt mihi per singulos dies vbi est Deus tuus? Qua contumelia etiam Christus laceratus est, dum de illo homines nequā dicerent, Sine videamus, an veniat Elias, & liberet eum. Ita Eliphaz, *Voca ergo, & ad aliquem sanctorum conuertere, si est qui tibi respondeat*, vt mihi responsum est. Quod septuaginta conuertunt εἴ τινα ἀγγέλων ἁγίων ὄψῃ, id est si aliquem sanctorum angelorum videbis. Præterquam quod eadem est sententia, quadrat etiam in Hebræa verba. Nam פנה pana, quod vulgatus conuertere, interpretatur, aspicere, etiam significat.

Psalm. 1.

Matth. 27.

2 *Verè stultum interficit iracundia.*

Videtur Iob impatientiæ reprehendere, quod illa verba protulerit. Quasi dicat licet te ad Deum vel ad aliquē sanctorum conuertas, te non respicient, quoniam impatientia tua illos offendisti, magnumque detrimentum fecisti. Sed indignè ea culpa in Iob confertur, vt de verbis eius differentes demonstrauimus. Vera tamen est propositio, qua ad reprehendendum vtitur. Quare assumptio falsa erit. Ait ergo. *Verè stultum interficit iracundia*, id est damnum ei maximum affert. Nam iracundia insanus, & mentis impos temere, & inconsiderate agit. Est enim iracundia inimica consilio, & bonas mente collectas rationes disturbat, sic vt tanquam amens se homo gerat. Siquidem prudenter Cato Maior dicit, Iratus homo tempore tantùm ab insano differt. Et Philæmon,

Iracundia quantumma lum.

læmon, ait, μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα, insanimus omnes cũ irascimur. Ex quo illud Ecclesiastæ rectè intelligitur, Ira in sinu stulti requiescit. Estque patientia in rebus aduersis ex dignitate maxima viri sapientis, quam vnam pro muro ei, & propugnaculo relictam esse Christus declarauit: si calamitates & incõmoda vrgeant. *Et paruulum occidit inuidia.* Pro paruulo in Hebræo est פתה pote, quod sicut varia significat, ita hic locus variè exponitur. Septuaginta transferunt πεπλανημένον deceptum. Chaldæus verò שבּרא sebara stultum. Quidam Hebræi inclinantem exponũt. Id est cuius animus inclinatur ad optima, & felicissima quæque, tabescit inuidia. Sed verbum פתה pata propriè mihi significare videtur declinare. Et quia vir, qui decipitur, declinat à vero, decipi etiam, & seduci significat. Sicut transtulit vulgatus noster Hieremiæ vigesimo capite dicens, Seduxisti me Domine, & seductus sum. Et hac de causa septuaginta viri conuerterunt eo modo, quo diximus. Et quoniam stulti est decipi, & ad ea facilè inclinari, quæ pulchra videntur, stultum expresit Chaldæus. Est etiam & hoc pueri, quod rerum sit imperitus. Sicut scripsit Paulus Corinthijs, Nolite pueri effici sensibus. Et hac de causa vulgatus paruulum vertit. Ex hoc tamen intelligitur hoc loco, non eum, qui pusillo animo sit, sed qui rerum sit ignarus, significare. Quod *Inuidia* dicit. In Hebræo est קנאה china. Significat autem קנא chana, vt in Zacharia nostro pluribus declarauimus iracundia efferri, ex eo quod alius habeat, quod ego vehementer amo. Quod Græcis est ζῆλος, vt hic septuaginta viri conuertunt. Docet igitur locus hic hominem rerum ignarum, & quem facilè caduca bona ad se alliciant, maximum incommodum ex inuidia accipere. Quare, qui fortunarum amissionem nimis ægrè fert suam indicat stultitiam. Cum ignoret quàm fugaces, & momentaneæ natura sint, quàmque facilè euanescant. Rerum igitur humanarum contemptio, & animi magnitudo in rebus aduersis, in eum tantùm cadit, qui res humanas probè cognoscat. Sicut ille qui dixit, Omnia arbitror vt stercora. Earumque naturam nobis declarant Dauid, vt omnem tollat ex animis nostris inuidiam, & dolorem in earum amissione dicens, Noli æmulari in malignantibus, nec zelaueris facientes iniquitatem. Quo loco vtitur verbo קנא cana, de quo diximus, & rationem subiungens ait, Quoniam tanquam fenum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decidẽt. Quam rationem etiam secutus Eliphaz dicit præterea.

Eccles.7.
Hierem.20
1. Cor.14.
Zachar.1.
Inuidia quos seducat.
Philip.3.
Psalm.36.

3 *Ego vidi stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim.*

Quod dicit, *pulchritudini* ita etiam vertunt septuaginta εὐπρέπεια. In Hebræo vero est נוה naue, quam vocem satis ambiguè conuertit vulgatus sequens septuaginta viros, pulchritudinem, speciem, decus, pascua, habitaculum. Propriè tamen omnibus Hebræis assentientibus habitaculum declarat à verbo נוה naua habitare. Nullusque locus (quòd ego sciam) sacræ scripturæ est, in quem hæc non conueniat significatio, sed quia opes, & familiæ decus, pulchritudine, & splendore domestico in primis repræsentantur. Ita vt sponsa in canticis speciem, & pulchritudinem suam tabernaculo Salomonis conferret dicens, Nigra sum sed formosa filia Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis, hinc ductam fuisse translationem existimo ad speciem, decus, & pulchritudinem significandum. Sed quoties in sacra scriptura, ita conuersum reperiatur, intelligenda est species, decusque domus, siue habitaculi. Ita hoc loco, *Maledixi pulchritudini eius.* id est splendido magnificoque habitaculo eius. *Maledixi*, autem, id est præsagiui quod futurum erat, vt citò tot opes funderentur, & tanta magnificentia labefactaretur, licèt firmas radices egisse videretur. Id quod Dauid illustrius pronunciauit dicens, Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros libani: & transiui, & ecce non erat, & quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Ex quo loco discant diuites, & opulenti homines, qui opibus innixi nullas res aduersas formidant, quid eis futurum sit, & quam iufirmis fundamentis vniuersum eorum nitatur præsidium.

[Margin: *Cant.* 1. — *Psal.* 36. — Diuites quā infirmo nitātur præsidio.]

4 *Longè fient filij eius à salute.*

Id est eorum calamitas, & miseria ad filios, & posteros eorum permanabit. Sicut dixit Dauid, Semen impiorum peribit. Cuius rei multa libri regum exempla subministrant, quibus sæpe narratur Regnum præsertim Israel ab vna familia in aliam longè diuersam esse translatum, filijsque propter parentum scelera ereptum fuisse. Vt de Baasa dicitur, cum regnasset, percussit omuem domum Ieroboam, non dimisit ne vnam quidem animam de semine eius, donec deleret eam. *Et conterentur in porta, & non erit qui eruat.* Id est, palam, omnibus spectantibus, nemineque auxilium ferente. Id enim significari puto illa ratione dicendi. *in porta* alludente ad vrbis portas, quæ omnibus patent, & quibus omnes vtuntur. Et ita intelligendum existimo illud Dauid, Aduersum me loquebantur qui sedebant in porta.

[Margin: *Psalm.* 36. — 1. *Reg* 15. — *Psalm.* 68.]

5 *Cuius*

5 *Cuius messem famelicus comedet, & ipsum rapiet armatus, & bibent sitientes diuitias eius.*

Hic locus licèt neque in Græca neque in Latina, neque Chaldæa versione sit admodum difficilis: in Hebræo tamen fonte est difficillimus propter nomen צנים tsinim, quod armatus hoc loco vulgatus, septuaginta viri, & Chaldæus vertũt. Sed eius significationem non satis notam esse puto: ex varia tamen eius interpretatione, & ex locis in quibus in scriptura ponitur nonnullam coniecturam faciemus, cui potius versioni nobis assentiendum sit. Plerique Hebræi spinas significare putant, alij vero frigus declarant, quod verbum צנן tsanan, ex qua illud radice ortũ fuisse propter litteras radicis eius videtur, frigere declarat. Quæ declaratio parum certè aptè in nõnulla scripturæ loca quadrat. Cùm ergo Hebræi inter se de eius interpretatione non conueniant, ex ijs interpretibus, qui principem in hoc genere æstimationem habent, illum sequamur, qui & magis sibi constet, & cui magis reliqui assentiant, aptiusque eius expositio in omnia loca conueniat. Chaldæus sibi non semper in hoc vertendo verbo constat. Nam Prouerbiorum. 22. versu. 5. vertit נשבא nisba rete, siue laqueus. Hoc verò loco פולמסים במאני זינא pulemosim bemaane zena, id est exercitus cum instrumentis bellicis. Alijs vero duobus locis, quibus perfectum, id est cum omnibus literis radicis reperitur Numerorum. 33. versu. 55. & Iosue. 23. versu. 13. לסיען נטלן זין lesihan natlan zen, cohortes sumentes arma. Vulgatus vero, & septuaginta viri vbique transferunt vel armatos, vel quod ad armatos pertineat. Nam licet τρίϐολοι vertant loco Prouerbiorum citato, quo vulgatus arma vertit, tribuli etiam ad arma spectant. Ita enim Vegetius de re militari libro tertio vocat stimulos ferreos, qui aduersus equitatum in terra spargi solent, quos vocant Latini murices. Reliquis locis septuaginta reddunt ϐολίδας iacula, vulgatus vero lanceas & sudes. Cum ergo vulgatus & septuaginta viri in hac armorum interpretatione non discrepent, eisque Chaldæus tribus locis subscribat, hæc potius interpretatio amplectenda est, quam illa Hebræorum. Cum & ipsi de illa (vt diximus) inter se non consentiant. Huc accedit, quòd צנה tsina ab eadem radice ortum omnibus Hebræis consentientibus scutum significat. His positis facilior erit huius loci expositio. Cum ergo dixerit Eliphaz se maledixisse pulchritudini habitaculi impiorum, id est præsagisse (vt exposuimus) euertendum esse. Declarat modò, quo pacto id accidet. Quoniam alieni diripient labores eius,

 vt alio

Psal.108. vt alio loco vaticinatus est Dauid, Id est, agros eius populabuntur. Quos homines alienos in tres partes diuidit in fures, prædones, & armatos milites. Fures vocat famelicos, quòd ferè semper huiusmodi homines, egeni pauperes, viribusque sint destituti, ob eamque rem clam furentur, quia vi apertèque non possunt. Prædones vocat sitientes, quòd prædam inhient, & vehementer sitiant. De armatis verò militibus intelligit illud. Ipsum rapiet armatus, vt Synedocha figura sit singularis pro plurali. Sicut dixit Virgilius. Armato milite complent. Quibus verbis rationem fortè ducit eius bonorum direptionis, quam Iob perpessus fuit. Vt præstringat sua culpa, vt alios diuites iniquos illam calamitatem accepisse. Et hoc pacto hic locus difficilis, satis planus fieri mihi videtur. Quem auctor Bibliæ Roberti, dum subtilis videri vult, potius implicat, quàm illustrat.

6 Nihil in terra sine causa fit.

Id est, has pœnas iniqui luunt propter scelera eorum. Non enim casu, & temere (vt plerique existimant) fures, prædones, & acies hostium infesta surripiunt, populantur, & prædas agunt: sed omnia magno Dei consilio administrantur, vt supplicio afficiat ini-

Esai.24. quos. Sicut dicit Esaias, Dissipatione dissipabitur terra, & direptione prædabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc, sed paraphrasi, id vulgatus trãstulisse videtur. Nam si verbum de verbo reddamus, ita vertemus, Non enim egredietur de terra labor. Ita enim vertunt septuaginta viri, & Chaldæus. Id est terra minimè causa est, quòd ita fortunis suis iniquus diues euertatur, vt nonnulli opinantur miseriarum suarum culpam in terram conferentes, quòd deserta sit, & multis syluis interclusa. In qua cum multæ latebræ profligatis hominibus sint, ritu in ea latronum viuitur, vt tantum vnicuique sit, quantum rapere possit. Quæ omnes stultæ sunt de terra querimoniæ: non enim ipsa, sed peccata malorum causa sunt. Quod si intelligat Eliphaz, nemini vnquàm calamitatem obuenire, nisi ob eius scelera, vt videtur intelligere, vt Iob pungat: verum non est. Nam Christus, & alij sanctissimi viri in calamitates, & ærumnas inciderunt. Sin autem significat homines vulneribus fortunæ percuti propter sua vel aliorũ pec-

Pœnæ sunt propter peccata institutæ. cata, verissimum est. Nam in has plagas propter peccatum saltē primi parentis homines inciderunt. Postquàm enim ipse peccauerat dixit illi Deus, Maledicta terra in opere tuo. Esaias etiam

Genes.3. dicit, Terra infecta est ab habitatoribus suis, quia trãsgressi sunt

Esai.24. leges, mutauerunt ius, dissipauerunt fœdus sempiternum. Propter

pter hoc maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius. Ad idem pertinet, quod sequitur in eodem versu, *& de humo non egredietur dolor,* sed de peccato potius. In eandem sententiam transferunt septuaginta viri οὐδ' ἐξ ὀρέων ἀναβλαστήσει πόνος, nec ex montibus germinabit labor. Prouer. 27.

7 *Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum.* similitudo est sine nota similitudinis, cuius frequens vsus est in scriptura præsertim in prouerbijs, vt illud. Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui. Id est sicut ferrum ferro exacuitur, ita & homo exacuit faciem amici sui. Ad eundem modum. Ita nascitur homo ad laborem, sicut auis ad volatum. In Hebræo tamen respondet illi parti auis ad volatum בני רשף יגביהו עוף bene reseph iagbihu huph, filiæ auium se volando eleuant. Sed non bene constat inter Hebræos quid רשף reseph significet. Pluribus placet prunas significare, qui locum hunc ita explicant. Filiæ prunarum, id est, scintillæ, quæ excutiuntur è prunis, se volando eleuant. Alijs placet auem significare, quos hoc loco vulgatus secutus est, atque etiam septuaginta ita vertentes νεοσσοὶ δ' ἀετῶν τὰ ὑψηλὰ πέτονται pulli aquilarum ad sublimia volant, qui speciem pro genere conuertunt. Vulgatus tamen in canticis primis Hebræis assensus est, ita vertens illud octaui capitis vers. 6. רשפיה רשפי אש rispeha rispe es, lampades eius lãpades ignis, Septuaginta verò hoc loco in secũda perstiterunt sententia vertentes. Volatilia eius volatilia ignis. Primam tamen ipsi, & vulgatus sunt persecuti psalmo. 78. vers. 48. Tradidit grandini iumẽta eorum, & possessiones eorum לרשפים larsepim, igni. Alijs vero Hebræis magis placet diabolum significare, quibus hoc loco assentitur Chaldæus vertens filij dæmonum. Et vulgatus Abacu. 3. vers. 75. egredietur רשף reseph, diabolus ante pedes eius stetit, & mensus est terram. Quod si hoc loco diabolum vertamus, vt ex vulgati sententia possumus, & quibusdam Hebræis placet, admirabilis est similitudo rem declarans in auditam ad eos vehementer, si sapient, retardandos, qui opes, & potentiam auidè quærunt, id est, vt filij dæmonum, id est valde iniqui, & profligati homines nascuntur, vt hoc seculo clari, & eximij sint. Ita enim ab illis Hebræis, qui רשף reseph diabolum interpretantur, Hic locus explanatur. Non dubium tamen est, quin variè possit hic locus ex vulgati sententia reddi. Præsertim cum similitudo sit, quæ ex varijs rebus duci potest. Illud autem hoc loco nobis traditur, neminem posse laborem fugere, quamuis Rex, Princeps, Imperator, & homo sit excellen-

Dictum mirabile de profligatis hominibus.

Laborem neminem posse fugere.

cellentissimus. Siquidem labor est nostræ naturæ comes, atque
Ephes. 2. pædagogus. Quippequi iræ simus natura filij. in terra maledicta nascamur, nudi, & subsidijs omnibus destituti ad infinita mala, quæ per vitam manant, cauenda.

εἰδ᾽ ἄτερ πόνων δοκεῖς ἔσεσθαι, μωρὸς εἶ, θνητὸς γεγώς,

stultus es, si putas sine laboribus posse viuere, mortalis cum sis, Dixit in thyeste Euripides. Quare nihil est, quòd laborem timeamus, cum illo nullo modo fugere possimus. Danda potius opera est, vt eum sic collocemus, vt magnos nobis beatæ vitæ fructus ferat: sicut Iob hortatur Eliphaz dicens,

8 *Quam ob rem ego deprecabor Dominum, & ad Deum ponam eloquium meum.*

Hortatur Iob, vt ad Deum conuertatur, vt eius imploret auxilium, qui solus tot incommoda leuare, & omnino tollere potest. Nec habemus alium malorum, & laborum, tranquillum portum.
Rom. 1. Id quod docet Paulus Romanis scribens, Salui erimus ab ira per
Matth. 11. ipsum. Christusque tantis nostris ærumnis, & miserijs commotus nos vocat ad se dicens, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati æstis, & ego reficiam vos. Quòd si labores, & ærumnæ nobis præstant, vt tempestate iactati tam tutum, & tranquillum portum inueniamus: sciamus, non incommodum, sed commodum magnum nobis attulisse.

Laborem leuat Deus.

9 *Qui facit magna, & inscrutabilia & mirabilia absque numero.*

Quia Iob superiori versu monebat, vt se ad Deum verteret, & eius clementiam imploraret, ne ab hoc de sua desperans salute retardaretur, quòd omnes fortunas amissas, & insanabili se morbo affectum videret, doctissimè infinitam Dei potentiam commemorat, vt eum doceat nullas res tam afflictas, & desperatas esse, quas ipse restituere non possit. Et licèt eadem sit omnium interpretum sententia, elegantissimè tamen Chaldæus hunc locum traducit, Qui facit magna, quorum non est finis, & miracula vsque adeò, vt non sit numerus. Vt ex duabus rebus opera Dei mirabilia sint, & ex magnitudine, & ex eo, quod earum causa in occulto lateat. Vt vniuersitas, angelorum multitudo, cælorũ moles, animalium, & aliarum rerum genera, quæ admiramur, non quòd causam ignoremus, sed quia tanta sunt, vt infinita videantur. Aliæ tamen res admirabilitatem faciunt, quòd earum causas non assequamur, vt miracula quæ vocantur, quorum non solum extra naturam, sed etiam in natura innumerabilia sunt, quæ licèt acutissimi, & dissertissimi philosophi totos dies accura-

tissimè persequantur, & inuestigent, earum tamen causas nunquam comprehendunt. De quibus dicit ille sapientissimus Salamon, Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone. Non satiatur oculus visu, neque auris auditu impletur. Hæc autem cogitatio operum mirabilium, & gestorum Dei vehementer leuat afflictum, ne desperatione torqueatur. Quæ in memoriam reuocabat Dauid in angustum oppidò coactus, & in tantam rerum difficultatem adductus, vt secum reputaret dicens, Nunquid in æternum proijcet Deus, aut non apponet, vt complacitior sit adhuc, aut obliuiscetur misereri Deus? Quem dolorem maximum, vt aliqua ratione mitigaret, adiunxit, Memor fui operum Domini, & memor ero ab initio mirabilium tuorum. Et meditabor in omnibus operibus tuis, & in adinuentionibus tuis exercebor.

Eccle. 1.

Cogitatione operum Dei dolor mitigatur.

Psalm. 77.

10 *Qui dat pluuiam super faciem terræ, & irrigat aquis vniuersa.*

Commemorat nonnulla opera Dei, vt quod generatim, & confusè dixerat, planius faciat. Mirabile autem opus Dei est quòd maxima largitate aquam pluuiam per agros fundat, & quòd vniuersa terra fluuiorum aquis alluatur. Sic vt licèt nonnullæ terræ partes pluuiam non habeant, flumina tamen suppetant, quæ per agros deriuentur. Quod opus Dei in his potest numerari, quorũ est occulta causa. Nam licèt philosophi pluuiæ causam conentur exponere, nihil tamen dicunt, in quo solers, & acuta mens acquiescat. Nam eius tãtùm docent materiam, quòd ex vaporibus calore solis ex aquis, & campis excitatis fiant. Causa tamen quæ per se, viquè sua eius sit efficiens desideratur. Non enim exponunt, cur in Ægypto, & alijs regionibus vapores cum sint, & in nubes cogantur, in pluuiam tamen nunquàm abeant. Nec satis est dicere, quod à nimio calore solis prius exiccentur. Nam ea regio, quam nouam vocant Hispaniam, licèt magis quàm Ægyptus calore vrgeatur, quòd in ea orbis plaga sit inclusa, quæ torrida dicitur, Ægyptus vero extra illam est: habet tamen noua Hispania imbres maximas. Nec etiam declarant, licèt multi acuti viri in ea re ingenij neruos contenderint, cur Nilus, qui Ægyptum alluit, vere quàm hieme vberiori fluat aqua. Non possunt igitur hæc non haberi mirabilia, cum eorum causa nos fugiat. Quamobrem harum rerum consideratione se vehementer excitabat Dauid ad Deum laudandum, & extollendum dicens, Benedic anima mea domino, &c. Qui emittis fontes in conuallibus inter medium montium pertransibunt aquæ. Rigans montes de supe-

Psal. 103.

superioribus tuis, de fructu operum tuorum satiabitur terra. Sequitur autem.

11 *Qui ponit humiles in sublime, & mœrentes erigit sospitate.*

Non solum naturalem, sed etiam ethicum philosophum se præstat Eliphaz in Dei miraculis numerandis. Miraculum enim est, non in natura, sed in hominum moribus, quòd homines abiecti, humiles, despecti, viribus & subsidijs destituti, altissimum tandem dignitatis gradum obtineant. Quis enim id non admiratur? Quis quo pacto fieri potuit, non quærit, ac dicit: quis crederet? Qua de causa virgo sacrosancta dicit, Magnificat anima mea Dominum, quia respexit humilitatem ancillæ suæ, & paucis interiectis, Exaltauit humiles. Miraculum ethicum etiam est, quòd secundo loco dicitur, *mœrentes erigit sospitate*, id est homines luctu, & mœrore confectos, de quorum omnes salute desperant, subito recreat, reficit, & cunctis doloribus liberat. Quam rem esse maximam in se expertus Dauid secum ad Deo laudes canendas alios inuitat dicens, Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipsum. Et post pauca de se dicit, Iste pauper clamauit, & dominus exaudiuit eum, & de omnibus tribulationibus eius liberauit eum.

Luc. 1.

Psalm. 33.

12 *Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum, quod cœperant.*

Mirantur etiam omnes, vbi iniquorum hominum, quibus nemo resistebat, conatus confractos vident. Ex eademque re Dauid Deum laudare monet dicens, Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi, Quia Dominus (ait) dissipat consilia gentium, reprobat cogitationes populorum, & reprobat consilia principum. Illud *Manus eorum quod cœperant*. septuaginta vertunt χεῖρες αὐτῶν ἀληθές manus eorum verum. Vox autem Hebræa, quam vterque reddere, & exprimere conatur, est תּוּשִׁיָּה, quam Hebræi multis alijs vocabulis non satis explicant: dicunt esse legem, præceptum, statutum, essentiam, sapientiam, opus bonum, ac rectum. Sed mihi vno verbo videtur satis aptè & eleganter declarari posse, vt sit idem quod ratio apud Latinos. Cuius verbi vim, Latinorum etiam vocabulistæ multis alijs verbis vix possunt explicare. Illud enim verbum Latini ad varios dicendi modos valde eleganter accommodant. Si quis autem optimis quibusque Latinis auctoribus legendis huius vocis vim perfectè tenuerit, ex illa certè intelligit etiam vim nominis Hebræi propositi: ex illoque multa scripturæ loca, quæ variè

Psalm. 32.

exprimuntur difficiliaque iudicantur, intelligenter exponet. Ducitur autem תושיה tusia à verbo ישה iasa esse vbicunque vero fuerit, explica, vt rationem in his Latinis dicendi modis explicares. Cynicorum ratio est inimica verecundiæ. Mea est sic ratio. Tua ratio est, vt sic facias, mea autem vt sic. Hanc rationem in dicendo sequar. Magno studio in eam rationem incumbam. Qua explicatione haud nimis difficilis locus erit scripturæ, facilèque varias versiones conciliabis. Hunc ergo locum sic explica, dissipat cogitationes malignorum ne possint implere manus eorum rationem suam, id est, ne possint exequi, quod instituerant, aut cœperant, vt dicit vulgatus. Aut verum efficere, vt dicunt septuaginta, quod moliebantur.

13 *Qui apprahendit sapientes in astutia eorum, & consilium prauorum dissipat.*

Mirabile quidem est, quod dixerat, sed longè mirabilius est, vt non solum consilia impiorum euertat, sed etiam quòd ea re ab eo irrita fiant, qua ipsi firmanda, & stabilienda fore putabant. Vt filij Iacob quid inierunt consilij, quò Ioseph insomnia inania efficerent? vt eum venderent Ismaelitis: & ita factum est. Quo etiam factum est, vt Ioseph insomnia in effectu ponerentur. Optimam etiam iniisse rationem principes sacerdotum existimarūt, ne gens eorum, & regnum à Romanis labefactaretur, si Christum seruatorem interficerent. At eius cæde effectum fuit, vt eorum respublica precipitaretur, & tandem conuulsa periret. Id etiam frequenter vsu euenire videmus, vt ea res magnum afferat incōmodum eis, qui ex illa commodum ingens capturos se sperabāt, aut qua perniciem alijs parabant. Idcircò Dauid ait, Infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt, In laqueo isto, quem absconderunt compræhensus est spes eorum cognoscetur Dominus iudicia faciens: in operibus manuum suarum compræhensus est peccator. Quæ res malignos, & peruersos homines vehementer terrere deberet, & eorum iniquos conatus reprimere, quò bonis viris infesti esse desinerent. Ex hoc etiam Paulus non sapientissimè docet ridiculam, & stultam esse huius mundi sapientiam, vel potius astutiam, & caliditatem ita Corinthijs scribens, Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim, Compræhendam sapientes, in astutia eorum. Et iterum, Deus nouit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt. Quare ille tantum verè sapiens habeatur, qui ex lege, & præceptis Dei sua petit consilia, eisque rationes suas, & instituta dirigit.

Quid miraculi Deus faciat in euertendis impiorū consilijs.

Psalm. 9.

1. Cor. 3.

Quis vere sapiens.

14 *Per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte sic palpabunt in meridie.*

Amplificat magis, quod dixerat de cogitationibus malignorum. Id est, facit prætereà Deus, vt in re clarissima vehementer errēt, & facillima negocia ita tractent, vt in magnas incurrant difficultates. Ita enim futurum esse vaticinatus est Dauid dicens, Fiant

Psalm. 34. viæ illorum tenebræ. Quod etiam adumbratum fuit, cum tene-

Exod. 20. bræ crassissimæ offusæ fuerunt Ægyptijs, Fieri autem necesse est, vt in tenebras incidant ij, qui legem Dei, & doctrinam negligūt. Quæ vna certum hominibus lumen affert ad res prudenter, & in-

Psal. 118. culpatè gerendas: sicut dixit Dauid, Lucerna pedibus meis verbum tuum. Quam lucem, quòd non cernant, non sentiant iniqui, cæci sæpenumero in scriptura, & non videntes vocantur.

15 *Porrò saluum faciet egenum à gladio oris eorum, & de manu violenti pauperem.*

Sicut salus bonorum est cum improborum pernicie coniuncta; siquidem quod vni contrariorum obest, alteri prodesse necesse est, ita descriptissimè differitur, vt, postquàm euersionem improborum tractauit, de salute bonorum verba faciat. Ex quo etiam aliud Dei opt. Max. magnum miraculum declaratur, vt homines tenues, & orbati patrocinio, virtute tamen præditos (hos enim pauperes sacra semper scriptura intelligit) liberet è telis, & vi impiorum. Est autem animaduertendum, quod cum multa ab impijs in pios viros tela intenta sint, non vincula, non carceres, non ergastula, non gladios, non virgas, non cruces, & alia exquisita

Lingua quā acerbum bonorum virorum flagellū. tormentorum genera commemorat, sed linguam tātum, Id quod etiam vsu venit in alijs sacrosanctæ scripturæ oraculis. Ex quo intelligi licet, à nulla re magis sanctos viros, quàm à petulanti, & dolosa lingua vexari. Cuius rei eam esse causam existimo, quòd cum ipsi nihil magis quàm scelera, & flagitia detestentur, & exhorrescant: nihil eos magis angit, quàm quod scelerati, & flagitiosi nominentur, & hoc nomine condemnentur, pœnis, atque supplicijs afficiātur. Quòd *manum* dicit, Hebraismus est, quo vis, & potestas significatur. Magna ergo Dei benignitas, & potentia est, quòd hominem inopem ab amicis, & alijs hominum præsidijs, & ab immani hostium vi liberet, & eorum venenata tela retundat. Qua de causa Dauid eisdem verborum figuris vtens, & quāta linguæ acerbitas sit exponens, maximas ei gratias agit dicens, Misit de cælo, & liberauit me, dedit in opprobium conculcātes me. Eripuit animam meam de medio catulorum leonum. Filij hominum, dentes corū arma & sagittæ, & lingua corū gladius acutus.

acutus. Septuaginta interpretes totũ hunc versum ita transferũt, *ἀπόλοιντο δὲ ἐν πολέμῳ. ἀδύνατος δὲ ἐξέλθοι ἐκ χειρὸς δυνάστου,* pereant in bello: inualidus autem è manu validi liberetur, sententiam tantùm vertentes, qua victoria declaratur, quam pij viri ex impijs consequuntur. Sicut dicit etiam Hieremias, Confundantur, qui me persequuntur, & non confundar ego, paueant illi, & non paueam ego. *Hiere.* 17.

16 ***Et erit egeno spes, iniquitas autem contrahet os suum.***

Exitus etiam prælij, quod est inter pios, & impios aptè hoc loco ponitur: id est. Inopis spei Deus respondet: afferet enim ei auxilium, quod sperabat. Impij autem tantam aduersariorum suorũ salutem admirantes, consilij inopes, stupefacti, pudore affecti, quòd aduersus tantos viros bellum susceperint, sceleratæ voces eorum faucibus hærebunt, cessabuntque tandem contumelijs lacerare, & maledictis vexare viros pios. Cuius rei mentionem etiam fecit Anna in carmine suo dicens, Pedes sanctorum suorũ seruabit, & impij in tenebris conticescent: id est, faciet, vt boni viri sæuas manus impiorum effugiant. Qua fuga impij perturbati, quid capiant consilij, nesciunt. *1. Reg.* 2.

17 ***Beatus homo, qui corripitur à Deo, increpationem ergo Domini ne reprobes.***

Bene concluditur id, ex ea salute, & eximia victoria, quam, vt exposuerat, sancti homines ex hostibus suis reportant. Prælium autem totum, quod hostes cum illis committunt, vulnera, dolores, & labores, quos in eo perferunt correctionem Dei appellat. Sunt enim scelerati homines, quasi quidam carnifices, & flagella Dei, quibus seruos suos coercet, & in officio continet. Non debent igitur boni viri ea negligere: id est, pueriliter fugere, & à se deprecari, sed potius officium, quòd huiusmodi flagellis Deus quærit ab illis, studiosius præstare, magnam ex ea re coniecturam facientes, quòd pro filijs habeantur à Deo. Quod argumentum luculenter persequitur Paulus in epist. ad Hebræos, vt cõsoletur eos, qui in magnis, quòd essent Christiani, versabantur angustijs, scribẽs. Et obliti estis consolationis, quæ vobis tanquàm filijs loquitur, dicens, Fili mi noli negligere disciplinam Domini, nec fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit. In disciplina perseuerate, tanquam filijs vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Sequitur in Iob.

Labores bonorum correctionem Dei esse.

Heb. 12.

18 *Quia ipse vulnerat, & medetur, percutit, & manus eius sanabunt.*
Vehemens quidem hæc est ad afflictum consolandum sententia, quam pluribus in primo capite tractauimus, vbi verba illa exposuimus, Dominus dedit, Dominus abstulit. Non debent ergo boni viri existimare, cum vulnera ab hostibus accipiunt, cum fortunis spoliantur, & contumelijs afficiuntur, hæc ab hostibus, sed à

Ioan. 22. Deo eorum parente esse illata. Id quod Christus Pilato dixit, vt Ioannes narrat, Non haberes in me potestatem, nisi tibi datum esset desuper, nec Christus vehementi dolore perculsus de inimi-

Matth. 27. cis, sed de Deo querebatur dicens, Quare dereliquisti me?

19 *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum.*

Postquam pluribus explicauit Dei amicos tutos futuros ab insidijs, & suorum inimicorum impetu, nunc ab omni alia calamitate, & incommodo reddit securos. Id est, licet septies in calamitates incidas nullum detrimentum facies. Estque numerus finitus

Psal. 118. pro infinito, sicut illud, Septies in die laudem dixi tibi. Tanquam si diceret, Licet te millies mala premant, nunquam tamen obruent, neque tibi detrimentosa, sed vtilia erunt. Sicut enim est viri sancti in malis versari, vt à Deo corrigatur, ita etiam è malis emergere, vt Dei bonitas cognoscatur, quæ in bonis viris seruan-

Prou. 24. dis maximè cernitur. Hanc etiam Eliphaz sententiam dicit Salomon in prouerbijs, Septies in die cadit iustus, & resurget: impij autem corruent in malum. Ceterum quinque, qui sequuntur versus continui, in compendium videntur redigere psalmum nonage-

Psal. 90. simum, qui & hoc argumentum copiosius, sed eodem artificio tractat. Nam ponit hanc thesim, & generalem propositionem dicens, Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo, quam amplificat, & illustrat numeratis multis malorum generibus, quod etiam facit Eliphaz sequitur enim.

20 *In fame eruet te de morte, & in bello de manu gladij.*

Psalm. 36. Sicut etiam dicit Dauid, In diebus famis saturabuntur. A bello futuros etiam securos tetigit psalmo illo citato dicens, Non ti-

Psalm. 90. mebis à sagitta volante in die.

21 *A flagello linguæ absconderis.*

Flagellum lingua. Exposuimus paulò antè quam acerba sit viris sanctis petulans, & flagitiosa lingua quantumcunq; sibi ab illa timeant, qua de cau-

Ecclesi. 51. sa Ecclesiasticus magnam Deo gratiam habet pro tanto eius erga eum beneficio, quòd eum liberauerit à laqueo (ait) linguæ iniquæ, & à labijs operantium mendacium. Quod beneficium, quia trabali (vt dicunt) clauo in eius memoria fixum erat, iterũ

post

post pauca repetit dicens, A lingua coinquinata, & à verbo mendacij, à Rege iniquo, & à lingua iniusta. *non timebis calamitatē cùm venerit*, Non intelligit totum calamitatis genus, nam singula modò malorum genera commemorat, sed eam calamitatem intelligit, quam bellum affert populans, diripiens, & omnia vastans, Quod intelligitur ex nomine Hebræo שוד sod, quod est vastitas ab hostibus illata à verbo סדד sadad vastare, diripere, spoliare ac populare. Cuius rei exemplum ostensum in Hieremia fuit, qui Hierusalem euersa, & penitus conuulsa bello Nabuchodonosoris, longè maioribus opibus auctus fuit ab eo, quàm vrbe integra habuerat.

22 *In vastitate & fame ridebis.*

Cum huiusmodi mala vehementer omnes formident. Nam totas solent labefactare, non solum vrbes, sed etiam prouincias, *& bestias terræ non formidabis*, sicut etiam dixit Dauid, Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. *Psalm.90.*

23 *Sed cum lapidibus regionum pactum tuum.*

Id est lapides pedes tuos non lædent, non offendent, cùm ambulaueris. Quo significat nihil, atque adeò leuissimo incommodo viris bonis esse posse. Quemadmodum & Dauid etiam dixit, In manibus portabunt te, ne fortè offendas ad lapidē pedem tuum, *Psalm.90.* *& bestiæ terræ pacificæ erunt tibi*, Cùm magnam cladem prouincijs attulerint. Quartus enim Regum narrat Samariam à leonibus esse vastatam. *4.Reg.17.*

24 *Et scies quòd pacem habeat tabernaculum tuum.*

Id est, quòd integra sit domus tua, & nihil desit ei, sed omnia copiose suppetant. Quod alio loco luculenter persecutus est Dauid dicens, Promptuaria eorum plena eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtosæ abundantes in egressibus suis, boues eorum crassæ, non est ruina maceriæ, nec transitus, nec clamor in plateis eorum. *Et visitans speciem tuam non peccabis*. Species hoc loco non formæ est, sed splendorem & pulchritudinem domus significat. Quoniam vox Hebræa est נוה naue, de qua egimus in principio huius capitis, cùm illa verba tractaremus maledixi pulchritudini eius: diximusque propriè tabernaculum splendidum declarare. Significat ergo Eliphaz, Cum domum tum videris, lustraueris, & perquisieris, eamque tam splendidam, & diuitiarū plenam consideraueris, *non peccabis*, Id est, non de tuis diuitijs gloriaberis nec in illis sperabis, sed Deo referes acceptas, & maximas ei gratias ages. Quo animo si fuerit diues, certè felix ha- *Psal.143.*

beri debet. Eo tamen sublato, quod reliquum diuitiarum fuerit,
Deut. 8. mera miseria est. Id quòd Moyses populum monebat dicens. Obserua, & caue ne postquam comederis, & satiatus fueris, domus pulchras ædificaueris, & habitaueris in eis, habuerisque armenta boum, & ouium greges, argenti & auri, cunctarumque rerum copiam, eleuetur cor tuum, & non reminiscaris Domini Dei tui qui, &c. Ne diceres in corde tuo, Fortitudo mea, & robur manus meæ, hæc mihi omnia præstiterunt: sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi præbuerit. Sequitur in Iob.

25 *Scies quoque quoniam multiplex erit semen tuum, & progenies tua quasi herba terræ.*

Numerat etiam filios in fortunis, quorum multos, sicut & alias fortunas viri boni maximo Dei beneficio suscipiunt, sicut respõ
Gene. 15. sum fuit Abraham, Multiplicabo semen tuum: sicut stellas cæli.
Psal. 127. Pijs etiam viris pollicetur Dauid dicens, Vxor tua, sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. Filij tui, sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ.

26 *Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo.*

Id est. Non violenta, & immatura morte, sed graui, & veneranda
Gene. 25. senectute confectus è vita migrabis. Quod in scriptura dicitur,
1. Par. 29. Mori senectute bona, plenumque dierum, vt dicit de Abraham, & de Dauid, & de Tobia. De viris verò iniquis Dauid ait, Viri
Tob. 14. sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos. Quod dicit, *sicut infertur aceruus tritici in tempore suo*. Id est, cum iam matura
Matth. 3. seges, & optimè constituta est. Aceruo autem tritici confert virum bonum, quia congregabitur in horreum Dei, sicut Ioannes dicebat.

27 *Ecce hoc vt inuestigauimus, ita est: quod auditum mente pertracta.*

Id est scies hoc, quod locutus sum, ita esse. Quomodo vero intelligenda sint ea, quæ tractauit Eliphaz, vt vera habeantur, iam exposuimus. Nec dubitandum puto quin veræ propositiones sint totius eius disputationis, vt declarauimus: cùm & alijs sacrosanctæ scripturæ oraculis, quibus sine dubitatione religiose credendum est, à nobis fuerint confirmatæ: assumptiones autem falsæ sunt, vt etiam docuimus, sed eas ipse reticuit. Quare lubricam, & ambiguam orationem composuisse videtur, nec ad subleuandum dolorem accommodatam.

CAPVT. VI.

1 *REspondens autem Iob, dixit.* A
2 *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui: & calamitas quam patior, in statera.*
3 *Quasi arena maris hæc grauior appareret: vnde & verba mea dolore sunt plena.*
4 *Quia sagittæ Domini in me sunt: quarum indignatio ebibit spiritum meum, & terrores Domini militant contra me.*
5 *Nunquid rugiet onager cùm habuerit herbam? aut mugiet bos, cùm ante præsepe plenum steterit?*
6 *Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum? aut potest aliquis gustare, quod gustatum affert mortem? Animæ enim esurienti etiam amara dulcia esse videntur.*
7 *Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia, cibi mei sunt.* B
8 *Quis det, vt veniat petitio mea: & quod expecto, tribuat mihi Deus?*
9 *Et qui cæpit, ipse me conterat: soluat manum suam, & succidat me?*
10 *Et hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore, non parcat: nec contradicam sermonibus sancti.*
11 *Quæ est enim fortitudo mea, vt sustineam? aut quis finis meus, vt patienter agam?*
12 *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea est.*
13 *Ecce, non est auxilium mihi in me, & necessarij quoque mei recesserunt à me.*
14 *Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit.* C
15 *Fratres mei præterierunt me sicut torrens, qui raptim transit in conuallibus.*
16 *Qui timent pruinam, irruet super eos nix.*
17 *Tempore quo fuerint dissipati, peribunt: & vt incaluerint, soluentur de loco suo.*
18 *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum: ambulabunt in vacuum, & peribunt.*
19 *Considerate semitas Thema, itinera Saba, & expectate paulisper.*
20 *Confusi sunt, quia speraui: venerunt quoque vsque ad me, & pudore cooperti sunt.*
21 *Nunc venistis: & modo videntes plagam meam timetis.*
22 *Nunquid dixi, Afferte mihi, & de substantia vestra donate mihi?*
23 *Vel liberate me de manu hostis, & de manu robustorum erue me?*
24 *Docete me, & ego tacebo: & si quid fortè ignoraui, instruite me.* D

25 *Quare detraxistis sermonibus veritatis, cùm è vobis nullus sit, qui possit arguere me?*
26 *Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, & in ventum verba profertis.*
27 *Super pupillum irruitis, & subuertere nitimini amicum vestrum.*
28 *Veruntamen quod cœpistis explete: præbete aurẽ, & videte an mẽtiar.*
29 *Respondete obsecro absque contentione: & loquentes id quod iustum est, iudicate.*
30 *Et non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit.*

1 *RESpondens autem Iob dixit.*
2 *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui: & calamitas quam patior, in statera?*
3 *Quasi arena maris hæc grauior appareret?*

Licèt Eliphaz apertè non dixerat, Iob meritas pœnas tanta calamitate suorum peccatorum pendere. Quia tamen multis disseruerat de his iacturis, quas iniqui ob sua scelera faciunt: certè significabat eadem conditione Iob afflictum esse qua & alij iniqui homines in miserias incidentes. Quare Iob tantam a se contumeliam depellens respondit optans, vt delicta sua, & calamitates, quas patitur simul in statera appenderentur. Quas infinitis partibus maiores, quàm delicta futura significat. Id enim declarat, cum dicit, *super numerum arenæ maris*. Numerus enim est finitus pro infinito, Ex quo intelligitur huius seculi pœnas, non tantum esse constitutas ad scelera vindicanda, sed etiam ad alias vtilitates. Nam vt Christum seruatorem nostrum omittam, de quo posset dici vlta in eo fuisse omnium hominum flagitia. Virgo tamen sacrosancta in magnis fuit ærumnis versata, licet nullo fuerit peccato inquinata. Non dubium etiam est, quin Apostoli, & alij clarissimi viri nullo merito suo magnis cruciatibus fuerint cõfecti. Ex quo Theologi piè, & religiosè colligunt hæreticis reclamantibus thesaurum indulgentiarum in Ecclesia esse: vt nos in libro nostro primo de vera religione multis persecuti sumus. Is autem fructus maximus pœnarum est, vt viri pij per eas à voluptatibus, & delicijs coerceantur, vt pietatem etiam & maximam gratiam, quam à Deo consecuti sunt, laboribus exerceant, fortéque, & virilem reddant. Et vt multis pro Dei amore, & seruanda pietate exantlatis laboribus præmium, & mercedem eximam, à Deo

Huius seculi pœnę nõ tãtum sunt cõstitutæ ad scelera vindicanda

Thesaurus indulgentiarum.

Deo vita beata mereant. Ita Paulus scribit Hebræis. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Sed illud *Peccata quibus iram meruit*, ita est in Hebræo כעשי cahasi. Significat autem כעש cahas propriè iram qua quis effertur dolore affectus, & ita septuaginta tranferunt, ὀργὴν iram. Quare Chrysostomus in Polychronio, & quidam Hebræi áliter hunc locum explicant: id est. Non vobis videri debeo, grauius quam par esset casum meum ferre, rabioseque, & nimis iracundè diris imprecationibus in diem ortus mei inuectum fuisse. Nam vtinam hæc ira, qua inflammatus videor, *Et calamitas quam patior, in statera*, penderentur, longe grauior calamitas apparere. Hoc est multo leuius irascor, quàm meus postulat casus. Nã impatientiæ reprehendere videbatur eum Eliphaz, cum diceret superiori capite, Stultum interficit iracundia: vsusque fuit hoc eodem nomine כעש cahas, cui Iob respondere videtur ea, quam exposui sententia. Cohæretque id, cum eo quod sequitur. *Vnde & verba mea dolore sunt plena.* In Hebræo ste לעו lahu absorpta sunt, id est, non impatientia, & effrenata ira, sed dolore impulsus diei meo maledixi. Verumtamen etiam conuenit in Hebræum sermonem nostri interpretis versio, vt ira, non actiuè, sed passiuè accipiatur interpretando iram meam, id est ira Dei in me. Hebr. 12.

4 *Quia sagittæ Domini in me sunt: quarum indignatio ebibit spiritum meum.*

Causæ redditio est eius, quod versu superiori dixerat. Vocat autem calamitates, & dolores, quibus conflictatur, sagittas Dei. Vel quia magnæ sunt, vt montes Dei dicuntur, id est magni: vt quidam Hebræi interpretantur, vel potius, vt mihi magis placet, quia sunt à Deo coniectæ. Nam Deus sicut bellator in diuinis oraculis appellatur, ita arma, arcus, & sagittæ attribuuntur ei. Dauid enim ait, Arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit. Virique pij ac Deo deuoti quas patiuntur ærumnas, & calamitates, non fortunæ, aut vlli hominum vi, sed Deo suo (sicut iam exposuimus) ascribunt. Qua de causa Dauid doloribus confectus eadem vtens ratione dicendi, Deum precatur dicens, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, confirmasti super me manum tuam. Quod dicit, *Quarum indignatio ebibit spiritum meum.* Id est, tam frequentes sagittæ sunt, vt me spirare non sinant, sed

Arma Deo attribuūtur. Hierem. 20 Psalm. 7. Psalm. 37.

calamitas calamitatem conſequitur, dolor dolorem. De quo etiam ſequenti capite queritur dicens, Nec dimittis me, vt glutiam ſaliuam meam. Septuaginta vero hoc ita conuerterunt. ***Quorum indignatio ebibit***, μου τὸ αἷμα, ſanguinem meum. Sanguis enim ſedes eſt ſpiritus, ***Terrores Domini militant contra me***, Hebraicè vehementius dicitur, יערכוני iahareuni ordinati ſunt: id eſt, Inſtructa acie in me veniunt. Non ſolum vulnera, & detrimenta, quæ accipiunt ſancti viri, ſed etiam terrores, atque formidines eos vehemẽtius exagitant, atque conturbant. Non enim poſſunt non vehementer timere, & expaueſcere ij, qui Deum, in quo vno ſpem præſidij ſui poſuerant, ſibi aduerſari cognoſcunt. Quade cauſa Dauid ait, Cor meum conturbatum eſt in me, & formido mortis cecidit ſuper me, timor, & tremor venerunt ſuper me, & contexerunt me tenebræ. De Chriſtoque ſeruatore noſtro narrat Marcus, Cœpit pauere, & tædere. Sed ſeptuaginta viri hanc verſus partem prætermiſerunt: fortè quia continebatur altera, & loco eius poſuerunt ὅταν ἄρξωμαι λαλεῖν κεντοῦσί με, Cum cœpero loqui me pungunt: ſagittæ inquam. Vt indicarent cauſam hoc verſu poni eius, quod dixerat. Verba mea dolore ſunt plena.

Viri boni in rebus aduerſis nonnunquam valde timent.

Pſalm. 54.

Mar. 14.

5 ***Nunquid rugiet onager cum habuerit herbam? aut mugiet bos, cum ante præſepe plenum ſteterit?***

Acutè carpit amicos, quòd cum iracundiæ, & nimij vlulatus argueret Eliphaz. Id eſt mirum non eſt, ita vos abeſſe a fletu, & queribunda voce, vt has meas lamentationes accuſetis. Res enim veſtræ integræ, & ſaluæ ſunt, nulla re indigetis, omnia vobis ſuppetunt. Facile hoc pacto eſt à lamentatione eſſe alienos. Similiter enim, nec rudit aſinus, nec mugit bos ad præſepe plenum. Hoc illud eſt, quod in prouerbio verſatur, facilè omnes, cum valemus, recta conſilia ægrotis damus. Ex quo intelligitur nõ bene de calamitatibus perferendis eos diſſerere, qui nullas pertulerunt calamitates. Etenim facilè loquimur id, quod difficile ſit. Facilè quicunque diceret, quod dicebat Eliphaz, Ego deprecabor Dominum, & ad Deum ponam eloquium meũ. Ita enim Petrus iactabat, Si oportuerit me mori tecum non te negabo, ſimiliterque omnes Apoſtoli dicebant. In ipſo tamen diſcrimine poſiti aliter iudicarunt. Id quod optime in ſe expertus Dauid pronunciauit dicens, Ego autem dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum. Auertiſti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus. Quapropter prudens illa eſt

Facile eſt dare mœſto cõſilium.

Matth. 26.

Pſalm. 29.

Phi-

Philippi in Olinthiaco Oratio qua nonnullis exemplis id declarat dicens,

Οὐ χαλεπόν ἐστι τῷ καλῶς διακειμένῳ
εἰπεῖν τιν' ἐσθίοντα μὴ κακῶς ἔχε,
πύκτῃ τ' ἐπιτιμᾶν οὐδὲν ἔργον μαχόμενον,
αὐτὸν δὲ μάχεσθαι οὐκ ἔστι ῥᾴδιον
ἕτερόν τι τοῦ λέγειν ἐστὶ τὸ πεπονθέναι

Non difficilè est cui bene cibum ſapit, faſtidienti dicere ne doleas, comede. Et pugilem increpare eum, qui ſe à certamine abſtineat, ipſum vero pugnare non eſt facile. Adeo inter ſe differunt dictum, & factum. Primam autem verſus partem ita tranſtulerunt ſeptuaginta viri τί γάρ; μὴ διακενῆς κεκράξεται ὄνος ἄγριος, ἀλλ' ἢ τὰ σῖτα ζητῶν; quid enim? fruſtrà rudet aſinus ſylueſtris, ſed cibum quærens? Quod ita intelligendum eſt, Aſinus non rudet fruſtra, niſi quia eget; quo magis intelligendum eſt me non fruſtra hos clamores edere, niſi quòd ea res me deficiat, qua deficiente clamare cogor. Caditque hæc verſio in Hebræa verba, לא אם im lo, id eſt niſi, ſubaudiamus: facilè verò Hebræi has particulas prætermittunt, carmine præſertim. Cohæretque cum eo quod ſequitur.

6 *Aut poterit comedi inſulſum, quod non eſt ſale conditum.*
Id eſt, ego etiam clamo, quia cibo egeo: ſicut cum rudet onager cibo carens: quoniam licet apponatur mihi, tamen iucundus non eſt. Quem verſum ſeptuaginta interpretes de oratione dictum fuiſſe tradunt, quam habuit Eliphaz. Ita enim conuertunt εἰ βρωθήσεται ἄρτος ἄνευ ἁλός, εἰ δὲ καί ἐστι γεῦμα ἐν ῥήμασι κενοῖς. Si comedetur panis ſine ſale, ſi eſt etiam guſtus in verbis vanis, id eſt, Quemadmodum panis ſale vacans, licèt verè panis ſit, iucundus tamen non eſt, ita & oratio tua Eliphaz. Licet vera ſit mihi nec iucunda, nec grata eſt. Non enim eſt ad tempus accommodata, quòd potius poſtulat, vt leniatur, quàm vt refricetur dolor meus. Non enim ſatis eſt docenti vera dicere, niſi etiam opportuna ſint. Id quod præcipit Paulus ſcribens Coloſſenſibus, Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus, vt ſciatis, quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere. Ex quo intelligitur ſeptuaginta interpretes, non ſolum verſionem, ſed paraphraſim etiam nonnunquàm facere. Quàre noſter interpres vulgatus longè aliter reddit extremam huius verſus partem pro qua ſeptuaginta viri poſuerunt. Si eſt guſtus in verbis vanis. Ita enim ipſe reddit. *Aut poteſt aliquis guſtare, quod guſtatum affert mortem?* Quod

Non ſatis eſt docenti vera dicere ſed oportet eſſe oportuna. *Colo. 4.*

accommodari à vulgato nostro videtur ad probandum, quod proposuerat, reprehēdi nō debere, quod angeretur animo, quod lamentaretur, & querulas voces mitteret. Nam si homines tolerare non possunt, sed respuunt cibum insulsum, si indignè ferunt, clamantque, si cibum mortiferum gustare cogantur: quid criminamini, quòd ego fremam, qui non cibum insulsum, sed mortiferum dolorem non gustare, sed capere & penitus haurire cogar. Sed in Hebræo est אם יש טעם בריר הלמות im ies taham berir halamut, quod ita exponitur à recentioribus Hebræis. Si est gustus in albumine vitelli. Nam ריר rir oui albumem significare dicunt cuius rei illa tantum coniectura est, quod significet saliuam cuius simile albumen est. Saliuam autem significare coniectura capi-
1. Reg. 21. tur ex. 1. Reg. 21. vbi de Dauide narratur. Et distuebat רירו riro, salius eius in barbam חלמות halamut, vero vitellum oui declarant. Cuius significationis nulla (quod ego sciam) capi ex scripturis coniectura potest. Nam hoc tantum loco reperitur, & radix eius חלם halam somniare propriè significat: nisi fortè, quia ex Hebræorum sententia pinguescere etiam significat, hinc fiat, vt nomen hoc vitellum, id est, oui quasi pinguedinem significet. Ex hac igitur Hebræorum interpretatione, ita positus locus declarandus est, vt hoc pertineat ad id, quod dixerat. An potest comedi insulsum sine sale: cuius rei pro exemplo subijciet vitellū oui. Quod cum sit natura sua insulsum, non benè sapiet sine sale. Cum igitur de huius loci interpretatione non conueniat inter vulgatum, & Græcum interpretem, Hebræique diuersam ab vtroque sententiam sequantur, difficile quidem est iudicare, præsertim cùm Hebræa vocabula rara, & inusitata sint. Pio tamen viro satis esse debet, quòd & Græca, & Latina, & Hebræa sententia vera sit, & apta contextui. Sequitur autem.

7 *Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt.*

Amplificat calamitatem suam, vt honestam luctus, & vlulatus causam sibi esse ostendat. Id est non solùm gusto rem insulsam, atque mortiferam, sed etiam angustia compulsus nullo in tanta angustia vescor cibo alio, quàm eo quem antea adeo horrebam, vt vel tangere nollem. Saniem hoc loco cibum suum vocare existimo. Saniem autem quis non horreat? quis non tangere renuat? Illud verò, quod dicit, *Præ angustia cibi mei sunt*, optimè explicare puto, quod obscurius in Hebræo ponitur כדוי לחמי Kidue lalimi. Quod verbum de verbo reddendo significat. Sicut ægritudines cibus meus, id est sanies est cibus meus quoniam est tanquàm

egri-

ægritudines meæ, siquidem copiosè ex eius corpore profluebat. Quæ explicatio magis mihi placet, quàm quorundam Hebræorũ, qui exponunt ægritudines carnis meæ. Nam לחם lehem cibus est propriè, à verbo לחם laham comedere. Quòd si aliàs pro carnē, aliàs pro pane vsurpetur, tunc accidit cum vterque cibus est. Nã quando per synedocham species pro genere ponitur genus etiã oportet conuenire in eam speciem in qua dicitur. Hoc verò loco, vt caro Iob cibus eius sit, non conuenit, nec id volunt Hebræi exponentes. Ægritudines carnis meæ, sed vt declaret ægritudines esse corporis eius. Sed difficilior est, septuaginta interpretum conuersio ὀ δύναται γά μου παύσασθαι ἡ ψυχή. βρῶμον γὰρ ὁρῶ τὰ σιτά μου ὥσπερ ὀσμὴν λέοντος. quod longè obscurius fecit interpretatio versionis Græcæ in Biblia regia è regione posita, βρῶμον fœtorem vertens, cum neque id Græcis significet: nec ad septuaginta virorũ mentem huiusmodi significatio pertineat βρῶμος ergo sonitus est, quem reddimus cum fame pressa nostra intestina crepant. Id ergo septuaginta significant. Non potest quiescere anima mea, sonitum enim video cibos meos, sicut odorē leonis. sententia quidem aptè cohæret, verba vero reddere verbis Hebræis difficilius est. Sed illud non potest, rectè declarat מאנה maana, quod est renuit, quiescere respondet לנגוע lingoha, quamuis נגע nagah tangere pertingere propriè Hebræis significet. Magna tamen est septuaginta virorum auctoritas, vt quiescere etiam significare putemus. Vel subaudierunt illi fortè quietem in hanc sententiã, Non potest anima pertingere quietem. Sonitum verò conuerterunt המה hama à verbo המה hama sonare, sed ipsi cum alijs punctis legebant המה hama, quod est sonitus, כדוי Kidue autem transtulerunt odorem leonis ad significandam ægritudinis magnitudinem. Ea vero est septuagiata virorum sententia. Frustra me reprehenditis, quòd nimis meo casu commouear. Non enim possum quiescere, nam cibi mei nihil aliud sunt nisi intestinarum mearũ sonitus. Certum enim est Iob dyssenteria laborasse. Quod ipse declarat capite decimo sexto dicens, Conuulnerauit lumbos meos & effudit in terra viscera mea, efficitur autem dyssenteria cum crepitu intestinorum ex cibis corruptis. Quare meritò dicit cibos eius esse sonitum intestinorum, nec posse quiescere. Quòd magnis doloribus, & torminibus ventrem dyssenteria exerceat. Excretionem verò sanguinolentam fœtere dicit, sicut odorem leonis, qui grauissimus esse solet propter eum, quem leo natura sua inijcit timorem. Nam dolorem & calamitatem suam Iob bestiæ comparat immani c. 16. dicens, Collegit furorem *Iob 16.*

rem

rem suum in me, & comminatus est mihi infremuit contra me dentibus suis. Hac igitur ratione mihi videtur rectè hæc versio difficilis septuaginta & explicari, & cum vulgata editione & Hebræa conciliari.

8 *Quis det, vt veniat petitio mea: & quod expecto, tribuat mihi Deus?*
Persistit in sua sententia, ne temere, & præ dolore animi impos, quod prius dixerat tertio capite, protulisse videretur: paucisq; idem repetit dicens.

9 *Et qui cæpit, ipse me conterat: soluat manum suam, & succidat me?*
Quasi ligatam Deus manum suam habere videtur, quia non percutit tota sua vi, cum non extinguit, nec omnino interficit eum, quem vulnerat. Optat ergo Iob, vt soluat manum suam, & eum extinguat, vt ita finem faciat vulnerandi. Quod vt septuaginta explicarent, secundam huius versus partem, quia prima continebatur prætermiserunt, vt quarto huius capitis versu fecisse diximus; & hanc addiderunt, εἰς τέλος δὲ μή με ἀνελέτω in finem ne excindat me, id est, longo tempore ne me dolore conficiat, sed finem citò mea morte percutiendi faciat. Id enim hac ratione dicendi septuaginta viri declarant, vt psal. 74. Vt quid Deus repulisti in finem iratus est furor tuus super oues pascuæ tuæ, id est, vt quid tam longo tempore nobis defuisti.

10 *Et hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore, non parcat.*
Id est cum morbo tam insanabili, & mortifero laborem nulla mihi reliqua est consolatio, nisi vt meus non mitigetur dolor, sed vsque adeo augeatur, donec me morte absumat, vt tantis cruciatibus liberer. Manet in sua sententia, vt mortē sibi, quam vitam, vtiliorem iudicet. Septuaginta virorum versio multum verbis differre videtur ita enim vertunt εἴη δέ μου πόλις τάφος, ἐφ' ἧς ἐπὶ τειχέων ἡλλόμην, ἐπ' αὐτῆς οὐ μὴ φείσωμαι. Sit autem ciuitas mea sepulchrum, in cuius muris saltarem, nec in ea me continerem, id est, vsque eo me (vt dixerat) vulneret Deus, donec mortuus cadam in sepulchrum. Quod adeo opto, vt in eo præ lætitia saltarem: nec me continerem, Id est mihi iucundissimum esset sepulchrum, in quo à tantis malis liberatus quiescerem. Ac עיר hir, ciuitas pro עוד hod legisse videntur, sunt enim literæ valde similes, נחמה nehama vero, quòd est consolatio sepulchrum per paraphrasim interpretati sunt, חיל hail autem murum vrbis exteriorem etiam Hebræis significat, quod autemurale vulgatus vertit thren. 2. vers. 8. סלד salad vero obscurum verbū est quòd hoc tantū loco in scriptura reperiatur. Quod licèt Hebræi vrere

inter-

interpretentur, quos vulgatus secutus fuisse videtur, cum affligens conuertit, idem enim illi fuit affligens dolore, quòd Hebræis vrens dolore, nonnulli tamen Hebræi septuaginta secuti, saltare præ lætitia exponunt, *Nec contradicam sermonibus sancti.* Id est Deo non resistam precibus, si me extinguere voluerit, immo pro magno beneficio ducam. Septuaginta tamen ad integros mores Iob id retulisse videntur, ita transferentes οὐ γάρ ἐψευσάμην ῥήματα ἅγια θεοῦ μου. Nõ enim frustratus sum verba sancta Dei mei. Id est, eius præcepta non neglexi, sed tenui. Quare non est cur mortem magno opere formidem. Bona enim & inculpata vita, non graui animo debet cum morte commutari: in qua officiorum digna merces reposita est.

11 *Quæ est enim fortitudo mea, vt sustineam? aut quis finis meus, vt patienter agam?*

Causam reddere videtur, cur mortem meritò optet. Non enim mors distat, siquidem tanto dolori, ait, diu resistere non poterò, sed me citò consumet, quia me iam vires deficiunt. Quæ ratio valet quidem ad demonstrandum miseram esse hominum vitam, nec vehementer amandam, quoniam breuissima est, quod planius Iob alio loco dicit. Homo natus de muliere breui viuens *Iob* 14. tempore, repletur multis miserijs, qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit, velut vmbra. *Aut quis finis meus, vt patienter agam?* Id est quantum distat finis meus, vt patienter illum expectem, Eãdem alijs verbis repetit sententiam. Quibus etiam significat citò tandem vitam suã finiendam, & ob eam rem non esse ab eo vehementer amandam: clariusque ponitur in Hebræo quis finis meus, אאריך נפשי aaric naphsi, vt producam longius vitam meam. Et vt septuaginta significarent ad breue vitæ tempus esse referendum, pro fine verterunt χρόνος tempus.

12 *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea est.*

Amplificat quod dixerat vires eum iam deficere ad tantum proferendum dolorem. Non enim lapideus nec æneus est, vt diu tot tantaque verbera tolerare possit.

13 *Ecce, non est auxilium mihi in me, & necessarij quoque mei recesserunt à me.*

Id est. Præterquàm quòd meæ iam sunt exhaustæ vires, nullæ mihi vires externæ suppetunt. Nemo enim fert opem. Nam vel amici mei, qui mihi difficillimo tempore adesse debebant, me deseruerunt, quod erat quidem grauissimum, vt vitam redderet acerbissimam. Solet tamen hæc calamitas vsu viris sanctis euenire, cùm in alijs versantur calamitatibus. Vt Dauid de se nar- *Psal.* 87.

rat, Elongasti à me amicum, & proximum, & notos meos à miseria. Fortè vt discant boni viri, nullas in hominibus atque adeo coniunctissimis, sed in Deo spes collocare. Quod Christus exéplo docuit insigni, cum ab inuidis, & inimicis suis oppressus, non solum fuit ab amicis desertus, uerumetiam turpiter, & valdè pueriliter negatus. Sed illud, *Ecce, non est auxilium mihi in me*. septuaginta aliter conuertunt, ἢ οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἐπεποίθειν? numquid non in ipso speraui. Quod facilè Hebræa verba patiuntur, sed בו bo pro בי bi septuaginta legisse videtur, quod facile erat, nam ו, & י sunt, vt diximus, litteræ valdè similes, quòd eadem forma sint, tantùm quantitate differant, quòd vna sit breuior alia. Tũc verbum de verbo transferentes ita reddemus, Nonne auxilium meum in eo? Cohæretque sententia cum superioribus verbis, hoc est, vires me deficiunt, quia non sunt lapideus. Præsertim cùm in Deo semper sperauerim, & mihi modo aduersarius sit, quare nihil mihi, quo nitar, reliquum est. Illud autem, *necessarij quoque mei recesserunt à me*. ita conuerterunt septuaginta βοήθεια δὲ ἀπ' ἐμοῦ ἄπεστιν auxilium mihi defuit. In Hebræo autem est תושיה נדחה ממני tusia nidha mimeni, ratio expulsa est ex me. Diximus autem capite superiori vers. 12. תושיה tusia variè ab Hebræis declarari, nostramque de eius significatione posuimus sententiam. Ratio ergo sua defuit ei, & quod erat ex re eius. Id autem vulgatus interpres eius amicos esse putauit. Septuaginta vero quodcumque auxilium. Aptèque vtrumque quadrat, vt ex sequenti versu intelligitur: latius tamen patet verbum Hebræum.

14 *Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit*. Variè hic versus ab Hebræis exponitur: cumq. multi de illo verba facian, nulli inter se conueniunt. Dubitaturque inter eos, vtrum מס mastoar an niphal, vt illi loquuntur sit, id est, vtrum actionem, an passionem significet. Sed non dubito, quin actionem significet, cùm ita vulgato & Græco, & Chaldæo interpreti videatur. Estque facilis vulgati interpretis explicatio, cui assentitur Chaldæus pungitque amicos suos, quòd in eum acerbi fuerint. Quos meritò dicit Deum non veritos fuisse: cùm in tantis ærumnis non solùm ab eorum fuerit officijs desertus, sed etiam vexatus. A qua re nos reuocat sapiens in prouerbijs dicens, Ne *Prouer. 3.* moliaris amico tuo malũ, cùm ipse in te habeat fiduciam. Sed septuaginta viri quandã longè ab hac, & Hebræorũ opinione diuersam sunt secuti sententiã, ita vertentes, ἀπείπατό με ἔλεος, ἐπισκοπὴ δὲ κυρίου ὑπερεῖδέ με. renũciauit me misericordia, speculatio verò Dei despexit me. Caditq. in Hebræa verba, si misericordia nõ accusatiuus,

tius, vt placuit vulgato, sed nominatiuus sit. מרעהו mereheu verò, id est à socio suo me, optimè paraphrasi potuerunt vertere, id est, à me, qui socius eius eram, quoniam tanta fuerat antè erga me vsus benignitate Deus vt me possem socium eius appellare. ויראת irat autem, quod vulgatus & Chaldæus, & alij Hebræi timorem interpretãtur, potest etiam significare speculationem, vt placuit Græcis à verbo ראה raah vidit. ו verò eh emantica est, vt Hebræi dicunt, potestque abesse, & adesse, fortèque abfuit in codicibus septuaginta virorum. Quod vero יעזב iahazob vidit cõuerterunt, cum relinquit significet. Ea de causa factum esse puto, quia totum versum in hanc partem acceperunt, Misericordia Dei renunciauit me, & speculationem eius mihi relinquit. Et vt explicarent, quid esset speculationem sibi esse relictam, conuerterunt speculationem Dei eum videre. Hoc ergo pacto puto verba Græca Hebræis verbis accommodari posse. Sententia vero aptè conuenit ad significandum desijsse Deum in eum esse benignum: & sibi esse iratum. Est enim acerbissimum, si Deus non conniueat, sed vitam nostram speculetur, attentèque inspiciat: cùm ætatis nostræ errata eum latere non possint, nec possit vt ait Dauid, Omnis viuens in conspectu eius iustificari. Et ita Iob capite sequenti ait, Oculi tui in me, & non subsistam. Dauid etiã hanc Dei acerbitatem à se deprecatur dicens, Auerte faciem tuam à peccatis meis.

Terribile est valde Deum attente speculari.

Psal. 142.

Iob 7.

Psalm. 50.

15 *Fratres mei prætererunt me, sicut torrens, qui raptim transit in conuallibus.*

Postquam Iob indignationem suam excusauit à seque culpam eã dimouit, in qua eum amici ponebant, in ipsos nunc inuehitur, & in eis potius culpam consistere demonstrat. Quòd non in eum id officij munus præstiterint, quod amicitia quæ sibi cum illis erat postulabat. Et eos confert torrentibus, qui multa aqua pluuia, vel multa niue liquescente, cum exundent, alueumq; exeant, æstate tamen ita exarescunt, & exiccantur, vt penitus non appareant. Ita & ipsi, cum Iob diues esset prosperamque fortunam traheret, in eius se amicitiam vehementer insinuabant, & amicorum operam, & studium ei pollicebantur. At cum Iob tanto miseriarum æstu vrgeretur, non solùm amicorum operam non exhibuerunt, sed etiam ei molesti, & acerbi fuerunt. De huiusmodi amicis Ecclesiasticus ait, Est amicus secundum tempus suum, & nõ permanebit in die tribulationis. Et Salomon in prouerbijs, Etiam proximo suo pauper odiosus erit: amici vero diuitum multi, & quidam poeta dixit.

Amici veri qui non sint.

Ecclesi. 6.

Prou. 14.

ἔρημος

ἔρημος ἐστ᾽ ἄνθρωπος ἠπορημένος.

Solitarius est homo inops.

16 *Qui timent pruinam, irruet super eos nix.*

Quoniam superiori versu dixerat, Præterierunt me, quo ab amicis suis derelictum fuisse significauit. Id suæ calamitatis metu fecisse nunc innuit. Quod faciendum non erat. Cùm detrimenta, & incommoda vitæ ita latè manent, vt ad omnes, vel valde securos homines pertinere posſint, atque adeò ſæpenumero fit, vt in grauiora mala incidant, qui leniora fugiunt. Quam propositionem Synedocha vtens, id est ſpecie pro genere hic ponit, pruinaque leuiora mala indicat, niue vero grauiora: ita fieri poterat, vt ij, qui illum calamitate conflictantem fugiebant, in ipſam incurrerent calamitatem. Quare ita timore perculſi, & pusillo animo eſſe in Iob ærumnis nō debebant. Sed in Hebræo illis verbis, *qui timent*, respondet קדרים codrim, קדר cadar autem propriè significat nigreſcere, ſed quia nigreſcunt, veſtibuſve nigris, atque pullis vtuntur, qui triſtitiam habitu declarare volunt, fit vt triſtem eſſe etiam significet, vt Hiæremiæ. 8. verſ. 21. Super contritione filiæ populi mei contritus ſum, & contriſtatus, Hebraicè קדרתי chadarti. Et propterea hoc loco vulgatus conuertit. *Qui timent*, Id eſt, qui triſtes ob pruinam ſunt. Sed Hebræi propriam verbi significationem, hoc loco vſurpant. Item illud, quod per paraphraſin vulgatus vertit, *irruet*, יתעלם ithalem Hebræi propriè etiam explicant, Se abſcondet. Ex quo fit, vt in aliam ſententiam totum hunc verſum accipiant: vt explicet, quo pacto illi torrentes (quos dixerat) aluco pleno fluant id eſt, torrentes illi nigri ac turbidi fiunt ob pruinam, ſubaudi, liquefactam: in eis etiam ſe nix abſcondet, ſubaudi, liquefacta. Hoc eſt niue ac pruina, cùm liqueſcunt, diffluunt, & exundant. Ex quo accidit, quòd cum fonte perpetuo ac natiuo careant, facilè exareſcant. Septuaginta verò viri, non verbum de verbo conuerterunt, ſed paraphraſi, & liberiori interpretatione ſunt vſi, ita vertentes *οἵ τινές με διευλαβοῦντο νυνὶ ἐπιπεπτώκασί μοι ὥσπερ χιὼν ἢ κρύσταλλος πεπηγώς*. Qui me reuerebantur, nunc in me irruunt, ſicut nix aut gelu concretum: Id eſt, Amici mei, qui me antea diligebant, & obſeruabant, nunc non lenes, & ſuaues, ſicut aquæ, ſed duri & rigidi, ſicut nix, & gelu in me ſunt.

17 *Tempore quo fuerunt diſſipati peribunt, & cùm incaluerint ſoluentur de loco ſuo.*

De torrentibus loquitur, quos facile æſtus exhaurit, id eſt, tempore,

pore, quo exsiccati fuerint omnino peribunt, nec vllum in alueo, æstate veniente, eorum apparebit vestigium. Quod vulgatus vertit dissipati fuerint, Hebraicè est יזרבו izorbu. Quod verbum hoc tantùm loco reperitur: quam ob rem variè ab Hebræis declaratur. Quidam exponunt, Tempore, quo fuerint multiplicati, id est, Tempore, quo diffluunt subitò exarescũt. Alij, Tempore quo calefiat, id est, æstate, septuaginta verò, Liquefacti, exponere videntur. Quæ omnes declarationes ad eandem, quam posuit vulgatus interpres spectant sententiam.

18 *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum, ambulabunt in vacuum, & peribunt.*

Quod inuolutæ dicit Hebraice est, ילפתו ilapethu propriè declinatæ sunt, id est. torrentes exundantes, & diffluentes de semita, id est, de alueo suo declinabunt, ac propterea puluere paleis, & alijs quisquilijs inuoluti, vt vulgatus ait, ambulantes in vacuum peribunt. Quibus verbis causas narrat, cur citò torrentes pereant. Quod quia satis explicatum videbatur, septuaginta prætermittentes loco eius similitudinẽ accommodant, ita vertentes οὕτως καὶ ἐγὼ κατελείφθην ὑπὸ πάντων, ἀπωλόμην δὲ καὶ ἔξοικος ἐγενόμην. Sic, & ego ab omnibus desertus domoque eiectus perij.

19 *Considerate semitas Thema, itinera Saba, & expectate paulisper.*

20 *Confusi sunt, quia speraui: venerunt quoque vsque ad me, & pudore cooperti sunt.*

Locus quidem obscurus est, in cuius enarratione multùm aberrant expositores Latini, Hebraicè verò non ita difficilem habet explicationem. Quare Hebræa verba explicemus, vt facilior aditus ad Latinum vulgatum exponendum relinquatur. Verbũ ergo de verbo reddẽtes, ita Latinè Hebræa verba vertemus, Viderunt viæ Thema itineraque Saba, sperabant sibi. Confusi sunt quoniam spem posuerunt, venerunt vsque ad ea, & erubuerunt. Vias thema & itinera Saba vocat, per metonymiam homines in thema, & Saba iter facientes: qui ad illos torrentes sitibundi, vt biberent venientes, spe sua frustrati, quia exaruerant, confusi sunt, & erubuerunt. Persistit enim in similitudine declaranda. Quæ cùm sit facilis explicatio, si Latina interpretatio ei coaptari poterit, satis, vt ego iudico illustrabitur. *Considerate ergo (ait) semitas thema, & itinera Saba, & expectate paulisper*, Id est homines (vt diximus) in Thema, & Saba euntes, vt ex illis discatis horũ torrentium naturam, *Confusi sunt*, id est huiusmodi homines confusi sunt, & rationem huius confusionis subijcit dicẽs, *quia speraui*.

In non-

In nonnullis exemplis editionis vulgatæ eſt, Quia ſperauerunt, & tunc facilius explicatur, id eſt, iter facientes confuſi ſunt, quòd ſperabant ſe in illis torrentibus aquam reperturos, & non repererunt. Sed in Biblia Regia & pluribus vulgatæ editionis exemplaribus eſt, *ſperaui*, Et tunc ita explicandum exiſtimo, vt ſubitò Iób poſitam ſimilitudinem accommodet, & ſuos amicos torrentium ſimiles eſſe doceat: ſe autem iter agentibus, & ſitibundis confert, quia ſperaui ait, opem mihi in tanta calamitate laturos, vt noſtra exigebat neceſsitudo, at cum ad me vſque veniret eos noſtræ puduit neceſsitudinis, indignumq; me amicitia ſua, & iniquum iudicarunt. Ita enim plerunque calamitoſis hominibus accidit, qua de cauſa Chriſtus dixit. Beatus qui non fuerit ſcan-
Matth. 11. dalizatus in me. Septuaginta viri, ita hunc locum conuertunt, ἴδετε ὁδοὺς θαιμανῶν, ἀτραποὺς σαβῶν οἱ διορῶντες καὶ αἰσχύνην ὀφειλήσουσιν οἱ ἐπὶ πόλεσι καὶ χρήμασι πεποιθότες. Animaduertite Themanorum vias, diuerticula Sabæorum, qui vident, & pudori ſunt obnoxij, qui in ciuitatibus, & pecunijs ſperabant. Figuraque eſſe videtur ſynecdocha, vt Themanos, & Sabæos ponat, pro toto genere eorum, qui mercaturam exercent. Coniungiturque cum eo quod ex verſione ſeptuaginta interpretum dixerat. Ego ab omnibus deſertus, domoque eiectus perij: ex me exitum eorum diſcite, qui diuitijs comparandis incumbunt, ponuntque ſuæ ſalutis ſpem in pecunijs, & vrbibus, quas poſsident: hoc eſt, In me vno apparet fallaces eſſe diuitias. Sicut dixit Ec-
Eccleſ. 5. cleſiaſticus, Noli attendere ad poſſeſſiones iniquas, & ne dixeris, eſt mihi ſufficiens vita, nihil enim proderunt in tempore vindictæ, & obductionis. Chaldæus vertit, Confuſi ſunt, qui ſperauerunt in idolis ſuis, Vt ex varia huius loci interpretatione eius difficultas intelligatur, varièque poſſe reddi.

21 *Nunc veniſtis, & modo videntes plagam meam timetis.*

Demonſtrat ex effectis amicos ſuos amicorum operam, & officium ſibi non exhibuiſſe: timuiſſeque meritò dicis: quoniam ei metum inijciebant dicentes (vt ſignificauit Eliphaz) tot tantiſque miſerijs, quibus premebatur, ſcelerum ſuorum pœnas luere. Cùm potius ei animum facere debuiſſent docentes Deû tanquam patrem bonorum virorum amantiſſimum in eos tanquàm filios interdum animaduertere ſolere. Sicut Paulus epiſtola ad
Heb. 12. Hebræos capite duodecimo luculenter diſſeruit, vt eos ab improbis vexatos, ſpoliatos, & ignominijs affectos conſolaretur, dicens inter alia, Tanquàm filijs vobis offert ſe Deus. Quis enim filius,

filius, quem non corripit pater? Et in epistola.2. ad Thessaloni- 2.*Thes.* 1.
censes.c.1.Si tamen (ait) iustum est apud Deum retribuere retributionem ijs,qui vos tribulāt, & vobis,qui tribulamini requiē nobiscum.Est enim valde peruersa eorum agendi ratio, qui cum hominibus afflictis, & calamitosis, de ira, & odio Dei in sceleratos homines disserunt:præsertim si nullum aliàs eorum flagitium apertū & testatū sit. In Hebræo autem est כי עתה הייתם לא ci hata heitem lo,quod verbum de verbo significat, Quoniam nunc fuistis non,id est,Sic amici fuistis,quasi non fuissetis,vel sic mihi adfuistis quasi non adfuissetis.Quod vulgatus vertit, Nunc venistis, id est, nunc mihi adfuistis. Clariùs per paraphrasim Hebraismū explicarunt septuaginta interpretes ἀτὰρ δὲ καὶ ὑμεῖς ἐπέβητέ μοι ἀνελεημόνως vos me visitis nulla misericordia cōmoti. Chaldæus etiā Hebraismum declarat ita vertens, Vos fuistis quasi non essetis.

Cum afflictis de ira Dei nō est disserendum.

22 *Nunquid dixi, Afferte mihi, & de substantia vestra donate mihi?*
23 *Vel, liberate me de manu hostis, & de manu robustorum eruite me?*

Videtur amicorum suorum auaritiam notare, timuisseque ne cogerētur necessitudine, facultatibus suis illius extremam inopiam subleuare. Et propterea dicit nihil est,quod timeatis: nihil enim vos postulo, nihil de fortunis vestris,quo me iuuetis, detractum esse volo, Hostem,& robustos fortè intelligit Sabæos, & Chaldæos, qui eius fortunas inuaserunt, & prædam egerunt, vt capite primò narratum est. Vel fortè hostes & robustos appellat calamitatem, & totam miseriam suam, de qua etiam capite 30. *Iob.* 30.
ita locutus est,Pharetram suam aperuit,& affligit me, & frenum posuit in os meum: dissipauerunt itinera mea,insidiati sunt mihi:& præualuerunt, & non fuit, qui ferret auxilium. In quo loco vehementer animaduertenda est grauitas, & animi magnitudo sancti Iobi, qui nec tantis iacturis, & grauissimis incommodis adduci potuit,vt ab alio,quàm à Deo opem,& auxilium peteret. Quo animo ecclesia, & eius præstātissimi duces omnes Christianos, & Deo deditos viros esse optant,cùm aduersa confligantur fortuna, & multos iniquos homines infestos habent, vt autor est Zacharias de bellis ecclesiæ verba faciens.Et dicent (ait) Duces *Zachar.* 12.
Iuda in corde suo confortentur mihi habitatores Hierusalem in domino exercituum Deo eorum,id est solo Deo,& sanctis eius nitantur,& ex alio nemine præsidium quærant.

In Deo spem rebus aduersis collocare debemus.

24 *Docete me, & ego tacebo: & si quid fortè ignoraui, instruite me.*

Non recusat quò minus cum eo disputetur. Ex quo innocentia, virtusque summa eius facilè cognoscitur,cum lucem non verea-

Boni viri argui non timent. tur: sed eam potius exoptet. Non enim boni viri argui timent, imo secum amant de officio suo disceptari, parati ad operum suorum rationem reddendam. Ita Christus etiam dixit, Quis ex vobis arguet me de peccato? Contrà verò iniqui viri vehementer reprehendi formidant vitamque suam redargui. Siquidem lucem fugiunt quoniam sordidi, & inquinati sunt. Ex hoc enim factum est, vt euangelium boni viri vehementer ament, iniqui vero vehementer abhorreant. Quòd illorum facta probet, istorum verò improbet. Id quod Christus declarauit dicens, Omnis, qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius: qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Sequitur in Iob.

Ioan. 8.

Ioan. 3.

25 ***Quare detraxistis sermonibus veritatis, cùm è vobis nullus sit qui possit arguere me.***

Id est: cur reprehenditis verba, quæ de humana vita feci illã improbando, cum verissima sint, nec aliter rem habere ab vllo demonstrari pòssit? Persistit in sua sententia, ex quo etiam vera fuisse cognoscitur, & viri grauis constantia declaratur, qui nullo modo à recta potest abduci sententia. Sed in Hebræo est, מה נמרצו אמרי ישר ma nimretsu imre ioser. Quod Hebræi exponunt, Quàm fortia sunt verba recta, quæ se per seipsa defendunt, à nulloque refelli possunt. Nam מרץ marats roborare vbique exponũt Hebræi, apteque quadrat. Vulgatus verò interpres vbique etiam iniquũ habere declarat. Ad hanc enim significationem omnes eius interpretationes, licèt variæ videantur, reuocantur. Vt cùm pessimum, molestum esse, & hoc loco detrahere interpretatur: & hæc significatio aptè etiam vbique conuenit. Cui septuaginta viri assentiuntur, ita enim hunc locum reddunt ἀλλ' ὡς ἔοικε φαῦλα ἀληθινοῦ ῥήματα; οὐ γὰρ παρ' ὑμῶν ἰσχὺν αἰτοῦμαι. Sed quomodo vitiosa videntur verba eius, qui vera dicit? non enim à vobis vires peto. Notandumque est, quòd secundam versus partem aliter quàm vulgatus & Hebræi, & Chaldæus septuaginta transferunt: verbum autem quod in Hebræo ponitur est, יכח iacah, quod increpare, & reprehendere semper significat. Sed septuaginta viri (quod vehementer animaduertendum est) hoc verbum repertum deriuatumque esse iudicarunt ex כח coah, quod fortitudinem significat, & ad natiui nominis significationem deriuati significationem accommodarunt, sententia verò versionis eorum facilis est, & apta.

26 Ad

26 *Ad increpandum tamen eloquia concinnatis, & in ventum verba profertis.*

Id est sermonem inducitis non, vt veritatem tractetis, sed vt me reprehendatis. Quæ verba in ventum, id est, inania leuiaque esse meritò dicit. Nam verba, & orationes ad veritatem declarandam sunt comparata. Quem finem si quispiam loquendo non spectet irrita eius verba ventisque fusa existimanda sunt. Sed cum *profertis* dicit in Hebræo est נואש noas, est autem verbum יאש iaas valde ambiguum vulgato interpreti. Significat enim ei proferre, quiescere Esai. 57. vers. 10. desperare. Ierem. 2. vers. 25. & 18. vers. 12. Hebræi autem constanter vbicunque reperitur, desperare exponunt. Quare ex hac significatione sic locus hic exponendus est, & in ventum verba desperati, vel desperationis, vt placet cuidam Hebræo inter illos doctissimos id est orationes excogitatis quibus me increpetis, & ad desperationem adigatis: in ventum tamen, id est, frustra non enim animum despondebo. Quæ cùm sit facilis, & plana expositio magis mihi probatur, quã quorundam Hebræorum, quos sequitur auctor Bibliæ Roberti. Septuaginta tamen viri ita hunc locum transferunt, οὐδ' ἔλεγχος ὑμῶν ῥήματά μου παύσει: οὐδ' γὰρ ὑμῶν φθέγμα ῥήματος ἀνέξομαι non enim reprehensio vestra mea verba coercet: neque enim verborum vestrorum orationem feram.

27 *Super pupillum irruitis, & subuertere nitimini amicum vestrum.*

Se vocat pupillum, quia ab omnibus desertus erat. Quod dicit; *subuertere* in Hebræo est כרו caru foditis, quod in eandem sententiam, quam vulgatus expressit, dicitur ducta translatione à foueis quibus bestiæ capiuntur.

28 *Veruntamen quod cœpistis explete, præbete aurem, & videte an mentiar.*

Eandem, & septuaginta viri, & vulgatus interpres, & Hebræus habent sententiam, vt captet ab amicis attentionem, petens, vt attente verba sua, quæ dixit, vel dicturus est, considerent, & vtrum falsi quidquam in eis reperiri possit. Hebræa tamen verba ita verbo conuertentur, nunc incipite, conuertimini in me, si vestro in conspectu mentiar.

29 *Respondete obsecro absque contentione, & loquentes id quod iustum est iudicate.*

Illi cum contentione disputant, qui non veritatem indagare, sed vincere potius, & vt sua concedatur sententia, volunt, vt nonnihil ex eo gloriæ consequantur. Quod vir Theologus fugere vehementer debet. Nam huiusmodi mens, si semel imbibatur, in

Non contendendum vt vincamus, sed vt veritatem inueniamus.
Philip. 2.
Galat. 5.

magnos & periculosos eum impellet errores. Et ita Paulus Philippenses monet, Nihil per contentionem, nec per inanem gloriam, sed in humilitate. Idemque contentiones numerat in operibus carnis. Quod verum ergo, & iustum sit, tantùm in disceptando spectare debemus. Et propterea addit. ***Loquentes id quod iustum est iudicate***, verba vero Hebræa eandem habent sententiã, paraphrasi tamen reddita sunt à vulgato nostro. Possunt verò, ita verbum de verbo transferendo, explicari, Conuertimini obsecro, ne sit iniquitas, conuertimini adhuc iustitia mea in ea, id est, iterum syncerè, & sine vlla contentione disputemus, nam in huiusmodi disputatione manifesta, & aperta erit iustitia mea. Septuaginta vero auctores ita verbum de verbo conuertunt καθίσατε δὴ καὶ μὴ εἴη ἄδικον, καὶ πάλιν τῷ δικαίῳ συνέρχεσθε, sedete iam, nec sit iniquum ac rursus cùm iusto conuenite. Nam imperatiuum שבי subu non à verbo שוב sub reuerti, sed a verbo ישב iasab sedet deductum fuisse iudicarunt, בה ba verò a verbo בא bo venire ה pro א quod vsu venit, cùm sint literæ, quas Hebræi vocant quiescentes, & vna pro alia obrepat: vt hoc eodem versu, ponitur pro ו sequitur autem.

30 ***Et non inuenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit.***

In eandem sententiam vulgatus accepisse videtur primam, & secundam huius versus partem, id est, Si syncerè disputaueritis, intelligetis me nihil hactenus iniquè, nec stultè fuisse loquutum. Potest tamen secunda versus pars in aliam sententiam accipi. Nam הות haua non solum prauitatem, sed etiam contritionem vel calamitatem frequentius Hebræis significat, id est. An ne guttur meum, vel fauces non percipient calamitatem? Quo significat, quæ dixerat tertio capite ex vehementi dolorum, & miseriarum suarum sensu fuisse locutum. Tanquam si diceret, Nunquid vos, qui meos vultis cohibere sermones, vultis etiam, vt tot detrimenta, totque tormenta non sentiam? non intelligam? Et propterea septuaginta viri ita verterunt ἢ οὐχὶ ὁ λάρυγξ μου μελετᾷ σύνεσιν, vel an non guttur meum meditetur prudentiam? id est, non sentiret, quod prudenter sentiendum est? cuiusmodi tot dolores, & acerbitates sunt, quas prudens animus acerbè sentiri postulat.

CAPVT. VII.

Militia est vita hominis super terram: & sicut dies mercenarij, dies eius. A
2 Sicut seruus desiderat vmbram, & sicut mercenarius praestolatur finem operis sui.
3 Sic & ego habui menses vacuos, & noctes laboriosas enumeraui mihi.
4 Si dormiero, dicam, Quando consurgam? & rursum expectabo vesperam,& replebor doloribus vsque ad tenebras.
5 Induta est caro mea putredine & sordibus pulueris: cutis mea aruit, & contracta est.
6 Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela succiditur, & consumpti sunt absque vlla spe. B
7 Memento quia ventus est vita mea, & non reuertetur oculus meus, vt videat bona.
8 Nec aspiciet me visus hominis: oculi tui in me, & non subsistam.
9 Sicut consumitur nubes, & pertransit: sic qui descenderit ad inferos, non ascendet.
10 Nec reuertetur vltra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus eius.
11 Quapropter,& ego non parcam ori meo, loquar in tribulatione spiritus mei: confabulabor cum amaritudine animae meae.
12 Nunquid mare ego sum, aut cetus, quia circundedisti me carcere?
13 Si dixero, Consolabitur me lectulus meus, & releuabor loquens mecum in strato meo.
14 Terrebis me per somnia,& per visiones horrore concuties. C
15 Quam ob rem elegit suspendium anima mea,& mortem ossa mea.
16 Desperaui, nequaquam vltra iam viuam: parce mihi, nihil enim sunt dies mei.
17 Quid est homo, quia magnificas eum? aut quid apponis erga eum cor tuum?
18 Visitas eum diluculo, & subitò probas illum.
19 Vsquequo non parcis mihi, nec dimittis me, vt glutiam saliuam meam?
20 Peccaui, quid faciam tibi ò custos hominum? quare posuisti me contrarium tibi,& factus sum mihimetipsi grauis?
21 Cur non tollis peccatum meum, & quare non aufers iniquitatem meam? ecce nunc in puluere dormiam: & si manè me quaesieris, non subsistam. D

1 *Militia est vita hominis super terram.*

In Hebræo est צבא tsaba. Quod Hebræi hoc loco, & decimo capite versu. 17. finem & certum tempus significare dicunt, & ita hunc locum explanant: finis & tempus certum est homini super terram constitutum: cæteris autem scripturæ locis, quæ plurima sunt, exercitum significare tradunt. Sed ex hac, & alijs Hebræis vocibus mihi videntur recentes Hebræi parum eleganter linguam suam tractare. Rudis enim illa ratio est declarandi Hebræam vocem, si propria eius significatio aliquo loco, primo quasi aspectu non quadret, aliam confingere, & ad locum accommodare. Quare צבא tsaba hoc loco, sicut alijs scripturæ locis exercitum significare dico, vt vitam ducere sit ex Iobi vel spiritus sancti sententia exercitum per terras hostium ducere. Quod aptissimè vulgatus interpres vno verbo explicauit Militiā conuertens, & septuaginta auctores πειρατήριον tentationem, vel tentationis locum conuertentes. Tot enim nos miseriæ in hac vita premunt: tot nobis sunt inimicorum, maleuolorum, & inuidorum insidiæ, vt semper vigilandum sit, & ad certamen paratos nos esse oporteat. Et ita Paulus se pugnantem describit dicens, Sic pugno, non quasi aerem verberans. Sed hoc loco quæret fortasse quispiam, quo pacto sit intelligendum, quod Dauid dicit, & multis traditur scripturæ locis, Pax multa diligentibus legem tuam. At licet probi, & improbi in bello sint, quandiu uiuunt: quia tamen animæ uires libidinesque uiris probis à natura tributæ inter se non dissident: sed omnes menti ac rationi obtemperant, & è contrario improbis uiris accidat; adeò leuius bellū boni uiri existimandi sunt sustinere, ut cum iniquis comparati pacem agitare uideantur. Nam iniqui propter perturbationes, & effrenatas libidines sunt quasi mare feruens, quod quiescere non potest, ut auctor est Esaias. Rectè uero dicit, Exercitum esse: quòd licet multis rebus ad mala uitanda instructi simus, illis tamen resistere non poterimus. Exploratū enim est in quanta mala incurrerint, uel ij, qui bonorum pleni esse uidebantur. Quæ, cum ijs, quæ deinceps hoc capite dicit Iob, afferuntur ab eo, ut suam confirmet sententiam, meliorem esse mortem, quàm uitā. *Et sicut dies mercenarij, dies eius.* Hi uero dies cuiusmodi sint, explicat ipse subiungens.

Marginalia: Recentes Hebræi rudes sunt Hebraicæ linguæ interpretes. — Qua pace boni fruantur. — 1. Cor. 9. — Esai. 57.

2 *Sicut seruus desiderat vmbram, & sicut mercenarius præstolatur finẽ operis sui.*

Quæ non bonorum virorum tantùm cõditio existimanda est, vt reliqui expositores existimant, sed etiam de toto hominum genere dici, putandum est. Estque humanæ vitæ elegantissima descriptio vt homines semper certent, contendant, in laboribus versentur, expectantes tranquillum aliquem laborum finem, spe denique melioris fortunæ semper lactantur, sicut seruus æstu fatigatus spe consolatur vmbræ, & mercenarius mercedis spe. Mercedem enim vocat finẽ operis sui. Hebræus vero פעלו pahalo opus suum anctores septuaginta μισθὸν αὐτοῦ mercedem suam. Humanæ vitæ descriptio.

3 *Sic & ego habui menses vacuos, & noctes laboriosas enumeraui mihi.*

Quod de toto hominum genere dixerat, in se expertum esse narrat: deterrima tamen ratione; nam cum feliciorem vitam expectaret, in miserrimam incidit. Id enim intelligit, cum dicit *habui menses vacuos*, Hebraicè נחלתי nahalti hæreditate accepi: idest spei, quam habui, melioris fortunæ, responsum est mensibus bonis omnibus vacãtibus, *& noctes laboriosas enumeraui mihi.* Hebraicè מנו לי minu li numerauerunt mihi. Quæ capite trigesimo clarius dicit inquiens, Expectabam bona & venerunt mihi mala: præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ. Quod omnibus hominibus frequẽter vsu euenire videmus, vt spe frustrati, cum bona sperant, accipiãt mala, & vitam multi propagare cupiunt, vt ad magnos perueniant honores: è contrario tamen magnis notantur ignominijs. Sicut dixit Hieremias. Expectauimus pacem, & non erat bonum, tempus medelæ, & ecce formido. Sequitur in Iob. Iere. 8.

4 *Si dormiero, dicam, quando consurgam, & rursum expectabo vesperã, & replebor doloribus vsque ad tenebras.*

Describit miserum vitæ suæ statum, quo nec die posset nec nocte quiescere. Et tangere videtur etiam humanæ vitæ rationem. Nã homines in tempore præsenti fastidiunt, & temporum mutationem optant, sperantes futuro tempore sibi melius futurum, cùm contra plerũque fiat. Quod doloribus dicit, in Hebræo est נדדים nidudim commotionibus, vel euagationibus, id est, multis curis, & cogitationibus meus distrahebatur animus.

5 *Induta est caro mea putredine, & sordibus pulueris cutis mea aruit, & contracta est.*

Quod putredine dicit in Hebræo est רמה rima quod vermes etiã significat, & ita vertit vulgatus huius libri. c. 17. vers. 14. & c. 25. vers. 6. Sordes autem pulueris vocat scabiem, vel furfutes, vel porrigi-

riginē, vt Celsus dicit, quæ corpore, cùm se scalperet, decidebat. Quod septuaginta expresserunt vertentes *τήκω βώλακας γῆς ἀπὸ ἰχῶρος ξύων* liquefatio terræ glebas à cruore scalpens. Quod dicit. *cutis mea aruit, & contracta est.* clarius verti potest, cutis mea scissa, & despecta est.

5 *Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela succiditur, & consumpti sunt absque vlla spe.*

Esai. 39. Id est citius vita mea extincta est, quàm à textore tela succiditur. Sicut etiam Ezechias dixit, Præcisa est velut à texente vita mea, dum adhuc ordirer succidit me. Illud autem à texente tela succiditur in Hebræo est, מִנִּי אֹרֶג mini oreg, quàm radius textoris scilicet, quo subtegmen stamini inserit, qui quidem velocissimè pertransisse videbatur totum vitæ curriculum sibi à natura circun-
Psal. 89. scriptum. Septuaginta interpretes conuerterùnt, *λαλιᾶς* quàm sermo. Sicut etiam Dauid, Omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus: anni nostri sicut aranea meditabūtur in Hebræo
Exiguum vitæ curriculum. est, כְּמוֹ הֶגֶה chemo hege, sicut sermo. Ex hoc itaque loco intelligitur valdè exiguum nobis vitæ curriculum visum iri, postquàm ad vitæ terminum peruenerimus. Quod luculenter tractatur in sa-
Sapien. 5. pientia, Transierunt (iniqui dicent) omnia illa tanquam vmbra, & tanquàm nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuātem aquam: cuius quum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus. aut auis, quæ transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, sed tantum sonitus alarum verberās leuem ventum, & scindens per vim itineris aerem: commotis alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius. aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum, diuisus aer continuò in se reductus est: vt ignoretur transitus illius. Sic & nos nati continuò desiuimus esse, & virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumpti sumus. Quod dicit, *absque vlla spe* putabat se iam animam agere actumque esse de illo, quod morbo insanabili vrgeretur: vt refutetur illud, quod ei dixerat Eliphaz in sex tribulationibus liberauit te, in septima nō tanget te malum, &c. Proptereaque ad Deum, à quo dixerat Eliphaz liberandum, fore conuertitur dicens.

Psalm. 68. 7 *Memento quia ventus est vita mea, & non reuertetur oculus meus, vt videat bona.*

Quia poterat cum Dauide dicere, quæ non rapui, tunc exoluebā: Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita, Id est, cùm sciret Deus ea ipsum culpa vacare, quam in

illum

illum amici cōferebant, precatur eum pro eius benignitate, qua bonis viris in miserijs, & luctu iacentibus fert opem, (sicut dixerat Eliphaz) vt cùm iam ei vitam auferre decreuerit, neque bonis illis frui poſsit, quibus homines afflictos recreare ſolet, vt ſaltem lenius agat cum eo, nec tam intolerabili cruciatu eum velit extinguere.

Memento (ergo ait) ***mei Deus***, &c. Ideſt, ne mei omninò memoriã deponas penitus me deſerēs tot tantiſque malis oppreſſum: quia ſi ſemel è vita migrauero, redire non potero, vt tuæ ſim liberalitatis particeps boniſque fruar ijs, quibus pios afficis viros. Id quod Dauid etiam grauiſsimis incommodis vexatus Deum precabatur dicens, Nunquid mortuis facies mirabilia aut medici ſuſcitabunt, & confitebuntur tibi? id eſt, nunquid me mortuo benignitatem, & liberalitatem tuam declarabis? qua vteris erga eos qui ſperant in te? Aut medici me ab inferis excitare poterũt? quò tuæ bonitatis particeps ſim. Quæ argumentatio, non dubito, quin Deum maximè moueat inter cæteras in eius implorãda miſericordia. *Pſalm.87.*

8 *Nec aſpiciet me viſus hominis.* Id eſt ſi ſemel è vita migrauero, nemo me amplius aſpiciet, vt ex me ſubleuato tuam diſcat bonitatem. *Oculi tui in me, & non ſubſiſtam.* Id eſt diutius in vita permanere non potero. Vix me reſpicies, vt ſubleues, cùm animã efflauero. Quare maturandum eſt, ſi mihi auxiliari volueris. Vel poteſt aliter explicari, iram tuã, quæ oculis declaratur, amplius perferre non potero, ſi me vultu aſperiore, & ſeueriore inſpexeris, ſtatim occumbam. Hæret enim iam ad metas mea vita. Eadem ratione dicendi vſus videtur fuiſſe Dauid pſalmo 9. Contere brachium peccatoris, & maligni, quæretur peccatum illius, & non inuenietur: id eſt ſimul ac impium in iudicium vocaueris, & eius peccati quæſitionem inſtitueris, peribit, nec ſiſtere ſe audebit in iudicio. *Pſal.9.*

9 *Sicut conſumitur nubes, & pertranſit ſic qui deſcendit ad inferos non aſcendit.*

10 *Nec reuertetur vltra in domum ſuam, nec cognoſcet eum amplius locus eius.*

Exemplo explanat nubis conſumptæ eos, qui ſemel mortui fuerint ad vitam redire non poſſe, vt illuſtret illud, quod proximè dixerat, Ventus eſt vita mea nec reuertetur oculus meus, vt videat bona.

11 *Quapropter & ego non parcam ori meo, loquar in tribulatione ſpiritus mei: confabulabor cum amaritudine animæ meæ.*

Ex hoc

Ex hoc facilè cognoſcitur, quantum (vt diximus) efficacitatis habeat argumentatio hæc, quòd ea Iob vehementer excitetur ad Deum querelis de tanta eius ſeueritate implorandum atque precandum. Quare tales nos in vita præſtare, & ita nos gerere debemus, vt hac argumentatione in magnis periculis, & grauibus temporum caſibus vti poſsimus ad iram Dei a nobis deprecandam, quæ ſine dubitatione Deum vehementer placabit, & ad nos iuuandum vehementer commouebit.

12 *Nunquid mare ego ſum, aut cetus? quia circundediſti me carcere?*
In carcerem mare coniectum fuiſſe videtur, cū Deus dixit, Congregentur aquæ, quæ ſub cælo ſunt in locum vnum. De qua re ita loquitur Dauid, Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt, terminum poſuiſti, quem non tranſgredientur, neque conuertentur operire terram. De ceto etiam, quem balenam vulgo vocant, narratur non poſſe mare Mediterraneum intrare. Vel fortè melius (quia cetus, & nomen Hebræum תנין tanin nomen commune eſt omnibus maioribus piſcibus, quorum aliqui in Mediterraneo etiam inueniuntur) vt termini ijdem huiuſmodi piſcibus, qui & mari conſtituti eſſe dicantur, id eſt litora, & oræ maris. Carcere igitur retenti eſſe videntur, quia cùm vaſtiſsimi, & robuſtiſsimi ſint, è mari egredi non poſſunt. Et quia in ſcriptura תנין tanin ceto comparantur ſuperbi tyranni, & potentes homines, vt in Ezechiele, Ecce ego ad te Pharao Rex Ægypti draco magnus, qui cubas in medio fluminum tuorum, Hebraicè תנין tanin. De eodem Pharaone etiam ait, Aſsimulatus es draconi, qui eſt in mari. Ob eam rem, ſignificare videtur Iob, Nunquid ita me ſuperbum, & arrogantem tibique reſiſtentem cognouiſti, vt me ſicut mare, & cetum in carcerem conieceris, vt meos reprimeres conatus. Ex quo intelligitur vehemēter à Deo homines ſuperbos cohiberi, & coerceri ſolere, quare vehemēter huiuſmodi ſibi timere debent, ne à Deo comprehendantur, & in cuſtodiam tradantur. Ita Dauid Deo canit, Contribulaſti capita draconum in aquis (Hebraicè תנין tanin) Tu confregiſti capita draconis: quod de Ægyptis, & Pharaone mari ſubmerſis dicit.

Geneſ. 1. Pſal. 103. Ezech. 29. Ezec. 32. Superbos a Deo vehementer coerceri. Pſalm. 73.

13 *Si dixero, Conſolabitur me lectulus meus, & releuabor loquens mecum in ſtratu meo:*
14 *Terrebis me per ſomnia, & per viſiones horrore concuties.*
Id eſt, Si dormitum me conferam ſperans nonnihil ſenſus doloris, me ſomno ablaturum, me tamen dormientem inſomnijs perterrefacis. Itaque neque dormiens, neque vigilans incommoda mea vllo modo leuare poſſum. Licet verò ita natura ferat, vt

somnus molestus esse soleat, & insomnia grauissima se offerant ijs, qui vehementi aliquo morbo afficiuntur, meritò tamen in Deum causam huius incommodi confert, tanquam auctorem naturæ, Quare ipso auctore calamitates, & incommoda nobis semper accidere existimandum est. Mali verò quod scelus, & flagitiũ sit nos modo causa sumus: sicut dixit Oseas, Perditio tua ex te Israel. Reliquorum autẽ malorum Deus auctor est, vt dixit Amos, Si erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit.

Incommodorum Deus auctor est. Ose. 3. Amos. 3.

15 *Quam ob rem elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea.*

Concludit propositionem suam, de qua tota controuersia erat, Sibi potius esse mori atque adeo violenta morte, quàm viuere: de qua re pluribus in tertio capite disseruimus, illud, *mortem ossa mea*. Ex Hebræo ita etiam transferri potest. Mortem quam ossa mea. Vel ex versione vulgati præcedens verbum aptè subaudiendum est, elegerunt, *Mortem ossa mea.* Id est eligerem potius è corpore migrare, quàm in eo esse. Huius loci septuaginta auctorũ versio est difficilis, ἀπαλλάξεις ἀπὸ πνεύματος τὴν ψυχήν μου, ἀπὸ δὲ θανάτου τὰ ὀστᾶ μου, liberabis à spiritu animam meam, a morte verò ossa Potest tamen sic in eandem sententiam explicari, vtinam liberares à spiritu animam meam, Id est, faceres, vt vitalem spiritum non posset haurire: vt sit suspendij descriptio. Quod dicũt, à morte ossa mea, Id est, hac ratione me non vita priuares: sed potius morte liberares vt ærumnas, & acerbos dolores suos mortem appellet: quorum sensu si strangularetur, careret, esse dixerunt per synedocham partem pro toto. Sequitur autem.

16 *Desperaui, nequaquam vltra iam viuam.*

Repetit quod proximè hoc capite dixerat, Consumpti sunt dies mei absque vlla spe, Quod *Desperaui*, dicit, ita septuaginta conuertunt, μακροθυμεῖν. Id est magno animo esse debeo, quod idem est, quod desperaui. Cum possit ex negatione vnius contrarij aliud cõcludi. In Hebræo est, מאסתי mascti abieci, aspernatus sum, subaudi vitam. *Parce mihi, nihil enim sunt dies mei.* In pauca cõfert eam argumentationem quam multis tractauit, idest, Non tam seuerè acerbèque mecum agas, sed benignus mitisque in me sis hoc modico tempore, quo ero superstes. Nam postea locus nullus erit in me reliquus misericordiæ tuæ.

17 *Quid est homo, quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum?*

Videtur Deus plurimi facere hominem eum cum quo contẽdit, quasi velit gloriam ex eius victoria reportare. Pugnat autẽ Deus cum singulis hominibus, quandiu hanc vitam agunt, cùm tantis

miserijs

miſerijs vrgeantur, tam varioque diuerſarum calamitatum bello tententur, cùm denique ſit militia, vt huius capitis principio dixi, vita hominis ſuper terram. Quam militiam Deum alere, & inflammare putandum eſt. Quòd ſit ipſe (vt proxime diximus) auctor malorum omnium, quæ culpa vacent. Quare magnifacere Deus omnes homines videtur, cùm tanto ſtudio bellum aduer-
Iob 13. ſus eos ſuſcipiat. Sed quantum ſibi (ait Iob) ex hoc bello Deus gloriam pariet, cui potentiſsimo eſt cum infirmiſsimo certamẽ. Id quod planius alio loco expreſsit dicens, Contra folium quod vento rapitur oſtendis potentiam tuam, & ſtipulam ſiccam per-
Quam gloria Deus reportet cum homine pugnans. ſequeris? At certè Deo nulli gloriæ, & laudi eſt, quod hominẽ bello vincat, ſed illa maxima eius laus & gloria eſt, quòd aſsiduo incommodorum bello hominis tanto tentata patientia vinci tamen, & ſuperari non poſsit. Nam cum homo tunc non ſua tãtùm
Oſe. 13. vi, ſed Dei etiam ope Deo reſiſtat, ſicut dixit Oſeas, Auxilium tuum tantum in me, nimis bonitas & amplitudo eius manifeſtatur, quòd tantùm auxilij poſsit infirmiſsimæ creaturæ præſtare, vt Deo poſsit omnipotenti reſiſtere. Quod dicit.

18 *Aut quid apponis erga eum cor tuum.*

Id eſt, quòd tanto eũ ſtudio perſequaris, quo ſtudium amplius declarat ſtatim dicens *Viſitas eum diluculo, & ſubitò probas illum.* Viſitare dicitur in ſcriptura Deus, & commoda, & incommoda in-
Viſitat Deus vel commoda vel incommoda afferẽdo. ferendo, vt Dauid dicit, Viſitaſti terram, & inebriaſti eam, multiplicaſti locupletare eã, Et alio loco, vide, & viſita vineam iſtam, & perfice eam, quam plantauit dextera tua. De incommodis autem dixit idem Dauid, Viſitabo in virga iniquitates eorum. Et
Pſal. 62. Eſaias, Viſitabo ſuper orbis mala, & contra impios iniquitatem
Pſalm. 79. eorum. De qua viſitatione hic locus intelligitur, ſicut illud Dauidis proba ſti Domine cor meum, & viſitaſti nocte, igne me exa-
Pſal. 88. minaſti. Quod *diluculo* dicit, Id eſt citò diligentiſsimèque. Ita etiã
Eſai. 13. intelligitur, cùm *ſubito* dicit, Hebraicè eſt ſingulo mane, ſinguliſ-
Pſal. 16. que temporis momentis, quod eodem modo intelligendum eſt. Septuaginta conuerterũt, ἢ ἐπισκοπὴν αὐτῷ ποιήσῃ ἕως τὸ πρωΐ, καὶ τὸ ἀνάπαυσιν αὐτῷ κρινεῖς, & viſitas eum vſque mane: & vſque ad quietem eũ exercebis, vel de eo quæſtionem inſtitues. Vtrunque enim κρίνειν ſignificat Maximaque ratione ducti ita conuerterunt, quod רגע regah, non ſolùm ſubitò, & temporis momentum, ſed etiam requiẽ ſonat Hebræis. Ita Targũ illud Iob 21. verſ. 13. & in puncto (quod vulgatus reddit (ad inferna deſcendunt, explicat, Et in quiete.
Iob 21. Verbum etiam רגע regah, quod radix eius eſt, quieſcere præter alia ſignificat eſtque aptiſsima ſententia, id eſt à primo hominis ortu

ortu vſque ad mortem, quam quietem appellat, vt loco citato capitis 21. hoc eſt tota vita eum exerces, ſeu bello tentas, cùm tota vita in miſerijs verſetur. Ex quo intelligitur, quàm vigilantes & attentos nos eſſe ſemper oporteat, cùm omni temporis momento Deus nobiſcum pugnet atque contendat. Eſt enim Deus tanquam magiſter ſolertiſsimus, qui totos dies dat operam, vt nos in officio contineat, & ad veram pietatem vel flagellis, vel alia quauis ratione informet: quocumque enim modo fiat, ad huiuſmodi pugnam ſpectat. Hanc diſciplinæ rationem deſcribit optimè Eſaias dicens, Deus erigit manè, manè erigit mihi aurem, id eſt ſingulo manè, vt audiam quaſi magiſtrum. Dominus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsũ non abij. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus faciem meam non auerti ab increpantibus, & conſpuentibus in me. Quòd ſi hac ratione filium ſuum vnigenitum infinita ſapientia præditum erudiuit, quid (malum) alia via nos doceri poſſe arbitramur? Cauendumque maximè eſt ne ita rudes, & vecordes ſimus, vt tanto Dei ſtudio, & aſsidua ſolicitudine nihil proficiamus. Fiet enim illud, quod in Geneſi narratur dixiſſe Deum, Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt. In Hebræo eſt, לא ידון lo iadon non contendet ſpiritus meus, vt doctioribus placet Hebræis. Ex quo factum eſt, vt cũctos ferè homines aquis obrueret diluuij. Ita etiã fiet, vt eos omnes perdat & à ſe repellat, qui cùm eos quotidiè doceat, nũquam imbuat.

Vigilantes non eſſe oportet.

Eſai. 50.

Geneſ. 6.

19 *Vſquequo non parcis mihi, nec dimittis me, vt glutiam ſaliuam meam.* Solicitudinem ſuam, & anxietatem hac interrogatione vehemẽter exprimit, ſicut Dauid. Vſquequo Domine obliuiſceris me in finem? vſquequo auertis faciem tuam à me? vſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me? Quod dicit. *Vt glutiam ſaliuam meam.* Declarat quantis calamitatibus, & anguſtijs premeretur. Quæ tantæ erant, vt ei reſpirandi (vt dicunt Latini) locus non eſſet.

Pſal. 12.

20 *Peccaui: quid faciam tibi ò cuſtos hominum?*
Non rectè, quidam Hebræi hunc locum exponunt, id eſt, licèt peccauerim, incommodo tibi non fui. Eſſet enim peccati ineptiſsima excuſatio. Non enim Deus pœnas ſcelerum repetit, quia ei vllum incommodum attulerint: cùm detrimentum ipſe accipere non poſsit. Sed quia cum æquus hominum iudex ſit, debet iniquitatem vindicare, Iam verò Iob non dicit, Quid feci tibi ò cuſtos hominum (vt illi exponunt) ſed quid faciam tibi? Quare ita explicandum

plicandum est, Quamuis peccauerim delictique mei pœnas pendam, vt amici iactant, quibus tibi pœnis satisfaciam, nisi tua misericordia accedat; id est, licèt infinitas ex me pœnas sumas, satis à me nunquàm habebis, nisi mihi precanti pro tua clementia ignoscas. Quod vehemens argumentum est ad Dei clementiam implorandam, aptèque coniungitur, cum eo, quod superiori versu dixerat, Vsquequo non parcis mihi, nec dimittis me. Et quidē nulla re alia melius Deo homo satisfacit, quam crimen cognoscens, & veniam petens, Quam satisfactionem ipse supplicijs, & alijs modis extorquere conatur. Qua ei satisfactum fuit à Dauide, vt narratur in 2.Reg.12. In eoque vehementer errauit Adam, quòd crimen apertissimum fateri recusauerit. Prudenter verò addit, *ô custos hominum*, vt ostendat hac satisfactione contentum esse debere eum, cuius munus est homines seruare, & qui vult (vt Paulus ait) omnes homines saluos fieri. *Quare posuisti me contrariū tibi & factus sum mihimetipsi grauis?* Id est quare me ita ducis tibi contrarium, vt me tot iaculis ferias? & ita omni me præsidio spoliaueris, vt mihi ipsi grauis, molestus, atque contrarius sim, cùm ita meam vitam detester, & abhorream? Septuaginta viri nō עלי, sed עליך legisse videntur, ita vertentes ἐπὶ σοὶ φόρτιον tibi grauis, id est tibi grauis sum, quia mihi iratus es. Sicut Deus per Esaiam dicit, Calendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens.

(Margin: Quam satisfactionem Deus potius requirat. — 2.Reg.12. — 1.Thess.4. — Isai.1.)

21 *Cur non tollis peccatum meum, & quare non aufers iniquitatem meā? ecce, nunc in puluere dormiam, et si manè me quæsieris non subsistam.*

פשע pesah quod vulgatus vertit peccatum, id semper Hebræis significat, עון hauon verò, quod iniquitatem transfert, significat etiam pœnam iniquitatis, vt in Zacharia nostro, c.3. vers. 4. probauimus, Quocirca ita hunc locum intelligendum puto, Quare non ignoscis peccato meo, & pœnas, quas pro ipso pendo, remittis. Potest id iure suo quærere, cùm toties veniam petierit, vt ex hoc capite constat. Nam qui ex animo veniam petit, eum peccati pœnitet: estque ea lex sceleratis hominibus scripta apud Ezechielem ex Dei sententia, Si impius egerit pœnitentiam à peccato suo, vita viuet, & non morietur. Et propterea Iob argumentando vrget dicens, *Ecce nunc in puluere dormiam*. Id est quia si semel è vita discessero non poteris erga me esse misericors. Estque eadem argumentatio, quam bis posuerat hoc capite.

(Margin: Ezech. 33.)

CAPVT. VIII.

Respondens autem Baldad Suhites dixit. A
2 Vsquequo loqueris talia, & spiritus multiplex sermonis oris tui?
3 Nunquid Deus supplantat iudicium? aut omnipotens subuertit quod iustum est.
4 Etiam si filij tui peccauerunt ei, & dimisit eos in manu iniquitatis suæ.
5 Tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deum, & omnipotentem fueris deprecatus.
6 Si mundus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ. B
7 In tantum vt priora tua fuerint parua, & nouissima tua multiplicentur nimis.
8 Interroga enim generationem pristinam, & diligenter inuestiga patrũ memoriam.
9 Hesterni quippe sumus, & ignoramus, quoniam sicut vmbra dies nostri sunt super terram.
10 Et ipsi docebunt te: loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia.
11 Nunquid viuere potest scirpus absque humore? aut crescere carectũ sine aqua? C
12 Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu ante omnes herbas arescit.
13 Sic viæ omnium qui obliuiscuntur Deum, & spes hypocritæ peribit.
14 Non ei placebit vecordia sua & sicut tela aranearum fiducia eius.
15 Innitetur super domum suam, & non stabit fulciet eam, & non consurget.
16 Humectus videtur antequam veniat sol, & in ortu suo germen eius egredietur.
17 Super aceruum petrarum radices eius densabuntur, & inter lapides commorabitur. D
18 Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum, & dicet, Non noui te.
19 Hæc est enim lætitia viæ eius, vt rursum de terra alij germinentur.
20 Deus non proijciet simplicem, nec porriget manum malignis?
21 Donec impleatur risu os tuum, & labia tua iubilo.
22 Qui oderunt te, induentur confusione: & tabernaculum impiorum non subsistet.

Respondens

Respondens autem Baldad Suhites dixit,

2 *Vsquequo loqueris talia, & spiritus multiplex sermonis oris tui?*

Quod *multiplex* dicit in Hebræo est כביר cabir, significat autem multum, & fortem, spiritum ergo multum siue fortem in sermonibus Iob Baldad esse dicebat, quòd audacter, & liberè loqueretur: nec Eliphaz dictis, & argumentis concederet, sed eos potius ad disputandum prouocaret, vtrum falsi quidpiam dixisset, aut iniquè egisset. Cùm in fine sexti capitis diceret, Veruntamen quod cœpistis explete, præbete aurem, & videte an mentiar, &c. Quæ mihi magis probatur expositio, quàm quod ad varias res illud *multiplex* referatur, de quibus Iob fuerat locutus. Nam neque leuiter id Baldad offenderet: quoniam de ea re non erat disceptatio. Merito tamen Iob libere, & audacter loquebatur, quoniam veritas cum pietate, & integritate coniuncta spem magnam, & animum faciunt viro. Obeamque rem dicebat Dauid, Loquebar

Psal. 118. de testimonijs tuis in conspectu Regum, & non confundebar.

3 *Nunquid Deus supplantat iudicium, aut omnipotens subuertit, quod iustum est.*

Melius est intelligi id pro fundamento poni eius, quod dicturus est ad refutandum, quod dixerat Iob, Vtinam appēderentur peccata mea, &c. quā vt hoc refutetur id ipsum, Præsertim cùm aliā, vt diximus, illius loci septuaginta viri sententiam expresserint, aliaque possit ex Hebræo reddi. Oportet autem textum ita contexere, vt nulla vera, & probata versio repellatur. Quia igitur multis pronunciaturus erat Baldad, iniquis malè, bonis autem benè esse, vt id demonstret huiusmodi propositionem ponit verissimam quidem, neque potest ex ea quidquam falsi concludi. Sicut enim non potest seipsum Deus, ita neque iudicium, & æqui

Psalm. 80. tatem peruerуertere. Dicit enim Dauid, Iustitia & iudicium præ

Trhen. 3. paratio sedis tuæ. Et Hieremias ait, peruertere hominem in iudicio Dominus ignorauit.

4 *Etiam si filij tui peccauerūt ei, & dimisit eos in manu iniquitatis suæ.*

Id est iustas pœnas dederunt.

5 *Tu tamen si diluculò consurrexeris ad Deum.*

Id est, Si diligenter, totoque pectore te ad Deum conuerteris. Petita translatione ex ijs qui solicitè, & solerter negotium aliquod administrant, qui mane consurgere solent ad illud tractandum.

Ita

Ita Salomon dicit, Qui manè vigilauerint ad me, inuenient me. *Prouer.8*
Et omnipotentem fueris deprecatus, Id est veniam eum oraueris. Iobum hortatur sicut Eliphaz, vt eum peccatorum pœniteat.

6 *Si mundus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ.*

Id est, mox tui miserebitur. Et beneficijs multis augebit. Persequitur eandem propositionem, quam & Eliphaz, Impijs mala pijs verò bona euenire, adhibuit autem speciem pro genere, Iobi filios pro iniquis, ipsum vero Iob scelerum pœnitentem pro bonis, paucis autem interiectis in toto genere bonorum & iniquorum versatur, Sic viæ omnium qui obliuiscuntur, &c. Ita & Eliphaz dixit, Recordare obsecro te quis vnquàm innocens perijt, &c. Quam ob rem eodem modo quæ dicit Baldad distinguenda sunt quo, & quæ dixit Eliphaz. Si enim putauit bonos homines in hoc æuo in miserias, & calamitates non incurrére, sed feliciter beateque viuere, contra verò iniquos homines in malis, & ærumnis versari; vera certè non sensit. Nam è contrario sæpissimè accidit, vt auctor est Dauid, de sceleratis hominibus verba faciens, Zelaui super iniquos pacem peccatorum videns, &c. In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. De se vero dicit, Castigatio mea in matutinis. Ac denique Christus, & eius apostoli vnà cum profligatissimis tyrannis facilè talem opinionem refellent. Nec in ea re Dei iudicium peruertitur, sicut quidam impiè opinati sunt auctore Abacuc dicente, Quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum. Nam huius vitæ bona, non debentur bonis viris. Siquidem pro præmio suorum officiorum non sunt eis à Deo proposita: sed ea tantùm, quæ futura æterna vita speramus. Quæ quidem toleranter crucē ferentes, & Christum caput nostrum imitantes: à Deo merebimur. Nec etiam huius incommoda, & detrimenta vitæ pro pœnis sunt à Deo sceleratis hominibus instituta: sed ea tormenta, quæ futuro seculo eos manent.

Abac.1. Iudicium nō peruertitur propter bonorum incōmoda, & iniquorum cōmoda.

7 *In tantum vt priora tua fuerint parua, & nouissima tua multiplicentur nimis.*

Id licet aliquando contingat, vt beato Iobo, & Ioseph: semper tamen euenturum non est bono viro sperandum. Sed in futura vita rationes, & spes suas repositas habere debet. Quod Christus docuit dicens, Thesaurizate vobis thesauros in cælo, vbi neque erugo neque tinea demolitur. Vbi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum. *Math.6.*

8 *Interroga enim generationem pristinam, & diligenter inuestiga patrũ memoriam.*

Sicut Eliphaz oraculum sibi redditum citauit, vt capite quarto narrauimus, ita etiam Baldad citat superiorum temporum memoriam. Doctrina verò per manus piorum, religiosorumque
Eccle. 1. virorum ad nos traducta, debet etiam haberi pro oraculo. Ex quo fit, vt Ecclesia parens religiose traditiones (quas vocat) meritò amplectatur: de qua re nos pluribus egimus libro nostro. 1. de vera religione. Similiter autem Ecclesiasticus traditione probat hanc doctrinam, quam tradit hoc loco Baldad dicens, Respicite filij nationes hominum, & scitote quia nullus sperauit in Domino, & confusus est. Quis enim permansit in mandatis eius, & derelictus est? aut quis inuocauit eum & despexit illum, &c.

9 *Hesterni quippe sumus, & ignoramus, quoniam sicut vmbra dies nostri sunt super terram.*

Id est, paucos dies viuimus, & ob eam rem non possumus per nos multam rerum scientiam comparare: fit enim sciẽtia, præsertim de officijs experientia, vt docet Arist. 1. Metaphysico: requirit autem experientia longum rerum vsum. Quocirca debemus in maiorum nostrorum doctrina versari, vt docti simus, & vt ex multorum hominum experientia scientia constet. Eodem argumento, quo & Baldad docet in principio aphorismorum Hyppocrates artem esse difficilem quoniam ὁ βίος (ait) βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρή, vita breuis, ars vero longa. Theophrastusque narratur animam agens naturam accusasse, quòd tam exiguam vitam hominibus dedisset, vt non possent omnibus perfectis artibus, & doctrina erudiri.

10 *Et ipsi docebunt te: loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia.*

11 *Nunquid virere poterit scirpus absque humore? aut crescere carectũ sine aqua?*

גמא gome, quod scirpus vertit vulgatus hoc loco, & alijs Papyrus,
Exodi 2. arbor leuis esse videtur apta ad naues fabricandas. Exo. 2. Cumque iam celare non posset sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit
Esai. 18. eam bitumine, & Esaiæ. Qui mittit in mare legatos in vasis papyri. אחו ahu verò, quod hoc loco carectum vertit, septuaginta vero
Genes. 41. βούτομον, & in Genesi. 41. loca palustria, Septuaginta verò nomen Hebræum posuisse videntur ἄχι vertentes, Hebræis significat pratum, siue gramen, qua significatione loca facilius exponũtur vbi sit. Parabola igitur Baldad declarat impios diu florere non pos-
Psal. 36. se: quia sunt ab omnium bonorum fonte Deo alienati, sicut etiã de ijsdem dicit Dauid, Tanquam fœnum velociter arescent, &

quemad-

quemadmodum olera herbarum citò decident. Contra verò virum probum confert ligno, Quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tēpore suo, & folium eius non defluet. Quoniam Deus eum gratia, & amore suo prosequitur, quare nullo calamitatum & ærumnarum æstu arescere, aut suis folijs spoliari potest. Sunt igitur vera hæc verba Baldad: sita men illis vult perstringere Iob, significans eius culpa in illas miserias incidisse, vehementer errabat. Semper enim verum esse reperietur, quod capite tertio de amicorum Iob sermonibus diximus, propositiones ratiocinationis esse veras, assumptiones vero falsas. Imo ex eo quod Iob tam copiosos fructus ex sua calamitate tulit, vt in fine libri narratur, satis planum fit plantatum fuisse (vt dixit Dauid) secus de cursus aquarum. *Psal. 1.*

12 *Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu ante omnes herbas crescit:* Id est quantumuis exultet ramis folijs floribusque abundet, prosperè ei res omnes eueniant, arescet tamen, ac decidet, atq; adeò quamuis nullus ei homo infestus sit, nemo damnum afferat, vt Nabochodonosor nobis satis aperto exemplo fuit arbori magnæ & forti, & cuius proceritas cœlum contingeret apud Danielem cōparatus. Dauid etiam ait, Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut Cedrus libani, & transiui, & ecce non erat, & quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Sunt enim impij tanquam fœnum tectorum, vt Dauid alio psalmo ait, quod prius quā euellatur exaruit. *Dani. 4.* *Psalm. 36.* *Psal. 128.*

13 *Sic viæ omnium qui obliuiscuntur Deum, & spes hypocritæ peribit.* Hypochritam vocat impium, quòd alijs felix videatur, cum certe infelix sit. Spem autem eius perituram dicit: quia, vt ait Esaias, Posuerunt mendacium spem suam, & mendacio protecti sunt. Subijcit etiam eius rationem Baldad in fine versus sequentis dicens. *Esai. 28.*

14 *Non ei placebit vecordia sua. & sicut tela aranearum fiducia eius.* Non sapiunt iniqui nisi constricti supplicio, cum vident spes omnes suas fuisse fallaces frustraque susceptos labores. Tunc desiderium peccatorum peribit (vt ait Dauid,) cum nullum ex peccatis fructum, sed damnum maximum accepisse videant. Itaque scelus abhorrent, non quia indecorum, sed quia incommodum sit. Telæ vero aranearum comparat iniquorum fiduciam, quia re bus leuissimis, & infirmissimis spes nititur eorum. Quid enim leuius quàm sine Dei ope, atq; adeò inuito eo se felicem esse posse putare. De eisdem etiam Esaias ait, Telas araneæ texuerunt. Telæ eorum non erunt in vestimentum, nec operientur operibus *Psal. 113.* *Fiducia impiorum.* *Esai. 59.*

suis. Opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus
Matth. 7. eorum. Christus etiam apud Matthæum, similes eos esse dicit, viro stulto qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna. Et ob eam rem sapienter addit Baldad dicens.

15 Innitetur super domum suam, & non stabit fulciet eam, & non consurget.

Nihil enim firmum, nihil fixum & stabile est, quod Dei sit præsidio destitutum. Atque adeo ædem suam Deus, quam sibi in Hierusalem imperauerat, in qua ob eam rem Iudæi, cum essent scelerati, spem maximam subsidij sui posuerant, vt vanam huiusmodi spem, & fallacem ostenderet, euerti voluit, sicut est per Hiere-
Hiere. 7. miam minatus dicens, Faciam domui huic in qua inuocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, & loco quem dedi vobis, & patribus vestris, sicut feci Silo, & proijciam vos à facie mea.

16 Humectus videtur antequam veniat sol, & in ortu suo germen eius egredietur.

Ab hoc versu vsque ad decimumnonum ambigua valde sunt Hebræa verba. Nam possunt conuenire, & in bonum, & in sceleratum virum. Et ita vulgatus & Hebræi de bono viro dici interpretantur. Septuaginta verò viri de iniquo, Vtrunque igitur explicare oportet, & cum Hebræo auctore conciliare. Quod dicit antequam veniat sol in Hebræo est לפני שמש liphne sames, verbum de verbo significat Ante solem. Quare potest declarari antequam veniat sol, vt declarat vulgatus & Chaldæus interpres, vel coram sole, vt alij Hebræi, & septuaginta auctores exponunt, Quod vero dicit *in horto suo* in Hebræo est גנה gana, quod hortum semper Hebræis significat. Septuaginta tamen interpretes *σαπρίας* putredinem vertunt, intelliguntque hortum siue terram horti putrefactam siue stercoratam, quo melius plantas alat. Iuxta interpretationem igitur vulgati eam habet hic versus sententiam, vt postquam de viris iniquis verba fecit, de bonis sermonem inducat. Quos in plantarum comparatione persistens comparat plantæ natiuum habenti humorem, antequam sol oriatur, quo orto propterea fit, vt non arescat. Ita viri probi nullo calamitatum æstu concidunt, neque arescunt, quia diuina gratia & firma virtute imbuti forti & constanti animo quoscunque exantlant labores, aliosque suæ virtutis exemplo ad pietatem informant, & ad officium incendunt, sicut

Viri boni plāte conferuntur.

& plan-

& plantæ humor tepefactus in horto alias congerminat propagines. Ita enim intelligitur illud, *Et in horto suo germen egredietur.* Vel potius quod nullo æstu impedietur, quò minus magnos ferat iustitiæ, & pietatis fructus, vt ex Simone Oniæ filio cognoscitur, qui licèt magno miseriarum, & afflictionum vrgeretur æstu, in officio tamen permansit, & magnas reipublicæ suæ attulit vtilitates. Qui propterea ab Ecclesiastico flori confertur rosarum in diebus verni, & lilijs, quæ sunt in transitu aquæ; & oliuæ pullulanti, & Cypresso in altitudinem se extollenti. Et quasi plantatio cedri in monte libano, sic circa illum steterũt quasi rami palmæ. Iuxta interpretationem verò septuaginta interpretum, qui de iniquo viro hoc dici volunt, ita explanandum est. Vt postquã spes eorum fallaces esse ostenderit, infirmissimisque nixas fundamentis, declaret ita rem habere, licèt aliquando florere, & stabiles esse videantur. Humidus ergo aliquando videtur coram sole, id est sole humorem eius tepefaciente: vt tempore veris fit. Quo tempore germen eius pullulat etiam. Sic florere iniquus, & potẽs esse videtur, cum prosperam trahit fortunam, eoq; tempore multos habet amicos, multi eius gratiam sequuntur. Sicut dixit Ezechiel. Ecce Assur quasi Cedrus in libano, pulcher ramis, & frondibus numerosus, excelsusque altitudine inter condensas frõdes eleuatum est cacumen eius. Aquæ nutrierunt illum, Abyssus exaltauit illum, flumina eius manabant in circuitu radicum eius, & riuos suos emisit ad vniuersa ligna regionis. Propterea eleuata est altitudo eius super omnia ligna regionis, & multiplicata sunt arbusta eius, & eleuati sunt rami eius præ aquis multis. Sequitur autem in Iob.

Eccles. 50.

Iniqui plantæ confetun tur.

Ezech. 31.

17 *Super aceruum petrarum radices eius densabuntur, & inter lapides commorabitur.*

גל gal noster interpres aceruum reddit petrarum. Sed propriè significat aceruum siue lapidum, siue terræ, siue aquarum, id est, gurgitem atque fluctum. Sic Esaiæ. 48. גלי חים gele haiam fluctus maris. Hinc etiam fit, vt fontem significet, vt exponit quidam Hebræus Iosue. 15. Chaldæus verò vertit שקיא sequia irrigationem. Quare illud *super aceruum petrarum radices eius densabuntur*, ita exponunt Hebræi, secundum fluctum aut fontem radices aget. Ex quo etiam noster interpres explicatur. Id est, Radices eius densiores erunt aceruo petrarum quippe quæ sint irriguæ, ob idque valdè augentur, densæque fiunt. Rursus illud *inter lapides commorabitur* verbum Hebræum est חזה haza, quod ferè semper videre significat. Sed hoc loco & Danielis. 8. significat Hebræis implica-

re,& intricare. Fortè hac, & illac diffundi, & expandi verbum propriè significat. Et hinc in aspectum translatum est, quòd se latius diffundat, ac eadem de causa in arborum radices. Hinc קרן חזות queren hazut cornu perplexum & implicatum Hebræi dicunt. Quòd vero noster interpres legit *inter lapides*, Hebraicè est domus lapidum. Fortè loco בין bet quod nunc est, idest domus legit ipse בית ben, id est inter. Nam valdè similia sunt, quod vna tantum litera inter se differant. Quare hic locus, si verbum verbo reddatur, ita ex Hebræis conuertendus est: Domum lapidum implicat, vel distendit: quod est magnas radices agit. Eandē noster interpres habet sententiam, hoc est tam firmas radices aget, quasi lapidibus esset munitus. Persistit enim optime in versione aceruí petrarum. Non dubium autem est, quin firmissimas viri boni radices agant, quòd secundùm aquas plantati, hoc est, Deo coniuncti sunt, eiusque gratia viuunt, & recreantur. Cui rei ipse testimonium dat per Oseam dicens, Ero quasi ros Israel, germinabit quasi lilium, & erumpet radix eius, vt libani. Ibunt rami eius, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius, vt libani. Conuertentur sedentes in vmbra eius: viuent tritico; & germinabunt quasi vinea. Septuaginta verò auctores ita hunc locum reddunt, ἐπὶ συναγωγὴν λίθων κοιμᾶται, ἐν δὲ μέσῳ χαλίκων ζήσεται. in aggregatione lapidum dormit: in medio autem silicum viuet. גל gal verterunt ipsi lapidum aggregationem, sicut & noster interpres aceruus petrarum, ea de causa quam diximus. Per paraphrasin autē explicarunt, Dormit, id quod ad verbum est in Hebræo, Radices eius implicabuntur, seu densabuntur: vt noster vertit interpres; hoc est, Securus dormit, pacem multam agit, sicut de se dixit Dauid, In pace in idipsum dormiam, & requiescam. Ad idem pertinet, quod sequitur in medio silicum viuit: hoc est, vndique munitus, & benè tutus esse videtur. Volunt autem (vt diximus) septuaginta viri de scelerato id intelligi. Conuenitque optime in illos, cum læti viuunt, multique eis amici, multæque diuitiæ suppetūt. Sicut ex Ezechielis loco citato intelligitur.

Boni firmas agũt radices.

Osee.14.

Ezech. 31.

Psal.4.

18 *Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum, & dicet, Non noui te.*

19 *Hæc est enim lætitia viæ eius, & rursum de terra alij germinentur.*

Plantæ similitudine docet, quod dixerat versu septimo, In tantū, vt si priora tua fuerint parua, & nouissima tua multiplicentur nimis. Hoc est viri boni damna facilè resarciri posse, & in longè maiorem dignitatē ipsum restitui, Nam quemadmodum si planta viriditatem, & radices habens è loco suo ita penitus conuellatur, vt nullum eius reliquum sit vestigium, (hoc enim significat

cum

cum dicit, ***negauit eum,*** & dicet, ***Non noui te,*** Id est, si quispiam, ita explantet eam, vt locus eius dicat, ***Non noui te.*** Itaque se habeat, ac si nunquam ibi plantata fuisset nullum ex ea re detrimentum accipiet. Nam alio loco plantata, & maiores radices aget, & vehementius germinabit: & ita intelligitur, quod dicit. ***Hæc est lætitia viæ eius, vt rursus de terra alij germinentur.*** Hoc est: eius natura fert, vt ex hoc emolumentum accipiat, si altero scrobe depangatur. Vt ex virgultis intelligitur, qui terræ committuntur, vt in arborem insurgant. Ita vir pius licet aliquando aduersa fortuna iactetur maximamque faciat iacturam, facilè Dei ope ita restituitur, vt non incommodum, sed commodum maximum ex calamitate sua accepisse videatur. Ita Christus se comparat cum grano tritici, quod in terra mortuum multum fructum affert. Et Paulus ait, Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Quadrant etiam hi duo versus in impios, de quibus (vt diximus) explicantur à septuaginta auctoribus: hoc est, quamuis iniqui securè viuere, & satis firmis præsidijs muniti videatur, cum tamen Deus pœnas ab eis voluerit repetere, ita penitus suis fortunis, & opibus euertentur, quemadmodum planta aliquando ita radicitus conuellitur, vt nullũ eius in scrobe, vbi erat, appareat vestigium. Ita Dauid ait, Vidi impiũ *Psalm. 36.* superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani: transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Illud autem, ***Hæc est enim lætitia viæ eius,*** quod ad verbum ex Hebræo noster expressit interpres, Septuaginta ita traduxerunt ὅτι καταστροφὴ ἀσεβοῦς τοιαύτη quoniam subuersio impij huiusmodi, hoc est: huiusmodi exitum habebit lætitia, & prosperitas impij. Paraphrasi enim vsi sunt, vt id iuxta suam sententiam explicarent, cum hos versus de viris iniquis (vt diximus) intellexerint, vt ex hoc loco cognoscitur. Quod sequitur autem, ***vt rursum de terra alij germinentur.*** Græcè ἐκ δὲ γῆς ἄλλον ἀναβλαστήσει: è terra vero alium germinabit, subaudi impium, idest, Quamuis ita acerbè agatur cum impio, ita conuellatur, & penitus euertatur, tamen non deerit alius, qui eius peruersum sequatur exemplum. Proprium enim impij est, cum sit stultus non cauere, neque aliorum periculis sapientiorem fieri: vt ex tertio, & quarto libro Regum facilè patet. Qui maximas narrant clades Regum Israel: nemo tamen alterius misero, & calamitoso exemplo cautior reddebatur. Hoc est, quod Salomon dicit in Prouerbijs, Sapiens timet, & declinat à malo, stultus transilit, & confidit.

20 *Deus non proijciet simplicem, nec porriget manum malignis.*
Concludit totius statum controuersiæ. Ita etiam dixerat Eliphaz cap. 4. Quando recti deleti sunt? quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem, &c. flante Deo perisse. Non potest autem Deus (vt dicit Baldad) simplicem proijcere, cùm eius similis valde sit: & vnaquæque res sicut se, ita & sibi similem diligit. Præsertim cū
Psal. 9. dicat Dauid, Tibi derelictus est pauper: orphano tu eris adiutor. *Nec etiam porriget manum malignis*, Id est eis non fauebit, nec erit adiutor, cum Deo ipsi repugnent, & valde contrarij sint. Dicit etiam de Deo Dauid, Conteret brachium peccatoris, & maligni.
21 *Donec impleatur risu os tuum, & labia tua iubilo.*
Persistit in eo quod dixerat, Euigilabit ad te, &c. in tantum, vt si priora tua fuerint parua, nouissima tua multiplicentur nimis. Ait ergo modo, Euigilabit ad te. Id est tibi aderit, tantisque bonis in dies augebit, donec à malis omnibus recreatus vehementer læteris, maximasque Deo gratias agas. Ita enim bonis accidit hominibus, vt post magnas calamitates consolationem, & læ-
Psal. 125. titiam maximam accipiant dicente Dauide, In conuertēdo Dominus captiuitatem Syon, facti sumus sicut consolati: tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione. Septuaginta interpretes hunc, & sequentem versum non ad Iob secundā personam, sed ad tertiam referunt, non os tuum, sed ἀληθινῶν verorum traducentes. Nam etiam in Hebræo transitur à tertia persona in secundam. Siquidem superiori versu de tertia loquebatur, non proijciet simplicem, neque porriget, &c. Et propterea Septuaginta tertiam personam reliquerunt etiam sequentibus. Non enim transitus à persona in personā tam frequenter à Græcis atque Latinis, quàm ab Hebræis vsurpatur.
22 *Qui oderunt te, induentur confusione:*
Id est sanctorum virorum inimici conturbabuntur, & magno afficientur pudore, cum eos à malis vindicatos felicem vitam agere, & gloria florere videant. Id quod fortè Baldad, & alij Iob amici postea experti sunt, cum Iob, & è malis emersisset, & multis à
Iob 42. Deo ornatus fuisset beneficijs, ipsi vero reprehensi fuissent, quòd non locuti fuerint rectum coram eo, sicut seruus suus Iob, vt in fine libri narratur. Et Dauid ait, Confundantur, & deficiant detra
Psal. 70. hentes animæ meæ, operiantur confusione, & pudore, qui quærunt mala mihi. *Et tabernaculum impiorum non subsistet.* Quantumuis ab eis pro virili parte magnis munitionibus firmetur, quia super arenam semen fundatum fuit, vt est in Matth. Sicut
Matth. 7. etiam antè dixerat ipse, Innitetur super domum suam, & non
stabit:

ſtabit: fulciet eam;& non conſurget. Dauid etiam ſceleratis hominibus imprecatur dicens, Fiat habitatio eorum deſerta: in tabernaculis eorum non ſit, qui inhabitet. Palm. 68.

CAPVT. VIII.

ET reſpondens Iob, ait A
2 *Vere ſcio quòd ita ſit, & quòd non iuſtificetur homo compoſitus Deo.*
3 *Si voluerit contendere cum eo non poterit ei reſpondere vnum pro mille.*
4 *Sapiens corde eſt, & fortis robore: quis reſtitit ei, & pacem habuit.*
5 *Qui tranſtulit montes, & neſcierunt hi quos ſubuertit in furore ſuo.*
6 *Qui commouet terram de loco ſuo & columnæ eius concutiuntur.*
7 *Qui præcipit Soli, & non oritur: & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo.*
8 *Qui extendit cœlos ſolus, & graditur ſuper fluctus maris.*
9 *Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas, & interiora Auſtri.* B
10 *Qui facit magna, & incomprehenſibilia, et mirabilia, quorum non eſt numerus.*
11 *Si venerit ad me, non videbo eum: ſi abierit non intelligam.*
12 *Si repente interroget, quis reſpondebit ei? vel quis dicere poteſt, cur ita facis?*
13 *Deus cuius iræ nemo reſiſtere poteſt, et ſub quo curuantur, qui portãt orbem:*
14 *Quantus ergo ſum ego, vt reſpondeam ei, et loquar verbis meis cum eo?*
15 *Qui etiam ſi habuero quippiam iuſtum, non reſpondebo, ſed meum iudicem deprecabor.*
16 *Et cum inuocantem exaudierit, me, non credo, quòd audierit vocem meam.*
17 *In turbine enim conteret me, et multiplicabit vulnera mea etiam ſine cauſa.*
18 *Non cõcedit requieſcere ſpiritũ meum, et implet me amaritudinibus.*
19 *Si fortitudo quæritur, robuſtiſſimus eſt: ſi æquitas iudicij, nemo audet pro me teſtimonium dicere.* C
20 *Si iuſtificare me voluero, os meum condemnabit me: ſi innocentem oſtendero prauum me comprobabit.*
21 *Etiam ſi ſimplex fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea, et tædebit me vitæ meæ.*

Vnum

22 *Vnum est quod locutus sum, et innocentem et impium ipse consumit.*
23 *Si flagellat occidat semel, et non de pœnis innocentium rideat.*
24 *Terra data est in manus impij, vultum iudicum eius operit, quòd si nō ille est, quis ergo est?*
25 *Dies mei velociores fuerunt cursore: fugerunt, et viderunt bonum.*
26 *Pertransierunt quasi naues poma portantes, sicut aquila volans ad escam.*
27 *Cum dixero, Nequaquam ita loquar, commutato faciem meam, & dolore torqueor.*
28 *Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti.*
29 *Si autem, & sic impius sum, quare frustra laboraui?*
30 *Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ.*
31 *Tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimenta mea.*
32 *Neque enim viro qui similis mei est, respondebo: nec qui mecum in iudicio ex æquo possit audiri.*
33 *Non est qui vtrunque valeat arguere, & ponere manum suam in ambobus.*
34 *Auferat à me virgam suam, & pauor eius non me terreat.*
35 *Loquar, & non timebo eum, neque enim possum metuens respondere,*

1 *Et respondens Iob ait.*
2 *Verè scio, quòd ita sit, & quòd non iustificetur homo compositus Deo*

Concedit fundamentum, quod iecit Baldad ad disputādum cum Iob, Deum non supplantare iudicium, nec omnipotentem subuertere, quod iustum est. Quod planum & cōtestatum esse demonstrat ex eo quod homo Deo comparatus non posit iustificari, iustificaretur autem, si Deus in eo puniendo supplātaret iudicium. Pro iure enim suo diceret ei, Cur me indignè punis? in quo peccaui? quid commerui? Cur iniquus erga me es? Iustificatur autem Deus, cùm hominem vlciscitur, atque vindicat, idque ingenue hominem fateri oportet (vt dicebat Esdras, Et nunc quid dicemus Domine Deus noster post hæc, quia dereliquimus mandata tua. Domine Deus Israel iustus es tu, quoniam derelicti sumus, qui saluaremur, sicut die hoc. Ecce coram te sumus in delicto nostro, non enim stari potest coram te super hoc. Vel vt Christus

1. Esd. 8.

ſtus dicebat, Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte, Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu, Semper enim exiſtimandum eſt Deum æquum exercere iudicium, quacumque in nos ratione animaduertat. Diximus etiam de hoc huius libri capite quarto, cum illud Eliphaz tractaremus, Nunquid homo Dei comparatione iuſtificabitur? Matth. 26.

3 ***Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei reſpondere vnum pro mille.***

Id eſt ſi quiſpiam temerarius homo auderet ſe cum Deo comparatum iuſtificare, ac iudicio cum illo contenderet querens, Quid commerui? ex mille criminibus, quæ à Deo intenderentur ei, vel vnum non dilueret. Eſtque numerus finitus, pro infinito, ſicut dixit Dauid, Mille anni ante oculos tuos, ſicut dies heſterna. Quare non contendere cum Deo; ſed tacere debet homo, in malis, & incommodis, quæ patitur, ſicut narrat Amos monendum eſſe eum, qui tot funera è domo ſua efferre viſurus erat; Et dicit, (ait) et tace, & nō recorderis nominis Domini, quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum minorem ſciſsionibus. Dauid etiam de ſe ſcribit, obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu feciſti, amoue à me plagas tuas. Pſalm. 79. Amos. 6.

4 ***Sapiens corde eſt & fortis robore.***

Probat cum Deo minimè contendendum eſſe: nam ſi ſapientia & æquitate, cum illo contendamus, ſapientiſsimus eſt: ſi viribus, fortiſsimus. Quare rectè addit. ***Quis reſiſtit ei, & pacem habuit?*** Id eſt, qui victoriam in bello cum eo conſecutus fuit? aut non magnum detrimentum fecit?

5 ***Qui tranſtulit montes, & neſcierunt hi quos ſubuertit in furore ſuo.***

Probat ex effectis Iob Dei ſummam eſſe potentiam atque ſapientiā, Ex eo quod neſciuiſſe dicit montes, quos ſubuertit. Exiſtimo autem hāc montium tranſlationem aquis diluuij eſſe factam cuius erat multa, & recens temporibus illis memoria. Non enim dubium eſt, quin magnas tunc terra agitationes habuerit, alioſq; montes explanatos, alioſque denuò altiſsimos eſſe factos. Nam ſi flumine exundante magna per agros glebarum, & lapidum accidit cōmutatio, quid tāta inundatione, vt vniuerſa terra tot dies aquis eſſet ſubmerſa, ita vt quindecim cubitis, altiſsimis montibus altior eſſet, non agitatum, & commotum fuiſſe putemus, Quē tunc totius maris æſtum fuiſſe credemus: ſi Oceanus ipſe per ſe æſtu maximo feruet? Quare mihi perſuadeo longè diuerſam terræ faciem, atque formam diluuium reliquiſſe. Ita enim intelligo illud, quod narratur in Geneſi de quatuor illis fluminibus Phiſon Diluuium longè diuerſam terræ faciem reliquiſſe. Geneſ. 2.

son, Geon, Tigri, & Eufrate, quòd vno fluuio coniuncti, qui vniuersum rigabat paradisum, postea in hos quatuor diuidebatur. Cum Eufrates, & Tigris notissimi sint, qui tamen ex longè diuersis montium Armeniæ partibus oriuntur, Babyloniæque coniuncti vno eodemque alueo in mare Persicum intrant. Suntque longè ab eo disiuncti, qui Aetiopam alluit, qui Nilus esse putatur, & ab alio qui terram Abilad, qui Ganges esse creditur, Quæ flumina non nisi diluuio tam longe latèque modo separata sunt. Ex hoc ergo puto diuersam terræ formam post diluuium remãsisse, & tunc hos montes esse translatos, de quibus hic loquitur Iob, præsertim cum dicat ipse. *Et nesciunt hi quos subuertit in furore suo.* Quod de illa hominum multitudine, quæ Dei maxima ira obruta perijt, intelligitur.

¶ *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* Ponit alium Dei effectum ad eius summam potentiam cùm infinita sapientia coniunctam demonstrandam. Qui locus difficilis quidem videtur, valdèque illustraretur ex Pythagoricorum sententia existimantium terram moueri natura sua, nec aliter posse stellarum motus tam longè tarditate, & celeritate dissimiles explicari. Quam sententiam tenuit Philolaus, & Heraclides Ponticus, vt refert Plutarchus in libro de placitis philosophorũ: quos secutus est Numas Pompilius, & quod magis miror, Plato diuinus senex factus. Ita vt secus existimare absurdissimum esse diceret; vt narrat idẽ Plutarchus in suo Numa, & Hippocratès libro de Flatibus Aerẽ τῆς γῆς ὄχημα, id est terræ vehiculum esse dicit. [redacted]

[illegible]

Quæ hic deleta sunt ... ex præscripto sacræ Inquisitionis Romanæ, hoc Anno 1616, tollenda sunt, eo quod eius sententia, quæ sequitur, copernicum asserentis terram perpetuo moveri ab occidente in orientem, sole manente immobili, damnata est, tanquam repugnans sacræ scripturæ, ut in psal. terra autem in æternum stat. et item qui fundavit terram super stabilitatem suam, et ecclesiastes. 1 oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur gyrat ibidem, et in circulos suos revertitur.

[illegible]rum. Cuius motus rationē neque Pro-
[illegible] mouerunt. Verumtamen harum
[illegible]x motu terr[illegible] à Copernico decla-
[illegible]lior[illegible] [illegible] tius conu[illegible]
[illegible] in Eccl[illegible]
[illegible] signif[illegible]

[illegible]

tamen hæc antiqu[illegible]
[illegible] non ita [illegible], potest tamen in terræ motus conuenire, quibus nonnunquàm terra conquassatur. Vel potius, vt significet reuerentiam maximam, quam exhibet terra Deo, timoremque, quo illum veneratur, & iussis eius obtemperat, vt nutu eius tota tremefiat, atq; discedat. Sicut quidam de Ioue dixit, Nutu tremescit Olimpum, Dauid etiam ait, Commota est, & *Psalm. 17.*
contremuit terra: fundamenta montium conturbata sunt, & cōmota sunt, quoniam iratus est eis. Ita enim in monte Synai labes maxima facta fuisse narrant, cum Deus in illum, vt legem ferret, descenderet. Vt alio loco canit ipse Regius vates, Montes exulta *Psal. 113.*
stis sicut arietes, & colles sicut agni ouium. A facie domini mota est terra à facie Dei Iacob.

7 *Qui præcipit soli, & non oritur, & stellas claudit, quasi sub signaculo.* Possumus locum hunc interpretari de illa naturæ lege, qua dies noctesque inter se ordine sapientissimo succedunt. Id est, Qui soli constituit tempus, quo eum oriri, vel non oriri oportet: stellis etiam, quo vel apparere mortalibus, vel non apparere debeant.

Quas

Quas clausas quasi subsignaculo dicit alludens ad rationem agẽdi eorum, qui sua tantum voluntate volunt aliquid vel ostendi, vel non ostendi. Quòd solet ab eis signari, vt literas signamus, ne aperiatur, nisi ab eis, ad quos mittuntur, Ita Deus stellas claudit, quasi sub signaculo, quia sua voluntate eas vel ostendit hominibus, vt nocte fit: vel celat, vt die contingit. Ex hac etiam dierum

Psal. 18. noctiumque vicissitudine Dei potentiam, & maiestatem prædicat Dauid dicens, Cæli enarrant gloriam Dei, &c. Dies diei, eructat verbum & nox nocti indicat scientiam. Ex ortu etiam solis paulò post dicens, In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tan-

Psal. 103. quàm sponsus procedens de thalamo suo. Et alio loco, Fecit lunã in tempore, sol cognouit occasum suum: posuisti tenebras, & facta est nox, &c. ortus est sol, &c. Vel potest locus intelligi de tenebris, quas aliquando Deus nonnullis regionibus obduxit ad homines sceleratos vindicandos, vt in Exodo Ægyptis euenisse scribatur, & in Matthæo Iudæis, Christo moriente. Explicatur etiam à Chaldæo, de nubibus in cælo coactis. Prior tamen expositio mihi magis accommodata videtur.

8 *Qui extendit cælos suos.*

Id est efficit, atque creat, quos extendere dicit, quia rariores sunt

Psal. 103. natura sua cæteris vniuersitatis partibus. Sic etiam dixit Dauid, Extendens cælum sicut pellem. Hebræique vocant firmamentum siue cælum רקיע raquiah, quod est propriè expensum aut extensũ. *Et graditur super fluctus maris.* Id est imperat mari, & res mirabiles

Psal. 103. edit in illo, sicut dixit Dauid, Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum id est, nubes agis, & impellis quo vis, & ventorum impetum coerces, vel excitas, sicut eques equum, quo insidet, reprimit & impellit. Ita Iob dicit Deum gradi super fluctus maris. Quia eius voluntate, vel sedatur, vel agitatur mare, & mirabile videtur omnibus dicente Dauid, Mirabiles

Psal. 106. elationes maris; mirabilis in altis Dominus, & alio psalmo, Qui descendunt mare in nauibus, ipsi viderunt opera Domini & mirabilia eius in profundo. Dixit & stetit spiritus procellæ. Et exaltati sunt fluctus eius. Sequitur autem.

9 *Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas & interiora Austri.*

Vt hunc locum, qui nõnihil habet difficultatis, explicemus, oportet primo animaduertere non eodem ordine hæc stellarum nomina apud vulgatum poni, quo sunt in Hebræo: quod latuit Paguinum, & ob eam rem in sua versione huius loci, & in suo thesauro in dictione עיש hus nonnihil errauit. In sua versione, quoniam עש has, Arcturum traduxit. In suo thesauro, quod putauerit etiã

vulgatum,

vulgatum,qui Hieronymus est illi,ita hic traduxisse,עש has verò non Arcturum,sed Hyadas significat, quæ tertio loco sunt in vulgato nostro.Quod planum est,primò ex natura nominis,nam oritur à radice עוש hus,quæ congregare significat. Quare significabit congregationem stellarum,cuiusmodi Hyades sunt,Tū quòd septuaginta viri non Arcturum,sed Pleiades conuertunt,quæ eædem,quæ Hyades à nonnullis esse putantur, vt mox dicemus:saltem nemine discrepante sunt stellarum congregatio. Accedit ad hoc,quòd vulgatus noster כימה chima, quod tertio loco hic ponitur in Hebræo,quod Hyades hic Pagninus vertisse putauit, in Amos capite quinto,versu octauo Arcturum interpretatur. Non ita verò facilè posset explicari vulgatus, si idem nomen hic Hyades,& in Amos Arcturum explicaret. Quare coiectura non leuis est inuerso ordine hæc syderum nomina posita esse in vulgato, vt quod in illo,primo,in Hebræo tertio loco ponatur, & quod in illo,tertio,in Hebræo sit primo loco, & ita facilè hæc versio, cum septuaginta virorum versione,& cum Amos loco citato concilia tur.Sed huius libri.c.38.vers.31.כימה cima Pleiades transfert vulgatus, quare ambigua hæc vox ipsi fuisse videtur. Hyades igitur stellæ septem sunt in capite Tauri ἀπὸ τοῦ ὕειν Græcis dictæ, quod est pluere. Quod pluuias quando oriuntur, vel occidunt,afferre soleāt.Has Latini Suculas uocant ignorantes Græce linguæ,vt Tyro Ciceronis libertus opinabatur,quòd ἀπὸ τῶν ὑῶν, hoc est à suibus duci putarent, vt Gellius narrat lib. 13. cap. 9. Congruunt verò Hyades cum natura Saturni, & nonnihil cum natura Mercurij. Licet earum maior,quæ est primæ magnitudinis, sit natura Martis:quam Latini Palilicium Chaldæi Aldebaram Græci λαμπαδίας nominant.Cuius longitudo temporibus Ptolemei duodecim partibus Tauri cum latitudine Australi partibus.5.scrupulis.10.Septuaginta tamen viri πλειάδας pleiadas transferunt, quæ easdem, quas Hyades Proclus de Sphera esse duxit:nam eas etiam collocat in fronte Tauri. Quidam tamen Vergilias, quas Latini esse credunt,quæ ante genua Tauri ponuntur,pertinētque ad naturam Saturni,& aliquantulum ad naturam Veneris.Quòd Oriona dicit in Hebræo est כסיל chesil. Quod hoc loco, & in Amos, & vulgatus, & Hebræi Oriona declarant. Est autem non stella, sed Sydus Australe iuxta frontem Tauri ex stellis. 38. compositum, quarum duæ tantùm sunt primæ magnitudinis. Vna quæ in humero eius dextro refulget subrussa Martique,& aliquantulū Mercurio attribuitur. Pertinebatque Ptolemæi temporibus ad part. 2.geminorum cum latitudine Australi part.17. Altera splendida

I in

in sinistro pedes quæ est ei cum fluuio communis;estque Iouialis, & nonnihil Saturnalis in Tauri partibus. 19. cum scrupulis. 50. Solent autem oriente Orione tempestates maximæ excitari. Et ita quidam poeta dixit.

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

Septuaginta tamen auctores ἕσπερον vesperum transtulerunt, qui est planeta, quem Venerem Astrologi vocant. Ex quo apparet nõ satis exploratam esse huius nominis significationem, sed cùm parum attineat ad Iob vel spiritus sancti sententiam assequendam, quæ nam hæc sidera sint exactè scire, leuiter id curandũ est. Quod significarunt septuaginua interpretes, cùm illud Amos conuertentes facientem Arcturum, & Orionem, Prætermittẽtes species, genus transtulerunt, sic ὁ ποιῶν πάντα καὶ κατασκευάζων faciens, & adorans omnia. Quòd Arcturum dicit iu Hebræo est כימה chima (ut diximus) tertio loco positum in Hebræo, & ita conuertunt septuaginta, & ipse vulgatus in Amos: sed huius libri. c. 38. vers. 31. כימה chima Pleiades trãsfert vulgatus. Quare ambigua hæc vox fuisse videtur ei. Dicitur autem à Græcis Arcturus παρὰ τὴν ἄρκτου οὐράν. Id est, ab Vrsinæ caudæ similitudine. Est enim quasi iu cauda Bootæ signi. Nam describitur à Ptolemæo inter eius crura. Cuius longitudo temporibus Ptolemæi viginti septem Virginis partibus fuit, latitudo vero est Borealis partibus triginta & vna, scrupulis verò triginta. Estque primæ magnitudinis. Quòd si stellarũ, quas nunc cõmemorauimus longitudini partes addas. 27. & scrupulos. 2. quibus æquinoctia præcesserunt, huius temporis loca dodecatemorijs constabunt. Arcturus igitur Bootæ syderis stella est; cuius ortus, & occasus tempestates solet commouere. Has ergo stellas per Synedochum pro toto genere posuit stellarum. Ex quibus cognosci vult admirabilem potentiam & sapientiã Dei, qui eas fecit, & per eas orbem terrarum guberuat, moderatut, & eius rationes procurat. Certum enim est, vt Aristoteles ait, Hunc mundum inferiorem regi vi, atque motu superioris. Hoc loco nõ, prætereundum silentio est, quàm longè sit antiquior in Ecclesia, & populo Dei Astrologiæ cognitio, quàm vel apud doctissimos quosque paganos. Nam huius distributionis stellarum in sydera primos mentionem fecisse legimus Hesiodum, & Homerum: quibus plus mille annis Iob antiquior fuit.

10 *Qui facit magna, & incomprehensibilia, et mirabilia, quorum non est numerus.*

Conclusio est eorum, quæ dixerat, qua generatim enunciat, quæ speciatim pronunciaret. Declarauimus autem hunc versum capite

te quinto: eandem enim habet sententiam, eisdemque apud Hebræos verbis elatam, quam ille, quem dixerat Eliphaz, Qui facit magna, & inscrutibilia, & mirabilia absque numero. Quod magno mihi argumento est plurimi esse faciendos sermones amicorum Iob, cum eos sibi vendicet ipse ad suam causam defendendã. Hoc etiam probat id, quòd nos capite quarto posuimus propositiones eorum esse veras atque doctissimas, assumptiones tantum ratiocinationis esse falsas. Ex quo fit, vt nihil concludant, quod Iob summæ dignitati deroget. Non solum autem verba, atque sententias Iob ab Eliphaz, sed etiam methodum, & rationem disserendi mutuatus est, vt ex sequenti versu constabit, aic enim.

11 *Si venerit ad me, non videbo eum: si abierit non intelligam.*

Quemadmodum Eliphaz quinto capite Dei summam potẽtiam disputauit, & ex effectis naturalibus, & ex effectis moralibus: ita & Iob eandem prosequitur rationem. Positisque rebus naturalibus, accedit modo ad morales, & in ea re versatur, quæ est totius suæ causæ firmamentum, & ad se defendendum, & ad refutandos aduersarios suos. Quoniam Eliphaz, & Baldad hominum pietatem, & voluntatem Dei erga illos ponderare videbantur ex commodis, vel incommodis, quibus afficiuntur à Deo, vterque enim ample disseruit bonis bene, impijs vero male esse. Quod quomodo intelligi oporteat, vt verum sit, proprijs locis explanauimus. Sed quia in eo tantum Iob detrahebant, si assumerent, ob eam rem Iob detrimentum fecisse, quòd esset iniquus; ipse hoc loco ratiocinationis assumptionem refellens sapientissime tractat, ex commodis, vel incommodis, quæ homines à Deo in hac vita suscipiunt, concludi non posse, se cum illis Deum amice, vel inimice gerere. Nam ita Deus in hoc seculo cum hominibus dirigit amicitiam, vt eos beneuolentia Dei erga illos omnino lateat. In quo Dei eximia potentia cum summa sapientia coniuncta vehementer apparet, vt cum tot singulis hominibus, & emolumenta, & detrimenta, quam diu viuunt, afferat: cognosci tamen non possit, vtrum a maleuolo, vel beneuolò in eos animo proficiscantur. Ex hac etiam re Salomon admirabilem Dei potentiam commendat dicens, Et intellexi quòd omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem, eorum quæ fiant sub sole, & quanto plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniet. Etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiose intelligerem. Sunt iusti, atque sapientes, & opera

Eccles. 8. & 9.

Dei sapientia & potẽtia ex officijs erga homines.

eorum in manu Dei,& tamen nescit homo vtrum amore an odio dignus sit. Tum hac doctrina vehementer refelluntur, & irritæ fiunt Baldad,& Eliphaz,quibus in Iob inuehebantur, orationes. Tractauimus autem nos hunc locum, & quem citauimus Salomonis in libro nostro secundo de vera religione cap. 19. vt probaremus aduersarijs nostris hæreticis, nihil certi nos habere posse vtrum in gratia simus cum Deo: & tota, quam tradidimus doctrinam, hoc loco implicata est. Ait ergo Iob. *Si venerit ad me*. Id est, si mihi beneuolus adfuerit, *Non videbo eum si abierit*. Id est, si à me alienatus fuerit, mihique maleuolus defuerit, *Non intelligam*.

12 *Si repente interroget, quis respondebit ei? vel quis dicere potest, cur ita facis?*

Volũtas Dei erga homines non cognoscitur.

Qvoniam superiori versu acutissime funditus deiecit aduersariorum præsidium, ex quo illi erant infesti. Nunc refutat illud, quod superiori capite multis Baldad disputauit, suæque videbatur esse orationis status, Tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deum, & omnipotentem fueris deprecatus; si mundus incesseris,statim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ. Nam si intelligat id de huius vitæ damnis, quæ resarciri existimet, simul ac quispiam Deum fuerit precatus, & eius clementiam implorauerit, id refellit Iob. Nam contingit nonnunquam, vt iram Dei, & pœnas, quas in hoc seculo nobis imponit, nullius precibus, nullis lacrymis à se homo deprecari possit. Siquidem dubium non est, quin peccati sui pœnituerit Adam, Deumque fuerit precatus: pœnas tamen omnes, quas statuit ei, pependit, & ad hanc diem eius posteri persoluunt. Dauid etiam vehementer in scelere suo doluit: nihil tamen effugere potuit eius supplicij, quod ei Deus, vt Nathan prædixit, excogitauit. Ita etiam Moysi, & Aaron noxam quidem ignouit: pœnam tamẽ non videndi hæreditatem populo promissam sumpsit ab eis. Ita cum Samuel nuntiaret Saul Supplicium adferendum,pro eo,quod non exciderit vniuersum regnum Agaga addidit,Porro triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur:nec enim homo est,vt agat pœnitentiam: qui locus hac ratione de pœna in hoc seculo soluẽda optime explicatur. Quod etiam non semper precibus venia impetrari possit à Deo supplicij in hac vita pro scelere constituti, vt Baldad significare videbatur,satis demonstrant illa verba,quæ Deus Hieremiæ dixit, Si extiterint Samuel, & Moyses coram me, non est anima mea ad populum istum. Eijce illos à facie mea, & egrediantur. Id est,

Genes. 3.

2. Reg. 12.

Pœnarum in hac vita soluendarum venia a Deo nonnũquam impetrari nõ potest.

1. Reg. 15.

mecum

mecum precibus ſuis non agent, vt in exilium eos non pellam. Hanc rem latius perſecuti ſumus in Zacharia noſtro capite primo, verſu duodecimo, & capite quinto, verſu octauo. Et propterea dicit Iob. *Si repente interroget.* In Hebræo eſt ſi יחתף iahatoph ſi rapiat, id eſt in ſupplicium. Et ita ſeptuaginta tranſtulerunt ἐπαλλάξῃ ſi deleat. Sed quia vulgatus rectè etiam intellexit, ſi rapiat in iudicium, vt coniungatur aptius cum eo, quod hoc capite dixerat, Si voluerit contendere cum eo, non reſpondebit ei vnum pro mille: id totum liberiore verſione explanauit vertens, Si repente interroget. *Quis reſpondebit ei?* In Hebræo quis ישיבנו ieſibenu, reuocabit eum, & ſic ſeptuaginta reddiderunt ἀποστρέψει conuertet. Id eſt, quis eius reprimet iram, & ſupplicio liberabit? Vulgatus vero *reſpondebit ei?* traduxit, vt melius coagmentaretur ſuæ Paraphraſi, qua *interroget* proxime conuerterat, *vel quis dicere poteſt, cur ita facis?* Id eſt, quis cum eo contendet, vt eum coerceat? cum triumphator ſit, & pœnitudine non flectatur, vt Samuel dixiſſe commemorauimus. Quod amplius ſequenti verſu ipſe Iob declarat dicens.

13 *Deus cuius ira nemo reſiſtere poteſt.*

Quoniam ipſe omnium potentiſsimus eſt. Et idcirco ſcribitur in ſapientia. Quis dicet tibi, quid feciſti? aut quis ſtabit contra iudicium tuum? aut quis in conſpectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? Aut quis tibi imputabit, ſi perierint nationes quas tu feciſti? Non enim eſt alius Deus quàm tu. In Hebræo vero eſt, ſi verbum de verbo conuertamus, Deus non reuocabit iram ſuam. Id eſt, ſi ſemel aliquem in hac vita vlciſci omnino decreuerit, vt ex multis ſcripturæ locis à nobis proxime probatum eſt. Et hanc vulgati ſententiam ſeptuaginta reddiderunt ὁ θεὸς οὗ ἀναπόστρεπτος ἡ ὀργή Deus cuius ira eſt irreuocabilis. *Et ſub quo curuantur, qui portant orbem.* Probat neminem ei poſſe reſiſtere. Nam ij qui videntur auxilium ferre poſſe, eique reſiſtere, quia potentes habentur, Reges ſcilicet, & Principes, qui ad gubernacula ſedent orbis terrarum & propterea orbem portare dicit: hi inquam, *curuantur ſub eo.* Id eſt, ei victi cedunt, cum eos ipſe aliquando infregerit, & vehementer debilitauerit. Vt in diluuio expertum eſt, & in exciſione Sodomæ, & Gomorrhæ, & Pharaonis. Et hac de cauſa ei canit Dauid, Tu humiliaſti ſicut vulneratum ſuperbum, in brachio virtutis tuæ diſperſiſti inimicos tuos. Septuaginta transferunt ſub ipſo curuantur κήτη τὰ ὑπ' οὐρανόν cete quæ ſub cælo ſunt. Doctiſſime quidem, & huic libro aptiſsime potentes homines parabo-

Sap. 12.

Pſal. 88.

lice cete vocantes, ac Deus in huius libri capite quadragesimo suam ostendit potentiam, ex eo quod bestias domet immanissimas, vt elephantem, & cete. Draconem etiam vocant Dauid, & Esaias Pharaonem. In Hebræo autem vtroque loco est תנין tanin cetus. Hic vero locus Iob, de quo verba facimus, ita est in Hebræo, Sub eo curuantur, עזרי רחב hozre rahab, adiutores superbiæ. Reges etiam & principes significat. Quos viri, qui tantum humana sapiunt, firmissimum auxilium ferre posse confidunt: eos tamen fallet spes, si Deus stomachum suum erumpere decreuerit. Nam tunc huiusmodi solet adiutores prosternere, vt infirmissimum præsidium habere cognoscamus: dicente Esaia, Dominus inclinauit manum suam, & corruet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulque omnes consumentur.

Psalm. 73. *Esai. 51.* *Esai. 31.*

14 *Quantus ergo sum ego, vt respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo?*

Concludit ex maiori se non posse Deum sibi iratum pœnasque sumentem ab ira reuocare, aut precibus vllo modo placare. Contra quam dixerat Baldad, Tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deum, & omnipotentem fueris deprecatus, &c. Nam si nemo, atque adeo qui potentissimus videtur, ei resistere potest, quo magis ego miser atque afflictus non potero. Putabat enim Iob non posse morbum suum depelli, quòd pestilentissimus, & insanabilis natura esset, sed actum esse de se. Quare vanam, & inutilem ducebat consolationem, quam ei afferebant amici, valetudinem, si in Deum conuerteretur, recuperaturum.

15 *Qui etiam si habuero quippiam iustum, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor.*

Id est etiam si iustus, & pius fuero non contendam cum eo, neque pro meo iure postulabo, vt me tantis malis, & calamitatibus vindicet. Sed id tantum precabor, & eius clementiam, & misericordiam in hac re implorabo. Quo oratio confutatur Baldad dicentis, Si mundus, & rectus incesseris, statim euigilabit ad te: & pacatum reddet habitaculum iustitiæ tuæ: si in hac vita id necessario futurum esse intellexit. Nam possunt quidem viri sancti iustique pro iure suo à Deo petere, vt supplicijs apud inferos constitutis liberentur, vt beata, & æterna vita donentur, vt in hoc seculo bonis spiritualibus augeantur. Nam id meritis Christi infinitis consecuti sunt, vt hæc vere à Deo mereri, & ad hæc habenda ius suum experiri possint. At huius com-

commoda vitæ opes, honores, amicos integram valetudinem, ſicut non promerentur, ita neque pro iure ſuo poſcere poſſunt. Chriſtus enim tantùm, vt nos Deo reconciliaret, æternæque vitæ ius nobis reſtitueretur, res tam præclaras geſsit, & tantas diuitias perſoluit. Quare ius tantùm habent, & poteſtatem viri boni, vt Dei ſint filij, & eius perpetui hæredes regni. Huius vero vitæ bona tantum abeſt, vt officijs ſuis promereantur, vt ea potius de Chriſti ſeruatoris conſilio negligere, & contemnere debeant. Et ita facilè intelliguntur ſeptuaginta viri, qui illud, *Non reſpondebo*, paulò reddunt obſcurius, ita traducentes *οὐκ εἰσακούσεταί μου*, non exaudiet me. Id eſt, pro iure ſuo poterit precibus meis non reſpondere. Animaduertendum etiam eſt hoc & ſuperiori verſu ſeptuaginta auctores primam perſonam, in tertiam conuertiſſe, & tertiam in primam. Et verbum Hebræum, quod reſpondere ſignificat, audire interpretatos fuiſſe. Nã ſuperiori verſu illud, *reſpondeam ei*, ipſi Audiat me interpretati ſunt. Hoc verò verſu illud, *non reſpondebo*, interpretati ſunt, Non exaudiet (vt diximus) Quod cum ſemel, & iterum ſimul ab eis factum ſit, non temerè id, aut ignoranter feciſſe, ſed magno conſilio credendum eſt. Fortè Audit intellexerunt, quod conſequens ſit eius, quòd eſt, *reſpondebo*, id eſt, ſi me audiet concedendo, vt cum eo diſputem atque diſceptẽ. Nam reſpondere hic, diſceptare eſt, atque diſputare. Tum etiam, quia reſpondere, cùm in Deum transfertur, audire eſt. Reſpõdet enim ipſe eis, quos audit, vt ex ſequenti verſu cognoſcitur. Quo idem verbum exaudire interpretatur vulgatus, illud verò quod ſuperiori verſu vulgatus dicit, *Et loquar verbis meis cum eo*, verbũ de verbo in Hebræo eſt eligam verba mea ad illum, id eſt accuratam, & ſtudioſè compoſitam ad illum orationẽ habeam. Septuaginta verò primam etiam perſonam tertiam conuertentes traduxerunt, *διακρινεῖ τὰ ῥήματά μου*, diſcernet verba mea, id eſt, licèt mihi ipſe facultatem faciat diſceptandi veniendique in iudicium cum eo, ac meum ius perſequendi, orationemq; ad eam rem verbis ſelectiſsimis ego componam; ipſe tamen diſcernet, id eſt ponderabit verba mea, vt cognoſcat quidnam ego iuris habeam Sequitur autem.

16 *Et cum inuocantem exaudierit, me, non credo, quòd audierit vocem meam.*

Deus viros pios in luctu, & mœrore iacentes, vbi ipſius auxilium implorant, audit continuò, licèt non ſtatim malis liberet, dicente ipſo per Eſaiam, Erit antequàm clamẽt ego exaudiam, ad huc illis loquentibus ego audiam. Et per Dauidem De viro pio in ipſo ſpe- *Eſai.65.*

Psal.50. so sperante clamauit ad me, & ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum. Statim verò non eripit, quia commodius tempus expectat, & in quo maiores vtilitates patientia virtutis suæ vir pius percipiat. Est enim (vt ait) Dauid, Adiutor in opportunitatibus, Et alio psalmo, In manibus tuis sortes meæ sunt, id est tempora mea (vt ait Hebræus) scis quibus temporibus mihi ferre auxilium oporteat. Licet autem aliquantulũ permittat calamitatibus virum pium iactari, nullum tamen detrimentum ei, si in officio permanserit, sed magnum commodum afferent. Quæ cùm ita sint, sapientissimè dicit Iob. ***Et cum inuocantem me exaudierit.*** Id est, præsto mihi beneuolus adfuerit paratus ad opportuno tempore iuuandum. ***Non credo, quòd audierit vocem meam.*** Id est, certus non ero, nec religiosè credam audisse vocem meam; hoc est mihi amicum, & adiutorem esse. Persistit enim in ea, quam dudum posuit, sententia certos nos esse non posse amicitiam nobis esse cum Deo. Quod ex hoc loco apertissimè constat, nec vllo modo aduersarij nostri possunt tergiuersari, vt libro nostro de vera religione capite citato tradidimus. Quare hæc verba Iob non sunt eius, qui de Dei bonitate diffidat, vt temerè auctor Bibliæ Roberti Sthephani in scholijs suis quibusdã Hebræis assentiens mihi dicere videtur.

Cur Deus cõtinuo precanti non respondeat. *Psalm. 9.* *Psal.30.*

17 ***In turbine enim conteret me, et multiplicabit vulnera mea etiam sine causa.***

Idoneam quàm maximè causam reddit, cur meritò possit non credere, quòd eum Deus audierit. Nam licet eum Deus audierit, eumque amet, fortè tamen continget, vt summis eum malis, & miserijs premat, vlneraque imponant grauissima, & tanquàm turbine eum, & subita tẽpestate peruertat: vt in Christi seruatoris nostri indigna cæde videre licèt, qui quamuis pater eum audierit ipso dicente, Ego sciebam, quia semper me audis, Angelum præterea ad eũ cum mandatis miserit, vt eum in acerbissima consolaretur tristitia: tamen contumelijs onustus, grauissimis doloribus affectus, iniquissimo iudicio oppressus, tanquam turbine, breuissimo temporis spatio, in crucem actus, & crudelissima morte consumptus est, vt prædixerat Esaias, De angustia, & de iudicio sublatus est, id est, vix vinctus, vix in iudicium vocatus in ipsa rerum angustia, cum hostes eius animis sæuirent, subitò extremo supplicio mulctatus perijt. Id quod euenire potest alijs veris, & intimis amicis, vt contigit Apostolis diuo Laurentio, & alijs. Quare rectè dicit Iob ***In turbine conteret me.*** Quod autem miseriæ, & calamitates vehementer cogant timere virum atque adeò sanctissimum,

Ioan. 12. *Esai. 52.* Calamitates cogunt nonnunquam timere vt Deus sit alienatus.

mum, qui aliàs de sua cum Deo amicitia certus non sit, ne fortè fuerit immutatus declarat apertè Dauid, In die tribulationis meæ Deum exquisiui,&c. Renuit cõsolari anima mea, &c. Et meditatus sum nocte cum corde meo. Nunquid in æternũ proijciet Deus, aut non apponet, vt complacitior sit adhuc? Aut in finem misericordiam suã abscindet?&c. Vera igitur hæc causa est eius, quod dixerat Iob: *Non credo, quod audierit vocem meam*. Quod dicit, *Etiam sine causa*, Id est nullo merito, sine vlla culpa eius qui mala & detrimẽta patitur. Sicut secũdo capite dixit Sathanæ Deus, Tu commouisti me aduersus eum, vt affligerem eum frustra. Non enim merentur officijs suis (vt posuimus) viri sancti, vt ab huius vitæ malis securi sint: imo è re illorum est, vt in eis versentur, quo Christum magistrum, & ducem suum imitantes tolerantia, & fortitudine sua hæreditatem regni cælestis promereantur. Quare *sine causa* & sine culpa sua possunt à Deo in miserias, & calamitates detrudi. Sequitur autem. Psalm. 76.

18 *Non cõcedit requiescere spiritũ meum, et implet me amaritudinibus.* Potest id per futurum reddi, sicut est in Hebræo, vt clarior sit amplificatio eius, quod dixerit, *In turbine conteret me*. Id est tãtis me premet, & vrgebit anxietatibus, & angustijs, vt extollere caput, & respirare non possim.

19 *Si fortitudo quæritur, robustissimus est: si æquitas iudicij, nemo audet pro me testimonium dicere.*

Solertissimè quidem, & acutissimè in thesi, & proposito suo manens probat se non posse Deum ab ira reuocare, neque cum illo pro iure suo agere, vt se in pristinam restituat dignitatem: vt Baldad futurum asseuerabat, si ad Deum conuerteretur. Quod certum non esse apertissimè probat. Nam si pietate id, vt aiebat ille, impetrandum est, cum certus esse non possit de pietate sua, vt dixit, *Si venerit ad me non videbo eum*, nec certum etiam habere potest de sua restituenda dignitate. Quod argumentum pressit amplius addens, quòd licet de sua certus esset pietate, iure tamen suo, à Deo non posset contendere, vt eius malis mederetur: quia pietas viri boni, huius vitæ non demeretur incolumitatem. Nũc amplius vrget docens, si suum ius persequi vellet, Deumque in iudicium vocare, non posse tamen suam ei pietatem probare, vt eã æquum, & bonũ ab illo impetraret: Quare omni ex parte oratio confutatur Baldad asserentis, si frugi fieret salutẽ recuperaturũ. Demonstrat autem se nihil effecturum, si Deum in ius auderet educere. Nam vel à quo, vel iniquo iure esset agendum, si iniquo, quod vi & fortitudine fit quis, *si fortitudo quæritur*, cum cogere, aut

vim afferre poſſet? qui *robuſtiſſimus eſt*, Sin autem æquo iure ſit agendum, hoc eſt, *ſi æquitas iudicij*, quæritur, nullo pacto ei pietatẽ meam probare potero. Nam vel probanda eſt meo vel alieno teſtimonio: ſi alieno, *Nemo audet pro me teſtimonium dicere*. Id eſt: nemo, niſi temerarius dicere pro teſtimonio audebit me pium eſſe: Cũ id fugiat vi ſua omnes, nõ ſolũ homines, verum etiã angelos. Nam in Deum tantũ conuenit, quod dicit Dauid, Scrutans corda & renes Deus, Et quod ipſe per Hieremiã, Ego Dominus Scrutans cor, & probans renes. Et ob eam rem Chriſtus hominis atque adeò ſanctiſsimi, & ſingulari virtute præditi teſtimonium nõ magnifacere, ſed reſpuere videbatur dicens, Vos miſiſtis ad Ioannem, & teſtimonium perhibuit veritati, Ego autem non ab homine teſtimonium accipio, ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne. Quare vani, & futiles homines ſunt, qui hominum laudẽ aucupantur, & vehementer querunt, eaque re ſe claros eſſe opinãtur, quæ ſint populari fama glorioſa: Vanaque illa eſt, & adumbrata, non ſolida & expreſſa gloria, quam ſummam atque perfectam quidam appellat, ſi conſtet ex tribus his, ſi hominum vulgus diligat, ſi credat, ſi admiretur. Quam vanam potius gloriam eſſe extrema mortalium dies planum atque exploratum faciet. Quare rectè dicit, Iob, pietatem, & æquitatem ſuam bene alieno teſtimonio Deo probari non poſſe, nec etiam ſuo. Quia,

Pſal.8. *Hiere.17.* *Ioan.5.*

Chriſtus cur Ioannis teſtimonium de ſe non magnifecerit.

Laus hominum.

Cicer. 2. offic.

Gloriam nõ rectè Ciceronem definiſſe.

20 *Si iuſtificare me voluero, os meum condemnabit me: ſi innocentem oſtendero prauum me comprobabit.*

Acutiſsima quidem ratio ad infirmandum, & excludendum teſtimonium ſuum. Hoc eſt, Si teſtificari audeam apud Deum me iuſtum eſſe, ex ipſa mea teſtificatione ſecus eſſe conuincerer; cum delictum non leue ſit in tanto iudicio, quod quiſpiam ignorat, pro certo affirmare. Dixerat enim, Si venerit ad me non videbo eum, & mox dicit, Etiam ſi ſimplex fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea. Temeritatis etiam, & arrogantiæ merito ex huiuſmodi teſtimonio reprehenderetur dicente Salomone, Quis dicere poteſt, mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato? Iam vero teſtimonium, quo quiſquam laudat, & commendat ſe ipſum, in hominum vulgus negligitur, quo magis à Deo contemnetur. Omnibus enim exploratum eſt, vnumquenque ſeipſum amare: ac propterea non malum ſe ducet, quem amat; Præſertim cum ſuum ſit (vt aiunt) vnicuique pulchrum. Et ob eam rẽ Paulus ait, Nõ qui ſe ipſum cõmendat, ille probatus eſt. Sed nullo magis id teſtimonio confirmatur, quàm eo Chriſti, Si ego glorifico me ipſum, gloria mea nihil eſt. Sed dicet fortaſſe quiſpiam, Quid

Prouer.20.

Laus in ore proprio vileſcit.

2. Cor. 10.

ſit;quòd teſtimonium,quo quiſquam ſeipſum probat,& ex ſua vir tute glorlatur,adeo nullius ſit ponderis ac momenti, vt Chriſtus eiuſmodi gloriam nihil eſſe dicat:cum tãti fiat ab Apoſtolo Paulo,vt ſcribat Corinthijs, Gloria autem noſtra hæc eſt teſtimoniũ conſcientiæ noſtræ. Sed intelligendum eſt Chriſtum Significare teſtificationem ſuam contemnendam eſſe,ſi à Dei Patris eſſet teſtificatione ſeiuncta. Itaque ſi Pater eius non ſimul infinitæ virtutis eius ei teſtimonium redderet, ipſius Chriſti teſtimonium ad nihilum quidem recideret. Quod ipſe ſignificauit ſtatim adiungens, Eſt pater meus,qui glorificat me.Et alio loco, vt reſponderet Iudæis eum accuſantibus,quòd ſibi ipſi teſtimonium daret,Si iudico (ait) ego,iudicium meum verum eſt,quia ſolus non ſum, ſed ego,&,qui miſit me Pater.Quod ſi teſtimonio conſcientiæ noſtræ certum eſſet Deum non aſſentiri,negligeret quidem illud, & non magnifaceret Paulus.Merito tamen de illo (vt ſcripſit) glorlatur, quòd magnam fiduciam afferat eum Deo eſſe probatum, quem eius conſcientia probauerit, auctore Ioanne, Si cor noſtrũ non reprehenderit nos,fiduciam habeamus ad Deum. Non continuò tamen ille iuſtus eſt, quem eius conſcientia ſceleris non arguit,ſed ob eam rem fiducia tantum erigitur,beneuolentiæ Dei, vt Paulus auctor eſt.Nihil mihi conſcius ſum,adiungit tamen,ſed non in hoc iuſtificatus ſum. In eoque argumentatio Iob vim maximam habet, quòd in eo iudicio teſtimonium ſuum de ſe ipſo improbet,in quod Deum erat vocaturus. Quare cum ipſum haberet contrarium, huiuſmodi teſtimonium futile prorſus, & inane eſſet.

2.Cor.1. — *Ioan. 8.* — Teſtimoniũ conſcientiæ noſtræ cur magnæ ſit auctoritatis. — *1.Ioan.3.* — *1.Cor.4.*

21 *Etiam ſi ſimplex fuero,hoc ipſum ignorabit anima mea.*

Nam cum id non hominum, qui iudicant ſecundum carnem (vt ait Chriſtus) ſed Dei iudicio, qui vera regula bonitatis & virtutis eſt, æſtimandum ſit, cui poterit Dei iudicium exploratum eſſe,niſi dicente, & patefaciente ipſo? *Et tædebit me vitæ meæ*, concludit illud, de quo tota ei cum amicis erat diſceptatio, meritò in vita ſua faſtidiri:mortemque ſibi eſſe meliorem,cum grauiſsimo deſperatoque morbo laboraret,neque poſſet certa Deum ratione placare.Hoc ita transferunt ſeptuaginta πλὴν ὅτι ἀφήρηταί μου ἡ ζωὴ præterquam quòd mea vita auferatur.Id eſt mea me latet pietas,qua (vt Baldad ait) me Deum oportet placare:certus autem ſum tam graui me morbo affici,vt mihi vitam auferat. Quare iure poſſum,vt tot ſugiant dolores,vita mortem potiorem ducere.

Vnum

22 *Vnum est, quod locutus sum, et innocentem, et impium ipse consumit.*
Concludit suæ defensionis statum, vt confutet Baldad, qui contra concluserat, Deus non proijciet simplicem, nec porriget manum malignis. Quod in hoc seculo ita rem habere ex his, quæ dixit hactenus, & à nobis in eo declarādo addita sunt satis apertè demonstratum est, Id quod etiam Salomon cum eo coniungit, quod (vt retulimus) tradidit: Nescit homo, vtrum amore an odio dignus sit continenter adiungens, Sed omnia in futurum seruātur incerta, eo quòd vniuersa æque euenient iusto & impio, bono, & malo, mundo, & immundo, immolanti victimas, & sacrificia contemnenti, sicut bonus sic, & peccator, vt periurus, ita & ille, qui verū deierat. Quod igitur Iob generatim hoc versu dicit, Salomon ad maiorem amplificationem per aliquas etiam species persecutus est. Cum ergo tam copiose Salomon Iobi subscribat sententiæ, auctor Bibliæ Roberti præterquam quòd hunc locum non intellexisse videtur, parum pie, & religiose quidem Hebræis assentitur dicens, hæc verba Iobi esse hominis derelicti à Deo. In Hebræo est, אחת היא ahat hi, vna ipsa quod planissimè Chaldæus interpretatus est vna מכילא mechila mensura, quod Hispane dicimus, ***van por vn rasero*** boni, & iniqui. Septuaginta verò auctores hunc locum ita traducunt μέγαν καὶ δυνάςην ἀπολλύει ἡ ὀργή, magnum, & potentem perdit ira, subaudi Dei. Et forte magnum pium Græci appellant, quòd sit magnus, vt Christus testatur, in regno cælorum: & dè Ioanne Baptista dicitur, Hic erit magnus coram Domino. Et verbum Hebræum, quod ita transtulerunt est, תם tam, quod propriè perfectum significat, quod est verè magnum. Potentem verò vocasse puto virum profligatum, & ad scelus omne proiectum, vt in Genesi dicitur, Postquam enim ingressi sunt filij Dei ad filias hominum illæque genuerunt, isti sunt potentes à seculo viri famosi. Quod & nomen רשע rasah, quod est in Hebræo significat.

Matth. 5. *Luc. 1.* *Genes. 6.*

23 *Si flagellat occidat semel, et non de pœnis innocentium rideat.*
Semel occidit Deus, si subito, vel repente quispiam, nec diuturnis confectus doloribus moriatur, Ridere verò in pœnis innocentium videtur, cum illis diuturnis ærumnis, & angustijs conflictantibus nullam fert opem. Sicut ipse apud Salomonem loquitur cum sceleratis, Vocaui, & renuistis ego quoque in interitu vestro ridebo. Id est sicut vos me recta monentem non audistis, ita & vos ego intereuntes, & in repentinam calamitatem incidentes non audiam, quia vobis præsto non ero. Iob ergo his verbis significat, quod sibi, & viris probis optabat, vt semel potius morte mul-

te multarentur, quàm toties, diuque tot malis, antequam animã efflarent, iactarentur. In Hebræo tamen est, si verbum de verbo transferamus, Si flagellum, occidet repente: in tentatione innocentium irridebit. Quem locum, vt explicet autor Bibliæ Roberti, Baldad dictum fuisse dicit. Quod ego in tota eius oratione minime reperi, & præter hoc parum certè locum illustrat. Hebræi autem varie hunc locum explicant. Quidam sic, Cum vult Deus pœnas à sceleratis hominibus repetere, non eos multum tempus miserijs, & alijs laboribus excruciat, sed subitò necat. Quare sceleratus in tentatione innocentium irridebit, quasi in ea re meliore sit conditione quàm innocentes, quòd non tot ante mortem dolores, & labores patiatur. Sed quanquam hæc apta sit expositio, aptior mihi aliorum videtur, ita vt illa duo verba Occidet, & Irridebit vno eodemque supposito, Deo scilicet dirigantur. Vt, postquam dixit eodem modo innocentem, & impium in hac vita tractari, subiungat, atque adeo melius sæpe cum improbis quàm cum probis agitur. Nam illi nullas huius vitæ graues ærumnas experti repente occidunt. Vt Iob alio loco dicit, Du- *Iob 21.*
cunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. At nullus vnquam vir Deo valde deuotus sine tentatione ex hac vita migrauit, id est calamitatum, & miseriarũ expers. Secus enim
qua re fidem suam Deo probaret, dicente etiam Ecclesiastico, Fi- *Eccles. 2.*
li accedens ad seruitutem Dei præpara animam tuam ad tentationem. Ait ergo, Si flagellum, id est, si punire, & flagello impios coercere decreuerit, repẽte interficit illos. At in tentatione innocentium, id est in malis, & calamitatibus grauissimis, quibus viros pios antequam moriantur, conflictari vult, irridebit, Id est, quamuis eius auxilium implorent, eos non leuabit. Septuaginta vero ita trãsferunt ὅτι φαῦλα ἐν θανάτῳ ἐξαισίῳ, ἀλλὰ δίκαιοι καταγελῶνται. Quoniam iniqui morte indecenti, & boni irridentur, id est, absumit Deus viros iniquos, ea morte, quæ illos minimè deceat. Nam nimis quidem leuis, & parum molesta est. Boni vero irridentur, id est, diu, (vt diximus) ante mortem torquentur.

24 *Terra data est in manus impij, vultum iudicum eius operit.*

Impium diabolum vocare videtur, in cuius manus terram datã esse dicit, quia propter peccatum primi parentis orbem terrarum occupauit. Et ob eam rem Christus eum vocat apud Ioan- *Ioan. 12.*
nem principem mundi huius, eumque regno euersurum promittit. Paulus etiam Diabolos mundi rectores appellat in epistola *Ephes. 6.*
ad Ephesios. Possumus etiam impium impietatem interpretari, vt sit metonymia, subiectum pro adiuncto. In cuius manus terra

posita

Cur in hoc munda non bene cum bonis agatur. posita est, quia vim magnā habet impietas ad res in hoc æuo administrandas. Impietate multi reges fiunt, & rerum potiuntur, diuitias & fortunas comparant, honores denique magnos consequuntur, & prosperam fortunam trahunt, sicut dicit etiam Ioan-
1. Ioan. 5. nes, Mundus totus in maligno positus est. Impietatis ergo, vel diaboli vi fit, vt eadem mensura, eodemque modo, atque adeo multo melius cum sceleratis, quàm cum bonis viris agatur. Sed ratio, qua diabolus id, vel impietas consequi dicat, valde animaduertenda est: *vultum iudicum eius operit*, Id est, in iniquitate, & improbitate Regum, & eorum, qui rempublicam capessunt, fit, vt eadem atque adeo deteriori conditione boni quàm iniqui sint. Nam mente capti nesciunt in honoribus mandandis, inter probos, & improbos distinguere. Quod etiam Salomon declarat dicens,
Prouer. 28. Cum surrexerint impij, abscondentur homines: id est iusti, vt statim exponit adiungens, Cum illi perierint, multiplicabuntur iusti. *Quòd si non ille est, quis ergo est?* id est, quis nam alius esse potest tantæ iniquitatis, & deformitatis causa? nisi impius, & iniquus, siue diabolum, siue iniquitatem interpretemur. Eodem etiā modo conuertunt Septuaginta auctores. Ita tamen possumus Hebræum verbum de verbo interpretari. Sin minus vbi quis ille? id est si impius non est, quis alius esse potest? & vbi est?

25 *Dies mei velociores fuerunt cursore: fugerunt, et non viderunt bonum.*

Cum hactenus satis sapienter confutauerit orationem Baldad, & leuem eius consolationem esse ostenderit, lamentatur modo casum suum acerbissimum: vt significet nihil sermonibus amicorum impediri, quo minus id merito facere possit. Lamentatur autem dies suos velociter fugisse, quôd putabat (vt sæpe diximus) instare iam suæ vitæ exitum: vt ex morbo illo desperato, quo erat affectus, pro certo id præsagiri poterat. Habent autem hic, & sequens versus eandem sententiam, quàm versus sextus septimi capitis, de quo egimus.

26 *Pertransierunt quasi naues poma portantes.*

in Hebræo est quasi naues אבה ebe, quod varie quidē ab Hebræis exponitur: de sententia tamen conuenit inter omnes naues velocissimas celerrimasque significari. Et ob eam rem Septuaginta viri id prætermiserunt naues tantum conuertentes. Vulgatus pomum significare duxit à nomine אב eb, quod arbor, & pomum significat. Celeriter autem poma importantes nauigant, vt alios mercatores præuenientes citius, & carius vendant: aut forte ne situ putrescāt. Alij interpretantur sicut naues hostis, siue piratæ,

quæ

quæ expeditiſsimæ eſſe ſolent, vt celeriter fugiant, nomen ducentes ab אֵיב aiab inimicitias gerere. Alij planius dicere videntur naues voluntatis ab אבה aba velle deſiderare, naues, quæ pro cuiuſque volũtate moueantur, neque vllo modo reſiſtant, *Sicut aquila volans ad eſcam*. Peracta enim iam noſtra vita, tam cito traducta fuiſſe videtur, vt nihil citius eſſe putetur. Quas, & alias comparationes ſapientia protulit loco à nobis ſeptimo capite citato. Ex quibus concluſerunt illi, ſic nos nati continuo deſiuimus eſſe: virtutis quidem nullum ſignum valuimus oſtendere. Sola enim virtus non ſeneſcit, ſed manet, ſtabilis eſt, & eas agit radices, quas nulla mortis, nulla vis temporis conuellet.

27 *Cum dixero, Nequaquam ita loquar, commutato faciem meam, & dolore torqueor.*

Id eſt, vlulatum, & ſermones querelarum plenos reprimere non poſſum, vt amici reprimendos eſſe dicebant. Nam cùm id conor efficere magno torqueor dolore. Certum enim eſt eos, qui aliquo dolore afficiuntur nonnihil in clamore, & eiulatu acquieſcere. Nam ſpiritus vehemens præcordijs dolore excitatur: ſi autem comprimant, intus anguſtiam, & dolorem auget. Quod vero dicit, *Commuto faciem meam*, Poteſt etiam ſic ex Hebræo conuerti, Relinquam iram meam, id eſt verba, qua iræ videntur eſſe plena. Illud etiam. *Et dolore torqueor*, Poteſt conuerti, & confirmabor. Nam בלג balag licèt noſtro vulgato valdè ſit ambiguum, num plangere, num ſubridere, num refrigerare: Hebræis tamen ſemper confirmare, & roborare ſonat, id eſt, ſi quando apud me ſtatui, Confirmabo ita me, vt queri, & lamentari deſinam. Et tunc ſequenti verſu terminatur ſententia. Septuaginta verò interpretes totum illud, Commuto faciẽ meã, & dolore torqueor, in eandem ſententiam ita verterunt *συγκύψας τῷ προσώπῳ στενάξω* deijciens vultum meum ſuſpiro.

28 *Verebar omnia opera mea, ſciens quòd non parceres delinquenti.*

Aliam affert cauſam, cur non poſſet gemitum retinere, & intra ſe cohibere, quia vehementer timebat, ne Deum aliquando ita offendiſſet, vt eius iram placarẽ non poſſet, & nonnihil ab eo temporis, quo à tantis malis reſpiraret impetrare. Ita enim omnibus ſanctis viris vſu euenire exiſtimo, cùm in graues miſerias, & calamitates veniunt, vt, ne propter ſcelera ſua acciderint, vereantur: quod eos fortè magis quam alia res vlla affligit atque conturbat. Sicut ille qui in magnum ſalutis ſuæ adductus diſcrimen dixit, Et meditatus ſum nocte cum corde meo, & exercitabar, & ſcopebam ſpiritum meum: id eſt, ne nonnihil intra ſe criminis, aut

Boni in malis timẽt ne Deum offenderint.

Pſal. 76.

aut ſceleris lateret, quod tantas in eum iras excitaret. Poteſt etiã ita ex Hebræo verti, Timebam omnes dolores meos, vt ſit terminus ſuperioris verſus, ſecundum eam verſionẽ quã poſuimus: non poſſunt me confirmare ac dolori gemituique reſiſtere: quia vehementer timeo dolores meos, cùm nunquàm remitti, ſed in dies augeri videam. Timeo inquam, ne me ad mortem vſque perpetuo cruciatu conficiãt. Illud autem, *Non parceres delinquenti* in Hebræo ad verbum vertendo eſt, Non me innocentem iudicabis. Id eſt, timebam dolores meos cùm pro certo ſciam, quod illos mihi non remittes. Ita enim illorum poterat natura iudicare, cùm (vt ſæpe diximus) eſſet eius morbus mortiferus. Innocentem vero aliquem iudicare Hebraiſmus eſt, pro eo quod eſt pœna liberare. Eſt enim pœna ſua natura quaſi culpæ comes, & ita Dauid, cũ pœna conſtringeretur, precabatur, vt eius Deus miſereretur, id

Pſal. 56. eſt, vt eum nõ ſolũ culpa, ſed etiam pœna liberaret, Miſerere mei

Pſal. 22. (ait ille) quoniam conculcauit me homo. Et Chriſtus ex verſione noſtra, & ſeptuaginta interpretum verba delictorum ſuorum appellabat ea, quæ faciebat cũ in acerbiſsimum cruciatũm ageretur. Septuaginta vero interpretes totum verſum hunc ita tranſferunt σείομαι πᾶσι τοῖς μέλεσι, οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ ἀθῶόν με ἐάσεις membris omnibus concutior ſiquidem cognoui, quòd nunquam me innoxiũ dimittes. Concutior membris poſuerunt ad timorem eius vehementem exprimendum.

29 *Si autem, & ſic impius ſum, quare fruſtra laboraui?*

Acutè ex eo, quod dixerat ſuperiori verſu, hoc concludit. Nam ſi non erat innocens iudicandus: vel vt vertit vulgatus, ſi Deus delinquenti non ignoſcit, *ſi autem* (ait) *impius ſum*, id eſt, ſi tanquam impius, & reus puniendus ſum, fruſtra me ad Deum conuertam, fruſtra eum precando, & implorãdo laborabo: vt confutet, quod dixerat Baldad, Si diluculo conſurrexeris ad Deum, & omnipotentem fueris deprecatus. Docuimus etiam iam fruſtra nonnunquàm, vel virum ſanctiſsimum Deum rogare, & efflagitare, vt in hac vita pœnas ab eo non repetat. Contingit enim nonnunquam vt nullis huiuſmodi Deus precibus cedat. Vt ex Dauide cognoſcitur, qui licèt anxiè Deum filij vitam poſtularet; eam tamen impetrare non potuit. Auctor Bibliæ Roberti præterquàm, quòd temerè dicit, hæc verba Iobi hominis eſſe à Deo derelicti: ſatis periculoſe loquitur, & aſſentiri videtur nefariæ, & peruagatæ noſtrorum temporum hæreſi de fide ſine operibus. Hic etiam animaduertendum eſt, bona à Deo æterna, & quæ ſpiritum, & animũ noſtrum attingant, eſſe petenda: & tunc firmiſsimè ſperemus

Quæ bona ſint à Deo petenda.

ipſum

ipsum id præstaturum, quod Christus apud Ioannem pollicetur dicens, Quodcunque petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Reliqua vero bona in eius fidem, & arbitrium permittenda sunt, sicut Christus docuit Deum orare, Fiat voluntas tua. Ipseque precabatur dicens, Veruntamen non sicut ego volo; sed sicut tu. *Ioan. 14.* *Luca 6.*

30 *Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundißima manus meæ.*

31 *Tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimenta mea.*

Magna est hæc eius, quod proximo versu dixerat amplificatio, quod vehementer redarguit, atque refellit Baldad, qui dixerat, Si mundus, & rectus incesseris statim euigilabit ad te. At (dicit Iob *Si lotus fuero, quasi aquis niuis, &c.* Id est, si omni culpa vacauero candidusque & integer omni ex parte sim, *Tamen sordibus intinges me, &c.* Id est, ita me accipies, ita in hoc seculo animaduertes ac si vitijs omnibus corruptus, & contaminatus essem. Demonstrauimus enim iam nullam à Deo, vel sanctißimo viro iniuriam fieri, si in hac vita illum detrimentis, & malis omnibus oneret, eaque ei inhibeat supplicia, quæ atque adeo profligatißimo, & sceleratißimo viro essent idonea. Ex quo magnam huius æui vanitatem esse Salomon concludebat dicens. Est alia vanitas, quæ fit super terram: sunt iusti, quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum. Huius rei satis mirabile, & acerbißimũ exẽplum in Christo seruatore nostro fuit statutum, cum nullo suo merito perditorum inuidia indignißimè oppressus, crudelißimo, & contumeliosißimo supplicio fuerit addictus. Cuius fortè Dauid personam sustinens dixit. Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me. *Vanitas seculi.* *Eccle. 8.* *Psalm. 87.*

32 *Neque enim viro qui similis mei est, respondebo: nec qui mecum in iudicio ex æquo possit audiri.*

Respondere in hoc capite sæpe pro disceptare ac iudicio contendere vsurpatur. Probat autem quòd dixit ex potestate; & maiestatè infinita Dei. Nam vt in eum acerbißimus sit, & tanquã sceleratißimum supplicio crudelißimo afficiat, non potest ei sicut alteri posset homini litem intendere, & in ius, vt illum contineat, vocare. Quo argumento paulò antè bis fuit hoc capite vsus, cum diceret, Si repente interroget, quis respondebit ei? & iterum, Si fortitudo quæritur, robustißimus est: si æquitas iudicij, nemo audebit pro me testimonium dicere; quibus locis a nobis satis expositum fuit. Itaque homo homini iniuriam facit, si percutiat illum, aut eius bona diripiat: & propterea potest in iudicium

vocari,

vocari Deus verò minimè,cum omnium Dominus ſit.Neque huius vitæ ſicut æternæ vitæ bona ab illo mereri poſſumus.

33 *Non eſt qui vtrunque valeat arguere,& ponere manum ſuam in ambobus.*

Ad idem argumentum hoc pertinet, vt probet Deum in ius educi non poſſe,quia nemo (ait) eſt, qui ius ei dicere queat,& ab eo quod faciat reuocare. Si autem de bonis æternis diſceptatio eſſet, eſt quidē aliquis qui valet inter nos, & Deum iudicium facere,atque illum ab ira,& ſupplicio,quod nobis excogitauerit, reuocare, Chriſtus Ieſus Deus,& homo verus, qui ex plurimorum Theologorum ſententia vitam nobis æternam ſummo, & æquiſſimo iure meruit.

34 *Auferat à me virgam ſuam,& pauor eius non me terreat.*

Quamuis conceſſerit Deum nullam ei iniuriam facere,neque iniquum eſſe,quòd tantis eum pœnis affecerit, negat tamen huiuſmodi ſupplicium culpa ſua ferre, Nam ſi de hoc eſſet controuerſia,auderet ius ſuum cum Deo experiri,dummodo tormenta,quibus eum pro iure,& poteſtate ſua conſtrinxit, leuaret,vt leuatus, cum eo diſceptare,& ſuam poſſet apud eum cauſam dicere. Virgam & pauorem Dei vocat eas quas ferebát calamitates.Et propterea ſubijcit.

35 *Loquar, & non timebo eum, neque enim poſſum metuens reſpondere.*

Id eſt, non poſſum tantis malis oppreſſus cum eo litigare. Quod vero dicit,*Neque enim poſſum metuens reſpondere.* In Hebræo ad verbum eſt, Non ſic ego mecum ; & ita interpretatur Chaldæus, id eſt,non enim talis ſum,qualem me tot calamitates ſignificant vobis,& alijs hominibus,qui animi cōſcientiam ex commodis, vel incommodis externis æſtimant,quod etiam ſeptuaginta viri intelligunt ita transferentes.οὐ γάρ οὕτω συνεπίσταμαι Non enim ſic mihi conſcius ſum, ideſt mihi conſcius non ſum talem eſſe, qualem vos me putatis.In quo maxime conſiderandum eſt tantam habere vim conſciētiam benè actæ vitæ;vt homo infirmus natura ſua, & culpæ obnoxius audeat cum Deo infinita potentia, & bonitate prædito,de ſua integra,& inculpata vita diſceptare, ac denique dicere,quod hic Iob ait.*Loquar & non timebo eum.* Vt illud veriſſimum eſſe conſtet quod Ioannes ait, Si cor noſtrum non reprehenderit nos,fiduciam habeamus ad Deum. Optandum quidem maximè eſt eiuſmodi vitam agere, vt cum aduerſa & calamitoſa fortuna fuerimus oppreſſi nullius nobis conſcij criminis ſimus:cuius pœnas Deus à nobis,ne repetat vereamur. Ita enim magno, & erecto animo moleſtijs,& ærumnis conflictabimur.Nō

Conſcientia bene actæ vitæ.

1.Ioan.3.

enim

enim dubium est, quin optimorum consiliorum conscientia firmissima sit rerum incommodarum consolatio. Hanc ergo puto vehementer Iob in tot tantisque malis confirmasse, ne desertus ab omnibus, circumuentus à multis, animo, & spe caderet.

CAP. X.

Taedet animam meam vitæ meæ, dimittam aduersum me eloquium meum, loquar in amaritudine animæ meæ.

2 *Dicam Deo, Noli me condemnare: indica mihi cur me ita iudices.*

3 *Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, & opprimas me opus manuum tuarum, & consilium impiorum adiuues?*

4 *Nunquid oculi carnei tibi sunt: aut sicut videt homo, & tu videbis.*

5 *Nunquid sicut dies hominis dies tui, & anni tui sicut humana sunt tempora.*

6 *Vt quæras iniquitatem meam, & peccatum meum scruteris?*

7 *Et scias quia nihil impium fecerim, cum sit nemo qui de manu tua possit eruere.*

8 *Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu: & sic repente præcipitas me?*

9 *Memento quæso quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me.*

10 *Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti?*

11 *Pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me.*

12 *Vitam & misericordiam tribuisti mihi, & visitatio tua custodiuit spiritum meum.*

13 *Licet hæc celes in corde tuo, tamen scio quia vniuersorum memineris.*

14 *Si peccaui, & ad horam pepercisti mihi: cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?*

15 *Et si impius fuero, væ mihi est: & si iustus, non leuabo caput, saturatus afflictione & miseria.*

16 *Et propter superbiam quasi leænam capies me, reuersusque mirabiliter me crucias.*

17 *Instauras testes tuos contra me, & multiplicas iram tuam aduersum me, & pœnæ militant in me.*

18 *Quare de vulua eduxisti me? qui vtinam consumptus essem, ne oculus me videret.*

19 *Fuiſſem,quaſi non eſſem,de vtero tranſlatus ad tumulum.*
20 *Nunquid non paucitas dierum meorum finietur breui? dimitte ergo me,vt plangam paululum dolorem meum.*
21 *Antequam vadam,& non reuertar, & ad terram tenebroſam,& opertam mortis caligine.*
22 *Terram miſeriæ, & tenebrarum, vbi vmbra mortis,& nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat.*

1 *Tædet animam meam vitæ meæ,dimittam aduerſum me eloquiũ meũ, loquar in amaritudine animæ meæ.*

In fine ſuperioris capitis dixerat, quòd non dubitaret cum Deo de meritis, & ſtudijs ſuis agere, ſi tantum ipſe dolores & anguſtias,quibus eum affecerat,leuaret: quoniam non merito ſuo, vt eius amici inſimulabant ad eas veniſſe miſerias exiſtimabat. Et quia in hunc de vita ſua ſermonem incidit,excitatus optimorum factorum conſcientia tanta Dei ira perterritus, & eius grauiſsimo iudicio oppreſſus aggredi audet,quod non auſurum ſuperiori capite ſignificauit, niſi Deus nonnihil de tanta ſeueritate remitteret. Audet inquam cum Deo diſputare vtrum merito ſuo ad tantum eum ſupplicium depreſſerit. Tanta enim vis eſt bonæ vitæ conſcientia,vt neque miſeris funeſtiſque caſibus, neque prauis hominum opinionibus, neque ſumma Dei ſeueritate infringi,& debilitari poſsit. *Tædet* (ait) *animam meam vitæ meæ*, id eſt,licet eo ſit mearum rerum ſtatus deuolutus, vt me viuere pœniteat,vitamque cupiam abijcere. Vel vt alij proprius verbum Hebræum ſignificare putant, Anima mea exciſſa eſt in vita mea: Id eſt, quamuis tantam calamitatem acceperim, vt cum ætate, & opibus florerem, fuerim conuulſus, è vitaque diſcedam: tamen mittam queri,loquique de caſu meo grauiſsimo, ad Deumque licet morbo,& anxietate impeditus ſermonem meum conuertam.

2 *Dicam Domino,noli me condemnare, indica mihi cur me ita iudices.* Deo videtur litem inferre, cum ſuperiori capite fieri poſſe multis negauerit. Sed animaduertendum eſt, modo non incolumitatem,& fortunas ſuas lite ac iudicio perſequi,nam id fieri non poſſe probauit,ſed innocentiam,& integritatem ſuam. Petit ne reus culpæ fiat, cum inculpatè vixerit, quod pro ſuo iure vnuſquiſque experiri poteſt. Nec enim in diuinam bonitatem cadit, vt inno-

centem ſceleris condemnet,ſicut in Græca ſapientiæ editione dicitur, *δίκαιος δὲ ὢν δικαίως τὰ πάντα διέπεις αὐτὸν τὸν μὴ ὀφείλοντα κολασθῆναι καταδικάσαι ἀλλότριον ἡγούμενος τῆς σῆς δυνάμεως*, iuſtus cum ſis iuſte omnia adminiſtras; & eum,qui puniri nō debet condemnare,alienum à tua virtute ducis.Et ob eam rem Iob non ait noli me affligere, ſed *Noli me condemnare* Deus videbatur alijs Iobum condemnare,ac reum criminis ducere, quòd eum tā acerbe puniret. Hanc igitur condemnationem Iob à ſe deprecatur,&,ne fiat,pro iure ſuo poſtulat. *Indica mibi* (ait) *cur me ita iudices*, Id eſt quonam merito meo ſceleſtus videor à te haberi, cū in me tanquam hominem iniquum animaduertas ? Non ſibi perſuadebat Iob,quòd Deus illum,vt amici eius opinabantur,iudicaret,nec credebat merito ſuo tot accepiſſe vulnera,cum nullius flagitij ſibi conſcius eſſet. Quare interrogat id, non quòd dubitet,aut ſecus opinetur,ſed vt ſic bonitatis, & æquitatis Dei confirmetur. Eſt enim hæc interrogatio negatione explicanda, ſicut illa,quæ poſt pauca,ſequitur. Nunquid oculi carnei tibi ſunt aut ſicut videt homo,& tu videbis?Felix autem ille,qui peruerſis hominum ſermonibus vexatus:fretus conſcientia ſua,id à Deo petere,& ita cum illo poſsit expoſtulare.Plus enim eum eius conſcientia conſolabitur,quàm iniqui hominum rumores animo augent. *Sapien. 12.*

Huiuſmodi ſibi conſolationem attuliſſe videtur Dauid dicens, Iudica me Deus, & diſcerne cauſam meam, de gente non ſancta ab homine iniquo, & doloſo erue me, quia tu es Deus fortitudo mea.Quare me repuliſti, quare triſtis incedo dum affligit me inimicus. *Pſal. 42.*

3 *Nunquid bonum tibi videtur,ſi calumnieris me,et opprimas me opus manuum tuarum,& conſilium impiorum adiuues?*

Argumentatur vrgendo incommoda ad probandum, quod propoſuit,Noli me condemnare. Quibus argumentis eam ſpē auget quam illi optima conſciētia ſubminiſtrabat,ſeque aduerſus amicorum conuitia, atque calumnias confirmat. Non poteſt autem Deus illū condemnare, cum in conſilium impiorum hominum, quos execratur,venire non poſsit.Quod iniquū eorum conſilium vertitur in eo,vt pios opprimant,& innocentes viros.Cuius conſilij rationem explicat Salomon in prouerbijs dicens,Fili mi ſi te lactauerint peccatores,ne acquieſcas eis.Si dixerint,veni nobiſcum,inſidiemur ſanguini,abſcondamus tendiculas contra inſontem fruſtra.Huius etiam conſilij mentio fit in ſapiētia,qua impij hoc inter ſe communicare narrantur, Circunueniamus iuſtum, quoniā inutilis eſt nobis,& contrarius eſt operibus noſtris.Quod *Conſilium impiorum.* *Sapien. 2.* *Prou. 1.*

Deus probaret consiliũ, si Iob innocentẽ condemnasset: fieri autẽ non potest, vt id probet Deus, quod vehemẽter detestatur. Quare Iob condẽnare nequibat. Iam vero Deus neminẽ calumniari potest, hoc est per fraudẽ, & subdolam iuris interpretationẽ aliquẽ iniquo iudicio opprimere: quia non potest vllo modo iudicium peruertere, vt planũ demonstratione fecimus, cum illa verba Baldad tractaremus, Nunquid Deus supplantat iudiciũ: quare minime Iob dãnabit insontẽ, quia esset aperta calumnia. Quod argumentũ ponit hoc loco Iob dicens, *Nũquid bonũ tibi videtur, si calumnieris, & opprimas me?* cũ vero dicit, *opus manuum tuarũ*, pronũciat aliud etiã firmissimum ad idẽ probandum argumentum, ex quo hæc posita duo longe firmiora fiunt. Non enim tantum damnum cuiquam afferret Deus, vt eum iniquo iudicio, vel consilio opprimeret: nisi quia eius esset odio: at opus manuum eius odisse non potest, dicente Sapientia, Nihil odisti eorum quæ fecisti: nõ enim si odisset faceret. Quo argumento se Dauid etiam in malis consolabatur dicens, Vsquequò Domine auertis in finem: exardescit, sicut ignis ira tua. Memorare quæ mea substãtia. Nunquid enim vane constituisti omnes filios hominum. Frustra enim Deus fecisset homines, si perdere voluisset illos.

Iob 8.

Sapien. 10.

Psalm. 88.

4 *Nunquid oculi carnei tibi sunt? aut sicut videt homo, & tu videbis?* Certissimis vrget argumentis ad se consolandum. Nam si Deus condemnaret Iob, & ita de illo iudicaret, vt amici iudicabãt, vel sciens & prudens, vel imprudens faceret. Prudens & sciens probauit, fieri non posse, quia nec calumniaretur, nec impiorũ consiliũ sequeretur. Nũc probat imprudenter id facere non posse, non.n. oculos habet carneos, aut sicut videt homo, ipse videt, quo falli aut decipi possit. Homines ex ijs rebus alios æstimant, quæ foris apparent, ex quo fit, vt vel ex aduersa, vel prospera fortuna, aut plurimi, aut nihili faciant: vt ex Iob amicis cognoscitur, At cum Dei oculi carnei non sint, ad animum penetrant, scrutatur enim corda, & renes Deus, sicut ait Dauid: quare qui mente syncera, & animo integro est, non potest non bene de Deo sperare.

5 *Nunquid sicut dies hominis dies tui, & anni tui sicut humana sunt tempora.*

6 *Vt quæras iniquitatem meam, & peccatum meum scruteris?* Cum demonstratione decreuerit aperire fieri non posse, vt tot illum cruciatibus Deus confecerit, quo eius scelera vindicaret, omnes vias intercludit, quibus secus opinantes elabi possent, cum argumentis eius vrgerentur. Posset enim concedi, quod neque iniquo Deus consilio, neque peruerso iudicio illum

impium duceret, neque illum ignoranter condemnaret: sed antequam ferret de illo sententiam, verberibus, & tormentis quæstionem criminum eius haberet, vt illum cogeret confiteri. Quod refellit: non enim Deo quidpiam dies affert, neque temporum progressu eius augetur sapientia, sicut hominum, qui rerum vsu, & experientia sapientiores fiunt. Quare fieri non potest, vt tormentis quidquam Deus, quod ignoret, scire quærat. Et propterea dicit.

7 *Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere.*

Id est, an fieri potest, vt scire tempore studeas me nihil egisse impie? ob eamque rem me torquere non cesses, nec valeat me quisquam precando acerbitate tua liberare, qui me quasi corripuisse, & in cruciatum egisse videris.

8 *Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu: & sic repente præcipitas me.*

9 *Memento quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me.*

10 *Nonne sicut lac mulsisti me & sicut caseum me coagulasti.*

Amplificat illud, quod posuit, argumentum illis verbis, Opprimas me opus manuum tuarum: hominisque creationem describit, vt ex illo admirabili artificio, quo fuit à Deo compositus intelligatur neqnaquã fieri posse, vt velit Deus excidere, quod tam accurate fabricauerit. Et propterea ad absurdum cõpellens (ait) *Et sic repente præcipitas me?* Deinde directo argumẽtatur, ea beneficia narrans, quæ à Deo, cum crearetur, accepit, vt ex illis à Deo se amari concludat, nec futurum esse, vt eum perdere, & penitus velit conuellere. Non enim illum tam accurate faceret, nec tantis augeret beneficijs, si graui & iniquo animo erga eum esset. Idem significauit Dauid, cum dixit. Memorare quæ mea substantia, nunquid enim vane constituisti omnes filios hominum? id est, in memoriam reuoca modum illum mirabilem, quo, vt extarem fecisti: idemque argumentum attulit dicẽs, Opera manuum tuarum ne despicias. Quod dicit, *sicut lutum feceris me*, id est, sicut ex rudi indigestoque luto figulus vas fingit, atque concinnat, ita tu me ex rudi, & impolita materia conformasti. Quod dicit. *Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti?* Ad semen alludit, ex quo primo gignitur, & concipitur homo. Sicut Gellius dicit, Semen in vtero mulieris primis septem diebus cõglobatur, coagulatur, fit ad capiendum figuram idoneum. Aristoteles etiam, quem Galenus sequitur, ait, semen hominis spumam esse quandã

Psal. 88.

Psal. 137.

ex ampullis,quæ ſenſu percipi non poſsint, effectam: multo enim abundat ſpiritu. Vnde acutam fabulam illam iudicat,quæ narrat Venerem ex ſpuma fuiſſe factam. Ex quo fit teſte Hyppocrate, vt corporis agitatione emittatur:humidæ enim rei agitatio ſpumã facit.

15 *Pelle,& carnibus veſtiſti me: oſſibus,& neruis compegiſti me.*

Pſal. 136. In eadem perſiſtit hominis creatione: quem locum, Dauid imitatus fuiſſe videtur, cum diceret, Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me,confortata eſt,& non potero ad eam,&c.quia tu poſſediſti renes meos, ſuſcepiſti me de vtero matris meæ, Confitebor tibi quia terribiliter magnificatus es.Mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcet nimis.Non eſt occultatum os meum à te,quod feciſti in occulto,& ſubſtantia mea in inferioribus terræ: imperfectum meum viderũt oculi tui.Quibus verbis canit rationem mirabilem qua oſſa,& ſingula ipſius membra à Deo in vtero matris deſcriptiſsime compacta,& coagmẽtata ſunt. Ariſtoteles autem cunctarum corporis humani partium menſtrua materiam eſſe opinatur,ſemen autem tantum cauſam eſſe efficientem. Hippocrates autem, cui ſubſcribit Galenus, aliter iudicat, menſtrua ſanguinis tantum,& carnis eſſe materiam, venas vero,arterias, neruos,oſſa,pellem,& alia exanguia ex ſemine viri gigni tradẽs. Quod multis argumentis probat Galenus: Præſertim illo, quòd hæc ſemel amiſſa recuperari non poſſunt, illa vero recuperantur amiſſa. Vt autem fœtus formationem in pauca conferam, Extrema venarum,& arteriarum vuluæ cum arterijs,& venis eius mẽbranæ,qua fœtus continetur,quam chorion nominant, coniunguntur,quæ vlterius procedentes inter ſe coeunt,atque ita latiores factæ progredientes,rurſus copulantur,atque ex ijs item aliæ quod cum ſæpe fiat,duæ venæ duæque, arteriæ tantum ex tot collectis fiunt,quæ ad fœtus vmbilicum pertinent, vna cum eo meatu,quem appellant vrinaculum, in fundum veſicæ infantis perforato.Per arterias & venas infans alimentum attrahit,per vrinaculum autem excrementa purgat in eam membranam,quam inteſtinalem vocant ex ipſo vrinaculo conſtitutam. Placet autem Galeno ita totum conflari puerum, vt poſtquam ſemen vulua ſuſcipit,ipſius fœminæ ſemini miſcetur, ac propterea cum eo confunditur ita,vt in partes diuidatur,ex altiſsimis cutem quibusq; oſſa,venas,arterias,& alias exangues capitis partes confici,deinceps q; reliquorum membrorum. Primus autem omnium coagmentatur hepar, atque venæ,per quæ viuit infans vitam plantæ, ſic vt venæ tenuis plantæ radices referant, deinde vero cor cum arte-

arterijs,per quæ vitam viuit animalem vel ſpiritualem,Tertio & vltimo loco cerebrum cum neruis, qui vitam ei tribuunt ſentientem,atque res æſtimantem. Sequitur in Iob.

12 *Vitam,& miſericordiam tribuiſti mihi.*

Poſtquam de corporis compoſitione locutus eſt, de anima loquitur,cuius corpus domicilium eſt,quapropter prius apparari, & componi oportet, & deinde animam induci, eodemque ordine de vtroq; verba facit.Sicut in Geneſi, Formauit Dominus Deus hominẽ de limo terræ,& inſpirauit in faciẽ eius ſpiraculum vitæ. *Geneſ.2.* Quod *miſericordiam tribuiſti me*, dicit, ſenſus & reliquas animæ facultates ad vitam agendam neceſſarias intelligere puto,quas dono,& beneficio Dei ſine vllo merito noſtro conſecuti ſumus. Eſt enim miſericordiam tribuere Hebræis,liberaliter beneficia conferre,vt in Reg.2. Benedicti vos à Domino qui feciſtis miſericordiam hanc cum Domino veſtro Saul,& ſepeliſtis eum nunc retribuet,vobis quidem Dominus miſericordiam,& veritatem.Ideſt, *1.Reg.2.* præter eam mercedem, quam veſtris meritis debet pro ſua in faciendis promiſsis veritate,alia gratis pro ſua miſericordia beneficia præſtabit. *Et viſitatio tua cuſtodiuit ſpiritum meum*, Id eſt cura quã mei ſuſcepiſti.Dei enim beneficio non modo ſumus, ſed etiã ſalui in naturæ ſtatu conſeruamur: ſimul enim atque ipſe noſtri curã abijceret ad nihilum recideremus. Quod Dei ſingulare beneficium Dauid prædicat dicens,Quid eſt homo,quod memor es *Pſalm. 6.* eius aut filius hominis, quoniã viſitas eũ?Commemorauit igitur Iob Dei in ſe beneficia, vt eius in ſe beneuolentiã planã faceret, quæ nulla re magis,quàm beneficijs declaratur: vt tantorum beneficiorum memoria recte de Deo perdendas,& omnino labefactandas eſſe.Eſt enim hoc ſingulare conſilium (vt iam diximus) ne rebus aduerſis animis cadamus,& ita monet Eccleſiaſticus,in *Eccle. 11.* die malorum ne immemor ſis bonorum.

13 *Licet hæc celes in corde tuo,tamen ſcio quia vniuerſorum memineris.*

Celare videtur Deus,quòd illis longe contraria faciat: cum non beneficia conferat,ſed damna inferat, cum perdat potius, quàm ſeruet,vitam tollat,quàm afferat. Septuaginta viri ita conuerterunt ταῦτα ἔχων ἐν σεαυτῷ οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν. cum hæc tecum habeas,noui quod omnia poſsis, nihilque tibi ſit impoſsibile.Quoniam eſt in Hebræo,ſi verbum de verbo transferamus,hæc abſcondiſti in corde tuo.Quare potuit Græcus intelligere,hæc habuiſti tecum,& tanquam apud te repoſuiſti,& Latinus in corde tuo celaſti. Quod reliquum huius verſus eſt, ita ad verbum ponitur in Hebræo,Noui quòd hoc tecum. Potuit igitur

etiam Græcus intelligere, Hæc omnia in tua sunt potestate, atq; inde ad magis explicandum concludere nihil horum tibi esse impossibile. Potuit etiam Latinus intelligere, Tecum recorderis. Aptissima etiam est contextui Græca sententia, id est, cum hæc feceris, vt me totum compegeris, scio quòd etiam restituere possis. Est igitur vtraque versio, & apta contextui, & Hebræis verbis.

Eccles.5.

14 *Si peccaui & ad horam pepercisti mihi: cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?*

Et si nullius culpæ, in qua esset, conscius sibi vir sanctus sit: veretur tamen, ne vllas olim animi labes susceperit, quarũ Deus tunc pœnas sumeret. Est enim proprium id hominis afflicti, vt in vtrũque latus se conuertat, & vndique sibi timeat. Sicut etiam Dauid precabatur dicens, Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris, & ipse Iob.c.13. Consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Ait ergo si peccaui, id est ante, ad horam pepercisti mihi, id est tunc in me non animaduertisti. In Hebræo est שמרתני semarteni seruasti me. Et ita transferunt septuaginta φυλάσσεις custodis me, id est, illius delicti pœnas in hunc diem reseruasti. Seruasti me, id est à pœna, vt me tunc non castigares. In quam sententiam accepisse videtur vulgatus. Possumus etiam ita explicare, Me nunc, ob eam rem asseruasti, & in custodiam dedisti. Vt morbum, & alias calamitates vincula vocet in quæ fuerit coniectus. *cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?* Significat, iniquitas hoc loco, sicut in multis alijs (vt sæpe, præsertim in Zacharia nostro docuimus) iniquitatis pœnam, id est, cũ mihi nunc ignoueris, cur modo impune ferre non pateris? Potest etiam sine interrogatione exponi, vt exponitur ab auctoribus septuaginta, id est, me custodis, ne scelus meum abeat inuitum. Hoc loco non rectè, sed temere quidem auctor Bibliæ Roberti assentitur Hebræis Iob impie impatientiæ accusantes.

Psal.22. Iob 13. Zacha.3.

15 *Et si impius fuero, væ mihi est; & si iustus, non leuabo caput, saturatus afflictione & miseria.*

Conclusio esse videtur eius, quod dixit hactenus, id est siue impius, siue pius sim, iram tuam non effugiam. Sicut dixit superiori capite, Innocentem, & impium ipse consumit. Non leuare caput habitus est mœrentis, & afflicti hominis: quem etiam expressit Dauid dicens, Miser factus sum, & curuatus sum vsque in finem, tota die contristatus ingrediebar. Explicuimus autem iam neque pios, neque impios homines ab huius vitæ malis esse securos.

Psal.37.

Et

16 *Et propter superbiam quasi leænam capies me, reuersusque mirabiliter me excrucias.*

Id est, sicut immanem leænam, quam propter eius superbiam, & ferociam multis modis venatores circumuenire student, vt eam capiant, me venari videris, cum me tam varijs detrimentis exerceas, neque ea re contentus, postquam me fueris venatus mirabiles mihi cruciatus admoues. Eadem comparatione apud Ieremiam ipse Deus vsus est ad declarandum quantis malis, & miserijs oppressurus erat Hierusalem. Reliqui (ait) domum meam dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius, facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylua. Quod verò propter superbiam dicit in Hebræo est ויגאה ige Significat autem גאה extollere, crescere superbire.: & propterea vulgatus, *propter superbiam* interpretatus est, septuaginta vero interpretes hoc prætermittentes, quo versus difficilior reddebatur planius totum versum ita couerterunt, ἀγρεύομαι γὰρ ὥσπερ λέων εἰς σφαγὴν, πάλιν δὲ μεταβαλὼν δεινῶς με ὀλλύεις, sicut leo capior adiugulationem, tursusque mutans me perimis, id est crucias. Cum vero illud ויגאה igue sit futurum, quidam Hebræi totum versum optationem esse existimant. Id est, vtinam ita meus crescat dolor, vt me tanquam leonem venetur, & cito deinde conficiat. Chaldæus verò interpretatur ארים יב יד arim ie daich extolle manum tuam. Quæ optima mihi versio videtur, vt sit mutatio apud Hebræos personæ, quod frequenter vsu venit. Id est extollat Deus ad me feriendum manum suam: & tanquam leænam me ò Deus veneris. Iere. 12.

17 *Instauras testes tuos contra me, & multiplicas iram tuam aduersum me, & pœnæ militant in me.*

Amplificat calamitatem suam, vocat autem vulnera, & detrimenta sua testes Dei, quòd eius in se grauem, & acerbum animum testentur, vt quidam dicunt. Vel potius, vt ego puto, quod exploret, testentur, & manifestet, quo animo Iob erga Deum sit. Et ob eam rem septuaginta viri mihi peritissimè vertisse videntur ἐπανακαινίζων ἐπ' ἐμὲ τὴν ἔτασίν μου, reuocans inquisitionem meam in me. Aliqui dicunt עדים hedim plagas etiam significare, quia עדיא heiada plagas Chaldæis sonat. Quod mihi quidem nō placet; non enim probo illam Hebræorum differendi rationem, qui significationes vocibus accommodant, quæ aptius in loco quadrare videtur. Tum quod Chaldaicus interpres סהדיך testes tuos vertat. Quod dicit, *pœnæ militant in me*. Id est, variæ me calamitates simul exagitant: quód obscurius ponit Hebræus, quem ita verbum de verbo tradu cemus, Mutationes exercitus mecum. Sunt enim verba soluta hominis

minis afflicti, atque perturbati: sicut illa Iunonis apud Vergiliū in primo Aeneidos Græci planius transtulerunt ἐπιγαγεῖς δ' ἐπ' ἐμὲ πειρατήρια, inducis tentationes in me.

18 *Quare de vulua eduxisti me? qui vtinam consumptus essem, ne oculus me videret.*

19 *Fuissem quasi non essem de vtero translatus ad tumulum:*

Manet in ea sententia, in qua præsertim tota cum amicis disputatio versabatur: quam pluribus tertio capite expressit, ibique fuit à nobis multis exposita.

Præstare mori potius quã viuere.

20 *Nunquid paucitas dierum meorum finietur breui, dimitte me ergo, vt plangam paululum dolorem meum.*

Postulat idem, quod capite septimo postulauerat eodemque argumento ductus dicens, Parce mihi, nihil enim sunt dies mei. Et paucis interiectis, Cur non tollis peccatum meum, & quare non auferes iniquitatem meam? Ecce nunc in puluere dormiam. Quæ cum à nobis suis locis tractata sint, nihil est, quod eadem iterum repetamus, Quod dicit, *vt plangam paululum dolorem meum*, in Hebræo est, אבליגה מעט abliga mehat. Possumusque etiam declarare, Paululum recreabor, vel confirmabor: sicut Græci traducunt ἀναπαύσομαι μικρόν, acquiescere parum, idemq, vulgatum interpretem significasse puto. Memoria enim præteritorum malorum cum acquiescimus, lachrymas effundimus, quas vehemens dolor comprimere solet. Verba etiam fecimus, quæ oportet memoria repetere, cap. superiori vers. 27. de hoc verbo בלג, quod varie ab interprete nostro explicari diximus, cùm Hebræis semper roborare vel confirmare significet.

21 *Antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam, & opertã mortis caligine.*

22 *Terram miseriæ, & tenebrarum vbi vmbra mortis & nullus ordo sed sempiternus horror inhabitat.*

Rationem sequitur poetarum in describenda morte. Sic quidã, ait poeta.

σιγὰ δ' ἐν νεκύεσσι, τὸ δὲ σκότος ὄσσε κατέρρει

Mortis descriptio.

Silentium inter vmbras, & oculis offunduntur tenebræ. Et quemadmodum Virgilius corpus famæ attribuit, vt eius melius adiuncta declararet. ita Iob, vt mortis aptius rationem exponat, eam in loco ponit, alludens fortè ad sepulchrum, Vt etiam dixit de mortuis Salomon; Omnia peragunt vnum locum, de terra facta sunt, & in terram pariter reuerterunt. Fit etiam, vt quid accidat mortuis prorsus ignoremus, & quisnam sit vniuscuiusque rerum status.

Ecclesi 3.
Eccles. 9.

ſtatus, Sicut Salomon etiam dixit, Similiter ſpirant omnia, & nihil habet homo iumēto amplius, cuncta ſubiacent vanitati. Quis nouit ſi ſpiritus filiorum Adam aſcendat ſurſum: & ſi ſpiritus iumentorum aſcendat deorſum? Quia igitur mors tantas rebus omnibus tenebras obducit, tanto verborum pondere hic dicit Iob locum illum mortuorum obſcuriſsimum eſſe. Id enim verbis illis declarat. *Terram tenebroſam, & opertam mortis caligine vbi vmbra mortis.* Mors etiam omnia confundit; neque vllam inter reges, & priuatos homines, inter doctos, & indoctos diſtinctionem relinquit. *Eccleſi. 2.*

πάντα γὰρ μίαν ἱκνεῖται δασπλῆτα χάρυβδιν
αἱ μεγάλαι ἀρεταὶ καὶ ὁ πλοῦτος

Omnia ad vnam diram perueniunt voraginem, & magnæ virtutes, & diuitiæ, dixit Simonides. Quod etiā docet Eccleſiaſtes, Et didici, ait, quod vnus vtriuſque interitus. Nō enim memoria erit ſapientis ſimiliter, vt ſtulti in perpetuum; & futura tempora obliuione cuncta pariter operient; moritur doctus ſimiliter, vt indoctus. Et alio loco, Nec opus, nec ratio, nec ſapiētia, neque ſcientia erunt apud inferos, quo tu properas. Idcirco Iob dicit, Vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat. Quanquam ordinem poſt mortem non eſſe quidam interpretati ſunt, quod nulla ſit temporis varietas, non dies & noctes, non hyems, & ver, æſtas & autumnus, ſed melius primo modo explanari exiſtimo. Miſerum etiam eſt mori, eſt enim peccati pœna. Et quia dicit Eccleſiaſtes, Miſerabilis prorſus infirmitas, quomodo venit ſic reuertetur. Et propterea hic Iob vocat mortis locum terram miſeriæ. In Hebræo tamen eſt עֵיפָתָה hepata, quod etiam tenebras, & caliginē Hebræis ſignificat. Vt multis nominibus mortis locum caliginoſum, & tenebricoſum appellet, quia nō ſatis explicari queat, quam obſcura, quàm cæca quantis tenebris obſita ſint ea, quæ poſt mortem contingunt. Illud etiam, quod noſter dicit interpres, *Sempiternus horror inhabitat*, id Hebræo eſt תפע כמו אפל topah chemo opel, lucens ſicut caligo. Quam caliginem horrore explicauit vulgatus vt maximam eſſe declararet. Septuarinta verò interpretes, illud *nullus ordo, ſed ſempiternus horror*, ita traduxerūt οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὁρᾶν ζωὴν βροτῶν, in qua ſcilicet mortis terra, neque ſplendor vllus eſt, neque videre mortalium vitam. Quæ omnia pertinent ad mortis explicandam caliginem, Quod verò Iob dicit, *Vadam, & non reuertar ad terram tenebroſam*, minime exiſtimādum eſt mor- *Eccleſi. 9.* *Eccleſi. 5.*

tuorum

tuorum resurrectionem vllo modo negare. Sed illud enunciauit, quod Græcos modo conuertisse diximus, quod non esset ad mortalium vitam reuersurus. Id quo etiam sapientia docuit dicens.
Sapien. 16. Quum exierit spiritus non reuertetur, neque reuocabit animam quæ recepta est.

CAPVT. XI.

A RESpondens autem Sophar Naamathites, dixit.
2 Nunquid qui multa loquitur, non & audiet? aut vir verbosus iustificabitur?
3 Tibi soli tacebunt homines? & cum cæteros irriseris, à nullo confutaberis?
4 Dixisti enim, Purus est sermo meus, & mundus sum in conspectu tuo.
5 Atque vtinam Deus loqueretur tecum, & aperiret labia sua tibi,
B 6 Vt ostenderet tibi secreta sapientiæ, quòd multiplex esset lex eius, & intelligeres, quòd multa minora exigaris ab eo quam meretur iniquitas tua,
7 Forsitan vestigia Dei comprehendens, & vsque ad perfectum Omnipotentem reperies?
8 Excelsior cælo est, & quid facies profundior inferno, & vnde cognosces?
9 Longior terra mensura eius, & latior mari.
10 Si subuerterit omnia, vel in vnum coarctauerit, quis contradicet ei.
C 11 Ipse enim nouit hominum vanitatem, & videns iniquitatem, nonne considerat?
12 Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberũ natum putat.
13 Tu autem firmasti cor tuum & expandisti ad eum manus tuas.
15 Si iniquitatem quæ est in manu tua abstuleris a te, & non manserit in tabernaculo tuo iniustitia.
15 Tunc leuare poteris faciem tuam absque macula, & eris stabilis, & non timebis,
D 16 Miseriæ quoque obliuisceris, & quasi aquarum, quæ præterierunt, recordaberis.
17 Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam: & cum te consumptum putaueris, orieris vt lucifer.
18 Et habebis fiduciam proposita tibi spe, & defossus securus dormies.
19 Requiesces, & non erit qui te exterreat: & deprecabuntur faciem tuam

tuam plurimi.
20 *Oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & spes il-*
lorum abominatio animæ.

1 *Respondens autem Sophar Naamathites dixit.*

Tertius in amicis Iob numeratus secundo capite fuit, & ita tertio loco disputat cum Iob.

2 *Nunquid qui multa loquitur non audiet: aut vir verbosus iustificabi-*
tur.

Multa Iob locutū fuisse amicis videbatur, quia sermonibus eius non assentiebantur. Frustra enim dici putamus quæ fidem non faciunt. Quare loquaces, atque verbosi videri solent sancti viri, vbi de vera pietate ac religione disserunt, ijs, qui huiusmodi doctrinam aut negligunt, aut leuiter amplectuntur, ita Paulus Athenis σπερμολόγος, & garrulus habitus est. Quod *non audiet* dicit in Hebræo non יענה respondebitur, quod clarius idem significat. Id est, nunquid multis, & inanibus verbis de tua iustitia conuicti non audebimus respōdere? Id est minime quidem. Nam viri docti non verbis, sed veritate conuincuntur, dicente Salomone, Qui tātum verba sectatur, nihil inueniet. Sancti quibus loquaces videntur. Act. 18.

3 *Tibi soli tacebunt homines? aut cum cæteros irriseris, à nullo confuta-* Prouer. 19.
beris?

Id est, tu solus tres doctos homines disputando vinces? Cumque tuis sermonibus eos vilipendas, irrideas, & ignaros rerum ostendas, nemo tuam audebit orationem refellere. Quod *Tibi soli* dicit. In Hebræo est בדיך badecha, & septuaginta viri ברוך baruch legisse videntur, nam εὐλογημένος, benedictus transferunt. Neque mirum, nam ר valde simile est ד & י valde simile est ו. Præterquam vero quod בד bad à בדד badad solum indicat, indicat etiam בדים badim mendacia, vel mendaces, vt Esa. 44. vers. 4. irrita faciens signa בדים badim diuinorum, vel mendacium. Et ita hoc loco interpretatur Chaldæus כד ב ניך chid bonaich, mendacia tua, quæ apte conuenit interpretatio, nam continuo sequenti versu huiusmodi ponit mendacia. Quod vero dicit à nullo confutaberis septuaginta conuertunt non ἀνταποκρινόμενός σοι, qui tibi respondeat. In Hæbræo tamen idem vehementius dicitur אין מכלם en maclim non est, qui te pudere cogat. Humanum id est, vt potentes homines

Eccles.13. nes liberius,& asperius in pauperem, & præsidijs orbatum hominem pro se loquentem inuehantur,vt ecclesiasticus auctor est,dicens, Humilis locutus est sensate, & non est datus ei locus Diues locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent. Pauper locutus est,& dicunt, Quis est hic?Et si offenderit subuertent illum.

4 *Dixisti enim paruus est sermo meus, & mundus sum in conspectu tuo.*

Has duas propositiones hic Sophar refellere conatur.primam dixisse videtur Iob cum capite sexto versu. 30. dixit. Non inuenietis in lingua mea iniquitatem: neque in faucibus meis stultitia personabit. Secunda verò colligitur ex eo, quod capite decimo cum Deo audet de sua iustitia, & innocentia in disceptationem venire dicens, Noli me condemnare indica mihi cur me ita iudices?

5 *Atque vtinam Deus loqueretur tecum,& aperiret labia sua tibi.*

Si Iobus fuisset impius,vt temere putabat Sophar optandum quidem erat,vt Deus cum illo disceptaret, qui solus superbos, & arrogantes homines bonis infestos conuincit atque coercet. Ita Adam,& Cain cum Deo de criminibus suis loquētes conuicti tacuerunt. Et propterea hoc idem Dauid optat atque precatur dicens,Exurge Domine,non confortetur homo: iudicentur gentes in conspectu tuo, constitue Domine legislatorem super eos, vt sciant gentes,quoniam homines sunt.Quia vero non impius Iob, sed religiosus erat, merito, quod Sophar reprehendit, optabat. Nam piorum virorum causa,si agatur apud Deum, facillima est, cum in magnas sæpe apud homines acta incidat difficultates. Et ob eam rem Dauid etiā dicebat,Iudica me Deus,& discerne causam meam.Qua vero ratione Iob à Deo,conuincendum esse putabat Sophar subijcit dicens.

Psal.9. Piorum causa si agatur apud Deum facillima.

6 *Vt ostenderet tibi secreta sapientiæ, & quod multiplex esset lex eius, & intelligeres quod multo minora exigaris ab eo,quam meretur iniquitas tua.*

Zachar.9. Esai.40. Quod multiplex dicit in Hebræo est כפלים chiphalaim: duplicia, docuimusq; in Zachariam c.9. numerum esse finitū pro infinito. Sicut illud Esaiæ, Suscepit de manu Domini duplicia,pro omnibus peccatis.Quo loco ponitur eadem vox: cuius ibi rei causam attulimus, ex quo intelligitur longe aptiorem esse nostri interpretis versionem quàm Hebræorum, qui duplicia interpretātur, duosque diuinæ sapientiæ modos commemorant. Quod vero legem dicit in Hebræo est תושיה tusia,quod verbum valde ambiguū

esse

esse narrauimus huius libri cap.6. versu. 13. rectissimeque explicari,& eius omnẽ ambiguitatẽ tolli hac voce Latina Ratio. Probat igitur Sophar Iob conuincendũ esse si cũ Deo de sua integritate disputaret. Quoniã infinita est agẽdi ratio diuinæ sapientiæ, quæ si semel infinita sua secreta detegeret, facilè intelligeret Iob longè diuersa ratione Deum de nobis, quam nos ipsos iudicare. Quia multa in nostrorum pectorum recessibus nos latent, quæ Deo aperta,& manifesta sunt. Quam Dei infinitam sapientiam, quod Paulus reuereretur prudentissimè scripsit, Nihil mihi conscius sum, sed in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me Dominus est. Et in epistola ad Romanos vehementer diuinam sapiẽtiam admiratur dicens, O altitudo diuitiarum sapientiæ,& scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? Dauid etiam ait, Iustitia tua, sicut montes Dei iudicia tua abyssus multa. Quare dubium non est, quin scientia atque sapientia infinita Dei vehementer, vel virum debeat terrere sanctissimum. Qua de causa dicit Dauid, Non intres in iudiciũ cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et ipse Iob postquam Deum secum loquentem audiuit reuerentior, & formidolosior factus quosdam suos loquendi modos à rectæ voluntatis conscientia profectos reprehendit dicẽs, Insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiã meam. Audi & ego loquar, interrogabo te,& responde mihi. Auditu auris audiui te; nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo;& ago pœnitentiam in fauilla,& cinere. Nõ dubium igitur est, quin sapientissimum sit argumentum Sophar: ex illo tamen non concluditur, quòd ipse concludi vult. *Et intelligeres* (ait) *quod multo minora exigaris ab eo quam meretur iniquitas tua*, Id est quod minores, quam pro meritis pœnas pẽdas, certum enim est Iob non ob scelera sua tot accepisse vulnera; sed vt eius eximia,& constantissima virtus omnibus plana, & manifesta fieret: ita vt neque tetra diaboli inuidia quidquam calumniari posset. Quare si Deus tunc sapientiæ suæ secreta detegeret, vt optabat Sophar potius ipse quam Iob pudore conuictus suffunderetur, vt postea planum factum fuit, cum Sophar & alij amici, Dei iussu Iobum precati sunt, vt eis à Deo stultitiæ suæ veniam impetraret. Quoniam non ita recte, sicut ipse Iob locuti essent. Ex quo intelligitur non minus admirabilem esse infinitam diuinæ sapiẽtiæ rationem in iis probandis, qui hominum iudicio condamnãtur, quàm in ijs damnandis, qui multorum sententijs probi,& integri

1. Cor. 4.

Roman. 11.

Psal. 35.

Psal. 142.

Iob. 42.

Mirabilis Dei sapiẽtia in ijs probandis, quos homines condemnant.

tegri habentur. Imo profectò longè maiora indicia immensæ magnitudinis suæ illo, quàm hoc modo exhibuit. Vt ex Iesu Christo Saluatore cognosci licet, qui vna populi voce ad supplicium deprehensus, & iniqua iudicis sententia tam nefariæ libidini permissus, dei tamen iudicio, non solum innocētissimus fuit, sed etiā eximia eius innocentia ad omnium reorum salutem per se vsque sua manauit. Quem hominum in re tanta errorem nonnihil amicorum Iobi error retulit, narraturque ab Esaia, Nos putauimus (ait) eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est, propter scelera nostra. Quo circa valde moderati homines esse debent in ferendis de aliorum improbitate sententijs. Quod vero dicit *Minora exigaris ab eo, quā meretur iniquitas tua*. Quoniam ישה nasa, & exigere, & obliuisci significat possumus etiam vertere, Tui Deus oblitus est propter iniquitatem tuam. Et ita Chaldæus vertit אנשי לך anse lach, obliuione obruit te Deus, propter iniquitatem tuam, Sequitur autem.

Esai. 53.

Moderate de alijs est ferenda sententia.

Rom. 11. Psal. 76.

7 *Forsitan vestigia Dei comprehendes, et vsque ad perfectum Omnipotentem reperies?*

Id est minimè quidem. Quia inuestigabiles vias eius Paulus esse dicit. Et Dauid Deus in sancto via tua, & semitæ tuæ in aquis multis, & vestigia tua non cognoscentur.

8 *Excelsior cælo est, et quid facies profundior inferno, et vnde cognosces?*

Dei sapientia incōprehensibilis.

9 *Longior terra mensura eius, et latior mari.*

Vt omni ex parte Dei sapientiam infinitam, & incomprehensibilem esse doceat, omnibus mensuræ rationibus numeratis excelsitudine profunditate, lōgitudine, & latitudine cum ijs eam rebus comparat, quæ maximæ nobis videtur, quibus longe maiorē esse dicit: vt nostros ante oculos eius infinitam magnitudinē ponat. Ita Paulus in epistola ad Ephesios, ad hunc etiam modum infinitam Dei maiestatem quasi describens ait, Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis id est intelligere, quæ sit latitudo, & lōgitudo, & sublimitas, & profundum.

Ephes. 3.

10 *Si subuerterit omnia, vel in vnum coarctauerit, quis contradicet ei? vel quis dicere potest, Cur ita facis.*

In Hebræo est, si subuertit, claudat, & congreget. Itaque genus est subuertere; omnem excisionis, & euersionis modum comprehendens. Et propterea id tantum conuerterunt septuaginta ἐὰν καταστρέψῃ τὰ πάντα si euerterit omnia solummodo traducentes, reliqua duo verba tanquam hoc vno comprehensa prætermiserunt, vulgatus

gatus vero interpres,& genus,& vnum præterea verbum transtulit, alterum prætermisit, nimirum, Et claudat,quod & genere,& subiecta specie continebatur. Oportet igitur intelligere quem euertendi modum Sophar subijciat, Si congreget atque claudat. Nam rerum distinctione compositus & ornatus fuit orbis terrarum,quòd si omnia in vnum locum ab eo compellerentur, fieret illa indigesta moles, & rerum confusio, quam chaos Græci nominarunt, quæ magna esset orbis terrarum euersio. Quam præstare facile potest is, qui distinxit, & informauit vniuersum. Declarat igitur Sophar scientiam Dei infinitam cum infinita etiā potentia esse coniunctam, ac proinde temerarium esse cum eo velle iudicio decertare. Quod Iob non ignorabat, imo luculentius de summa Dei scientia, atque potentia capite nono disputauit dicens, Sapiēs corde est,& fortis robore,eiusq; fortitudinē è rerum creatione demonstrauit. Quare hoc argumentum minime refutat eum,qui non potentia,& scientia sua, sed veritate, & honestißimorum consiliorum conscientia fretus,audet apud optimum,& æquißimum iudicem suam causam tractare.

11 *Ipse enim nouit hominum vanitatem, & videns iniquitatem, nonne considerat?*

Vanitas,& mendacium idem sunt, & vtrumque nomen שוא saue significat, Vanitas igitur alicuius rei in eo cognoscitur, quòd mentiatur,hoc est,vel non est, vel non habet id quod esse, vel habere videtur. Vnde omnia vanitas dixit Ecclesiastes, Quòd nihil præstat, id quod præstaturum videtur, vt deinde ipse declarat dicens, Dixi in corde meo vadam,& affluam delicijs,& fruar bonis. Et vidi quod hoc esset vanitas. Risum reputaui errorem, & gaudio dixi, quid frustra deciperis? Deindeque res multas quæsisse dicit, quæ iucunditatem ei allaturæ videbantur, vidisse tamen in omnibus (ait) vanitatem, & afflictionem animi. Dicit igitur Sophar Deum, cum sapientißimus sit, hominum vanitatem cognoscere,hoc est tales non esse homines, quales sibi videntur. Quare non verebitur,cum illis disceptare,quos arrogantia inflatos ac deceptos esse cognoscit,neque vanis, & ventosis eorum verbis esse credendum, quod & Ioannes de Christo Iesu narrat dicens, Ipse autem Iesus non credebat seipsum eis, eo quòd ipse nosset omnes. Et quia opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat, quid esset in homine. Quod dicit, *videns iniquitatem nonne considerat?* quæ versio magis mihi placet,quàm quorundam Hebræorum, qui sine interrogatione intelligendum putant,in hanc sententiam, Videns

Vanitas in quo cognoscitur.

Ecclesiast. 1 & 2.

Ioan. 6.

iniquitatem,& eum qui non intelligit. Sed illo modo vertit Chal dæus, & Septuaginta interpretes intellexerunt vertentes ἰδὼν δὲ ἄτοπα οὐ παρόψεται videns indecora non conniuebit. Id eſt, hominum crimina iudicio reſeruauit. Quare in quo iudicio ea protulerit, quoſcunque homines vincet in eo. Quod valde horribi-
Pſalm. 129. le Dauidi videbatur, cum diceret, Si iniquitates obſeruaueris Domine, Domine quis ſuſtinebit. Non poteſt tamen in huiuſmodi iudicio non vehementer confidere is, qui nullius delicti ſibi conſcius eſt, qualis erat Iob. Et ob eam rem nihil hoc argumento conuincebatur.

12 ***Vir vanus in ſuperbia erigitur, & tanquam pullum onagri ſe liberum natum putat.***

Id eſt, homo arrogans, & cui ſuperbia maiores ſpiritus, quàm pro viribus afferat, cum Deo de ſua virtute diſceptare audet, adeoq; ſe liberum, & legibus ſolutum eſſe putat, vt quemadmodum onager vinculis vllius domini liber per montes errat, ita ipſe nullius iudicij laqueis conſtringi poſſe credit. Eſt tamen hic verſus in Hebræo valde difficilis, valdeque de eius explicatione differt inter interpretes. Chaldæus ita totum verſum conuertit גבר חריף יתחכם לבה ועילא מרודא כבר נש יומי אתיליד gucbar hariph ithaccam libe vehila meroda cebar nas iome itilid, homo acutus ſapiens fit, animo ſuo, & pullus onagri eſt; ſicut hominis filius, in diebus quibus naſcitur. Id eſt, homines bona indole præditi ſapientes fiunt, licet quando naſcuntur, rudes, ſicut onager ſint. Septuaginta vero interpretes ita transferunt, ἄνθρωπος δὲ ἄλλως θρασύνεται λόγοις. βροτὸς δὲ γεννητὸς γυναικὸς ἴσα ὄνῳ ἐρημίτῃ homo autem fruſtra verbis animatur, mortalis muliere genitus ſimilis eſt aſino deſerti. Id eſt, fruſtra hominem verbis monemus, cum mortalis muliere natus tam ſolutus naſcatur officij legibus, quippe qui ſit earum tam ignarus, quam aſinus deſerti. Quibus verbis non ſolum Iobum officij rudem, nulloſque feciſſe in virtute progreſſus ſignificat, ſed etiam ad pietatem verbis informari non poſſe. Quæ verba in Iobum quidem contumelioſiſsima ſunt; apertioribus tamen contumelijs Sophar, quàm alij in Iobum hactenus inuectus eſt. Varie igitur, hic locus redditur propter duo verba valde obſcura, quæ in eo ſunt, נבוב nabub, & לבב libeb quibus raro ſacroſancta ſcriptura vtitur, varieque exponuntur, נבוב nabub ducunt Hebræi ex radice בוב bib, ſed neque radix, neque alia ab ea radice ducta vox, præter hanc in tota ſcriptura eſt. Hanc vero vocem quatuor locis quibus reperitur, vacuum declarare tradunt. Quos vulgatus ſecutus eſt vacuum

vertens,

vertens, & septuaginta viri ἄλλως frustra conuertentes. Chaldæus tamen חריף hariph acutum interpretatus est, לבב libeb vero eius radix est לבב lebab cor, quare auferre, vel vulnerare cor significare dicunt, vt in canticis. 4. vers. 9. לִבַּבְתִּנִי libabtini abstulisti mihi cor, vel vulnerasti me soror mea sponsa mea. Hoc vero loco sapientem, vel cordatum fieri, quia est in passiua significare dicunt Hebræi, Chaldæi huius loci interpretationem sequentes, יתחכם ithaccam sapiens fit vertentes. Quem etiam Septuaginta auctores sunt imitati θρασύνεται λόγοις animatur verbis traducentes. Chaldæi, & Græcorum sententiam iam declaraui. Quidam autem Hebræi, qui docti habentur לבב libeb excordem fieri hoc loco significare tradunt, & ita totum locum explicant, Homo quando nascitur sapientia vacat. Sicut homo excors, & ignarus legum, tanquam onager se liberum esse putat. Quasi dicat Aetatis progressu sapiet. Sed vulgato magna etiam ratione ducto atque ex eius radice coniecturam facienti visum est לבב libeb superbire quasi cor erigegere, & inflare significare, & propterea superbia erigitur traduxit. Sed mihi Hebræa verba ponderanti visum est, aliam etiam aptissimam, & Hebræis verbis, & contextui huius loci explicationem reddi posse, vt נבב nabub crescens, significare putemus, vt eius radix sit ניב nub crescere significans, & נבוב nabub participium, quod habitus vocant, esse putemus in formam redactum perfectam. Eam igitur versus habet sententiam, Vir crescens sapiens fit, nam tam rudis & ignarus rerum, quàm asinus deserti nascitur. Vt Iob imprudentem, & parum rerum expertum esse perstringat, quod non perfectam egisset ætatem, & propterea sibi tantum arrogasse, vt iactaret velle cum Deo de sua iustitia disceptare. Putatur enim Iob quadragesimum tantum annum egisse, cum in illas calamitates inciderit. Est etiam hæc sententia contextui cohærens, quòd his verbis postea Iob respondens dixisse sequenti capite puto, Non ne auris verba diiudicat, & fauces comedentis saporem? in antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. Id est, Quamuis ita res habeat, quod integra, & matura ætas multum afferat prudentiæ. Tamen est hominibus iudicium à natura datum, vt possint de rebus iudicare, quamuis non multum sint ætate progressi, sicut etiam iuuenum aures sermones audiunt, & palatus gustat saporem. Sequitur autem. *Iob.12.*

13 *Tu antem firmasti cor tuum,& expandisti ad eum manus tuas.*
14 *Si iniquitatem qua est in manu tua abstuleris à te, & non manserit in*
tabernaculo tuo iniustitia.

Eadem conditionalis coniunctio est in versu superiori intelligẽda,quæ ponitur in principio inferioris, tanquam si diceret, Si firmaueris cor tuum, & expanderis, &c. Quid sit autem firmare cor recte exponit subiungens. *Si iniquitatem, qua est in manu tua abstuleris.* Non potest enim non esse instabilis animus scelere obstrictus: nititur enim non ratione, sed perturbatione, qua nihil inconstantius, Quòd imagine,& boni quasi vmbra potius, quàm ipso bono moueatur, quare iniqui leues, æqui graues vocantur,& comparantur illi à Christo homini super arenam ædificanti,hi vero supra firmam petram. Quam ob rem iniustitia à tabernaculo repellenda est,vt hic monet Sophar, ne super arenam ædificatum cito conuellatur.Facit enim impius, vt Salomon ait, opus instabile. Quod dicit *Expandisti ad eum manus tuas*, id est, si eum fueris precatus. Est enim expandere manus precantis habitus, vt declarauit Dauid dicens, Clamaui ad te Domine tota die,expandi ad te manus meas. Oportet enim ad expiandum tabernaculum nostrum,& iniquitatem tollendam Dei auxiliũ precibus impetrare, cum non simus sufficientes cogitare aliquid à nobis,quasi ex nobis:sed sufficientia nostra ex Deo est.Et ob eam rem precabatur Dauid dicens, Amplius laua me ab iniquitate mea,& à peccato meo munda me. Errat autem Sophar hæc persequens vehementer in eo, quod contumeliose tractet Iobum dicens,Si iniquitatem, quæ est in manu tua abstuleris. Stat enim semper illud certissimum fundamentum, quod tertio capite posuimus propositiones amicorum Iob esse veras,assumptiones, autem falsas, cum in Iobum dicunt, quod in impium vere diceretur.

Cur iniqui leues, & boni sint graues.

Matth. 7.

Prou. 11.

Psal. 87.

Dei ope iniquitas tollenda.

2.*Cor.* 3.

Psal. 50.

15 *Tunc leuare poteris faciem tuam absque macula, & eris stabilis, &*
non timebis.

Leuare faciem habitus est confidentis parumq; timẽtis, id quod Dauid declarauit dicens,Ad te Domine leuaui animã meã.Deus meus in te confido,non erubescã,Recte vero Deo cõfidit, qui est, absque macula,id est, sine culpa, vt sæpe ex Iobi sententia hoc libro explicuimus.Quare amici Iob velint, nolint in eius eunt sententiam,est enim magna vis veritatis, quæ non facile hominum calũnijs cedit,sed se per seipsam defendit.Quod dicit,*absque macula*,potest etiã ex Hebræo verti,Ex macula.Idest,Dei(vt exposui)si auxilium impetraueris,poteris culpã expiare,& scelere liberari.

Psal. 24.

Boni viri stabiles.

Quod

Quod dicit, *& eris stabilis*, ea est natura hominis virtute præditi, vt sibi constet, nec facile mutetur, cum veritate ducatur, quæ sem per sibi consonat. Ex quo fit, vt Seneca virtutem perfectam diffiniat, æqualitatem, & tenorem vitæ per omnia consonantem sibi. Aristotelesque virum virtute præditum dicit, esse similem quadrati lapidis, qui vndique conuolutus consedit. Quod Salomon comprobat dicens, Iustus autem quasi fundamentum sempiternum. Græci vero paraphrasim adhibentes totum hunc versum ad eam referunt puritatem, cuius is particeps fit, qui culpæ veniam impetrauit, ita vertentes οὕτω γὰρ ἀναλάμψει σου τὸ πρόσωπον ὥσπερ ὕδωρ καθαρόν, ἐκδύσῃ δὲ ῥύπον καὶ οὐ μὴ φοβηθῇς. Sic facies tua tanquam aqua pura splendebit, squalorem abijcies, & non timebis. Quam puritatem copiose tractat Esaias dicés, Lauamini & mundi estote, auferté malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere peruersé, &c. Si fuerint peccata vestra vt coccinnum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Sequitur autem.

Prou. 10.

Esai. 1.

16 *Miseriæ quoque obliuisceris, & quasi aquarum, quæ præterierunt, recordaberis.*

Declarat quos afferat fructus vera pietas, reconciliatioque cum Deo. Qui locus ab alijs etiam amicis copiose tractatus est, & à Iob, vt exposuimus sapientissime refutatus, si hæc, de qua loquebantur, fœlicitas ad hoc seculum pertinere putent, cum huiusmodi fœlicitatem minime suis officijs viri probi mereantur. Sin autem intelligerent futurum esse tandem, vt viri sancti à malis omnibus liberati fœlicitatem consequantur, verissima prædicant. Et in hanc sententiam quæ modo tradit Sophar de bonorum fœlicitate exponemus. Nam vere miserias obliuiscétur, Sanat enim perfectissime Deus contritos corde, & alligat contritiones eorũ, vt ait Dauid. Et vt est in Apocalypsi, Agnus regit illos, & deducit eos ad vitæ fontes aquarum. Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Quod dicit, *Quasi aquarum, quæ præterierunt recordaberis*, Id est, quæ præterierunt, & redire non possunt. Hoc est tranquillam, & à miserijs securam vitam ages. Sicut dicitur in Apocalypsi, Et mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt.

Sancti obliuiscuntur miserias.

Psal. 7.

Apoc. 7.

Apoc. 7.

17 *Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam.*

Tenebræ in scriptura sunt ærumnæ, atque miseriæ, cõtra vero lux est tranquillitas prosperaque fortuna. Et ita illud Dauidis intelligitur, Exortum est in tenebris lumen rectis. Et alio loco, Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia, *Ad vesperam*, dicit, id est elapso

Psal. 111.

Psal. 96.

jam calamitatum,& ærumnarum æstu.In Hebræo tamen est חלד heled cuius significatio adeo incerta est, vt paucis locis vno modo exponatur, sed singulis locis singulares significationes accommodantur.Nam vulgatus hic vesperam,Græci ζωὴν vitam, Chaldæus,גושם gosem corpus interpretatur.psal.vero 48.vers,2.vulgatus orbem Chaldæus ארעא arha terram conuertit,psal.88.vulgatus substantiam , Chaldæus אתברתי מעפרא itbereti mechaphra. erectus sum ex puluere conuertit.Forte omnibus locis tẽpus quadrat,& ita hic apte cohæret in hanc sententiam,Tempus tuũ erit quasi tempus meridianum . Id est clarissimum & fœlicissimum . *Et cum te consumptum putaueris,orieris vt lucifer.* Id est,licet de vita, & salute tua,iam desperes:te Deus tamẽ ita restituet,eiusmodiq; beneficia,& gloriæ ornamenta conferet,vt clarior & illustrior lucifero videaris,Quod dicit,*te consumptum putaueris*,in Hebræo est תעפה tahupha,futurum verbi עוף huph , quod tam ambiguum est Hebræis,vt vix eius propria significatio inuestigari possit.Est illis volare,illustrare , coruscare,contenebrare. Hunc vero locum septuaginta viri ita vertunt ἡ δὲ εὐχή σου ὥσπερ ἑωσφόρος precatio tua, sicut lucifer.Chaldæus autem פעפועא דקבלא pihpuha deqnabla , caligo tenebrarum ipsa erit aurora . Sed consideranti mihi diligenterque æstimanti loca omnia,in quibus hoc verbum,vel aliud ex eo repertum inuenitur , proprie significare videtur , vibrare , vel impetu ferri.Ex quo fit,vt volare nonnunquam significare videatur,nam volans impetu fertur,alasque vibrat:vbicunque vero volare interpretes cõuertunt,si vibrare vertas aptissime quadrabit:vt psal. 90,A sagitta volãte in die,apte etiam dices vibrante. Nam Vibrare hastas Cicero dixit, & Vibrare spicula Virgilius,& Prouer,23.Sicut aquila volabunt, apte sicut aquila vibrabunt, scilicet alas suas Iob 5.auis ad volatum,apte etiam auis vel scintillæ,vt alij vertunt ad vibrandum,Id est micandum.Nam Vibrare fulmina Cicero dixit: de marique loquens cum à sole collucet Vibrare dixit.Ex qua significatione hic locus,quem in manibus habemus,qui varie exponitur, apte verbum ita de verbo reddemus,Vibrabis,& eris vt mane.Id est gloriæ, & honoris insignibus micabis,& clarus eris,vt mane.Nam quod Hebræi illustraberis exponunt,puncta nisi mutentur,non permittunt eorum grammatici,quòd vocis sint actiuæ. Quia etiam nox veniens moueri & Vibrare videtur,fit,vt contenebrare significare videatur , cadit tamen aptissime Vibrare , vbicunque ad tenebras ab interpretibus refertur.Vt illud Esaiæ,c.8.versu 2.ecce tribulatio,& tenebræ מעוף mehuph dissolutio,ex versione vulgati , ex Hebræorũ

vero

vero explicatione caligo: apte tantum conueniet Vibrantes, vt sit adiectiuum tenebrarum,& ad significandũ tenebras, quæ tanto impetu ferantur,vt eis resisti non posit. Et illud Amos 4.vers. 13. Faciens auroram עיפה hepha tenebram, vt Hebræi exponunt: cadet etiam faciens auroram Vibrantem. Et illud Iob superioris capitis, Terram עפתה hephata miseriæ & tenebrarum terra, in qua vibrat caligo. Hinc עפעף haphhaph, quod fulgorem, palpebram, pupillam interpretãtur, significet quasi Vibrationem, quæ fulgoris, palpebrarum,& pupillarum esse potest, sicut Iob cap. 3. dixit palpebras auroræ, vt eius vibrationes, & coruscationes intelligantur. Ex quo etiam intelligitur recte vulgatus explicasse hunc locum *te consumptum* esse traducẽs ad miseriarum tenebras alludens quibus erat consumptus, vt etiam Chaldæus allusit, doctissime etiam Septuaginta traduxisse *εὐχή σου*, precatio tua, nam Vibrant, & in cælum mouentur, & volant pij viri precibus suis. Quoniam hortatus Iobum proxime fuerat Sophar, vt ad Deũ manus suas expanderet.

18 ***Et habebis fiduciam proposita tibi spe, & defossus securus dormies.***
19 ***Requiesces, et non erit qui te exterreat.***

Persequitur partes fœlicitatis, quam consecuturum dicit, si Dei gratiam reconciliauerit: eius caput est securitas, adeo vt in ea vita beata posita esse existimetur. Præsertim quòd Iob, (vt ipse dixerat) vehementer à timore vexabatur, Terrebis me (ait) per somnia,& per visiones horrore concuties, & Verebar omnia opera mea, Auferat à me virgam suam,& pauor eius non me terreat. Huic ergo tanto incommodo magnum erit remedium, si Dei tibi gratiam conciliaueris. Nam tunc timorem omittes, quòd magna eius auxilij tibi ostendetur spes, qua magnam securitatem habebis. Conuenit autem maxime id in virum bonum perfectaque virtute præditum, vt animi tranquillitate,& magna securitate sit, atque adeo magnis maleuolorum odijs circumuentus, & plurimis iactatus iniurijs, sicut dixit Dauid, Si ambulauero in medio tribulationis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Nam explicari non potest, quantum faciat animum spes diuini subsidij. Quod dicit, *defossus securus dormies*, Quidam ad sepulchrum referunt, hoc est rebus tuis optime compositis morieris. Sicut dixerat Eliphaz, Ingredieris in abundantia sepulchrum. Et ita Chaldæus intellexisse videtur, nam vertit תתקן בי קבורתא titquen be queburata, aptabis domum sepulchri. Alij exponunt tanquam fouea septus securus dormies, Sed in Hebræo est, חפרת haparta fodies, quare potest sic aptissime

Securitas caput beatæ vitæ

Iob 7.

Iob 9.

Psal. 22.

Iob 5.

etiam explanari, vt fit species pro genere Fodies, id est agros tuos coles, & securus dormies ab hostium scilicet tumultu. Non enim hostes agros, & fortunas tuas prædabuntur, sicut dudum prædati sunt. Est enim magna illa calamitas, quam ponit Esaias, Regionem vestram coram vobis alieni deuorant. A qua eum his verbis reddit securum, si frugi fiat: coniungiturque apte cum eo, quod ipse Sophar versu sequenti dicit, *Requiesces, et non erit qui exterreat*, Id est, si ad otium te honestum retuleris, nemo te perturbabit. Tanquam si diceret, In negotio, & in otio eris securus, vt integram ei, & perfectam securitatem in rebus omnibus polliceatur. Quam sua versione, quæ facilis est, Græci significare videntur. Quam etiam Salomon præcepta sua tenenti luculenter promittit dicens, Tunc ambulabis fiducialiter in via tua. Et pes tuus non impinget, si dormieris, non timebis: quiesces, & suauis erit somnus tuus, ne paucas repentino terrore irruentes tibi potentias impiorum. Dominus enim erit in latere tuo: & custodiet pedem tuum ne capiaris. *Et deprecabuntur faciem tuam plurimi*, id est magnam tibi reuerentiam exhibebunt, tuique supplices erunt: in quo gloriam antiqui philosophi collocabant. Quod etiam Deus Christo gloria florenti recipit præstaturum, dicens, Radix Iesse, qui stat in signũ populorum ipsum gentes deprecabuntur. Et eius etiam ecclesiæ, per Dauidem dicens, Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis.

Esai. 1. — *Prou. 3.* — *Esai. 11.* — *Psal. 44.*

20 *Oculi autem impiorum deficient, et effugium peribit ab eis, et spes illorum abominatio animæ.*

Pudore afficientur impij.

Deficient autem inuidia & pudore magno commoti, quòd viros pios, quos ipsi despiciebant, videant opibus abundantes, & clarissimis insignibus gloriæ decoratos, se autem omni subsidio destitutos, eaque spe frustratos, quam in suis diuitijs, & alijs subsidijs collocauerant. Quam spem ob eam rem animæ abominationem appellat, id est, quàm anima tunc abominabitur, & detestabitur, quòd vanissimam, & fallacissimam esse videbit. Vel vt alij exponunt Dolor, aut exhalatio animæ, quod tantum animo dolorẽ afferet, vt consumi, & exhalare videatur. Quòd in hoc seculo non admodum certum est euenturum esse impio, futuro tamen pro certo, & explorato haberi debet futurum esse. Hanc vero molestiam, cruciatum, & afflictionem, qua tabescent impij, describit aptissime sapientia dicens, Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis: dicentes intra se, præ angustia spiritus gementes, Hi sunt quos

habui-

habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij, &c. Ergo errauimus a via veritatis.

CAPVT. XII.

Respondens autem Iob dixit.
2 *Ergo vos estis soli homines, & vobiscum morietur sapientia?*
3 *Et mihi est cor sicut & vobis, nec inferior vestri sum: quis enim hæc, quæ nostis ignorat?*
4 *Qui deridetur ab amico suo, sicut ego inuocabit Deum: & exaudiet eũ: deridetur enim iusti simplicitas.*
5 *Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum.*
6 *Abundant tabernacula prædonum, & audacter prouocant Deum, cum ipse dederit omnia in manus eorum.*
7 *Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cæli, & indicabunt tibi.*
8 *Loquere terræ, & respondebit tibi: & narrabunt pisces maris.*
9 *Quis ignorat, quòd omnia hæc manus Domini fecerit.*
10 *In cuius manu anima omnis viuentis, & spiritus vniuersæ carnis hominis?*
11 *Nonne auris verba diiudicat, & fauces comedentis saporem?*
12 *In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia.*
13 *Apud ipsum est sapientia, & fortitudo, ipse habet consilium, & intelligentiam.* C
14 *Si destruxerit, nemo est, qui ædificet: si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat.*
15 *Si continuerit aquas, omnia siccabuntur: & si emiserit eas subuertent terram.*
17 *Apud ipsum est fortitudo, & sapientia: ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur.*
17 *Adducit consiliarios in stultum finem, & iudices in vaporem.*
18 *Balteum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum.* D
19 *Ducit sacerdotes inglorios, & optimates supplantat.*
20 *Commutans labium veracium, & doctrinam senum auferens.*
21 *Effundit despectionem super principes, & eos, qui oppressi fuerant releuans.*
22 *Qui reuelat profunda de tenebris, & producit in lucem vmbram mortis.*
23 *Qui multiplicat gentes, & perdit eas, & subuersas in integrũ restituit,*

24 *Qui immutat cor principum populi terræ*, & *decipit eos,vt frustra incedant per inuium.*
25 *Palpabunt quasi in tenebris,& non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios.*

1 *Respondens autem Iob,dixit.*
2 *Ergo vos estis soli homines, & vobiscum morietur sapientia?*

Quoniam optabat Sophar, vt Deus loqueretur cum Iob,quo ostẽderet ei secreta sapientiæ suæ,quam esse omni ex parte incomprehensibilem docuit,& præterea omnipotentem.Iob hoc capite demonstrat minime tantum id esse secretum, vt Deum ad illud intelligendum loqui oporteat cum homine. Vrgetque illos incommodo oportunè irrisione vtens, hoc est, Vos hoc tãtum secretum soli ex Deo vobiscum loquente didicistis, quocirca vos soli homines estis, id est, homines Dei. In Hebræo est עם ham populus, quo vehementius eos vrget, & irridet: quasi populus Dei, id est, quasi ecclesia, quæ perpetuo permansura est ex ipsis tantum pendere. Quare *et vobiscum morietur sapientia.* id est, vobis mortuis nemo erit,qui hoc secretum sciat: peribit igitur sapientia. Quæ est rerum diuinarum cognitio:& ea,qua homines imbutos esse oportet ad gratiam Dei ineundam, quod absurdissimum est, Nam sicut ecclesiæ interitus esse nõ potest,ita neque eius sapientiæ, quã in ecclesia oportet esse.Necesse autem ecclesiæ est pro certo,& explorato habere Dei sapientiam, atque potentiam esse infinitam. Quare non potest hæc antiquari cognitio,neque ex ecclesia tolli. Nõ igitur hæc tanta secreta sunt, vt sciri à me nisi Deum audiam loquentem non possint. Præsertim quod ex naturæ principijs, vt statim demonstrat,id possit intelligi. Quidam Hebræi, Chaldæũ sequentes sine interrogatione hunc versum in hanc sententiam declarant,Vos populus estis,id est homines rudes,& è media plebe, vobiscum morietur sapientia, id est, nulla est in vobis sapientia. Sed versio vulgati nostri longe aptior,& doctior est quam, & septuaginta viri reddiderunt. *Et mihi est cor sicut,et vobis,neque inferior vestri sum, quis enim hæc, quæ nostis,ignorat.* Vehementi quidem, & acri amplificatione inuehitur in Sophar, & vna in reliquos duos amicos. Nam omnes ad vnum, & illi repugnabant, & alterius qui cum eo disputabat dicta confirmabant.Id est,& ego mẽtis

tis sum,& rationis particeps sicut & vos,neque vobis in hac saltē re inferior sum quis verò, qui non sit rationis impos hæc vestra secreta ignorat. Quibus verbis significat,per se vique sua omnibus notum esse,Dei sapiētiam,& potentiam immensam esse.Nulla enim tam barbara natio fuit, quæ Deum non esse putauerit, Deoque reuerētiam non exhibuerit, licèt in attribuenda diuinitate multæ nationes turpiter errauerint.Et cum deos suos præcabantur,eorum opem,& patrocinium implorabant,intelligebant in Deum illud conuenire, vt cunctis eorum malis; & incommodis posset mederi.Quod sine scientia, & potentia summa non posset,scientia enim ei opus erat,vt sciret, qua ratione subueniendū esset; & potentia, vt cognitam exequeretur rationem. Cumque ad omnes res,quibus ipsi pāres non erant Deum implorarent, ad omnes res valere putabant. Quare rectè dicit, *Quis enim hæc quæ nostis,ignorat?* Quis tam barbarus est, qui hoc, quod secretum esse dicitis ignoret. Quod Paulus etiam testatur, Romanis scribens, Quia quod notum est Dei manifestum est in illis, Deus enim illis reuelauit.Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas.

Per se cogni ta est infinita Dei sapientia & potentia.

Rom. 1.

4 *Qui deridetur ab amico suo, sicut ego inuocabit Deum, & exaudiet eum.*

Multa subaudiēda sunt,vt hic versus planior fiat. Sed cum vos id me latere putetis, quod cunctis, vel barbaris hominibus notum est,tum cum me verbis tam asperis tractetis,loquacem appellantes,& scelere esse conscientiæ astrictum,non me in tanta calamitate iuuare,sed aperte irridere,& subsannare videmini:quod ratio non est.Nam ab amicis desertus me ad Deum conuertam,qui me pro sua misericordia respiciet,vosque inhumanitatis, & acerbitatis maximæ arguet,qui amicum vestrum non solum relinquatis,neque vlla ratione leuetis,sed etiam ludibrio habeatis,& eius dolorem refricetis. Estque grauissima, & satis iusta amicorum reprehensio, Nam turpe esset quemlibet hominem in luctu iacentem irridere,immane vero,atque ferinum, & irridere, & contumelijs vexare.Quod quantum Deo stomachum moueat, ex infinita eius,& misericordia,& clementia erga homines afflictos facile apparet. Ipseque id aperte in Exodo testatur dicens, Viduæ, & pupillo non nocebitis,si leseritis eos vociferabūtur ad me: & ego audiam clamorem eorum.Et indignabitur furor meus percutiāque vos gladio,& erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli. Id quod etiam Ecclesiasticus innuit,monens ne fiat. Non irrideas

Deus vehementer irasci in eos, qui afflictos affligūt

Exod. 22.

Eccles. 7.

deas hominem (ait) in amaritudine animæ: Est enim qui humiliat & exaltat circunspector Deus. *Deridetur enim iusti simplicitas*, Causa hæc necessaria est: cur Deus illum inuocantem audiret, cũ Deus iustitiæ, & æquitatis patrocinium susceperit, Iustus Dominus, & iustitias dilexit, & æquitatem vidit vultus eius, ait Dauid. Hoc argumento vsus est etiam Dauid ad Dei opem impetrandã cùm maximis, & assiduis eam precibus postularet dicens, יצרוני תם וישר, tom vaiosér iezeduni, quod vulgatus transfert innocentes, & recti adhæserunt mihi potest tamen etiam traduci, vt traducit Hieronymus, & Chaldæus, Simplicitas, & æquitas seruabunt me. Constructio verò huius versus in Hebræo difficilior est, habet tamen eandem sententiam, quàm vulgatus expressit.

Psalm. 9.

Psalm. 24.

5 *Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum.*

Appositio est, qua declarat æquorum hominum, & integrorũ vim quorum in fine superioris versus mentionem fecit, quamque indignis modis in hoc seculo accipiantur, vt se consoletur in memoriam reuocans eandem suam, quam & aliorum bonorum hominum esse causam. Quo, & Petrus pios viros iactatos consolatur dicens, Scientes eandem passionem ei quæ in mundo est vestræ fraternitati fieri, Et Christus discipulos suos cum se vexari, & hominibus odio esse viderent Gaudete (ait) & exultate, secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. Rectum ergo ac bonum virum lampadem primo nominat, propter honestæ, & perfectæ vite splendorem, quem nulla hominum acerbitas, & nequitia potest extinguere, neque diu comprimere. Christus enim vocat Ioannem Baptistam, Lucernam ardentem, atque lucentem. Admonetque nos apud Matthæum, Vt luceat lumen nostrum coram hominibus, vt videant opera nostra bona, & glorificent patrem nostrum, qui in cælis est. Et apud Lucam, Vt simus parati, lucernas ardentes in manibus nostris habentes Contemptam vero lãpadem esse dicit, quòd eorum optima vitæ ratio vulgo contemnatur, neque eorum honesta consilia probentur: sicut de Christo Ioannes ait, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem veniẽtem in hunc mundum, in mundo erat, & mundus eum non cognouit in propria venit, & sui eum non receperunt. Contempta etiã fuit ab Herode lucerna illa ardens, & lucens Ioannes, cum propter optima sua consilia, quæ dabat Hærodi, in carcerem coniectus fuit, & eius caput pro dono puellæ saltanti traditum. Sed à quibus in primis contemnatur exponit addens, *Apud cogitationes diuitum*. Diuites in primis viros bonos despiciunt, quòd nihil ex

Consolatio bonorum est bonos fuisse afflictos.

1. Pet. 6.

Luc. 6.

Boni sunt lãpades contẽptæ.

Ioan. 5.

Matth. 5.

Luc. 12.

Ioan. 1.

eis

eis emolumenti,& vtilitatis percipiant.Cùm pauperes esse,& diuitias aspernari soleant, ipsique omnes spes commodorum suorum in diuitijs posuerint. Cuius rei Dauid etiam auctor est dicens, Miserere nostri Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione quia multum repleta est anima nostra, opprobrium abundantibus, &despectio superbis,Abundantes verò vocantur eodem nomine in Hebræo, quo hic diuites שאננים saananim pacati,qui non egent, neque aliqua miseria confligantur,sed bona eis multa suppetunt. Quod dicit, Parata ad tempus statutum, id est, contemptui est,non perpetuis temporibus:non enim relinquet Dominus virgā peccatorum super sortē iustorū (vt ait Dauid)sed certo tēpore à Deo statuto.Qua quidem re Dauid oppressus consolationem magnam accepisse videtur dicens, Ego autem in te speraui Domine, dixi, In manibus tuis sortes meæ sunt.In Hebræo in eandem sententiam est,עתותי hitotai tempora mea,id est,quibus his miserijs conflictaturus sum.Quæ postquam intercesserint nulla erit tanta potentia, quæ possit virum probum amplius vexare ludibrioq; habere.Id quod alio psalmo considerauit Dauid, Obseruauit peccator iustum,& stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem irridebit eum quoniam prospicit,quòd venit dies eius.Id est, dies iusti,quo Deus eum liberare decreuit. Quare meritò ridiculus erit Deo vir iniquus, cùm conatur,& sperat posse fieri,vt deuoret virum sanctum laceretque dentibus suis, cùm longè secus eueniet. In Hebræo est למועדי רגל lemohade raguel: מועד mohed autem si sit à verbo יעד, iahad significat tempus statutum, & ita vertit non solum vulgatus,sed etiam Chaldæus & Græci רגל autem,id est,pes prætermiserunt,pleonasmum esse iudicantes,sin autem sit à verbo מעד mahad nutare,nutantibus pede, vel ad nutationes pedis potest conuerti:at tunc *parata* potest esse adiectiuum, vel lampadis in hanc sententiam, quòd vir pius ita paratus est,vt in eo diuites,& opulenti homines,& qui huius vitæ fortunas amant facilè offendant. Nam quasi iacet in vijs tanquàm lapis abiectus,& qui nullius pretij esse videatur. In eoque maximè ipsi offendent,& detrimētum facient;si negligant,& repellant illum, qui Deo valde charus est: iratus enim vlciscitur seuerè serui, & amici sui contumeliam,sicut Christus dixit, Qui lapis offensionis, & petra scandali vocatur.Ego gloriam meam non quæro est qui quærat, & iudicet, vel potest etiam adiectium esse שאנן saanam, id est pacati, & diuitis hominis,quem eleganti, & aptissima periphrasi paratum esse dicat ad nutationem pedis. Constat enim tanto salutis suæ periculo

Psal. 122. *Psal.* 124. *Psalm.* 30. *Psal.* 36. In bonum vitū facile opulenti offendunt. *Rom.* 9. *Ioan.* 8. *Matth.* 19.

Magno salutis periculo diuites in diuitijs sunt.

lo diuites in diuitijs versari, vt Christus dicat. Facilius esse camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum. Et apud Lucam ait, væ vobis diuitibus, qui habetis cõsolationem vestram. Væ non diceret, nisi magnum illis ex diuitijs periculum conflaretur. Aptissimum igitur est diuitis appositum paratum esse dicere ad nutationem pedis.

Luc. 5.

6 *Abundant tabernacula prædonum, & audacter prouocant Deum, cum ipse dederit omnia in manus eorum.*

Quoniam exposuit, quæ sit in hoc æuo piorum hominum conditio, exponit modo, quæ sit etiam iniquorum, quo totius defensionis suæ firmamentum inculcat. Pijs viris in hoc seculo interdum esse malè, impijs vero bene, & illa verba Sophar refellit, quibus & multam ei, si in Dei gratiam rediret fœlicitatem pollicebatur, & vltimo loco addidit, Oculi autem impiorum deficient, & effugiũ peribit ab eis. At contradicit Iob, cum viri Deo grati ludibrio in hac vita sint, & viles habeantur: *Abundant* è contrario *tabernacula prædonum*, species est pro genere, id est, profligatissimorum hominum, quibus & diuitiæ suppetunt, & gloria circunfluunt, & omnia eis prosperè cadunt, *Et audacter prouocant Deum*, Alia est species pro genere, id est, abundãt tabernacula eorum, qui audacter prouocant Deum, id est, qui nihil sacrum, nihil religiosum putãt. Sed cum templis atque delubris bellũ gerere videntur, sicut Dionysius ille Syracusanus onustus deornm spolijs in Siciliam rediẽs dixisse fertur, Videtis amici, quod bona nauigatio sacrilegis detur. Quibus verbis non solum falsos illos gentium Deos, sed etiã verum Deum despiciebat. Cum nullum ipse Deum coleret, nullã diuinitatem obseruaret, sed quidquid sacrum, & religiosum haberetur, negligeret. Audacter etiam Deum prouocabat ille, cũ quo ita locutus est Esaias, Cui exprobasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem, & leuasti altitudinem oculorum tuorum? Ad sanctum Israel? In manu seruorum tuorum exprobasti Dominum. Res tamen quas aggrediebatur, valde fœliciter ei eueniebant, adeò vt diceret, sicut statim scribit Esaias, In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, iuga Libani, &c. Ego effodi, & bibi aquam, & exsiccaui vestigio pedis mei omnes riuos aggerũ. Quod dicit. *Cum ipse dederit omnia in manus eorum* Dei enim voluntate & opera Imperatores, & immanes tyranni tot prouincias regnaque occuparunt, tot exercitus fuderunt, & res tantas gesserunt. Ad illos enim spectat, id quod canit Moyses, Quomodo persequebatur vnus mille, & duo fugabãt decem millia Nonne ideo quia Deus suus vendidit: & Dominus conclu-

Iniquis bene in hoc æuo est.

Esai. 47.

Deut. 32.

conclusit illos. Estque grauis amplificatio, Deum tantis eos fortunis augere, tot res permittere, tantam facere potestatem eis, qui non solum bonorum auctorem minimè agnoscunt, sed etiam prouocant atque lacessunt. Vt intelligatur nihili eas res à Deo fieri, quas amplissimas homines esse censent, & auidissimè inuestigãt. Ex quo illud etiam constat, quod Iobi thesim vehementer confirmat, non esse ex huiusmodi rerum, vel iactura, vel compẽdio Dei amicitia, vel inimicitia erga homines ponderanda. Sed hoc ita est in Hebræo לאשר הביא אלוה בידו la aser hebi eloa beiado. Quod si suppositum verbi הביא hebi tradidit, sit Deus, eam habet sententiam, quam expressit vulgatus sin autẽ suppositum sit relatiuum, quod subaudiri potest, habet hanc sententiam, ei qui Deum adduxit in manu sua, id est, idololatræ; facit enim Deum sua manu, sicut Dauid vocat idola opera manuum hominum. Vt sit alia etiã species improborum & perditorum hominum. Abundant igitur (ait Iob) tabernacula prædonum, & prouocantium Deum, & idololatrum. Hæc explicatio magis placet Hebræis, sed illa vulgati aptissima etiam est. Vtranque verò sententiam complexus est Abacuc vno loco. Et quod Deus tam amplas facultates perfidis hominibus largiatur, & quod ipsi verũ Deum beneficiorũ auctorem minime nouerint: sed Deum manu factum colant, atque adorent, Et facies, ait, homines quasi pisces maris, & quasi reptile, nõ habens principem. Totum in hamo subleuauit, traxit illud in sagenam suam, & congregauit in rete suum: super hoc lætabitur, & exultabit. Propterea immolabit sagenæ suæ, & sacricabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. Propter hoc expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat. Loquitur de Nabuchodonosor, cui tantam Deus facultatem fecit homines in suam potestatem redigẽdi, ac si pisces essent maris, quos integrum vnicuique est impunè capere. Sagena verò, cui sacrificium faciebat, idolum erat suum, cui res suas gestas asscribebat, & forte machina militaris erat, qua muris & arcibus admota vrbes capiebat. Sed Græca versio huius loci difficilior est. Quæ sic habet, *οἴκους τὸ αὐτῶ ἐκπορθηθῆναι ὑπὸ αἰόμων. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ μηδεὶς πεποιθέτω πονηρὸς ὢν ἀθῷος ἔσεσθαι ὅσοι παροργίζουσι τὸν κύριον. ὡς οὐχὶ καὶ ἔτασις αὐτῶν ἔσται.* Domusque eius, vt ab iniquis diripiatur, verum nemo, qui sit iniquus, confidat innoxiũ futurum, quicunque Deum prouocauerit, quasi nulla eorum futura sit quæstio. Sententia quidem facilis est, apteque contexitur. Dixerat enim Iob etiam ex versione Græcorum vi- *Abac. 1.*

rum

rum bonum nonnunquam alijs esse ludibrio, paratumque esse, vt pro tempore constituto alijs succumbat. Ita enim illi versum proximè superiorem conuertunt. Aptè ergo etiam subiungitur etiam paratum esse vt eius domus ab alijs diripiatur, fortunisque suis spolietur. Sed ob eam rem existimare non debent iniqui impune posse, viris bonis detrimentum afferre. Quis enim sibi persuadeat eorum scelera Deum, nec quæsiturum, nec vlturum esse, qui tam seuerè, vel in bonos viros animaduertit? Nam si in viridi ligno hæc faciunt (vt Christus dixit in arido quid fiet?

Luc. 23.

Rectè vero ij qui bonis viris infesti sunt Deum prouocare dicuntur: quoniam vir bonus Dei se totum fidei commisit, quam fidem irritam, & inanem velle facere videtur iniquus, dum obesse viro bono conatur. Qua tanta temeritate vehementer quidem Deum irritat atq; lacessit, vt vel ex hoc intelligatur de impio Deus quæsiturum. Vt Christus auctor est, inuidis suis dicēs, Est qui quærat, & iudicet. Cum ergo Græcorum sententia quadret, nunc verba verbis reddamus in Hebræo est ישליו אהלים לשדדים islaiu ohalim lesodedim. Futurum autem ישליו islaiu potest esse vel verbi שלל salal, quod diripere, & spoliare significat, vel verbi שלה sala, quod est abundare, & pacificum esse, primum verbum spectantes Septuaginta conuerterūt, Diripiatur, ad illudque totam orationem accommodarunt exponentes Domus eius, vt ab iniquis diripiatur. Nam quod diceret fortè quispiam, י secundum nullo modo posse ad verbum שלל salal pertinere, sed neque pertinet ad verbum שלה sala, nam ה prorsus amittitur in futuro, nec in י, ex sua natura commutatur, quare. י cnm sit litera accidentalis, vt dicūt Grammatici, & adesse, & abesse potest eodem verbo manēte, forteque in codice Græcorum non erat. Secundum verò verbū spectās vulgatus conuertit ***abundant*** illique reliquam orationem applicuit dicens, ***abundant tabernacula prædonum***. Deinde vero in Hebræo est, ובטחות למרגיזי אל vbatuhot lemarguize el. Quod verbum de verbo reddentes exponemus, & spes sunt prouocātibus Deum, Quod si enunciando dictum fuisse intelligatur rectè vertitur, ***& audacter***, id est, confidenter prouocant Deum. Sin non enunciando, sed interrogando pronuncietur, eam habet sententiam, An sperare possunt, qui prouocant Deum? Tanquam si per aposiopesin diceret, Minime quidem. Quod vt exponerent Septuaginta viri traduxerunt, Verum nemo, qui sit iniquus confidat innoxium futurum quicunque Deum prouocauerint. Sequitur etiam in Hebræo לאשר הביא אלוה בידו laaser hebi eloa be iado, cuius orationis, si Qui sit verbi suppositum, dixi sonare, Qui Deum adduxit in manu

Qui bonis sunt infesti cur Deum prouocare dicantur.

Ioan. 8.

manu sua. Id est idololatram, vt ab Hebræis declarari diximus. Sin autem *Deus* sit suppositum recte vulgatum vertisse, *cum ipse dederit omnia in manus eorum*. Sin autem ו relatiuum non prædones referat, sed ipsum Deum, eam habet sententiam, Quæ Deus adducit in manu sua. Id est, ponderabit, æstimauit, & quæret illorum iniqua facta, qui Deum prouocauerint. Quod ita exposuerunt Septuaginta, Quomodo nulla illorum erit quæstitio? Id est, quo pacto fieri potest, vt tam iniquis factis Deus iudicium non constituat. Quare recte vulgatus, recte Græci, recte Hebræi hunc locum exponunt, licet varias singuli sententias afferant. Vt vel ex hoc loco intelligatur, quam excellens, & plane diuinus cumulus oraculorum sacrosanctis literis accedat, ex varia earum versione. Sequitur autem. Oraculorũ cumulus ex varia versione accedit.

7 *Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cæli, & indicabunt tibi.*

8 *Loquere terræ, & respondebit tibi: & narrabunt pisces maris.*

9 *Quis ignorat, quòd omnia hæc manus Domini fecerit.*

Redit ad propositum suum, ostendens non magnum illud esse secretum, cuius Sophar mentionem fecit, Dei sapientiam, & potentiam, esse infinitam. Nam id ita per se vique sua notum, & exploratum est, totque huius rei indicia in natura sunt, vt vel ex iumentis, volatilibus, ex terra ipsa, ex mari, & piscibus eius certissima possint, & manifesta argumenta sumi cum hæc omnia à Deo facta fuerint. Quod ita planum, & testatum esse significat, vt nemo id ignorare posit. Ex Iob igitur sententia per se notum est, omnia fuisse à Deo facta. Nam exploratum est rem nullam posse à se oriri. Siquidem causa, & effectus contraria sunt, vt pater, & filius. Nam ea, quæ cum aliquo conferuntur contraria sunt. Quare in eandem rem conuenire non possunt. Non potest igitur esse, vt vllum animal à se oriatur: nam causa, & effectus in eodem dicerentur, omnia vero animalia constat esse orta, cum omnia consenescant, occidant. Oportet igitur aliquem esse causarum exitum. Nam infinitum esse causarum progressum physici fieri non posse demonstrant. Ad aliquod igitur animal vniuscuiusque patrem quærendo venire oportet, quod non ex alio sit animali natum, sed à Deo factum. Terram etiam, & mare à Deo effecta esse cognosci licet, ex eo quod eorum partes, animalia, plantas, & pisces pro certo (vt ostendimus) est à Deo primum condita fuisse. Et ita nonnulli philosophi cognouerunt rerum vniuersitatis Deum auctorem fuisse. Nec quòd alij de hoc dubitauerint impedit, quo minus id per se notum, & exploratum sit. Nam Omnia à Deo fuisse facta.

nonnulli etiam de illo omnium certissimo, & apertissimo principio dubitarunt, quodlibet vel est, vel non est: multi etiam lignũ, & lapidem Deum esse putarunt. Siquidem corrupti, deprauatique hominum animi multas absurdissimas opiniones attulerunt: recte ergo Iob dicit, *Quis ignorat, quod omnia hæc manus Domini fecerit*. Cum igitur constet res à Deo fuisse procreatas, ex eo etiam constat (ait Iob) Dei sapientiam & potentiam esse infinitam, sapientiam in vniuscuiusque rei optima natura ex cogitanda, potentiam in procreanda. Hinc enim est, vt Ioannes dicat, Omnia per verbum Dei, quod est eius sapientia infinita, esse facta. Et ob eam rem Dauid diuinas laudes, plantis, brutis, & alijs terræ partibus imperat dicens, Laudate Dominum de terra dracones, & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, qui faciunt verbum eius. Montes; & omnes colles, ligna fructifera, & omnes cedri, bestiæ, & vniuersa pecora serpentes, & volucres pennatæ. In eo enim res hæc Deum vehementer laudãt, quòd eius infinitam potentiam, atque sapientiam, quarum vi factæ sunt, declarant.

Ioan. 1. *Psal. 148.*

10 *In cuius manu anima omnis viuentis, & spiritus vniuersæ carnis hominis?*

Id est, in eoque immensa eius sapientia, atque potentia declaratur, quòd res omnes viuentes non solum ab ipso factæ sunt, sed etiam per ipsum viuunt, atque sunt, totæque ex eo pendeant. Sicut Paulus dixit, Deus qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, &c. in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus.

Act. 17.

11 *Nonne auris verba diiudicat, & fauces comedentis saporem?*

12 *In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia.*

quæ nobis aptior visa est huius loci expositio, posuimus superiori capite versu duodecimo, quod descreptissime cum illo versu contexeretur. Præsertim, quòd dixerat etiam Baldad capite octauo, Interroga generationem pristinam, & diligenter inuestiga patrum memoriam, &c. Et ipsi docebunt te, loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia. Quia igitur amici eum ad senes, & antiquos homines allegabant, dicit hæc tam plana, & perspicua esse, vt non senes, & antiquos homines, sed iumenta, & volatilia satis sit interrogare. Nam ipsa de huiusmodi nos rebus docebunt. Quæ ita patent, & in promptu sunt, vt ea, quæ sub aures, palatum, & alios sensus cadunt: vt non opus ea sapientia sit, quæ in antiquis est, & longo tempore comparatur, sed mente, & ratione tantum, quæ in singulis hominibus reperitur.

13 *Apud ipsum est sapientia, & fortitudo, ipse habet consilium, & intelligentiam.*

Conclusio est, quam ex naturæ principijs demonstrauit esse planissimam, & omnibus per se notam. Eandemq; rursus confirmat non solum ex principijs naturalibus, sed etiam copiosius ex moralibus dicens.

14 *Si destruxerit, nemo est qui ædificet: si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat.*

15 *Si continuerit aquas, omnia siccabuntur: & si emiserit eas subuertent terram.*

Hoc argumentum generatim capite nono tractauit, cum diceret, Deus cuius iræ nemo resistere potest, eiusdem hic nonnullas species persequitur. Nulla vero tanta potentia est, quæ restituere posit, quod ipse semel labefactare decreuit, vt in florentissimis & potentissimis Chaldæorum, Persarum, Græcorum, & Romanorum Imperijs expertum est, quæ nullis se opibus, & præsidijs ab ira Dei vastante defendere potuerunt. Et ita Zachariæ quatuor cornua, id est, quatuor hæc imperia sunt in visione proposita. Deindeque quatuor fabri ad illa deijcienda, & infringenda cornua. Vt intelligatur in eius potestate positum esse, vt destruat, & ædificet. Quare inanes illorum hominum cogitationes sunt, qui non Dei gratiam, & beneuolentiam, sed fortunas, & facultates iure vel iniuria auide quærunt: quo calamitates, & vitæ miserias fugiant, dicente Ecclesiastico, Noli attendere ad possessiones iniquas: & ne dixeris, Est mihi sufficiens vita: nihil enim proderunt in tempore vindictæ, & obductionis. Includit vero Deus hominem eum, cui nihil prospere cadit, neque res quas versat, fœlices vllos exitus habent, sed in quodcunque latus se vertat mala multa, & miseriæ vrgent, vt tanquam in carcerem, & malorum vincula coniectus esse videatur. Et ita Dauid miserum vitæ suæ statum describens, se homini comparat in custodiam tradito dicens, Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis, & in vmbra mortis. Hebraice est posuisti me, &c. Quo clarius ea in qua versamur sententia, exprimitur. In carcerem missus est Ioseph, missus fuit & Ioachim Rex Iuda, missus deniq; fuit Christus Saluator noster. Et emissi etiam sunt pro voluntate, & arbitratu Dei. Qui terram etiam vel nimia siccitate, vt temporibus Eliæ, vel nimia inundatione, vt diluuij temporibus euertit.

Zach. 1. *Nihil Deo posse resistere.* *Ecclesiast. 5* *Psal. 87.* *3. Reg. 17.* *Genes. 7.*

16 *Apud ipsum est fortitudo, & sapientia.*

Conclusio est, quam probare nititur, & apertissimam esse doce-

re,quam poſtquam probauit ex rebus naturalibus, probat vſque ad finem capitis ex moralibus. Quæ cum hominum voluntate adminiſtrentur, putaret forte quiſpiam non ita in Dei poteſtate eſſe. *Ipſe nouit & decipientem, & eum qui decipitur.* Id eſt, ne homines malum aliquod impendens ſuis conſilijs caueant, nouit Deus cuius opera decipi facile poſsint, ne ſalutaribus conſilijs vtantur, vt deteriora ſequentes conſilia detrimentum faciant. Sicut Dauid Cuſai opera prudenter vſus eſt, ad infatuandum Abſalon, & Achitophel callida conſilia refellenda. Rationem vero huius ſcientiæ diuinæ, qua res grauiſsimas in orbe terrarum facile gerit, deſcriptiſsime narratur in 3. Regum, quo narratur quæſiſſe, quis deciperet Achab, vt eius regnum labefactaret, ac per Syriæ Regem ſcelera eius necati, & Iſraelis prælio fuſi vlciſceretur. Quòd autem ibi quæſiſſe dicitur, quis deciperet Achab, non quòd quidquam ignoret, ſed vt quanti faciat demonſtretur, noſſe decipientem & eum, qui decipitur, vt hoc loco Iob dicit. Decipiētes vero reperit, vt illo loco narratur, quadringentos circiter viros, qui in errorē inducerent: repertus etiā eſt Achab, cui error is obijceretur, quo ipſe, & eius populus magnū detrimentum acciperet. Sed ſeptuaginta viri hæc vertere prætermiſerunt, forte quia ſequenti verſu comprehenduntur.

Noſſe Deum cuius opera aliquem decipiat.

2. Reg. 27.

3. Reg. 22.

17 *Adducit conſiliarios in ſtultum finem, & indices in ſtuporem.* Id eſt, facit vt viri, qui prudentes habentur, vehementer errent, & cadent, vel accipiant conſilia, quorum exitum non inueniant. Eſt vero pro ſtulto fine Hebraice שׁלל ſolel, ſignificat autem שׁלל ſalal ſpoliare, diripere; ſed hoc loco nonnulli Hebræi inſanum, & errantem, & delirantem interpretantur, vt noſter intellexit vulgatus, Alij vt propriam verbi ſignificationem referant ſpoliatum ſenſu, & ratione declarant. Septuaginta tamen viri αἰχμαλώτους captiuos conuertunt. In eandem tamen reddit ſententiam, eſt enim hic ſtultiſsimus ſuorum conſiliorum exitus, & quem illi ſuis conſilijs declinandum eſſe potius, quàm inueniendum putabant. Eſt etiam animaduertendum in Hebræo ad verbum eſſe, Conſiliarios ſpoliatum, vt Hebræa phraſi declaretur, vnuſquiſque ſpoliatus. Quòd dicit, *indices in ſtuporem*, Id eſt, ſtupidos reddit, & conſilij expertes, eos, qui rerum potiuntur, & rempublicam capeſſunt; vt cum ſalus agatur, & ſumma reipublicæ nihil eam ſtudio, & opera ſua iuuent. Hebraice eſt יהולל ieholel inſanire faciet. Quod quidem vehementer terrere debet ſapientes huius ſeculi, qui quodcunque negotium, quod tractant, calliditate ſua explicaturos

Deus facit, vt errēt, qui prudentes habentur.

caturos confidunt. Quorum temeritatem vehementer coercet Esaias dicens, Stulti facti sunt principes Taneos, sapientes consiliarij Pharaonis dederunt consilium insipiens. Quomodo dicitis Pharaoni, filius sapiētium ego, filius regum antiquorum? Vbi nunc sunt sapientes tui? annuncient tibi, & iudicent, quid cogitauerit Dominus exercituum super Ægyptum. Stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Ægyptum, angulum populorum eius. Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis. Et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius, & vomens. Sequitur in Iob. *Esai. 19.*

18 ***Baltheum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum.***

Id est, in eius potestate sic hominum fortuna est, sic res omnes conuertit, vt Reges insignibus regijs exuat, & seruorum laqueis induat. Ita Baltheum, vt sit species pro genere, regia insignia significare puto, Funis vero seruorum, & captiuorum vincula. In Hebræo eadem licet alijs verbis sententia est, pro Baltheo est, מוסר muzar vinculum, & ita hoc nomen transfert vulgatus huius libri. c. 39. vers. 8. Vincula eius quis soluit? Verbum igitur de verbo, ita vertemus, Vinculum regum aperit, id est vinculum, in quo retinent subditos suos, hoc est potestatem detrahit tyrannis, & regnis exuit. Sed Græci aliter transferunt *καθίζων βασιλεῖς ἐπὶ θρόνους* collocans in thronis reges. Nam regum vinculum aperire intellexerunt illi, non quo subditi soluantur, vt vulgatus Chaldæus, & alij intellexerunt, sed quo capiantur, vt laquei, & vincula aperiuntur, cum illis mandantur homines. Aperit igitur regum vinculum, id est potestatem regnandi regibus facit, vel in thronis collocat. Quod vero dicit, *præcinxit fune renes eorum*, in Hebræo est אזור ezor, quod cingulum significat, & ita vertit ipse vulgatus Esaiæ. cap. 11. versu 5. & erit iustitia cingulum lumborum eius. Quare potest referri vel ad vincula, in quæ reges nonnunquam conijciuntur, vt refertur à vulgato, vel ad regium etiam insigne, vt in hoc Esaiæ loco, & vt à Græcis referri videtur *ζώνην* zonam transferentibus, vt sit aliud imperij insigne, sicut & thronus. In quamcunque vero partem hunc versum accipiamus, aptissimam, & sapientissimam habet sententiam, cuius multa in libris regum extant exempla, quibus narrantur non pauci homines plebeij, atque adeo tenuissimo loco nati regno esse à Deo decorati, alij vero ab eo ob scelera sua regno esse spoliati, alij è throno in vincula cōiecti. Quo facile probatur hominũ fortunam in solius Dei esse positam potestate; Ipse mutat tempora & ætates, transfert

In Dei potestate hominũ esse fortunã.

N 3 fert

Dan.2. fert regna, atque constituit, sicut dixit Daniel: nec vllam esse deam, quæ varios hominum casus gubernet, sicut pueriliter turpi quodam errore capta fabulosa putauit antiquitas. Id quod etiam ex ijs quæ sequuntur, vsque ad finem capitis cognoscitur,
1.Reg.2. vt illud planum sit, quod canebat Anna, Dominus humiliat, & subleuat.

19 *Ducit sacerdotes inglorios, & optimates supplantat.*

Id est, non solum reges, sed etiam principes, & optimates de gra-
2.Reg.8. du deijcit. Est enim in Hebræo כהנים cohanim, quod non modo sacerdotes, verum etiam quoscunque principes significat. Id quod etiam Sacerdotes vulgato interpreti declarant, vt cum in secundo regum transfert, Filij autem Dauid sacerdotes erant, id
1.Para.18. est, principes, vt est in 1. Paralipomenon. Quod inglorios dicit, in Hebræo est שולל solal spoliatum, de quo diximus, id est, vnumquemque sacerdotum spoliatum honoribus, & gloria. Sicut pro-
1.Reg.2. pheta verbis Dei prædicit Heli Pontifici maximo, Ecce dies veniunt, & præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui, vt non sit senex in domo tua, & videbis æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel, & non erit senex in domo tua omnibus diebus. Veruntamen non auferam penitus virum ex te ab altari meo: sed vt deficiant oculi tui, & tabescat anima tua. Quod in Abiathar expromptum fuisse narratur in tertio regum.
3.Reg.2. De Sobnam vero optimate ita vaticinatur Esaias, Ecce Domi-
Esai.22. nus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sic subleuabit te. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia domus Domini tui. Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Sequitur in Iob.

20 *Commutans labium veracium, & doctrinam senum auferens.*

Id est, non solum gloria, & amplitudine (sicut dixit) sed etiam scientia, atque doctrina homines doctos, & prudentes Deus priuat: hos enim veraces, & senes appellat: sicut in regibus de Salomone narratur, Cumque iam esset senex deprauatum est cor eius per mulieres, vt sequeretur Deos alienos. Quod enim erat in ea re culpæ in Salomon erat conferendum: quod vero pœnæ atque supplicij, vt sic infatuaretur, & stultus redderetur Deo fiebat au-
Esai.29. ctore. Præsagit etiam Esaias, Ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo. Peribit enim sapientia à sapientibus eius: & intellectus prudentis eius abscondetur. Illud autem *doctrinam senum auferens*. Septuaginta transfe-

runt

sunt σοφίαν δὲ πρεσβυτέρων ἔγνω prudentiam senum nouit. Quia in Hebræo est, יקח iqah, quod proprie Sumet significat. Quod sibi sumere, id est, auferre intellexit vulgatus. Septuaginta vero sumere, vt ponderet, & inanem esse cognoscat. Sicut dixit Dauid, Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Quare vtrunque in eandem sententiam dicitur. *Psalm. 93.*

21 *Effundit despectionem super principes, & eos, qui oppressi fuerant releuans.*

Id est principes atque tyrannos despectos, & abiectos reddit, eis imperium, & potestatem auferens, & misere necans, & homines oppressos ab eis leuat, atque restituit, sicut occupata a Cyro, atque Dario Babylone, Balsazareque occiso imperioque Chaldæis detracto Dei populus fuit in libertatem assertus, facta omnibus Iudæis á Cyro facultate in Hierusalem redeundi, eamque restaurandi. Oppresso, & ignominiose interfecto Naamam, Holopherne Populus Dei graui fuit afflictione, & rerum desperatione liberatus. Ita etiam Græci reddunt, sed potest etiam secunda versus pars conuerti, vt á Chaldæo conuertitur, Et fortium robur confregit, vt exponat, quo pacto principes abiectos, & despectos efficiat. *Dan. 2.*

22 *Qui reuelat profunda de tenebris, & producit in lucem vmbram mortis.*

Potest vel de rebus obscurissimis, & ocultissimis intelligi, quæ perpetuis temporibus laterent, in tenebrisque iacerent, nisi diuinum lumen, vel exponens, vel alia ratione patefaciens accederet, sicut dixit Daniel, Ipse reuelat profunda, & abscondita, & nouit in tenebris constituta, & lux cum eo est. Vel potest etiam explicari de afflictionum, & miseriarum tenebris, quibus Deus miseros, & de sua salute desperantes inopinato quodam auxilio subito leuat. Sicut precabatur Dauid, quoniam tu illuminas lucernam meam, Deus meus illumina tenebras meas. Quoniam in te eripiar á tentatione. Vmbra vero mortis opacissimas, & crassissimas tenebras declarat. *Psal. 16.*

23 *Qui multiplicat gentes, & perdit eas, & subuersas in integrum restituit.*

Cuius rei satis planum exemplum fuit hominum prima procreatio, magnaque multiplicatio, deinde diluuio subuersio, postremoque restitutio á filijs Noe tanta non solum hominum, sed etiã nationum, & prouinciarum multiplicatione, quanta numerari non possit. Sed varie hic versus transfertur, nam illud *multiplicat gentes*, Septuaginta traducunt, πλανῶν ἔθνη decipiens gentes, vt

modus declaretur, quo perdit eas, in eum eas errorem inducens, ex quo grauem iacturam faciant, vt duobus versibus sequentibus exponitur. Quia in Hebræo est משגיא masgui, verbum autem שגה saga errare significat, & in tertia coniugatione errare facere, neque impedit quòd cum א hic scribatur, nā cum sit vtraque litera quiescens facile ex Grammaticorum præceptis vna pro altera irrepit, quare vertere potuerunt Septuaginta Decipiens. Si vero א radicalis, vt dicunt Hebræi Grammatici, litera sit, significat multiplicare, & cum id significat, scribitur etiam non cum א sed cum ה quo probatur, quod dixi facillimam esse Hebræis harum literarum vicissitudinem. Quapropter optime potuit etiam verti, ***qui multiplicat***, vt vertit etiam Chaldæus. Illud autem subuersas in integrum restituit, in eandem omnino sententiam ita conuertunt Septuaginta auctores καταςρωννύων ἔθνη καὶ καθοδηγῶν αὐτὰ prosternens gentes, & reducens eas. Sed verbum de verbo Hebræum ita conuertemus, Extendens gentibus, & ducens eas. Quod quidam Hebræi interpretantur, Extendens locum gentibus ad habitandum, in illumque eas locum ducit. Sed melius est, vt verba ad gentium euersionem accommmodentur, vt à vulgato, & à septuaginta viris accommodantur, & etiam à Chaldæo, qui aptissime ita hunc locum interpretatur, משטח מצרתא לאמיא ודברינון mastach mezadtta leumaia vedaberinun, expandens rete populis, & capiens eos.

24 ***Qui immutat cor principum populi terræ, & decipit eos, vt frustra incedant per inuium.***

25 ***Palpabunt quasi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios.***

Deus quo pacto principes decipiat.

Id est, facit, vt reges atque principes, qui rempublicam gerunt, perditissima consilia capiant, & quæ sibi, & populo suo maximæ fraudi sint, & quasi mente essent capti, & in cæca rerum caligine versarentur, nullo modo ab insana mente abduci, & ad rectam rationem reuocari possint, vt vaticinatus est Esaias dicens, Obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate: inebriamini, & non à vino, mouemini, & non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, & claudet oculos vestros. Cuius rei exemplum manifestum proditum fuit in Pharaone, de quo sæpe dicit Deus, Ego indurabo cor Pharaonis. Qui tot tantisque plagis sanus fieri non potuit, sed temerarijs suis amentissimisque consilijs, & ipse perijt, & regnum suum prope funditus deleuit, & tenebras illas, in quibus eius mens versabatur, significabant

Esai. 29.

bant tenebræ, quæ cũcto populo eius offusæ sunt. Quod etiam *incedebat per inuium*, declarauit iter illud inuium & infestissimum, quod est inter medios fluctus vastissimi maris curribus, & equitibus aggressus. Quare, & principes sibi vehementer timere debēt, & respub. anxie Deum precari, ne mentem eam principi suo injiciat, qua eius totum statum labefactet atque conuellat.

C A P. XIII.

Ecce omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexit singula.
2 *Secundum scientiam vestram, & ego noui: nec inferior vestri sum.*
3 *Sed tamen ad omnipotentem loquar, & disputare eum Deo cupio.*
4 *Prius vos ostendens fabricatores mendacij, & cultores peruersorum dogmatum.*
5 *Atque vtinam taceretis, vt putaremini esse sapientes.*
6 *Audite ergo correptiones meas, & iudicium labiorum meorum attendite.*
7 *Nunquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro illo loquamini dolos?*
8 *Nunquid faciem eius accipitis & pro Deo iudicare nitimini.*
9 *Aut placebit ei quem celare nihil potest? aut decipietur, vt homo vestris fraudulentijs.*
10 *Ipse vos arguet: quoniam in abscondito faciem eius accipietis.*
11 *Statim vt se commouerit, turbabit vos: & terror eius irruet super vos.*
12 *Memoria vestra comparabitur cineri, & redigentur in lutum ceruices vestræ.*
13 *Tacete paulisper, vt loquar quodcunque mihi mens suggesserit.*
14 *Quare lacero carnes meas dentibus meis, & animam meam porto in manibus meis?*
15 *Etiam si occiderit me, in ipso sperabo, veruntamen vias meas in conspectu eius arguam.*
16 *Et ipse erit Saluator meus: non enim veniet in conspectu eius omnis hypocrita.*
17 *Audite sermonem meum, & ænigmata percipite auribus vestris.*
18 *Si fuero iudicatus: scio quod iustus inueniar.*
19 *Quis est qui iudicetur mecum? veniat quare tacens consumor?*
20 *Duo tantum ne facias mihi, & tunc à facie tua non abscondar.*
21 *Manum tuam longè fac à me, & formido tua non me terreat.*
22 *Voca me, & ego respondebo tibi: aut certè loquar, & tu respõde mihi.*

D 23 *Quantas habeo iniquitates, & peccata, scelera mea, & delicta ostende mihi*
24 *Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum?*
25 *Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris.*
26 *Scribis enim contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.*
27 *Posuisti in neruo pedem meum, & obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti.*
28 *Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum, quod comeditur à tinea.*

1 *Ecce omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi singula.*

Id est, hæc opera Dei, quæ numeraui, partim vidi, partim audiui, eaque mecum reputans, atque pertractãs intellexi. Ex quibus manifesto concluditur scientiam, & potẽtiam eius esse infinitã, quod vos tantum esse secretum significabitis, vt vobis modò notum esse iudicare videremini, vobisque consumptis pariter ex hominũ notitia esse tollendum. Quo loco animaduertendum est non esse satis opera Dei audire, atque adeò videre, vt ex illis ad Dei scientiam erudiamur, nisi ea animo nostro tractemus, consideremus, & intelligamus. Nec in eo differt stultus à sapiente, quod alter viderit, alter vero non viderit opera Dei cum omnibus proposita, & manifesta sint, sed in eo potius, quòd sapiens ea intelligat, stultus verò minime, sicut dixit Dauid, Quia delectasti me Domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo. Quam magnificata sunt, opera tua Domine, nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ, vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget hæc. Et hoc malum illud maximũ est, quod Deus per Esaiam minatur dicens, Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere.

Opera Dei animo nostro esse tractanda.

Psalm. 91.

Esai. 6.

2 *Secundum scientiam vestram, & ego noui, nec inferior vestri sum.*

Id est scio etiam ego id secreti quod vos soli scire putatis, neque me in huius rei scientia antecellitis, quare de ijs me rebus docetis, quæ iam diu à me cognita & explorata sunt. Ita etiam Paulus dixit, Existimo nihil me minus fecisse à magnis Apostolis. Non enim

2. Cor. 11.

Non est virtutis in nos conuenire negare quod conueniat.

Eccli. 13.

enim modesti,& se submisse gerentis est, id in se conuenire negare, quod conueniat,cũ nulla virtus mendacium in officio suo postulet,id quod sapientẽ docere puto dicentẽ, Attẽde, ne seductus in stultitiam humilieris,noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam seducaris,Græci illud,*Secundum scientiam vestram*,transferunt,καὶ ὑμεῖς ἐπίστασθε,& vos scitis, quia Hebræa verba,sicut & Latina versio vtranque habet sentẽtiam,Et scio,quod vos scitis me scire.

3 *Sed tamen ad omnipotentem loquar,& disputare cum Deo cupio.*

Id est veruntamen hæc me scientia non deterret, neque impedit vllo modo quominus cum Deo disputare, & ei innocentiam meã probare optem.Ex quo intelligitur,quàm magna sit bonæ,& integræ conscientiæ vis,quantumque faciat animum probis,& honestis viris.Immo Dei immensa virtus, atque sapientia non solũ viros bonos non perturbat,sed etiam maximè reficit,& cõsolatur. Qua enim alia re leuarentur ij,quos sæpe homines improbi,& hominum imperita multitudo contemnit,viles,atque adeo iniquos existimat, nisi quòd Deo se probari confidunt. Qua de causa regius vates psallebat, Confortati sunt,qui persequuntur me inimici mei iniustè:quæ non rapui tunc exoluebã. Deus tu scis insipientiam meam,& delicta mea à te non sunt abscondita. Cur enim ij Dei non ament iudicium?cur non ad illud aspirent dicente Dauide,Quam bonus Israel Deus ijs,qui recto sunt corde.

Dei summa virtus reficit & non perturbat bonos

Psalm. 68.

Psalm. 72.

4 *Prius vos ostendam fabricatores mendacij, & cultores peruersorum dogmatum.*

Non tam grauis,& iniuriosa sententia est, quam verba sonare videntur,vt ex Hebræo,& Græco cognoscitur. Nam Hebræa verba verbum de verbo conuertendo, ita habent, Et vos compositores estis mendacij,& medici futiles omnes.Græci autem ita conuertunt ὑμεῖς δέ ἐστε ἰατροὶ ἄδικοι καὶ ἰαταὶ κακῶν πάντες vos estis medici iniqui,& sanatores malorum omnes. Fabricatores autem eos, vel compositores appellat mendacij, quod ex mẽdacijs eorum essent orationes,& ratiocinationes compositæ.Diximus enim sæpe, licet eorum essent propositiones veræ cum de toto genere iniquorum loquerentur, in assumptionibus tamen vehementer errare, cum sumerent aut Iob aliqua culpa teneri, aut scelerum suorum pœnas pendere.Componebant igitur, & fabricabant mendaciũ, quod mendacium probare,aut verisimile reddere veris adiunctis nitebantur. Eisdem prope verbis de inuidis suis querebatur Dauid dicens,Multiplicata est super me iniquitas superborum. In Hebræo autem est טפלו עלי שקר זדים taphlu halai sequer zedim *Psal. 118.*

compo-

componebant ſuper me mendacium ſuperbi. Medicos vero eos futiles,& ex verſione Septuaginta iniquos,& ſanatores malorum, id eſt,malos appellat,quia cum veniſſent, vt conſolarentur eum, vt in ſecundo huius libri capite dicitur,irritabant potius ſermonibus ſuis,quàm conſolabantur, refricabant potius,quam liniebant dolorem,Sicut etiam de ſe,& maleuolis ſuis dicebat Dauid
Pſalm.68. Quoniam quem tu percuſsiſti perſecuti ſunt,& ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt.In hanc ſententiam explicandus eſt vulgatus interpres,cum vertit, ***cultores peruerſorum dogmatum***, Id eſt peruerſam agendi rationem tenetis,cum contra faciatis, quã conſolatoris,& amici munus poſtulabat. Ex quo facilè intelligitur, leuiter ſibi quoſdam ex hoc verſu perſuadere hæreticos Iob amicos fuiſſe,vitamque hanc, & huius ſeculi fœlicitatem tantum cognouiſſe,ſeculi vero futuri,& vitam & præmia prorſus ignoraſſe. Quam opinionem pluribus tertio capite confutauimus.

5 ***Atque vtinam taceretis vt putaremini eſſe ſapientes.***

Nam multam ſermonibus ſuis imperitiam, & inertiam declararunt. Stultè enim amicum in luctu, & mœrore iacentem verbis prouocarunt:ſtulte de ira & ſtomacho Dei erga impios viros diſſeruerunt apud eum, qui grauiſsimis miſerijs vrgebatur, cum potius ne ad deſperationem eum adigerent, ſed aliquo modo leuarent,de diſciplina, & caſtigatione agerent, qua Deus omnem filium, quem recepit,coercet. Sicut Paulus diſſeruit in epiſtola ad
Hebræ. 12. Hebræos,qui aduerſa etiam fortuna iactabatur. Stultè etiam iniquum Iob eſſo iudicabant, quòd in calamitates incidiſſet, ſtulte etiam optabant,vt Deus loqueretur cum Iob, quo aperiret ei ſecretum illud,quod ipſa ſatis aperte natura declarat.Quos non le-
Prouer. 17. nes errores ſilentio tegerent,ſi tacerent.Rectè ergo dicit, ***Vtinam taceretis***.Quia,vt eſt in Prouerbijs,Stultus ſi tacuerit ſapiens repu-
Stulta loquẽdi cupiditas. tabitur. Quibus locis ſatis reprimi deberet multorum loquendi cupiditas,qui vt ſapientes alijs videantur, eas res audent tractare,quas aut ignorant,aut non multum callent.Nam licet facilè ſit imperitos homines prolixa, licèt indocta oratione decipere, docti tamen viri quorum eſt iudicium grauiſsimum ſtultitiam eius non veſtigijs,ſed cubili toto cognoſcent. Ob eamque rem ſapien-
Prouer. 10. tiſsimè dicit Salomon,Os ſtulti confuſioni proximum eſt.Et prudenter Dionyſius monuiſſe fertur ἢ λέγε τι σιγῆς κρεῖττον ἢ σιγὴν ἔχε, aut dic quod ſilentio melius ſit,aut ſile.

6 ***Audite ergo correptiones meas, & iudicium labiorum meorum attendite.***

Pro iure ſuo peritus ab imperito petit, vt audiat correptionem, quam

quam quidem debet attendere,vt doceatur:subijcit autem correptiones granissimas.

7 *Nunquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro illo loquamini dolos.*

Mendacium,& dolos loquebantur,cùm sceleris Iobum arguebãt, vt Dei bonitatem defenderent, quam erga bonos viros maximã esse prædicabant.Perinde quasi bonitas, & æquitas immensa Dei aliterquam virum bonum,& innocentem condemnando defendi non posset:quod est absurdissimum. Nam si hac indiget Deus defensione ita, vt aliter defendi non possit, cùm hac ratione minimè possit defendi, nullo igitur modo potest defendi: non potest autem hac ratione,quia iniquitas pugnat natura sua cum æquitate,nullo igitur pacto iniquitate æquitas defendi valet. Maximo ergo incommodo Iob amicos suos vrgebat, vehementerque redarguebat eos ita increpando. Nam cum iniqua illa via pro Dei æquitate propugnabant,illam stultè deserebant,vel temerè repugnabant, Aptissimè ergo, & acutissimè quidem hac versione vulgati Hebrea verba explicantur.Quæ ita verbum de verbo reddemus, Nunquid Deo loquimini iniquitatem, & ei loquimini dolũ, id est, Dei gratia,& vt Deum defendatis, vt sit datiuus acquisitionis, vt dicunt Grammatici. Habent etiam hæc verba aliam sententiam, quam transferunt Septuaginta viri, & Chaldæus interpres,An in conspectu Dei dolum,& iniquitatem loquimini?Id est, an dolos,& contumelias,quibus me vexatis,Deo non videtis esse cognitas,qui eas seuerissimè vindicabit, Hæc versio nono versu probari videtur,qui in hanc conuenit sententiam.Superior autẽ octauo statim sequenti,qui eadem sententia magis vrget, ita habente.

Iniqua via non est pro æquitate pugnandum.

8 *Nunquid faciem eius accipitis,& pro Deo iudicare nitimini.*

Accipere faciem vel personam in iudicio Hebraismus est, significat autem non ex veritate, & ex æquitate ferre sententiam, sed ex qualitate personæ,cum vel reuerentia erga potentem,vel misericordia erga pauperem commoti non æquum iudicium reddimus.Quod ne fiat cauetur in Leuitico,Non consideres personam pauperis, neque honores vultum potentis: iuste iudica proximo tuo. Et in Deuteronomio, Nulla erit distantia personarum, ita paruum audietis, vt magnum neque accipietis cuiusquam personam,quia Dei iudicium est.Dicit ergo Iob,Nunquid in hac, quæ mihi cum Deo est disceptatione vos iudicium exercẽtes Dei personam accipitis, hoc est,cum reuerentes, eique morẽ gerentes secundùm illud iudicatis, vt me innocentem condemnetis.

Leuit. 19.
Deut. 1.

tis. Quod iudicium ei gratum esse non potest, qui acceptationem personarum in iudicio reprobat. Tum quod ei valdè contumeliosum sit, si non aliter quam corrupto iudicio damnaretur. Quod est absurdissimum. Acutissimè quidem argumentatur, grauissimeque amicos suos reprehendit. In huiusmodi vero reprehensiones incurrunt ij omnes, qui nullo alio argumento ducti temere iudicant eos in culpa Deique odio esse, qui huius vitæ incommodis opprimuntur: & stultitiam Barbarorum Melitensium imitantur, qui Paulum homicidam esse putarunt tantum quod ex longa iactatione cum portum teneret, e manu eius viperam pendentem viderunt. Intelligitur etiam tãtum esse malum acceptionem personarũ, vt Hebræi loquuntur in iudicio, vt pro incommodo obijciatur grauissimo, vel Dei personã accipere, Quod dicit, *pro Deo iudicare nitimini*. Id est conamini iure, vel iniuria, secundum illum iudicare. Potest etiam verti, vt vertit Chaldæus, Pro Deo litigatis? Id est, contenditis illum iustum esse ostendere, cum per se pateat. Septuaginta vero interpretes in eandem sententiam, sed obscurius hunc versum conuertunt ἢ ὑποστελεῖσθε δὲ, ὑμεῖς αὐτοὶ κριταὶ γίνεσθε. Est autem ὑποστέλλω vereor, dissimulo, præuaricor consulto, vt morem geram, vincor, & cedo, significant igitur, An vt Deo morẽ geratis, innocentiam meam dissimulatis, eique cedere simulatis, cum vos huius nostræ causæ iudices constitueritis? cum id in iudicio facere longè a rectis sit alienum iudicibus.

Stulte quispiam iudicatur impius ex huius vitæ incommodis *Act.* 28.

9 *Aut placebit ei quem celare nihil potest? aut decipietur, vt homo vestris fraudulentijs.*

Fraudulentias vocat, quod contra quam sentirent, Deo morem gerentes iudicarent. Quibus licet homo capi, & allici possit putans ex animo sibi assentiri, at minime Deus qui corda mentesque nouit, quem nihil latere potest. Hebræus, & Septuaginta viri eandem habent sententiam, licet verbis subobscuris atque concisis vtroque loco ponatur, Hebræum ita ad verbum traducemus; Num bonum erit vobis si explorauerit vos? An sicut deciperetis hominem decipietis eum. Septuaginta vero sic καλόν γε ἐὰν ἐξιχνιάσῃ ὑμᾶς; εἰ γὰρ τὰ πάντα ποιοῦντες προστεθήσεσθε αὐτῷ; Bonum si inuestiget vos? nunquid licet omnia faciatis, imponetis ei? Quibus dictis vehementer hypocritæ deterreri debent: & illud demonstratur, quod hoc eodem capite post pauca dicit Iob, Non veniet in conspectu eius omnis hypocrita, vt Iob amplius declarat adiungens.

10 *Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem eius accipitis.*

Explicat quæ nam ille fraudulentiæ sint, quas minimè Deo placere di-

re dixit,quod latenter,vt ei obsequantur,iudicium corruperint, neque rectam sententiam protulerint,quod tam graui, & iniquo animo feret Deus,vt addat mox Iob.

11 *Statim vt se commouerit, turbabit vos: & terror eius irruet super vos.*

12 *Memoria vestra comparabitur cineri,& redigentur in lutum ceruices vestræ.*

Id est, vos vehementer puniet, tantum scelus vestrum vlciscetur. Quod dicit,*Memoria vestra comparabitur cineri,&c.*Id est, ita vos destruet,& perdet,vt nulla vestri memoria, nullum vestrum vestigiũ relinquatur.Quoniam, vt ait Dauid, Non Deus volens iniqitatẽ tu es,neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebũt iniusti ante oculos tuos. Odisti omnes, qui operantur iniquitatem, perdes omnes,qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus.Mendacium enim,dolum,& hypocrisin nulla possunt honesta ratione excusari,etiam si Dei causa fieri dicantur. Imo maximum Deo conuitium fit, si quispiam hæc illius referre, vel tam peruersa ratione eius causam defendi posse putet. Quare mirum non est,si tam acerbas, quam hic Iob commemorat, huius sceleris pœnas repetat ab eo,qui admiserit illud. Qui locus valde declarat, quantum hypocritæ Deo stomachum faciant, quantaque aduersus illos excitetur ira,similisque eius est,qui ponitur in Ecclesiastico,Ne fueris hypocrita in conspectu hominum:ne forte cadas,& releuet Deus absconsa tua, & medio synagogæ elidat te. Quoniam accessisti malignè ad Dominum.& cor tuum plenum est dolo,& fallacia.Sequitur autem.

Psal. 5.

Hypocritæ stomachũ faciant quantũ Deo

Eccli 1.

13 *Tacete paulisper, vt loquar quodcunque mihi mens suggesserit.*

Id est postquam vestris calumnijs respondi,Tacete,vt loquar alia quæ mihi præterea in mentem veniunt.Sed extremæ partis huius versus sententia anceps est in Hebræo,& propterea variè explicatur Hebræa verba sunt ויעבר עלי מה vaiahabor halai ma, & transeat super me quidquam. Quod ita Septuaginta viri intellexerũt καὶ ἀναπαύσομαι θυμοῦ, & acquiescam ab ira. Nam Hebræã phrasim esse intellexerunt similem eius,qua vtuntur Hispani dicentes,*dar passada a las cosas*, Chaldæus transfert transeat super me מידעם midadam,quodcunque,id est, quicunque casus interuenerit, Quoniam dixerat illi capite quinto Eliphaz,quod sua ipse periret iracundia,& indignatione tanquam paruulus,& stultus:omnes item cõmemorarunt graues,iniquos & superbos homines,casus, & pœnas manere illum iniquum esse significantes. Ait igitur finite me loqui, ac cũ Deo de mea fortuna conqueri. Quidquid de me fiet,

quidquid

quidquid mihi casus attulerit,meo enim non vestro incommodo cadit quod planius cap. 19. dixit, Si ignoraui mecum erit ignorantia mea,Id est ego si sum stultitiæ meæ fructum feram, quæ expositio nonnullis probatur,cohæretque maximè cum eo quod sequitur.

14 *Quare lacero carnes meas dentibus meis, & animam meam porto in manibus meis.*

Id est, si vllum iam malum, vel graue detrimentum timerem, cur dẽtibus carnes meas lacerarem,& animam in manibus meis portarem.Quod apud Hebræos prouerbio dici traditur cum aliquis crudelis,aut acerbus est, quod probari potest ex eo, quid amicis suis cap.19.dicit,Quare persequimini me sicut Deus,& carnibus meis saturamini,id est,neque mihi corpus, neq; anima curæ est, sed illud dentibus lacero,vitam cum morte commutare cupiens, illámque in manibus porto sperans, & optans, vt à me citò tollatur.Quare nihil est iam,quod timeam,nullus me iam de salute desperantem cõturbabit. Alij animã in manibus portare Hebræam phrasim esse docent,pro eo quod est subire pericula.Quod expositioni positæ proxime accedit, id est nullum me periculum retardabit,cum omnia iam libenter pericula subeam.

15 *Etiam si occiderit me,in ipso sperabo.*

Id est,licèt de mea vita,atque salute desperem, in ipso tamen sperabo,quod me numquam innocentem condemnabit. Tangit his verbis, id quod multis,capite nono, & decimo tractauit, se vllis meritis suis impedire non posse, quo minus eum Deus quibuscunque voluerit supplicijs,& detrimentis afficiat: pro iure tamẽ suo contendere, tot pœnas nunquam commeruisse, neq; vllo esse tanto crimine condemnandum. Sicut decimo capite dixit, Noli me condemnare, multisque deinde argumentis ex Dei bonitate petitis probauit minimè à Deo esse condemnandum.Rectè ergo modo dicit,etiam si occiderit sperabo in eum,in eam quam explicuimus sententiam. Non possunt autem viri boni licet miserijs oppresi non benè de Deo sperare. Nam vt multas, Dei promissiones omittam traditas diuinis oraculis,quibus auxilium suum recipit allaturum eis,qui honestam vitam agẽtes in eo sperauerint: sed vt de se tantum probi homines coniecturam faciant: credere certe, & confidere debent eum in se bonum, & benignum futurũ, erga quem ipsi tam pij,& religiosi sint. Quod vel in suma vitæ desperatione iuuit,& confirmauit Ezechiã,cũ ei verbis Dei nunciaret Esaias sequenti die moriturum. Qui tamen ita Deum orasse narratur, Memento, quæso,quomodo ambulauerim coram te in

Viri boni oppressi bene de Deo sperant.

veritate,

veritate,& in corde perfecto,& quod placitum est coram te,fecerim. Veruntamen animaduertendum est variam apud Hebræos huius versus esse lectionem.Nam pro eo quod nos dicimus,*in ipso* in Hebræo est, לו lo,quod dupliciter legitur, aut cum א aut cum ו cum א significat Non,cum ו vero Ipsi Ei. Quæ varia lectio, vel in ipsa Biblia Regia reperitur, nam in Hebræo textu, qui ponitur cum alijs scribitur per ו in eo vero textu, qui ponitur in apparatu,scribitur per א Verumenimuero siue cum א siue cum ו scribatur, vtroque modo ambiguum est Hebræis, significans & Ipsi, & Non.Nam quindecim loca in Biblia notantur scripta cum א quæ tamen Ipsi,vel Ei significant, vt 1. Paralipomenon 11. versu 20. ולא שם velo sem,& ei nomen inter tres.Et primo Regum. 2. versu 3. ולא velo, & ei directa sunt opera. Et in 1. Esdræ. 4. versu 2. ולא velo,& ei nos sacrificamus.Duo item notantur,quæ scribuntur cum ו Non, significantia, vt primo Regum 2. vers. 16. respondens aiebat ei,לו lo nequaquam,nunc enim dabis,& 20. versu 2. Ecce לו lo non faciet pater meus quidquam. Quare hic versus quomodocunque scribatur potest,& negando explicari, sicut à quibusdam explicatur,apteque sententia conuenit, Ecce occidet me non sperabo,id est, nihil iam ab eo boni in hac vita spero, cum cito sit amittenda. Vt septimo capite dixit, Desperaui nequaquam vltra iam viuam, tantum cum eo de innocentia mea disputabo,sicut mox subiungit. Sed Græcorum versio difficilior est. Nam ita transferunt ἐάν με χειρώσηται ὁ δυνάστης ἐπεὶ καὶ ἦρκται si me subegerit potens,quoniam & cœptum est.Quia in Hebræo est הן יקטלני לו איחל hen iquteleni lo aiahel,intellexerunt autem,occidat sibi,quod subigat, vel sibi addicat, in suamque potestatem redigat,exposuerunt: hæc enim omnia verbum χειρόω significat, איחל aiachel autem à verbo, חלל halal,quod præter alia incipere significat,esse putarunt. ו Autem quod accidentale, vt sæpe diximus,sit, adesse,& abesse potuisse.Sententia vero optime coheret, id est,Licet me Deus tantis malis,& miserijs coerceat,non timebo tamen de mea inculpata vita cum illo disceptare. Sicut statim subijcit. *Veruntamen vias meas in conspectu eius arguam.* Dixerat in principio huius capitis, Disputare cum Deo cupio. Prius vos ostendam fabricatores mendacij. Postquam igitur amicos suos reprehendit ad propositum redit suum, vt disputet cum Deo. Idem enim verbum יכח iachah ponitur illic ad significandum disputare, quod hic ad significandum arguere, vt intelligatur hic locus cum illo esse connexus, eandemque esse vtriusque sententiam. Quare non significat vias velle suas accu-

4. Reg. 20.

O sare,

sare, castigare atque reprehendere: vt quidam non recte contextum intelligentes arbitrati sunt: sed velle de vijs suis cum Deo disputare, vt honestas ei fuisse probet, id quod in reliquo capite facit, vt patebit. Eadem ergo optimorum consiliorum conscientia, quæ efficit, vt bene de Deo, licet castiget, speremus, efficit etiam vt, licet acriter tanquam rei puniamur, licet tanquam iusto iudicio damnati in cruciatum agamur, causæ tamen nostræ æquitate freti, vel cum Deo in iudicium venire non dubitemus. Qui animus, & spiritus tantus est, vt infinitus esse videatur. Quandoquidem infinitam, tantis incommodis debilitatus non timet potentiam. Nec mirum, nam infinita etiam ipse potentia nititur, Dei scilicet bonitate, & erga suos immensa pietate. Fœlix ergo ille, qui conscientia bene actæ vitæ, & multorum benefactorum recordatione se in malis, & graui Dei animaduersione sustentat: nunquam enim ruet, sed respirabit aliquando, & è miserijs emerget.

Bonorũ animus in molestijs quantus sit.

16 *Et ipse erit Saluator meus: non enim veniet in conspectu eius omnis hypocrita.*

Ecce, vt aptissime Iob exponat cuiusnam patrocinio nixus tantam disputationem non recuset, Deo videlicet. Ipse enim tanquam pater coercet, atque castigat, iuuat etiam atque confirmat, neque ita magnum rectis hominibus inijcit timorem, vt non longe maiorem faciat spem. Luculenter vero exponit, & amplificat Dauid, quam alacri, & erecto animo sint, qui Deum obseruant, & quo adiutore multa officia præstitisse recordantur. Beatus, ait, populus qui scit iubilationem. Id est, qui scit, quem laudare, & cui res à se gestas acceptas referre debeat. Nam illud consequetur, quod deinde dicit, Domine in lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exaltabuntur. Quoniam gloria virtutis eorum tu es, & in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum. Quia Domini est assumptio nostra, & sancti Israel regis nostri. Quod dicit, *Non enim veniet in conspectu eius omnis hypocrita*, amicos suos perstringit, quos dolo malo agere dixerat, dum non æquitate, sed Dei dignitate ducti hãc causam iudicabant: ponitque aliam rationem, cur vehementer suæ causæ Deo indice confidat. Quia nulla fraus, nullaque calumnia in huiusmodi iudicio adhiberi potest. Quibus sæpe viri boni in hominum iudicio oppressi causa cadere coguntur: & ob eam rem Deum iudicem vehementer optant, & eius sæpe iudicium implorant, & ita Dauid precatur, Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Cuius

Psalm. 88.

Boni Deum iudicem optant.

Psal. 77.

ius iudicij æquitatem exponens adiungit, Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem חנף haneph vero non solum hypocritam, sed etiam acceptatorem, vt cum Hebræis loquamur, personarum, iniquum, & sceleratum hominem significat. Cui nullum ad Deum aditum patere, neque virum dolosum dolos vllos aut fraudes cõtra Deum posse commoliri valde reficit viros bonos. Id quod ita Deum precans declarauit Dauid, Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritauerũt te Domine, & lætentur omnes, qui sperant in te. *Psal. 5.*

17 *Audite sermonem meum, & ænigmata percipite auribus vestris.*

Attentos facit amicos suos volens iterum cum Deo disputare: vt videant nihil suis sermonibus profecisse, quo suæ causæ non confideret. Difficile enim vir bonus à vera, & recta sententia abducitur, licet multi contradicant. Quòd *ænigmata* dicit, in Hebræo est אחותי ahuati enuntiationem meam, quod est clarius. Docte tamen *ænigmata* conuertit, id est, sermones & propositiones obscuræ. Nihil enim obscurius, quàm alterius honesta conscientia, de qua statim differit dicens.

18 *Si fuero iudicatus, scio quod iustus inueniar.*

Id est, non merito meo tot tantasque pœnas pendere, sicut capite septimo dixit, Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas quam patior in statera. Quasi arena maris, hæc grauior appareret, & cap. 10. Et scias quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere. Est enim frequens in hoc libro earundem sententiarum repetitio, quod totus in vno eodemque proposito versetur, ita, vt nihil fere sit eorum, quæ in hoc capite sequuntur, quod alijs verbis prius dictum non fuerit.

19 *Quis est qui iudicetur mecum? veniat quare tacens consumor?*

Id est, si esset aliquis, qui vellet mecum æquo iudicio certare, non solum huiusmodi certamen non recusarem, verumetiam vehementer opto hanc mihi offerri occasionem causam meam informandi, innocentiamque meam explicandi. Nam nunc dolore conficior, quòd indicta causa condemnor. Viri enim boni, in æquo iudicio non tacent, sed libenter pro se dicunt. Iniqui vero in huiusmodi iudicio obmutescunt, neque se defendere audẽt. Sicut ille qui in nuptijs regijs ausus est discumbere sine veste nuptiali, cõtra vero in corrupto, & iniquo iudicio improbi loquuntur libereque mentiuntur, probi autem tacent, neque suam causam informant. Sicut dicit Amos, Hostes iusti, accipientes mu- *1. Reg. 22.* *In æquo iudicio æqui loquũtur & ini qui tacẽt cõtra in iniquo* *Amos 5.*

nus,& pauperes deprimentes in porta. Ideo prudens in tempore illo tacebit,quoniam tempus malum est. Christusq; Iesus in peruersum illud iudicium adductus,grauissimisque accusatus criminibus, ita nihil pro se dicebat, vt præses vehementer,sicut Ioannes narrat, miraretur.

Ioan. 19.

20 *Duo tantum ne facias mihi,& tunc à facie tua non abscondar.*

21 *Manum tuam longè fac à me,& formido tua non me terreat.*

Adeo suæ causæ confidit,vt vel Deo ipsi,quem nihil latere potest, qui iam eum supplicio tanquam reum addixisse videbatur, eam probaturum speret. Id tamen duabus conditionibus, dum illos grauissimos dolores detrahat,quibus illum intercludit,quos vocat manum Dei. Terrorem etiam auferat, quem tantis ei supplicijs iniecit, Hæc eadem in fine capitis noni posuit his verbis, Auferat à me virgam suam, & pauor eius non me deterreat, loquar,& non timebo eum, neque enim possum metuens respondere. Potest etiam formido, & pauor, quem vtroque loco à se deprecatur, intelligi de eo, quem numen ipsum apparens hominibus afferebat. Erat enim grauis, & vehemens opinio, quæ per animos olim gentium peruaserat, eum cui se numen aliquod ostenderet, continuo animam efflaturum. Et ita mirabatur Iacob postquam angelum vidit, dicens, Vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Et Esaiæ cum illa visio esset oblata gloriæ Dei in templo, dixit, Væh mihi quia tacui, in Hebræo est נדמיתי nidmethi excisus sum, cuius rei mox rationem reddens ait. Et Dominum exercituum vidi oculis meis. Hunc igitur terrorem, quem secum numen affert, forte significat, cum dicit, Formido tua non me deterreat. Vt manus, quam etiam à se deprecatur, tantum ad plagas, vt diximus pertineat.

Opinabatur olim moriturum cui se numen ostenderet.

Genes. 32.

Esai. 6.

22 *Voca me, & ego respondebo tibi: aut certè loquar, & tu responde mihi.*

Id est si mihi Deus concedat, quod postulo, eius sit optio, vt vel mihi litem intendat, & ego deinde respondebo, vel ego causam agam, & ipse respondeat. Quæ omnia eo spectant, vt Iob suæ causæ bonitatem declaret. Quocunque enim modo veritas æquo iudicio tractetur vincit. Sed parum modeste, & reuerenter ita Iob de tanta Dei maiestate loquitur. Quare postquam Deum sibi loquentem audiuit, temeritatis conuictus hæc sua verba reprehendit, vt in fine libri videbimus. Neque in alia re nisi in verbis his, in tantis rerum angustijs peccasse cognoscitur: quod est valde mirabile.

23 *Quantas habeo iniquitates, & peccata, scelera mea, & delicta osten-de mihi.*

Ecce litem infert Deo, idest, quo nam merito meo tot inhibes mihi supplicia? Id rectißime potest, quis ex Deo quærere, qui nullius sibi delicti conscius sit. Non temere enim confidit, ne Deo scelus vllum suum sit notum dicente Ioanne, Si non reprehenderit nos cor nostrum fiduciam habeamus ad Deum. 1.Ioan.3.

24 *Cur faciem tuam abscondis.*

Auertere, vel abscondere faciem Deus in scriptura dicitur, cum incommodis afficit, & iratus esse videtur, translatione ab homiminibus petita, qui nolunt eum intueri, erga quem graui animo sunt. Ostendere autem faciem, vel respicere dicitur Deus cum fa uet, & malis medetur. Qua etiam phrasi Latini vtūtur. Nam, Nisi Psl.29. quis nos Deus respexerit, scribit Attico Cicero. Id est, subsidio Psal.22, fuerit. Et ita Dauid ait, Auertisti faciem tuam à me, & factus sum Psal.30. conturbatus. Et alio psalmo precatur, Respice in me, & miserere mei, Et illustra faciem tuam super seruum tuum. Significat ergo Iob cur mihi iratus, & offensus es? Quid commerui? aut in quo peccaui? Sed Deus Iobo, & omnibus sanctis viris id quærentibus respondet illud Esaiæ, Ad punctum in modico dereliqui te, & in Esai.54. miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meā parumper à te: & in misericordia sempiterna misertus sum tui, Dixit Redemptor tuus Dominus. *Et arbitraris me inimicum tuum.* Id est, me hostilem in modum vexas, & tanquam inimicum malis mortiferis exercens. Sicut etiam septimo capite dixit, Quare me posuisti contrarium tibi.

25 *Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris.*

Id est, indignum tua tanta potentia est, quòd manus conferas cū hoste infirmißimo, & hominem afflictum, & eneruatum tanto studio insecteris. Sicut Dauid Sauli dixit, Quem persequeris rex 1.Reg.22. Israel? Quem persequeris? canem mortuum persequeris? & pulicem vnum? Infirmum autem se esse declarat ex eo quod stipulæ, & folij similis sit. Qua similitudine idipsum declarauit Homerus,

οἳ φύλλοισιν ἐοικότες, ἄλλοτε μέν τε
ζαφλεγέες τελέθουσιν ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες,
ἄλλοτε δὲ φθινύθουσιν ἀκήριοι, οὐδέ τις ἀλκή.

Qui folijs similes alias vigent terræ fructus edentes, alias miseri occumbunt, neque vlla est eis reliqua vis. Quam similitudinem

Simonides sapientissimam esse cecinit. Eamque Iob vehementer illo apposito. *Quod vento rapitur*, illustrauit: Viget in vere, in autumno expellitur vento. Hoc vero argumentum ex infirmitate ductum, sicut est leuissimum ad retardandum hominis maleuoli, & inuidi animos, ita est vehementissimum ad Deum cum castiget mitigandum. Nec enim potest diu ipse acerbus esse ei, qui patienter, & submisso animo calamitates, & Dei flagella tolerat, nec magis mente, & cogitatione sua Deo resistit, quàm folium, & stipula sicca vento vehementissimo. Et propterea monet, ita Petrus, Quia Deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis, id est, vt vos malis, & ærumnis leuet, cum illis oppressi fueritis, & magnis præterea beneficijs augeat. Puto enim visitationem hanc de illa esse intelligendam, de qua Iob dixit capite septimo, quo idem hoc argumentum tractauit, dicens, Quid est homo quia magnificas eum? aut quid apponis erga eum cor tuum? Visitas eum diluculo, & subito probas illum. Quantam vero vim habeat precatio ex hoc argumento composita ad Deum placandum, gratiam & benignitatem eius concilliandam luculenter exponit Ecclesiasticus dicens, Oratio humiliantis se nubes penetrabit, & donec appropinquet non consolabitur, & non discedet donec altissimus aspiciat. Et Dominus non elongabit se, sed iudicabit iustos, & faciet iudicium. Et fortissimus non habebit in illis patientiam, vt contribulet dorsum ipsorum, &c. Quod dicit, ostendis potentiam tuam, in Hebræo est תַּעֲרִיץ taharoz quod potest exponi Conteres, vel Formidabis, primum expressit noster vulgatus illo modo transferens, nam vi magna conterere significat. Secundum Græci interpretati sunt traducentes *ἀλλεβιῶσεις* reuereberis.

Quare Deus cum castigat, maxime mitigatur.

Iob 7.

Eccl. 25.

26 Scribis enim contra me amaritudines.

Id est, statuis, me varijs modis affligere. Alludereque videtur ad bonum agendi iudicium, regum, & magistratuum, qui leges & sententias, quas ferunt, scribunt. Eandem sententiam alijs verbis capite decimo declarauerat, dicens. Instauras testes tuos contra me, & multiplicas iram tuam aduersum me, & pœnæ militant in me. *& consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.* Id est, pœnas nunc videris à me repetere eorum criminum, in quæ adolescens incurri, Id quod etiam capite septimo tetigit dicens, peccaui, quid faciam tibi ô custos hominum? & capite decimo, Si peccaui & ad horam pepercisti mihi. In Hebræo autem ad verbum ita dicitur, ותורישני עונות נעורי vetorisceni hauonoth nehurai,

hurai, fecisti, vt possiderem peccata adolescentiæ meæ, & ita interpretatur Chaldæus. Græcus vero *περιέθηκας δέ μοι νεότητος ἁμαρτίας*, tribuisti mihi peccata adolescentiæ meæ. Est autem elegans & erudita phrasis Hebræa, vt tunc homo peccata possidere dicatur, cum eorum fructus percipit, id est eorum pœnas patitur. *Peccatum quando iniquus possidere dicitur.* *Psal. 17.* Nam pœna ex natura sua ex culpa nascitur, id etiam Dauid significasse videtur dicens, Conuertetur dolor eius in caput eius & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. *Sera numinis vindicta.* Tunc sentiunt iniqui quàm dura, grauis, & amara res sit flagitium, quod ante iucundum videbatur. Cum igitur pœna per se vique sua ex peccato oriatur, est quidem prudentis hominis, cum pœnam subierit, scelus, licet iampridem fuerit susceptum, in memoriam reuocare, timereque sibi, ne tunc à Deo vindicetur. Nam diræ vltrices claudæ nonnunquam sunt, quia sceleratum hominem licet sæpe sero, tandem tamen assequuntur: cuius rei causas satis docte Plutarchus exposuit in eo libro, quem de sera numinis vindicta composuit. Quare prudenter filij Iacob inter se communicabant, dicentes, Merito hæc patimur, quia peccauimus *Genes. 42.* in fratrem nostrum, videntes angustias animæ illius, dum deprecaretur nos, & non audiuimus: idcirco venit super nos ista tribulatio. Est autem stulti, & perditi hominis calamitates, in quas inciderit, nunquam sua culpa, sed vel alterius malitia, vel casu, & fortunæ temeritate, vel temporum miseria semper euenisse putare.

27 ***Posuisti in neruo pedem meum, & obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti.***

Significat se in miserijs, & fortunis aduersis sine vllo remedio, aut alleuamento manere: quod explicat ex similitudine hominis in vincula coniecti, ex quibus se nullo modo explicare potest. Qua etiam similitudine capite septimo vsus est, dicens, Nunquid mare ego sum, aut cetus, quia circundedisti me carcere. Ait igitur. ***Posuisti in neruo pedem meum***, Id est, me in compedibus retines, Hebraice est בסד basad, quod Hispane est, vt dicit quidam Hebræus Hispanus magnæ apud illos auctoritatis, ***en el cepo***. ***Et obseruasti omnes semitas meas***, Id est, ne via, aut semita vlla fugerem. Hebraice planius dicitur, תשמר tismor custodies omnes semitas meas. ***Et vestigia pedum meorum considerasti***, idem alijs verbis dicit, id est, caues ne vllo modo egredi aut elabi possim. Hebraice obscurius id ponitur his verbis על שרשי רגלי תתחקה hal sarse raglai tithaque. Quod varie quidem redditur, sed tota difficultas posita est in verbo תתחקה tithaque, nam reliquum

nulli dubiū est, quin proprie super radices pedum meorum significet חקה haqua vero est verbum valde ambiguū Hebræis, quibus statuere, scribere, describere, pingere significat, sed proprie mihi significare videtur, imprimere, hæc enim significatio apte in omnia loca conuenit, in quibus reperitur, vt Ezechielis .4.c. & tu fili hominis accipe tibi laterem, & pones illū coram te, & חקית hahaquot describes in eo ciuitatem Hierusalem, apte quadrat etiam, si Imprimes exponamus, & illud Esaiæ in manibus meis חקתיך haqtorich descripsi te, apte exponetur, Impressi te, & illud Esaiæ הוי החקקים חקקי און hoi hahoquequim hiqueque auen, ve qui condunt leges iniquas, recte explanabitur sic, Ve qui imprimunt impressiones iniquitatis, quod de legibus, & sententijs principū, & iudicum iniquis intelligitur, qui in tabulis scribi, & incidi solebant. Hinc חקק hoqueq scriba, vel legis lator, quia leges, vel imprimit, vel imprimi iubet. Nunc ad locum nostrum redeamus, quem quidem docti Hebræi ita explicant, & super radices pedū meorum imprimetur, scilicet compes vel cippus, vt ita dicam, vt significet arctissime vinculis se esse constrictum. Sed in hac explicatione id difficultatis relinquitur, quòd si verbum sit tertiæ personæ, oportet ex notis esse fœmininum, cum eius suppositum cōpes sit masculinum, sed id facile patiuntur, nam dicunt plerumque id in scriptura accidere. Sed vulgatus, Græci, Chaldæus id nō patiuntur, sed vt verbum sit masculinum, illudque secundæ & non tertiæ personæ esse iudicant, & ita vulgatus conuertit, Vestigia pedum meorum considerasti, id est, notasti, & quasi impressisti, ne fugere, aut ex loco moueri possim. Idem Septuaginta intellexerunt, cum ad radices pedum meorum ἀφίκου peruenisti, conuerterunt, & Chaldæus vestigia pedum meorum תרשמית tirsum signasti. Attamen id difficultatis est in hac explicatione, quod verbum in quarta cōiugatione ponatur, quæ non est transitiua, & ob eam rem non placet Hebræis verbum esse secundæ personæ significās actionem transeuntem. Sed mirum est, quod in illo, de quo diximus Grammaticæ præcepto eo quo dixi modo explicantes conniueant, in hoc autem conniuere nolint. Hac igitur Iob dicendi ratione extrema hominis calamitas significatur, qua sic opprimitur, vt nulla ratione liberari aut leuari possit. Eodemque fere pacto idem declarat Ieremias dicens, Conclusit vias meas lapidibus quadratis, semitas meas subuertit.

Ezech. 4.

Esai. 49.

Esai. 10.

Thren. 3.

28 *Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum, quod comeditur à tinea.*

Id est, mirum est quòd tanto studio me conuellere coneris, cum sim

sim tam infirmus, vt per me nullo persequente, neque id efficeret conāte morte consumendus sim, velut à tinea vestimentum consumitur. Est animaduertēdum illud *consumendus sum*, tertia persona in Hebræo efferri יבלה ible consenescet: relatiuum etiam *qui* tertiæ esse personæ הוא hu ipse, aut ipsum, sic igitur ad verbum ex Hebræo transferemus, ipse tāquam putredo cognoscet, refert igitur, vt recte notat auctor Bibliæ Roberti folium, de quo dixerat, quod à vento rapitur: tertia etiam persona Græci, & Chaldæus transferunt. Notandum etiam est Græcos putasse ex נבל nebel, quod est, vter illud verbum יבלה ieble consenescet esse deductum, ita vertentes ὁ παλαιοῦται ἴσα ἀσκῷ quod consenescet, sicut vter Hac etiam vestimenti, & vtris similitudine alijs locis vtitur scriptura ad declarandum, quod homo per se consenescet, atque deficiet, vt Dauid, Ipsi peribunt, tu autem permanes, omnes sicut vestimentum Psal. 101.
veterascēt. Et alio loco factus sum, sicut vter in pruina. Et Esaias; Psal. 118.
Ecce omnes quasi vestimentum contērentur, & tinea comedet Esai. 50.
eos.

CAPVT. XIV.

Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs. A

2 *Qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet.*

3 *Et dignum ducis super huiusmodi operire oculos tuos, & adducere eū tecum in iudicium?*

4 *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu cuius solus es?*

5 *Breues dies hominis sunt numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.*

7 *Recede paululum ab eo, vt quiescat, donec optata veniat, sicut mercenarij dies eius.* B

7 *Lignum habet spem: si præcisum fuerit, rursum virescit, & rami eius pullulant.*

8 *Si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius.*

9 *Ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam, quasi cum primum plantatum est.*

10 *Homo vero cū mortuus fuerit, et nudatus atq; cōsūptus, vbi quæso est.*

11 Quo-

11 *Quomodo si recedant aquæ de mari, et fluuius vacuefactus arescat.*
12 *Sic homo cum dormierit non resurget, donec atteratur cælum, non euigilabit, nec consurget de somno suo.*
13 *Quis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei?*
14 *Putasne mortuus homo rursum viuet? cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto donec veniet immutatio mea.*
15 *Vocabis me, et ego respondebo tibi: operi manuum tuarum porriges dexteram.*
16 *Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis.*
D 17 *Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam.*
18 *Mons cadens defluit, et saxum transfertur de loco suo.*
19 *Lapides excauant aquæ, et alluuione paulatim terra consumitur: et homines ergo similiter perdes.*
20 *Roborasti eum paululum, vt in perpetuum transiret: immutabis faciẽ eius, et eum.*
21 *Siue nobiles fuerint filij eius, siue ignobiles, non intelliget.*
22 *Attamen caro eius dum viuet, dolebit: et anima illius super semetipso lugebit.*

1 *Homo natus de muliere, breui uiuens tempore.*

Quoniam in fine superioris capitis dixit hominem sua natura tabescere, atque deficere, explicat modo copiosius eas miserias, quæ homini per se vique sua contingunt, vt probet, quod dixerat vilem, & indignum se esse, cum quo Deus tanta vi contendat. Primum igitur hominem valde miserum esse ipsius ortus declarat, si quidem ex muliere nascitur: in quo considerare est, & locum, in quo antequam nasceretur erat, & quo pacto nascatur, Erat autẽ in paruum, & angustum, & sordidum locum vteri cõclusus, ex immunda turpique in eo materia factus, Natus autem est nudus, egenus, & omnibus vitæ subsidijs orbatus, quod ipse homo præ se fert statim plorans in lucem prodiens. Quam hominis miseriam ornate sapientia exposuit dicens, Sum quidem, & ego mortalis homo similis omnibus, & ex genere terreno illius, qui prior factus est, & in ventre matris figuratus sum caro. Decem mẽsium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, & delectamento

Humanæ miseriæ descriptio.

Sap. 7.

ſtamento ſomni conueniente. Et ego natus accepi communem aerem, & in ſimiliter factam decidi terram, & primam vocem ſimilem omnibus emiſi plorans, in inuolumentis nutritus ſum curis magnis. Nemo enim ex regibus aliud habuit natiuitatis initium. Vnus ergo introitus eſt omnibus ad vitam, & ſimilis exitus, ***breui viuens tempore***, vt vix poſſit prudentiam, & optimam viuendi rationem ſibi parere: cum lõgo rerum vſu comparetur. Quo nomine Theophraſtus naturam accuſauit, quod exiguum ſpatiũ hominibus ad viuendum dederit, Quod vitæ ſpatium circunſcribit Dauid dicens, Omnes dies noſtri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur. Dies annorum noſtrorum in ipſis Septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni. Et amplius eorum labor, & dolor, quoniam ſuperuenit manſuetudo, & corripiemur. Differuimus etiam de breui hominum vita capite. 7. verſ. 6. ***Repletur multis miſerijs***. Præterquam quod homines tempus breuiſsimum viuunt, magnis toto ſuæ vitæ tempore vrgentur moleſtijs, atque miſerijs. Nam cum homini ſint ſui corporis commoda procuranda, quantis in ea re animus curis diſtrahatur, quantis implicetur erroribus, quantis conficiatur doloribus, quiuis de ſe poteſt cõiecturam facere. Cuncti dies hominis (ait Eccleſiaſtes) Doloribus, & ærumnis pleni ſunt, nec per noctem mente requieſcit. Et hoc nonne vanitas, vtrumque verò, & vitæ breuitatem, & multas miſerias eleganter quidam poeta complexus eſt.

Pſalm. 89. *Eccleſ. 2.*

ὦ ζεῦ τί πῶθ᾽ ἡμῖν διὰ χρόνον τῦ ζῆν βραχὺν
πλέκειν ἀλύπως τῦτον ἡμᾶς ὐκ ἐᾷς.

O Iupiter cur tam breue tempus cum nobis ad viuendum dederis, id abſque moleſtia conficere non ſinis? In Hebræo autem eſt plenus רגז rogez iræ, & ita vertunt Septuaginta ὀργῆς iræ, vulgatus cap. 3. huius libri verſu. 17. verſu 17, vertit tumultum. Significare igitur exiſtimo eum laborem indignationem, & ſpiritus afflictionem, quam Eccleſiaſtes in omnibus rebus eſſe reperit, & eam militiam quam eſſe humanam vitã ſeptimo capite tradidit ipſe Iob. *Eccleſ. 1.*

2 ***Qui quaſi flos egreditur, & conteritur.***

Similitudine declarat hominem breui tempore viuere. Quam etiam adhibuit Eſaias dicens, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri, Exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos, Quã etiam quidam poeta cognouit. *Eſai. 40.*

ἡμεῖς δ' οἷά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρη,
ἔαρος, ὅτ' ἄψ αὐγῇ αὔξεται ἠελίου.
τοῖς ἴκελοι πήχυιον ἐπὶ χρόνον ἄνθεσιν ἥβης
τερπόμεθα πρὸς θεῶν εἰδότες οὔτε κακὸν
οὔτ' ἀγαθόν.

Producit nos tanqnam folia floridum tempus veris cum repente ſplendor ſolis augetur. His folijs ſimiles ad breue tempus floribus iuuentutis delectamur a dijs neque bonum edocti. *Et fugit velut vmbra*, ſimilitudo etiam eſt ad idem declarandum. Sicut dixit Sophocles.

ὡς οὐδὲν ἐσμὲν πλὴν σκιαῖς εἰκότες
βάρος περισσὸν γῆς ἀναστρεφόμεθα.

Qua nihil ſumus, ſed vmbris ſimiles inutile pondus telluris verſamur. Baldad etiam ait Heſterni quippe ſumus, quoniam ſicut vmbra, dies noſtri ſuper terram. Eſt etiam hominis vita ſicut vmbra,
Eccleſ. 1. quod nullum ſui veſtigium relinquat, Sicut dicit Eccleſiaſtes, Nō eſt priorum memoria: ſed neque eorum quidem, quæ poſtea futura ſunt erit recordatio apud eos, qui futuri ſunt in nouiſsimo. *Et nunquam in eodem ſtatu permanet*. Sicut perite Simonides canebat in threnis.

ὠκεῖα γὰρ οὐδὲ τανυπτερύγου μυίας
οὕτως ἁ μετάστασις.

Citius quàm volucris muſcæ præsētis ſtatus mutatio fit. Eſt enim e rebus cōtrarijs compoſitus homo, rebus multis eget, in aſsiduoque bello, & multis periculis verſatur, ac tandem ſemper in huius vitæ ſtatu moritur. Ipſe enim quotidianus defectus corruptionis, quid eſt aliud, quā quædam prolixitas mortis, vt verbis vtar Græ
1. Cor. 15. gorij, & Paulus ait, Nos periclitamur omni hora, quotidiè morior, propter gloriam veſtram fratres, Et ob eam rem Ariſtotelē dixiſſe traditur, τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος; ἀσθενείας ὑπόδειγμα, καιροῦ λάφυρον, τύχης παίγνιον, μεταπτώσεως εἰκών, φθόνου καὶ συμφορᾶς πλάστιγξ, τὸ δὲ λοιπὸν φλέγμα καὶ χολή, quidnam eſt homo, imbecillitatis exemplum, temporis ſpolium, fortunæ luſus, inconſtantiæ imago, inuidiæ & calamitatis trutina, reliquum vero pituita, & bilis.

3 *Et dignum ducis super huiuscemodi aperire oculos tuos & ducere eum tecum in iudicium?*

Cõclusio est similis eius quam superiori capite posuit, cum sic argumẽtaretur, Contra folium, quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris? Ita hoc loco cum homo tam miser, futilis, & infirmus sua natura sit, vt de muliere natus, breui tẽpore viuat, multis repleatur miserijs, quasi flos egrediatur, & conteratur, & fugiat velut vmbra, & nunquam in eodem statu permaneat, non tanti a te fieri debet, vt summo cum illo iure agas, acriter de illo quæras, adolescentiæ peccata in memoriam reuoces, & totum ætatis eius tempus diligenter inuestiges in iudicium voces, & de acta vita eius quæstionem decernas, Imo decet amplitudinem, & maiestatem tuam infinitam in tam misera creatura conniuere, & nonnihil eius infirmitati concedere, cum dicit aperire oculos tuos significat explorare, & attentè eius mores inquirere. Quo argumento sæpe sancti viri in scriptura vtuntur, ad Dei misericordiam conciliandam. Et Esaias, Cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ, quasi vẽtus abstulerunt nos, abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. Et nunc Domine pater noster es tu, nos verò lutum fictor noster es tu, & opera manuum tuarum omnes nos, ne irascaris Domine satis, & ne vltra memineris iniquitatis nostræ. Hoc etiam argumento, Dei summa animi magnitudo declaratur, quod rem tam vilem, & futilem minime negligat, sed ei studeat, faueat, & multis augeat gloriæ ornamentis, vt Dauid ait, Domine quid est homo, quia innotuisti ei, vt Dauid ait, Domine quid est homo, quia innotuisti ei, aut filius hominis, quia reputas eum? homo vanitati similis factus est, dies eius sicut vmbra prætereunt. Quare sapientissimè hoc argumento Iob, & Dei misericordiam mouet, & eum in bonitatis, & amplitudinis eius memoriam reducit. Hoc etiam argumento Deus commotus videbatur, cum dixit, vt in Genesi narratur. Nequaquam vltra maledicam terræ, propter hominem: sensus enim, & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua. Et ita eodem argumento magis vrget dicens.

Esai. 64.

Dei summa animi magnitudo.

Psal. 143.

Genes. 8.

4 *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?*

In libro nostro secundo de vera religione capite. 21. demonstrauimus hoc loco semen immundum de peccato originali dici, & quorundam Hebræorum opinionem refutauimus aliter explicãtium. Id est, cur tanto iure cum homine contendas, vt perfectam ab eo puritatem requiras, sed qui ego mundus omnino sim, cum

immun-

immundus natura fuerim, primi parentis peccato infectus. Quã
expositionem, & catholicorum de peccato originali sententiam
vehementer confirmat Septuagiuta virorum huius loci versio.
1 Nam ita vertunt τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδεὶς ἐὰν καὶ μία ἡμέρα
ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Quis mũdus à sorde, verum nemo, vel si vno die
viuat in terra. Hoc autem argumento Dauid etiam vsus est ad
Psalm. 55. Deum placandum, & crimen suum nonnihil excusandum: nam cũ
diceret, Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam
tuam. Subiungit, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in
peccatis concepit me mater mea. Id est, non me debes abijcere, &
indignũ tua misericordia ducere, quod peccauerim. Quid enim
magis in hominum natura hæret, quam culpa atque peccatum,
cum in ipsa nostra conceptione peccato cõtaminemur? *Nonne tu
qui solus es?* Deus enim tantum mundum potest hominem redde-
re cum solus ipse per Esaiam dicit Ego sum, ego sum ipse, qui de-
leo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non re-
cordabor. In Hebræo tamen est לא אחד lo echad non vnus, quod
potest etiam sic explicari. Ne vnus dabitur mundus ex immundo
conceptus semine, quia omnes ad vnum homines peccato origi-
nali tenentur. Quæ de peccato originali intelligenda esse Septua
ginta auctores amplius declararunt, id ita conuertentes ἀλλ' οὐδεὶς
ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, verum nemo, vel vno die viuat
in terra.

5 *Breues dies homninis sunt, & numerus mensium eius apud te est, cõ-
stituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.*

Idem est, quod illud, quod proximè dixit, Breui viuens tempore,
in eoq; breuissimum esse docet: quod terminum, & finem habeat,
quare non potest, non esse breuissimnm, si Dei, cum quo loquitur,
æternitate metiatur, Quod iterum pluribus dicit, vt misericor-
diam conciliet, & honeste precari videatur, cum ita mox subijcit.

6 *Recede ergo paululum ab eo, vt quiescat.*

Id est, quoniam omnes homines cito natura sua morituri sunt,
non debes, cum miseris illis exiguo vitæ suæ tempore summa se-
ueritate agere, sed ab eis recedere, id est, aliquantulum dissimula
re, & conniuere. Quidam tamen Hebræa יחדל iehdal quod noster
interpres vertit quiescat, Deget, Vitam aget conuertendum
existimant vt verbum ducatur a חדל hedel, quod tempus est vitæ.
Quibus ego non assentior, nam proprie verbum significat cessa-
re, illam verò significationem nullo exemplo alio confirmãt, nec
mihi illorum ratio probatur, qui pro locorum opportunitate ver
borum significationes mutant. Hoc vero argumento sæpe ante

Iob vſus eſt in capite ſeptimo, Parce mihi, nihil enim ſunt dies mei. Et capite decimo, Nunquid non paucitas dierum meorum finietur breui dimitte ergo me, vt plangam paululum dolorem meum. Tantum in eo differt, quod hic generalius argumentatur, illic vero ſingularius. Nam illic concluſio, & antecedentia ad ſe modo pertinent, hic vere, ſicut in antecedentibus de toto hominum genere loquitur, ita & in conſequenti. Qua ratione pluſquam dimidium huius capitis compoſitum eſt, in eaque re tantum multæ eius ſententiæ differunt, a quibuſdam, quæ alijs capitibus poſuit. Hoc etiam argumento Thecuitis vſa eſt ad placandum Dauidem Abſaloni, vt alio nos loco notauimus. *Donec optata veniat, ſicut mercenarij dies eius*, Id eſt optata dies eius veniat. 2.Reg. 14.
Diem autem hominis peritioribus placet mortem eius vocari, ita Chriſtus ſæpe & horam ſuam appellat mortem ſuam. Optant autem dies mortis vehementer ij, in quos Deus inuehitur, & varijs calamitatibus vexat a quibus inquam non recedere vult, vt hic Iob, vt recedat à ſe precatur, neque affligere ceſſat de quibus ipſe Iob capite tertio dixerat, Qui expectant mortem, & non venit, gaudentque vehementer, cum inuenerint ſepulchrum, viro, cuius abſcondita eſt via, & circũdabit eum Deus tenebris. Iob.3. Quòd dicit *ſicut mercenarij*, id eſt, ſicut mercenarius diem optat, qua laboris, & operæ ſuæ eſt mercedem recepturus, ita homines eiuſmodi diem optant mortis ſuæ. Hebræa eandem habent ſententiam, quæ ſic ad verbum explanabimus, Donec velit, ſicut mercenarius diem ſuum. Vulgata tamen editio in Biblia Regia ſic habet, Donec optata veniant, quæ licèt facile poſſent in eandem explicari ſententiam, magis mihi, quam prius poſui lectio probatur ad Hebræa enim verba propius accedit. Quidam vero optatam diem, vel Diem ſuum, vitam beatam intelligunt, ad quam tanquã mercenarij áſpiramus: eſt enim pro noſtrorum beneficiorum mercede mortalibus poſita. Cui explicationi Septuaginta aſſentiri videntur, ita hunc locum vertentes καὶ εὐδοκήσει τὸν βίον ὥσπερ ὁ μισθωτὸς, & delectabitur, illa vita ſicut mercenarius. Sed præſertim Chaldæus ita conuertens עד דיקבל סוערה כאגירא ביומיה had diquabel ſutre cāaguira beiomo, donec accipiat partem ſuam, ſicut mercenarius in die ſuo. Sed prior expoſitio aptior mihi videtur contextui. Præſertim, quod antequam Chriſtus cælum intraret viam ad illud omnibus patefaciens, vel boni viri vita defuncti mercedem beatæ vitæ non conſequebantur: poſſuntque Septuaginta facile in aliam adduci ſententiam, id eſt, ſi paululum hominem à laboribus reſpirare ſinas delectabitur vita, ſicut mercenarius, qui

cum

cum acquiescit, nec labori se dat, vita delectari videtur.

7 *Lignum habet spem: si præcisum fuerit, rursum virescit, & rami eius pullulant.*

8 *Si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius.*

9 *Ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam quasi cum primum plantatum est.*

10 *Homo verò cum mortuus fuerit, & nudatus atque consumptus, vbi quæso est.*

Id est, si semel homo è vita migrauerit, rursus ad eam redire non potest, vt tuæ benignitatis particeps sit, decet jgitur bonitatem tuam infinitam aliquantulum erga eum antequam vitam omniũ relinquat esse benignum, ne sit omnino tuæ bonitatis expers. Dissimilitudine vero declarat hominem mortuum ante generalem mortalium omnium resurrectionem in vitam redire natura non posse. Non enim (ait) homo sicut lignum est, quod licet fuerit abscissum, tamen transplantatum radices agit, viuit, & ramos spargit, homo verò semel succisus in vitam reuocari omnino non potest. Non enim à priuatione ad habitum reditus natura constat, vt tradunt physici. Ramus vero siue caudex licèt ex arbore resecetur, non omnino anima vique est augendi priuatus, alitur enim humore, & virore insito: qua vi potest transplantatus plenius à terra ali, atque ita augeri, & radices agere, homo verò vita defunctus anima omnino priuatus est. Quare nulla in eo reliqua vis est, qua restaurari, & ad vitam regredi possit. Quod dicit, *Si senuerit radix eius, & mortuus fuerit truncus illius*, id significat quod & Christus dicens, Si granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, multum fructum afferet. Quod dicit, *faciet comam*, id est ramos, & brachia extendet. Hebraice faciet קציר catsir messem. Eandemque sententiam, quam dissimilitudine declarauit, similitudine amplius explanat dicens.

Ioan. 8.

11 *Quomodo si recedant aquæ de mari, & fluuius vacuefactus arescat.*

12 *Sic homo cum dormierit, non resurget: donec atteratur cælum, non euigilabit, neque consurget de somno suo.*

Id est, quemadmodum si maris aut fluminis aqua arescat, & consumatur, rursus consistere, atque restitui nequit, ita & hominis vita semel extincta non potest reuocari, quia humor infusus in corpore, qua nostra vita nititur pulsus omnino morte, & sublatus est. Quod dicit *donec atteratur cælum*, Amplificatio est, prouerbio vsurpata. Sicut & Christus dixit, Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Intelligendum autem est non euigila-

Matt. 24.

turum

turum ante omnium hominum futuram resurrectionem. Somnum vero mortem vocat, phrasi qua frequenter scriptura vtitur, vt Dauid, Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt viri diuitiarum in manibus suis. Et quia somnus expressa est mortis imago, adeo, vt quidam philosophi opinarentur pro similitudine nobis esse à natura datum, vt ex illo mortis rationem cognosceremus. Hoc autem idem septimo capite tractauit Iob eadem fere similitudine vsus, cum diceret, Sicut consumitur nubes, & pertransit, sic qui descenderit ad inferos, non descendet, nec reuertetur in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus eius. Sequitur autem. *Psal. 75.*

13 *Quis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei?*

Rationem quam sequitur in differendo Iob oportet animaduertere, vt planior, & illustrior fiat. Nam cum in fine superioris capitis de suis incommodis verba faceret, eaque ex graui sua iactura amplificaret dicens, Posuisti in neruo pedes meos, & obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti. Et ex communi hominum miseria continuo adiungens, Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum, quod comeditur à tinea. Deinceps hoc capite communem mortalium miseriam persecutus est, vsque ad hunc locum, hoc vero loco reuertitur ad suam miseriam singularem tractandam. Persistitque in ea sententia ex qua tota cum amicis suis nata est controuersia, vt sibi mors quàm vita potior esset. Ex eo igitur quod in fine superioris capitis dixit, posuisti in neruo pedes meos, &c. Recte hic versus concluditur, Quis mihi tribuat, &c. Infernum vocat sepulchrum, quod nomen in hac significatione frequenter à vulgato nostro vsurpatur, vt verbis Christi dicit Dauid, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem, quod sepulchrum esse interpretatus est Petrus in actis, in Hebræo etiam est שאל seol, quod illis semper sepulchrum significat, & ita Chaldæus conuertit בבית קבורתא bebeth queburta in domo sepulchri abscondas me. Ait ergo Iob in sepulchro vita defunctus iacere opto, donec magnus hic tuus furor, quo me diris modis exerces sedaretur, id est libentius morerer, quàm animum tuum in me grauissimum tolerarem. Ex quo cognoscitur non recte locum hunc à quibusdam exponi de furore, quo Deus in extremo iudicio vsurus est. Nam hæc explicatio non modo cum contextu non cohæret, ve- *Act. 2.*

P rum-

rumetiam dissidet. Nam mox Iob significat se resurrectionem vehementer optare, quam statim iudicium illud consequetur. Deinde quod sæpenumero in hoc toto libro Iob dictitat, Dei iudicium amare, apud eumque cupit causam suam informare. Et quidem illud omnium gentium iudicium viris pijs cum venit in mentem, potius ipsi confidunt, quàm timent. Quod dicit,

Resurrectio mortuorum. *Et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei*, Hoc loco vel Hebræis assentientibus aperte Iob de mortuorum resurrectione disserit, & opportune quidem, quo eius memoria mortis malum, quod sibi tantopere desiderabat leuaret. Magnæ enim integris, & honestis hominibus leuationi est, cum se mortales esse recordantur, quòd à mortuis ad æternam vitam sunt excitandi, vt Paulus auctor est in epistola ad Thessalonicenses prima scribens, Nolumus vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini sicut cæteri, qui spem non habent. Quod dicit, *& constituas mihi tempus* in Hebræo est, constituas mihi חק choc, quod lex, statutum, & præceptum proprie significat. Et ita Chaldæus גזירא ghezera statutum transfert. Sed optime, & à vulgato, & à Septuaginta auctoribus tempus explicatum est. Certo enim, & statuto tempore Deus cunctis mortalibus resurrectionem imperabit, quod imperium erit tanquam lex, præceptum, & statutum Dei. De quo tempore Christus dicit apud Matthæum, De die autem illa, & hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus pater. Et paucis interiectis addit, nescitis qua hora filius hominis venturus est. Dicit autem, *In quo recorderis mei*. Quia Deus mortuorum hominum oblitus esse videtur. Siquidem mortua corpora nulla ab eo vitæ beneficia percipiunt, sicut viua, quæ Dei beneficio viuunt, sensus habent, & spiritum ducunt. Et ita Dauid, vt commodis omnibus, & emolumentis se destitutum esse significaret: dixit, Aestimatus sum cum descendentibus in lacum factus sum, sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Quare è contrario in memoriam eos reuocare videtur, quos ad vitam reuocat. Hoc igitur loco Iob resurgere à mortuis optat, quòd pro certo credebat, & prædicebat futurum: quæ vaticinandi ratio sæpenumero in diuinis oraculis reperitur, præsertim in psalmis, Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Et obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua.

[Margin notes: *1. Thess. 4.* — *Matt. 24.* — Mortuorum Deus oblitus videtur. — *Psal. 87.* — Quod optatur prædicitur futurum. — *Psal. 71.* — *Psal. 68.*]

14 *Putasne mortuus homo rursum viuet?*
Quæ interrogatio certissima est affirmatione explicanda, nam viuet equidem. Et ita Septuaginta viri affirmatione hunc locum reddũt vertentes ἐὰν γὰρ ἀποθάνῃ ἄνθρωπος ζήσεται συντελέσας τὰς ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ si enim mortuus fuerit homo, viuet, postquam consummauerit dies vitæ suæ. Vel forte de illa tantum vita loquitur, quam viri sancti perpetuæ fœlicitatis participes viuent. Nam licet impij resurgent, potius tamen erit, vt perpetuis moriantur temporibus, quàm vt viuant, dicente disertis verbis Dauid, Ideo non resurgunt impij in iudicio, nec peccatores in consilio iustorum. Tum quia impiorum interitus æternus, atque perpetuus esse ducitur, quare nunquam viuent. Quæ cum ita sint, dubitationem esse interrogationem hanc possumus opinari, cum nemo certus sit perpetuam vitam consecuturum. Idcirco ita hunc locum Chaldæus vertit אין ימות גברא רשיעא האפשר דיחי in iemut gabra rasiha haephsar diche, si mortuus fuerit vir impius, fieri potest, vt viuat? ***Cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea.*** Id est, cunctis diebus, quibus viuo. Dixerat enim septimo capite militiam esse vitam hominis super terram. Et ita in Hebræo est idem nomen, quod septimo capite צבאי zebai militiæ meæ. Hac ergo (ait) spe me sustento, & communes vitæ mortalis labores æquo animo hactenus toleraui, quod aliquando fiet, vt hoc mortale corpus cum alio immortali commutem. Hoc ipsum Paulus desiderare videbatur dicens, Infœlix homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et hanc immutationem, quàm Iob cunctis diebus expectabat futuram, præsagit scribens Corinthijs, Nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Habitum vero, & specimen corporis immortalis Christus apud Matthæũ exponit, Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Ex quo docemur sic vitam nostram instituendam esse, vt semper ante oculos nostros versetur illa immutatio, & resurrectio futura: quòd si vt illius participes simus laborauerimus, & præclare officij munere fungemur, & eius spe fortiter quoscunque labores sustinebimus. Qua spe se Paulus vehementer confirmari videbatur, cum ita in epistola ad Corinthios in eos, qui resurrectionem futuram negabant, argumentabatur, Si omnino mortui non resurgunt, vt quid, & nos periclitamur omni hora? Si ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgunt? manducemus, & bibamus, cras enim moriemur.

Psal. 1. — *Immutatio & resurrectio.* — *Roma. 7.* — *1. Cor. 15.* — *Matt. 13.* — *1. Cor. 15.*

15 *Vocabis me, et ego respondebo tibi: operi manuum tuarum porriges dexteram.*

Vehementer resurrectionis memoria Iob delectari videbatur; Dum tanto morbo tantisque malis non impediebatur, quo minus in eius sermonem incidens, eam accurate tractaret, & sapientissime describeret, *vocabis me* (ait) Quæ vocatio qua ratione futura sit Christus apud Matthæum pluribus exponit dicens, Et mittet angelos suos cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorum vsque ad terminos eorum. Et Paulus scribit eam Corinthijs, Omnes quidem resurgemus, in momento in ictu oculi, in nouissima tuba, canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Ex huius vocis immensa vi Paulus infinitam Dei potentiam demonstrat ita Romanis scribens, Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt. Huius vocis eximiæ virtutis specimen relictum fuit, cum Lazarus, & viduæ filius è mortuis à Christo fuerunt vna eius voce excitati. Fœlices ij, qui dum mortalem vitam agunt, dant operam, vt huius vocis nunquam obliuiscantur, sed vt ea tunc recreentur, & ei alacri animo respondeant, sicut Iob de se dicit, *Ego respondebo tibi*, id est, præsto adero libentissimeque iussis tuis resurgens obtemperabo. Non potest enim hæc vox iucunda non esse ouibus Christi, quibus dum mortalem vitam degerent, voces eius, & præcepta vitæ gratissima fuerunt, eique dicto semper audientes fuerant. *Operi manuum tuarum porriges dexteram*, Alludere videtur ad rationem agendi eius, qui aliquem in terra iacentem erigere conatur, nam porrigit illi dexteram, vt ea connixus erigatur: ita (Iob ait) voce potentissima tua nixus in sepulchrum abiectus à mortuis excitabor. Dextera etiam in scriptura sacra Dei auxilium significat, vt in psalmis, Et dedisti mihi protectionem salutis meæ, & dextera tua suscepit me. Et alio psalmo, Dextera Domini fecit virtutem dextera Domini exaltauit me, dextera Domini fecit virtutem. Sed in Hebræo est operi manuum tuarum תכסף ticsoph, beneuolus eris, nam כסף casaph amare, desiderare, & concupiscere significat. Et ita Chaldæus transfert תרגרג teragreg desiderabis. Et Septuaginta τὰ δ' ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ ἀποποιοῦ opera manuum tuarum ne proijcias. Quæ omnia in eandem sententiam, quam vulgatus expressit, dicuntur, id est, mihi subsidio eris, & beneficia conferes.

Mortui quomodo vocabuntur è sepulcris.
Matt. 23.
1. *Cor.* 15.
Roma. 4.
Ioan. 10.
Dextera auxilium significat.
Psalm. 17.
Psal. 117.

16 *Tu quidem gressus meos dinumerasti.*

Id est, res omnes quas egi considerasti, atque æstimasti, vt vno tempore pœnas tibi omnium delictorum meorum persoluerem. Redit enim ad propositum, & institutum suum, vt suam deploret calamitatem: sicut dixerat capite septimo, Non parcam ori meo, loquar in tribulatione spiritus mei. Lamentaturque nullã ei, vel minimæ noxæ pœnam Deum ignouisse, sed simul omnes repetijsse. Sicut superiori capite dixit, Scribis contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ: *Sed parce peccatis meis*, precatur, ne eum tam acerbe puniat, sed nonnihil de tanta seueritate remittat, id quod alijs etiam locis postulauerat, vt capite decimo, Dimitte me, vt plangam paululum dolorem meum. In Hebræo tamen est לא תשמר lo tismor non seruabis super peccatum meum, quod vulgatus intellexit significare, Ne serues meorum peccatorum memoriam, vel ne serues stomachum, quem tibi mea peccata mouerunt. sed in illis conniue: & propterea optime transtulit parce peccatis meis: Idem Chaldæus significasse videtur conuertens לא תנטר על סרחני lo tintor hal sarhani ne custodias scelera mea. Quam interpretationem vehementer probat, id de quo statim queritur, Signasti quasi in sacculo delicta mea. Septuaginta vero auctores intellexerunt, Non reseruabis peccatum vllum meum alio tempore puniendũ: sed omnium simul pœnas sumis, quasi diceret, Satis multas à me pœnas exigis. Et propterea traduxerunt καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ σε οὐδὲν τῶν ἁμαρτιῶν μου nihil te præterijt peccatorum meorum, Quæ explicatio quibusdam Hebræis magis probatur, quòd aptissime cohæreat, cum eo, quod proxime dixerat, Tu quidem gressus meos dinumerasti, & cum eo quod sequitur. Sed vtraque est satis idonea interpretatio. Sequitur autem.

17 *Signasti quasi in sacculo delicta mea.*

Id est, diligentissime omnium delictorum meorum memoriam conseruasti. Qua ratione dicendi significat decreuisse Deum, & secum statuisse scelerum ab eo pœnas persequi, nihilque de supplicio remittere. Simili dicendi modo Ieremias vsus est dicens, *Ier.* 17.
Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararũ eorum. Et relinqueris sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi, & seruire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras: quoniam ignem succẽdisti in furore meo, vsque in æternum ardebit. Quod si Deus nostrorum omnium ad vnum criminum memoriam colligit, & tanto studio conseruat, valde sibi intemperati, & effrena-

 ti ho-

Roma. 2. ti homines timere debent, qui vt Paulus ait, Secundum duritiam suam, & impenitens cor thesaurizant sibi iram. ***Sed curasti iniquitatem meam.*** Id est iniquitati meæ medicinam adhibuisti, quod est supplicium irrogasti, Nulla enim est peccatorum morbis aptior, & præsentior medicina, quàm pœna atque supplicium. Hac enim ratione Christus peccatis nostris remedium exquisiuit, & singularem medicinam fecit, tormentis videlicet, & cruciatibus multis, quos ipse pertulit, vt auctor est Esaias dicens, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Liuore eius sanati sumus. Curasse igitur iniquitatem suam Iob dixit, quòd tot tantásque ei pœnas imposuisset. In Hebræo tamen est תטפל על עוני titpol hal hauoni, significat autem טפל tapal adiungere, adhibere quare ad verbum hanc habent Hebræa verba sententiam, Adiunxisti, vel adhibuisti iniquitati meæ, quæ verba in eam partem docte vulgatus accepit, vt medicinam supplendam esse in hac oratione putaret: quare recte conuertit, Curasti iniquitatem meam. Chaldæus autem, & Hebræi quidam pœnam supplendam esse putant, & ita locum interpretantur, Ad eas pœnas quas ego commerui addidisti, hoc est in me grauius, quàm merui animaduertisti, sicut capite sexto dixit, Vtinam appenderentur peccata mea quibus iram merui: & calamitas, quam patior, in statera, Quasi arena maris hæc grauior appareret. Vnde Chaldæus, ita transtulit תחבר על עויתי tehaber hal hauati, accumulas ad iniquitatem meam. Hanc sententiam secuti fuisse videntur Septuaginta viri ita reddentes *ἐσημήνω δὲ εἴ τι ἄκων παρέβην* annotasti, si quid inuitus transgressus sum. Hoc est in sacculo illo, in quo sua peccata consignasse dixerat, reposuisti etiam peccata ista, quæ inuitus admisi, doctissime alludentes ad adolescentiæ crimina, quæ homines inuiti prope admisisse videntur, quod rerum rudes, & magnis perturbationibus commoti non perfecte liberi arbitrij munere fungantur, Hæc igitur etiam crimina à Deo cum alijs coniuncta fuisse queritur Iob, quo tot supplicia meruisse videretur. Sæpe enim in hoc libro Iob significauit se timore percelli, ne suæ adolescentiæ flagitia Deus tot plagis vlcisci vellet, Consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ, capite superiori dixit. Sequitur deinceps.

Pœna parati medicina.

Esai. 53.

18 ***Mons cadens defluit, et saxum transfertur de loco suo.***

19 ***Lapides excauant aqua, et alluuione paulatim terra consumitur: et homines ergo similiter perdes.***

Reuertitur ad lamentandam communem omnium mortalium mise-

miſeriam, quæ tot periculis, quot ipſe ſubijt, & in ſe expertus eſt, expoſita eſt. Quam miſeriam explicat ex miſera aliarum rerum, quæ ortæ ſunt conditione, quas licet firmæ videantur, mortalitas tamen conſequitur. Nam mons, quamuis ſatis firmus eſſe videatur, verumtamen aliquando collabitur, & corruit. Saxum licet etiam in ſolo bene fixum ſit, loco tamen ſuo mouetur, & in alium transfertur. Lapides licet duriſsimi ſint, tamen eos mollis aqua cauat aſsidue per eas fluens, alluuione paulatim, quidquid in terra viuit, conſumitur, vt in diluuio expertum eſt. Denique nimis longum eſſet res ſingulas perſequi, hæc fere ſunt, quæ firmiores videntur ex quibus facile cognoſcitur omnia orta occidere tandem, & aucta ſeneſcere, quorum in numero cum homines ſint, ſimiliter euertentur, perdentur, & occident. Quod dicit, ***alluuione paulatim terra conſumitur***, clarius ponitur in Hebræo, nam loco *paulatim* eſt ספיחיה ſepicheha, ſignificat autem germina eius, & quæ ſine ſatione per ſe vique ſua è terra naſcuntur, quare ad ea, quæ in terra viuunt, referendum puto, vt ſit ſpecies pro genere, quæ diluuio pariter conſumpta ſunt. Quidam non indoctus Hebræus putat per metatheſim literarum hoc nomen à סחף ſahaph eſſe ortum, quod vertere ſonat, vt ſententia ſit, Verrit pluuia terræ puluerem. Sed hoc ad Cabala Iudæorum iam pertinere videtur, quæ à multis doctis, & Chriſtianis viris habetur ridicula, quare mihi non probatur. Septuaginta conuertunt κατέκλυσεν ὕδατα ὕπτια τοῦ χώματος τῆς γῆς inundauerunt aquæ ſupina cumuli terræ, quod in eandem ſententiam dicitur ad eam omnium viuentium euerſionem ſignificandam, quæ facta diluuio fuit, de quo dicitur in Geneſi, Quindecim cubitos altior fuit aqua ſuper montes, quos operuerat, conſumptaque eſt omnis caro, quæ mouebatur ſuper terram, volucrum, animantium, beſtiarum, omniumque reptilium, quæ reptant ſuper terram vniuerſi homines, & cuncta in quibus ſpiraculum vitæ eſt, in terra mortua ſunt. Sequitur in Iob. *Geneſ. 7.*

20 *Roboraſti eum paululum, vt in perpetuum tranſiret.*

Id eſt, feciſti, vt ortus homo breuiſsimo tempore conſiſteret, vt deinde longiſsimo tempore non conſiſteret, ſed mortuus in ſepulchro iaceret. Nam illud in perpetuum in Hebræo eſt נצח netsah, quod per עולם holam exponitur ab Hebræis, quod non æternum ſed longum tempus ſignificat, vt in pſalmo, Vſquequo Domine obliuiſceris me נצח netsah tam longo tempore. Et eſt quidem ea grauiſsima natura ſua hominum miſeria, vt ad breuem vitam homines oriantur, morti vero longiſsimæ occumbant, *Pſalm. 12.*

 Sicut

Sicut quidam poeta dicebat.

Βιότης μὲν γὰρ χρόνος ἐστὶ βραχὺς, κρυφθεὶς δὲ
ὑπὸ γῆς κεῖται θνητὸς, τὸν ἅπαντα χρόνον.

Breue quidem tempus est vitæ, toto tamen æuo iacet in terra mortalis. Sed illud, *roborasti eum* in Hebræo est תתקפהו titquepheu. Conuenitque inter omnes תקף takaph, vt roborare, & confirmare significet, differt tamen, quòd robur hoc, verbi significatione inclusum vulgatus in personam patientem transferendum putauit, & propterea roborasti eum traduxit. Quam sententiam sequitur Chaldæus interpres nam reddit תשלמנה taslemineh perficies eum. Reliqui tamen omnes, quos ego sciam Hebræi, hoc robur non in patientem, sed in egentem personam conferendum existimant, ita vt potius præualere, quàm roborare ex illorum sententia significet. Quocirca ita hunc locum explicant, Fortior eris eo in seculum, aut viribus ei præstabis. Quorum sententia

Ecclef. 12. vehementer probatur ex Ecclesiastæ quarto capite versu 12. vbi idem verbum ponitur, & à vulgato interprete, & à reliquis omnibus expositoribus Præualere exponitur. Si quispiam præualuerit contra vnum (ait) duo resistent ei. Et ob eam rem huic sententiæ hoc loco Iob Septuaginta interpretes subscripserunt, nam ita conuertunt ὦσας αὐτὸν εἰς τέλος καὶ ᾤχετο expulisti eum in finem, & abijt. *Immutabis faciem eius, & emittes eum.* Docet quàm facile transeat homo, vt dixit, & quàm facile ex sententia Græcorum Deus vincat, & expellat eum, si faciem tantum eius mutet: alluditque ad habitum corporis mortui, in quo nihil deesse videtur, nisi vultus splendor, quod ex alba splendidaque, pallida facies eius, & obscura facta sit. Septuaginta conuertunt ἐπιστήσας αὐτῷ τὸ πρόσωπον imposuisti vultum ei, id est, alienum vultum.

21 *Siue nobiles fuerint filij eius, siue ignobiles, non intelliget.*

22 *Attamen caro eius dum viuet, dolebit: et anima illius super semetipso lugebit.*

Vitæ cũ morte comparatio. Licet miserum per se sit tempus tam breue viuere, ob eas tamen ærumnas, & anxietates, quæ hominibus, dum viuunt, obueniunt, potiorem sibi constans iudicat mortem quàm vitam. Nam vita defunctus, nec honores, nec ignominia filiorum, quos reliquit

Ecclef. 9. cognoscet, Sicut etiam dixit Ecclesiastes, Nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. Veruntamen dum hanc vitam aget multo mœrore, & lacrymis conficietur, mala enim multa & graues ærumnæ manant per morta-

lium vitam. Quod cuncta, quæ ſub ſole fiunt afflictio ſpiritus ſint, vt ait Eccleſiaſtes. Feſtiuè etiam Menander vitam cum morte comparat. *Eccleſ.* 1.

ἡδύ τ' ἀποθνήσκειν ὅτῳ ζῆν μὴ πάρεστιν ὡς βούλεται.
τοῦτον εὐτυχέστατον λέγω,
ὅστις θεωρήσας ἀλύπως Παρμένων
τὰ σεμνὰ ταῦτ' ἀπῆλθεν, ὅθεν ἦλθεν ταχύ.
τὸν ἥλιον τὸν κοινὸν ἀστέρα, ὕδωρ,
νέφη, πῦρ. ταῦτα ἔτη κἂν ἑκατὸν βιώσεται
ὄψει παρόντα, κἂν ἐνιαυτοὺς σφόδρ' ὀλίγους·
σεμνότερα τούτων ἕτερα οὐκ ὄψει ποτέ.
πανήγυριν νόμισόν τιν' εἶναι τὸν χρόνον,
ὅν φημι, τοῦτον ἐπιδημίαν ἀνθρώπῳ
ὄχλος, ἀγορά, κλέπται, κυβεῖαι, διατριβαί.
ἂν πρῶτος ἀπέλθῃς, καταλύσεις βελτίονα
ἐφόδι' ἔχων, ἀπῆλθες ἐχθρὸς οὐδενί.
ὁ προσδιατρίβων δὲ, κοπιάσας ἀπώλεσε
κακῶς τε γηρῶν, ἐνδεής του γίνεται.
ῥεμβόμενος, ἐχθροὺς εὗρ'. ἐπεβουλεύθη ποθὲν
οὐκ εὐθανάτως ἀπῆλθεν ἐλθὼν εἰς χρόνον.

Mori iucundum eſt, cui, non viuere licèt, vt libet. Illum vero ego fortunatiſsimum duco, qui ſine moleſtia contemplatus, ò Parmeno, res venerandas mox rurſum illuc redit, vnde venerat: Contemplatus inquam ſolem commune ſidus, aquam, nubes, ignem. Hæc enim, & ſi vixerit annos centum, præſentia videbit: & ſi paucos admodum annos, nihil aliud iſtius videbit auguſtius. Nundinas eſſe quaſdam puto iſtud hominum tempus, de quo loquor, ſolennes, & populoſas, in quibus magna eſt turba, mercatus, fures, aleæ, colloquia. Si primus abieris, diuertes melius, viaticum habens nulli infenſus abijſti. Qui vero immoratur feſſus tandem perijt, & miſere conſeneſcens aliqua re fit indigus, vexatur, hoſtes reperit, inſidijs aliũde impetitur: ac demum, cum in hoc ſeculum venerit, infelici morte defungitur.

CAP.

CAP. XV.

A RESpondens autem Eliphaz Themanites, dixit.
2 Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens, & implebit ardore stomachum suum?
3 Arguis verbis eum qui non est æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit.
4 Quantum in te est, euacuisti timorem, & abstulisti preces eorum Deo.
5 Docuit enim iniquitas tua os tuum, & imitaris linguam blasphemantium.
6 Condemnabit te os tuum, & non ego: & labia tua respondebunt tibi.
7 Nunquid primus homo tu natus es, & ante omnes colles formatus?
8 Nunquid consilium Dei audisti, & inferior te erit eius sapientia?
B 9 Quid nosti, quod ignoremus? quid intelligis, quod nesciamus.
10 Et senes, & antiqui sunt in nobis multo vetustiores, quam patres tui.
11 Nunquid grande est, vt consoletur te Deus; sed verba tua praua hoc prohibent.
12 Quid te eleuat cor tuum, & quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?
13 Quid tumet contra Deum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiuscemodi sermones?
14 Quid est homo, vt immaculatus sit, & vt iustus appareat natus de muliere?
15 Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in conspectu eius.
16 Quanto magis abominabilis, & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?
17 Ostendam tibi, audi me: quod vidi, narrabo tibi.
18 Sapientes confitentur, & non abscondunt patres suos.
19 Quibus solis data est terra, & non transiuit alienus per eos.
C 20 Cunctis diebus suis impius superbit, & numerus annorum incertus est tyrannidis eius.
21 Sonitus terroris semper in auribus illius, & cum pax sit, ille semper insidias suspicatur.
22 Non credit, quod reuerti possit de tenebris ad lucem, circunspectans vndique gladium.
23 Cum se mouerit ad quærendum panem, nouit quod paratus sit in manu eius tenebrarum dies.

24 Ter-

24 *Terrebit eum tribulatio, & angustia vallabit eum, sicut regem qui præ paratur ad prælium.*
25 *Tetendit enim aduersus Deum manum suam, & contra Omnipotentem roboratus est.*
26 *Cucurrit aduersus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus est.*
27 *Operuit faciem eius crassitudo, & de lateribus eius aruina dependet.* D
28 *Habitauit in ciuitatibus desolatis, & in domibus desertis, quæ in tumulos sunt redactæ.*
29 *Non ditabitur, nec perseuerabit substantia eius, nec mittet in terra radicem suam.*
30 *Non recedet de tenebris: ramos eius arefaciet flamma, & auferetur spiritu oris sui.*
31 *Non credet frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit.*
32 *Antequam dies eius impleantur, peribit, & manus eius arescent.*
33 *Lædetur quasi vinea, in primo flore botrus eius & quasi oliua proijciens florem suum.*
34 *Cõgregatio enim hypocritæ sterilis, & ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt.*
35 *Concepit dolorem & peperit iniquitatem, & vterus eius præparat dolos.*

1 *Respondens autem Eliphaz themanites dixit.*

Qui primus ante capite quarto locutus fuerat, & manum cum Iob conferere incœpit, qui dum reliqui duo amici verba faciebãt, hactenus tacuit. In quo prima institutio, & honestissimos horum amicorum mores considerare opus est, qui postquam vnusquisquam suam explicauit sententiam, reliquis amicis reuerentiam exhibens, nihil amplius loquitur, quousque illi etiam suam dicant sententiam. Nec alius alterius loquentis vllo verbo interpellat orationem. Quem morem in Ecclesia teneri Paulus præcipit, Prophetæ duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent, Quod si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes exhortẽtur. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. Quo exemplo, & quo Pauli officij præcepto possumus acriter peruersum morem eorum reprehendere, qui no stris

1. Cor. 13.

Peruersus disputãdi mos.

ſtris temporibus in gymnaſijs diſputant, Qui dum ſcietiam ſuam potius vendicare,quod ſophiſtarum eſt, quam veritatem inuenire atque docere ſtudent,non poteſt vnus alterum differentem patienter audire, & tertio eum quoq; verbo interpellat:quare quantas inuidiæ diſcordiæ,& diſſenſionis faces ſubijciat,facile omnes intelligunt.At Paulus eas quæſtiones, & controuerſias vitare præcipit,quæ generant lites.

1.Timot. 1.

2 *Nunquid ſapiens reſpondebit quaſi inuentum?*

Id eſt,inania,& leuia verba dicet,& quæ ad propoſitum non pertineant.Idem declarat Hebræus.Reſpondebit ſcientiam venti, dicẽs,Septuaginta vertentes ἀπόκρισιν δώσει συνέσεως πνεύματος dabit reſpõſionẽ cognitionis vẽti,*Et implebit ardore ſtomachum ſuum*, ſtomachum,mentem,& animum vocat,quod res meditari,& verba ponderare debeat,ſicut concoquit,& digerit ſtomachus cibum: ardorem vero nominat verba ira,& arrogantia, inflãmata. Hebræus verò dixit קדים cadim Eurum,qui ventus eſt perflans ab ortu brumali,qui adeo calidus, & inflãmatus eſt,vt tradat Columella quibuſdam regionibus niſi vites teguminibus opacentur, velut halitu flammeo fructus vri. Idem Septuagintaviri intellexerunt πόνον laborem interpretantes,quòd arrogantiæ,& ſtomachi plena verba obtundãt,& magnum alijs laborem afferant. Nec dubium eſt, quin huiuſmodi verba viri ſapientis non ſint,ſed quæ pondus habeant,& ad propoſitum attineant.Nam verba oris ſapientis,gratia,vt dicit Eccleſiaſtes.Ipſa vero inania,& ventoſa verbã magnã præ ſe ſtultitiam ferunt.Fruſtra enim dicuntur,cum à re propoſita aliena ſint.Quocirca dicit Eccleſiaſtes,Stultus verba multiplicat:ſiquidem rem nunquam attingit. Quare vera eſt Eliphaz propoſitio, aſſumptio vero, quæ neceſſaria eſt,vt aliquid in Iob concludatur,falſa eſt:nũquam enim huiuſmodi verba à Iob facta fuere. Sed fortè Eliphaz leuia,arrogantia,& iracunda illa Iob verba eſſe duxit decimi tertij capitis, Si fuero iudicatus ſcio, quod iuſtus inueniar. Quis eſt, qui iudicetur mecum veniat, quare tacens conſumor. Duo tantum ne facias mihi, & tunc à facie tua non abſcondar, manum tuam longe fac à me, & formido tua non me deterreat. Voca me, & ego reſpondebo tibi, aut certe loquar & tu reſponde mihi. Sed cum à nobis expoſita ſunt,hoc crimine carere demonſtrauimus vere dici poſſe oſtendentes. Negare tamen non poſſumus moderatius, & temperatius illa,licet vera ſint,dici oportere,vt ea in eis reuerentia eſſet relicta, quam omnes atq; adeo ſanctiſsimæ creaturæ Deo exhibere debent. Nam hæç verba ipſe Iob capite vltimo reprehendit,

Eccleſ. 10.

Eccleſ. 10.

Iob. 42.

dit,postquem Deum secum loquentem audiuit dicens, Ideo insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam. Audi, & ego loquar, interrogabo te,& responde mihi. Sed leuiter,& arroganter dici ea iudicari non possunt,quæ rectè conscientiæ testimonio dicuntur ad aliorum conuitia,& indignas cõtumelias refellendum. Tantum Iob quispiam sapienter admonere posset,vt quæ recte sentiret,moderatius efferret, Sicut ille, qui *Psalm. 68.*
eandem ita enunciauit sententiam,Confortati sunt,qui persecuti sunt me inimici mei iniuste. Deus tu scis insipientiam meam,& delicta mea à te non sunt abscondita. Ait deinde Eliphaz.

3 *Arguis verbis eum,qui non est æqualis tibi.*
Probat, quod dixerat, arroganter atque ventose Iob fuisse locutum. Nam cum eo audebat disceptare, qui longe atque adeo infinitis modis illo esset præstantior,potentiorque Sed sæpe hãc Dei infinitam potentiam,& scientiam Iob,& confessus est, & demonstrauit: minimè vero terrori est æquitati,qua ille nitebatur: sed inquitati, quã à se valde repulerat. In Hebræo est הוכח בדבר לא יסכן hocheah bedeuar lo iscon, quod ita etiam reddi potest, Arguere verbis, quæ nihil prosunt, id est, an sapientis, (vt dixerat) sunt vẽtosa verba,& arguere verbis inutilibus. Quam interpretationem Græci secuti sunt vertentes ἐλέγχων ἐν ῥήμασιν οἷς οὐ δεῖ, arguens in verbis quibus non oportet. Ex quo concludi vult ipse inania atque ventosa esse, quia nihil attinebant ad calamitatem & dolorẽ subleuandum. Attinebant tamen ad amicorum temeritatem refellendam, qui eius inculpatam vitã propter calamitates in quas inciderat damnabant. *Et loqueris quod tibi non expedit*. Geminatio est eiusdem sententiæ, vt acrius increpet, si Hebræorum atq; Græcorum superioris versus partis explicationi assentiamur. Et fortè ne eiusdem esset repetitio sententiæ, illo modo superiora verba à vulgato conuersa sunt.

4 *Quantum in te euacuasti timorem,& tulisti preces coram Deo.*
Eum timorem intelligere puto, qui reuerentiam habet, id est, facis pernicioso exemplo tuo, vt nemo reuereatur eum, quo tanta petulantia tu disputare optas. Facis item, vt nemo precetur eum, quem tu precari non vis: sed cũ eo potius disceptare,& à quo non æquitate, sed vi opprimi significas. Vrget grauissimo incommodo, sed quod minimè consequatur ea, quæ Iob affirmauerat, non enim tollit timorem is, qui conscientia timoris,& pietatis maximæ, qua Deum coluerat, suam causam apud eum dicere non dubitat, neque preces abijcit, qui conscientia bene actæ vitæ, cum qua preces, vt quam honestæ sint, debent esse coniunctæ, fiduciam, (vt

Ioannis

Ioannis verbis vtar) ad Deum habet. Hoc vero loco animaduertere licet, quam ſit in eccleſia antiquũ, vt callida, & malitioſa verborum noſtrorum interpretatione iniqui homines calumnientur, & impietatis arguant. Quod malum, quàm latè temporibus noſtris manauerit, quantum improbi homines religionis calumnia, non religione, ſed inuidia, & maleuolentia ducti doctis hominibus timorem incuſſerint, & ab honeſtis ſtudijs retardauerint, aliorum ſit iudicium.

Pſalm. 12.

5 ***Docuit enim iniquitas tua os tuum.***

Duplicem id habere poteſt ſententiam, vel quia mala mente es, verba tam arrogantia facis. Sicut Chriſtus dixit, ex abundantia cordis os loquitur, Bonus homo de bono theſauro profert mala, Vel aliter, Ex verbis oris tui cognoſcitur iniquitas tua, nec iudice alio opus eſt, quam ore tuo. Sicut Chriſtus etiam dixit ex verbis tuis iuſtificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. Et Eccleſiaſtes, Labia inſipientis præcipitabunt eum, quam ſentẽtiam. Septuaginta intellexerunt ita conuertentes ἔνοχος εἶ ῥήμασι στόματός σου reus es verbis oris tui. Sed in quãcunque partem accipiantur, nõ conueniunt in Iob, non enim iniquitate imbutus illius modi verba fecit, ſed optima conſcientia teſte, cuius grauiſsimum teſtimonium eſt. Neque huiuſmodi verba improbi animi coniecturam faciunt ſed rectiſsimæ conſcientiæ. ***Imitaris linguam blaſphemantium,*** In Hebræo eſt ערומים harumim aſtutorum, calide agentium, Septuaginta transferunt δυναστῶν potentium, Chaldæus חכימין hachimin ſapientium, quæ verſiones mihi coniecturam afferunt ad illos alluſiſſe Eliphaz, qui turrim babel ædificarunt, quo ſe à Deo ſi terram iterum inundatione euertere voluiſſet, defenderent: qui Deo reſiſtere, & repugnare velle videbantur. Dixerunt enim, vt narratur in Geneſi, Venite faciamus nobis ciuitatem, & turrim cuius cacumen pertingat ad cælum. Qui Deum ita offenderunt, vt ob eam rem eorum ſermones, ſic confunderet, vt alius aliũ non intelligeret, quorum ſcelus cum recens prope eſſet temporibus Eliphaz, puto doctis viris ſatis fuiſſe cognitum. Præſertim cũ tantum illius veſtigium fuiſſet relictum, turris nempe ruinæ, illi blaſphemi quidem erant, cum tantum Deo detraherent, vt humanis opibus ei reſiſtere poſſe putarent. Erant etiam verſuti, & ſapientes, vt Chriſtus dicit ſeculi huius, cum tam callidum ſuſceperint conſilium, erant & potentes, quòd rem tantã moliebantur. Quos Iob imitari dicit, quia cum Deo contendere, & diſceptare volebat, Sed longe aliud eſt opibus, potentia, & induſtria ſua connixũ velle quemquam Deo reſiſtere, aliud eſt optimorum conſiliorum conſcien-

Matth. 12.
Matth. 12.
Eccleſ. 10.
Geneſ. 11.

conſcientia fretus, quæ lege Dei, atque ob eam rem Deo ipſo cõnititur. Dei autem præſidio munitus qui fuerit, Deo reſiſtere poteſt, Ita enim Chriſtus Deo repugnauit vehementer hominibus irato.

6 Condemnabit te os tuum, & non ego, labia tua non reſpondebunt tibi. Id eſt, nõ opus eſt aliunde accerſitis argumentis, & teſtimonijs ad condemnandum, ſed ex dictis, & aſſertis à te facile vnuſquiſque iudicabit te in culpa eſſe. Quis enim crimen eſſe non cognoſcet Deum ad diſceptationem prouocare, in iudicium omnium iudicem conuenire. Quæ cũ tu labijs proferre, & ore iactare audeas, os tuum, & labia tua pro teſtimonio dicent in crimen te maximum incurriſſe. Sicut Chriſtus dixit, De ore tuo te iudico ſerue nequam. Quæ criminis illatio pondus haberet maximum, niſi rectæ voluntatis conſcientia ſtaret à Iob, cui lex Dei, quæ debilitari non poteſt, præſidio eſt. *Luc.19.*

7 Nunquid primus homo tu natus es, et ante omnes colles formatus?

8 Nunquid conſilium Dei audiſti, & inferior te erit eius ſapientia?

Quoniam Iob capite decimotertio cum Deo diſputare optabat, & homines, id eſt amicos ſuos contemnens imperitos, & valde rerum ignaros ducebat, dicens, Sed tamen ad omnipotentem loquar, & diſputare cum Deo cupio. Prius vos oſtendens fabricatores mendacij, & cultores peruerſorum dogmatum. Atque vtinam taceretis, & putaremini eſſe ſapientes, Audite ergo correptiones meas, & iudicium labiorum meorum attendite. Id grauiuiter paſſus eſt Eliphaz, & vtrumque his duobus verſibus vrgendo incommodo refellit, arrogantiã maximam eſſe demonſtrans, Et propterea dicit, *Nunquid primus homo*, &c. Id eſt, cum cæteros homines præ te ita negligas, nunquid alia te ratione extitiſſe putas, quam homines alij, non ex homine genitus, ſed ante mundum factus, id enim ſignificat dicens, *Ante omnes colles formatus*, Eſt enim ſynecdocha pars pro toto, quo tropo ſapiens vſus eſt in prouerbijs, vt ſapientiæ diuinæ antiquitatem exponeret dicens, Necdum montes graui mole conſtiterant, ante omnes colles ego parturiebar. Quæ explanatio mihi magis probatur, caditque in ſeptuaginta interpretum verſionem, quam & Chaldæus perſecutus eſt, ita vertens הבקדמתא אדם בלא אבא ואמא אתילידתא habecacadmaa adam bela aba veima itielidta, nunquid antequam homo eſſet, ſine patre, & ſine matre natus es? Refellit deinde altero verſu, quod cum Deo diſputare velit dicens, Nunquid Dei interfuiſti conſilio: ſicut etiam ſapientia de ſe dicit in prouerbijs, Et cum eo eram cuncta componens, & in eo cognouiſti Deum, te inferiorem

Iob.13.

Prouerb.8.

feriorem esse sapientia, vt cum eo disputans à te victum iri putes. *inferior te erit eius sapientia.* Ita est in Hebræo תגרע אליך חכמה tigrah elecha hochma diminuetur tibi sapientia? Quod præter eam sententiam, quam expressit vulgatus interpres: potest & aliter, vt Hebræi volunt explanari, id est. Tantum ne in consilio Dei sapientiæ imbibisti, vt alijs hominibus imminuta, & detracta esset, & tibi vni tota cōcessa. Quæ explicatio placuit Septuaginta auctoribus Nam ita locum hunc reddiderunt εἰς δέ σε ἀφίκετο σοφία ad te autem accessit sapientia. Quod si ita hunc locum exponamus, etiā hic versus pertinere videtur ad vrgendum eo absurdo Iob, quod omnibus hominibus sapientiorem se esse existimet, cum ita amicos suos cum eo disserentes pro nihilo faciat. Sed non arrogāter cum de hominis æquitate, & iniquitate disputatur, contemnuntur ij, qui ex aduersa fortuna alterum iniquum esse iudicant dicē
Eccli. 7. te Ecclesiastico, non irrideas hominem in amaritudine animæ, est enim, qui humiliat, & exaltat circunspector Deus. Nec arroganter is, qui nullo merito suo ab hominibus condemnatur, dicere causam suam optat apud eum, quem scit iustum semper iudi-
Eccles. 9. cium exercere. Valde tamen est difficile calamitoso viro optima sua, & honestissima cōsilia fortunatis hominibus probare, Sapiētia pauperis (ait Ecclesiastes) contempta est, & verba eius non sunt audita.

9 *Quid nosti, quod ignoremus, quod intelligis, quod nesciamus?*
Iob. 13. Argumentatur nunc directo, id est non debemus à te ita negligi, vt nos appelles fabricatores mendacij: & optes, vt silentio inscitiam nostram celemus, cum nihil tu scias, quod nos ignoremus. Sed in qua ignoratione versarentur, exposuit satis ante Iob capi-
Iob. 13. te decimotertio, vt à nobis expositum est dicens, Nunquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro illo loquamini dolos, &c. Et ob
Prou. 24. eam forte rem nihil amicis suis Iob probare, nihil persuadere po-
Qui sibi sapiens videtur difficile docetur. terat, quòd tanti suam facerent sapientiam, vt de nulla re ab eo doceri posse putarent. Dicente Salomone, Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. Et hac de
1. Corint. 1. causa stultam, fecit Deus sapientiam huius mundi, vt Paulus testatur, quo mundo traderet Euangelium.

10 *Et senes, & antiqui sunt in nobis multo vetustiores, quam patres tui.* Senes vocat eos, qui res multas experti sunt, & qui longo rerum vsu multum sibi earum scientiam pararunt. Etenim de moribus, & officijs scientia multo præclarius experientia, quam alterius doctrina tenetur. Si quidem hac potissimum ratione prudentia constat, in qua vniuersa de moribus disciplina vertitur. Habemus

mus ergo (ait) præstantissimos officij, & Theologiæ magistros ex quibus discere possumus, quidquid ipse sciueris, cum non ita vetustos habeas magistros atque parentes. Sed aliud est bonum habere magistrum, aliud bonum esse discipulum.

11 *Nunquid grande est, vt consoletur te Deus; sed verba tua praua hoc prohibent.*

Id est, non esset Deo difficile miserias tuas subleuare, teque in integrum restituere, sed id scelera tua impediunt, quorum pœnas tanto, par est, vt supplicio pendas. Verba enim hoc loco res significant, vt in alijs multis sacræ scripturæ locis vsu venit. Ita etiam populo dixit Esaias, Non est abbreuiata manus Domini, vt saluare nequeat. Neque aggrauata est auris eius, vt non exaudiat, sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrũ, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret. Sed Hebræa verba, ita ad verbum si reddantur habent, An parum consolationes Dei à te? & verbum latet apud te. Quod eandem, quam vulgatus conuertit, habet sententiam, id est, facile tibi Deus consolationem afferret, sed nonnihil sceleratæ rei animo tuo inclusum latet, quæ id prohibeat. Sed illud consolationis in Hebræo est תנחומות tannechumot, quod non solum consolationes, sed etiam pœnitudines, vt ita dicam, significat, sicut verbum in quo repertum est נחם nacham, quod consolari, & pœnitere significat. Et propterea Græci hunc locum ita verterunt ὀλίγα ὧν ἡμάρτηκας μεμαστίγωσαι minus quam peccasti punitus es, Ita enim Hebræa verba intellexerunt, Parum pœnitudinum, siue pœnarũ Dei ad te, subaudi, venit, & propterea illo modo conuerterunt. Secundam vero versus partem, vt huic primæ interpretationi esset apta, ita transtulerunt, μεγάλως ὑπερβαλόντως λελάληκας maxime abundanter locutus es, quia sic Hebræa verba intellexerunt, Et adhuc verbum aliquod apud te relinquitur, id est, adhuc hiscere, aut loqui audes in Deum? cum minores, quam debes pœnas luas. Cui interpretationi, quæ sequuntur valde aptæ sunt.

12 *Quid te eleuat cor tuum, & quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?*

Id est, quid tibi tantos attulit spiritus, vt verba illa (quæ notauimus) auderes effari? vnde tantam oculi tui præseferunt arrogantiam? Cor & oculos dixit, quia superbia, & arrogantia animo menteque primum concipitur, deinde potissimum oculis significatur. Illud autem, *quasi magna cogitans attonitos habes oculos*, paraphrasi explicat, quod breuiter dicit Hebræus, Quid annuunt oculi tui? Quo habitu describit Salomon hominem iniquum dicens,

Esai. 59.

Prouer. 6. Annuit oculis, terit pede, digito loquitur. Septuaginta conuertunt, τί ἐπήνεγκαν οἱ ὀφθαλμοί σου quid attulerunt oculi tui. Quem ha-
Psalm. 17. bitum hominis superbi significauit Dauid dicens, Oculos superborum humiliabis.

13 *Quid tumet contra Deum spiritus tuus, vt proferas de ore tuo huiuscemodi sermones?*

Id est, quæ nam te res effert, vt illa in Deum enunciare audeas, Voca me, & ego respondebo tibi, aut certe loquar, & tu responde mihi. Quòd tumet dicit in Hebræo est, תשיב tasib, quod rebellas, vel conuertis, vel respondes spiritum tuum in Deum, possumus explicare. Septuaginta conuerterunt θυμὸν ἔρρηξας Stomachũ erupisti in conspectu Dei. Sed illa verba non è superbia, aut arrogantia, sed ex rectissima sunt profecta conscientia.

14 *Quid est homo, vt immaculatus sit, & vt iustus appareat natus de muliere?*

Inuehitur in illa verba si fuero iudicatus scio, quòd iustus inueniar. Quæ argumenta valde hanc sententiam confutarent, si Iob illud sibi Pelagianum persuasisset, natura vel viribus suis se iustũ esse. Quod tantum abest, vt Iob verum esse duceret, vt superiori capite dixerit, quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Sed cum Dei præsidio per Christum seruatorem se culpa vacare putaret, nihil his argumentis refellitur, quòd ho-
Roma. 5. mo sit, & muliere natus, Dicente Paulo, Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit, & paucis interiectis addit, Vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.

15 *Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in conspectu eius.*

Probat argumento ex maiori petito fieri non posse, vt Iob (sicut dixerat) sciat, quod iustus, si fuisset iudicatus, inueniretur. Quo argumento vsus etiam est altera eius disputatione, quæ in capite quarto ponitur, non ad hoc idem confirmandum, vt nos ibi planum fecimus quorundam opinionem secus existimantium refellentes, sed ad probandum illo loco impios homines perituros, quoniam impij angeli perierunt. Quæ nostra sententia valde ex hoc loco probatur, nam si eodem argumento idem illic, quod hic, confirmaretur eiusdem esset prorsus argumentationis & ratiocinationis repetitio, quod frustra fieret, quare verisimile non est à viro docto atque prudente esse factum. Iam vero ipsæ vtriusque

que loci conclusiones cum inter se differant, ostendunt aperte non idem vtroque loco probari. Nam capite quarto ita ratiocinatur Eliphaz, Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles, & in Angelis suis reperit prauitatem. Quanto magis ij, qui habitant domus luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut à tinea. Non, Iniusti erunt, conclusit, sed, Consumentur, At tota huius loci argumentatio huiusmodi est. Quid est homo, vt immaculatus sit, & iustus appareat natus est muliere? Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis: & cæli non sunt mundi in conspectu eius. Quanto magis abominabilis, & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem, Iniquitate igitur contaminari, huius ratiocinationis est conclusio. Cum ergo non sit eadem vtriusque loci conclusio, non idem vtroque loco probatur. Sed illic, quod diximus, hic vero Iob minime scire se iustum esse. Estque ad id probandum doctissimum, & acutissimum argumentum. Nam Iob scire non poterat se iustum esse, nisi sciret se omnino esse immutabilem, ita vt nec scelus admittere, neque ab officio desciscere posset. Si enim id pro explorato non haberet, vnde sciret se non peccasse, cum peccare potuerit? Nam quamuis nullius sibi peccati conscius sit, cum tamen potuerit peccare, relinquitur magnus dubitandi locus, vtrum peccarit. Nemo enim omnes animi sui motus pro comperto habere potest, cuius modi fuerint, cum varij, & infiniti prope sint. Qua de causa facile subrepere delictum potest. Quod doctissime docuit Paulus dicens, Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Et ob eam rem Christum affirmasse puto, Nemo bonus, nisi vnus Deus. Hunc enim pro certo bonum esse affirmamus, quia à bonitate non potest desciscere cæteri autem desciscere possunt, nemo certo scit, vtrũ boni nominari possint: etenim id Christus respondit cuidam, qui magistrum eum bonũ appellauit. Illud autẽ Iob minimè scire se immutabilem esse constat ex eo, quod re vera immutabilis non erat, sicut & nullus homo est: hoc autem probat ex maiori. Nam sancti Dei non sunt immutabiles, ergo neque homines. Sanctos eius, vt placet omnibus expositoribus vocat angelos. Quod *nemo immutabilis*, dicit in Hebræo est, לא יאמין lo iaamin. Significat autem אמן aman, & credere, & permanere, hanc, significationem secutus est Latinus interpres, illam vero Græci vertentes *οὐ πιστεύει* non credit, quod eandem habet sententiam. Non enim credit Deus illis, quia mutari, & delinquere possunt. Quocirca, de illis querit, eosque in iudicium vocat. Quod vero dicit, *cæli non sunt mundi in conspectu*

1.*Cor*.4.
Marc.10.
Quis pro certo bonus affirmatur.
Cæli quomodo mundi nõ fuerint.

eius, potest, esse metonymia, vt quibusdam expositoribus placet, continens pro contento, cæli pro angelis, qui in eo sunt, vel potest sine figura dici ipsos cælos mundos non esse, cum tot sordes, & feces ex ipsis expulerit, angelos improbos. Quod pertinet ad probandum sanctos eius non esse immutabiles: quia mutati sunt, & contaminati: non enim ipse eos contaminatos efficeret.

16 *Quanto magis abominabilis, & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?*

Concludit, quod minus est, Homines immutabiles esse non posse, duobusque argumentis breuiter probat esse minus. Primum, quod homo sit abominabilis natura sua, nascitur enim iniquus, & in offensa apud Deum. Siquidem peccato originali omnes homines natura tenentur. Et ob eam rem inutilis doctissime dicitur, non enim est natura sua idoneus, aptusque ad finem consequendum, ex quo ratio petitur vtilitatis. Cum enim, vt Paulus ait, Omnes iræ filij natura sumus, Deum finem nostrum consequi natura non possumus, inutiles igitur natura sumus. In Hebræo est נאלח neelach, quod hoc tantum loco, & psalmo. 13. reperitur, & vtroque loco vulgatus transfert inutilem. Sed Septuaginta auctores, ex quibus psalmorum versio Latina translata fuisse creditur, in psalmo transferunt ἠχρειώθησαν inutiles facti sunt. Hoc vero loco ἀκάθαρτος impurum. Et ita transfert Chaldæus מסאב mesaab immundus: sed Hebræi dicunt fœtidum significare. Quacunque tamen ratione exponatur, in eandem recidit sententiam: nam inutilis, impurus, fœtidusque homo dicitur, propter peccatum quo natura tenetur. Deinde quod homo facile peccet, & propterea dicit, *bibit iniquitatem quasi aquam*. Quod magnum etiam libidinis ardorem, & vehementes cupiditatis motus, quibus homo ad peccandum, quasi impellitur, perstringit. Quo fit, vt nonnulli tam effrenate peccent, vt diuturnam peccandi sitim explere velle videantur. Quod & sapiens docet in Prouerbijs dicens, Quasi per risum stultus operatur scelus. Bibunt etiam homines iniquitatem, sicut aquam, quia forte, & temere nihil dubitantes nihil timentes, nihil animaduertentes, quod sese dat flagitium suscipiunt, & quasi præcipites amentia feruntur. Ex quo fit, vt stulti, amentes, insipientes, insensati sæpenumero diuinis oraculis vocentur.

Ephes. 2.

Homo cur facile peccet.

Prouer. 10.

Osten-

17 *Ostendam tibi, audi me: quod vidi, narrabo tibi.*
18 *Sapientes confitentur, & non abscondunt patres suos.*
19 *Quibus solis data est terra, & non transiuit alienus per eos.*

Certissimis argumentis fidem facit maximam, eorum quæ dicturus est, Et quod ea vidisset, & quod ea ex maioribus acceperit. Quibus multam conciliat auctoritatem, vt eorum intelligatur testimonium esse grauissimum. Nam & sapientes erant, reliquorum enim testimonia, dictaque negligenda potius, & despicienda sunt viro prudenti, quàm citanda: sapientium autem testimonium tantum pondus habet in doctrina morali, vt regulã, ac virtutis normam Aristoteles esse iudicauerit, eiusque iudicio virtutem ponderandam & æstimandam esse. Erant etiam reipublicæ gubernatores, id enim significat cum dicit, *Quibus solis data est terra*, id est, gubernanda, & administranda, estque hic perfectissimus sapientiæ gradus, vt non sibi solum, verumetiam alijs quis sapiat. Præsertim quòd cura tanta, atque sapientia eos terram rexisse dicit, vt *alienus non transiret per eam*. Id est, vt hostes, atque prædones, neque agros populare, neque prædas agere auderent, neque Rempublicam bello tentare, aut saltem in potestatem redigere possent. Id enim sapientia, & industria potius fit eius, qui Rempublicam gerit, quàm vllis alijs opibus, atque præsidijs. Id quod luculenter tractat Ecclesiastes, ac vehementer dolet id homines latere, Hanc quoque (ait) sub sole vidi sapientiam, & probaui maximam, ciuitas parua, & pauci in ea viri, venit contra eã rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per girum, & perfecta est obsidio. Inuentusque est in ea vir pauper & sapiẽs, & liberauit vrbem per sapientiam suam. Et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis. Et dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine. Quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita? &c. Melior est sapientia quàm arma bellica. Id etiã aperte testatur Esaias dicens. Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. Quod dicit, *Et non abscondunt patres suos*, obscure id in Hebræo, & in Latino interprete ponitur. Nam in Hebræo ad verbum si conuertamus, ita est, Non abscondunt è patribus suis. Clarius Septuaginta conuerterunt οὐκ ἔκρυψαν πατέρες αὐτῶν non absconderunt patres eorum. Sed longe clarius Chaldæus, qui reliquis etiam interpretibus magnum hoc loco lumen attulit, לא מכדבין ממסורתא דא באבהתהון la mecadbin mimsorta da abatehon non absconderunt, quæ tradita sunt à patribus eorum. Significat

Sapientis testimoniũ magnum habet pondus.

Sapientia potius quã opibus ciuitas defendi.

Eccles. 9.

Esai. 5.

ergo vulgatus, Non abſcondunt patres ſuos ſibi narraſſe. Hebræus non abſcondunt ea ſe audiiſſe è patribus ſuis. Itaque declarat Eliphaz per manus maiorum hanc accepiſſe doctrinam, quæ diſcendi ratio tantam tenet auctoritatem, vt oraculi vim habeat.

Traditionū auctoritas.

In libro enim noſtro primo de vera religione demonſtrauimus, quanta ſit traditionum auctoritas. Non poteſt igitur ea doctrina non ſingularis, & eximia eſſe, quam & Eliphaz fuerat expertus, quam etiam per manus ſapientium, & antiquorum hominum, qui rempublicam optime geſſerant accepit, Sequitur autē huiuſmodi doctrina.

20 *Cunctis diebus ſuis impius ſuperbit.*

Id eſt, iniqua agit vere enim is ſuperbire dicitur, qui Deo nō obtemperat, ſicut etiam Dauid ait, Superbia eorum, qui te oderūt, aſcendit ſemper. (*Pſal.73.*) In Hebræo tamen eſt מתחולל mitholel, quod varie reddit vulgatus, nam in Hieremiæ.cap.23. verſ.19. conuertit Erumpens. Hoc vero loco Superbit Chaldæum forte ſecutus, qui מתפס mitpas polluens, contaminans, ſiue blaſphemans reddit. Sed verbum חול hul in quo reperitur Hebræis inter alia dolere, & parturire ſignificat. Secundæ huius ſignificationis rationem ducens vulgatus Superbire tranſtulit, id eſt, res iniquas molitur. Sicut dicit Dauid, (*Pſal.7.*) Ecce parturit iniuſtitiam, & concepit dolorem & peperit iniquitatem, & in fine huius capitis ipſe Eliphaz, Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed Hebræi primam hoc loco ſignificationem intelligunt, & ita interpretantur cunctis diebus dolore conficitur, ſic & Septuaginta interpretes πᾶς ὁ βίος, ἀσεβοῦς ἐν φροντίδι omnis impij vita in cura (ſubaudi) verſatur. Non enim poteſt non dolere, & vehementer angi, qui rationis gubernaculo deſtitutus varijs perturbationibus agitatur.

Iniquus ſemper dolet.

Et ob eam rem dicit, Dauid, (*Pſalm.13.*) Contritio, & infœlicitas in vijs eorum, viam pacis non cognouerunt, non eſt timor Dei ante oculos eorum. Ab hoc loco vſque ad finem capitis copioſe diſſerit Eliphaz de toto impiorum genere, grauiſſimasque, & doctiſsimas de hac re dicit ſententias, quas ſi in Iob conuenire aſſumat, vehementer errat. *Et numerus annorum incertus eſt tyrannidis eius.* In quo vehementer eius amentia declaratur, qui cunctis diebus ſuperbiat, Deoque reſiſtat, cum ignoret quandiu tyrannidem exercere, & alijs infeſtus eſſe poſsit. Declaratur etiam eorum, quos opprimit, quanta ſit miſeria, cum lateat eos, quandiu tyranni tantam acerbitatem perpeſſuri ſunt: quæ res vehementer angebat Dauid dicentem, (*Pſal.12.*) Vſquequo exaltabitur inimicus meus ſuper me? Verbum vero de verbo traducere

Hebræa

Hebræa ſic etiam poſſumus, Et numero annorum abſconditi ſunt violento, id eſt cunctis diebus ſuperbit, & numero annorum, qui abſconditi ſunt violento. Anni vero vitæ eius abſconditi dicuntur, quia Deo tantum cogniti ſunt. Septuaginta vero ita conuertunt ἔτη δὲ ἀριθμητὰ δεδομένα δυνάστῃ anni vero numerabiles potenti tributi ſunt. Quia נצפנו nitſpenu, quod abſconditi ſunt, proprie ſignificat, vulgatus intellexit abſconditos eſſe tyranno, & propterea. Incertos, ei ſcilicet, traduxit. Septuaginta vero intellexerunt diuina mente eſſe repoſitos eique conſtitutos, & propterea numerabiles ſiue certos traduxerunt. Quare vtraque verſio cadit in Hebræa verba.

21 *Sonitus terroris ſemper in auribus illius.*

Explicat, quod dixerat ex interpretatione Hebræorum ſuperiori verſu, Cunctis diebus dolore conficitur impius, tractatque ſatis eloquenter eas ſolicitudines, fraudiſque cruciatus, quibus impiorum animi dies noctesque exeduntur, quas pœnas luunt grauiſsimas, non alterius animaduerſione, ſed ſuæ angore conſcientiæ. Cum enim (vt ait ſapientia) Sit timida nequitia dat teſtimonium condemnationis: ſemper enim præſumit ſæua perturbata conſcientia. *Cum pax ſit, ille ſemper inſidias ſuſpicatur*. id eſt, licet nullus ei negotium, neque moleſtiam exhibeat, veretur tamen ne ſibi inſtruantur inſidiæ. Neceſſe enim eſt, vt is, quem multi timent, à multis timeat. Hebræus vero verbum de verbo ita habet, In pace vaſtator veniet ei. Quod vulgatus ſignificare putauit, Timet vt veniat ei vaſtator, & propterea illo modo tranſtulit. Septuaginta vero, cum fuerit ſecurus opprimet eum calamitas, & propterea reddiderunt ὅταν δοκῇ ἤδη εἰρηνεύειν, ἥξει αὐτοῦ ἡ καταστροφή cum viſus fuerit pace frui, tunc eius veniet euerſio. Eſt enim inſignis temeritas, vt ij ſe ſecuros eſſe poſſe opinentur, qui tam graues cum Deo inimicitias gerunt. Quare Paulus auctor eſt Theſſalonicenſibus ſcribens. Quum dixerint, pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus.

Timet ſemper iniquus.

Sapien. 16.

1. Theſſ. 5.

22 *Non credit, quod reuerti poſſit de tenebris ad lucem, circunſpectans vndique gladium.*

Id eſt, ſi quando in calamitates incidat, deſperat de ſalute ſua, & vndique malum timet. Proprium enim eſt hominis iniqui, vt facile deſpondeat animum, reſque aduerſas non magno, ſed abiecto animo toleret. Sicut Dauid ait, In miſerijs non ſubſiſtent. Cum enim ſubſidijs tantum humanis nitantur, illis deſtituti, quo ſe conuertant, neſciunt. Eadem vero tenebrarum metaphora pro-

Iniqui facile deſperans.

Pſal. 139.

nunciauit Esaias impios, quo se confirment in aduersa fortuna
Esai.5. non inuenturos dicens, Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis,lux obtenebrata est in caligine eius. Ex quo fit, vt cum nullum possit malorum exitum inuenire desperatione fractus animus vndique gladium, id est,malum, species progenere, sibi imminere formidet.Cuius rei præclarum specimen fuere tenebræ illæ crassissimæ, quæ obductæ fuerunt Aegyptijs, in quibus
Sapien. 17. tanto perculsi fuerunt timore,vt dicat Sapientia, Vna catena tenebrarum omnes erant colligati, siue spiritus sibilans,aut inter spissos arborum ramos auium sonus suauis, aut vis aquæ decurrentis nimium,aut sonus validus præcipitantium petrarum, aut ludentium animalium cursus inuisus, aut mugientium validarũ bestiarum vox, aut resonans de altissimis montibus echo: deficientes faciebant illos præ timore.

23 *Cum se mouerit ad quærendum panem,nouit quod paratus sit in manu eius tenebrarum dies.*

Aptissime impiorum hominum ingenium describit, qui quamuis alijs malis opprimantur, dum tamen diuitias, & facultates habeant,confidũt,neque spem omnem suæ salutis abijciunt, cum spes illi suas in fortunis collocatas habeant, Sicut tradit Sapiens
Prouer.10. in Prouerbijs, Substantia diuitis vrbs fortitudinis eius, & quasi murus validus circunstans eum. Cum vero hac vrbe fuerint expulsi,& is eorum murus corruerit, tunc spe sua deturbati cognoscunt se miseriarum tenebris vndique esse circumfusos, & quam grauis eos casus manebat,intelligunt. Quocirca Egestas à Do-
Prouerb.3. mino in domo impij,Salomon ait. Sed in Hebræo est, *cum se mouerit ad quærendum panem*, איה aie vbi nam,id est, quocunque loco eum potuerit inuenire, vt ei necesse sit stipem petere. Sed cum hæc vox valde ambigua sit Hebræis, factum est, vt in aliam longe diuersam sententiam, quam vulgatus Chaldæus, & Hebræi, hunc versum Septuaginta viri acceperint. Nam in hoc nomine, ה he literæ quiescentis nulla ratio ducenda est, vt sæpe diximus quare, אי, e, significat vbi,insulas, & bestias, siue aues,insulas, & loca deserta incolentes, vlulas vulgatus interpretatur, Esa. 13. vers. 22. eodem loco Septuaginta onocentauros,& thargum feles siue Catos siluestres, huius significationis rationem hoc loco Græci ducentes, ita totum versum reddiderunt κατατέτακται δ' εἰς σῖτα γυψίν. οἶδε δ' ἐν ἑαυτῷ ὅτι μένει εἰς πτῶμα, ἡμέρα δὲ σκοτεινὴ· vulturibus pro cibo constitutus est, sibique conscius est,quod eum maneat ruina,& tenebrosa dies. Quæ versio descriptissime superiori versui contexitur, quo desperationem ho-

minis

minis iniqui expoſuit, id eſt, deſperat ſe e periculis euadere poſſe.
Et merito quidem, nam miſera morte mulctabitur, inſepultuſq; *Hiere. 22.*
iacebit. Sicut Hieremias de rege Ioacim vaticinatus eſt, Sepultu- *Ezech. 39.*
ra aſini ſepelietur putrefactus, & proiectus extra portas Hieruſa-
lem. Deus etiam apud Ezechielem, Conuiuium inſtruit auibus, &
beſtijs ex iniquorum hominum cadaueribus dicens, Tu fili homi-
nis (hæc dicit Dominus Deus) dic omni volucri, & vniuerſis aui
bus, cunctiſque beſtijs agri conuenite, properate, concurrite vn-
dique ad victimam meam, quam ego immolo vobis victimam
grandem ſuper mõtes Iſrael, vt comedatis carnem, & bibatis ſan-
guinem, carnes fortium comedetis, & ſanguinem principum ter-
ræ bibetis, arietum & agnorum, & hircorum, taurorumque, & alti
lium, pinguium omnium. Et comedetis adipem in ſaturitatem, &
bibetis ſanguinem inebrietatem de victima, quam ego immolaui
vobis. Et ſaturabimini ſuper menſam meam de equo, & equite for
ti, de vniuerſis viris bellatoribus, ait Dominus Deus ſequitur
autem.

24 *Terrebit eum tribulatio, & anguſtia vallabit eum, ſicut regem qui præ paratur ad prælium.*

Id eſt, ita eum miſeria: & mala opprimẽt, vt ea nullo pacto effu-
gere, aut declinare poſsit, id enim ea ratione dicendi, Anguſtia
vallabit eum, in ſcriptura ſacra ſignificatur. Sicut dicit Dauid, *Pſalm. 1.*
Circundederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis con
turbauerunt me. Dolores inferni circundederunt me, præocupa-
uerũt me laquei mortis. Facile verò eſt hominem ſceleratum, ita
malis mergi, & miſerijs circumueniri, cum ſit valde infirmis præ
ſidijs munitus: virum vero bonum valde difficile eſt, & fieri non
poteſt, licèt vehementer nonnunquam ſit oppreſſus, vt deſperet
omnino, quoniam eo nititur, de quo dicit Dauid, Altiſsimum po *Pſalm. 90.*
ſuiſti refugium tuum, Quod dicit ad prælium Hebraicè eſt לכידור
lachidor, quod verbum eſt obſcurum, nam alio loco eadem for-
ma nõ reperitur, licèt כדור cadur eius ſimile in Eſaia 22. verſ. 18.
reperiatur, quo loco Pila exponitur, & ita hic quidam exponen-
dum putant in eandem ſententiam, id eſt, Sicut rex exercitus ſui
globo ſtipatus, qui in medio loco poſitus vndique circũdatur. Et
ſic exponit Chaldæus, מלך דמעתד לאסתחרא בלגיונין melech dimha
thad leiſtahara beligionim, rex qui ita ſe habet, vt circundetur le
gionibus. Septuaginta tamen vertũt ὥσπερ στρατηγὸς πρωτοστάτης πίπτων,
ſicut dux præfectus cadẽs, id eſt, dux, qui exercitui præſit, in quẽ
vnum in bello cadentem multa militum turba ruit, hoſtes, vt ca-
piant, ſocij, vt ſeruent, quare omni ex parte circũdatur. Hac ra-
tione

tione angustia circundabit iniquum hominem, vt omni ex parte angustijs vrgeatur.

25 *Tetendit enim aduersus Deum manum suam.*

Quoniam opera manibus fiunt per metonymiam, causa pro effectu, manus pro operibus in scriptura ponuntur. Illi ergo tendunt aduersus Deum manum suam, qui faciunt aut moliuntur aliquid, quod Deus fieri prohibeat, qui denique violant legem Dei, qua voluntas eius declaratur, de quibus Esaias dicit, Manus vestræ pollutæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate, & paucis interiectis, Opera eorum, opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum. Tendunt igitur iniqui omnes, manus aduersus Deũ. Sed id, & ea quæ deinceps sequuntur, in primis ad homines pertinent profligatissimos, & multis sceleribus contaminatos, & qui præcipites per omnia vitia ruant, ij enim imitari eos gigantes videntur, quos profani poetæ fingunt bellum aduersus deos suscepisse. Sicut Virgilius dicit.

Iniqui aduersus Deum.

Esai. 1.

6.

Hic, & Aloidas geminos immania vidi
Corpora, qui manibus, magnum rescindere cælum,
Aggressi, superisque Iouem detrudere regnis.

Et Homerus.

Οδ. λ.

καὶ Τιτυὸν εἶδον γαίης ἐρικυδέος υἱόν,
κείμενον ἐν δαπέδῳ, ὃ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα,
Γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον
δέρτρον ἔσω δύνοντες, ὁ δ' οὐκ ἀπαμύνετο χερσί.
Λητὼ γὰρ ἥλκυσε Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν
Πυθώδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος.

Et Tytuum vidi claræ telluris alumnum,
Porrigitur cui tota nouem per iugera corpus.
Hinc atq; hinc geminus rostro vrget vultur adunco,
Immortale iecur tondens, iacet ille supinus,
Nec depellendi manibus datur vlla potestas
Latonæ nanque ausus fuerat tentare cubile
Impius, æterno fuerat quæ iuncta tonanti,
Cum Pytho Panopæi peteret per amena vireta.

Et

Et forte hæc persequēs Eliphaz, illos in primis homines perstrin- *Genes. 6.*
gebat, de quibus dicitur in Genesi, Gigantes autem erant super
terram in diebus illis. Postquam enim ingressi sunt filij Dei ad fi-
lias hominum, illæque genuerunt, isti sunt potentes à seculo, viri
famosi. Qui iniquis suis factis Deum, ita prouocarunt, vt vniuer-
sum diluuio deleret, & euerteret orbem terrarum. Nam sequitur
statim eodem capite, videns autem Dominus, quòd multa mali-
tia esset in terra, &c. Delebo inquit hominem, quem creaui, à fa-
cie terræ. Ea vero coniectura ducor ad id existimandū, quòd hāc Impiorum
doctrinam per manus maiorum suorum Eliphaz didicisse dicit, superbia.
quos certum est non diu post diluuium extitisse. Vel forte hæc di-
cens Eliphaz illos homines tangit, qui turrim Babel ædificare co-
nati sunt. Quo suo facto præ se ferebant cælo bellum inferre. Ex
quo fortasse illa per hominum vulgus manauit fabella, de quibus-
dam hominibus, qui corpore immanissimo & animo insolentissi
mo cum essent, cælos ausi sunt bello tentare. Quorum meminit
Plato in suo conuiuio in oratione Aristophanis. Quos cælum con
scendere nixos fuisse narrat. Fortasse legerat illud Genes. 11. Veni
te faciamus nobis ciuitatem & turrim, cuius culmen pertingat
ad cælum, Iouemque (ait ille) cum alijs dijs quid facto opus esset,
deliberasse. Forsitan, quia illud legerat eiusdem capitis, Descen- Gigantium
dit autem Dominus, vt videret ciuitatem, &c. Venite igitur de- fabula vnde
scendamus, & confundamus, &c. citatque Plato Homerum in hāc fuerit orta.
sententiam de Otto, & Ephialto loquentem. Quos ita in Odyssea
Homerus describit.

> ἐννέωροι γὰρ τοί γε καὶ ἐννεαπήχεις ἦσαν,
> εὖρος, ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι,
> οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν ὀλύμπῳ

Qui cum nouem essent nati annos, lati nouem cubitis erant, longi
vero nouem iugeribus, qui bello tentarunt immortales, qui erant
in Olympo. Ad huiusmodi deniq; profligatissimos homines, quæ
sequuntur spectant. *& contra Omnipotentem roboratus est.* Id est Deo
repugnauit, neç plagis aliaue ratione à Deo flexus ad officium
est. Sicut de filijs Israel dicit Zacharias, Cor suum posuerunt, vt *Zach. 7.*
adamantem, ne audirent legem. In eo verò eius stultitia summa
significatur, quod dicit, *contra omnipotentem*, id est, cui nemo potest
resistere.

26 *Cucurrit aduersus eum erecto collo.*

Id sceleris longe grauius est, vt non solum Deo resistere, verū etiā
si bellum inferre ausus fuerit, sicut Sennacherib, qui hæc mādata

Esai. 37. dedit ad Ezechiam, Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis dicens, Non dabitur Hierusalem in manu regis Assyriorum. Cui postea verbis Dei respondit, Cui exprobasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem, & leuasti altitudinem oculorum tuorum, &c. Habitationem tuam, & egressum tuum ego cognoui: & insaniam tuam contra me. Quum fureres aduersum me superbia tua ascendit in aures meas. Quod *erecto collo* dicit, alludit ad rationem bestiarum quæ erecto capite vadunt, vt alijs bestijs noceant. Septuaginta paraphrasi id satis apta interpretati sunt, Ἐν ὕβρει in superbia, vel iniuria, vel petulantia, quæ erecto collo significatur, sicut de Sennacherib narratum est. *& pingui ceruice armatus est.* Id est, nulla re alia se ad tantum bellum muniuit, quam arrogantia, atque superbia, quam diuitiæ parere solent, quæ pingui ceruice significatur, vt à Dauide. Tauri pingues obsederunt,

Psalm. 20. me. Idem sed obscurius Hebræa verba significant, quæ ita verbum de verbo vertemus, Densitate altitudinis scutorum eius. Idē etiā Septuaginta viri ita vertentes ἐν πάχει νώτου ἀσπίδος αὐτοῦ in crassitudine scuti eius. Sed totum hunc versum quidam in aliam sententiam interpretantur, quia illud, *aduersus Deum*, In Hebræo est, Aduersus eum. Quod relatiuum referre putant non Deum, sed impium in hanc sentētiam, quòd Deus inuadet collum impij, quam interpretationem Biblia, quæ Tugurina appellatur, secuta est, ita conuertens. Qui cum eo concurrens collum inuadit, ac densissimos clypeos conuellet, Id est, nullus Deo inuadenti repugnare poterit. Sed vulgati versio aptior est ijs, quæ sequuntur, quam & Septuaginta auctores probarunt.

27 *Operuit faciem eius crassitudo, & de lateribus eius aruina dependet.* Ex habitu corporis mentem, & animum hominis improbi describit, & hæc, quam dicit, crassitudo, & aruina eius, impij indicat arrogantiam, confidentiam, cōtumaciam, & mentis stuporem, qui-

Psalm. 16. bus inflatus Dei leges infringere nō veretur. Eadem translatione idem declarauit Dauid, dicens, Inimici mei animam meam circundederunt, adipem suum concluserunt, os eorum locutum est superbiam. Et alio psalmo, Tenuit eos superbia, operti sunt ini-

Psalm. 72. quitate, & impietate sua. Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum; Quæ mentis crassitudo propter multas copias, & nimis prosperā fortunam hominibus accidit. Sicut enim corpus parv exercitatum, & bene pastū crassius fit, ita & mens, si nullis laboribus exerceatur, sed delicijs recreetur, superba fit, & arrogans Deoque pa-

Arrogantia impijs accidit propter diuitias.

Deut. 32. rum obsecundat. Quod luculenter docuit Moyses dicens de populo Israel, Constituit eum super excelsam terram, vt comederet

fructus

fructus agrorum,vt fugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo,butirum de armento,& lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basam, & Hircos cum medulla tritici,& sanguinem vuæ biberet meracissimum.Incrassatus est dilectus,& recalcitrauit incrassatus, impinguatus,dilatatus,dereliquit Deum factorem suum & recessit à Deo salutari suo. Prouocauerunt eum in dijs alienis. Quare non minus ac forte multo magis timenda est viro pio rerum copia,quàm inopia. Copiam non minus esse timendam quã inopiam.

28 *Habitauit in ciuitatibus desolatis,& in domibus desertis,quæ in tumulos sunt redacta.*

Quidam hoc versu calamitatem explicari putãt, in quam incidet impius vir, Sed ijs magis assentior, qui de prospero eius rerũ cursu dici indicant, ex quo illa, vt diximus eius crassitudo nata est. Hoc est tanta eius,& copiarum vis, vt ciuitates desolatas restaurare,& domus desertas,& in tumulos redactas, quo nomen in vulgus compareт,reficere moliatur. Sicut Constantinus Byzantium ornauit,& amplificauit,&, Constantinopolis,voluit, vt appellaretur,Alexander Alexandriam,& multas alias vrbes. Quam expositionem ob eam rem mihi persuadeo, quod hac re ipse Iob capite tertio hominem fœlicem descripsit dicens, Cum regibus,& consulibus terræ,qui ædificant sibi solitudines.Sequitur autem. Iob.3.

29 *Non ditabitur,nec perseuerabit substantia eius.*

Hominis impij narrauit impietatem, nunc quas pœnas luet, Id est diu non erit diues,macrescet,macie conficietur, & in egestate erit. Sicut ille cui dictum à Deo est, Stulte hac nocte animam tuã repetunt à te quæ autem parasti,cuius erũt:sic est, qui sibi thesaurizat,& non est in in Deum diues. *Nec mittet in terra radicem suam,* id est,non firmas in terra radices aget:sed erit,vt ait Dauid,Tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Quod radicem dicit in Hebræo est מנלם minlam, quod verbum hoc tantum loco reperitur,quare non satis eius significatio constat. Hebræi perfectionem significare dicunt נלה nala radicem eius esse putantes, quod est consummare, atque perficere in eandemque sententiam hunc locum exponunt.Id est, eius diuitiæ in terra non perficientur,nec ædificia, & alia opera inchoata perficiet:nã prius à Deo dissipabuntur. Septuaginta vero σκιαν vmbram reddiderunt in eandem etiam sententiam, id est non perseuerabunt eorum diuitiæ, sed euertentur à Deo, ac solo æquabuntur petita ex ædificijs translatione,qui tunc perfecte explanantur, cum nullam in terra vmbram reddunt. Chaldæus transtulit מנהון meneon ex eis,id est, nihil ex eorum diuitijs in terra relinquetur.Vt ex hoc aperte cõstet, Luc.12 Psal.1.

ftet, quam incerta fit huius vocis significatio.

30 *Non recedet de tenebris.*

Cur impius incidet in tenebras.

Tenebræ calamitates, vt sæpe diximus in scriptura sūt: in eas igitur calamitates incidet, ijs malis constringetur, quæ nullo pacto declinare, & effugere possit. Merito enim perpetuis tenebris circunfusus erit is, qui tenebras semper amauit lucem fugit, nunquā integrum, & incorruptum iudicium est rationis secutus. Hoc idem vaticinatus est Esaias dicens, Et ad terram intuebitur, & ecce tribulatio, & tenebræ, & dissolutio, & angustia, & caligo persequens. Nō poterit auolare de angustia sua, *Ramos eius arefaciet flamma*, Ramos vocat liberos eius, ædificia, & alia opera, quæ pertinent ad impij famam, memoriamque conseruandam, quam ille multo studio custodire, & stabilire conabatur, id quod etiam Esaias præsagiuit dicens. Quia omnis violenta prædatio erit in combustionem, & cibus ignis, Faciet ergo Deus, vt cum laude memoria hominis iniqui non vsurpetur, ficut Ecclesiasticus dicit, Arefecit ex ipsis, & disperdidit eos, & cessare fecit memoriam eorum è terra: memoriam superborum perdidit Deus, Quod si aliquorū impiorum vita defunctorum, nomen celebrari videamus, mirum non est. Nam tandem extrema iudicij dies, qua omnes illorū causæ planæ omnibus fient, ita illorum famam atteret, & omnino labefactabit, vt penitus deleant. Quod verò flammam dicit, Hebraicè etiam est שלהבת salhebet flamma, sed Septuaginta transferunt ἄνεμος ventus, alludētes ad Eurum, qui plantas, vt in principio huius capitis diximus, inflammere solet. *Auferetur spiritu oris eius*. In quibusdam exemplis, vulgatæ æditionis est oris sui, quod & cadit in Hebræa, & ita explicant, Oris scilicet impij, quod ita macrescet, & extenuabitur impius, licèt crassissimus aliquando sit, vt vel flatu suo auferatur. Quo significet quam leues & futiles impij sint, licèt grauissimam nōnunquam personam sustineant, id quod etiam tradit Esaias dicens, Cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ, quasi ventus abstulerunt. Sed emendatior lectio esse videtur, quam posuimus, quæ est in Biblia Regia, Eius scilicet, Dei qui facile fortissimos, & potentissimos quousque impios radicitus conuellet, & perdet. Nam ita quarto capite Eliphaz locutus est. Quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatē, & seminant dolores, & metunt eos flante Deo perijsse, & spiritu iræ eius esse consumptos. Spiritu labiorum suorum interficiet impium, ait etiam Esaias, Septuaginta conuertunt ἐκπέσοι δὲ αὐτοῦ τὸ ἄνθος decidet eius flos. Quia relatiuum, neque Deum, neque impium, sed ramum, vel βλαστὸν germen, vt ipsi conuerterunt referre putarunt,

Esai. 8.
Esai. 9.
Cum laude memoria hominis iniqui non vsurpabitur.
Eccli. 10.
Impij futiles.
Esai. 64.
Iob. 4.
Esai. 11.

putarunt, פה pe, quod Hebræi ferè ſemper os interpretãtur, ſignificat etiam, & fortè proprius rei extremitatem, & ita פי pi gladij frequenter dicunt, id eſt, aciem gladij, & פי pi pallij, id eſt, labrum pallij Exodi 36. verſu. 23. ita etiam פי pi germinis id eſt, flos eius, intelligere poterunt. Sententia item optime quadrat, id eſt, Nomen, gloria, & amplitudo improbi licèt aliquando floreat, decidet tamen, atteretur, & comprimetur. Sicut mox dicit, Lædetur in primo flore botrus eius. Sequitur autem.

31 *Non credet fruſtra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus ſit.*

Quidam exponunt, Deſperat Deum poſſe ab eo vllo modo placari, vt deſperauit Cain. Sed melius mihi videtur exponi, Inflatus errore non animaduertit, quòd cum oporteat Deum mitigare, & *Dan. 4.* aliqua ratione tot ei impendentia mala à ſe deprecari. Sicut Daniel Nabuchodonoſor conſuluit, Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum. Forſitan ignoſcet Deus delictis tuis. Hic tamen verſus in Hebræo difficilis habetur, varieque exponitur, cuius rei ſi cauſas reddamus, magnum ei lumen afferemus. Hebræa autem ita habent אל יאמן בשו נתעה כי שיא תהיה תמירתו al iaamen beſauu nitha chi ſau tiie temurato. In primo vero שו ſau, vel deeſt, ה, vel, א, ſi deſit, ה, vt quibuſdam placet Hebræis, Æquum & rectum indicat à verbo שוה ſana æquare, Quarè ita declarandum arbitrantur. Iniquus ſcilicet errans non credet, quòd rectum & æquum ſit. Qua propter loco eius credet, quod mendacium eſt. Et ita verbum de verbo vertemus, Non credet in æquum errans, quoniam mẽdacium erit permutatio eius. Et merito quidem eam perſoluit pœnam is, qui fidem non habet veritati, vt decipiatur, à falſitate. Qua pœna mulctandos eſſe Iudæos Chriſtus præſagijt dicens, Ego veni in nomine patris mei, *Ioan. 5.* & non accepiſtis me. Si alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Sin autem in illo שו ſau deſit, א, vt Chaldæus, & vulgatus, & alij putant, Mendacium ſignificat, & ita verſum reddunt, Non credet mendacio deceptus, quòd mendacium erit permutatio eius. Id *Eſai. 28.* eſt, ſtudio res fallaces quærendi non animaduertit quod fallaces, erunt, & inanes omnes ſpes eius: Sicut de impijs dicit Eſaias, Poſuimus mẽdacium, ſpem noſtram & mendacio protecti ſumus. Id eſt, qualis erat taliter reſpõdetur ei, vt ſpes fallaces, ita & præſidiũ fallax. Sed reſtat exponere, qua ratione ductus vulgatus interpres ſecundã verſus partẽ ita expoſuit, *quod aliquo pretio redimẽdus ſit.* Quia שוא ſau, & mẽdacium, vt diximus, & gratis, & fruſtra etiã ſignificat, vt ex. 35. huius libri capite verſ. 13. intelligitur, quo lo-

cu, Frustrà vulgatus, Hebræi Gratis interpretantur. Huius significationis rationem ducens à negatione in principio versus posita affici putauit, id quod in scriptura sæpe vsu venit. Intellexit igitur, Non grauis erit permutatio eius. Inquam sententiam conuertit, A iniquo pretio redimendus sit. Septuaginta vero ita locum reddiderunt [illegible] non credat, quod permanebit, vana etenim euenient ei, Quia אמן aman, quod non nos credere interpretati sumus permanere etiam significat. Intellexerunt ergo negationem afficere verbum secundo loco positum, id est, non errore capiatur, quòd permanebit: & propterea ita conuerterunt, sententia autem facilis, & valde cohærens est.

Esai. 59. Quia confidunt in nihilo (vt ait Esaias) & loquuntur vanitates, oua aspidum ruperunt, qui concederit de ouis eorum morietur, & quod confotum est erumpet in regulum opera eorum, opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum.

32 *Antequam dies eius impleantur, peribit.*

Dies hominis implentur, cùm vsque ad senectutem viuit, quæ est ætatis terminus, & quasi peractio, vnde pleni dierum obire in scriptura dicuntur, qui ad summam vsque senectutem viuunt, vt de

Genes. 35. Isaac, Et completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum, & appositus est populo suo, senex, & plenum dierum. Peribit ergo impius antequam dies eius impleantur. Id est, antequam senectutem assequatur. Quod de sceleratissimis hominibus, & grauibus vitijs implicatis intelligendum arbitror, qui peste, gladio, vel veneno absumpti fere nunquam ad senectutem perueniunt, Quod Ecclesiastes declarare videt dicens, Ne impie agas multum, & noli esse

Eccles. 7. stultus, ne moriaris in tempore non tuo. Et Dauid dicens, Viri

Psalm. 54. sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos, Et certè, & sacra scriptura, & alijs multis historijs memoriæ proditum est, multos huiusmodi homines cito obijsse, neque mihi succurrit vllus immanis, & ad omne scelus proiectus homo, qui extremam ætatem egisse narretur. *Et manus eius arescent*, illæ, quas contra Deum tendere ausus est, vt versu. 25. dixit. Sicut aruit manus Ieroboam, quã extendit iubens prophetam Dei apprehendi, vt narratur in regi-

3. Reg. 14. bus, Arescent igitur manus eius quoniam amplius grassari, & impunè non poterit scelera nefaria suscipere, venit enim nox, id est,

Ioan. 9. mors, quando nemo poterit operari, sicut Christus ait. Sed quod manus eius dicit, Hebraicè est כפתו chippato: & cum alijs punctis significat manus plurali à כף caph, quod volam siue manus, siue pedis significat, puncta vero sæpe diximus ad naturam Hebræarum vocum non pertinere, cum sine punctis scribi soleant. Cum ijs autem

tem punctis, quæ modo habet hæc vox subscripta, est à כפה chippa, quod ramum indicat, & ita Septuaginta viri quos Chaldæus, & Hebræi sequuntur, hunc locum traducunt, καὶ ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀνθήσῃ, & ramus eius non floreat. Nam רענן rahanan, quod hic ponitur Virere significat, sed vulgatus Arescet conuertit, nam & idem est, quod non virescere, & aptius cum manibus, quas ipse illo verbo (vt diximus) intellexit, coniungitur, non ergo florebit, neque virescet eius ramus idest, filij, domus magnificæ, & vectigalia, quæ testamento reliquit, multisque rationibus curauit, ne im minuerentur, & dispergerentur, sed eorum esset in liberos suos perpetua successio, vt progeniem eius honestarent, & omnium se culorum posteritas nominis, & cognominis sui non esset immemor. Quæ nequaquam, vt sperant, & ipsi cogitant, procedent: nã, vt paulo ante dixit, ramos eius arefaciet flamma: quare minime virescent. Quod amplius declarat dicens.

33 *Lædetur quasi vinea, in primo flore botrus eius.*

Est autem botrus in primo flore, quod Hispane dicimus, *razimo en cierne*. Sed in Hebræo est בסרו bisro, significat autem בסר Vuam immaturam, Hispane *agraz*. Ait ergo quod cito progenies eius delebitur, antequam genus eius, vt ipsi sperabant, posteritati pro pagetur, vt de domo dicitur Achab, Perdamque omnem domum Achab, & interficiam de domo Achab mingentem ad parietem, & clausum, & nouissimum in Israel. Ad eandem rationem, quod sequitur spectat. *Et quasi oliua proijciens florem suum.* Id est, filios procreauit, fructum tamen ex eis, quem optat, non feret, vt genus propaget suum. Nam prius morientur: erit igitur, sicut oliua, quæ flores affert, sed ante ipsi decidunt, quàm fructum ferant. 3.Reg.21.

34 *Cõgregatio enim hypocritæ sterilis.*

Congregationem vocat, sobolem, & familiam hypocritæ, id est, impij, & scelerati, species progenere. Hebraice vero ponitur ipsum genus חנף haneph enim Hebræis impius, & profligatus est. Erit igitur familia eius sterilis, quia non propagabitur, reddit enim Deus iniquitatem patrum in filijs ac nepotibus in tertiam & quartam progeniem. *& ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt.* Tabernaculum, vel pro ædibus ponitur magnifice constructis, multo auro, & ampla supellectili refertis, vel etiam pro familia, & stirpe, sicut apud Latinos Domus nonnunquam vsurpatur, vt poeta dixit. Exod. 34.

Sergestusque, domus tenet, à quo sergia nomen.

Quidquid significent tabernacula impiorum, delebuntur tamen,

ficut dicit Esaias, Hæc dicit, Dominus exercituum, nisi domus multæ desertæ fuerint, grandes,& pulchræ,& absque habitatore. Sed animaduertendum est, quam speciem pro toto genere ponat impiorum, *qui munera libenter accipiunt*. Ex quo intelligitur de illis imprimis ab eo verba fieri, qui rerum potiuntur, & regnum possident, qui ius denique alijs dicunt, quorum sunt crimina grauissima. Ex illis tamen ad eorum impietatem declarandam hoc selegit, quòd munera libenter accipiant. Quare significauit hoc scelus esse maximum, in ijs, qui reipublicæ præsunt. Nunquam enim huiusmodi homines æquum omnibus iudicium reddent. Nam munera, vt Deus dixit Moysi, Excæcant prudentes, & subuertunt verba iustorum, quo magis imprudentes, & iniustorum. Et Esaias, Populi sui scelera prædicans ait, Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos.

Munera accipere: scelus.

Exod.23.

Esai.1.

35 *Concepit dolorem & peperit iniquitatem, & vterus eius præparat dolos.*

Id est, scelus cogitat, quod alijs fraudi sit, facit totos etiam dies dolos,& machinas commolitur, quibus obeat, & conficiat malefícia, animo denique,& peruersis operibus improbos, atque adeo improbitatis plenus est. Ita etiam Dauid extremam hominis impietatem declarauit dicens, Ecce parturit iniustitiam concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Ex quo intelligitur non de quibuscunque iniquis hominibus, sed de flagitiosissimis, & profligatissimis hactenus, vt diximus fuisse locutum. Quæ si in Iob conuenire putabat in magno, vt exposuimus, errore versabatur.

Psalm 7.

CAP. XVI.

A R*Espondens autem Iob, dixit.*

2 *Audiui frequenter talia: consolatores onerosi omnes vos estis.*

3 *Nunquid habebunt finem verba ventosa? aut aliquid tibi molestum est, si loquaris?*

4 *Poteram, & ego similia vestri loqui: atque vtinam esset anima vestra pro anima mea.*

5 *Consolarer, & ego vos sermonibus, & mouerem caput meum super vos.*

Robo-

6 *Roborarem vos ore meo:& mouerem labia mea, quasi poreens vobis.*
7 *Sed quid agam? Si locutus sum, non quiescet dolor meus:& si tacuero,* B
non recedet à me.
8 *Nunc autem oppressit me dolor meus, & in nihilum redacti sunt omnes artus mei.*
9 *Rugæ meæ testimonium dicunt contra me, & suscitatur falsi loquus aduersus faciem meam contradicens mihi.*
10 *Collegit furorem suum in me, & comminans mihi, infremuit contra me dentibus suis hostis meus, terribilibus oculis me intuitus est.*
11 *Aperuerunt super me ora sua, & exprobrantes percusserunt maxillam meam, satiati sunt pœnis meis.*
12 *Conclusit me Deus apud iniquum, & manibus impiorum me tradi-* C
dit.
13 *Ego ille quondam opulentus repente contritus sum, tenuit ceruicem meam confregit me, & posuit me sibi quasi in signum.*
14 *Circundedit me lanceis suis, conuulnerauit lumbos meos, non pepercit, & effudit in terra viscera mea.*
15 *Conscidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas.*
16 *Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam.*
17 *Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt.*
18 *Hæc passus sum absque iniquitate manus meæ, cum haberem mundas* D
ad Deum preces.
19 *Terra ne operias sanguinem meum, neque inueniat in te locum latendi clamor meus.*
20 *Ecce enim in cælo testis meus, & conscius meus in excelsis.*
21 *Verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus.*
22 *Atque vtinam sic iudicaretur vir cum Deo, quomodo iudicatur filius hominis cum collega suo.*
23 *Ecce enim breues anni transeunt: & semitam, per quam non reuertar, ambulo.*

1 *Respondens autem Iob, dixit.*
2 *Audiui frequenter talia.*

Nam & ipse Eliphaz, & reliqui duo amici egerant de iniquorum hominum improbitate, de suppliciòque eis à Deo constituto. Et

Iob etiam multas contumelias imposuerant, & eius culpa in has miserias incidisse significauerant, quare ait *Frequenter audiui talia*, Vel potest exponi, Iam ego didici, & satis mihi cognitum est id, quod vos tam multis de toto genere dicitis impiorum. *Consolatores onerosi omnes vos estis.* Id est, qui potius refricetis, quàm leniatis dolorem, & qui potius onus imponatis, quàm subleuetis. In Hebræo est consolatores עמל hamal, quod est labor, & peruersitas, vel iniquitas, & ita illud proxime superioris capitis versus vltimi nonnulli exponunt, Concepit עמל hamal iniquitatem. Ratione primæ significationis vulgatus optime transtulit, *onerosi* Carent enim Hebræi adiectiuis, pro quibus substantiuorum genitiuis vtuntur dicentes, Consolatores oneris, vel laboris. Ratione vero secundæ significationis Septuaginta traduxerunc, Consolatores κακῶν malorum Hebraismum retinentes pro eo, quod Græci dicerent κακοὶ iniqui atque peruersi: quoniam consolatoris munus minime præstabant, sed vexatoris potius. Quare non sunt reijciendi, & contemnendi Græci, vt quidam Latinus interpres hoc loco dicit. Vocat autem illos consolatores per catachresim, cum vexatores essent potius. Quoniã ad eum initio se venisse profitebantur, vt consolarentur eum, sicut in secundo capite narratur, Condixerant, vt pariter venientes visitarent eum, & consolarentur.

3 *Nunquid habebunt finem verba ventosa?*

Id est, inania atque futilia, & quæ nullam veram accusationem, nullam veram reprehensionem, nihil denique habeant propositi præter conuitium, & contumeliam, cuiusmodi illa sunt, quæ Eliphaz principio dixit superioris capitis, vsque aduersum. 13. Ita Poeta dixit.

An tibi Mauors ventosa in lingua.

Aut aliquid tibi molestum est si loquaris? Id est, facile sine molestia vlla huiusmodi ventosa verba, & quæ rem non attingant, facies. Ita etiam transferunt Septuaginta viri. In Hebræo tamen est ימריצך iamritscha. מרץ marats autem ambiguum est vulgato. Nunquam enim eodem modo exponit tribus, vel quatuor, locis, quibus in scriptura reperitur. Hebræis tamen semper est roborare, iuuare, & ita hunc locum interpretantur, quid te iuuabit, vel roborabit, id est, qua re nixus, vel quibus argumentis adductus ista iactas? Chaldæus reddit בכמניך icbasminach, quid tibi iucunditatis affert.

3 *Poteram & ego similia vestri loqui.*
Puto idem hoc esse, quod illud capitis duodecimi. Et mihi est cor, sicut & vobis, neque inferior vestri sum, quis enim hæc, quæ nostis, ignorat, id est possem & ego easdem, quas vos res tractare, nam & mihi compertæ sunt, & me neque redarguunt, neque vllius delicti conuincunt. *Atque vtinam esset anima vestra pro anima mea.* Id est si is esset vestrarum rerum status, qui & meus, eisdemque quibus ego miserijs vrgeremini.
5 *Consolarer & ego vos sermonibus.*
Quod est prudentis & Christiani viri munus, vt afflictis animum addat, & non super dolorem vulnerum eorum, vt queritur de suis inimicis Dauid. Quod autem Iob id præstaret facile constat ex eo, quod ipse postea de se dicit, Eram mœrentium consolator. *Psal. 63.*
Et mouerem caput meum super vos, mouere caput alijs scripturæ locis irridentis esse videtur, vt in Hieremia, Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilauerunt, & mouerunt capita sua super filiam Hierusalem. Et in Ecclesiastico, ita de inimico dicitur, Quasi adiuuans suffodiet plantas tuas, caput suum mouebit, & plaudet manu, Et in regibus, Spreuit te, & subsannabit te, virgo filia Syon: post tergum tuum caput mouit, virgo filia Hierusalem. Hoc tamen loco sine dubitatione dolentis est, & casum alterius grauiter ferentis, vt patet ex Septuaginta viris, ita reddentibus, Mouerem σοὶ κινῶν, cum luctu caput meũ. *Thren. 2.* *Eccl. 12.* *4. Reg. 19.*
Nulla vero re magis mœrentis animus subleuatur, quàm si alium etiam in suo casu dolere videat. Nam sibi quasi præsidium adesse cognoscit alterius animum beneuolum erga se sentiens. Ita de Christo Ioannes narrat, quòd cum Mariam plorantem fratris sui mortem videret, infremuit spiritu, & turbauit se ipsum, & lachrymatus est. Qua re & suam erga familiam illam charitatem & pietatem indicauit, quod & qui aderant intellexerunt: nam dixisse narratur, Ecce quomodo amabat eum. Et eis subsidio se venisse demonstrauit. *Ioan. 11.* Mœrens leuatur si aliũ in suo casu dolere videat.
6 *Roborarem vos ore meo.*
Idem est, quod consolarer vos (vt dixit) sermonibus meis. *Et mouerem labia mea, quasi parcens vobis.* Id est, ea loquerer, quæ mitigarent, non quæ augerent dolorem vestrum. Hebræa obscurius enunciantur, ita tamen verbum de verbo reddentur, Motio labiorum meorum prohibebit, quod optime Chaldæus exponit, Motus labiorum meorum מנחמ itmenah se prohiberet, vel se subtraheret, id est, nihil sermonibus meis vobis detraherem, nullam contumeliam, nullum vobis conuitium facerem. Septuaginta

tamen auctores, id cum ſequentibus copularunt ita vertentes κίνησιν δ' χειλέων οὐ φείσομαι motui labiorum non parcam, id eſt, loqui non deſinam, & Hebræa verba per interrogationem intellexiſſe videntur in hanc ſententiam. An motio labiorum meorum ſe prohibebit? quam illi negatione explicarunt, & optime quadrat: nam ſequitur.

7 *Sed quid agam? Si locutus ſum non quieſcet dolor meus: & ſi tacuero non recedet à me.*

Id eſt, quacunque me ratione geram dolore conficior. Si enim locutus fuero, moleſtum valde eſt cum ijs hominibus diſputare, qui tot, tam graueſque mihi contumelias imponunt. Sin autem tacuero graue nimis eſt, cum tot falſo mihi crimina inferantur, nõ reſpondere.

8 *Nunc autem oppreſſit me dolor meus.*

Id eſt, tanto diſrumpor, & tabeſco dolore, vt neque eripi, neque vlla ratione minui poſsit, *& in nihilum redacti ſunt omnes artus mei.*
Iob 2. Nam, vt in ſecundo capite narratur percuſsit eum Sathan vlcere peſsimo à planta pedis, vſque ad verticem eius. Et propterea totum huuc verſum ita Septuaginta viri conuerterunt νῦν δ' κατάκοπόν με πεποίηκε μωρόν, σεσηπότα, καὶ ἐπελάβετό μου præſtitit me defeſſum, ſtupidum, putrefactum, & inſtitit mihi, paraphraſi totum verſum explicantes. Sed hæc verſus pars ita eſt in Hebræo חשמות כל עדתי haſimota col hadati, deſolaſti omnem congregationem meam, nam עדה hada congregatio eſt Hebræis à verbo יעד iahad congregare, & ita Chaldæus transfert omnem סיעתי ſihati cœtum meũ. Sed hanc congregationem ad artuum compoſitionem vulgatus, & Septuaginti viri retulerunt. Poteſt etiam de familia intelligi eius, quæ filijs interemptis & fortunis amiſsis deſolata fuit, vt ipſe capite decimo nono queritur dicens, Fratres meos longe fecit
Iob 19. à me, & noti mei quaſi alieni receſſerunt à me. Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerant obliti ſunt mei. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ ſicut alienum habuerunt me, & quaſi peregrinus fui in oculis eorum. Seruum meum vocaui, & non reſpondit, ore proprio deprecabar illum. Sequitur in præſenti capite.

9 *Rugæ meæ teſtimonium dicunt contra me.*

Probat ex corporis externis ſignis magno ſe dolore intercludi, vt facile quiuis non crudelis homo idipſum poſſet cognoſcere ex rugis, quibus eius cutis propter maciem ſummam contracta eſt. Planiuſque id in Hebræo dicitur, Fecit vt rugas contraherem, vt teſtis eſſet (ſubaudi) dolor meus, vt ipſa rugarum contractio te-

ftis eius esset. Vel forte cum vulgatus *contra me*, conuertit aliam sententiam, vt mox dicemus significauit, *Et suscitatur falsiloquus aduersus faciem meam contradicens mihi*. Hanc sententiam Hebræi non agnoscunt. nam כחש cahas, quod vulgatus falsiloquus interpretatur maciem significare dicunt, & ita hunc locum verbum de verbo reddunt, Et stetit in me macies, in vultu meo respondebit, id est, vultus mei macies pro testimonio dicet me magno in dolore esse. Interpretis autem nostri sententiam quidam Latini Hebræos sequentes reijciunt. Sed fateor quam illi probant explicationem in Hebræa verba quadrare. Nego tamen interpretis Latini versionem minus aptam esse. Nam כחש cachas non solum maciem, sed etiam mendacium, & frequentius forte significat. Nam sicut כחש in Kal macrescere indicat, ita in Pihel mentiri. Quare nominis illa versio non aliena est, & eo magis quod Septuaginta auctores ψεῦδός μου, mendacium meum vertunt. Chaldæus כדבובי cadbubi mendacium meum. Quocirca si vulgatus interpres hoc loco non probatur, ij omnes interpretes improbandi sunt, quod absurdissimum est. Oportet ergo sententiam auctoris vulgati explicare, vt ij auctores grauissimi pariter explicentur. Falsiloquum igitur, & mendacium suum vocat dolorem suum acerbissimum, quo tabescebat, quod significare, & testari videbatur Iob iniquum esse, & culpa, & merito suo torqueri: cum longe secus esset, quoniam ergo mentiebatur in illum, mendacium eum suum appellat. Et idem vulgatum significasse puto, cum primam huius versus partem conuertit. Rugæ meæ testimonium dicunt contra me, vt totus versus in eandē partem acciperetur.

10 *Collegit furorem suum in me, & comminans mihi, infremuit contra me dentibus suis, hostis meus terribilibus oculis me intuitus est.*

Narrat satis eloquenter octo versibus sequentibus in quanta rerum acerbitate versetur. Sed non conuenit inter interpretes, quemnam hostem suum appellet. Quidam diabolum opinantur, quibus ego non assentior. Nam in toto hoc libro de illo nunquam queritur, nec mentionem facit. Non enim tanto timori est diabolus bonis viris, quem sciunt tantum carnificem esse, & ex Dei modo agere præscripto. Alij dolorem eius prosopopeia hostem suum vocare tradunt. Quorum sententia valde mihi videtur probabilis: siquidem & carmini hæc figura aptissima est, & sermonis contextus eam probare videtur. Nam dixit octauo versu, Oppressit me dolor meus, nono vero eum falsiloquum & men-

dacium suum appellauit, & contra se testimonium dicere pronunciauit, recte igitur consequitur, vt hoc eum decimo versu hostem suum nominet. Alij putant Deum hostem suum vocare. Quam ego sententiam sequar: quia magis toti sacrosanctæ scripturæ consentit. In qua frequenter vsu venit, vt viri sancti in suo casu dolentes de Deo conquerantur, ab eoque pericula sua conflata esse indicent. Et ita eum Hieremias appellat dicens, Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmauit dexteram suam quasi hostis, & occidit omne quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiæ Syon. Effudit quasi ignem indignationem suam... Factus est Dominus velut inimicus præcipitauit Israel. Describit igitur Deum corporis specie formidabili, quòd comminetur eum, quòd infremat contra eum dentibus suis, quòd terribilibus eum oculis intueatur, vt ita significet quantum ei timorem iniecerit. Non enim dubium est, quin Deus vehementer terreat eum, quem periclitari decreuerit. Quod à se Hieremias deprecatur dicens, Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis. Quod dicit, ***Terribilibus oculis me intuitus est***. Optime explicauit, quod Hebræus ad verbum dicit, Exacuit oculos suos in me. Septuaginta conuerterunt ἀκίσιν ὀφθαλμῶν ἐνήλατο oculorum telis insultauit. Chaldæus vero, Quasi nouaculam acuit oculos suos aduersum me. Illud etiam paraphraseos addiderunt Septuaginta ad iram hostis magis declarandā βέλη πειρατῶν αὐτοῦ ἐπ' ἐμοὶ ἔπεσαν tela piratarum eius fuerunt in me coniecta. Illud etiam ab eis additum fuisse videtur ὀξεῖ ἔπαισέ με ἐπὶ τὰ γόνατα in genibus me acuto percussit, postquam dixerant, Oculorum telis insultauit. Sequentis autem versus dimidium prætermisisse videntur secundam eius partem modo vertentes, in genibus autem eum percussisse declararunt: quoniam sublata fuerat ei omnis euadendi, & effugiendi potestas.

Deum hostē suum appellat.

Thren. 2.

Hiere. 17.

11 ***Aperuerunt super me ora sua, & exprobrantes percußerunt maxillam meam, satiati sunt pœnis meis.***

Varie etiam hic locus exponitur, quidam existimant de suis id amicis dici, quòd in illum acerbi fuerint. Sed non explicant, quo illud tropo dicatur, ***percusserunt maxillam meam***, aut quid significet. Nam vt verba simpliciter indicant, accidisse mihi non persuadeo, viros enim opinor fuisse grauissimos amicos Iob. Alij suarum calamitatum prosopopeiam esse arbitrantur. Sed non idonei tropi illi esse videntur, qui in calamitates transferātur, ***Satiati sunt pœnis, percusserunt maxillā, aperuerunt ora***, Alij autē

 dæmo-

dæmones Iob intelligere putant: quam sententiã iam refellimus. Quare non dubito quin de alijs id improbis, & nefarijs hominibus dixerit. Nam postquam fortunis omnibus euersis in tantis miserijs fuit, antequam ad eum eius amici venirent, certum est à quibusdam petulantissimis hominibuus abiectum, atque despectum, & multis ignominijs appetitum fuisse, Nam ipse capite decimonono ait, Stulti quoque despiciebant me, & cum ab eis recessissem, detrahebant mihi. Abominati sunt me quondam consiliarij mei, & quẽ maxime, diligebã aduersatus est me. Et capite trigesimo, Nũc autẽ deridẽt me iuniores tempore, quorũ non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei. Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium abominãtur me longe fugiunt à me. Et faciem meam conspuere non verẽtur. Hos igitur super eum (vt ait) ora sua aperuisse puto, cum (vt postea dixit) factus fuerit eis in prouerbium, & in canticum versus. Hos exprobrantes maxillã eius percusisse, & pœnis eius fuisse satiatos: quos nõ veritos fuisse (ait) in faciẽ suam cõspuere. Ea enim est peruersa iniquorũ hominũ ratio, vt facile aspernẽtur eũ, quẽ ab amicis, & cognatis desertũ, fortunis omnibus priuatum, & misero, & graui morbo deformen redditũ videãt, licèt eum cum diues esset plurimi facerent. Vt ait Dauid. Quòd exprobauerunt inimici tui Domine, quod exprobauerunt commutationem Christi tui.

Iob antequã amici venirent à petulantissimis hominibus abiectum fuisse.

Iob. 19.

Iob. 30.

Psal. 88.

12 *Conclusit me Deus apud iniquum, & manibus impiorum me tradidit.* De ijsdem hominibus hoc dici existimo, & illum iniquum, quem nominat imprimis eum esse de quo ipse capite decimo nono ait, Is, quem maximè diligebam, aduersatus est me. Quãquam Septuaginta singulare pro plurali esse crediderunt ἀδίκων iniustorũ trãsferentes. Vt merito Iob expressam Christi imaginem retulisse cẽseatur: qui etiam à Deo fuit in potestatem iniquorum redactus, & eorum libidini permissus.

13 *Ego ille quoniam opulentus repente contritus sum.* Grauiorem casum fuisse declarat, quod de altiori gradu fuerit deiectus, sicut quidam dixit, Miserum est fuisse fœlicem. Repente dicit, quoniam paucis diebus copijs omnibus fuit euersus, & morbo grauissimo oppressus, *tenuit ceruicem, meam confregit me*, Deus scilicet, quem animo in se graui, & acerbo, tanquam hostẽ describit, *Et posuit me quasi in signum*, In quo scilicet sua omnia tela conijciat, id est, me varijs, & inauditis modis affligit; id quod alio modo dixit Dauid, Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me. Et Hieremias eadem figura vsus T[illegible] tendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam, misit

Psal. 86.

Thren. 3.

in

in renibus meis filias Pharetræ ſuæ,ſimile eius quod ſtatim ſubijcit Iob.

14 *Circundedit me lanceis ſuis,conuulnerauit lumbos meos.*

Quod lanceis ſuis dicit in Hebræo eſt רבו rabau:ſignificat autem propriè רבים rabim multos ſiue magnos, Vnde poſſumus etiam interpretari,Circundedit me magnis aut multis, ſiue doloribus, ſiue calamitatibus,ſiue iniquis,& perditis hominibus,ſicut etiam

Pſalm.21. eodem verbo vſus dixit Dauid, Circundederunt me vituli רבים rabim multi.Tauri pingues obſederunt me.Sed Septuaginta reddunt,ſicut vulgatus λόγχαις lanceis Chaldæus גררוי girroi iaculatores.Et ita quidam Hebræus, qui doctus habetur,interpretatur illud Hieremiæ cap,50.verſ.29.Annunciate in Babylonem רבים ra-

Hiere.50. bim plurimis omnibus,qui tendunt arcum, annunciate ſiue,vt ille dicit,congregate,contra Babel ſagittarios.Lanceas igitur, ſiue iaculatores Dei vocat ærumnas,& miſerias,in quibus verſabatur. *Non pepercit,& effudit in terra viſcera mea,* Alludit ad rationem agendi eorum,qui nihil ſe reprimentes tela ſua in alicuius corpore exercent,quod etiam ſignificauit Dauid dicens,Sicut aqua effuſus ſum, & diſperſa ſunt omnia oſſa mea, ad eandemque rationem pertinet,quod ſequitur.

15 *Conſcidit me vulnere ſuper vulnus.*

Id eſt multis vulneribus ſimul: multa enim vulnera, multas clades vno tempore accepit Iob, vt primo & ſecundo capite narra-

Pſalm.41. tur.Sicut etiam Dauid de ſe dicit Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum tuarum.Cataractas Dei vocat grauiſsimas eius iras, quibus vrgentibus non vna tantum interuenit calamitas, calamitatem importat.*Irruit in me quaſi gigas*, id eſt impetum fecit in me quaſi fortiſsimus vir,cui nihil potui reſiſtere,ſed primo me congreſſu proſtrauit. Et ita in Hebræo eſt גבור ghibor, quod fortem,& robuſtum virum propriè ſignificat. Idem Septuaginta viri declararunt plurali numero δυνάσται potentes conuertentes.

16 *Saccum conſui ſuper cutem meam,& operui cinere carnem meam.*

Id eſt,cum ei non poſſem vllo modo reſiſtere,feci,quod victi ſolēt, vt ad preces confugiant,& ſe ad pedes victoris abijciant: Saccus enim,& cinis inſignia erant plorantium,& miſericordiam implo-

1.Reg.20. rantium. Et ob eam rem ſerui Benadad victi à Rege Iſrael id cōſilij iniſſe narrantur, Ecce audiuimus, quod reges domos Iſrael

Qua ratione optime placatur Deus. clementes ſint, ponamns itaque ſaccos in lumbis noſtris,& funiculos in capitibus noſtris,& egrediamur, ad Regem Iſrael forſitan ſaluabit animas noſtras. Qua ratione Deus cum ſit clementiſ-

Pſal.101. ſimus iratus,& puniens optimè placatur, idque conſilij Dauid

ærumnis,

ærumnis,& miserijs oppressus cœpisse narrat dicens, Quia cinerem tanquam panem mãducabam, & potum meum cum fletu miscebam, à facie iræ indignationis tuæ, quia eleuans allisisti me. Iob autem id etiam fecisse traditur primo & secũdo capite, cum in terrã corruisse, & in sterquilinio sedisse narratur. Quibus nos locis cinerem, & puluerem luctum, & squalorem hominis afflicti significare diximus, Sed quod carnem meam dicit, in Hebræo est קרני carni, quod proprie cornu meum significat, per translationem קרן cheret significat robur, quod animalia, quæ habent cornua, illis in primis vires suas expromant. Et ob eam rem Septuaginta conuertant τὸ δὲ σθένος μου εἰς γῆν ἐσβέσθη robur meum in terra extinctum est, Significat etiam gloriam siue regnum, quod viribus regnum, & gloria cõparetur, Sicut dixit Anna, Exaltauit cornu Christi sui, & Dauid, Cornu eius exaltabitur in gloria. Et propterea Chaldæus hoc loco transtulit abieci in terram איקרי aicari, gloriam meam. Qui omnes interpretes significasse putarunt, quod primo, & secundo capite scribitur, Corruit in terram, Sedebat in sterquilinio, & propterea vulgatus simpliciter, & sine vlla methaphora posito modo transtulit. 1.Reg.2. Psal.102.

17 *Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt.*

Ita enim natura fert, vt humore multo flendo ad oculos defluente genæ turgescant, & oculorum acies fiat obtusior, qua de causa dixit Hieremias, Mœstum factum est in dolore cor nostrum, ideo cõtenebrati sunt oculi nostri. Sed quod intumuit dicit in Hebræo est חמרמרו homarmeru. quod non satis exploratæ significationis est, quòd hoc vno scripturæ loco reperiatur, Septuagintà συγκέκαυται combustũ est, & nõ facies, sed ventrem ad maiorem amplificationem interpretati, sunt vertentes ἡ γαστήρ μου συγκέκαυται venter meus combustus est, hoc est tot lachrymas, effudi, vt omnis mei corporis humor effluxerit, & ita arui, vt combustus esse videar. Nam vterque interpres intellexit Iob nimis fleuisse, licet varijs, id modis significauerit. Dauid etiam dixit, Aruit tanquam testa virtus mea. Chaldæus autem verbum illud tranfert facies mea מטמטשן metastesin lutulenta, Nam חמר homer, ex quo geminatũ ortum esse videtur, lutum significat, alludereque videtur, ad puluerem vel cinerem, quo caput suum sparsit, vt primo & secundo capite expositum est, qui lachrymis humefactus faciem eius fœdabat, & lutulentam reddebat. Thren.5. Psal.21.

18 *Hæc passus sum, absque iniquitate manus meæ, quum haberem mundas ad Deum preces.*

Totius suæ causæ status est, nullo merito suo tot pœnas luere. Nec

egisse

egisse quidquam, cur se merito ei Deus ita immutaret, vt preces suas quibus eum pro incolumitate, & salute sua precabatur, negligeret: Eleganter autem manus culpa vacantes cum precibus mundis coniunxit. Siquidem eleuare manus Hebræis est, orare Deum, atque precari, Et ita dixit Dauid, Eleuatio manum mearum sacrificium vespertinum. Esse vero causam crimina, atque flagitia cur Deus preces non audiat, simili dicendi ratione declarauit Esaias dicens, Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis, & quũ multiplicaueritis orationem, non exaudiam, manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Idem igitur est mundas manus habere, & mũdas habere ad Deum preces.

Eleuare manus Hebræis est orare. *Psal.148.* Propter flagitia Deus preces non audit. *Esai. 3.*

19 *Terra ne operias sanguinem meum, neque inueniat in te locum latendi clamor meus.*

Operire sanguinem Hebræis esse puto causam alicuius ita comprimere, vt nõ cognoscatur, vtrum iure vel iniuria damnum acceperit, Quod sicut commodo iniquorum virorum fit, quippe quorum inferior causa sit, ita incommodo bonorum virorũ, quippe quorum est causa superior. Quare id à se deprecantur, & ita optime declarari arbitror illud Geneseos, Vox sanguinis fratris tui Abel, clamat ad me de terra, Id est, petit, vt cognoscam, quo iure fuerit interfectus, dixerat enim ei. Quid fecisti? Quare de his verbis Iob optare, & postulare videtur, quod sæpe alias, vt eius agatur causa, & cognoscatur ab æquissimo iudice, quoniam ab amicis iniquis iudicibus condemnabatur, sicut capite 13. dixit. Si fuero iudicatus scio, quòd iustus inueniar. Quis est qui iudicetur mecum? veniat quare tacens consumor? Quod optabat optima conscientia fretus, in cuius sermonem versu superiori incidit. Quam expositionem confirmat, quod hoc eodem versu sequitur, *Neque inueniat in te locum latendi clamor meus.* Sapienter enim ad hanc innuendam sententiam vulgatus interpres addidit illud *in te & latendi* verbis Hebræis, quæ verbum de verbo reddita id modo significant, Ne sit locus clamori meo, id est. nullo loco consistat, sed vniuersum peruaget orbem, & omnibus notus sit casus meus, si forte iudicem aliquem inueniam, qui æquum reddat iudicium & iustã ferat de mea vita sententiam, Vel ne sit locus clamori meo, quousque ad cælum vsque penetret, quando quidem iniquo iudicio in terra opprimor. Quod aptius cohærere videtur, cum eo, quod sequitur.

Genes. 3.

Testis idem quod iudex si de Deo dicatur.

20 *Ecce enim in cælo testis meus, & conscius meus in excelsis.*

Testis

Testis qui Hebræis est עד hed si de Deo dicatur nō solū testem, sed etiam iudicem significare videtur. Et ita illud intelligendum est, Micheæ describentis Deum venientem, vt iudicium exerceat Samariæ,& Hierusalem, Et sit Dominus Deus vobis in testem, Dominus de templo sancto suo, &c. Nam licèt humanum iudicium non patiatur,vt idem iudex, & testis sit,in diuino tamen iudicio omne aliud testimonium præterquam ipsius Dei leue est,quòd seduci possit.Quare cum orbem terrarum iudicabit, non aliorum sumet testimonia,ipse tantum vniuscuiusque conscientiæ certissimum testimonium dabit,Est enim testimonium Dei æquissimi iudicis sententia,locupletis,& oculati testis testimonium.Et propterea Malachias dicit. Et accedā ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis,& adulteris,& periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij,humiliant viduas,& pupillos,& opprimunt peregrinum,nec timuerunt me dicit Dominus exercituum. Optat igitur Iob,vt sæpe aliàs ne sua causa cōprimatur,sed a Deo æquissimo iudice tractetur, qui & testificatione certissima suæ inculpatæ vitæ vtetur.Deus autem licèt vbique sit, eius in primis sedes cælum esse dicitur propter loci prestantiam:sicut ipse per Esaiam testatur,Cælum mihi sedes est. Hunc ergo iudicem viri sancti vehementer desiderant,cum iniquis iudicijs in terris vexantur. Et ob eam rem dicebat Dauid, Iudica me Domine secundum iustitiam meam,& secundum innocentiam meam super me.Consume tur nequitia peccatorum,& diriges iustum,scrutans corda, & renes Deus, *Psal.7.*

21 *Verbosi amici mei.*

Optime hoc loco nomen מליצי melits explicatur, quod alijs locis Interpretem,rhetorem,derisorem declarat.Id est,amici mei verbis mecum agunt, verba tantum proferunt,nullam consolationē afferunt;id quod clarius initio dixerat huius capitis,Audiui frequenter talia,consolatores onerosi omnes vos estis. Nunquid habebunt finem verba ventosa?*ad Deum stillat oculus meus.*Id est, Deū tantum lachrymis meis, quæro, ipsique miserias, & calamitates meas propono ab eo medicinam, & remedium expectans. Sicut dixit Dauid,Effundo in conspectu eius orationem, & tribulationem meam ante ipsum pronuntio. Est enim hoc sapientissimum, cum malis vrgemur,consilium. *Psal.141.*

22 *Atque vtinam sic iudicaretur vir cum Deo quomodo iudicatur filius hominis cum collegia suo.*

Iudicari hic est litigare,vt alio loco,Quis est, qui iudicetur mecū veniat:quare tacens consumor.Ait ergo, Lachrymis; vt dixi,Dei *Iob.13.*

clemen-

clementiam imploro, quia non possum alia cum eo ratione agere. Nam si mihi integrum esset quemadmodum vir cum viro, ita cum eo litigare, id facerem libêtius, & ex eo quærerem, quo nam merito me tot tantaq; mihi imponat supplicia? Persistit in ea sententia quam sæpe posuit tot pœnas nunquam commeruisse, idque vel Deo iudice auderet probare, si in eius posset iudicium venire, eique aliquantulum respirare permitteret. Sicut capite nono di-
Iob. 9. xit, Auferat à me virgam suam, pauor eius nô me terreat, loquar, & non timebo eum. Quod honestissimorum factorum conscientia fretus audebat, vt sæpe diximus.

23 *Ecce enim breues anni transeunt: & semitam, per quam non reuertar, ambulo.*

Rectè explicat, quod est in Hebræo: Anni numeri venient. & numeri vocat, quia eorum numerus, atque terminus, licèt homines lateat, Deo tamen constat, cui, non possunt omnes anni qui numerentur, non breues videri, si cum illa eius æternitate, quæ numerari non potest, comparêtur. Sicut etiam. 14. cap. dixit, Breues dies hominis sunt, & numerus mensium eius apud te est. Quod dicit, *Et semitam, per quam non reuertar, ambulo.* Id est, cum numerum annorũ compleam moriar, neque rursus ad vitam redibo. Quæ effari videtur, vt ostendat non absurdum esse, nonnihil temporis respirandi a Deo optare ad litigandum cum illo. Nam si semel animam egerit, nullus huic clementiæ, quæ maximè Deum erga hominem decet afflictum, locus relinquetur, sæpissime enim ad hoc propositũ hac sententia fuit vsus, sed copiosius capite decimoquarto à versu quinto, vsque ad duodecimum.

CAPVT. XVII.

A *Spiritus meus attenuabitur, dies breuiabuntur, & solum mihi superest sepulchrum.*

2 *Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus.*

3 *Libera me, & pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me.*

4 *Cor eorum longe fecisti à disciplina, & propterea non exaltabuntur.*

B 5 *Prædam pollicetur socijs, & oculi filiorum eius deficient.*

6 *Posuit me quasi in prouerbium vulgi, & exemplum sum coram eis.*

7 *Caligauit ab indignatione oculus meus, & membra mea quasi in nihilum redacta sunt.*

8 *Stupebunt iusti super hoc, & innocens contra hypocritã suscitabitur.*

9 *Et tetendit iustus viam suam,& mundis manibus addet fortitudinem.* C
10 *Igitur omnes vos conuertimini, & venite, & non inueniam in vobis illum sapientem.*
11 *Dies mei transierunt cogitationes meæ dissipatæ sunt torquentes cor meum.*
12 *Noctem verterunt in diem, & rursum post tenebras spero lucem.* D
13 *Si sustinuero, infernus domus mea est, & in tenebris straui lectulum meum.*
14 *Putredini dixi,Pater meus es:Mater mea, & soror mea,vermibus.*
15 *Vbi est ergo nunc præstolatio mea,& patientia mea quis considerat?*
16 *In profundissimum infernum descendent omnia mea:putasne saltem ibi erit requies mihi?*

1 *Spiritus meus attenuabitur.*

Id est,vix spiritum duco,quod est morientis indicium:cum in trahendo reddendoque spiritu vita nostra contineatur, quare cum magna difficultate respirandi diu non valet existere. Potest & aliter explicari, vt spiritus animam significare intelligamus. Quia scribitur in Genesi de hominis informatione, Inspirauit faciem hominis spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuētem, Et ita Chaldæus transfert נפשי naphsci anima mea. Significat ergo, animam ago,pereo, & vita mea consumitur. Quæ explicatio Græcis magis placuisse videtur, nam ita verterunt, ὀλέκομαι πνεύματι φερόμενος, pereo dum spiritu feror. Quòd vero attenuabitur dicit, Hebraice est חבלה hubala corruptus est. Quod si spiritus pro aura vitali,quam carpimus,vsurpetur,significat etiam, quod fœtidum spiritum reddat,sicut postea capite decimonono dixit, Halitum meum exhorruit vxor mea: sin autem animam indicet, vt transtulit Chaldæus,Anima mea corrupta est,eam, quam iam posuimus, habet sententiam.*dies mei breuiabuntur.*id est,breui vitæ extremum diem morte conficiam. In Hebræo est נזעכו nizhacu, quod Chaldæus,& Hebræi,Extincti vel succisi sunt,in eandem sententiam declarant, hoc vero tantum sacrosanctæ scripturæ loco reperitur.Id quod alio loco dixerat,Dies mei velocius transierūt, quam à texente tela succiditur,consumpti sunt absque vlla spe: & decimo capite, Nunquid non paucitas dierum meorum finietur breui. Quod sibi Iob persuadebat,quia in morbo erat desperato. *Iob.7.*

Ad

Ad idem pertinet, quod sequitur, *solum mihi superest sepulchrum*. Id est, sum ita consumptus, vt nihil præter sepulchrum mihi restare videatur, vt in mortuis numerer. In Hebræo est קברים לי chebarim li sepulchra mihi. Quare potest etiã exponi, vt à Græcis redditur δέομαι δὲ ταφῆς καὶ ὀ τυγχάνομαι sepulchri egeo, & non cõsequor, secundum illud, quod decimo quarto capite dixit, Quis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertrã seat furor tuus, quo loco infernum sepulchrũ significare diximus. Nonnulli, qui sequuntur versus, obscure satis ab Hebræo scribuntur. Et ob eam rem varie conuertuntur.

2 *Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus.*

Status est totius suæ causæ, tot plagas minime pro suis culpis sustinere. Id est licet peccata nulla tanto digna supplicio admiserim, tamẽ malis, & erumnis multis me oppressum esse video. Sed in Hæbræo est אם לא התלים עמדי im lo hatulim himadi, quod ita verbum de verbo reddemus, Si non illusores, vel mendaces mecum, nam
Iurandi modus apud Hebræos. התל à hatal à quo התלים hatulim, mentiri decipere, vel illudere significat. Quæ verba vel iurantis esse possunt, qua phrasi frequen-
Psal. 130. ter Hebræi iusiurandum vsurpant, vt in psalmo. 130. Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam. Intelligiturque di-
4. *Reg.* 6. sperea͂, vel aliud simile, vel vt est in regibus. Hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, si steterit caput Elisæi filij Saphar super ipsum hodie. Vel vt alij putant, hæc verba referuntur ad ea quæ in extremo superiori capite dixit. Atque vtinam sic iudicaretur vir cum Deo, &c. Id est, id non optarẽ nisi cum iniquis & fallacibus hominibus contenderem. Amicos ergos suos vocat fallaces, & deceptores, quòd dicerent Iob ob eius crimina a Deo tam acerbè puniri. Et propterea vulgatus interpres (quod Pagninus se ignorare fatetur) clariori paraphrasi illa subobscura verba conuertisse putauit, vertens, *Non peccaui*, idem enim est, si dicas mentiuntur illi affirmantes me peccasse, & si dicas, non pecaui.

3 *Libera me Domine, & pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me.*

Qui versus coniecturam facit ea, quæ modo explicuimus verba, ad illa superioris capitis, vt diximus, esse relata, id est, Libera me Domine à deceptoribus, & fallacibus his iudicibus, & me in tuũ iudicium voca, ac deinde cuiusuis hominis potentia me accusans, & litem intendens mecum pugnet. Nullius enim hominis, tã æquo iudice, potentiam, & auctoritatem verebor. Est enim Dei iudicium firmissimum innocentium præsidium. Sicut dicit Paulus, Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est-

qui

qui códẽnet?In Hebræo tamẽ eſt, שימה נא ערבני עמך מי הוא לידי יתקע Rom. 8,
ſima na hoi beni himach mi hu leiadi itacheh. Quod valde quidem obſcurè dicitur, varieque declaratur, ita tamen verbum de verbo conuertemus. Pone nunc vel quæſo fideiube mihi tecum, quis ille manui meæ pollicebitur. Loquitur autem cum Deo, vt ex ſequenti verſu cognoſcitur, cum dicat, Cor eorum longe feciſti à diſciplina, quod non niſi ad Deum pertinet. Ait ergo pone nunc futurum eſſe, quod opto, vt à te iudicer, tecum litigem, fideiube ac mihi promitte, fore vt tecum agam, apud te cauſam meam dicam; quod ſi mihi contingat, quis pollicebitur, fore vt manus mecum conſeret, aut quòd mecum diſceptet? Id eſt, quis mecum audebit contendere, nam neminem apud tam æquum, & ſapientem iudicem formidabo. Quæ interpretatio præter alias, quæ ab Hebræis, & ab ijs, qui Hebraicam veritatem appellant, afferuntur, mihi placet. Quæ & Hebræis verbis, & vulgatæ verſioni aptiſsima eſt: ita vt eandem prorſus vulgatus interpres habeat ſententiam, ſi omnia bene ponderentur. Quare non rectè quidam Hebræorum ſtudioſus, ait veram huius loci ſententiam in vulgato non eſſe interprete. Quod vero לידי יתקע leiadi itaccach, manui meæ pollicebitur, interpretor, ideo eſt, quòd תקע tacah per ſe, prehenſa manu polliceri ſignificat, Cui כף caph, manus nonnunquam additur, ſed in accuſatiuo. Vt in prouerbijs, Fili mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo תקעת לזר כפך tacahta lezar cappecha, defixiſti apud extraneum manum tuam. Cum ergo hoc loco non in accuſatiuo, ſed in datiuo יד iad manus ponatur, extra verbi ſignificationem eſt, & ad illud pertinet, cui ſponſio fit. Sicut in hoc ex prouerbijs exemplo, Extraneus, cui promittitur in datiuo ponitur. Quod Hebræi, & eorum diſcipuli non animaduertentes parum apte locum hunc expoſuerunt. Græci tamen hos duos verſus confuderunt, vnum ex eis ſua verſione facientes, & aliam ſententiam reddentes. Ita enim conuertunt λίσσομαι κάμνων, καὶ τί ποιήσω; ἔκλεψαν δέ μου τὰ ὑπάρχοντα ἀλλότριοι· τίς ἐστιν οὗτος; τῇ χειρί μου συνδεθήτω ſupplico ægrotans. Et quid faciam? fortunas meas alieni furati ſunt? Quis eſt hic? manui vinciatur meæ. Quod ſupplico ægrotans, dicunt, ita paraphraſim reddunt illius, quod vulgatus vertit, In amaritudinibus moratur oculus meus. Intellexerunt enim eius oculos in Deo morari, hoc eſt, in tantis ærumnis in Deum me tantum conuerto, ipſius auxilium implorans. Sicut dixit Dauid, Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis. Ecce ſicut oculi ſeruorum in manibus dominorum ſuorum, ita oculi noſtri ad Do- Pſal. 123.

minum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Miserere nostri Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione. Illud autem, fortunas meas alieni furati sunt, respondet ei, quod in Hebræo esse diximus, Si non illusores, vel fallaces mecum. Chaldæos igitur, & alios prædones, qui eius copias in primo capite inuasisse narrantur, illusores ab eo vocari Septuaginta crediderunt. Illud autem Manui meæ vinciatur, declarat id, quod ad verbum ex Hebræo reddimus, Quis ille manui meæ pollicebitur, est enim in Hebræis יתקע tacah, quod apprehensa manu polliceri (vt narrauimus) significat, Habet ergo Septuaginta virorum versio eandem, quam nos huius loci explicuimus sententiam, id est, quis ille est, qui dicere audeat, id merito meo accidisse? apprehensa manu promittat se apud æquum iudicem de hac re mecum disputaturum; non enim disputationem recusabo.

4 *Cor eorum longe fecisti à disciplina, & propterea non exaltabuntur.*

Id est, mentes meorum amicorum fecisti, vt vacuæ sapientia, & vera rerum cognitione essent, neque intelligerent longe inter animi, & corporis bona differre, neque veram virtutem ex externa fortuna esse æstimandam. In qua re grauissimæ quidem offen-

Psalm 72. sionis, nisi attenti simus periculum est. Adeò vt Dauid, In hoc

Sapientes huius mundi in quo vehementer offendăt. periculo versatus, de se diceret, Mei autem penè moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei. Et ipse Iob capite duodecimo ait, Deridetur iusti simplicitas, lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum. Quod ex Hebræo verti etiam posse diximus, Parata ad offensionem pedis. Hac etiam ratione eos, qui in hoc mundo habentur sapientes, longe Deus à disciplina fecit, Id est, stultissimos esse demonstrauit: cum Iesum Christum verum Dei filium mundo tam miserum, despectum, & afflictum proposuit, vt Paulus auctor est dicens, Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius

1. Cor. 1. mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Stultitiam prædicationis vocat Christum crucifixum, qui pereuntibus vt dixerat ante, stultitia est. Dici enim non potest, quantum sapientium huius mundi mentes perturbet, quantamque oculis eorum offundant caliginem, quòd meritis fortuna non respondeat. In eoque hominem omnium animalium infelicissimum esse ducunt, quod præter cætera animalia homo ex libidine pendeat fortunæ. Adeò

vt di-

ut diceret quispiam si sibi ab aliquo Deo daretur optio, se electurum potius aut asinum, aut equum esse, quàm hominem; cuius versus, quia sunt iucundi subijciam.

Εἴ τις προσελθών μοι θεῶν λέγοι κράτων
ἐπὰν ἀποθάνῃς αὖθις ἐξ ἀρχῆς ἔσῃ
ἔσῃ δ' ὅ,τι ἂν βούλῃ κύων, πρόβατον, τράγος,
ἄνθρωπος ἵππος, διαβιῶναι γάρ σε δεῖ,
εἱμαρμένον τοῦτ' ἐστίν. ὅ,τι βούλει δ' ἑλοῦ.
ἅπαντα μᾶλλον, εὐθὺς εἰπεῖν ἂν δοκῶ
ποίει με, πλὴν ἄνθρωπον, ἀδίκως εὐτυχεῖ,
κακῶς τε πράττει τοῦτο τὸ ζῶον μόνον.
ὁ κράτιστος ἵππος, ἐπιμελεστέραν ἔχει
ἑτέρου θεραπείαν, ἀγαθὸς ἂν γένῃ κύων,
ἐντιμότερος εἶ τοῦ κακοῦ κυνὸς πολύ.
ἀλεκτρυὼν γενναῖος ἐν ἑτέρᾳ τροφῇ
ἐστίν, ὁ δ' ἀγεννὴς καὶ δέδιε τὸν κρείττονα.
ἄνθρωπος ἐὰν ᾖ χρηστὸς, εὐγενὴς, σφόδρα
γενναῖος, οὐδὲν ὄφελος ἐν τῷ νῦν γένει.
πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων, δεύτερα
ὁ συκοφάντης. ὁ κακοήθης τρίτα λέγει.
ὄνον γενέσθαι κρεῖττον ἢ τοὺς χείρονας
ὁρᾶν ἑαυτοῦ ζῶντας ἐπιφανέστερον.

Siquis potens Deus mihi accedens diceret. Postquam mortuus fueris, denuo reuiuisces, eris autem, quod voles, canis, ouis, hircus, homo, equus. Rursus enim vita tibi transigenda est: sic fata iubent, tu, quod mauis elige. Quiduis potius, statim mihi dicturus videor, fac me quàm hominem. Indigna prosperitate, & rursus calamitate immerita solus animalium homo afficitur. Optimus equus diligentiori cura, quàm alius colitur. Canis, si bonus fueris in precio longe maiori habeberis, quàm malus canis. Gallinaceus gallus generosior peculiaribus alimentis nutritur, ignauus vero etiam timet præstantiorem. At homo licet probus, nobilis, & valde generosus sit, nihil ei prodest in hoc seculo. Adulator autem omnium optime viuit, deinde sycophanta, tertio loco deinde fraudulentus loquitur. Asinum fieri præstat, quã deteriores se splendidius viuentes intueri. Hæc ille. Quod dicit, *Propterea non exaltabuntur*, Id est, me non erunt in causa su-

 periores

periores,neque me disputando vincent. Quod ita euenisse narratur cap.32.Omiserunt tres viri isti respondere Iob,eo quòd iustus sibi videretur. Deique sententia inferiores in disceptando fuisse iudicati sunt, vt scribitur in fine libri. Qua spe certissima esse debet vir bonus ab iniquis oppugnatus, & oppressus. Quod
Psal. 139. etiam precatur Dauid dicens,Ne tradas me Domine à desiderio meo peccatori: cogitauerunt contra me, ne derelinquas me, ne forte exaltentur.

5 *Prædam pollicetur socijs, & oculi filiorum eius deficient.*

Locus est valde difficilis,& ad explicandum,& ad contexendum, varieque declaratur varieque ex Hebræo prima versus pars conuertitur,quod tota ex vocibus constet ambiguis,vixque duos au-
Locus difficilis. ctores reperias, inter quos de huius loci aut conuersione aut explicatione conueniat. Sed consideranti, & ponderanti mihi multorum auctorum, quos de hac re legi sententias, vulgati interpretis nostri translatio valde mihi probatur. Nam quòd *Prædam* vertit, quod alij ad blandiendum, vel blandiciem conuertendum existimant certum est חלק helec in scriptura diuina longe frequentius partem, quàm blandiciem significare: quam significationem sequens vulgatus, vt cum ijs, quæ sequuntur, aptius conueniret,magis Latine prædam transtulit, cui versioni Græci atque Chaldæus subscripserunt. Nam Græci τῷ μερίδι parti conuertunt. Chaldæus למפליג lemaphlig, ad diuidendum. Quòd vero *sociis* transfert, quod alij cogitationes transferendum putarunt, certum etiam est רעים rehim sæpissime socios, & amicos in scriptura indicare.Et Chaldæus חבריא hæbrea socios conuertit,cum igitur recte voces conuersas fuisse constet,iam de
Iob 2. sententia differamus. Quoniam vero Iob futuram de suis amicis victoriam superiori versu prædixit, vt clariorem esse doceat, eos satis sibi confidentes ostendit, alludens ad modum agendi militum, qui victoriam ex hostibus se consecuturos sperant, quin huiusmodi alacres spe prædæ, partem socijs & amicis suis promittunt. Periphrasis ergo est arrogantis, & confidentis hominis illud, Qui *Prædam pollicetur sociis*, Quod longe aliter, quam sperant, eis euenturum esse dicit. Nam non solum prædam socijs non distribuent, verumetiam ne filijs quidem,ad quos imprimis præda redundare debebat. Imo *oculi filiorum eius deficient*, dolentes eorum patrem misere victum esse.
Iob 19. Sicut enim in prima versus parte alludebat ad victoris rationem, ita in secunda ad victi conditionem. Quæ expositio mihi multo planior alijs,& cohærentior videtur. Est autem impiorum

homi-

hominum confidentia, qua se viros probos superturos esse confidunt, pijs valde molesta. Quocirca precabatur Dauid, Non super *Psal. 34.*
gaudeant mihi qui aduersantur mihi inique, &c. Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt Euge, euge viderunt oculi nostri, non supergaudeant mihi. Non dicant in cordibus suis, Euge, euge animæ nostræ, nec dicant, Deuorabimus eum. Erubescant, & reuereantur simul, qui gratulantur malis meis. Induantur confusione, & reuerentia, qui maligna loquuntur super me &c. Septuaginta tamen auctores conuertunt τὸ μερίδι ἀναγγελεῖ κακίας, ὀφθαλμοὶ δέ μου ἐπ' υἱοῖς ἐτάκησαν. parti annunciat iniquitates, oculi autem mei propter filios contabuerunt. Quæ quadrat etiam nam רעים rehim alijs punctis, vt rahim dicamus, Mala, & iniqua declarat, eodem modo עיני hene oculi alijs punctis, vt henai legamus, Oculum meũ significat, id est, non exaltabuntur, vt dixerat superiori versu, quoniam parti, id est, amico annunciauit iniquitates. Mutatio numeri sæpe ab Hebræis vsurpata, id est, annuntiauerunt iniquũ esse. Secundam vero versus partem cum sequentibus coniungi voluerunt, quibus suas calamitates narrat, in quibus primo liberorum suorum miseram numerat amissionem; sed in secunda versus parte vertenda tantum Græci discrepant à vulgato, reliqui cum illo conueniunt. Primæ vero versus partis tot sunt versiones, quot vertentes. Quidam Hebræus, Qui ad blandiendum narrat cogitationes, id est, Dei, dicens, vt Deo morẽ gerat, quòd ita Iob afflixerit, quia Iob eum offenderat. Biblia Regia, Ad blandiciem indicauit amicis, id est, vt blandiatur amicis. Tigurina versio, Qui amicos numerat inter bona sua. Auctor Bibliæ Roberti Stephani, Qui renunciauit cogitatus suos adulandi causa, id est, qui adulandi causa dicere solet, quidquid venerit ei in mentem, Pagninus, Qui blanda annunciauerit amicis. Quidam Hebræus, qui ab illis doctus habetur, Quis narrat amicis suis blanditias. Alius, Ad blandiendum loquitur, quilibet eorum cum amico suo. Quæ versiones alijs forte placebunt, & cohærere iudicabuntur.

6 Posuit me quasi prouerbium vulgi.

Id est, mecum comparant homines infelicissimos, ex meque petunt dicendi modos, quibus aliorum calamitates amplificent. Quod & Christus de se per Dauidem dicit, Factus sum illis in pa- *Psal. 65.*
rabolam: quod est extrema hominis infelicitas. Nam huiusmodi rationes dicendi ex extremo eius rei, quam amplificamus gradu duci solent, vt (Sole clarior) dicimus, quia nihil esse sole clarius cognoscamus, Niue candidius, quia candore niuem præstare re-

bus alijs existimemus, ita si Iob miseriorem, Iob infeliciorem hominum vulgus dicebat, eum miserrimum, & infelicissimum fuisse intelligebant. In eandem sententiam dicitur, quod sequitur in eodem versu. *Et exemplum sum coram eis*. Quare paraphrasim vulgatus reddidisse videtur eius, quod est in Hebræo תפת topheth sum coram eis. Quod varijs neque abijciendis modis exponitur. Quidam nomen esse loci proprium existimant, de quo narratur in 4. Reg. 23. vers. 10. Et contaminauit quoque topheth, quod est in cõualle filij Enon, vt nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch. Idem igitur est topheth, quod Gehenon, idest, vallis Enon, in qua valle, multus ignis erat vsus, per quem filios suos homines traducebant, vt eos dicarent Moloch idolo: qua de causa, & quòd esset tanti sceleris officina, & quod illam contaminauit Iosias, id est, execrandam, & detestandam iudicauit, & quam homines vitare deberent, pro loco damnatorum in Euangelio gehenna sæpe vsurpatur. Et ex hac significatione hunc locum interpretatur Chaldæus, qui locus est maxime notandus,

Matth. 5. ita vertens וגהינם מן לגיו אהי vegehinam min legeu ehi, Gehenna ero ex intrinseco, ita enim explicat לפנים lepanim, quod est in Hebræo, id est, antequam è vita, vel è corpore meo exeam, in Gehenna positus esse videor, adeo magnis excrucior doloribus. Duo Hebræi magnæ inter illos auctoritatis ex hac sententia targum declarant. Sed in hac expositione id tantum difficultatis relinquitur, vt valde mirum videatur, si in valle Henon iam inde à temporibus Iob, illa tanti sceleris detestabilis esset officina, vt illius Iob mentionem fecerit, cum prope esset Hierusalem, & multi viri eximia virtute præditi Regnum, & Rempublicam illam gubernauerint, qui æquo animo illam sentinam execrandam non paterentur. Sed forte mos intermissus bonis viris regentibus, improbis regnantibus eodem loco repetebatur. Alij existimant תפת tophet nomen esse Chaldæum, & Dominum

Dan 3. significare, quod probant ex tertio capite Danielis vers. 2. quo תפתיא tophtaie Domini, & præfecti prouinciarum vocantur, לפנים lephanim vero quod vulgatus vertit Coram, Chaldæus Intrinsecus, illi Ante explanant, quòd id etiam significet, ita igitur totum locum exponunt, Posuit me in prouerbium vulgi, qui ante Dominus eram. Vt ex contrarijs oratio composita ornatior, & aptior sit ad commouendos affectus, & suam calamitatem narrandam. Sicut Hieremias, Quomodo sedet sola ciuitas, plena popu-

Thren. 1. lo; facta est quasi vidua, domina gentium. Alij dicunt in hoc nomine vltimum ת superesse, & idem quod תף toph tympanum indicare,

dicare,& ita explicant, Sum tympanum eis, id eſt, irriſio atque ludibrium, ſic vt in me illudentes manibus plaudant. Sicut dixit etiam Hieremias Plauſerunt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per viam, ſibilauerunt, & mouerunt capita ſua ſuper filiam Hieruſalem, Hæccine eſt vrbs dicentes perfecti decoris, gaudiū vniuerſæ terræ? Quam interpretationem Septuaginta viri probaſſe videntur. Nam ita hunc locum traducunt γέλως δὲ αὐτοῖς ἀπέβην risus eis fui, idem etiam Dauid ſignificare videtur dicens, In me pſallebant, qui bibebant vinum. Et alio loco Hieremias, Factus ſum in deriſum omni populo, canticum eorum tota die. Narrat deinde quantum eorum ignominijs, & contumelijs commoueatur, dicens. *Thren. 2.* *Pſal. 63.* *Thren. 3.*

7 *Caligauit ad indignationem oculus meus.*

Tantum mihi ſtomachum faciunt, quòd eis ludibrio ſim, vt cor meum cumulatum ira oculorum mihi aciem eripiat. Ita enim natura accidit, cū ira inflammamur multo ſpiritu ſanguineque in oculos defluente, ex quo frontis, & genarum rubor oritur. Ex quo aduerſus Stoicos intelligitur, non in ardore irarum omnino tollendo, ſed in reprimēdo perfectam virtutem poſitam eſſe, qua ſine dubitatione Iob præditus fuit, licet ita ei animus arderet. ***Et membra mea quaſi ad nihilum redacta ſunt.*** Experimur enim magnam ex graui iracundia toto corpore commotionem fieri. Quòd mēbra mea dicit in Hebræo eſt יצרי ietſurai, a יצר iatſar, quod proprie formare, fingere ſignificat. Ex quo fit, vt יצר ietſer proprie quancunque formationem, & fictionem ſignificet: hinc fit, vt deſiderium, & cogitationem declaret, quòd ſint quaſi quædam mentis, & cordis fictiones, & totam etiam corporis conformationem ex membris ſuis conſtantem. Quare recte membra mea verſum eſt. Et ita quidam Hebræi hoc loco explicant. Chaldæus vero קלסתורי chelaſtori forma mea. Alijs placet cogitatioues exponere, id eſt ira tanta commoueor, vt in nulla cogitatione perſiſtam: ſed Græci יצרי ietſurai non à יצר ietſer, cadere putarunt, ſed futurum eſſe verbi צור tſur, quod obſidere ſignificat, id quod alijs punctis conſonantes literæ facile patiuntur, dum vltimum, י pro ו obrepſiſſe putemus, quod ſæpe accidit, vt in Zacharia noſtro quinto capite ex ſententia Hieronymi docuimus. Intellexerunt igitur Septuaginta auctores, Omnes ipſi ſicut vmbram obſident me. Nam ita reddiderunt πεπολιόρκημαι μεγάλως ὑπὸ πάντων valde ab omnibus obſeſſus ſum. Illud, Sicut vmbram illa paraphraſi Valde interpretantes.

8 *Stupebunt iusti super hoc.*

Mirantur quidem boni, quod innocentes à Deo puniantur, quippe qui sciant, pœnas natura sua ad scelera vlciscenda esse institutas. Neque legem, & prophetas vnquam bonos, sed impios tãtum minari, probis autem præmia, & multa laudis insignia polliceri; quæ ita esse conuersa, vt boni malis opprimantur, mali bonis fruantur, non possunt non admirationem facere. De qua re Da-

Psal. 72. uid ait, existimabam, vt cognoscerem hoc: labor est ante me. Et ita de hac re Deus loquitur per Abacuc 1. Aspicite in gentibus, & admiramini, & obstupescite, quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet, cum narrabitur, Quia & ego suscitabo Chaldæos, &c. *Et innocens contra hypocritã suscitabitur.* Hypocritam vocat impium, quod impietatem dissimulet, nam in Hebræo est חנף haneph quod impium significat. Ob eam rem igitur se boni viri in impios incitant, quod ea de causa impij superbiores, & deteriores fiant, & meliore se conditione esse quàm bonos, & inno-

Psal. 9. centes homines putent. Sicut auctor est Dauid psalmo nono, Dum superbit impius, incenditur pauper. Et alio psalmo de hac re disserens, Quia inflammatum est cor meum, & renes mei com-

Psalm. 72. mutati sunt: & ego ad nihilum redactus sum, & nesciui. Euripides etiam eleganter huius rei rationem exposuit.

ὅταν κακοὶ πράξωσιν ὦ ξένοι καλῶς,
ἄγαν κρατοῦντες, οὐ νομίζοντες δίκην.
δώσειν, ἔδρασαν πάντ' ἐθέλοντες ἡδονῇ.

Quando iniqui ò hospites fortunate viuunt, Nimis dominantes, nec pœnam putantes luituros se, nihil non perpetrant, indulgentes voluptati.

9 *Et tenebit iustus viam suam, & mundus manibus addet fortitudinem.*

Id est, licet hanc rem boni vehementer admirentur, & valde perturbentur, eam explicare nescientes; tamen ab officio non recedent, immo fortius in eo se continebunt. Sicut qui oppugnan-

Certa virtus re demõstratur incerta. tur, acrius repugnant. Ita boni viri est, cum in aliquas difficultates in virtute colenda inciderit, eam non interrumpere, sed studiosius complecti: certũ enim ei esse debet ab honestissima vitæ ratione digitũ nusquã discedere: certa enim virtus in re incerta demõstratur. Nam qui incredulus est, nõ erit recta anima eius in

Abac. 2. semetipso, Iustus autem in fide sua viuet, dixit ipse Deus Abacuc,

Psalm. 72. vt hanc ei difficultatem explicaret. Et Dauid cum psalmo 72. pluribus de hac re verba faceret, in extremo psalmo concludit, Mihi au-

hi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam.

10 *Igitur omnes vos conuertimini, & venite, & non inueniam in vobis vllum sapientem.*

Id est cum hæc, quæ dixi vos lateant, conuertimini, & venite mecum ad disputandum, & meis facile argumentationibus ostēdam nullum in vobis esse sapientem, Quia, vt ante dixit, cor eorum longe fecisti à disciplina. Et cap. 13. Prius vos ostendam fabricatores mendacij. Atque vtinā taceretis, vt putaremini esse sapiētes.

11 *Dies mei transierunt.*

Sæpe hanc repetijt sententiam, vt capite septimo, Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela succiditur, *Cogitationes meæ dissipatæ sunt*, se anxium valde, atque solicitum hoc, & sequenti versu describit, id est, cogitationes meæ variæ sunt, neque vna re cōsistere possunt, quia nulla acquiescunt: quemadmodum illis vsu venit, qui curarum æstu fluctuant. *Torquentes cor meum*. Id quod necesse erat, si nullam quietem afferebant, sed vndique mala, & detrimenta impēdere nunciabat. Sed vulgatus Græcos secutus fuisse videtur, ita vertens: ita enim illi totum hunc versum transtulerunt αἱ ἡμέραι μου παρῆλθον ἐν βρόμῳ, ἐρράγη δὲ τὰ ἄρθρα τῆς καρδίας μου. Dies mei in strepitu præterierunt, effracti sunt articuli cordis mei, vulgatus conuertisse videtur, Torquentes cor meum. Tum quia ירש præterquam quod possidere, expellere etiam significat, vnde מורשי morale participium esse potest, expellentes, significās, quod ipse Latina phrasi torquentes interpretatus est. In Hebræo tamen est, si verbum de verbo reddamus. Dies mei trāsierunt, cogitationes meæ dissipatæ sunt possessiones cordis mei. Cogitationes suas per appositionē possessiones sui cordis appellauit. Chaldæus tamen has cordis possessiones ipsam cordis materiam esse putauit, nam ita trāstulit לוחי לבי luhe libi, tabulis cordis mei. Tabulas enim cordis nominauit Salomon in prouerbijs tertio & septimo capite. Hinc etiam factum est, vt Græci articuli cordis cōuerterent. Illud etiam verbum Dissipatæ sunt, non in cogitationes, sed in possessiones, vel articulos cordis transire duxerunt, & propterea transtulerunt, Dissipati sunt articuli cordis mei. Cogitationes autem ad superius verbum pertinere iudicarunt intelligentes, Dies mei transierunt cogitationibus, id est, breui, sicut cogitationes transeunt. Sicut in psalmo dicitur, Veruntamen in imagine pertransit homo. Ex quo fit, vt paraphrasi illud in strepitu Psal. 38.
reddiderint, sicut in alio psalmo dixerunt, Perijt memoriam eorū Psal. 9.
cum sonitu. Quare eadem in vtraque versione est sententia, cum

verbisque

verbisque Hebræis cohærens.

12 *Noctem verterunt in diem & rursum post tenebras spero lucem.*

Facile hunc locum Titelmanus exponit, hoc modo, Cogitationes
meæ animum distrahentes faciunt, vt totã noctem, insomnem du-
cam, & ita peruigil nocte, sicut die sim. Et postquam noctem sum
assecutus, quam optabam, sperans, fore, vt in ea nonnihil acquie-
scerem, rursum nihil acquiescens diem desidero, id est, neque die,
neque nocte vllam mihi curæ, & cogitationes meæ dant, quietem.
Psal.76. Ex insomnijs etiam Dauid dolorem animi sui declarat dicens,
Anticipauerunt vigilias oculi mei, turbatus sum, & non sum locu
tus. Sed Hebræa obscura sunt, & aliam videntur habere sententiã.
Quare alia etiam esse potest vulgati sententia. Ita vero verbum
de verbo Hebræa conuertemus. Diei noctem apponent, luci pro-
pinquæ propter tenebras. Septuaginta viri cum multis alijs locis
paraphrasin adhibeant, hoc loco ita se Hebræis verbis astrinxe-
runt, vt vel Hebræam phrasim suã versione retineant. Nam vertũt
ἀπὸ προσώπου σκότους à facie tenebrarum, quod nos vertimus prop-
ter tenebras מפני enim à facieb', Propter, Hebræis significat, Chal
dæus non paruum huic loco lumen affert, ita vertens secundam
versus partem; nam prima eodem omninò modo, quos nos con-
uertit, Diei noctem apponent lucem propinquam מם לקין mesa
lequin auferentes à conspectu tenebrarum. Hebræi quidam in cõ-
mentarijs existimant suppositum verbi Apponent esse חבריו haba
rau socios eius, iniquum esse temere indicantes, cum luce cla-
rius esset, id esse falsum. Sicut dicit Esaias, De huiusmodi temera-
Esai.5. rijs hominibus, Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum:
Ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras. Alij vero מחשבותו
mahaseboto cogitationes eius, id est, cogitationes meæ propter
tot calamitates, & ærumnas, quas patior, quas frequenter scriptu
ra sancta tenebras vocat, mihi afferunt valde ancipitem discer-
nendi rationem, sic vt quasi mentis impos res non intelligã aper-
tissimas, ac denique faciunt, vt in nocte verser sempiterna, nullã
lucem propinquam cernens, id est nullam è tantis malis emergen
di viam, Vtraque est valde probabilis expositio loci difficilis.

13 *Si sustinuero infernus domus mea est, & in tenebris straui lectulum meum.*

14 *Putredini dixi, Pater meus es, & Mater mea, & soror mea vermibus.*

15 *Vbi est ergo nunc præstolatio mea, & patientia meam quis considerat.*

Hoc dicit, vt refellat id, quod ab eius amicis sæpe dictum est, Fore
si ad

ſi ad meliorem ſe frugem conuerteret, vt omnibus malis depulſis in priſtinam eum Deus dignitatem reſtitueret, & multis ornamẽtis augeret, vt Sophar capite vndecimo, Si iniquitatem, quæ eſt in manu tua abſtuleris à te, &c. eris ſtabilis, & non timebis, miſeriæ quoque obliuiſceris, & habebis fiduciam propoſita tibi ſpe. Quod ille refutat dicens, Nihil boni in hac vita reliquum ſibi eſſe, quod iam ſperare poſsit, cum morbo inſanabili, deſperatoque impediretur. Quo argumento ſæpe etiam vſus eſt ad hoc idem confutandum, vt in principio capitis huius diximus; cum enim natura ſe non poſſe videret valetudinem recuperare, id miraculo faciendum, vt poſtea factum eſt, minime ſperabat. Quod eſt prudentis, & pij viri miracula à Deo non quærere. Illud igitur, quod in huius capitis principio dixit, Solum mihi ſupereſt ſepulchrum, multis nunc verbis amplificat. ***Si ſuſtinuero***, Id eſt, licet expectem patiẽter ferens, quid tandem boni conſequar? ***Infernus domus mea eſt***, Cito enim moriar, & in ſepulchro expers bonorum omnium huius vitæ iacebo, nihil igitur de domo, & familia mea reſtituenda debeo cogitare. Nam ſepulcrum mea domus, & in eo mea familia erit, Numerat deinde, quæ ſepulcrum conſequantur ex ijs, quæ in domo, & in familia eſſe ſolet, ***In tenebris ſtraui lectulum meum***, id eſt, in ſepulchri tenebris iacebo, nec amplius hac mortalium communi luce fruar. ***Putredini dixi Pater meus es, & mater mea, & ſoror mea, vermibus***. Id eſt nullos ibi parentes, nullos fratres, & ſorores habebo, niſi putredinem, atque vermes. ***Vbi eſt ergo nunc præſtolatio mea?*** Concluſio eſt totius argumentationis, qua ſuorum amicorum dicta refellit, quibus ei ſpem ſalutis, ſi frugi fieret, oſtendebant, id eſt, Cum hæc ita ſint, vt iam animam agam, & tantum de ſepulcro cogitem, in quanam huius vitæ re ſpes mea erit? aut vnde quippiam boni expectabo, ***Et patientiam meam quis conſiderat?*** Clarius eſt in Hebræo: nam idem ponitur, nomen, quod ſuperiori verſus parte תקוה ticua ſpes, ſiue præſtolatio, id eſt, quam mihi nunciatis, ſiue pollicemini ſpem, quam in tantis malis erigi poſsim, cum cito me vita defectura ſit. Nam equidem præterquam, quòd leuis illa conſolatio bono viro eſſe debet, quæ huius nititur vitæ commodis, ſæpe fallax, & incerta eſt. Non enim ſemper bonorum hominum detrimenta in hac vita reſarciuntur, ſed plerunque miſerijs, & malis omnibus oppreſsi moriuntur, dicente de illis Apoſtolo, Alij diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirẽt reſurrectionem. Alij vero ludibria, & verbera experti, inſuper & vincula, & carceres lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt, circuierunt in melotis, in pellibus

Bonorum huius vitæ detrimenta nõ ſemper reſarciuntur.

Heb. 10.

pellibus caprinis, egentes, anguſtiati afflicti, quibus dignus non erat mundus in ſolitudinibus errantes, in montibus, & in ſpelun-
Quę magna animi viri ſpes eſſe debeat. cis, & in cauernis terræ. Facit enim magno, & excelſo animo virū rerum humanarum contemptio non earum ſpes, ſed ſpes ea, quæ in Deo poſita ſit. Sicut dicit Dauid, Quæ expectatio mea nonne
Pſalm. 38. Dominus, & ſubſtantia mea apud te eſt.

16 *In profundiſsimum infernum deſcendent omnia mea.*

Infernum pro ſepulcro poſuit, vt alijs ſcripturæ locis. Nec enim mihi placet, quod quibuſdam Hebræis hic centrum terræ ſignificare, id eſt nihil iam boni in hac vita ſpero, nam quidquid ad me attinet in ſepulcro, in quo cito iacebo eſt, Alludens ad illud, quod dixerat, In tenebris ſtraui lectulum meum, putredini dixi, Pater meus es. Eandem ſententiam, licèt alijs verbis, Septuaginta viri expreſſerunt, qua ſatis facilis redditur locus Hebræis valde difficilis propter vocem ברי ſignificet, & ita quidam vertunt fulcra ſiue latera inferni, alij radices, inferni, alij membra, corporis ſcilicet mei in infernum deſcendent. Chaldæus ſatis obſcurè טגרי tande duo corpora. Quidam Hebræus doctus inter eos Septuaginta viros, & vulgatum noſtrum ſecutus dicit די de ſyllabæ nihil ſignificantis eſſe adiectionem. ב. ba vero præpoſitionem eſſe, In ſignificans, & ita locum explanat, In infernum deſcendent, res ſcilicet, quæ ad me attinent. Quare non dubito, quin aptior, & facilior ſit Latini interpretis, & Græcorum expoſitio. *Putaſne ſaltem ibi erit requies mihi?* Id eſt, putatis me in ſepulchro conſecuturum illam felicitatem, atque ſalutem, quam mihi ſi in gratiam Dei redeam nunciatis? ſi enim ibi mihi id non contingat, nullus alius locus relinquitur, nam cito, amplius hanc vitam non viſurus, ibi commorabor. Quòd dicit requies in Hebræo eſt נחת nahat requies à verbo ינח ianach. Si tamē radix eius ſit נחת nahat deſcenderet ſignificat, & ita reddunt Septuaginta in eandem ſentētiam ἦ ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ χώματος καταβησόμεθα, an vna in ſepulchrum deſcēdemus. Id eſt, ego, & bona illa, quæ mihi pollicemini. Poſſunt etiam Hebræa verba ſine interrogatione intelligi, vt à quibuſdam Hebræis, & a Chaldæo intelliguntur, & ita verbum de verbo conuerti. Vere ſimul in puluere quies, id eſt, ſimul cum alijs multis in ſepulcro quieſcam, neque vllam in hac vita quietem, aut ſalutem, vt vos mihi nunciatis ſpero, ſicut capite tertio de ſepulchro dixit, Non enim dormiens ſilerem, & ſomno meo requieſcerem cum regibus, & conſulibus terræ, qui ædificant ſibi ſolitudines. Ibi impij ceſſauerunt à tumultu, & ibi requieuerunt feſſi robore.

CAP.

CAP. XVIII.

RESpondens autem Baldad Subites dixit.
2 Vsque ad quem finem verba iactabitis? intelligite prius, & sic A
loquamur.
3 Quare reputati sumus, vt iumenta, & sorduimus coram vobis?
4 Qui perdis animam in furore tuo, nunquid propter te derelinquetur
terra, & transferentur rupes de loco suo?
6 Lux obtenebrescet in tabernaculo illius, & lucerna quæ super eum est,
extinguetur.
7 Arctabuntur gressus virtutis eius, & præcipitabit eũ consilium suum. B
8 Immisit enim in rete pedes suos, & in maculis eius ambulat.
9 Tenebitur planta illius laqueo, & exardescet contra eum sitis.
10 Abscondita est in terra pedica eius, & decipula illius super semitam.
11 Vndique terrebunt eum formidines, & inuoluent eum pedes eius. C
12 Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadat costas illius.
13 Deuoret pulchritudinem cutis eius, consumat brachia illius primo-
genita mors.
14 Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum, quasi
rex, interitus.
15 Habitent in tabernaculo illius socij eius, qui non est, aspergatur in ta-
bernaculo eius sulphur.
16 Deorsum radices eius siccentur sursum autem atteratur messis eius.
17 Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen eius in pla-
teis.
18 Expellet eum de luce in tenebras, & de orbe transferet eum. D
19 Non erit semen eius: neque progenies in populo suo, nec vlla reliquiæ
in regionibus eius.
20 In die eius stupebunt nouissimi, & primos inuadet horror.
21 Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, et iste locus eius qui ignorat Deũ.

1 Respondens autem Baldad Subites, dixit.
2 Vsque ad quem finem verba iactabitis?

Putant nõnulli plurale esse pro singulari: vt hæc verba Baldad ad Iob solummodo referantur quod Græcorum editio probare videtur,

detur, qui singulari numero vertunt, μέχρι τίνος ὁ παύσῃ, vsquequo finem non facies? Sed cum plurali dixerit Hebræus, & ita vulgatus & Chaldæus transtulerint, non modo ad Iobum, sed etiam ad Eliphaz Baldad verba alij pertinere existimant. Forteq; in Eliphaz etiam inuectus fuit, quod Iob non ab ipsis satis coniunctum signi ficare videbatur, dum voluit iterum cum eo de eadem disputare, vel quia maledicta vltro citroque disputantes coniecerunt. Nam quod quidam dicit Eliphazum, ob eam rem iratũ fuisse, quod con temni, & præteriri videretur, verisimile non est, cum suo ante loco dixisset. Ait ergo. *Vsque ad quem finem verba iactabitis?* Id est, de eadem re eisdem argumentis disputabitis. *Intelligite prius & sic loquamur*, Significare videtur, eos iracundia inflammatos potius maledicta congerere, quam res de quibus disputabant attendere, vt eis solet accidere, quibus contumax est de aliqua re disceptatio.

3 *Quare reputati sumus, vt iumenta,*

Id est, quare ita coram nobis disputatis, quasi nos non intelligeremus vos minime decorum in disputando seruare. Quidam id ab eo dici putant, quòd Iob superiori capite dixerit de suis amicis, Cor eorum longe fecisti à disciplina. Sed non solum ad Iob, sed etiam ad Eliphaz, hæc verba diximus esse referenda. *Et sorduimus coram vobis.* in Hebræo est נטמינו nitminu, quod a טמה tamah esse putatur, quòd mentem, ne intelligat, occludere significat, id est, Cur stulti stupidique à vobis habemur. Quidam tamẽ doctus Hebræus in commentarijs טמאים tamin immũdi sumus interpretatur, vulgato nostro subscribens, potestque radix verbi esse טמא tama immũdum esse significans, vt ה sit loco א. Vtroq; modo eãdem habet sententiam, vt iustas iræ suæ causas exponat, quod ab eis contemptus, nec pro dignitate tractatus esset. Nascitur enim ira per se vique sua ex opinione contemptus. Vsque ad hũc locum Septuaginta viri numero singulari Baldad loqui interpretantes ad Iob tantum verbum eius accommodare videntur quod faciliorem habet expositionem, & ijs, quæ sequuntur aptiorem. Nam sequentur aptiorem. Nam sequenti versu ad Iob tantum orationem con uertit Baldad.

Ita nascitur ex opinione contemptus

4 *Quid perdis animam tuam in furore tuo.*

In Hebræo est si verbum de verbo reddamus, Perdens animam tuam in furore tuo, vt aptius cum sequentibus tanquam in vocatiuo positum coniungatur, Iob vero perdentem vocat animam suam in furore suo. Quòd omni abiecta suæ salutis spe tam anxiè mortem optaret, ac vita sua tot mala, & tantam acerbitatem redimere.

dimere. Sicut ipse cap. 13. dixit, Quare lacero carnes meas dentibus meis, & animam meam porto in manibus meis? & quia cum Deo de sua innocẽtia disputare optabat, Deumque suam causam calumniari significare videtur, Sicut c. 10. dixit, Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris, & opprimas me cap. etiam 27. dicit, Deus abstulit iudicium meum. Sequitur, in eodem versu. *Nunquid propter te derelinquetur terra, & transferentur rupes de loco suo?* Haud facilis est hyperbole, & parabola hæc ad explanãdum, cur ita Iob reprehendat, aut quid attineat his illum incommodis vrgere, quod terra derelinquatur, quòd rupes transferantur, varijsque modis à viris doctis declaratur. Quidam, Nunquid querelis tuis de Deo, & expostulationibus facies, vt quæ Deus inde ab æterno futura constituit, mutentur, cuiusmodi est, quod orbis terrarum habitetur, quod rupes suis sedibus fixæ firmæque sint. Sed rogabo hos, ex quibus dictis Iobi id incommodi concluditur? confugere tamen videntur ad illud, quod vulgus dialecticorum sæpe vsurpat, Ex impossibili quodcunque sequitur. Et ita qui rem aliquam difficilimam maioremque, quàm pro viribus suis moliuntur, eis dicere consueuimus, Nunquid mare siccari? aut cælum suo cursu prohiberi vis? ita Iobo Baldad dicit, Ne putes, querelis tuis mutãdum esse, quod de te Deus facere decreuit. Nam si id putas, puta etiam terram vniuersam deserendam, & rupes suo loco mouendas. Sed leuis hæc expositio esse videtur, cùm ex ea hoc absurdum, quod concludit Baldad, non magis ad propositum attineat, quàm si mare exsiccari posse aut cæli cursum impediri, aut aliam quamcunque rem earum, quæ fieri non possunt, concluderet. Tum valde friuole diceretur, Iob ne suis querelis, mutãda putaret ea, quæ Deus futura esse decreuit? Siquidem nemo vnquam rem tam stultam in animum induxit. Alij autem ita interpretantur. Tantum ne tibi arrogas, vt solus sapere videaris, nos inepti iudicemur. Ita ne vt te mortuo terra omni viro sapienti destituatur? Quæ congrua esset expositio, nam similis hæc sententia est eius, quod dixerat Eliphaz cap. 15. Nunquid primus homo tu natus es, & ante omnes colles formatus. Quid nosti, quod ignoremus, quid intelligis, quod nesciamus. Sed nihil cohæret cum eo, quod sequitur in eodem versu, & transferentur rupes de loco suo. Alii vero sic explanant. Nunquid à Deo terra propter te deseretur, vt ipsum res mortales minimè curare censeamus, ipsumque Deum rupem quidẽ firmissimam, mutari posse ex tuis verbis iudicemus. Quæ expositio præter cæteras quibusdam placet Hebræis. Sed nõ declarant ex quibus verbis Iob, vel leuiter significari videatur

mortalia

mortalia à Deo non curari, vel mutabilem esse, vt ex eis hanc increpationem à Baldad petitam esse ducerent. In eo tamen hæc expositio mihi vehementer probatur, quod צור tsur rupis hic Deum significare dicant. Nam id frequentius, quàm rupem veram, in scriptura sacra significat; vt psal. 17. vers. 3. Deus meus צורי tsuri rupis mea, sperabo in eo. Et eodem psalmo, vers. 46, Benedictus

Psal. 17. צורי tsuri Deus meus. Et psalmo 78. vers. 35. & rememorati sunt,

Deus cur vocetur rupis. quia Deus צורם tsuram rupis, vel adiutor est eorum. Hoc verò nomine Deus in scriptura vocatur, quòd singulare præstet auxiliũ, eis qui sperant in eo. Ita igitur locus hic rectè mihi explicari posse videtur. Vt quia Iob multis cap. 16. iacturam suam amplificauerat, deinde vero adiunxit, Hæc passus sum absque iniquitate ma-

Psal. 125. nus meæ, cum haberem mundas ad Deum preces, adiecit prætera, vt amicorum dicta refelleret, nihil se à Deo boni in hac vita sperare, sed omnẽ suæ salutis spem abiecisse, & in sepulcro tantum aliquam à laboribus quietem expectare. Quæ omnia vt confutet Baldad, hoc dicit, id est, Si tu vir innocens tantis miserijs, & doloribus interclusus nullam habes tuæ salutis spem, nec vllum tibi Deus auxilium allaturus est, deserant terram sancti, & innocẽtes viri, si Deus eis præsidio rupique firmissimæ non est. Ex quo enim auxilium quærant, cum spes omnes suas in Deo positas habeant, quo confugiant, si rupis, & arx eorum Deus transfertur, hoc est,

Psal. 58. firma eis, & stabilis non est? Quo incommodo Deum ipsum vrgebat Dauid, vel potius Christus, orans, vt ei opem ferret, & dicens, Non erubescant in me, qui expectant te Domine, Domine virtutum, id est, ne putent, si me in te sperantẽ destitutum videant, firmissimum se apud te nõ manere præsidium. Quod magnum quidem incommodum, & absurdum est, & ex verbis Iob concludi videtur, præsertim iuxta Iob amicorum sententiam, qui bonis viris

Bonorum virorum quæ certa spes sit. bona in hac mortali vita sæpe pollicebantur. In quo errore eos versari, & à Iob redargui diximus multis huius libri locis. Non enim satis intelligebant, vt sanctorum virorum spes certissimæ sint, commodorum huius vitæ esse non debere, neque huiusmodi

1. Cor. 15. vtilitates, & emolumenta ex Deo patrono suo quærere debere, tradente Paulo, Si in hac vita tantum in Christo sperãtes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus: sed cælestia, & perpetuo mansura bona à Deo sperare debere. Quæ certissimè Deo nixi officijs suis consequentur. Id quod Christus apud Matthæum docet eos, dicens, Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur.

Matth. 6. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo,

neque tinea demolitur,& vbi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est cor tuum. Sequitur autem.

5 *Nonne lux impij extinguetur, neque splendebit flamma ignis eius?*

6 *Lux obtenebrescet in tabernaculo illius,& lucerna qua super eum est, extinguetur.*

Cum vrgendo incommodo probauerit fieri non posse, vt actum sit,de bonis, & integris hominibus, & quòd eorum præcidantur spes, dicit modo id potius ad impios homines pertinere, quos grauis manet ruina, & interitus inopinatus. Non recte tamen à quibusdam hic locus mihi videtur explanari dicentibus,Lucem, Flammam,Lucernam significare consilium,prudentiam,& industriam iniquorum,quam infatuandam enunciat, sed melius est, vt gloriam opulentiam,& prosperitatem illorum significet, sicut alijs scripturæ locis Lux prosperitatem declarat, Tenebræ vero calamitatem,& in hanc partem Iob c.21.ait,Quoties lucerna impiorum extinguetur,& superueniet eis inundatio. Tum quòd sequenti versu,de illorum consilio infatuando loquitur.Ait ergo licet improbi clari sint gratia,potentia,& auctoritate valeant,eorum tamen splendor deformabitur,atque delebitur. Sicut de improbo quodam dicit Esaias, Quomodo cecidisti de cælo lucifer, qui mane oriebaris,Quamuis enim opibus,& hominum admiratione impius in cælo esse videatur, decidet tamen ex astris, cum enim eius gloria leuissimas radices egerit, diu non potest consistere.Nam morte saltem omnis eius amplitudo absolescet. *Iob 21.* *Impij homines tandem ruent.* *Esai. 14.*

7 *Arctabuntur gressus virtutis eius.*

Id est,non ita viribus,& potentia valebunt ad ea,quæ conabãtur, expromenda.Ij,qui vt sapientia narrat,dicere solent,Sit fortitudo nostra lex iniustitiæ, quod enim infirmum est, inutile inuenitur,id est,nullis officij,& iustitiæ legibus cohibeamur, quominus libidinem nostram,si potuerimus,expleamus.Ea enim est profligatissimorum hominum ratio,vt à nullo maleficio,quod committere possint,se temperent,si vtile sibi,aut iucundum esse censeãt, qui alio modo coerceri non possunt,nisi vt hic dicitur, vt gressus virtutis eorum arctentur, id est, vt eorum virtus atque potentia præcidatur.Vt Deum precabatur Iudith dicens,Erige brachium tuum,sicut ab initio,& allide virtutem eorum in virtute tua, cadat virtus eorum in iracundia tua,qui promittunt se violare sancta tua,& polluere tabernaculum nominis tui, & deijcere gladio suo cornu altaris tui. Arctare etiam gressus ratio dicendi est ad significandam calamitatem,& oppresionem. Sicut è contrario, dilatare gressus ad prosperum rerum cursum,sicut de se dicit Da- *Sap. 2.* *Iud. 19.*

Psal.17. uid, Dilatasti gressus meos subtus me, & non sunt infirmata vestigia mea. In Hebræo est צעדי zahade gressus. Sed Septuaginta auctores צערי zohre paruuli siue minores legisse videtur, sunt enim ד & ר literæ valde similes apud Hebræos. Et propterea ita id conuerterunt θηρεύσαισαν ἐλάχιστοι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ captent minimi facultates eius. Nam און on non solum virtutem, & vim significat, sed etiam ea, quæ vi comparata sunt, vt declarant Hebræi capit. 20. libri huius versu 10. verbum יצרו izru alijs punctis actiuum esse potest. Quare apta verbis Hebræis est conuersio Septuaginta virorum. Sententia autem etiam aptissima est, id est, Ita claritas, & amplitudo eius infringetur, vt à minimis, & vilibus hominibus, quos ipse contemnebat, facultates & fortunas suas defendere non possit. Ita Ieroboam seruus Salomonis ab eoque in exilium proficisci coactus, maiorem partem regni eius postea occupauit. *& præcipitabit eũ consilium suum*. Id est, Eiusmodi consilium inibit, ex quo grauissimum detrimẽtum accipiet. Sicut Roboam consilio iuuenum nolens populi tributum leuare, magnam regno suo cladem conflauit. Sic factum etiam est, vt Goliat, & Holophernes gloria florentes gladijs suis iugulati fuerint. De qua re pluribus egimus cap. 5. Exponentes illud, Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, ad quod pertinet etiam, quod sequitur.

Suo consilio decepti iniqui peribunt

3.Reg.12.

8 *Immisit enim in rete pedes suos, & in maculis eius ambulat.*

9 *Tenebitur planta illius laqueo.*

Id est, Suis se prauis consilijs, ita implicabit, vt damna, atque detrimenta non subterfugiat, & ea quæ in alios intendebat pericula sibi creentur, id quod iniquis hominibus anxie Dauid imprecatur dicens, Veniat illi laqueus, quem ignorat, & captio, quam abscondit, apprehendat eum, & in laqueum cadat in ipsum, *& exardescet contra eum sitis.* In Hebræo est צמים tsamim, quod sitientes. 5. ca. huius libri vers. 5. Vulgatus interpretatus est. Et ita hoc loco Græci reddunt διψῶντας, Quare intelligendum est, Exardescet contra eum sitis alicuius sitientis, id est, qui fortunas, & opes eius vehemẽtes inhiet, eisque diripiendis neruis omnibus incumbat. Id quod etiam improbis imprecatur Dauid dicens, Scrutetur fœnerator omnem substantiam eius, & diripiant alieni labores eius. Quis enim magis sitit alienas opes quã fœnerator? Græci vero transitiuũ faciunt verbũ יחזק iachazec, quod noster vertit exardescet, paraphrasi vtens, significat autem proprie חזק chazac roborare, & ita optime vertunt Græci interpretes κατισχύσει ἐπ' αὐτὸν διψῶντας Roborabit aduersus eum sitientes. Deus scilicet, vt roborauit Ieroboam aduersus Roboam filium Salomonis.

Psal.34.

Psal.108.

Abscon-

10 *Abscondita est in terra pedica eius, decipula illius super semitam.*

Persistit in eo, quod dixerat suis consilijs iniquos homines perituros, videturque huius rei satis considerandam rationem exponere. Nam in ea, quam instituit vitæ ratione, quam opportunissimam existimat ad auctoritatem sibi, & potentiam parandam, ea, quam monit, via, vt sui sit voti compos, malum & incommodum maximum latet, in quod ex improuiso ignarus incidet. Id ergo incommodi pedicam, & decipulam illius appellat, in quam se suis sceleratis consilijs conijciet. id quod planius docet Ecclesiasticus dicens, Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur, & non agnoscet vnde adueniat illi. Illusio, & improperium superborum & vindicta, sicut leo insidiatur illi. Cuius rei vnicuique res humanas attente consideranti exempla multa in vita succurrent. Quæ homines certe maxime terrere debent, & à dolosis, & perditis consilijs auocare. Eccle. 27.

11 *Vndique terrebunt eum formidines.*

Doctissime modum hominis impij describit, qui licet cum res prospere cadunt erecto animo sit, si offendat tamen, seque ei immutet fortuna, vehementer metu exanimatur. Ex flagitiorum enim conscientia magnus timor, & ingens oritur solicitudo. Sicut dicitur in sapientia, Semper præsumit sæua perturbata conscientia. In eãdem sententiam Septuaginta dicunt, vndique eum perdent ὀδύναι dolores, quibus affici solet is, qui in metu est *& inuoluent eum pedes eius*. Id est, Formidines pedes eius inuoluent, cogentes eum se in fugam conijcere. Quam sententiam planius Hebræa significare videntur, quæ ita habent, si verbum de verbo traducamus, Et dispergent eum pedibus suis, id est, Suis pedibus fugam quæret. Eandem sententiam Græci videntur innuere πολλοὶ δὲ περὶ πόδας αὐτοῦ multi circum pedem eius, id est, dolores ex timore nati. Ita fiet, vt sese fuge det. Eodem modo Sapiens in prouerbijs declarat, quantus impiorum hominum metus sit, dicens, Fugit impius nemine persequente.

Iniquus valde timet.

Sap. 17.

Prou. 28.

12 *Attenuetur fame robur eius.*

Id est, Potentia eius infringatur sic, vt libidinem suam non possit, vt ante expromere. Quòd *robur* dicit Hebraice est און on, quod vis, & robur proprie est. Quia tamen in filijs procreandis patris robur demonstratur, putant Hebræi per metonymiam filium significari. Et ita quidam Hebræus explicat illud psalmi. 77. vers. 51. Percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum. Hebraice est אונים onim, & declarat ille, Filiorum,

Fame aliquãdo conficiuntur iniqui.

rum,vt primitias filiorum ſit idem,quod primogenita. Hieronymus reddit partus. Ita hoc loco alius Hebræus in commentarijs זרעו zarho ſemen eius explicat, id eſt, Semen eius famelicum ſit, quæ apta etiam eſt expoſitio. Nam hoc quoque viris iniquis im-
Pſal. 108. precatur Dauid dicens,Nutantes transferantur filij eius, & mendicent.Sed illud אונו ono Septuaginta ad famem retulerunt ἐν λιμῷ στενῷ in fame anguſta conuertentes,hoc eſt valida,& nimia fame opprimantur.***Et inedia inuadat coſtas illius***.Ideſt,fame conficiatur,ne tantis viribus polleat. Ad eandem pertinent ſententiam Hebræa verba,quæ verbum de verbo tranſlata ſic habent.Et afflictio parata coſtæ eius,& propterea Græci conuerterunt πτῶμα δὲ αὐτῷ ἡτοίμασται ἐξαίσιον fœda ei parata eſt ruina,id eſt,Caſus eum,& afflictio manet,quæ repente eum inuadet imparatum.Id quod ip-
Prou. 1. ſa ſapientia in prouerbijs viris iniquis fore prædicit, Quum irruerit repentina calamitas,& interitus, quaſi tempeſtas ingruerit.Quando venerit ſuper vos tribulatio,& anguſtia.Ex quo loco etiam explanatur,quod ſequitur.

13 ***Deuoret pulchritudinem cutis eius, conſumat brachia illius primogenita mors.***

Multæ calamitates impiorum. Primogenita mors,vel primogenitus,vel angelus mortis,vel θάνατος mors,vt Septuaginta,Chaldæus & alij vocem Hebræam declarant,repentina illa calamitas eſt,vt mea fert ſententia,de qua Salomon loco citato locutus eſt, in qua vir iniquus tabeſcet. Quòd pulchritudinem, & brachia dicit, idem verbũ eſt apud Hebræos בדים badim, ſed diuerſo modo explicatur, vulgatus primo loco interpretatur pulchritudinem, Septuaginta vero κλῶνες ramos. Secundo loco vulgatus interpretatur brachia, Septuaginta vero ὡραῖα pulchra.Significat autem בדים badim ramos, & per tranſlationem membra corporis,quòd eius ſint quaſi rami, filios etiam quòd ſint quaſi quidam parentum rami. Quare ***Pulchritudinem cutis eius***, Corporis eius membra poſſumus intelligere, brachia vero filios eius. Vt primo loco membra corporis, ſecundo liberos בדים badim ſignificet,vt hoc verſu calamitatem eius, & liberorum eius,quam ante tetigiſſe diximus,complectatur.

14 ***Auellatur de tabernaculo ſuo fiducia eius.***

Opes,& fortunas hominis potentis, fiduciam eius vocare puto, diuitijs enim maxime cõfidit,ex eiſque auxilium quærit ad alios opprimẽdos,& libidines ſuas explẽdas, dicẽte etiã in prouerbijs
Prou. 18. Salomone, Subſtantia diuitis vrbs fortitudinis eius, & quaſi murus validus circunſtans eum. Septuaginta vero auctores ſanitatem fiduciã eius eſſe crediderunt, ἴασις vertentes. Sicut enim infir-

ma

ma valetudo debilitat, ita firma spem facit potenti. Quidquid igitur sit, in quo spes suas collocauerit, conuellatur, è domoque eius pellatur. ***Et calcet super eum quasi rex interitus.*** Id est, Interitus is, cui mederi & repugnare non possit, in eamque calamitatem depellatur, quam leuare nulla ratione possit. Idem sapiens loco citato significauit dicens, Et interitus quasi tempestas ingruerit. Hebraice est, in eandemque sententiam dicitur, Et detrudat eum in regem terrorum; id est, in magnam calamitatem, & luctum, quem releuare nullo modo possit. Sed verbi suppositũ עצו hazato consilium eius quidam Hebræus in commentarijs esse vult, hoc est, Consilium eius detrudat eum, &c. Alij Deum, hoc est Deus detrudat eum &c. Vtrumque quadrat. Facile ex hoc versio Græcorum intelligitur σχοίη δ' αὐτ' ἀνάγκη αἰτία βασιλικῇ, contineat eum necessitas accusatione regia, id est, Ea necessitate vrgeatur, qua sicut reus iusto iudicio damnatus, nullo modo liberari possit. Sicut dixit Dauid, Cum iudicatur exeat condemnatus. *Psal.* 108.

15 ***Habitent in tabernaculo illius socij eius, qui non est.*** Id est, Eo mortuo non filij, sed socij, hoc est, alieni occupent domum, & tabernaculum eius. Sicut etiam dixit Dauid, Filij eius eijciantur de habitationibus suis, & diripiât alieni labores eius. *Psal.* 108.

Sed obscure hoc conuersum est, sicut obscura sunt, valde concisa huius loci Hebræa verba תשכן באהלו מבלי לו tiscon beaholo mibeli lo, habitet in tabernaculo eius, eo quod non ei. Quod varie exponitur, Septuaginta viri putarunt huius verbi suppositum esse ἀνάγκην necessitatem, hoc est, Necessitas habitet in tabernaculo eius. Chaldæus vero אנתתיה intete, vxorem eius suppositum esse duxit, eo quod verbum Hebræis sit fœmininum, & ita hunc locum explicat, Vxor eius habitet in tabernaculo non suo. Quæ expositio verbis Hebræis, & contextui præter cæteras, quas probant Hebræi, mihi semper aptior visa est. Nam huic malo Iob etiam se deuouet, si legem Dei violauisset, dicens, Si ad ostium amici mei insidiatus sum, scortum alterius sit vxor mea. Quidam Hebræus in commentarijs בהלה bahala terror suppositum esse dicit, & ita explicat locum, Terror habitet in tabernaculo eius, propterea quod eius non sunt ea, quæ in eo sunt, sed calumnia & rapina comparata. Quæ idonea etiam expositio est. ***Aspergatur in tabernaculo eius sulphur.*** Id est penitus iusta Dei sententia subuertatur tabernaculum, & domus ea, quæ alienis opibus constructa fuit, & in quam præda ex alienis fortunis crudelissime capta importabatur, quæ denique erat prædonis, vel potius sanguinariæ bestiæ receptaculum. Ita Zacharias de illo volumine, *Iob* 13. *Zachar.* 5.

quod vidit volans, in quo erat scripta sententia & animaduersio Dei in improbos, Et educam (ait) illud, dicit Dominus exercituum, & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter, & commorabitur in medio domus eius, & consumet eam, & ligna eius, & lapides eius. Aspergi sulphur optat, vt Dei acerbissimum supplicium innuat. Hac enim ratione horrendum illud exemplum in Sodomam, & Gomorrham editū

Genes. 19. fuit. Narratur enim in Genesi, Dominus pluit super Sodomam, & Gomorrham sulphur, & ignem à Domino de cælo, & subuertit ciuitates has.

16 *Deorsum radices eius siccentur, sursum autem atteratur messis eius.* Id est, radicitus familia, genus, & liberi eius extinguantur, & radicitus ex orbe terrarum conuellantur. Quare frustra impij hæc longissime propagare conantur. Dicente etiam Esaia, Sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit, sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum, vt puluis ascendet. Abiecerūt enim legem Domini exercituum, & eloquium sancti Israel blasphemauerunt. Ex quo illud efficitur, quod sequitur.

Frustra impij genus & familiam suam longissime propagare stu lent.

Esai. 5.

17 *Memoria illius pereat de terra, & nomen eius non celebretur in plateis.*

Id est, nulla inter mortales mentio fiat eius, qui sceleratis, & peruersis modis famæ, & nominis celebritati seruiuit. Sicut etiam ei

Psalm. 108. imprecatur Dauid, In generatione vna deleatur nomen eius, & dispereat de terra memoria eius.

18 *Expellet eum de luce in tenebras, & de vrbe transferet eum.* Subaudi Deus, vel calamitas, aut calamitates, vt congruum suppositum sit verborum Hebræorum, quæ pluralis numeri sunt, אלהים elohim Deus, quod iungitur etiam verbo plurali apud Hebræos. Nihilque aliud hoc versu significari puto, nisi morte mulctabitur. Nam lux in hoc libro appellatur vita, vt, Quare misero data est lux, Et qui conceperi non viderunt lucem, dicitur,

Iob 3. cap. 3. Mors etiam tenebræ nominatur, vt cap. 10. Antequam

Iob 10. vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam, & opertam mortis caligine, terram miseriæ & tenebrarum, vbi vmbra mortis. Quòd vero de vrbe dicit, Hebraice est תבל tebel orbem terræ significans, & ἐκ τῆς οἰκουμένης ab orbe terrarum transferunt Septuaginta interpretes: & in quibusdam vulgatæ editionis exemplis est, De orbe: facileque forte pro orbe irrepsit vrbe. Quomodocunque sit eadem est sententia, quam diximus.

Non

19 *Non erit semen eius, neque progenies in populo suo, neque vlla reliquia in regionibus eius.*
Pro semine, & progenie in Hebræo est, Filij, & nepotes eadem sententia, id est, soboles, progenies, & genus eius extirpetur, & funditus ex hominum communitate exterminetur. Licet ipse illud imaginibus ornare, & multis opibus stabilire conatus sit. Idē etiam significauit Dauid dicens, Fiant nati eius in interitū. Illud neque *Vlla reliquiæ in regionibus eius*, Paraphrasi Septuaginta transferunt ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτοῦ ζήσονται ἕτεροι in rebus eius viuent alij. Et quia in Hebræo pro regionibus eius est במגוריו megurau habitationibus eius. Sicut etiam dixit Dauid, Filij eius eijciantur de habitationibus suis. *Psal.* 108. *Psal.* 108.

20 *In die eius obstupebunt nouissimi, & primos inuadet horror.*
Diem eius vocat casum, & exitium eius, nouissimos appellat eos, qui tunc postremo nati fuerint, primos vero qui primo nati sunt, id est, Iuuenes, & senes, omnes denique homines vehementer formidabunt, cum tantam tantisque modis munitam stirpē, atque familiam tā miserabili ruina extirpari viderint. Id quòd luculenter etiam vaticinatus est Dauid dicens, Deus destruet te in finem: euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicē tuam de terra viuentium. Videbunt iusti, & timebunt, & super eū ridebunt, & dicent, Ecce homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua. *Psalm.* 51.

21 *Hæc sunt ergo tabernacula iniqui, & iste locus eius, qui ignorat Deum.*
Id est, ita agetur cum ædibus iniqui magnifice constructis, & is exitus erit eius, qui Deum cōtemnit. Vel tabernacula posuit pro familia, quam etiam Latini domum vocant, & Castellani *casa*, id est, ita impius cum tota sua familia exterminabitur. Eritque apta totius capitis peroratio, in quo de impio, & eius familia egit. Quæ de toto iniquorum genere Baldad dicens, si deinde velit assumere, Iob iniquum esse, vt concludat ob eam rem in tot calamitates venisse, falsa erit, vt iam diximus assumptio. Animaduertendum etiam est, vt ea, quæ dixit Baldad, certissima habeantur, non semper iniquos homines scelerum suorum pœnas in hac vita luere, immo plerosque vsque ad extremum vitæ diem prosperam fortunam trahere, vt in multis regibus, & principibus sceleratis sæpe compertum est: atque adeo per multos annos genus, stirpem, familiam, & regnum suum latissime propagare, vt his temporibus magno Christianæ Reipub. incommodo ex Othomano-

Quo pacto sit intelligendum sceleratos semper pœnas luere.

manorum improba progenie cognoscitur. Non dubium tamen est, quin vel in hac vel in futura vita, grauissimum sit iniquis hominibus supplicium constitutum.

CAP. XIX.

A *Respondens autem Iob, dixit.*
2 Vsquequo affligitis animam meam, & atteritis me sermonibus?
3 En, decies confunditis me, & non erubescitis opprimentes me.
4 Nempe etsi ignoraui, mecum erit ignorantia mea.
5 At vos contra me erigimini & arguitis me opprobrijs meis.
6 Saltem nunc intelligite, quia Deus non aequo iudicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit.
7 Ecce, clamabo vim patiens, & nemo audiet, vociferabor, & non est qui iudicet.
B *8 Semitam meam circumsepsit, & transire non possum, & in calle meo tenebras posuit.*
9 Spoliauit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo.
10 Destruxit me vndique, & pereo, & quasi euulsae arbori abstulit spem meam.
11 Iratus est contra me furor eius, & sic me habuit quasi hostem suum.
C *12 Simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum meum.*
13 Fratres meos longe fecit à me, & noti mei quasi alieni recesserunt à me.
14 Dereliquerunt me propinqui mei: & qui me nouerant, obliti sunt mei.
15 Inquilini domus meae, & ancillae meae, sicut alienum habuerunt me: & quasi peregrinus fui in oculis eorum.
16 Seruum meum vocaui, & non respondit, ore proprio deprecabar illum.
17 Halitum meum exhorruit vxor mea, et orabam filios vteri mei.
D *18 Stulti quoque despiciebant me: et cum ab eis recessissem, detrahebant mihi.*
19 Abominati sunt me quondam consiliarij mei: et quem maxime diligebam, auersatus est me.
20 Pelli meae, consumptis carnibus, adhaesit os meum, et derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos.

21 *Miseremini mei, miseremini mei saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.*
22 *Quare persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini?*
23 *Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro.*
24 *Stylo ferreo, & plumbi lamina, vel certè sculpantur in silice?*
25 *Scio enim, quòd Redemptor meus viuit & in nouissimo die de terra sur recturus sum.*
26 *Et rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum.*
26 *Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius, reposita est haec spes mea in sinu meo.*
28 *Quare ergo nunc dici is, Persequamur eum, & radicem verbi inueniamus contra eum?*
29 *Fugite ergo à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est & scitote esse iudicium.*

1 *Respondens autem Iob, dixit.*
2 *Vsquequo affligitis animam meam, & atteritis me sermonibus?*

Id est, quibus mihi cõuitium iniuria facitis, & meos grauissimos dolores refricatis. Quod hominum genus vehementer molestum erat Dauidi dicenti, Induantur confusione, & reuerentia, qui maligna loquuntur super me.

3 *En decies confunditis me.*

Numerus finitus pro infinito, id est, sæpe eisdem me sermonibus cõfunditis, sæpe eadem repetentes. Eodem numero finito pro infinito vsus est Ioannes in Apocalypsi, Habebitis tribulationẽ diebus decem, id est, Multis diebus. Et Iacob in Genesi, Immutasti mercedem meam decẽ vicibus, id est sæpe. *Et non erubescitis opprimentes me*, Quod opprimentes dicit Hebraice est תהכרו tacheru, quod verbum hoc tantum loco reperitur, & propterea ignotæ significationis esse videtur: nam varie exponitur. Septuaginta eodem fere modo, quo vulgatus interpretantur ἐπίκεισθε incumbitis in me. Chaldæus autem è נכר alio verbo deductum esse putauit quod cognoscere significat. Nam ita conuertit תשתמודעון tistemodehun cognoscitis, id est, confunditis me, cum meam inculpatam vitam cognoueritis. Quidam Hebræus in commentarijs תלעיגו talhigu subsannabitis. Alij admiramini de me, declarant, alij indurati

Psal 34.
Apoc. 2.
Genes. 3.

durati eritis mihi. Quacunque ratione exponatur, inhumanitatẽ significat amicorum erga Iob.

4 *Nempe & si ignoraui, mecum erit ignorantia mea.*
Id est malo ignorantiæ meæ damnum ferre, quam tam grauibus sermonibus à vobis erudiri, quibus irritatus fortè in tantis malis animum despõdebo, & ad eam desperationem compellar, ex qua longe maius vulnus, quàm ex ignorantia accipiam. Et quidem existimo satius esse ignorare, quam ab imperitis doceri. Nã pro vno, quem tollant errorem, multos alios, & fortè magis perniciosos incutiunt. Vnde narratur de Isocrate eos nullatenus instituere voluisse, qui ab alijs primum fuissent instituti. De huiusmodi magistris Iacobum dixisse puto. Nolite plures magistri fieri fratres mei, Scientes quoniam maius iudicium sumitis. Huic loco Septuaginta viri subiecerũt id, in quo Iob in hac disputatione errasse, & ignoranter fecisse videtur: quod neque in Hebræo, neque in Chaldæo, neque in vulgato interprete est. Summopere vero animaduertendum est, λαλῆσαι ῥῆμα, ὃ οὐκ ἔδει. τὰ δὲ ῥήματά μου πλανᾶται καὶ οὐκ ἐπὶ καιροῦ locutum fuisse verbum, quod minime decet, verba vero mea errant, & non in tempore. Certũ enim est Iob errasse verbis non ita modestis faciendis, cum diceret se cum Deo velle de sua innocentia experiri, id quod ipse vltimo capite fatetur dicens, Insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam; Audi, & ego loquar, interrogabo te, & responde mihi. Quod Septuaginta viros apposuisse duco, vt significarent non adeo hunc errorem grauem fuisse, vt antiquius ei non esse deberet in eo versari, quam amicis integram suam vitam damnantibus, & contumelijs afficientibus assentiri, vt ipse Iob mox dicit.

Satius est ignorare quã ab imperito doceri.

Iacob. 3.

5 *At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobrijs meis.*
Id est mihi in tãta calamitate insultatis, & probare conamini me culpa mea in tanto opprobrio versari. Similem hostium suorum insultationem Dauid pertulisse videtur, cum de illis dicit, Tentauerunt me, subsannauerunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis. Quod *erigimini* dicit, In Hebræo est, תגדילו higdilu, magnificatis, quod quidam interpretantur, Magnificatis errorem, scilicet meum, Sed melius, vt intelligamus, Magnificatis vos ipsos, me vicisse putantes. Quare recte vertit vulgatus *erigimini*, quam sententiam etiam Septuaginta reddiderunt.

Psalm. 43.

6 *Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me.*
Status est causæ suæ, de quo tota cum amicis controuersia erat, id est, Non merito meo tantas mihi pœnas imposuit, Sicut in princi-

pio

pio dixit responsionis suæ, Vtinam appenderentur, peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera, Quasi arena maris, hæc grauior appareret. Et cap. 10. Dicam Deo, Noli me condemnare, indica mihi, cur me ita iudices, Nunquid bonū tibi videtur, si calumnieris me? illud autē *non æquo iudicio afflixerit me*, mitius in Hebræo ponitur, עותני hieuetani peruertit me. Et ita transferunt Septuaginta viri Dominus est ταράξας conturbans, *Flagellis suis me cinxerit*, id est, supplicio constrinxerit *Flagellis suis*, dicit, in Hebræo est מצודו mezudo, quod hoc tantum loco sub hac forma reperitur. Quare variè declaratur, in eandem tamē, quam explicui sententiam. Chaldæus, & Hebræi Rete eius interpretantur sicut מצודה matsuda eiusdem radicis sub alia forma, appositeque in verbum cadit Cinxerit, quod retis potius quam flagelli esse videtur. Septuaginta tamen auctores, non cum. ד, sed cum. ר. nomen legisse videntur facileque vna pro alia irrepsisse poterat. Nā ὀχύρωμα munitionem converterunt à מצור matsor, quod Hebræis munitio est. Sententia verò eadem est, siue Rete, siue Munitionem conuertamus, id est me doloribus, & angustijs ita interclusit, vt subterfugere non possim. Sicut versu. 8. statim dicit. Semitam meā circumsepsit.

Iob. 6.

Iob. 10.

7 *Ecce clamabo vim patiens, & nemo audiet.*

Id est dolore clamare cogor, nemo tamen me respicit, nemo audit, aut auxilium fert. Deus me peruertit, amici calumniantur, atque condemnant, quo igitur me vertam nescio. Quod *vim patiens*, dicit, in Hebræo est חמס chamas iniquitas aut falsitas. Id est, clamabo iniquitate vel falsitate oppressus, vt interpretatur vulgatus, vel vt alij vociferabor iniquitatem, & falsitatem: id est. Iniquitate, & falsitate ab amicis circumuenior, dum culpam in me conferunt, & me criminum accusant, quæ nunquam commisi. Veruntamen illud, Vociferabor, longe aliter reddunt Græci γελάσομαι rideo, quia non per. צ. sed per. ח. litteras, licèt figura dissimiles, prolatione tamen simillimas verbum legisse videntur: verbum autem Hebræum per. ח. significat ridere. Illud autem, Et nemo audit, illi trāsferunt οὐ λαλήσω non loquar. Vulgare enim est verbum Hebræū ענה hana, & loqui, & respondere Hebræis significare, idemque esse nemo audiet, vt vertit vulgatus, & nemo respondebit, *Vociferabor, & non est qui iudicet*, Id est, si quærar iniquo me iudicio opprimi, non est qui iustum mihi reddat iudicium, cum Deus ad quem ab hominibus damnatus prouoco, mihi etiam iratus sit. Ex Deo enim viri sancti hominum temerarijs sententijs, & nefarijs contumelijs vexati æquum iudicium quærunt. Quod quandiu non exercet,

Boni contumelijs affecti ex Deo æquū iudiciū quærunt.

Psal.73. cet,sed inimicos insultare, & potentia in eos valere permittit, sibi iratum & infensum arbitratur. Quocirca dicebat Dauid, Exurge Deus iudica causam tuam, memor esto improperiorum tuorũ eorum, quæ ab insipiente sunt tota die. Causa vero, & improperia Dei sunt, quæ virum sanctum attingunt; cum ipse se Dei patrocinio commiserit, in eoque rationes omnes suas collocauerit. Totius autem huius versus ea est apud Septuaginta auctores sententia, Siue taceam ridens, atque contemnens contumelias quibus afficior, siue clamẽ Dei æquitatem implorans, non est, qui faciat iudicium. Verba verbis aptè etiam respondere iam docuimus.

Improperia viri sancti sunt improperia Dei.

8 *Semitam meam circumsepsit, & transire non possum. & in calle meo tenebras posuit.*

Narrat per aliquot versus, & amplificat calamitates suas, id est, Deus ita me miserijs, & ærumnis obruit, vt emergere, & respirare nõ possim, non est quò confugiã, aut vnde aliquam cõsolationem accipiam, aut leuationem vllam expectem. Simili tropo vsus est

Thren.3. Hieremias dicens, In tenebrosis collocauit me, quasi mortuos sẽpiternos. Circumædificauit aduersum me, vt non egrediar, aggrauauit compedem meum. Conclusit vias meas lapidibus quadratis, semitas meas subuertit. Sequitur autem.

9 *Spoliauit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo.*

Gloriam, & coronam idem hoc loco significare puto, diuitias, for-

Prouer.14. tunas, & splẽdorem domesticum, vt dicit Salomon in Prouerbijs, Corona sapientium diuitiæ eorum. Vel fortè coronam dixit, vt regnum innueret. Satis enim probabile est regẽ fuisse, eius enim

Prouer.17. amici reges, vt diximus in principio, in Tobia vocãtur. Quidam Hebræus in commentarijs dicit, Coronam filios significare: quia dicit Salomon in prouerbijs, Corona senum filij filiorum. Omnia quadrant.

10 *Destruxit me vndique, & pereo, & quasi euulsæ arbori abstulit spem meam.*

Sæpe diximus Iob de sua salute desperasse, quod natura recuperari non posse videbat. id quod hoc versu significat.

11 *Iratus est contra me furor eius, & sic me habuit quasi hostem suum.*

Quod dici non potest, quantum exanimet quantoque dolore cõficiat viros bonos, cum tam immensam Dei potentiam sibi infestam esse videant, & eius à quo opem & auxilium in rerum angu-

Thren.3. stias compulsi sperabant. Ita etiam dixit Hieremias, Tetendit arcum suum, quasi inimicus, firmauit dexteram suam quasi hostis.

12 *Simul venerunt latrones eius & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum.*

Latrones

Latrones vocat, maxima illa pericula, & extrema pene discrimina sibi à Deo illata: vt patet ex versione Grecorum πειρατήρια tentationes vertentium, quæ in illum omni impetu simul incurrentes vndique illum ita obsederũt, vt nihil mali vitare potuerit. Idẽ significauit Dauid dicẽs, Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me, Et Hieremias, Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio. Psal. 87. Thren. 3.

13 *Fratres meos longè fecit à me, & noti mei, quasi alieni recesserunt à me,*

14 *Dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerant obliti sunt mei.*

15 *Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ sicut alienum habuerunt me, & quasi peregrinus fui in oculis eorum.*

Optimè hominum ingenium ob oculos ponit, & qua ratione mortales amicitiam, & beneuolentiam quam frequenter vsurpant, & de qua gloriari solent inter se colant, vt discamus ab hominibus spes omnes nostras abducere, & in Deo ponere, sapienterque Ecclesiasticum dixisse, Non agnoscetur in bonis amicus, in tristitia, & in malitia illius amicus agnitus est. Quia, vt quidam Poeta dicit. Eccli. 12.

Tempore felici multos numerabis amicos.
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Fallax hominum amicitia.

Admodum enim pauci homines virtute, sed omnes ferè vtilitate dirigunt amicitias, ex communicationeq; vtilitatem, vt dicebat Aeschines orator, fiunt inter eos amicitiæ, Ex quo vsu venit illud, quod dicit Ecclesiasticus, Omnis amicus dicit. ego amicitiam colo, sed est, amicus solo nomine amicus, Sodalis amico coniucundabitur in oblectationibus, & in tempore afflictionis aduersarius erit. Aristoteles etiam hac ratione puto ductus dicere solebat ὦ φίλοι φίλοι οὐδεὶς φίλος amici amici nemo amicus. Et ob eã rem Christus merito suos Apostolos amicissimos esse duxit eorum ita constantiã commendans, Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis, Non ita Paulo Apostolo accidit dicenti. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, nõ illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me. Quare ad Dei nos amicitiam conferamus, quia licet áb omnibus alijs perfide deseramur, nobis tamen semper aderit, Ad idem declarandum pertinet, quod sequitur. Eccli. 37. Luc. 22. 2. Timo. 4.

16 *Seruum meum vocaui, & non respondit, ore proprio deprecabar illum.* Facileque intelligitur. Suæ enim potius quam heri, seruiebat vtilitati qua sublata, difficile homines huiusmodi in officio contineas.

17 *Halitum meum exhorruit vxor mea.*

Quod fœtidus forte & graue olens propter morbũ esset. Sed quod exhorruit dicit, in Hebræo est זרה zara. Quod varie explicatur, Chaldæus, & quidam Hebræus in commentarijs alienum declarant ex radice זור zur, id est, Vxor mea me alienum duxit. Hanc forte significationem vulgatus secutus, Exhorruit, cõuertit. Si vero radix sit ipsum זרה zara, quod circuire, & circundare inter alia significat, possumus vertere, Spiritus meus circundedit vxorem meam, id est, Precabatur illam, & vt ad me accederet, obsecrabat. Et propterea Septuaginta transferunt καὶ ἱκέτευον τὴν γυναῖκά μου & supplicabam vxori meæ. Cum viri sit imperare, & vxoris obedire, vt Paulus auctor est, Mulieres viris suis subditæ. Sed in aduersa fortuna ita conturbantur, & confunduntur omnia, vt neque caput sit nec pedes. *Et orabã filios vteri mei.* Locus est obscurus, quoniam quos filios orasse dicemus? cum primo capite narretur omnes eius filios domus ruina perijsse. Quare Græci vertunt προσεκαλούμην δὲ κολακεύων υἱοὺς παλλακίδων μου blandiẽs vero vocabam filios cõcubinarum mearũ. Fas enim erat olim viris plures vxores ducere. Nã plures habuit Abrahã, & Iacob, eratq; lege veterũ permissum, Concubinæ vero vocabãtur inferiores vxores, quæ thori tantum participes erant, non autẽ æqualis mẽsæ, neque eorũ filij hæreditatis. Septuaginta igitur ita hoc & primũ caput cõciliant vt primũ caput de filijs principis vxoris intelligatur, hoc vero de filijs cõcubinarum, quos remansisse putant. In Hebræo tamen est לבני בטני libne betni, quod ita quidam Hebræus explanat, Orabã scilicet, vxorem meam pro filijs suscipiẽdis, id est, orabam, vt mecum rationem haberet ad filios procreãdos, quo accepta restauraretur iactura. Potest etiam facilius exponi, si prius intelligamus articulum ל seruientem datiuo iurantis etiam esse apud Hebræos. Et ita quidam non indocti Hebræi explicant illud Esaiæ. 8. quo loco idẽ est articulus, Ad legem magis, & ad testimonium, Per legem, & per testimonium. Orabam ergo atque precabar vxorem meam per filios, quos habuimus. Alij putant filios vteri vocare eos seruos quos vnicè diligebat, vt dicit Ecclesiasticus, Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eũ tracta. Quoniam in sanguine animæ comparasti illum. Eademque de causa filios vteri eos poterat appellare. Dicit etiam de seruo

Ephes. 5.

Aduersa fortuna omnia conturbat.

Esai 8.

Eccli. 31.

Salomon,

Salomon, Seruus sapiens dominabitur filijs stultis, & inter fratres hæreditatem diuidet. Literis etiam sacris consignatum est quam charus fuerit Abrahamo seruus eius Eliezer, vt filium eum suum vocauerit, & hæredem facere, cum liberis careret putauerit. His igitur omnibus modis hic locus subobscurus illustrari, & declarari potest. *Stulti quoque despiciebant me.* Merito stulti vocantur, qui alium quempiam ea solum de causa despiciunt, quod calamitate sit afflictus cum bonis, & iniquis æque possit accidere, dicente præsertim ecclesiastico, Ne spernas hominem in visu suo. Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius. Septuaginta transferunt *οἱ δ' εἰς τὸν αἰῶνά με ἀπεποιήσαντο*. Ipsi autem in sæculum me abiecerunt. Sententia eadem est, si verba verbis conferamus, difficilior versio est, In Hebræo est עוילים hauilim quod pueros, iniquos, & stultos significat, sublato tamen vtroque ו. & alijs punctis, nam hæc omnia adesse, & abesse possunt, vt de literis quiescentibus, & punctis sæpe diximus sublato igitur vtroque ו. sæculum significat, vt interpretationi Græcorum cohæreat. Vel possumus dicere, ipsi pueros eos referre, quos superiori versu filios vocauerat, & ita relatiuum loco antecedentis Græcos posuisse. *Et quum ab eis recessissem detrahebant mihi.* Hoc etiam stultorum est, & eorum, qui temere non dubitant de absentis dignitate detrahere, Quod valde molestum erat etiam Dauidi, & in malis, & incommodis suis ab eo numeratur, Aduersum me susurrabant omnes inimici mei. In Hebræo ad verbum est, Surgebam, & loquebantur de me. Quod quidam exponunt honorificè pueris iniquis, & stultis assurgebam, & ipsi gratiam referebant detrahentes mihi. Sed melius est Surgere in eam partem accipi, quam accepit vulgatus surgebam (inquam) vt ab eis recederem.

Prouer. 17.

Genes. 15. & 24.

Eccli. 11.

19 *Abominati sunt me quondam consiliarij mei.*

Id est, qui mihi erant à consilijs, & quibus aliquando maxime fidebam. Ecce alia humanæ societatis experientia, & quàm sit infirmum præsidium cognoscemus. Hoc idem expertus est Dauid, qui ait, Amici mei, & proximi mei aduersum me appropinquauerũt, & steterunt. Et qui iuxta me erant de longè steterunt. *Et quem maximè diligebam aduersatus est me.* Ecce alia, quod & accidit Dauidi dicenti, Etenim homo pacis meæ in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. Christus etiam ab Apostolo suo hostibus suis crudelissimis proditus est. Tantis igitur exemplis instituti, illud Ecclesiastici satis prudens esse consilium intelligemus. Ab amicis tuis attende.

Psal. 7.

Psal. 40.

Eccli. 6.

20 *Pelli mea, consumptis carnibus, adhæsit os meum, & derelicta sunt tan tummodo labia circa dentes meos.*

Eandem sententiam, & Hebræus, & interpretes omnes classici expresserunt, Extrema sum macie confectus, diuersa tamen ratione dicendi vnusquisque vsus est. Nam Hebræus si verbum de verbo vertamus ita habet Pelli, & carni meæ adhæsit os meum, & euasi cum cuti dentium meorum, id est, Ea tantum cutis mea non est tabe consumpta, quæ est circa dentes meos. Estque Hebræa phrasis ad maciem summam significandam Os carnibus adhærere, vt cognoscitur ex psalmo 101. A voce gemitus mei adhæsit os meũ carni meæ. Vulgatus autem id clarius reddere volens, intelligens fieri nõ posse, vt cutis adhæreret ossibus, nisi consumpta carne, quæ interiecta est, transtulit *Consumptis carnibus*. Item cutem circa dentes labia esse duxit: & propterea reddit, Derelicta sunt tantummodo labia, &c. Græci vero obscurius hoc totum verterunt. Nam primo aliter, quam Hebræus, & vulgatus versum diuiserunt accẽtum Athna, qui Latinis est colum, non sub Os meum, sed sub Adhæsit collocantes: deinde עצמי hazmi plurale esse voluerunt, quod eisdem consonantibus, alijs tamen punctis, vt hazmai dicamus esse potest. Ita ergo primam versus partem intellexerunt, in pelle, & in carne mea adhæsit, tabes scilicet, vel putredo. Et propterea paraphrasi vertentes traduxere ἐν δέρματί μου ἐσάπησαν αἱ σάρκες μου, in pelle mea putruerunt carnes meæ. Secundam vero versus partem ita intellexerunt, Seruaui ossa mea in dẽtibus meis, id est, Omnia ossa mea consumpta vel putrefacta sunt, præterquam dentes, ita transferentes τὰ δὲ ὀστᾶ μου ἐν ὀδοῦσιν ἴσχεται ossa mea in dentibus habentur, id est, nulla mihi ossa illæsa reliqua sunt, præterquam dentes.

21 *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.*

Idest, me Deus supplicio affecit, est autem boni, & Christiani hominis miserari casum, & calamitatem eius, in quem Deus animaduertit. Contra vero est valde acerbum, & immane, id, in quo suos amicos Iob statim reprehendit, dicens.

22 *Quare persequimini me, sicut Deus, & carnibus meis saturamini?*

Dei enim est pœnis mulctare ac supplicio coercere, quia iudex, & quia pater est; sed cum id officij munus non faciat ad stomachum eius, ingrati sunt vehementer ei, qui in hac re operã ei suam subministrant, quibus, & Dauid mala imprecatur dicens, Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerũ meorum addiderunt. *Carnibus mei saturamini*, ratio est, dicẽdi ad eorum

Psalm. 68.

nimiam

nimiam acerbitatem,& crudelitatem significandam, qui cũ eius dolores consolationibus subleuare deberent, augebant conuicijs. Hanc dicendi rationem ita explicant Septuaginta interpretes ἀπὸ δὲ σαρκῶν μου οὐκ ἐμπίπλασθε, & carnibus meis nõ saturamini.

23 *Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? quis mihi det, vt exarentur in libro.*

24 *Stylo ferreo, vel plumbi lamina, vel certe sculpantur in silice.*

Id est, Nam quod efficere sermonibus vestris conamini, vt me orationis meæ,& meorum dictorum pœniteat, tantum abest, vt aliquid proficiatis, vt potius à vobis irritatus, quòd rem apertissimam negetis, optarem, vt sempiterna eorum relinqueretur memoria,& ne comprimi possent in aliquo libro scriberentur, vel potius in tabulis plumbi, vel silicis stylo ferreo sculperentur. Non enim debet constans, & magnus vir vlla ratione ab optima abduci sententia. Sed hoc loco minime prætereundum censeo, quanta liberalitate,& magnificentia Deus sancto Iob in votis,& optatis occurrit: optabat ipse, vt in silice aut plumbi lamina verba sua scriberentur, ne vlla vnquam delerentur obliuione, at longe meliore ratione id à Deo præstitum fuit. Nam post tot seculorum ætates ita frequenti totius ecclesiæ vsurpatione celebrata sunt, vt eorum memoria semper recentissima fuerit, & omnium seculorum posteritas verborum eius immemor non sit futura.

25 *Scio enim quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum.*

Hic versus cum duobus sequentibus obscure ponitur in Hebræo, & ita in varias totus hic locus trahitur sententias. Quidam totum intelligendum existimant de restitutione ea, qua fuit à Deo in pristinam valetudinem, statum, & dignitatem restitutus, & multis alijs beneficijs auctus, vt in fine huius libri narratur,& hãc ipse resurrectionem suam vocare. Quorum sententia mihi sane non probatur, neque enim cohærere potest cum cæteris eius dictis. Nam sæpe, vt explicuimus, significauit se de sua iam salute desperasse, neque vllam sibi requiem superesse, nisi sepulchrum, vt capite septimo, Desperaui nequaquam vltra iam viuam: parce mihi, nihil enim sunt dies mei. Et capite decimo septimo, Spiritus meus attenuabitur, dies mei breuiabuntur, & solum mihi superest sepulchrum. Et in fine eiusdem capitis, Putredini dixi, Pater meus es, mater mea, & soror mea vermibus. Vbi est ergo nunc præstolatio mea? Cum quibus testimonijs hæc explicatio concordare non potest. Quare non dubito, quin totus locus sit exponendus de illa, quam expectamus, corporum resurrectione, vt

ne, vt à vulgato interprete exponitur. Hac enim se reficiebat spe, sperans tunc sui corporis incommoda perfectè resarcienda; sicut capite decimo quarto dixerat, Constituas mihi tempus in quo recorderis mei: putas ne mortuus homo rursum viuet? cunctis diebus, quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea: vocabis me, & ego respondebo tibi, operi manuum tuarum porriges dexteram. Hac etiam spe Paulus volebat, vt se Thessalonicenses in aduersa fortuna consolarentur, scribens eis, Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quòd Iesus mortuus est, & resurrexit: Ita & Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. Quia igitur per Christum, vt hoc loco Paulus docet incolumes, & multis insignibus gloriæ ornati sancti viri ad vitam reuocabuntur, sanctus Iob vocat Deum redemptorem suum dicens. *Scio quod redemptor meus viuit*. In quo magnopere considerandum est, quo animo sancti viri erga Deum sint, vt eum nunc Iobus redemptorem suum appellet, quem proxime hoc eodem capite hostem suum appellauerat. Ita enim fit, vt viri sancti pœnis affecti, in illius clementia spem suæ salutis ponant, quem aduersum se iratum sentiunt, & ipsius auxilium implorent, à quo se oppugnari intelligunt. Ita Hieremias eodem capite à nobis proxime citato, quo Deum velut inimicum factum esse dixerat, monet dicens, Leua ad eum manus tuas pro anima paruulorum tuorum, &c. Ita Dauid in psalmis sæpe supplicem se ad eum conuertit, cuius in se grauissimas iras experiri dicit. Nunquam enim Deus tanta in aliquem, dum hanc mortalem vitam agit, accenditur ira, vt non latissimum clementiæ locum relinquat. Quod *viuit* dicit, proprium Dei est, vt viuat semperque sit: quod leuat sperantes in eo, & in quo verus Deus à dijs gentium distinguitur: quoniam hi dij mortui sunt, siquidem non possunt opem ferre rogantibus. Sicut dixit Esaias, Pro viuis à mortuis? incommodo eos vrgens, qui ex illis responsa quærebant. Et propterea in sacra scriptura sæpe pij viri iurant dicentes, Viuit Deus, Viuit Dominus. Quod dicit, *Et in nouissimo die de terra surrecturus sum*. Id est, in fine seculorum, quando viuis & mortuis est iudicium redditurus, me à mortuis, & ex sepulchro excitabit, vt sicut ipse viuit, ita ego qui in illo speraui, corpore & animo viuã. Sed Hebræa, si verbum de verbo reddantur, variant, ita enim habent ואחרון על עפר יקום: veaharon hal hapar iacum, & nouissimo super puluerem surget. Varietas autem in eo versatur, quòd verbum *resurrecturus sum*

Iob 14.

Resurrectio ex mortuis.

Thess. 4.

Boni auxiliũ Dei implorant, à quo se oppugnari intelligunt.

Esa. 8.

In Hebræo est tertiæ personæ יקום resurget, illud autē in nouissimo die, in Hebræo est nouissimo tantū, poteſtq; per nominatiuū conuerti. Quare in aliā sententiam à quibusdā hic locus declaratur, id est, nouissimus (Redēptor videlicet meus) super terrā consurget, ideſt, cæteris intereūtibus, ipse perpetuo cōsiſtet, vt ſit explicatio vitæ Dei, cū dixisset, Viuit. Quæ explicatio mihi certe non placet. Nam hic locus *resurrecturus* de ſententia piorum, & doctiſsimorum virorum eſt de reſurrectione, vt diximus, non de reſtitutione Iobi intelligendus. Quòd vero tertiæ perſonæ verbum reſurrecturus ſit apud Hebræos. Primum animaduertendum eſt, primam & tertiam perſonam futuri diſtingui ab Hebræis per א radici appoſita, quod facit primam perſonam, & per י quod facit tertiam. Literæ autem אהוי ecui, quas quieſcentes vocant inter ſe permutantur, vt tradunt Grammatici, & nos hoc libro ſæpe diximus. Quare potuit א eſſe pro י in exemplo interpretis vulgati. Deinde vt verbum tertiæ perſonæ ſit, de eius non liquet ſuppoſito, neque poſſunt vllo modo illi probare Nouiſsimū, aut Redemptorem eſſe ſuppoſitum. Nam Chaldæus doctiſsime quidē פרקנה purcane *redemptionem* eius verbi ſuppoſitum eſſe ſenſit, & illud אחרון aharon Poſt hæc interpretatus eſt, על עפר hal hafar vero, Super terram, quod vulgatus è terra ille עלי halai Super me paraphraſi reddit, alludens ad puluerem ex quo homo factus fuit, vt eſt in Geneſi, & in quem poſt mortem redibit, & ex quo rurſus per reſurrectionem reſtituendus eſt. Ita ergo Chaldæus hoc traducit, & poſt hæc redemptio eius conſurget ſuper me, Id eſt, Poſtquā hæc mihi calamitas vitam abſtulerit, ipſe me à mortuis excitando reſtituet, vt hæc illa ſit immutatio, quam capite decimoquarto ſe deſiderare dicebat. Habet ergo verſio Chaldæa eandem, quam vulgata noſtra ſententiam. Septuaginta vero interpretes aperte locum de reſurrectione intelligunt. Nam ita conuertunt οἶδα ἐγὼ ὅτι ἀέναός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γῆς ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀναντλοῦν ταῦτα. ſcio, quòd æternus ſit à quo ſoluendus ſum, & à quo excitanda eſt pellis mea, quæ tolerat hæc. Sequitur autem.

26 *Et rurſum circundabor pelle mea.*

Pars pro toto, pellis pro corpore, id eſt, Poſtquam animam efflauero, rurſum ad corpus redibo. Quod vero Circundari dicit Paulus dixit, Induere, Corinthijs ſcribens, Oportet corruptibile hoc induere in corruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Sed in Hebræo id obſcure traditur, difficileque poſſe nonnulli putant editionem Latinam ad Hebræa verba ac- 1. *Cor.* 15.

commodari. Difficultas autem posita est in verbo, *Circundabor*, cui in Hebræo respondet נקפו nicephu, quod est numeri pluralis, & actiuum verbum, vt placet Hebræis à verbo נקף nacaph, quod frangere, & conterere est, & ita locum explicant ex Hebræoque conuertendum existimant, Et præter pellem meam contriuerunt hoc, id est, Vermes, vel morbi, aut dolores mei non solum pellem, sed etiam ossa & carnem attriuerunt. Quod totum vel contemnens, vel quia illud (vt dicunt) manu indicabat, illo pro nomine demonstrante זאת zot significauit. Sed aptior est vulgata versio facileque potest ad Hebræa verba accommodari, sic vt verbum נקפו nicephu non sit à נקף nacaph, sed à יקף iacaph, vel קוף cuph quæ sunt circundare, vel circuire, sitque in voce passiua. Quod si ו vtrumque verbum requirit, diximus sæpe iam deesse posse, quòd sit litera quiescens. Tunc ad verbum ita locus reddi poterit, Et rursum pelle mea hac circundabuntur, subaudi, ossa mea vel artus mei. Quæ sententia nihil differt ab ea, quam reddidit vulgatus interpres, quæ placuit etiam Chaldæo interpreti. Nam hanc huius loci paraphrasim edidit ומן בתר דאתפ משכי תהא דא vmin batar deitaph misci tehe da. Et postquam inflata fuerit pellis mea, erit hoc. Inflabitur autem pellis, cum artus, & ossa totumque corpus (vt exposuit vulgatus) circundederit. Septuaginta vero interpretes liberiori illa paraphrasi, quam diximus, vsi sunt, Pellis mea, quæ tolerat hæc. In qua reddenda verbum נקף nacaph Contriuit, spectasse videntur, intelligentes pellem meam, quam hoc modo morbi attriuerunt. Et propterea, Quæ tolerat hæc, conuerterunt. *Et in carne mea videbo Deum*. Id est, Postquam à mortuis excitatus fuero, & carne indutus ac circundatus mea videbo Deum, quod nulli mortalem vitam agenti, contingere potest, dicente Deo, Non videbit me homo, & viuet. Sed qui, Et contriuerunt verbum נקפו
Exod. 33.
nicephu interpretati sunt, ita hoc explicant, Ex hac mea carne contrita videbo Deum, Id est, Facile cognoscere possum hæc vulnera mihi à Deo inflicta fuisse. Quam explicationem Septuaginta secuti fuisse videntur, quòd illam (vt diximus) verbi significationem spectarunt. Ita enim hunc locum transferunt *παρὰ γὰρ κυρίου ταῦτά μοι συνετελέσθη*. Hæc enim à Domino mihi confecta sunt. Chaldæus tamen eodem modo quo vulgatus hunc locum traducit, quia etiam eandem, quam ipse verbi נקפו nicephu significationem secutus est.

Quem

27 *Quem visurus sum ego ipse, & non alius, & oculi mei conspecturi sunt.*

Consolatur se illius diei memoria, quo Deum æquissimum innocentiæ suæ iudicem videbit, & propterea tam expressam illius exspectationis mentionem facit. Quod dicit, *Quem visurus sum ego ipse*, in Hebræo ad verbum est, Quem ego videbo mihi, id est, commodo meo, quia mihi aderit, meque à temerarijs hominum iudicijs vindicabit, Septuaginta tamen interpretes ita conuertunt ἃ ἐγὼ ἐμαυτῷ συνεπίσταμαι ἃ ὀφθαλμός μου ἑώρακε καὶ οὐκ ἄλλος, quæ ego cognoui, & oculus meus vidit, & non alius, id est, Intellexi Dei summa potentia tantam mihi cladem fuisse conflatam, sicut de se afflicto dixit Dauid, Hæc mutatio dexteræ excelsi, Vtranque expositionem Hebræa capiunt. *Reposita est spes mea in sinu meo.* Id est, Cæteris rebus meis amissis, hæc spes mihi reliqua est, quâ me in tantis malis sustento. Hanc spem fecisse puto, vt vellet Iob verba sua in silice (vt dixit) sculpi, ne vnquam expungerentur, quousque in æquum venirent iudicium. Sed Hebræa longe diuersa esse videntur. Nam sic habent si verbum de verbo vertamus, Consumpti sunt renes mei in sinu meo. Et ita vertit Chaldæus, & Hebræi interpretantur, & verba singula, & totam sententiam, id est, nunc vero me contumeliæ vestræ discruciant, & acriter torquent. Sicut eadem phrasi dixit Dauid, Quoniam inflammatum est cor meum, & renes mei commutati sunt, & ego ad nihilum redactus sum, Quo loco pro renibus idem quod hic in Hebræo ponitur verbum, כליות celaiot, vt ex vulgati sententia renes hic possimus explicare. Sed animaduertendum est, hoc nomen ab Hebræis duci ex verbo כלה cala, quod præter alia desiderare significat, itaque renes Hebræi quasi desideria vocant, quòd in renibus (inquiunt) vis est desiderij coitus. Vulgatus ergo interpres proprie nomen intelligendum putauit, & ex ea significatione enunciationem ita explicasse videtur, Perfecta sunt omnia desideria mea in ea spe vertuntur, quam habeo videndi redemptorem meum. Quæ sententia in illis verbis est, Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Eodem etiam modo locum hunc Septuaginta intellexisse videntur, nam ita conuerterunt πάντα δέ μοι συντετέλεσται ἐν κόλπῳ omnia mihi in sinu consummata sunt. Id est, Mihi certum, & exploratum est in has omnes miserias me Deum impulisse, vel omnia mea desideria in eo cõsummata sunt, vt Deus excitet pellem meam.

Psal.76.

Psal.72.

28 *Quare ergo dicitis? persequamur eum.*

Redit ac propositum, vnde digressus est. Dixerat enim amicis. Quare persequimini me, sicut Deus? Cum vero nunc ait, *quare dicitis*, deliberationem, & decretum illorum in eo persequendo significat, quod erat longe deterius, & iniquius, quàm si forte, & temere cum eo contenderent. Erat etiam graue peccatum, quòd non vt veritatem defenderent aut exquirerent, sed vt lobo infesti essent, cum eo disputationem instituerant. Simileque hoc consilium est eius, quod narratur in sapientia viros improbos suscepisse dicentes, Et cogitantes apud se non recte, opprimamus pauperem, & iustum. Ac recte eos increpat, *Quare* dicens, cum frustra, & sine causa huiusmodi consilium inierint. Sicut etiam traditur in prouerbijs, Si dixerint abscondamus tendiculas contra insontem frustra. *Et radicem verbi inueniamus in eo*, Optime impiorum consilium in viro pio circunueniendo declarat. Vt quoniam in eius inculpata vita quid accusent, aut reprehendāt, non inueniunt, ad eius verba exploranda conuertantur, in quibus facilior est calumnia: quòd in diuersas sententias eadem verba interpretari possimus. Et ita in Sapientia vbi impiorum de pijs hominibus opprimendis consilium narratur, illorum nomine dicitur, Videamus si sermones illius veri sint. De sacerdotibus etiam, & scribis hostibus Christi scribitur à Luca, Miserunt insidiatores, qui se iustos simularent, vt caperent eum in sermone. Et dum falsa aduersus eum testimonia quærerent, vt illum merito cæde indignissima mulctare viderentur, ad verborum calumnias confugerunt: sermones eius in aliam longe diuersam partem accipientes. Hic dixit (dicebant) possum destruere templum Dei, & in tribus diebus reædificare illud. Iniquorum ergo hominum amici Iob rationem ineuntes dicebant, Radicem verbi inueniamus in eo. Sed quod *inueniamus*, dicit, in Hebræo est נמצא nimtsa, quod potest etiam passiuum præteritum esse, & ita Hebræi interpretantur inuenta est. Illud autem *in eo* in Hebræo est בי bi in me, ita igitur totum locum declarant, Radix verbi inuenta est in me, Id est, Me persequi non debetis, cum certissimis firmissimisque fundamentis verba mea nitantur, hoc est, Certissima resurrectionis spe recreatus, cupio mortalem vitam ærumnis plenam deserere. Quæ interpretatio licet non sit inepta, non est tamen aptior, quàm ea, quæ à vulgato reddita est. Nam נמצא nimtsa prima persona etiam est futuri pluralis. Quòd vero nunc Hebræa בי bi in me habent, diximus iam hoc libro, & pluribus in Zacharia nostro. c. 5. de sententia diui Hieronymi

Sap. 2.

Prou. 1.

Sap. 2.

Luc. 20.

In verbis hominis pij quærunt impij occasionē perdendi illum.

Matt. 26.

nymi ו & ו literas esse valde similes, quòd non figura, sed magnitudine differant, ex quo accidit, vt vna pro alia facile in libris sacris obrepat. Cum ו autem significat *in eo*, & ita etiam Chaldæus legebat, nam *in eo* vertit, & *inueniamus*, sicut vulgatus Latinus. Eodem etiam modo Septuaginta conuertunt καὶ ῥίζαν λόγου εὑρήσομεν ἐν αὐτῷ, & radicem sermonis inueniemus in eo. Cum ergo tres tam locupletes interpretes eodem modo legerint, satis probabile est non magis germanam illam, quam hanc, quæ nunc in manibus habetur fuisse lectionem. Sed variant Septuaginta auctores. Nam illam primam huius versus partem. *Quare dicitis persequamur eum*, ita conuertunt εἰ δὲ καὶ ἐρεῖτε τί ἐροῦμεν ἐναντίον αὐτοῦ; si autem dicitis quid coram eo dicemus? Quare genus persecutionis mihi explicasse videntur, quæ in verbis, & acerbis reprehensionibus erat.

29. *Fugite ergo à facie gladij, quoniam vltor iniquitatum gladius est.* Gladius per synedocham supplicium est, id est, Cauete supplicium Dei, quo iniquitates vlcisci solet. In Hebræo est, Ira iniquitatum gladius est, id est, Simul atque Deus irascitur iniquitatibus, eas punit. Alij vere homines non semper iram suam expromere possunt: Deus autem cum sit omnipotens, simul atque irascitur, iram expromit, pœnas repetens. Ita in sacra scriptura ira Dei ab eius supplicio non distinguitur, neque vnquam iratus esse dicitur, nisi quando supplicio afficit. Quocirca dicit Dauid, Deus iudex iustus fortis, & patiens, nunquid irascitur per singulos dies? quasi diceret, Non; quia patiens, & fortis est, cum enim per singulos dies ægreferat homines iniquos, quoniam tamen eos non punit, irasci per singulos dies non dicitur. Nisi tamen frugifiant, irascetur, id est, puniet: & propterea Dauid loco, Puniet, Irascetur, posuit, quod idem esse putauit, id quod ipse declarat adiungens, nisi conuersi fueritis gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis. Chaldæus, vt hanc Hebræam dicendi rationem declaret, ita hoc loco conuertit. Quia cum irascitur iniquitatibus Deus, adducit occidentes gladio. Sequitur autem, *& scitote esse iudicium*. Id est, esse, qui de mihi factis iniurijs querat, & sententiam ferat, & reum supplicio afficiat. Quod nescire videntur iniqui, cum tam temere, & effrænate suas libidines expleant: ad eas vero continendas iuuenem monet Salomon, vt in huius rei memoriam redeat dicens, Ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum, & scito, quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Huius etiam rei memoria bonos viros iniurijs, & contumelijs affectos vehementer consolatur. Sicut Christus significauit, cum graui accepta con-

Ira Dei ab eius supplicio non distinguitur.

Iudiciũ Dei bonos vehementer consolatur, quod nescire vidẽtur iniqui.

Eccle. 11.

tumelia inuidis,& maleuolis suis respondit, Ego gloriam meam non quæro,est qui quærat, & iudicet.

CAP. XX.

Respondens autem Sophar Naamathites,dixit.
A 2 *Idcirco cogitationes meæ variæ succedunt sibi, & mens in diuersa rapitur.*
3 *Doctrinam, qua me arguis audiam, & spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi.*
4 *Hoc scio à principio,ex quo positus est homo super terram.*
5 *Quòd laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti.*
6 *Si ascenderit vsque ad cælum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit.*
7 *Quasi sterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent, Vbi est?*
B 8 *Velut somnium auolans non inuenietur, transiet sicut visio nocturna.*
9 *Oculus qui eum viderat non videbit: neque vltra intuebitur eum locus suus.*
10 *Filij eius atterentur egestate, & manus illius reddent ei dolorem suum.*
11 *Ossa eius implebuntur vitijs adolescentiæ eius, & cum eo in puluere dormient.*
12 *Cum enim dulce fuerit in ore eius malum, abscondet illud sub lingua sua.*
13 *Parcet illi, & non derelinquet illud, & celabit in gutture suo.*
14 *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.*
C 15 *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.*
16 *Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ.*
17 *Non videat riuulos fluminis, torrentes mellis, & butyri.*
18 *Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur: iuxta multitudinem adinuentionum suarum, sic & sustinebit.*
19 *Quoniam confringens nudauit pauperes: domum rapuit, & non ædificauit eum.*
20 *Nec est satiatus venter eius: & cum habuerit quæ concupierat, possidere non poterit.*

Non

21 *Non remansit de cibo eius, & propterea nihil permanebit de bonis eius.*
22 *Cum satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, & omnis dolor irruet super eum.*
23 *Vtinam impleatur venter eius, vt emittat in eum iram furoris sui, & pluat super illum bellum suum.*
24 *Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum.*
25 *Eductus, & egrediens de vagina sua, & fulgurans in amaritudine sua: vadent, & venient super eum horribiles.* D
26 *Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis eius: deuorabit eum ignis, qui non succenditur, affligetur relictus in tabernaculo suo.*
27 *Reuelabunt cæli iniquitatem eius, et terra consurget aduersus eum.*
28 *Apertum erit germen domus illius, detrahetur in die furoris Dei.*
29 *Hæc est pars hominis impij à Deo, et hæreditas verborum eius à Domino.*

1 *Respondens autem Sophar Naamathites dixit.*
2 *Idcirco cogitationes meæ variæ succedunt sibi.*

Id est variæ res mihi succurrunt, In Hebræo id obscurius dicitur, propterea cogitationes meæ ישיבוני iesibuni, quod possumus interpretari. Respondēt mihi, vt interpretatur Chaldæus, quem noster interpres, secutus fuisse videtur, vel Retrahunt me, & sententiam mutare cogunt: quam interpretationem Græci auctores secuti sunt. Nam hanc paraphrasim loci huius reddiderunt οὐχ οὕτως ὑπελάμβανον ἀντερεῖν σε ταῦτα. Non existimaram te hæc sic contra dicere. Quæ dixisse mihi videtur Sophar, quod Iob tam confidenter optaret, vt sermones sui, quos ipsi refutauerant, perpetuis literis consignarentur: quod eos tam acriter reprehenderet, & in se acerbos fuisse diceret, quod eos Dei supplicium manere minaretur, ac denique quod eos contumeliosius, & tanquam iniquos homines tractaret. Nec enim mihi placet, quod tradit Autor Bibliæ Roberti Stephani, hoc capite respondere Sophar ijs, quæ Iob capite duodecimo de pace, & prosperitate dixerat improborum. Nam toto illo capite, ne verbum quidem de hac re fecit, sed id capite sequēti persequitur, vt refellat, quæ hoc capite dicit Sophar. Sequitur eodem versu. ***Et mens in diuersa rapitur***, Id est, cum variæ res mihi in mentem veniant, nescio vnde initium dicendi sumam.

In

In Hebræo est propterea חושׁי husibi, quod variè potest exponi nam חושׁ hus est festinare,& ita Tugurina vertit, In me festinatio existit. Quam interpretationem vulgatus secutus fuisse videtur illo modo transferens, sic enim mentis festinatio aptè declaratur, חושׁ hus significat etiam sensum vnde חמש חושים hames husim dicunt Hebræi quinque sensus. Quare vertere possumus, Sensus in me est, Potestque vel ad sequentem versum referri, vt quidam volunt, id est, Sensus in me est eius contumeliæ, quam iacis in nos, vel potest ad superiorem versus partem referri iuxta interpretationem Septuaginta virorum. Id est, Cogitationes meæ retrahūt me, faciunt tamen propterea, vt cognoscam sensum in me esse, id est, rectè sentire me non esse scientia te inferiorem. Quæ explicatio Septuaginta auctoribus probatur, nam ita hoc interpretātur καὶ οὐχὶ συνίετε μᾶλλον ἢ ἐγώ neque magis quam ego scitis,

3 *Doctrinam, qua me arguis audiam.*
In Hebræo acriora verba ponuntur. Doctrinam, vel reprehensionem ignominiæ meæ, id est, qua me grauiter increpās afficis ignominia. Et ita Græci traducunt παιδείαν ἐντροπῆς μου doctrinam confusionis meæ. *Et spiritus intelligentiæ meæ respondebit mibi*. Id est, pro me, hoc est ex ea scientia,& intelligentia, qua imbutus sum cognosco iniuria me à te ignominiosè tractari, quocirca ipsa me ad respondendum excitat, multa de quibus differam mihi suppeditās.

4 *Hoc scio à principio, ex quo positus est homo super terram.*

5 *Quod laus impiorum breuis sit, et gaudium hypocritæ ad instar puncti.*
Identidem eodem reuoluuntur amici Iob differentes de toto impiorum genere, deque pœnis à Deo illis constitutis. Ita hoc loco dicit Sophar, quòd licèt impij (hos enim intelligit cum hypocritam dicit, nam est in Hebræo חנף haneph) licet inquam impij felices habeantur, rebusque secundis floreant,& in oculis vulgi sint, tamen omnem illorum gloriam esse extinguendam. Sicut dixit Dauid, Inimici vero Domini mox, vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient. Et in Sapientia ipsi impij ita de sua felicitate pristina loquuntur. Transierunt omnia illa tanquam vmbra,& tanquam nuntius præcurrens. Vt autem id intelligamus, minimè improborum gloriam metiri debemus huius vitæ exiguo tempore, quod nobis natura ad viuendum dedit; tam parua enim mensura rem tantam minimè comprehendemus. Multi enim iniqui tyranni toto suæ vitæ tempore rerum potiti sunt,& gloria magna circumfluxerunt. Sed mentem oportet in illam æternitatem traducere, quæ nulla mensura circunscribi potest. Quam sibi proponens Dauid dixit, Mille anni ante oculos

Psalm. 36.

Sapien. 5.

Qua mensura sit metienda prosperitas impiorū, vt quam breuis sit appareat.

Psal. 89.

los tuos tanquam dies externa, quæ præterijt. Quod difficile mortales rudes æternitatis, breue tantum vitæ tempus experti cognoscunt, ac sibi persuadent. Et propterea forte Græci hunc versum interpretantes nihil de breuitate gloriæ impiorum dixerunt. Sed tantum impiorum lætitiam tristi casu, gaudium perditione esse terminandum.

6 *Si ascenderit vsque ad cælum superbia eius, et caput eius nubes tetigerit.*

7 *Quasi sterquilinum in fine perdetur, et qui eum viderant, dicent Vbi est?*

Ad idem hæc pertinent, & significant nullam vel summã gloriam & immensas opes securos à misera ruina homines nequam reddere posse. Immò quò magis vigent, & in cælo sunt, eo casu grauiori ruunt, vt auctor est Dauid dicens, Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut Cedros Libani. Transiui, & ecce non erat, quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Et alio psalmo, Veruntamẽ propter dolos posuisti eis: deiecisti eos, dum alleuarentur, ita verò Septuaginta viri superbiam hominis iniqui describunt ἐὰν ἀναβῇ εἰς οὐρανὸν αὐτοῦ τὰ δῶρα, ἡ δὲ θυσία αὐτοῦ νεφῶν ἅψηται, si oblationes eius in cælum conscenderint, & sacrificium eius nubes attigerit. Quod est maxime notandum, id est, si Deus ei in precibus, & votis semper occurrat, omniaque ei pro voluntate concedat, transferitque, vt ait, Dauid in affectum cordis. *Psal.36.* *Psal.72.*

8 *Velut somnium auolans non inuenietur, transiet sicut visio nocturna.*

9 *Oculus qui eum viderat non videbit: neque vltra intuebitur eum locus suus.*

Eiusdem rei amplificatio est. Quod etiam dixit Dauid, Quomodo facti sunt in desolationem? Subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Velut somnium surgentium Domine, in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges.

10 *Filij eius atterentur egestate.*

Id est, valde egeni erunt, quæ sententia varijs modis ab interpretibus redditur propter verbũ ירצו ieratsu. Nam Chaldæus, & quidam Hebræi volunt duci à רצה ratsa placauit, voluit, & ita explicant, Filij eius placabunt pauperes, id est, Adeo egeni erũt, vt gratiam, vel pauperum sequantur, vt aliquod ex eis beneficium obtineant, quod summæ est egestatis indicium, vt egeniores egenis, & viliores vilibus sint. Alij opinantur, idem futurum à verbo deriuari רצץ ratsats contriuit. Quod probauit vulgatus interpres illo modo explicans, & Græci auctores ita vertentes τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ὀλέσαιαν ἥττονες, filios eios perdãt tenuiores, id est, adeo infirmi, & egeni sint, *Quantam suis filiis iniqui perniciẽ afferant.*

ni sint, vt vel tennioribus hominibus nō possint resistere, quæ ver-
sio aptior verbis Hebræis esse videtur. Denique quacunque ratio
ne exponantur Hebræa verba eam, quam vulgatus posuit, habent
sententiam, Filios perditorum hominum in egestate propter ino
piam futuros. Vt verum appareat illud, quod de eisdem dicit Da-
Psalm. 38. uid, Thesaurizat, & ignorat, cui congregabit ea. Est enim Deus ze
Exod. 20. lotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartā
generationem eorum, qui oderunt. Quare pater vitijs inquina-
tus maiorem filijs perniciem affert, quàm mille hostes. *Et manus
eius reddent ei dolorem suum*. Dolorem hic actionem significare in-
telligendnm est, hoc est dolorem, quem attulit alijs, id est, Pœnas
persoluet eius vis, quam intulit, & iniuriarum, quas infirmis, &
pauperibus hominibus fecit. In Hebræo est תשבנה tabesna red-
dent à שוב sub reddere. Sed Septuaginta à שביב à sebib scintilla,
vel flamma, verbum hoc duxisse videntur, ita vertentes *αἱ χεῖρες
αὐτοῦ πυρσεύσουσιν ὀδύνας* manus eius exurant dolores, quæ versio ob-
scura est, cum manus in nominatiuo, dolores in accusatiuo Græ-
ce ponātur. Significare tamen voluisse puto idem, quòd vulgatus,
Grauissimas iniuriarum pœnas pendent, quas pœnas ipsi sibi cō-
sciscunt peccatis suis. Vel causæ redditio est, cur filij eius atteren
tur egestate, quia patris manus alijs attulerunt dolores. Hoc de-
nique illud est, quod minatur Esaias, Væ impio in malum retribu
Esai. 3. tio enim manuum fiet ei.

11 *Ossa eius implebuntur vitijs adolescentiæ eius, & cum eo in puluere
dormient.*

Non assentior quibusdam, ita hunc locum exponentibus, Ossa il-
la, in quibus tanta erat vis, mortua aridaque iacebunt in sepul-
Peccata post mortem sequuntur iniquos. cro. Nam id cunctis etiam eueniet hominibus, hoc enim incom-
modum sequitur per se vique sua naturam potius quàm vitia, de
quorum hic pœnis agitur. Sed grauius quiddam, & detrimento-
sius hac ratione dicendi significari puto, quæ similis eius est, quā
Apoc. 14. de bonis viris Ioannes in Apocalypsi dixit, Beati mortui, qui in
Domino moriuntur. Opera enim illorum sequuntur illos. Sicut
autem officia sua pios viros mortuos sequuntur, quod magnam
post mortem illorum mercedem à Deo consequuntur: ita ossa im
proborum hominum implentur vitijs adolescentiæ suæ, & cum
eis in puluere dormiūt, quòd magnas apud inferos scelerum suo-
rum pœnas pendant. Sicut de quodam diuite narratur apud Lu-
Luc. 22. cam, Quod sepultus est in inferno, & magno ibi supplicio propter
scelera sua constringebatur. Idque hoc loco apertè doceri arbi-
tror. Quod dicit *vitijs adolescentiæ suæ*, optime declarat nomen He-
bræum

bræum עלמו halumau, quod quidam abſcondita ſua interpretantur. Sed nomen עלומים halumim ſingulari carens proprie pueritias, vt ita dicam, ſignificat. Septuaginta verterunt, Oſſa eius impleta ſunt νεότητος αὐτοῦ adoleſcentia eius, idem, ſed obſcurius, quod vulgatus ſignificantes.

12 *Cum enim dulce fuerit in ore eius malum, abſcondet illud ſub lingua ſua.*

13 *Parcet illi, & non derelinquet illud, & celabit in gutture ſuo.*

Deſcribit hominem profligatiſsimum, & ad omne ſcelus proiectiſsimum, qui peccandi conſuetudine ita vitijs cumulatus eſt, vt nihil illum conſcientia pũgat, aut Dei, officij ve cura remordeat, ſed vehementer flagitijs, & peccatis delectetur. De quo dicit Salomon in prouerbijs, Qui lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus peſsimis. Quorum viæ peruerſæ ſunt, & infames greſſus eorum. Cum dicit, *Abſcondet illud*, &c. *Et celabit in gutture ſuo.* Alludit ad rationem agendi eius, qui fruſtum, aut bolum ſibi iucundiſsimum non deglutit, ſed quo magis delectetur, in ore verſat, linguaque in qua vis guſtatus poſita eſt, voluit atque reuoluit; vt ita declaret, quam iucundum ſcelus ſit quibuſdam ſceleratiſsimis hominibus. Huius rei exempla multa traduntur in hiſtorijs Sardanapali, Neronis, Eliogobali, & aliorum immanium hominum. *Prou. 2.* Quibuſdam iniquis quam dulcia ſunt peccata.

14 *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aſpidum intrinſecus.*

Aſpidis venenum dicitur eſſe amariſsimum, ita vt hac potiſsimũ de cauſa mortiferum ſit. Panem autem vocat Hebræa dicendi ratione, qua quicunque cibus panis vocatur, cibum illum, quo, vt ſuperiore verſu dixit, adeo delectatur, vt illud ſub lingua contineret, id eſt peccatum. Peccatum igitur, quod fuit illi iucundiſsimum, *vertetur in fel aſpidum.* Id eſt, erit ei amariſsimum, & horribile, ſero tamen, cum pœnis quas pro illo meruit, afficiatur. Quod etiam docuit ſapiens in prouerbijs dicens, Suauis eſt homini panis mendacij, poſtea os eius implebitur calculo. Et in Apocalypſi traditur, Quantum glorificauit ſe. & in delicijs fuit tantum date illi tormentum. & luctum. *Prou. 20.* *Apoca. 18.*

15 *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet illas Dominus.*

Id eſt, cum morte fuerit abſumptus miſſas faciet diuitias, quas comparauerat, neque illi in tormentis vllo modo ſubuenient. Sicut canebat Dauid, Quoniam cum interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius. Et diuiti cuidam reſponſum eſt, vt narrat Chriſtus apud Lucam, Stulte hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem paraſti cuius erunt. Quas pœnas pendet iniquus homo. *Pſal. 36.* *Luc. 12.*

16 *Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ.*
Aspides, viperæ, & aliæ serpētes, quæ morsu veneno inficiunt, constat id in capite reconditum habere, Nam est eorum saliuū, quod lingua in id vulneris iniiciunt, quod dentibus imponunt. Propterea ergo dicit caput aspidum suget, &c. id est, amarissimum hauriet venenum, quo panis eius iucundissimus, vt dixit, in fel conuertamur. Id est grauissimo supplicio scelus eius vindicabitur est enim eiusdem sententiæ alijs verbis repetitio.
17 *Non videat riuulos fluminis, torrentes mellis, & butiri.*
Riuulos, flumina, & torrentes rerum copiam, & affluentiam significant: mel & butirum, res quasque iucundissimas. Dupliciter autem hic locus explicatur, quidam de bonis diuinis, id intelligendum existimant, hoc est de gratia & gloria Dei, quæ melle, butiroque iucundiora & suauiora sunt, quibus tamen bonis iniquus homo priuabitur. Quam expositionem multis persequitur Titelmanus in commētarijs, multaque affert sacræ scripturæ loca, quibus fluminis, & torrentis methaphora huiusmodi copia, & suauitas bonorum declaratur. Sed non satis est similium translationū in scriptura explicanda, sed etiam contextus rationem ducere. Potest antem ita hæc expositio contexi, vt qnoniam duplici pœnarum genere ex Theologorum sententia iniqui homines mulctandi sunt, vno, quo in æternum agentur cruciatum, altero, quo amicitiæ Dei, & beatæ eius vitæ expertes fient: cæteris versibus egit de primo genere, hoc versu agit de altero, Alij autem rectius contexi putant, si riui, & flumina mellis, & butiri huius vitæ delicias significent, quorum magnam copiam iniquis, & peruersis studijs sibi parauerat, vt ex Neronibus, & ex Eliogabalis, & Sardanapalis cognosci potest: quæ adeo dulces ei & suaues erant, vt illas absconderet, vt dixit sub lingua sua. Et propterea ex eius sententia cum suauitate mellis, & butiri merito comparantur, quibus tamen non fruetur. Nam verterūt in fel aspidum intrinsecus, vt dixerat. In eadem ergo persistens sententia hoc versu maiori amplicatione, vt hoc libro fieri solet, dicit, *Non videat riuulos fluminis, torrentes mellis, & butyri.* Hos riuulos se inuenisse putabat di-
Luc. 12. ues ille, qui secum (vt in Luca narratur) cogitabat dicens, Anima mea habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, & bibe & epulare. Quos tamen vt statim narratnr non vidit. Quæ expositio non reijcienda mihi videtur; licèt Titelmannus indoctè, cæterū doctus vir, nimis Iudaizantium esse dicat, Nō
Iudaizare quid sit. enim Iudaizare putandus est, qui nullū asserit Iudæorum dogma, qui nihil, quod Catholicæ religioni repugnet affirmat, Quid vero in

rò in hac expositione est, quod ad Iudæorum doctrinā pertineat, aut quod Christianæ disciplinæ contrarium sit? Nonne verum est quod hac expositione traditur? Nonne, vel hoc capite repetitum? Nunquid veritas, nunquid ipsius scripturæ effatum doctrinam sapere Iudæorum, aut à Catholica religione alienum existimādum est? At (dicit) priori illa explicatione sacræ religionis nostræ doctrina de perpetuo improbornm cruciatu confirmatur. Perinde quasi non multis alijs locis facilius, & clarius confirmari posit. Præsertim quòd altera etiam explicatione, si recte intelligatur, hoc idem etiam traditur. Sed hoc docti viri testimonium propterea mihi magis stomachum mouit, quod his temporibus quidam indocti, & temerarij homines leuiter statim eos Iudaizare clamant, qui non omnia in sacra scriptura exponenda ad sensus anagogicos referāt, vel qui facilem, & planam alicuius Hebræi interpretationem sequantur. Quorum inepti clamores adeo formidabiles fuere multis sacrarum litterarum studiosis hominibus, vt eos ab hoc honestissimo, & sanctissimo studio vehementer deterrerent: docti verò homines in sacris literis vix tutò se versari posse putarent. Quorum propterea stultos clamores deberent Ecclesiæ magistratus reprimere, quòd impij, quod temerarij, quod sacrarum litterarum studijs infesti, quòd pijs hominibus valde contumeliosi sint. Neque æquo animo pati, vt catholici viri Iudaizare dicantur, dum nihil tradunt, quod à pia, & Catholica dissentiat disciplina, sed in vera semper hæreant doctrina; licèt illam vel ex Hebræorum, vel ex gentilium libris hauserint. Sequitur autem. Ii, qui iudaizare stulte clamēt quanto detrimento sacrarum literarum studiosis fuerint

18 *Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur.*

Id est, pœnas persoluet scelerum omnium, quæ fecit, neque tamen finem faciet soluendi, vt suppositum verbi cōsumetur sit solutio, hoc est, Perpetuis pœnis afficietur, Sicut dicitur in Matthæo de conseruo illo, qui traditus est tortoribus, donec redderet vniuersum debitum. In Hebræo tamē est, si verbum de verbo reddamus, Reddet laborem, & non absorbebit laborem vocare videtur fortunas, & delicias quas magno labore comparauerat, aut conseruauerat. De illis enim sapiens dicit, Coaceruaui mihi argentum, & aurum, &c. Feci mihi cantores, & cātatrices, delicias filiorum hominum, &c. Et omnia quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui eis. Cumque me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem afflictionem animi. Has ergo (ait) reddet opes; qua vero ratione, statim declarat dicēs. Non absorbebit, vel non deglutiet, hoc est, Eis non fruetur. Vt idonea pœna statuatur *Matth.* 18 *Eccles.* 2.

ei,

ci, cui ſceleratæ deliciæ,ita erant iucundæ, vt quo diutius delecta retur,non deglutiret, ſed parceret illis, vt dixerat: ita fiet, vt eas cum velit deglutire,non poſsit. Facile vero Hebræa poſſunt trahi in vulgati Latini ſententiam, ſi verbum יבלע iblah in paſsiua ponatur,quòd duobus punctis mutatis fiet,diximus autem ſæpe puncta ad dictiones per ſe vique ſua non pertinere, & propterea extra ipſas ponuntur, & pro legentium voluntate olim mutabãtur. Et hac de cauſa Chriſtum cuidam legis perito reſpondiſſe puto, In lege quid ſcriptum eſt? quo modo legis? Quod diuerſis fortè modis ſcriptura tunc legeretur, id eſt diuerſis punctis, atque vocalibus. Septuaginta tamen auctores in actiua legiſſe videntur, nam οὐ γεύσεται non guſtabit transferunt. *Iuxta multitudinem adinuentionum ſuarum ſic ſuſtinebit.* Id eſt, Supplicium pro meritis erit, ſicut dixerat, Oſſa eius implebuntur, vitijs adoleſcentiæ eius. Et ſicut Salomon in prouerbijs luculẽter ait, Comedent fructus vitæ ſuæ, ſuiſque conſilijs ſaturabuntur. In Hebræo tamen verbum de verbo eſt, Sicut copias commutationis eius non lætabitur. Copias commutationis vocat turpes illas facultates, atque delicias, quas cum veris diuitijs, id eſt, à virtute, & amicitia cum Deo profectis commutauit. Ait ergo non pro opibus erit lætitia, multas congeſſit diuitias, ſed non multum illis delectabitur, quia illis non fruetur, vt ex diuite illo, de quo proxime diximus, cognoſcitur. Vulgatus autem interpres intellexit, vt verè intelligi poteſt, non lætabitur, quia dolore afficietur. Et ob eam rem paraphraſi vtens, *Suſtinebit*, tranſtulit. Iuxta *multitudinem adinuentionum ſuarum*, id eſt, ſecundum copias iniquæ commutationis eius, vt ad Hebræa verba eius paraphraſis accommodetur, Græci tamen auctores longè liberiorem paraphraſim huic loco adhibuerunt, ita enim totum hunc verſum conuerterunt εἰς κενὰ καὶ μάταια ἐκοπίασε, πλοῦτον ἐξ οὗ οὐ γεύσεται, ὥσπερ στρίφνος ἀμάσητος, ἀκατάποτος. fruſtra, & ne quicquam labore peperit diuitias, quas non guſtabit: Sicut ſtrigoſum, quod nec mandi, nec bibi poteſt. Sententia verò eadem eſt, quam Hebræa habere diximus, Chaldæus tamen illud, quod in Hebræo ad verbum eſſe diximus, Secundum copias commutationis eius non lætabitur, aliter explicat כתקפה מתפרג מנה ולא יבוע cidtucpeh mitparag mineh vela ibuah, cum fortitudo eius mutabitur ex eo non loquetur, id eſt non loquetur exultans, & gaudens, ſicut cum erat viribus integer. חיל hel autem Hebræis etiam fortitudo ſignificat, Sed illa à nobis poſita aptior videtur expoſitio.

Puncta Hebrea ad dictionem per ſe non pertinere.

Luc. 10.

Prouerb. 1.

19 Quo-

19 *Quoniam confringens nudauit pauperes: domum rapuit, & non ædificauit eam.*

Egit de supplicio, quo sunt homines iniqui constringendi, hoc versu agit de peccatis, quibus tantas pœnas commeriti sunt. Et cum varijs diuersisque flagitijs inquinati fuerint, quibus, & in Deum impij, in se nefanda libidine spurci & obscæni, in homines crudeles & acerbi extiterunt, tantum rapinam & alienorum bonorum direptionem commemorat. Ex quo intelligitur tam graue id scelus esse, vt vel solum merito tanto supplicio vindicetur. Quod est maxime animaduertendum, nam ita plerunque in sacra fit scriptura, vt cæteris hominum flagitijs prætermissis, hoc vnum ponatur, ad declarandum quanta sint pœna, & cruciatu digni. Ait ergo, *Quoniam confringens, &c.* Eadem sententia similibusque verbis clarius ponitur in Hebræo. *Quoniam confringens nudauit pauperes: domum rapuit & non ædificauit eam.* Pauperes appellat eos, qui vim illatam sibi propulsare non poterant, quos à diuitibus confractos, & nudatos esse dicit, quòd præterquam quòd fortunis eos spoliarunt, contumelijs etiam, ignominijs, plagis, & alijs modis vexarunt. Sicut clarius dicit Esaias, Rapina pauperis in domo vestra. Quare atteritis populum meum, & facies pauperũ commolitis? Et alio loco præcipit, Dimitte eos, qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe. Quod dicit, *domum rapuit & non ædificauit eam*. Id est, quàm non ædificauit, domum inquam alienam diripuit, & alienas fortunas inuasit.

Rapina quantum sit flagitium.

Esai. 3.

Esa. 58.

20 *Nec est satiatus venter eius.*

In eandem sententiam Hebræa dicunt, Tranquillum in ventre suo non agnouit, & Græci traducunt οὐκ ἔστιν αὐτοῦ σωτηρία τοῖς ὑπάρχουσιν. Salus eius in facultatibus non est, id est, eam satietatem, tranquillitatem, atque salutem, quam sibi tantis opibus pollicebatur, non consequetur. *& cum habuerit quæ concupierat, possidere non poterit.* Sæpe, id hoc capite repetit, id est, non fruetur, fructum non capiet ex diuitijs acquisitis, vel propter mortem, quæ illum repente opprimet, sicut diuiti illo, de quo Christus apud Lucam narrauit, accidit: vel propter auaritiam, quæ non finit auarũ suis vti pecunijs. Sicut dicit Ecclesiastes, Auarus non implebitur pecunia, & qui amat diuitias fructum non capiet ex eis; hoc ergo vanitas. In eandem sententiam Hebræus, & Græci dicunt, In desiderio suo non seruabitur, id est, voti & desiderij sui non erit compos.

Luc. 12.

Eccl. 5.

21 *Non remansit de cibo eius.*

Obscure hoc, & ab Hebræo, & ab interpretibus dicitur, sed cla-

rius ab Hebræo, quem ita verbum de verbo conuertemus, Nihil reliquum fuit in comedẽdo ei. Quo insatiabilem auari hominis, rapiendi libidinem breuiter tangit, quæ nulli parcit, nullam prætermittit occasionem, tantum denique diripit, quantum valet. Et ob eam rem dicit, Nihil remansit de cibo eius, hoc est omnia deuorat, quæ deuorare potest. Luculentius hoc idem expressit Salomon verbis dicens iniquorum, Deglutiamus insontem, sicut infernus viuentem, & integrum, quasi descendentem in lacum, omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domus nostras spolijs. Et Sapientia, Opprimamus pauperem iustum, & nõ parcamus viduæ, nec veterano, nec reuereamur canos multi temporis, sit autem fortitudo nostra lex iniustitiæ. *& propterea nihil permanebit de bonis eius.* Par pari Dei iusto iudicio referetur, vt sicut ipse nihil boni, quod diripere posset, prætermisit, ita nullum eius bonum, non dissipabitur atque perdetur, in Hebræo loco Permanebit est יחיל iahil, quod varijs modis exponitur. Quidam Hebræi exponunt, Non parturiet bonum eius, id est fructum non feret. Alius Hebræus exponit non יצליח iatsliah non prosperabitur, id est, non prospere cadent conatus eius. Alius Hebræus, & Chaldæus non יקוה icue non expectabit bonum suum, id est, Spe cadet cum totum dissipari viderit. Septuaginta vertunt, non ἀνθήσει florebunt bona eius, id est, non feliciter euenient. Quæ omnia licet varia sint, ad eandem tamen, quam ex sententia vulgati exposuimus, pertinent sententiam.

Quam insatiabilis auaritia sit.

Prou. 1.

Sap. 2.

Auari pœna.

22 *Cum satiatus fuerit, arctabitur æstuabit, & omnis dolor irruet super eum.*

Id est, grauissimas pœnas pendet. Sed est maxime notandum, quo tempore impium hominem in cruciatum dicat esse dandum, cũ satiatus inquam fuerit. Quod iniquos homines maxime terrere deberet, qui satiari vehementer expetunt, diuitijsque, & delicijs vt abundent, laborant: quare interitum suum, & magnam ruinam quærere videntur. Ex quo factum est, vt cum grauiter Israel Dei gratiam exulcerasset, & illum acerbe Deus punire decreuisset per Oseam dixit. Quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israel: nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine. Id est, Sicut pecoris Dominus eum agnum, quem sibi occidere decreuit, vberrime pascit, vt pinguem reddat. Cum qua re conuenit illud, quòd canit Dauid, Ira Dei ascendit super eos, & occidit pingues eorum. Quod dicit, *Omnis dolor irruet super eum.* In eandem sententiam Græci dicunt omnis ἀνάγκη necessitas. Et Hebræus omnis יד עמל iad hamel manus laborantis hoc est facile quiuis ei facesset

Ose. 4.

Psal. 77.

cesset negotium. Cum igitur ita sit, vt tunc sit impius funditus euertendus, cum satiatus fuerit, merito Sophar optat dicens.

23 *Vtinam impleatur venter eius, vt emittat in eum iram furoris sui, & pluat super illum bellum suum.*

Optime vulgatum per optatiuum transtulisse puto, Vtinam dicens, quod per imperatiuum transferendum existimant, Esto, in quam, vel sit, vt impleatur, &c. Hebraice est יהי iehi quod optantis esse existimo, est enim maxime è re bonorum hominum interitus, & euersio impiorum, si frugi fieri noluerint. Stant enim à diabolo, cuius regni labefactatio, & excisio ex animo viris sanctis desideranda est, vt veniat regnum Dei, cuius illi propugnatores sunt. Quæ honestissima optatio in multis psalmis satis luculenter scribitur, vt in psalmo nono, Conuertantur peccatores in infernum, omnes gentes, quæ obliuiscuntur Deum. Et in alio psalmo hoc bellum Dei postulatur, & describitur, quod (vt ait) Sophar pluet super iniquum. id est, eum vndique premet. Apprehende, Deum precatur Dauid, arma, & scutum, & exurge in adiutorium mihi, effunde frameam, & conclude aduersus eos, qui persequuntur me, dic animæ meæ, Salus tua ego sum. Confundantur, & reuereantur quærentes animam meam. Auertantur retrorsum, & confundantur cogitantes mihi mala. Fiant tanquam puluis ante faciem venti, & angelus Domini coarctans eos. Hoc idē bellum describit Sophar adiungens.

E re bonorū est interitus impiorum.

Psal. 9.

Psal. 34.

Belli Dei in impios descriptio.

24 *Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum.*

Id est, cum Deus emittere decreuerit in eum iram furoris sui, ita eum armis iræ suæ obsidebit, vt effugere nullo modo possit. Incidet enim in arcum æreum, si arma vitauerit ferrea. Ita enim sæpe fit, vt homines nefarij tot cingantur periculis, vt licet vnum, aut alterum depellant, alio opprimantur, & pereant.

25 *Eductus, & egrediens de vagina sua, & fulgurans in amaritudine sua: vadent, & venient super eum horribiles.*

In Biblijs Regijs, & in quibusdam alijs vulgatæ editionis exemplis est, Eductus gladius, &c. Sed in multis, & antiquis eiusdem exemplis, & in Hebræo gladius deest. Et ita nonnulli pij interpretes arcum subaudiunt. Quidam vero Hebræus, & Septuaginta auctores non gladium, neque arcum, sed sagittam subaudiendam existimant, vt aptius cum superiori versu coniungatur, si arcum aut sagittam subaudiamus, in cuius fine arcus mentionem fecit. Quicquid tamen intelligamus, eadem est sententia, qua docet, quàm exitiosa pugna cum impio Deus certaturus sit, simul ac voluerit peccatorum ab eo pœnas repetere. Id est, statim vt gladius

eductus fuerit e vagina, vel Dei, vel eius hostis, quem Deus in illum excitauerit, atque adeo non eductus, sed statim, vt inceperit egredi, & fulgurare ad amaritudinem eius, horror eum perfundet, & de sua salute desperabit. Sicut canebat Moyses, Dolores

Exod. 15. obtinuerunt habitatores Philisthijm. Tunc conturbati sunt principes Edom: robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaam. Irruat snper eos formido, & pauor in magnitudine brachij tui. Sed quòd *de vagina* dicit, In Hebræo est מגוח migueua, reperitur autem גוח gueua hoc loco tantum hac forma, quare non satis comperta significatio eius esse videtur. Hebræi autem ex radice גו gheua esse arbitrantur, quod corpus significat. Septuaginta tamen interpretes στόμα os significare putarunt: & ita primam huius versus partem conuerterunt διέλθοι δὲ διὰ σώματος αὐτοῦ βέλος pertranseat per os eius sagitta. Tum quod in amaritudine vulgatus dicit, Hebraice est מררה merora, quod Hebræis est fel, & ita hoc eodem capite versu 14. vulgatus transtulit. Est tamen à radice מרר marar, quod significat amarum esse vel amaritudine afficere. Qua forte de causa amaritudinem hoc loco vulgatus interpretari voluit. Hebræi autem fel interpretantes, & גוה gheua corpus, vt diximus, ita totum versum explicant, Exiuit, egredieturque sagitta tanquam fulgur è corpore, felle eius infecta, hoc est. Mortiferum erit primum, quod accipiet vulnus. Alij interpretantur, Sagitta fulgurans vel splendens felle eius. Sed illo modo Hebræus, qui doctior habetur exponit. Septuaginta tamen viri hunc locum liberiori paraphrasi conuerterunt, fel prætermittentes, & illud fulgurans tantum exponentes sic ἄστρα δὲ ἐν διαίταις αὐτοῦ, astra in cænaculis eius, hoc est, Ita euertantur, vt syderibus pateant. Hoc denique versu significatur, quam exitiosum bellum à Deo cum impijs, & nefarijs hominibus gerendum sit: ad quod etiam pertinent, quæ sequuntur.

26 *Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis eius.*

Tenebræ calamitates, & exitia frequenti sacræ scripturæ vsu vocatur, *in occultis eius*, propter occulta eius quidam Hebræus in cõmentarijs explicat, id est. Propter peccata eius. Sed cur, aut qua phrasi peccata eius appellet occulta, non dicit. Præsertim, quòd profligatissimi hominis scelera, de quo loquitur hic, cum neque Deum, neque homines reuereatur, manifestissima esse soleant. Quare melius mihi videtur ita exponere. Calamitates absconditæ sunt ei in locis, vel rebus ijs, quæ ipsum latent, quare nullo modo eas effugere, aut declinare poterit, Sicut cap. 18. dixit Baldad,

Abscon-

Abſcondita eſt in terra pedica eius, & decipula illius in ſemita.
Deuorabit eum ignis, qui non ſuccenditur. Chaldæus ignem gehennæ *Eſai. 30.*
eſſe dicit, de quo narrat Eſaias præparata eſt ab heri Thophet à
Rege præparata profunda, & dilatata. Nutrimenta eius ignis, &
ligna multa, flatus Domini, ſicut torrens ſulphuris, ſuccendens
eam. Alius Hebræus ignem è cælo miſſum exponit, quo non le-
uiter Iob præſtringit, cui ſeruus eius nunciaſſe narratur, cap. 1.
Ignis Dei cecidit è cælo, & tactas oues pueroſque conſumpſit: *Iob. 1.*
vtraque eſt apta, & quadrans expoſitio, *Affligetur relictus in ta-
bernaculo ſuo.* Hoc eſt, Si quid illius reliquum fuerit affligatur, &
deleatur, ne qua illius reliqua ſit memoria. Hac dicendi ratio-
ne extrema vaſtitas in ſcriptura ſignificari ſolet. Vt Moyſes ait,
Clauſi quoque defecerunt reſiduique conſumpti ſunt. Sed ver- *Deut. 32.*
bum actiuæ vocis Græci eſſe iudicarunt, ita conuertentes κακώσαι
δ' αὐτοῦ ἐπήλυτος τὸν οἶκον affligat domum eius aduena. Vt verſ. 22. hu-
ius capitis in Hebræo eſſe diximus, Omnis manus laborantis ir-
ruet in eum.

27 *Reuelabunt cæli iniquitatem eius.* *Exod. 15.*
Id eſt, Nota erit, & omnibus manifeſta iniquitas eius. Quod fieri
ſolet quando publica auctoritate iniquus homo ad ſupplicium
rapitur. Eſt autem Hebræa dicendi ratio, ad ſignificandum rem
teſtatam & in medio poſitam eſſe, vt cæli eius eſſe teſtes, & eam
reuelare dicantur, quam ob rem canit Dauid, Annunciauerunt
cæli iuſtitiam eius, & viderunt omnes populi gloriam eius. Et *Pſal. 95.*
Moyſes ait, Teſtes inuoco hodie cælum & terram, cito perituros
vos de terra, &c. Id eſt, palam, & aperte dico, Eſaias etiam ita *Deut. 4.*
ſuum incipit vaticinium, Audi cælum, auribus percipe terra,
quia Dominus locutus eſt, id eſt, manifeſto, & palam locutus eſt.
Et terra conſurget aduerſus eum. Siquidem ad omnes ſceleratos ho- *Eſai. 1.*
mines pertinet, quod Adam poſtquam crimen illud admiſit à
Deo nunciatum fuit, Maledicta terra in opere tuo in laboribus *Geneſ. 3.*
comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ, Spinas, & tribulos germi- *Sapien. 5.*
nabit tibi. Et in ſapientia dicitur, Pugnabit pro eo orbis terra-
rum contra inſenſatos.

28 *Apertum erit germen domus illius, detrahetur in die furoris Dei.*
Quidam exiſtimant germen hic poſteritatem, & ſtirpem eſſe im-
pij, quibus ego non aſſentior. Nam eſt in Hebræo יבול iebul,
quod nuſquam ſtirpem, aut poſteritatem ſignificari vidi. Sed fru-
ctum, vt in pſalmo; Terra dedit יבולה iebula fructum ſuum. Qua- *Pſal. 66.*
re potius copias atque fortunas impij hoc loco indicare puto, &
ita Chaldæus עיבור frumentum transfert. Diuitiæ igitur eius,

tunc erunt apertæ, id eſt, manifeſtum, atque teſtatum erit, quanta fuerint iniquitate partæ. Quod ſcilicet germen detrahetur, id eſt, eius diuitiæ diſsipabuntur, & ad prædam proponentur, cum Deus ſtomachum ſuum in illum eruperit, pœnas ei meritas impo nēs. Alijs placet, Migrauit germen eius vertere, & ita vertit Chal dæus, Quod fieri poteſt, nam verbum גלה gala. quod hic ponitur, & migrare, & reuelare ſignificat, Migrabunt igitur opes eius, quia prædæ erunt, & alio exportabuntur. Cum qua expoſitione conſentit, quod eſt in Hebræo loco *Detrahetur*, נגרות nigarot, quod Hebræis eſt fluentes, hoc eſt. In die furoris Domini tanquam tor rens eius opes huc, & illuc fluent à prædonibus in diuerſa loca exportatæ. Cuius vocis rationem ducentes Græci auctores, vt euerſionem domus impij ſignificarent, hac paraphraſi hunc verſum interpretati ſunt ἐκλύσαι τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀπώλεια εἰς τέλος ἡμέρα ὀργῆς ἐπέλθοι αὐτῷ, perditio domum eius in finem conuellat: dies iræ veniat ei.

29 *Hæc eſt pars hominis impij à Deo, et hæreditas verborum eius à Domino.*

Id eſt, hanc Deus gratiam referet impio viro, has pœnas ab eo ſumet pro verbis ſuis iniquis, quibus Deum contemnebat, quòd eum tot annos patienter ferret; & benigne, vt ſanior fieret, expectaret. Hac enim de cauſa impios dicere, aut ſecum cogitare vi dentur, quod de illis narrat Dauid, Dixerunt, Non videbit domi nus, neque intelliget Deus Iacob. Partem autem poſuit pro portione, Hebræa phraſi, quam etiam partem Dauid impijs hominibus attribuit dicens, Pluet ſuper peccatores laqueos ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum. Quæ omnia cum vere de toto genere improborum dicantur, falſo in Iob, vt ſæpe diximus aſſumentur.

CAP. XXI.

A *Reſpondens autem Iob, dixit.*
2 *Audite quæſo ſermones meos, & agite pænitentiam.*
3 *Suſtinete me, ut & ego loquar: & poſt mea, ſi uidebitur, uerba ridete.*
4 *Nunquid contra hominem diſputatio mea eſt, ut merito non debeam contriſtari?*
5 *Attendite me, & obtupeſcite, & ſuperponite digitum ori ueſtro.*

6 Et

6 *Et ego quando recordatus fuero, pertimesco, & concutit carnem meã tremor.*
7 *Quare ergo impij viuunt subleuati sunt, confortatique diuitijs?*
8 *Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum.*
9 *Domus eorum securæ sunt, & pacatæ, & non est virga Dei super illos.* B
10 *Bos eorum concepit, & non abortiuit: vacca peperit, & non est priuata fœtu suo.*
11 *Egrediuntur quasi greges paruuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus.*
12 *Tenet tympanum, & citharam, & gaudent ad sonitum organi.*
13 *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.*
14 *Qui dixerunt* Deo, *Recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus.*
15 *Quis est Omnipotens, vt seruiamus ei? & quid nobis prodest si orauerimus illum?*
16 *Verumtamen quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit à me.* C
17 *Quoties lucerna impiorum extinguetur, & superueniet eis inundatio, & dolores diuidet furoris sui?*
18 *Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla, quam turbo dispergit.*
19 *Deus seruabit filijs illius dolorem patris: & cum reddiderit, tunc sciet.*
20 *Videbunt oculi eius interfectionem suam, & de furore Omnipotentis bibet.*
21 *Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? & si numerus mensium eius dimidietur.*
22 *Nunquid* Deum *docebit quispiam scientiam, qui excelsos iudicat?*
23 *Iste moritur robustus & sanus, diues & felix.*
24 *Viscera eius plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur.*
25 *Alius vero moritur in amaritudine animæ absque vllis opibus.*
26 *Et tamen simul in puluere dormient, & vermes operient eos.*
27 *Certe noui cogitationes vestras, & sententias contra me iniquas.*
28 Dicitis *enim, Vbi est domus principis? & tabernacula impiorum?* D
29 *Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis.*
30 *Quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducetur.*
31 *Quis arguet coram eo viam eius? & quæ fecit, quis reddet illi?*
32 *Ipse ad sepulchra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit.*

33 *Dulcis fuit glareis Cocyti, & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles.*

34 *Quomodo igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?*

1 *Respondens autem Iob, dixit.*

2 *Audite quæso sermones meos, & agite pœnitentiam.*

Id est, si attente sermones meos audiatis, sententiam, qua me condemnatis mutabitis. *Sed quod agite pœnitentiam*, dicit, in Hebræo est, Hoc sit תנחומתיכם tanehumotecem, quod nomen, & pœnitentiam, & consolationem declarat, quare Græci, & Chaldæus consolationem interpretati sunt: fitque apta, & cohærens sententia, id est, Hanc vnam à vobis iam consolationem requiro, vt me à vestris defendentem calumnijs attente audiatis.

3 *Sustinete me, & ego loquar, & post mea, si uidebitur, uerba ridete*, Quidam Hebræus in commentarijs hoc in Zophar dictum fuisse iudicat: à quo ego dissentio, & in Eliphaz dici puto, qui acriore, & acerbiore oratione cap. 15. cæteris fuit vsus, & eum verbis illis irridere videbatur, Nunquid tu primus homo natus es, & ante omnes colles formatus? Nunquid consilium Dei audisti, & inferior te erit eius sapientia? Ait ergo, Sustinete me loquentem, & postquam satis causam meam informauero, si non fuerit vobis probata, me, vt faciebat Eliphaz, tunc irridete. Quod dicebat, quia nimium suæ causæ confidebat, vt si recte intelligeretur, nemo sanus vir eam contemneret.

4 *Nunquid contra hominem disputatio mea est: ut merito non debeam contristari.*

Dicendi ratio valde concisa, quare difficilis habetur, & varie exponitur, Quidam sic. Cum non contra hominē, sed contra Deum disputatio mea sit, agitur enim in hac mea vobiscum disputatione, vtrum Dei amicitiam violauerim nec ne, Cum ergo in difficillima causa verser, cur non merito contristari debeam? Alij autem sic. Cum Deum, non hominem alloquar, si locutus essem falsa, vt vos calumniamini, cur non merito debeam contristari? Alij vero, Cum Deum alloquar, nec mihi respondeat, cur merito contristari non debeam? Sed mihi illa planior, & aptior videtur expositio, vt quoniam superiori versu incidit (vt dixi) in men-

in mentionem eorum verborum, quibus eum irriſerat Eliphaz, reſpondeat hoc verſu ad alia eius verba, quibus eodē capite acriter iram eius, & aſperiora verba his verbis reprehenderat. Nunquid ſapiens implebit ardore ſtomachum ſuum? Arguis verbis eū qui non eſt æqualis tibi, & loqueris, quod tibi non expedit, &c. Quibus hoc verſu reſpondit, in hanc ſententiam. Si cum Deo loquerer reprehenſiones eius, licèt aſperas, patienter tacens tolerare deberem. Sed cum loquar non cum Deo, ſed cum hominibus, cur eorum contumelias æquo animo perferam? aut cur eorum dicta mihi merito non doleant? Quam expoſitionem planè Chaldæus innuere videtur ita hunc verſum interpretans אנא ברם אח לבר נש מלתי ואין מה דין לא תתעיק רוחי ha beram ana lebar nas milati veen me den la tithaiac ruhi. Ecce ego quidem ad filium hominis orationem meam, & cum ita ſit, cur non doleat ſpiritus meus? Conſentit etiam huic explicationi verſio Græcorum.

5 *Attendite me & obſtupeſcite, & ſuper ponite digitum ori veſtro.*

Et hoc aptius cohæret cum ea expoſitione, quam probauimus ſuperioris verſus, id eſt, Quin potius miſſas facite has veſtras iniquas reprehenſiones, & caſum meum attendite, & tacentes obſtupeſcite. Tacere autem & obſtupeſcere iubet eos, quod calamitatū eius veram cauſam ignorarent. Et quidem ego ſic exiſtimo nihil eſſe mirabilius, nihil quod maiorem facere debeat ſtuporem earum rerum, quas Deus in gubernandis rebus humanis gerit, quā quòd viri boni in calamitates aliquando veniāt grauiſsimas, iniqui vero, de quibus ſtatim dicit, rerum potiantur. Cui rei grauiſſimum dat teſtimonium Abacuc, qui hāc rem tractans eiſdem quibus Iob vtitur, verbis dicēs, Aſpicite in gentibus, & videte, & admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet, cū narrabitur. Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram, & velocem ambulantem ſuper latitudinē terræ, vt poſsideat tabernacula non ſua.

Nihil mirabilius in rerum gubernatione quam calamitas bonorum hominum, & proſperitas malorum.

Abac. 1.

6 *Et ego quando recordatus fuero pertimeſco, & conuertit carnem meā tremor.*

Sicut enim id admirandum, ita vehemēter, & cunctis hominibus ſiue æquis, ſiue iniquis timendum. Siquidem ego mihi perſuadeo rem eſſe nullam, in qua Deus terribilior appareat, quàm in eo, quod erga bonos, & ſibi deditiſsimos viros ſeueriſsimus nonnunquàm, & acerbiſsimus ſit. Quod enim ſceleratos homines puniat, excruciet, omneque acerbitatis ſuæ virus euomat, non ita mihi admirabile, & horribile videtur. Nam pœnæ ſua natura, & ſceleribus comparatæ ſunt, & ſceleratas inſectantur. Et quiuis homo mediocri

diocri seueritate præditus, si posset, eas à sceleratis repeteret. Ab innocenti tamen viro vi sua longe abhorrent, cum ei sint amplissima præmia posita. Et quis posset non inhumanus vir æquo animo pati, vt sibi amicissimus, & deditissimus homo, quem valde amaret, & à quo vnicè diligeretur, vt (inquam) dolore tabesceret, & incommodis omnibus exerceretur. Quare id sibi proponāt impij, & nequam homines ad intelligendum quam graues iras, & periculosas inimicitias à Deo alieni sustineant. Id quod Christus animaduerti voluit cum de se, dum ad crucem raperetur, filiabus dixit Hierusalem, vicem eius dolentibus, Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros, &c. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?

Luc. 23.

7 *Quare ergo impij uiuunt, subleuati sunt confortatique diuitijs.*

Docte hanc quæstionem obijcit Sophar, qui multis egit de supplicio impiorum, qua vehementer eos refellit, qui ex repentino, & grauissimo eius casu eum in culpa esse temere iudicabant. Sicut enim ex prospera fortuna non recte mores, & vita alicuius probantur, ita nec ex calamitosa reprehunduntur. Hæc quæstio valde difficilis visa fuit multis doctis viris, & multos sanctos homines, dum miserijs conflictarentur, valde solicitos habuit, improbique ea ducti Dei prouidentiam in rebus administrandis ausi sunt negare, Tractatur autem à Dauid psalmo. 72. Et a Hieremia cap. 12. & Abacuc. ca. 1. & Malachia c. 3. Quam rem quoniam nos multis persecuti sumus libro nostro secundo de vera religione cap. 6. Eamque & Ethice, & Theologicè explicuimus, hoc loco tantum Iob dicta declarabimus. Sed prius Euripidis de hac re testimonium citabo dicentis.

οὐ γὰρ ἄξιον λεύσσειν φάος,
κακοὺς ὁρῶντας ἐκδίκως τιμωμένους,

indignum est intueri lucem videndo malos iniustè honoratos. Et alio loco.

ἤδη νοσῶδες τοῦτο τοῖς ἀμείνοσιν,
ὅταν πονηρὸς ἀξίωμα ἀνὴρ ἔχῃ.
γλώσσῃ κατασχὼν δῆμον, οὐδὲν ὢν τὸ πρίν,

Valde molestum est melioribus, si vir iniquus honores obtineat, lingua populum regens, cum prius nihil fuerit, quod & Iob *subleuati sunt*, dicit Hebraicè est עתקו hatcu, quod Græci, & quidam Hebræi, Senes facti sunt, interpretātur, Sed Chaldæus, & alij Hebræi,

Confor-

Confortati sunt, declarant, quos vulgatus secutus fuisse videtur. Ad eandem tamen omnia pertinent sententiam, ad prosperā fortunam impiorum declarandam, id est, Quare (inquit) viuunt impij valent, & robusti sunt, & multis augentur diuitijs? Ita etiam dicebat Hieremias, Quare via impiorum prosperatur: bene est omnibus, qui præuaricantur, & inique agunt. Et Dauid, Zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns. *Hiere. 12.* *Psal. 72.*

8 *Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum.*

Id est, multos liberos habent multumque propagant genus suum, Quod videtur ab eo dici aduersus id quod dixerat Eliphaz. cap. 15, Posteritatem, & genus impij esse delendum, Lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius, est quasi oliua proijciens florem suum. Congregatio enim hypocritæ sterilis, & ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Idem quod Iob Hieremias significasse videtur dicens, Plantasti eos, & radicem miserunt: proficiunt & faciunt fructum. *Hiere. 12.*

9 *Domus eorum securæ sunt, & pacatæ & non est virga Dei super illos.*

Id est, præterquam quod multis bonis fruuntur tum etiam nihil incommodi accipiunt, nullam iacturam faciunt, quod etiam canebat Dauid dicens, In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Quod satis per se declarat in magnam illos Dei offensam, & odium incurrisse, cū soleat ipse vel in filios suos virga flagellisque animaduertere, adeo vt nullum filium non castiget. Vt Paulus ait, Quem diligit Dominus castigat, flagellat autem filium quem recipit: in disciplina perseuerate. Quod si extra disciplinam estis, cuius particeps facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis. Numerat alia impiorum bona adiungens. *Psal. 72.* *Hebræ. 12.*

10 *Bos eorum concepit, & non abortiuit.*

In Hebræo bos est generis masculini, & sic quidam Hebræi atque Chaldæus exponi volunt, bos eorum grauidauit, neque semē proiecit incassum. Vulgatus tamen Septuaginta secutus est, qui ad vaccam id totum retulerunt, ita transferentes ἡ βοῦς αὐτῶν οὐκ ὠμοτόκησεν vacca eorum abortiuum non fecit. Potest enim aliis punctis עבר hibar in voce esse passiua, vt hubar dicamus, atque ita intrāsitiuum esse, vt Grammatici dicunt. *Vacca peperit, & non est priuata fœtu suo.* Id est, sicut bos eorum, semen non proiecit, ita neque vacca fœtum, sed illum maturum in lucem protulit, atque nutriuit. Erant olim hominum diuitiæ in pecoribus, & armentis positæ, vt ex Iob historia in primo capite posita, & ex Laban. & Iacob in Genesi cognosci licet. Et propterea ex hac re secundos declarat

rat euentus fortunarum impij.

11 *Egrediuntur, quasi greges paruuli eorum, et infantes eorum, exultant lusibus.*

12 *Tenent tympanum, & citharam, et gaudent ad sonitum organi.*

Id est, non modo multos (vt dixi) filios procreabunt, sed etiam eos ludentes, saltantes, & ad variorum instrumentorum sonitum choros ducentes, lœtos dies agere videbunt. Qua re valde prospe ra fortuna impij declaratur, quippe in cuius familia nulla luctus atque mœroris causa futura sit; & forte improbam filiorum eius educationem tangit. Bonus enim, & prudens pater non debet facile pati, vt diu filij sui in ludis versentur.

13 *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.*

Idest, Longam, iucundam, & bonis omnibus abundantem vitam degunt, & cum eis moriendum sit, vt naturæ satisfaciant non diu vehementerque ægrotant, neque morbi longinquitate affligun tur, sed cito morbo consumpti animam reddunt. Ita enim omnes ad vnum interpretes Hebræi, & aliqui Latini intelligendum existimant illud, *in puncto ad inferna descendunt*, vt inferna sepulcrum significet est enim in Hebræo שאל seol, quod Hebræis sepulcrum est.

14 *Qui dixerunt* Deo, *Recede à nobis, & scientiam uiarum tuarum nolumus.*

Quoniam dixit, quare impij viuunt, declarat, quã insignis sit eorum impietas, qui statutum habent cum animo suo nullam in negotijs tractãdis honestatis, sed tantũ vtilitatis rationem ducere. Qui dixerũt, *Deo recede à nobis*, quod quid sit, statim exponit adiũgens, *scientiam uiarum tuarum nolumus*. Id est cõsilia, & præcepta tua audire nolumus, non enim ad pietatis, & virtutis, sed ad commodi, & vtilitatis leges officium dirigere decreuimus. Qui habitus est intemperati, vt docet Aristot. in 7. Ethicorum, in quo extrema collocatur improbitas. De ijs dicit Dauid, Transierunt in affectum cordis. Et Hierem. Dereliquerunt legem meam, quam dedi eis, & non audierunt vocem meam, & non ambulauerunt in ea, & abierunt post prauitatem cordis sui. Quorum imago descriptisʃimè poni mihi videtur in Exodo, Cum videns populus, quod moram faceret Moyses veniendi ad eos, congregatus aduersus Aaron dixit, Surge, fac nobis Deos, qui nos præcedant. Ita remisso, & imbecillo animo viri si Deus vllam fecerit moram eorum expectationi satisfaciendi: aut vllam in colenda virtute iacturam fecerint, perturbationum suarum rebellionem coercere non valentes, Deo neglecto, & virtute

Habitus intemperati & hominis proflagitiosissimi.

Psal. 72.

Hiere. 9.

Exod. 32.

tute

tute missa, alio fine vitæ suæ rationes dirigunt. Quare rectè Deus apud Abacuc monet, Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit. *Abac. 2.*

15 *Quis est Omnipotens, vt seruiamus ei?*

Sicut respondit Pharao Moysi, & Aron, Quis est Dominus, vt audiã vocẽ eius, & dimittã Israel? nescio dominũ & Israel non dimittã. *Et quid nobis prodest, si orauerimus illum?* In hoc ponitur robur, & firmamentũ totius excusationis impiorũ hominũ. Siquidẽ valdè inutile esse iudicãt Deo inseruire, & pietatis præcepta tenere, id quod etiam docet Malachias. Dixistis inquit vanus est, qui seruit Deo. Et quod emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes corã Domino exercituũ? Quod quã falsum, & infirmum sit multis narrauimus in Zachariæ. c. 1. vers. 3. *Exodi. 5.* *Mala. 3.*

16 *Veruntamen, quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit à me.*

Quoniam bona multa numerauit, quibus improbi homines aliquando cumulentur, deinceps mala connumerat, quibus affligi soleant. Quo fit, vt eorum fortuna potiùs timenda, quam expetenda esse videatur. Et primum quid mali in illis bonis sit inclusum, ostendit, deinde alia multa mala narrat. Illud autem eorum secundam fortunam miseram satis efficit, quòd fortuna sit, id est varia, atque volubilis. Quare peruersa eorum consilia sunt, qui bona sequuntur ea, quæ firmiter retineri non possunt, sed cum firmiora esse videntur, facillimè de manibus elabuntur. Quo argumento, quam vana sint docet Ecclesiastes, Miserabilis (inquit) prorsus infirmitas, quomodo venit, sic reuertetur, Quid ergo prodest ei, quòd laborauit in ventum, sed etiam id ipse Iob declarat adiungens. *Secundam fortunam impij quid miseram reddat.* *Eccles. 5.*

17 *Quoties lucerna impiorum extinguetur & superueniet eis inundatio.*

Lucernam nominat prosperam eorum fortunam, quæ vt fortuna est, ita vt nonnunquam, vel in hoc æuo imminuitur atque mutatur, in miserias homines felicissimi veniant incredibiles. Saltem fieri non potest, quin morte vniuersa eorum prosperitas exterminetur, & propterea rectè Salomon omnino, & in totum enũciat, Lucerna impiorũ extinguetur. *Et dolores diuidet furoris sui.* Id est, Deus in eos ira inflammatus multos eis dolores, & mœrores afferet, vt suorum criminum pœnas luant, *diuidet* autẽ dicit, Quoniam, vt in fine superioris capitis dixit Sophar, Pœna atque supplicium est pars hominis impij à Deo, & hæreditas verborũ eius à Domino. Et ita verbum, quod *diuidet* hoc loco interpretatus est vulgatus est eiusdem radicis, cuius illud, quod Partem superiori *Calamitas impiorum.* *Prou. 24.*

capite

Psal.74. capite reddidit, חלק halac diuidit, & חלק helec pars. Dauid etiam
Matt.24. in psalmo canit, Calix in manu Domini vini meri plenus misto, veruntamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ. Et Christus in euãgelio, Diuidet eum, & partem eius ponet cum hypocritis.

18 *Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla, quam turbo dispergit.*

Id est, quamuis multis opibus, generis claritate, amplis militum copijs, & alijs fortunæ præsidijs cincti sint: non poterunt tamen Deo irato magis resistere, quam paleæ ventis, & turbini fauilla resistit. Non sic impij, non sic, sed tanquàm puluis quem proijcit
Psalm.1. ventus à facie terræ, ait Dauid, Quo loco pro puluere est idem nomen quod hic pro palea מץ moz gluma siue folliculus grani frumenti, quo nihil leuius in paleis.

19 *Deus seruabit filijs illius dolorem patris: & cum reddiderit, tunc sciet.*

Est hic versus cum quibusdam sequentibus ambiguus, & hac de causa difficilis habetur varieque exponitur. Ego verò missis aliorum opinionibus eam persequar expositionem, quæ planior, & cõ textui aptior mihi videtur. Ponit igitur hoc versu duplicem pœnam qua impius afficiendus est, vna quæ ad liberos & posteritatem eius pertinet, cum dicit, Deus seruabit filij illius dolorem patris, id est, Dei opera, filij participes erunt doloris & calamitatis patris. Quod dolorem dicit est in Hebræo און on, quod vim siue violentiam significat, quæ significatio etiam quadrat, id est, Iras eas; quas Deus aggregauit ex factis iniquis patris manabunt ad perniciem etiam filiorum, id quod hoc libro sæpe ab amicis Iob
Exod.34. vsurpatum est. Et in Exodo dicitur de Deo, Qui reddis iniquitatẽ patrum filijs ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem. Sed hæc pœna leuior est, si cum altera ad ipsum modò parentem pertinente comparetur. Quæ eodem versu ponitur, cum ait. *Cum reddiderit tunc sciet*, Quibus verbis eas pœnas intelligi puto, quæ
Pœnæ apud inferos impijs statutæ. sunt apud inferos impijs statutæ, quod ex ijs, quæ postea dicentur magis declaratur. Has enim esse pœnas vix sibi persuadent scelerati, & nefarij homines quousque eas reddant. Qua de causa diues ille apud inferos excruciatus rogabat Abraham dicens, Ro-
Luc.16. go ergo te pater, vt mittas Lazarum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum, &c. Hæ etiam pœnæ ad ipsos duntaxat impro bos spectant, nihilque filios propter parentum scelera attingunt.
Ezech.18. De ijs enim tradit Ezechiel, Anima, quæ peccauerit ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit

iniquitatem filij: iustitia iusti super eum erit, & impietas impij erit super eum.

20 *Videbunt oculi eius interfectionem suam.*

Id est mortem illam perpetuam, qua apud Tartarum mulctabuntur. De qua loquitur Dauid, In inferno positi sunt, mors de pascet eos, id est, Non finet eos viuere, erumpereque de terra, sicut boni iterum viuent erumpentque de terra, tanquam granum frumenti, si cadens, in terra mortuum fuerit, recte vero dicit, *interfectionem suam.* Hæc enim est propria impiorum mors, nam ea, qua ad huius vitæ exitum vocantur, communis illis cum sanctis hominibus est. In Hebræo autem est כיד cid, quod hoc tantum loco reperitur, & afflictionem & euentum malum Hebræi significare dicũt & ita Chaldæus תבירה tebire attritionem suam vertit. Sed mors illa sempiterna est propria iniquorum afflictio atq; attritio. Græci vero σφαγὴν cædem transferunt. *Et de furore Omnipotentis bibet,* Id est, cognoscet quanta sit ira Dei, & quam fuerit temerarium illã irritare. Qua dicendi ratione Ioannes in Apocalypsi vsus est, vt Tartari cruciatus significaret dicens: Hic bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne, & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum agni. Et fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorũ. Recte vero dicit Omnipotentem. Nam tantum Omnipotens huiusmodi tormenta adhibere potest. Et ob eam rem ex hac potentia Deum Christus apud Matthæum describit dicens. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt, sed potius timete eum, qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam.

Psalm.48. *Ioan.8.* *Apoc.14.* *Esai.63.*

21 *Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? & si numerus mensiũ eius dimidietur.*

Affert duas causas, vt ostendat hanc mortem impij propriam sapientissimè à Deo fuisse institutam, vnam hoc versu, alteram quatuor sequentibus scribit. Nam si postquam vitam hanc mortalem amitteret, nulla reliqua esset alia pœna: quã perferret, nisi ea qua filij & familia eius propter eius scelera afficiuntur, quid sua id referret? Postquam enim mortuus fuerit, nihil eum domus suæ labores, & dolores attingunt, Sicut dicebat Esaias, Cum ærumnas, & calamitates a populo suo deprecaretur, Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos, Quare æquum erat, vt eas post mortem pœnas subiret, quæ ad ipsum modo pertinerent. Quod dicit, *Si numerus mensium eius dimidietur.* Hoc est licet immatura morte absumatur. Contingit enim sæpe homines propter scelera sua citius è vita ex-

Cur apud inferos pœnæ sint impijs statutæ.

Matt.10.

ta expelli, quam eorum natura postulat, Viri sanguinum, & dolo-
Psal. 54. si non dimidiabunt dies suos ait Dauid.

22 *Nunquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos iudicat.*
Id est, nihil sapientiæ deesse oportet ei, qui excelsos iudicat. Va-
rie etiam exponitur illud, *qui excelsos iudicat*, existimo tamen signi-
ficare, qui iudices omnes vocat in iudicium. Ita explicant non-
Psal. 49. nulli illud Dauidis, deus deorum Dominus locutus est, hoc est iu-
Eccles. 5. dex iudicum. Et Ecclesiastes ait, Si videris calumnias egenorum,
& violenta iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia, non mire-
ris super hoc negotio. Quia excelso excelsior est alius, & super hos
quoque eminentiores sunt alij. Estque sapientissima ratio quam
Dei cur perfectissima oportet, esse sapientiam. Iob tangit ad demonstrandum oportere Dei sapientiam omni-
bus esse numeris absolutam: secus enim, si quidpiam ipse impru-
denter fecisset; à quo corrigetur, cum ipsius nullus iudex reliquus
sit: aut si alius iudex in ea re quam Deus ignoraret, errasset, emẽ-
dari nequiret. Quare rerum vniuersitas perpetuo non valeret cõ-
sistere, cum in aliquo posset errore versari, qui nulla ratione emẽ-
dari, & corrigi posset. Quare absurdissimum est existimare (vt
Iob ait) vlla posse Deum scientiæ parte vacare. Quod dicit, vt
intelligamus, ita à Deo fuisse institutum, vt superiori, & sequenti
ratione par & æquum esse demonstratur aliquam post morté im-
pijs pœnam esse constitutam.

23 *Iste homo moritur robustus, & sanus, diues & felix.*

24 *Viscera eius plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigatur.*

25 *Alius vero moritur in amaritudine animæ absque vllis opibus.*

26 *Et tamen simul in puluere dormient, & vermes operient eos.*
His versibus declarat alteram causam, cur æquum & consentaneũ
sit alium esse postquam ex hac vita discesserint iniquorum homi-
num proprium interitum. Quia plerunque accidit, vt improbi ho
mines totam vitam iucundissime viuant, contra vero probi mi-
sere calamitoseque: omnes tamen similiter & vno modo moriun-
tur. Quod si nullus restaret actus, sed omnis eorum fabula morte
esset peracta, in qua certe esset proborum hominum conditio, ne
que ille omnium iudex æquum redderet iudicium; sed error into-
lerabilis in vniuersitatis gubernatione esset, si pœnæ per se vique
sua sceleribus institutæ, præmia vero virtutibus, conuersa ratio-
nẽ pœnæ bonis imponerentur, præmia vero improbis tribueren-
tur. Hoc argumento Paulus probabat aliam post mortem bonis
1. Cor. 15. superesse vitam, Quia si in hac vita (inquit) tantum in Christo
sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Eo-
Eccles. 2. dem argumento Ecclesiastes vsus ad demonstrandum magnam es-
se vi-

se vitæ huius vanitatem, vt doceret aliam esse quærendam vehementerque expetendam, ad eamque toto pectore aspirandum. Et dixi (inquit) in corde meo, si vnus stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest, quòd maiorem sapientiæ dedi operam? locutusque cum mente mea animaduerti, quòd hoc quoque esset vanitas. Hoc etiam argumento Abraham apud Lucam conuincebat diuitem illum æternis tenebris vinculisque mandatum, merito tanto illum cruciatu affici, Lazarum vero leuari, Fili (ait) recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. Quòd dicit, *Iste homo robustus & sanus, &c.* Habitum & specimen narrat hominis iniqui voluptatibusque dediti, & cui omnia pro libidine sua suppetunt. Ita enim in scriptura describi solet, Sicut dixerat Eliphaz, Cucurrit aduersus Deum erecto collo, & pingui ceruice armatus est: operuit faciē eius crassitudo, & de lateribus eius arui-na dependet. E cōtrario vero sancti viri, pauperes, omnibus præsidijs destituti, luctu & mærore confecti dici solent, vt passim in psalmis, & alijs scripturæ locis videre licet, Videant pauperes, & lætentur: quærite Deum, & viuet anima vestra. Quoniam exaudiuit pauperes Dominus, & vinctos suos nō despexit. Et propterea eos Iob significauit dicens, Alius verò moritur in amaritudine animæ suæ, &c. Sequitur deinde, *Certe noui cogitationes vestras, & sententias contra me iniquas.* Diximus sæpe ad explicandum argumentationes amicorum Iob eorum propositiones esse veras, assumptiones tamen falsas; quas fere semper suppresserunt ac in toto genere impiorum versati sunt, enarrantes iniquos homines licet aliquando floreant, tandem suorum criminum pœnas pendere. Dicit ergo Iob, *noui cogitationes vestras, &c.* Noui ea de causa vos de supplicio impiorum disserere, quia existimatis me in tantas calamitates venisse, quòd iniquus sim. Id quod vocat cogitationes eorum, quia id aperte non dicebant, & quòd assumptiones in argumentando reticebant, intelligentes tamen eas. Iniquas vero sententias huiusmodi cogitationes appellat, quòd temere de illo, & falso ferebantur.

Luc. 16.

Iob 15.

Quam diuersa ratione boni, & mali in scriptura sacra describantur.

Psal. 22.

Psal. 6.

28 *Dicitis enim, Vbi est domus principis? & tabernacula impiorum?* Id est, dicitis has propositiones, & generales sententias, assumptiones prætermittentes, neque exponentes, qua de causa tam multis has generales quæstiones tractetis. Acutissime summam fecit totius sermonis ab amicis inducti: nam omnes eorum orationes, si recte ponderentur, in eo versabantur, vt docerent, & impios, & eorum progeniem, & posteritatem, domus vel locupletis-

ſimas, & inſtructiſsimas, nomen, & memoriam eſſe delendam ita vt veſtigium nullum eorum in terris relinquatur. Eliphaz enim dixit, cap. 15. Non ditabitur, neque perſeuerabit ſubſtantia eius, nec mittet in terra radicem ſuam, &c. Lædetur quaſi vinea, in primo flore botrus eius, & quaſi oliua proijciens florem ſuum. Congregatio enim hypocritæ ſterilis, & ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Baldad id etiam dixit, cap. 18. Lux obtenebreſcet in tabernaculo illius, & lucerna, quæ ſuper eum eſt, extinguetur. Auellatur de tabernaculo ſuo fiducia eius, &c. vſque ad finem capitis. Dixit item id Sophar, cap. 20. Si aſcenderit, vſque ad cælum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent vbi eſt? Quas omnes ſententias Iob hoc verſu comprehendit, vt oſtendat ſe ſcire quo ſpectarent: licet ab illis non explicaretur. Quæ expoſitio huius, & ſuperioris verſus planior, & aptior cæteris mihi videtur, licet interpretes Latini & Hebræi alias longe diuerſas ſequantur.

29 *Interrogate quemlibet de viatoribus, & hac eadem illum intelligere cognoſcetis.*

Confutare vult has propoſitas generales ſententias; erant enim falſæ, vt ab ipſis intelligebantur, Semper impios in hac vita ſcelerum ſuorum pœnas pendere, vt in exponendis amicorum dictis à nobis traditum eſt. Dicit autem hoc verſu confutationem hanc quam tractare vult ita eſſe teſtatam, vt eam vel ignari, & imperiti homines nouerint. Poſuit autem ſpeciem pro genere, Viatores, dicens, id eſt, homines nullis ſtudijs deditos. Malo enim id ita intelligere, quàm vt alij, qui ea de cauſa viatores nominare dicunt, quod huiuſmodi homines id melius ſcire poſsint, quia varias regiones peragrant. Perinde quaſi non queſtus faciendi, ſed rerum cognitionis cauſa peragrarent.

30 *Quia ad diem perditionis ſeruatur malus, & ad diem furoris ducetur.*

Diem perditionis, & furoris vocat eum quo in æternum dabuntur cruciatum. Sicut Paulus loquitur deſideria inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Illa enim vera eſt impij perditio, tunc vere Deus in illum terribili ardebit furore, ſignificat ergo iniquos homines non ſemper in hac vita pœnas ſuſtinere, quia ad illum diem furoris, & perditionis reſeruantur. Sed quòd *reſeruatur* dicit, in Hebræo eſt יחשך iehaſech. Quod verbum vulgata editio valde ambigue interpretatur. Eſt enim cuſtodire, vt 1. Reg. 25. ver. 39. Seruum ſuum cuſtodiuit à

Thimot. 6.

malo.

malo. Et retinere 2. Reg. 12. verſ. 16. Retinuit Ioab populum, & quieſcere Hier. 14. verſ. 10. Multis locis eſt parcere, vt pſalm. 77. verſ. 49. & Gen. 22. ver. 12. & præparare Iob 38. verſ. 10. Hebræis tamen vbique conſtanter prohibere ſignificat, Et ita ex hac ſignificatione facilius hic locus explanatur in eandem ſententiam, quam reddit vulgatus. Sed tunc perditionis dies ſignificat eum diem, quo in hac vita calamitates, & detrimenta vrgent. Sicut dicebat Hieremias, Sicut ventus vrens diſpergam eos coram inimico: dorſum & non faciem oſtendam eis in die perditionis eorũ. *Hier. 18.* Ait ergo, Die perditionis prohibetur malus, id eſt, Calamitatibus, & detrimentis prohibetur, quemadmodum dixit Dauid, In labore hominum non ſunt. Quare non recte putatis iniquis hominibus perniciem ſemper in hac vita comparari. *Pſal. 72.* Cum contra plerunque ſit, vt cum alijs incommoda cadant, ipſi leuentur. Poteſtque hæc explicatio ipſius Vulgati auctoritate probari. Quandoquidem ex ipſius ſententia in 1. Regum à nobis citata cuſtodire verbum חשך haſac ſignificat, vt vertamus, Die perditionis malus cuſtoditur. Septuaginta transferunt κουφίζεται ſubleuatur. Chaldæus vero יתמנע itmanah prohibetur. Quod autem ſequitur, ***Et ad diem furoris ducetur***, quo adduci potuit vulgatus, vt illo modo primam huius verſus partem explicaret, vt melius huic ſecundæ cohæreret. Ita ſecundum Hebræorum ſententiam exponendum eſt, ad diem furoris ducentur, alij ſcilicet. Nam in Hebræo verbum eſt plurale יובלו iubalu ducentur, id eſt, Ipſi calamitate prohibentur, Cum in eam trahuntur alij. Cum hominibus non flagellabuntur, dixit Dauid. *Pſal. 72.*

31 ***Quis arguet coram eo viam eius?***

Id eſt, cum tam proſpero fortunæ flatu vtantur, quis eos à praua vitæ ratione reuocare, aut eorum flagitia audebit arguere? Sententia quidem tanto viro digna: ita enim fit, vt homines ſecundis rebus effrenati, prope fieri non poſsit, vt in gyrum rationis doctrina & reprehenſione ducantur, & ita maximum diſcrimen ſubeunt, qui eorum improbam vitam audent increpare. *Quam difficile arguantur qui proſpera ſunt fortuna.* Hac enim de cauſa cædes indignißimæ Chriſti, & ſanctorum eius effectæ ſunt. Cur enim Chriſtus tam crudeli fuit morte mulctatus, niſi quod Scribarum, Phariſæorum, & Sacerdotum acriter vitia obiurgaret? cur Ioannes Baptiſta, cur Apoſtoli, multi prophetæ, & ſancti viri nefarie interfecti ſunt, niſi quòd potentes, & fortunatos homines ſceleris arguere non dubitarent? Quare recte dicit, ***Quis arguet &c.*** dicit etiam Eccleſiaſticus, Noli reſiſtere contra faciem potentis, ne coneris contra ictum fluuij. Nihilominus *Eccl. 4.*

ſtatim monet,quod ſanctì viri fecerunt.Pro iuſtitia (inquit)ago nizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia: & Deus expugnabit pro te inimicus tuos.Contra vero nulli melius ab errore auertuntur,& ad pietatem informantur, quam quibus aduerſa accidunt.Bonum mihi,quia humiliaſti me, vt diſcam iuſtificationes tuas,ait Dauid.Sequitur eodem verſu. *& qua fecit, quis reddet illi?* Id eſt, quis eius ſcelera vindicabit,cum rerum ipſe potiatur?Dixerunt (vt ait Dauid) quis noſter, Dominus eſt? Et vt hoc capite Iob,Quis eſt Omnipotens,vt ſeruiamus ei?Cum igitur,neque verbis poſsit à prauitate reuocari,neque factis eius impetus reprimi, non poteſt non eſſe improbiſsimus, nullas tamen pœnas in hac vita ſuſcipit,ſed *Ipſe ad ſepulcra ducetur*. Id eſt ad vnum è ſepulchris Hebræa phraſi. *Et in congerie mortuorum vigilabit*, Id eſt,inter mortuos collocabitur,& permanebit. Quod dicit in congerie mortuorũ in Hebræo eſt גדיש gadis,quod aceruum tritici proprie ſignificare dicitur, & ita quidam exponunt Matura morte abſumetur, & ad ſepulcrum efferetur, ſicut infertur aceruus tritici in tempore ſuo,vt capite 5.dixit Eliphaz.Quidam Hebræus aceruum ſcribit vocare fornicem,aut pyramidem quæ more Iſmaelitarum in locupletum ſepulcris collocari conſueuit;quam ita vocat, quia aceruum tritici figura ſua imitatur. Placetque alijs hæc expoſitio.

Iob 5.

33 *Dulcis fuit glareis Cocyti*.

Cocytus fluuius eſt in Arcadia ab Styge palude fluens; quem eſſe inferorum fluuium poetæ commentabantur, quòd in illam paludem multa cadauera conijciebantur,vt cito exederentur. Glarea eſt terra lapidoſa,quæ in fluuiorum ripis eſſe ſolet.Poſuit autem vulgatus interpres ſpeciem pro genere,cocytum dicens.Nã in Hebræo ipſum genus ponitur נחל nahal torrens, intelligit autem Hebræus, & vulgatus locum eſſe ſepulchrorum, quòd olim forte ſecundum flumina efficiebantur. Et ita, vt quidam Hebræus narrat Arabum lingua ſepulcrorum loca vocantur. Significat ergo,dulce eis fuiſſe ſepulchrum,quia nihil mali in ſepulcro ſentit,cum ſenſum non habeat cadauer. *& poſt ſe omnem hominem trahet,& ante ſe innumerabiles*.Id eſt,omnibus hominibus eſt definita mors,ſiue boni illi, ſiue mali ſint. Quare minime hominis iniqui,ſed naturæ corruptæ pœna putanda eſt.

Cocytus fluuius.

34 *Quomodo igitur conſolamini me fruſtra,cum reſponſio veſtra repugnare oſtenſa ſit veritati?*

Concluſio eſt totius argumentationis, qua amicorum ſermones refellebat dicentium,Pijs tãdem in hac vita res fore ſecũdas, impijs

pijs autem aduersas, cum contra plerunque contingat, vt impij secunda fortuna toto suæ vitæ tempore, pij vero aduersa vtantur. Et hac de causa ait amicorum responsionem repugnare veritati. Ita enim optime declaratur, quod ad verbum dicit Hebræus, In vestris responsionibus relinquitur præuaricatio, id est, à veritate deflexio. Consolamini vero dicit, quod Eliphaz cap. 5. & Baldad c. 8. & Sophar c. 11. consolabantur eum dicentes, Si frugi fieret, in Deique gratiam rediret, fore, vt continuo Deus detrimenta eius resarciret, quod ipse hac argumentatione cõfutauit, ostendens bonos viros detrimenta multa, & acerbitates in hac vita perferre. Qui igitur bonus est, is non continuo vitæ incommodis leuatur. Quocirca eum frustra (vt dicit) consolabantur.

CAPVT XXII.

Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit. A

2 *Nunquid Deo potest comparari homo, etiam cum perfectæ fuerit scientiæ?*

3 *Quid prodest Deo si iustus fueris? aut quid ei confers, si immaculata fuerit via tua?*

4 *Nunquid timens arguet te, & veniet tecum in iudicium?*

5 *Et non propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas?*

6 *Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa, et nudos spoliasti vestibus.*

7 *Aquam lasso non dedisti, et esurienti subtraxisti panem.*

8 *In fortitudine brachij tui possidebas terram, et potentissimus obtinebas eam.* B

9 *Viduas dimisisti vacuas, et lacertos pupillorum comminuisti.*

10 *Propterea circundatus es laqueis, et conturbat te formido subita.*

11 *Et putabas te tenebras non visurum, et impetu aquarum inundantium non oppressum iri?*

12 *An cogitas quòd Deus excelsior cælo sit, et super stellarum verticem sublimetur?*

13 *Et dicis, Quid enim nouit Deus? et quasi per calignem iudicat.*

14 *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines cæli perambulat.*

15 *Nunquid semitam seculorum custodire cupis, quam calcauerunt viri iniqui?*

C 16 *Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluuius subuertit fundamentum eorum.*

17 *Qui dicebant Deo, Recede à nobis: & quasi nihil posſit facere Omnipotens, æſtimabant eum.*

18 *Cum ille impleſſet domos eorum bonis? quorum ſententia procul ſit à me.*

19 *Videbunt iuſti, & lætabuntur, & innocens ſubſannabit eos.*

20 *Nonne ſucciſa eſt erectio eorum, & reliquias eorum deuorauit ignis?*

21 *Acquieſce igitur ei, & habete pacem, & per hæc habebis fructus optimos.*

22 *Suſcipe ex ore illius legem, & pone ſermones eius in corde tuo.*

D 23 *Si reuerſus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis, & longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo.*

24 *Dabit pro terra ſilicem, & pro ſilice torrentes aureos.*

25 *Eritque Omnipotens contra hoſtes tuos, & argentum coaceruabitur tibi.*

26 *Tunc ſuper Omnipotentem delicijs afflues, & eleuabis ad Deum faciẽ tuam.*

27 *Rogabis eum, & exaudiet te, & vota tua reddes.*

28 *Decernes rem, & veniet tibi, & in vijs tuis ſplendebit lumen.*

29 *Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinauerit oculos, ipſe ſaluabitur.*

30 *Saluabitur innocens, ſaluabitur autem in munditia manuum ſuarum.*

1 *Reſpondens autem Eliphaz Themanites, dixit.*

Poſt quam tres amici ſemel, & iterum locuti ſunt, tertio nunc loquitur Eliphaz, qui exordium ſermonis induxit.

2 *Nunquid Deo comparari poteſt homo, etiam cum perfectæ fuerit ſcientiæ.*

Hic verſus, & Duo ſequentes valde mihi difficiles viſi ſunt, & ad explicandum, & ad contexendum. Ad explicandum, quod non in promptu ſit, quid attineat ita Iobum redarguere, aut ex quibus eius verbis hæc calumnia petatur, Ad contexendum, quòd horũ trium verſuum ſententiæ non aptæ inter ſe, neque conſequentes

Locus valde difficilis.

eſſe

esse videantur. Neque id interpretes tam Latini quàm Hebræi considerarunt, aut certe non explicarunt. Id ego tamen explicare conabor. Ac primum hic versus varie redditur propter verbum סכם sacam, quod bis in eo ponitur, quod valde ambiguum est Hebræis. Septuaginta ita conuertunt πότερον οὐχὶ κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Nunquid non Dominus est doceus prudentiam, & scientiam? Chaldæus autem ita האפשר דלאלה יליף בר נש וכד כליף אפשר דעליהון משגח haephsar deleela ialiph bar nas vecad caliph epsar dahaleon masgah, Nunquid Deum filius hominis docebit? quod si doceat, eis prouidebit. Sed cum verbum Hebræum סכן sacan præter alia prodesse, & increpare significet, Hebræi non vno modo hic exponendum existimaut. Nam quidam prodesse interpretantur, in hanc sententiam, An Deo proderit vir, sicut sibi proderit homo prudens? Alij vero, increpare, declarant hoc modo, An Deum increpabit vir, sicut se increpat homo prudens? Hæc autem omnia verbum hoc Hebræi significare dicunt, prodesse, arguere, increpare, assuescere, thesaurizare, recondere, nocere, lædere, pauperare, depauperare. Sed proprie verbum vtile esse, vel prodesse significat. Nam hæc explicatio in omnia quadrat sacræ scripturæ loca, si recte omnia considerentur. Veruntamen quia potest, qui prodest, varias vtilitates afferre, vel arguendo, vel increpando, vel seruando thesaurum, vel assuescens, fit vt varie ab Hebræis parum elegantibus linguæ suæ tractatoribus declaretur; per antiphrasim autem qua vti solent Hebræi contrarium illius significat nocere, & hinc pauperem efficere. Sicut נכר nacar Hebræis significat cognoscere, & per antiphrasim dissimulare, & se alienum ostendere. Cum ergo סכן sacan prodesse proprie significet, ex hac significatione hic locus explanabitur, & variæ eius versiones inter se conciliabuntur. Prius tamen intelligendum est, cur Iobum ita calumnietur Eliphaz, quod ea de causa fuit, quòd eius vera, & doctissima verba in deterrimam partem accipiebat, existimans ob eam rem voluisse cum Deo disceptare, & in iudicium venire, tam multisque superiori capite de prosperitate improborum, & calamitate bonorum disseruisse, quia putaret vehementer errare Deum in rerum humanarum administratione. Hæc autem eius opinio fuisse intelligitur ex capite decimo quinto, quod magnum huic loco mihi lumen afferre videtur, quo ita loquitur ipse Eliphaz, Arguis verbis eum, qui non est æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit, &c. Vtitur autem hic verbo eodem סכן sacan, vt diximus, cum locum hunc exponeremus. Ita hoc capite, quod persequimur,

mur, Iobum docet nullum errorem ab eo notari posse in diuina prouidentia, & rerum administratione, cuius Deum possit argue re, & in hanc sententiam ait, *Nunquid Deo potest comparari homo? &c.* Compararetur autem, si illum redarguere, aut conuincere posset erroris, atque adeo esset tunc Deo præstantior. Quod cum fieri nequeat, non potest igitur homo coarguere Deum. In eandem rationem Græci dixerunt, Nunquid Dominus non est docens prudentiam, & scientiam? Quod si per se vique sua ad Deum pertinet docere, doceri igitur & ab errore auerti non potest. Facile etiam intelligitur eandem Chaldæum reddidisse sententiam. Illa etiam quadrat quorundam Hebræorum interpretatio, quam posuimus, Nunquid Deo proderit vir, sicut sibi proderit homo prudens? id est, Nunquid Deo aliquam doctrinæ, & scientiæ vtilitatem afferet, sicut sibi ipsi potest afferre? minime quidem. Atque ex hoc fit, vt frustra coneris Deum erroris arguere. Ex hoc facile planum fit, atque contexitur, quod sequitur.

3 *Quid prodest Deo si iustus fueris? aut quid ei confers, si immaculata fuerit via tua.*

Id est, licet omni sceleris macula vaces, sisque iustissimus, ac proinde prudentissimus, de qua re eum monere, aut cuius consilij ei auctor esse potes?

4 *Nunquid timens arguet te, & veniet tecum in iudicium?*

Id est. Ita ne vero putas, tanti facere Deum reprehensiones tuas, vt timens ne illum alicuius erroris conuincas, pro se respondeat te arguat, & tantis incommodis afficiat, vt sermones tuos, & acrē contentionem comprimat?

5 *Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas?*

Videtur superiori capite Iob Eliphazum pupugisse dicens, Noui cogitationes vestras, vt à nobis explicatum est, hoc est, Licet assumptiones ratiocinationis reticeatis, noui tamen vos de toto genere impiorum disputare, putantes me impium esse. Ne autem ipsius metu, aut reuerentia, aut quod non ita res haberet, putaret Iob amicos assumptiones suppressisse, eas, quod hactenus nemo fecerat, modo pronunciat, aperte testans, & clamans eius anteactam vitam sceleratam fuisse. Sed cum hæc falso obijciantur, potius maledici conuiciatoris, quàm vehementis reprehensoris personam agit Eliphaz. Hoc autem eius testimonium satis plane ipsius Dei oraculo refutatur in principio huius libri
Iob 1. posito, Erat Iob vir simplex, & rectus, & recedens à malo.

Abstuli-

6 *Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa, & nudos spoliasti vestibus.*

Sine causa dicit, idest, Cum tibi nihil deberent, vi abstulisti, quod declarat adiungens, Nudos spoliasti vestibus, id est, illos nudos reliquisti, cum vestem aliam non haberent, quòd erat scelus maximum. Præsertim Deo dicente, Si pignus à proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei, ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat: si clamauerit ad me exaudiam eum, quia misericors sum. Sed hoc culpæ crimen in Iob non hærebat, cum ipse trigesimo primo capite dicat. Si negaui, quòd volebant, pauperibus, & oculos viduæ expectare feci. Quia ab infantia mea creuit mecum miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. *Exod. 22.*

7 *Aquam lasso non dedisti, & esurienti subtraxisti panem.*

Id est, cibum, & potum esurienti pauperi non suppeditasti. Neque hæc quidem culpa residebat in Iob. Nam ille capite citato etiam dicit, Si comedi buccellam meam solus, si non comedit pupillus ex ea.

8 *In fortitudine brachij tui possidebas terram, & potentissimus obtinebas eam.*

Id est, non iure sed iniuria, non æquitate, sed vi & armis eas, quas habebas diuitias, & comparasti, & alijs imperabas, quia fortior illis, & violentior eras. Sed Hebræa ita ad verbum habēt, Vir brachij terram occupabat, & cuius persona accipi solebat, habitauit in ea. Virum brachij potentem vocat, de eodemque dicit, Cuius persona accipi solebat, id est, cui iudices si alijs iniuriam facere, resistere non audebant. Quare præter eam, quam vulgatus expressit, potest hic locus aliam habere sententiam, Aequo animo patiebaris, vt potētes & locupletes homines aliorum bona per vim occuparent, quòd crimen grauissimum est in eo, qui rempublicam capessit. Quod vehementer cauebat Dauid dicens, Non habitabit in medio domus meæ, qui facit superbiam; qui loquitur iniqua, non direxit in conspectu oculorum meorum. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem. Sed Septuaginta viri virū brachij eum esse intellexerunt, qui nullas habet opes, brachio meretur, hoc est mercede conducitur, ad aliquid faciendum, ita primam versus partem conuertentes θαύμασας δὲ πρόσωπά τινων ἐπὶ γῆς habitare fecisti pauperes in terra, idest, Quoniam fortunis eos euertebas, ita vt cogerentur opera, & industria sua victum quærere. In secunda autem huius versus parte participium, quod habi- *Psal. 100.*

tus

tus vocant grammatici Hebræi נשא nasu actiuum esse fecerunt, ita vertentes ἐθαύμασας δέ τινῶν πρόσωπα vultus aliquorum reuereba ris, hoc est personas accipiebas, non ex æquitate, sed ex persona-rum dignitate iudicans. Illud præterea hoc versu egerunt Septuaginta, vt illum totum conuerterent, primam partem secundo loco, & secundam primo ponentes, vt aptius, puto, sequenti versui cōiungeretur, qui de eadem re differit ex eorum versione, de qua prima huius versus pars. Sequitur enim.

9 Viduas dimisisti vacuas, & lacertos pupillorum comminuisti.

Idest, ijs eras infestus, atque crudelis, quos omni præsidio orbatos esse intelligebas. Quod quidem scelus esset immane principis præsertim, cui homines tenues, & inopes curæ maximæ esse debēt, ne vllum à potentioribus detrimentum accipiant, & ob eam rem

Esai. 1. acriter Esaias increpat principes populi sui dicens, Pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos, In eaque re Dauid

Psal. 145. maxime Dei imperium commēdat, Quòd Dominus custodit aduenas, pupillum, & viduam suscipiet, & vias peccatorum disperdet. Eodem autem modo, quo vulgatus Græci, & Chaldæus hunc versum reddiderunt. Sed illud verbum comminuisti ידכא ieduca, quod alijs punctis est actiuum, sicut omnes classici interpretes esse nouerunt, ijs punctis, quibus apud Hebræos scribitur est passiuum, & eam oratio habet sententiam Brachij pupillorum contere-bantur, id est, te conniuente pupilli à diuitibns, & potentibus opprimebantur. Quæ erat culpa (vt dixi) in principe grauissima, sed quacunque id ratione intelligatur, in Iob hærebat, vt ipse cap. 29. testatur, Oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quòd liberassem pauperem vociferantem & pupillum, cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum, &c. Pater eram pauperum, &c. Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.

10 Propterea circundatus es laqueis.

Laqueos vocat eas calamitates in quas incidit, quibus illū Deus repressit & iras eius fugientem, & quasi contemnentem (vt putabat Eliphaz) prehendit. Eodem nomine calamitates vocabat Dauid dicēs, Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dor-

Psal. 65. so nostro, *& conturbat te formido subita.* Easdem calamitates intelligit, quæ repente illum inuaserunt.

11 Et putabas tenebras non visurum, & impetu aquarum inundantium non oppressum iri?

Tenebras etiam vocat calamitates, quo nomine, vt sæpe hoc libro diximus frequenter in scriptura vocantur. Aquas etiam vocat

easdem calamitates.Sicut dixit Dauid,Saluum me fac Deus,quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam . Ex quo intelligemus quantam eloquentiam,& verborum copiam habuerit Eliphaz.Significat igitur,Et cum tot tantiſque peccatis tenearis, putabas te calamitates vitaturum , quibus tua iſta ſcelera Deus vlciſceretur.Hebræa etiam ita reddi poſſunt , Vel tenebras non vides,& multitudinem aquarum, quæ te operiet? Id eſt an non animaduertis , te propter flagitia tua tot mala ſuſtinere ? Sed quod Vel conuertimus in Hebræo, eſt או, o, Septuaginta tamen auctores אור or lumen legiſſe videntur.Quod facile fieri potuit,nam.ו & ר. literæ ſimiles ſunt:præſertim , quod.ו.adiuncta eſt virgula machaph, qua ſimiliores fierent . Et ob eam rem in eandem ſententiam,ita Græci hunc verſum conuerterunt τὸ φῶς σοι σκότος, ἀπέβη, κοιμηθέντα δὲ ὕδωρ σε ἐκάλυψε, lumen tibi in tenebras abijt , & te dormiente aqua operuit.Id eſt,proſperitas tua in miſeriam verſa eſt: & te ſecurum, & nihil ſimile cogitantem calamitas oppreſsit , illud enim לא תראה lo tireh non videbis, liberiori paraphraſi dormiente interpretati ſunt,ad declarandum magis ſecuritatem impij,qua fuiſſe Iob ex verſione vulgati, & Græcorum indicabat Eliphaz.Falſo tamen cum ipſe c,3.dicat,Timor,quem timebam, euenit mihi,& quod verebar, accidit. Et c. 9. Verebar omnia opera mea,ſciens,quòd non parcereres delinquenti. *Pſal. 68.*

11 *An cogitas quòd Deus excelſior cælo ſit , & ſuper ſtellarum verticem ſublimetur.*

Non ſolum facta, habitum , & ſecuritatem hominis ſcelerati , ſed etiam dicta,& cogitationes ſancto Iob Eliphaz temere attribuit. Itaque illum ſceleratiſsimũ eſſe ſibi perſuaſit.Vt ex hoc loco coniecturam faciamus , quam vehemens, & penitus inſita opinio per animos ſtultiſsimi vulgi peruaſerit, vt neminem eſſe calamitoſum videant:quem non flagitioſum exiſtiment , Vt Chriſtus cum ſceleratis reputatus eſt,vt ait Eſaias , & citatur à Marco, Et de ſe ipſe per Dauidem dicit,Ego ſum vermis,& non homo,opprobriũ hominum,& abiectio plebis. Et alio pſalmo Dauid ait , Quod exprobauerunt inimici tui Deus, exprobauerunt commutationem Chriſti tui . Has autem peruerſas cogitationes impiorum hominum ponit Dauid in pſalmo,Et dixerunt, Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Iacob.Ita Eliphaz de Iob dicit,vt ſequentibus verſibus magis declarat . An putabas Deum impia facta non viſurum (vt iniqui putant) quòd tanto à te interuallo diſtaret,vt ſit cælis,& ſtellis ipſis excelſior? Eãdem ſententiam,ſed obſcurius habent Hebræa:quæ ita verbũ de verbo cõuertit Chaldæus,Non-

Stulta vulgi opinio putãtis flagitioſũ calamitoſum eſſe.

Eſai 53.
Marc. 15.
Pſal. 22.
Pſalm. 93.

ne Deus in altitudine cælorum: vide verticem ſtellarum, quoniã excelſæ ſunt, id eſt, Quia Deum in cælorum altitudine eſſe videbas, & ipſos cælos altiſsimos à nobiſque diſtantiſsimos eſſe. Dicis,&c.vt eſt in ſequenti verſu.Septuaginta tamen auctores aliam hoc verſu ſententiã intellexerunt μὴ οὐχὶ ὁ τὰ ὑψηλὰ ναίων ἐφορᾷ; τοὺς δὲ ὕβρει φερομένους ἐταπείνωσε; nonne habitans in excelſis videt? Et ſuperbia elatos deprimit? Id eſt, putabas, vt dixit ſuperiori verſu tenebras non viſurũ, perinde quaſi is, qui habitat in excelſis, non videret? Et homines elatos ſuperbia non deprimeret, itaque Græci cogitationes, quas narrat iniqui, non hoc, ſed ſequenti verſu incipere putarunt. Illam autem primam verſus partem, Nonne habitans in excelſis videt, ſignificant Hebræa, tantum ſi colum ſiue accentus Athnah ponatur non in שמים ſamaim cælis, vt volunt Hebræi, ſed in verbo ראה ree vide. Nam tunc verbum de verbo conuerſa, id declarabunt Hebræa, Numquid Deus altitudinis videt Illud autem, Superbia elatos deprimit, liberior paraphraſis eſſe poteſt eius, quod eſt ad verbum in Hebræo, Verticem ſtellarum, quoniam excelſæ ſunt, vt verticem ſtellarum, vocet homines ſuperbia elatos, quos excelſos eſſe videt, vt deprimat ad ſuppliciũ. Sicut dixit Dauid, Excelſus Dominus, & humilia reſpicit, & alta à longe cognoſcit, quod exponit Pater Auguſtinus, Vt deprimat.

Pſal. 137.

13 *Et dicis, Quid enim nouit Deus? & quaſi per caliginem iudicat.*

14 *Nubes latibulum eius, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cæli perambulat.*

Rationes ponit, ridiculas impiorũ hominũ, quibus adducti putãt ſcelera ſua Deum latere poſſe. Vt, quam amentes, & ridiculi ſint, oſtendat, qui tam friuolis, ſtultis, & prorſus ineptiſsimis argumẽtis de re grauiſsima iudicent, & in qua tota eorum ſalus agatur, Quod Deus longiſsimo à terris interuallo diſtet, nam perambulat (aiunt) circa cæli cardines. Hebraice, חוג hug, gyrum, vt vertunt Septuaginta, vel circuitum cæli; quare res tantum cæleſtes conſiderat atque adminiſtrat, terreſtes vero cum tam longe abſint ab eis, vel non videt, vel non curat. Quam rationem abſurdiſſimam refellunt Theologi, docentes Deum rebus omnibus adeſſe præſentem, per eſſentiam, quòd res omnes fecerit, & alat, per potentiam, quòd res omnes ei ſubijciantur, & ad nutum pareant, per præſẽtiam, quoòd res omnes inſpiciat, & penitus cognoſcat.

Deum tribus modis rebus omnibus adeſſe præſẽtem.

Matth. 10.

Quam excellentiſsimam Dei prouidentiam, & rerum omnium vel minimarum curam Chriſtus docuit apud Matthæum dicens, Nonne duo paſſeres aſſe væneunt, & vnus ex illis non cadet in terram ſine patre veſtro? Veſtri autem capilli capitis omnes numerati

rati sunt. Aliam etiam non minus ridiculam ponit impiorum suæ peruersissimæ opinionis rationem, quòd ipsum interuallum, quo cæli à terris distant, prætorquàm quod longissimum est, nubibus interclusum, & obsitum sit, Perinde quasi Dei acies corporis esset particeps, & nostrorum oculorum similis, & non acutissimi, & immensi potius ingenij, quo totum orbem atque adeo res infinitas, seipsum inquam lustrat.

15 *Nunquid semitam seculorum custodire cupis quam calcauerunt viri iniqui.*

Semitam seculorum vocat viam atque rationem, quam homines ij, qui superioribus seculis fuerunt, secuti sunt: vt indicet illorum hanc impiam opinionem fuisse.

16 *Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluuius subuertit fundamentum eorum.*

Id est, qui immatura subita, & terribili morte absumpti sunt. Genus autem mortis, quodnam fuerit declarat addens, Fluuius subuertit, &c. Hebraicè est יוצק iuzac diffusus est. Ex quo facile cognoscitur eos homines significare, qui fuerunt diluuij temporibus, cuius aquis propter sua immania scelera obruti sunt. Fundamentū verò ipsorum, vocat vrbes eorum munitas, domus instructas, pecora, armenta, agros, & alias opes, hæc enim sunt fundamenta quibus omnes impij connixi Deum, & officij leges, atque præcepta contemnere audent. Et vt intelligerent quàm infirma illa essent fundamenta, simul ipsi sunt cum suis fundamentis subuersi, vt est in sapientia. Commouebit impios à fundamentis, & vsque ad supremum desolabuntur: & erunt gementes, & memoria illorum periet. Quæ sint fundamenta impiorum. *Sapien. 4.*

17 *Qui dicebant Deo, Recede à nobis.*

Declarat: quænam fuerit, illa semita seculorum, quam calcauerunt iniqui viri, vt dixit superiori versu, id est, vt Deum a se repellerent, leges eius tenere, & vitam cum virtute colere nolentes, quorum iniquum consilium Iob etiam superiori capite narrauit dicens, Qui dixerunt Deo, Recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus. Qua vero de causa tam turpe, & superbum consilium inierint, aperit statim dicens. *Iob. 21.*

Et quasi nihil possit facere omnipotens, æstimabunt eum. Hæc est illa male considerata, & perdita impiorū ratio, cur Deum non reuereantur, quia nec boni illum, nec mali auctorem existimāt. Sed si quid boni in vita consequantur, vel prosperæ fortunæ, vel industriæ suæ acceptum referunt. Ita etiam si vllam iacturam faciant, vel aduersæ fortunæ suæ, vel alterius malitiæ as scribunt, in Dei autem memoriam, Impij cur Deum non reuereantur.

moriam, neque in prospera, neque in aduersa redeunt fortuna Itaque nullam maiorem Dei rationem habēt in negotijs suis tractandis, quam si idolum ligneum aut lapideum esset, de quo dicit

Hiere.10. Hieremias, Nolite timere ea, quia nec male possunt facere nec bene. Ita ipsi de vero Deo cogitant, & ob eam rem merito ab eo acerbissime puniuntur. Sicut per Sophoniam ait. Visitabo super viros defixos in fœcibus suis. Qui dicunt in cordibus suis, Non faciet bene Dominus non faciet male. Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum. Longe diuersa debet esse

1.Reg.2. bonorum hominum ratio. Nam illud quod canebat Anna in animo ipsorum semper hærere debet, Dominus pauperem facit, & ditat, humiliat & subleuat. Cuius optimæ rationis auctor est ipse Eliphaz, subinde illos re utans.

18 *Cum ipse impleßet domos eorum bonis.*

Deus omniū bonorum auctor. Deus enim bonorum omnium auctor est, ipseque improbis hominibus tam amplas facultates tribuit, licèt ipsi id, vt ingrati non agnoscant, & ea de causa Deus illis, quidquid boni præstiterat,

Ose.2. subtrahit, & malis onerat, vt verbis eius dicebat Oseas plebi Israel, Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumētum, vinum & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum quæ fecerunt Baal. Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius. Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eam de manu mea. *Quorum sententia procul sit a me.* Est enim valde aliena integritate, & vera optimi viri prudentia, cui pro certo debet & testato esse res prosperas, & aduersas non fortunæ, sed Dei voluntate gubernari. Quod magnum habet momentum ad res prosperas, & aduersas moderatè ferendas. Quidam Hebræus in commentarijs putat hoc dicere Eliphaz, vt subridens refellat, quod superiori capite dixit Iob, Consilium impiorum longè sit à me, tanquam si diceret, Cum tu consilium impiorum sequaris, cur dicis, Longe sit a me? estque probabilis expositio.

19 *Videbunt iusti, & lætabuntur, & innocens subsannabit eos.*

Videbunt inquam impiorum casum acerbissimum, & interitum miserabilem, vt sequenti versu declarat ea ratione dicendi, qua

Psal.36. dixit Dauid, Cum perierint peccatores, videbis. Vehementer au-

Excidio impiorum pios leuat. tem recreat, & reficit pios viros impiorum ruina, auctore Dauide, Videbunt recti, & lætabuntur, & omnis iniquitas oppilabit os

Psal.106. suum. Quidam etiam docte, & eleganter Dauidem imitatus canebat.

Sæpe

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cum res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, lætosq; diu florere nocentes.

In qua difficultate, & angustia, quid ei consolationem attulerit, deinde narrat.

Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absoluitq; Deos.

Hebræi tamen hoc dictum Eliphaz singulariter referri putant ad Noe, & filios eius, qui, cum aquæ inundarēt, irridebant eos à quibus fuerant irrisi, cum ædificaretur arca.

20 *Nonne succisa est erectio eorum, & reliquias eorum deuorauit ignis?* Apertè tangit in secunda versus parte incendium Sodomæ & Gomorrhæ, & reliquarum vrbium de quibus narratur in Genesi. *reliquias*, autem dicit, vt significet cunctas vrbes, ita vt nihil reliquū fuerit, prorsus fuisse consumptas, sic enim factum fuisse narratur. Sic etiam de Babylone Esaias locutus est, Et perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, & progeniem. Et ponam eam in possessionem Ericij, & in paludes aquarum. Adeo enim Deus in homines impios, & sceleratos vehemens, & inexorabilis est, vt cū stomachum suum in eos erumpere decreuit, non solum ipsos, sed etiam quidquid ad eos pertineat, quòd eorum memoriam excitare possit, extinguat & funditus deleat. Ita præsagit futurum Dauid dicens, Reliquiæ impiorum interibunt. Sed illud quod dicit, Succisa est erectio eorum, est valde difficile Hebræis. Classici autem interpretes eandem quam vulgatus reddunt sententiam. Septuaginta enim ita transferunt εἰ μὴ ἠφανίσθη ἡ ὑπόστασις αὐτῶν nisi deleta est existentia eorum. Chaldæus autē sic אם לא איתמניעו מלמקם im la itmenihu milemecum, si non prohibiti sunt, quo minus existerent. Sed in Hebræo est, si non succisa est קימנו chimanu. de cuius expositione longe differt inter Hebræos. Constat autem pronomen relatiuum esse non tertiæ, vt classici interpretes conuerterunt, sed primæ. Constat item radicem eius esse קם cum erigere, statuere, differt autem quod quidam primam personam irregularem pluralis præteriti coniugationis Piphel esse affirmant, vt *statuimus* significet, in hanc sententiam, Statuimus non esse succisum, Noe scilicet, aquis diluuij, quod esset pius. Vt intelligatur

Esa. 24.

Psalm. 36.

diluuium

diluuium non casu succeſsiſſe, ſed eo vltionem impiorum diuinitus eſſe quæſitam. Alij dicunt non eſſe verbum, ſed nomen huius formæ קוּמ cim cum pronomine primæ perſonæ, vt ſignificet erectionem noſtram, in hanc partem, Non ſuccisa eſt erectio noſtra, id eſt, Noe à quo nos oriundi ſumus. Planior tamen ea ſententia eſt, quam claſsici interpretes traduxerunt, licèt non tam apta ſit verbis Hebræis.

21 *Acquieſce igitur ei.*

Poſtquam Iob ſceleris redarguit, eum ad pietatem hortatur, tractatque ſatis eloquenter exhortationem, oſtendens quibus bonis pij viri augeantur, poſtquam mala narrauit, quibus impij afficiãtur, *Acquieſce, &c.* Id eſt, obtempera Deo, in eandem ſententiam Hebræus dicit הסכן haſchen aſſueſce, ſed ſignificantius, vt enim vberrimos pietatis fructus percipiamus, non ſatis eſt Deo nonnunquam obtemperare, ſed oportet in ea re aſſueſcete, vt aſsiduitas virtutem pariat perfectam, qua bene beateque viuitur. Idem Græci ſignificare voluerunt γενοῦ δὲ σκληρὸς [fac vt durus ſis, vertentes, oportet enim, ne mollis animus noſter ſit, ſed vt conſtantia obdureſcat. *Et habeto pacem,* Cum Deo nimirum, quæ vera pax

Ioan. 14. eſt, & quam tanta rerum difficultate nobis Chriſtus peperit, de qua ipſe dixit, Pacem meam de vobis pacem relinquo vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis, Mundus enim pacem cum Deo non præſtat, ſed Chriſtus tantum, *Et per hæc habebis fructus optimos.* Id eſt, hæc pax cum Deo fructus tibi optimos afferet. Qua vero ratione ſit hæc pax facienda, diſertè docet eum, dicens.

22 *Suſcipe ex ore illius legem, & pone ſermones eius in corde tuo.*

Ioan. 14. Contra quam faciebant homines illi nefarij, qui dicebant Deo, Recede à nobis. Ita Chriſtus cum Deo iũgere amicitiam docuit, Si quis diligit me ſermones meos ſeruabit.

23 *Si reuerſurus fuerit ad Omnipotentem, ædificaberis.*

Zach. 1. Id eſt, ſi in Dei gratiam redieris, in integrum ipſe te reſtituet. Nã ipſe hominibus calamitoſis per Zachariam dixit, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. Tradit etiam quam ratione ad Deum reuerti oporteat. *Et longe facies iniquitatem à tabernaculo tuo.* Hinc proficiſci oportet, vt ad Deum reuertamur, id eſt, Vt peccatum prius horreamus, & repellamus, cui rei ſpecimen tribuit Elias, qui vt populum Deo reconciliaret, ei, vt omnes prophetas, Baal trucidaret.

24 *Dabit pro terram ſilicem, & pro ſilice torrentes aureos.*

Quoniam ædificaberis, id eſt reſtitueris ſuperiori verſu dixit. hoc verſu exponit quàm plenè quamque in integrum aitque, Non ſolum

lum pristinam tibi Deus felicitatem restituet, sed eam longe maiorem efficiet. Quod vt significaret, vsus est figura synedocha, specie pro genere, res aliquas nominans in alias longe meliores cõmutandas pro terra silicem, pro silice torrentes aureos. Minime vero ita rudes esse debemus, vt significare voluisse credamus, terram in silicem, silicem in torrentes aureos abiturum: Sed illud tantum genus Omnia meliora futura. Qua dicendi figura vsus est Esaias ad declarandum quantas diuitias Christus orbi terrarum allaturus esset, Pro ære afferam aurum, pro ferro afferam argentum, & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum. Quod ob eam rem dico, ne variæ huius versus versiones, & interpretationes confusionem alicui pariant. Nam sententia eadem est, si ad totum genus variæ species referantur, quæ ab interpretibus conuertuntur. Nam Septuaginta ita transferunt καθίσῃ ἐπὶ χώματι ἐν πέτρᾳ καὶ ὡς πέτρα χειμάρρους ὠφείρ, sedebis super aggerem in petra, & vt petra torrens ophir. Chaldæus autem sic, & collocabis super puluerem arcem munitam, & sicut rupis torrentium aurũ ophir. Accidit autem, vt tam varie locus hic verteretur propter voces ambiguas in Hebræo positas. Præsertim propter voces בצר batsar, בצור betsur. Nam si in vtroque ב bet sit accidentalis, vt dicunt grammatici, significant in petra vel rupe, & propterea vulgatus transtulit silicem, Græci petram, & Chaldæus, primo loco arcem, quod sit instar rupis, secundo vero loco rupem. Hebræi autem varijs modis hunc locum explanant, nonnullasque eorum sententias in scholijs scribit auctor Bibliæ Roberti, quarum ego nulli subscribo. Sed illa mihi planior, & cæteris aptior explicatio videtur, vt ב primo loco sit radicalis, secundo vero accidentalis, & tunc hæc erit sententia, Tantas tibi diuitias præstabit, vt sit tibi pro puluere aurum, pro exiguis torrentium lapidibus ophir, quod est aurum excellentissimum. Similis amplificatio est in Paralipomenis, Tantam copiam præbuit argenti in Hierusalem, quasi lapidum.

Esai. 60. — *2. Paral. 9.*

25 *Eritque Omnipotens contra hostes tuos.*

Sicut est in Exodo, Quod si audieris vocem eius, & feceris omnia, quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te. Sed quod dicit, Contra hostes tuos, in Hebræo est בצריך betsarecha idem prope nomen, quod superiori versu difficultatem attulit, & ita varie etiam hic exponitur, sed planior atq; facilior est vulgati versio, quam Græci sequuntur, vt ב sit accidentalis littera, & nomen צרים tsarim hostes. Chaldæus autem eodem modo quo superiori versu vertit כרך cherach arcem, Deus erit arx tua.

Exod. 23. — *Prou. 18.*

Sicut Salomon dixit,Turris fortissima nomen Domini,ad ipsam currit iustus,& exaltabitur. Hebræi autem quoniam de auro superiori versu sermo fuit,aptius putant quadrare, si aurum exponamus,Omnipotens erit aurum tuum.Sicut dixit Dauid, Hæreditas mea,& pars mea Deus. At hic est numerus pluralis, & propterea nonnulli dicunt exponendum esse Aura tua,si ita loqui Latinis liceret.Sed cum id durius cuidam Hebræo videatur,dicit in correctioribus libris deesse ׳ signum pluralis, & aurum exponit, quibus omnibus difficultatibus vacat Vulgati, & Græcorum expositio,& ob eam rem mihi magis probatur. *Et argentum coaceruabitur tibi*. Id est, amplas fortunas habebis. Quam sententiam hic omnes Hebræi intelligũt licet in expositione nominis תועפות tohaphot non omnes inter se conueniant,quod Vulgatus reddit, *coaceruabitur*,Hebræi forte,ingens,duplex significare dicunt. Alij, quibus ego magis assentior fortitudines indicare sentiunt, & ita Chaldæus hoc loco reddit.Et vulgatus in Numeris.c.23.vers.2.& cap.24.vers.8.Fortitudo similis rhinocerotis. Ita hic vertere possumus, Aurum fortitudinis, vel fortitudinum,id est, Multum nimis, quod planius,& Latina phrasi dicitur, Coaceruabitur. Sed Hebræa,si verbum de verbo reddamus,ita habent,Argentum fortitudinum tibi. Quare in aliam partem id Græci explicarunt καθαρὸν δὲ ἀποδώσει σε ὥσπερ ἀργύριον πεπυρωμένον. Præstabit te purum,sicut aurum igne exploratum,id est,id fructus ex calamitate,quam sustinuisti feres, vt purus ea reddaris,sicut argentum igne exploratum. Sicut dixit Dauid,Probasti nos Deus, igne nos examinasti,sicut examinatur argentum.

Psal.72. (margin, beside "namus,Omnipotens erit aurum tuum")
Psal.61. (margin, beside "ratum. Sicut dixit Dauid")

26 *Tunc super omnipotentem delicijs afflues.*

Eximia lætitia afficiũtur qui Dei ope calamitate leuantur. *Ioan.16.*

Id est,in Deo vehementer delectaberis. Nullis enim verbis satis explicari potest, quam eximia lætitia, quàm pleno gaudio afficiantur ij, qui Dei ope calamitate leuantur, & Deum sibi placatum,& beneuolũ sentiunt,quem antea sibi nimis iratum, & acerbum putabant. Cuius rei mentione Christus,Apostolos miserabili ratione relicturus luculenter consolabantur dicens,Plorabitis,& flebitis vos, &c. Sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit tristitiam habet,quia venit hora eius:cum autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudiũ, quia natus est homo in mundum, Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos,& gaudebit cor vestrũ, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. *Et leuabis ad Deum faciem tuam*, habitus eius est, qui malis, & miserijs oppressus, Dei subsidio,& fauore recreatus caput extollere, & se erigere cœpit.

Quod

Quod eleganter tractauit Dauid dicens, Sic benedicam te in vita mea,& in nomine tuo leuabo manus meas, Quod exultantis *Psal.62.* etiam est,Sicut adipe,& pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum, sic memor fui tui super stratum meum,in matutinis meditabor in te, quia fuisti adiutor meus, &c.

27 *Rogabis eum,& exaudiet te.*

Doctissime docet, qua ratione viri boni recreentur, coniecturã facientes Deum sibi esse placatum. Nam sicut eum sibi iratum *Ex quo boni viri coniectu ram faciant Deum sibi esse placatum.* opinantur,quòd eis in malis auxilium petentibus non occurrit, sicut dicebat Dauid, Deus meus, quare me dereliquisti? longe à salute mea,Deus meus clamabo per diem & non exaudies,& nocte non ad insipientiam mihi:ita in eo placatum esse cognoscũt; *Psal.21.* quòd eorum preces audiat, & desideriorum suorum compotes efficiat.Audiuit Dominus,& misertus est mei, Dominus factus est adiutor meus,aut etiam Dauid.*Vota tua reddes*,quæ scilicet suscepisti,si tui voti compos esses.Sicut etiam canebat Regius vates, *Psal.29. Psal.22.* Apud te laus mea in ecclesia magna,vota mea reddam in conspectu timentium eum.

28 *Discernes rem, & veniet tibi.*

In eandem rationem Hebræus dicit, discernes אמר omer sermonem:Id est,quidquid optaueris, quod non sit contra caput tuum, Deum orabis, & ipse præstabit, id quod Christus clarius confirmat dicens,Omnia quæcunque orantes petitis,credite, quia accipietis,& euenient vobis.Sed Græci in sua versione prætermiserunt illud,Discernes rem. Et illud,Veniet tibi ad verbum In Hebræo est,Eriget tibi,quod illi hac paraphrasi transtulerunt ἀποκατασήσει δέ σοι δίαιταν δικαιοσύνης restituet tibi victum iustitiæ. Pars pro toto,id est, Domum tibi dabit rebus instructam iure partis, cuiusmodi omnes ædes sunt sanctorum virorum. Quibus verbis significare videtur fortunas, quas amiserat, iniquis rationibus esse comparatas. Vt ei hoc eodem capite dixerat, Abstulisti pignus fratrum tuorum sine causa, nudos spoliasti vestibus. *Et in vijs tuis splendebit lumen*, lumen prosperitatem hic, & alijs multis, scripturæ locis significat,vt dixit Dauid,Exortum est in tenebris *Psal.112.* lumen rectis. Ait ergo ex sententia tibi succedet,quidquid egeris.Id etiam pollicitus est Dauid viro bono, Omnia quæcunque *Psal.1.* faciet, semper prosperabuntur.

29 *Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria.*

Quidam hunc versum ex Hebræo conuertendum putant, Cum humi liabuntur nimirum alij. A quibus dissentior,nam Hebrai-

ce eſt השפילו hiſpilu, quod cum ſit actiuum coniugationis Hiphil, duplicem actionem ſignificans, ita recte non explicatur. Sed humiliare fecerũt, iniqui ſcilicet, vel Deus iniquorum opera, quod recte declarauit vulgatus vertens, Humiliatus fuerit. Id eſt, cum vir ſanctus fuerit humiliatus tantum abeſt, vt de ſalute eius deſperandum ſit, vt tunc eius ſit gloria propinquior. Quam declarationem Hebræa plane indicant, quæ ita ad verbum habent,

Quis humiliet ſe. Cum humiliare fecerint, & dices exaltatio. Quod obſcurius conuerterunt Græci ὅτι ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν καὶ ἐρεῖς ὑπερηφανεύσατο. Quoniam humiliauit ſeipſum, & dices ſuperbiuit, id eſt, ſimul ac ſeipſum humiliauerit, dicere poteris exaltatus eſt. Humiliat autem ſeipſum is, qui à Deo humiliatus, non indigne fert, ſed Deo gratias agens, ſicut Iob patienter tolerat, qui profecto exaltabitur, quod planius mox dicit Eliphaz. ***Et qui inclinauerit oculos ſuos, ipſe ſaluabitur.*** Inclinare oculos ſuos eſt ſe ipſum humiliare, ſicut Chriſtus de publicano narrauit, Publicanus à longe ſtans nolebat neque oculos ad cælum leuare. Ex quo Chriſtus concluſit, qui ſe

Luc. 18. humiliat, exaltabitur. Quod Petrus etiam docet, Humiliamini ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore viſitationis. Id

1. Petr. 5. eſt, cum alios perdiderit atque deiecerit, ſcelerum ab ipſis pœnas repetens, vt ſubijcit Eliphaz.

30 ***Saluabitur innocens, ſaluabitur autem in munditia manuum ſuarum.***

Id eſt, licet afflictus, oppreſſus, detrimentis & incommodis ſit oneratus, emerget tamen propter innocentiam ſuam, periculis liberabitur, ſaluus & incolumis erit. Sed hoc idem maiori ampli

Bonus non ſolum ſe ipſum, ſed alios etiam calamitate liberat. ficatione in Hebræo dicitur, Liberabit inſulam, innocens liberabitur in munditia manuum ſuarum. Id eſt, tanta vis eſt innocentiæ, vt non ſolum innocenti, ſed toti inſulæ, vel regioni, in qua habitauerit, ſalutem, & incolumitatem det. Ita vnius Ioſeph prudentia Ægyptus fame non eſt deleta. Moyſes tot hominum millibus ſtrage, & cæde precibus liberauit. Propter Paulum multi, qui cum eo erant in naui, non ſunt ſubmerſi.

CAPVT XXIII.

Respondens autem Iob, ait.
2 Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus plaga A
mea aggrauata est super gemitum meum.
3 Quis mihi tribuat, vt cognoscam, & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius?
4 Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus.
5 Vt sciam verba quæ mihi respondeat, & intelligam, quid loquatur mihi. B
6 Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat.
7 Proponat æquitatem contra me, & perueniet ad victoriam iudicium meum.
8 Si ad Orientem iero, non apparet: si ad Occidentem, non intelligam eum.
9 Si ad sinistram, quid agam? non apprehendam eum, si me vertam ad dexteram, non videbo illum.
10 Ipse vero scit viam meam, & probabit me quasi aurum quod per ignẽ transit.
11 Vestigia eius secutus est pes meus, viam eius custodiui, & non declinaui ex ea.
12 A mandatis labiorum eius non recessi, & in sinu meo abscondi uerba oris eius.
13 Ipse enim solus est, & nemo auertere potest cogitationem eius: & anima eius quodcumque voluit, hoc fecit.
14 Cumque expleuerit in me voluntatem suam, & alia multa similia præsto sunt ei.
15 Et idcirco à facie eius turbatus sum, & considerans eum timore solicitor.
16 Deus molliuit cor meum, & Omnipotens conturbauit me.
17 Non enim perij propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo.

1 *Respondens autem Iob, ait.*

2 *Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus plaga mea aggrauata est super gemitum meum.*

A

Id est, licet ita me acerbè obiurgaueris, & falsa in me crimina conieceris, nō reprimam lamentosas, & flebiles voces meas, quæ leuiores sunt, quàm dolor, & ægritudo mea postulat. Eandem sententiam Hebraice esse diximus in verbis illis. Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera, quasi arena maris hæc grauior appareret. Quod Manus plagæ meæ dicit in Hebræo est ידי iadi, manus mea. Vocat autem manum suam vulnus, & calamitatem, quam acceperat, sed hanc phrasim Hebræam Græci ita explicant οἶδα ὅτι ἐκ χειρός μου ἡ ἔλεγξίς μου ἐστί, noui quod ex manu mea sit reprehensio mea, id est, Scio non alia de causa putare posse vos, ita Deum in me acriter animaduertere, nisi quia tantam iacturā me fecisse videtis. Quod cum absurdissimum, & stultissimum esse intelligebam, nihil querelas meas reprimitis. Stulta enim reprehensio potius dolorem auget quàm minuit, stomachum mouet, quàm coercet.

Iob 6.

3 *Quis mihi tribuat, vt cognoscam, & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius.*

Cum absurdis cæcisque hominum iudicijs condemnetur, merito Dei iudicium optat, in quo nemo ex afflicta fortuna, sed ex perdita vita condemnatur, sicut capite 13. dixit, Sed tamen ad omnipotentem loquar, & disputare cum Deo cupio. Quòd dicit, Veniam vsque ad solium eius, obscurius Græci, ita conuerterunt ἔλθοιμι εἰς τέλος, & veniam in finem. Forte ita vocantes iudicium, & solium Dei, quod in eo extrema feratur sententia, neque restet aliud ad quod prouocari possit: vel, quòd extrema mortis die fiat.

4 *Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus.*

Id est, causam meam apud eum dicam, & eum acriter arguam, & probare contendam me nullo merito meo tot tantisque pœnis affici. Increpationes quas dicit, posuit cap. 10. Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo, Noli me condemnare, indica mihi cur me ita iudices? Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris, & opprimas me opus manuum tuarum, & consilium impiorum adiuues, &c.

Vt

5 *Vt sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam, quid loquatur mihi.*
Id est, vt sciam quo pacto hæc mea argumenta explicet, & vtrum vllam culpam in me conferat, vt vos confertis. Quòd *sciam verba* dicit, ita est in Hebræo. Sed obscurius Græci autores conuerterunt γνοίην δ' ἴαμα cognoscam autem medicamentum. Forte verba Dei medicamentum vocarunt, quòd afflictis & anxio animo viris satis magnam medicinam faciant, vt regius vates dicebat; Misit verbum suũ, & sanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. *Psal. 106.*

6 *Non in multa fortitudine contendat mecum.*
Quoniam optare dixit cum Deo de sua innocentia disputare, Dei potentiam infinitam timens, eique reuerentiam exhibẽs petit, vt procul eius absit potentia, iure tantum & æquitate disceptatio fiat. Nam vt eius potentiæ, & fortitudini cedit, ita illum iure putat non inferiorem futurum. Sicut etiam cap. 13. dixit, Manum tuam longe fac à me, & formido tua non me terreat. Voca me, & ego respondebo tibi, aut certe loquar, & tu responde mihi. In eandem rationem dicit, quod sequitur in eodem versu, *Nec magnitudinis suæ mole me premat.* Sed in Hebræo illa superior versus pars ita verbum de verbo est, Nunquid multa potentia mecũ contendet? Hac vero parte ita ipse respondet, Non, verumtamen ipse ponet in me. Quare in prima parte eandem omnino, quam vulgatus sententiam habent Hebræa. In secunda vero quædam ambiguitas est, & hac de causa varie declaratur. Nam vulgatus (molem magnitudinis suæ) subaudiendam duxit, vt in eandem sententiam, quam superiori parte dicat, Nunquid ponet molem magnitudinis suæ in me, vt premat inquam me? Minime vero Græci vero ἀπειλὴν minas subaudiunt in eandem sententiam. Id est, anne minis mecum aget, non æquitate? minime vero. Chaldæus autem תגרא tigra, litem subaudit, id est, Si mihi ipsi litem intenderit libenter respondebo, sicut dixit capite decimo tertio, Voca me, & ego respondebo tibi. Quidam Hebræus in commentarijs כח coah robur subaudiendum existimat, quem sequuntur non contemnendi Latini auctores, id est, An Deus infinita sua potentia non æquitate mecum cõtendet? minime vero. Quin potius ipse pro bonitate sua vires mihi addet, vt cum eo loquar, sicut de se narrat Ezechiel, Et cecidi in faciem meam, & audiui vocem loquẽtis, & dixit ad me, Fili hominis sta super pedes tuos, & loquar tecum. Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, & statuit me supra pedes meos. Adeo Deus amat bonos viros vel *Ezech. 2.*

cum eo loquentes, vel conſcientia nixos rectæ voluntatis, cum eo de ſua diſputantes innocentia, vt eos roboret atque confirmet. Contra quam reges, & potentes homines faciunt, quibus iucundum eſſe ſolet, ſi eos, quibus aditus ad ſe præbent, regio ſplendore ſuo perturbari videant.

7 Proponat æquitatem contra me, & perueniet ad victoriam iudicium meum.

Id eſt, non potentia, ſed iuris æquitate mecum contendat, & vincam nullo merito meo tantas me pœnas ſuſtinere. Eandem Septuaginta viri reddunt ſententiam, licet obſcurius: tantum pro victoria transferunt, In finem, Id eſt, in ſeculum. Ita etiam transfert Chaldæus. vtrumque enim verbum Hebræum נצח netſah ſignificat. Poſſunt etiam Hebræa ſic conuerti, Ibi rectus, arguens cum eo, liberabo in ſeculum iudicium meum. Ibi dicit, id eſt, Cum æquitate iuris non potentia contẽderit. Rectus vero non iniquus cum Deum nihil poſsit latere. Arguens liberabo. Mutatio perſonæ quam frequenter ſacroſancti auctores vſurpant, id eſt, Ego, qui in rectorum numero me eſſe confido, liberabo in ſeculum tantis calumnijs, & falſis criminibus iudicium meum.

8 Si ad Orientem iero, non apparet: ſi ad Occidentem, non intelligam eum.

9 Si ad ſiniſtram, quid agam? non apprehendam eum, ſi me vertam ad dexteram, non videbo illum.

Quoniam tertio verſu dixerat, quis mihi tribuat, vt cognoſcã, & inueniam illum? ad diſceptandum (vt declarauit) de iure ſuo cum illo, dicit modo ſe fruſtra id optare. Nam quoquo verſus ſe conuertat, eum inuenire non poteſt, quod vt magis amplificet, quatuor locorum ſpecies numerat, quibus cæteræ comprehendũtur, ante, & retro, ita enim eſt in Hebræo, & ita vertunt Septuaginta, quod vulgatus Chaldæum ſecutus vertit Orientem, & Occidentem. Idem enim Hebræis eſt, quod ante & retro, vt videre eſt in Geneſi capite 11. verſ. 2. & capite 12. verſ. 8. duæ aliæ ſpecies ſunt dextrorſum, & ſiniſtrorſum. Id autem dicit, vt ſignificet ſe Dei auxilio eſſe deſtitutum. Hac enim dicendi ratione in ſacroſancta ſcriptura Deus non adeſſe ſignificatur. Quemadmodum in Prouerbijs ſapientia dicit, Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane conſurgent, & non inuenient me: id eſt, nullum eis auxilium præſtabo. Contra vero cum Deus fert opem

Deum non inuenire quid ſit.

Pſal 14. dicebat Dauid, Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Eſt autem grauiſſimum, & acerbiſsimum viro ſancto, qui omnes ſpes ſuas in Deo

poſuit,

posuit,Deum inuenire non posse,cum malis,& incommodis multis vrgetur,

10 *Ipse uero scit viam meam.*

Id est scit me inculpatè vixisse.Tunc enim Deus scire dicitur,cum approbat,Scio quos elegerim,ait ipse. Contra vero nescit, quos reprobat,ait etiam,Amen dico vobis,nescio vos. ***Et probauit quasi aurum,quod per ignum transit,*** probauit inquam tãtis calamitatibus, quæ igni conferunt.In Hebræo ad verbum est,Probauit me, quasi aurum exibo,Id est, me aurum esse probabo. Sed quonam pacto quis calamitatibus probetur : seque aurum non scoriam ostendat:declarat statim,estque magnopere animaduertendum. *Ioan. 15.* *Matth. 25.* Scire & nescire in Deo quid sit.

11 *Vestigia eius secutus est pes meus,uiã eius custodiui,et nõ declinaui ex ea.*

12 *A mandatis labiorum eius non recessi, & in sinu meo abscondi verba oris eius.*

Suam igitur quis in calamitatibus virtutem Deo probat, non in eo,quòd non animo angatur non doleat, nulla molestia aut ægritudine afficiatur,vt stulte stoici putarunt, sed in eo loco,quòd mi serijs,& ærumnis fractus peccatum nullum,vel in Deum,vel in hominẽ admittat,nulla denique ratione ab officio desciscat. Vestigia.mandata,via & verba Dei idem hoc loco sunt, quod lex eius. Quod dicit,***in sinu meo abscondi verba oris eius,*** Id est, legẽ eius non abieci,ægre ferens ita me ab eo tractari, aut nulla rerum despera tio mihi ex animo legem eius extorquere potuit. Sed quòd ***in sinu meo,*** dicit, in Hebræo est חקי huchi, quod alijs punctis sinum meũ significat: sed cum ijs, quæ modo adscribuntur statutum meum. Et ita etiam verti potest Abscondi magis quam statutum meum; verba oris eius,id est.Cariora mihi fuerunt verba oris eius,& ea maiori cura seruaui,quàm statutum meum, Vocat autem statutũ suum, res eas sibi a natura ad vitam degendam statutas.Eo enim animo semper debet esse vir bonus,vt potius vitam deserat,quàm legem Dei,quæ vera est mortificatio,ad quam vir bonus pro viri li parte aspirare debet. Lex Dei eius in corde ipsius, & non supplantabuntur gressus eius,de bono viro canebat Dauid. Quis in calamitatibus se Deo probat. Quo animo vir bonus debeat esse. *Psal. 36.*

13 *Ipse enim solus est.*

Grauem,& peracutam causam reddit, cur sibi Deus non sit deserendus: licèt quibuscunque ab eo afficiatur incommodis, quod est maximè notandum ad vitam nostram instituendam. Nam si alius esset Deus ad quem à Deo deficientes possemus perfugere, esset aliqua tantæ temeritatis excusatio,sed cum ipse solus sit. ***Et nemo auertere potest cogitationem eius.*** Id est nemo potest impedire, quo minus fiant,quæ facere cogitauerit,sed. ***Et anima eius quodcunque***

Cur non sit Deus in rebus aduersis deserendus. *que voluit, hoc fecit.* Quam nam medicinam incommodis meis afferam, si Deum fugiam, si viam, vestigia, & mādata eius relinquam, aut eius gratiam vllo modo exulcerem? Qua ratione capite nono

Iob.9. etiam vsus est dicens, Si repente interroget, quis respondebit ei? vel quis dicere potest, Cur ita facis? Deus cuius iræ nemo resistere potest, & sub quo curuantur, qui portant orbem: quantus ego sum, vt respondeam ei? Et inferius, Non est qui vtrumque valeat arguere, & ponere manum suam in ambobus. Ipse enim *solus est*, vt dicit, Dauid etiam de probatione sua verba faciens, huius causæ

Psal.138. mentionem fecisse videtur, dicens. Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum tu illic es, &c. Ita Christus à multis discipulis desertus, cum duodecim rogaret. Et vos

Ioan.6. vultis abire? Recte nomine omnium respōdit Petrus, Domine ad quem ibimus? Nullum enim tutum reliquum est refugium, Deo deserto. Quare vt fugiamus iratum, ad eundem ipsum misericordem nos oportet confugere, dicentes quod est in Osea, Venite &

Ose.6. reuertamur ad Dominum. Quia ipse cœpit, & sanabit nos, percutiet, & curabit nos. Quam rationem si leues & temerarij homines benè considerarent, forte desinerent, cum malis conflictantur, & Deo contumeliose maledicere, & sceleratissimos moliri modos, quibus miserias suas subleuarent: in quos certe quadrat, quod Christus Saulo dixit, Durum est tibi contra stimulum calcitrare.

Act.9. Quod autem dicit. *Ipse enim solus est, & nemo auertere potest cogitationem eius.* Ad verbum est in Hebræo. Et ipse in vno, & quis reuocabit eum? Et potest sic explicari, si aliquod ipse decretum fecerit de aliquo, vel honestando, vel affligendo, quis illud mouebit? Quā sententiam Septuaginta viri in versione sua reddiderunt, ita vertentes, εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ἔκρινεν οὕτως, τίς ὁ ἀντιπίπτων αὐτῷ; ὃ γὰρ αὐτὸς ἠθέλησε καὶ ἐποίησε, si autem ipse quoquo modo decreuerit, quis est qui resistat ei? quod enim ipse voluit fecit. Hanc etiam sententiam posuit Esaias, Dominus exercituum decreuit; & quis poterit infirmare? & manus eius extenta, quis auertet eam. Sed alij Hebræi. ב. quod est In, superesse iudicant, & Chaldæo consentientes, cui vulgatus consensit, eo modo quo vulgatus Latinus declarat, hunc locum declarandum existimant, quam vt ab vllo homine explanari posit. Sed vtraque expositio apta mihi, & consentiens videtur.

14 *Cumque expleuerit in me voluntatem suam, & alia multa similia præsto sunt ei.*

Id est tantum abest, vt quis possit eius voluntatem impedire, vt postquam eam exprompserit, possit & alijs multis modis, quem voluerit exercere, nemoque eum reprimere poterit. Sicut vaticinatur

cinatur Esaias, qui postquam detrimenta multa numerauit, quæ Deus attulit populo suo, bis subiungit, in omnibus his nō est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Veruntamē Hebræa si verbum de verbo transferamus, ita habent, Quoniam reddet, vel proficiet statutum meum, & sicut hæc multa cum eo. Potestque in eam sententiam explicari, vt aliam afferat causam, cur nuncquā se Deo immutaret, licet ab eo puniretur, sed ei semper dicto audiens esse deberet. Quoniam ab eo totus pendet: siquidem ipse præstat omnia, quæ necessaria sunt ad viuendum, ***Et alia multa,*** sicut hæc. Nam ab ipso factus est, & eius opera in lucem editus. In eandem rationem, ita loquebatur Dauid, Tu formasti me, & posuisti super me manum tuam, mirabilis facta est sciētia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? si ascendero in cælum: tu illic es; si descendero in infernum: ades, &c. Quia tu possedisti renes meos, suscepisti me de vtero matris meæ. Septuaginta tamen auctores facilem, & cohærentem huius versus sententiam reddiderunt: sed quæ difficile verbis Hebræis accommodari possit, ita enim conuertunt διὰ τοῦτο ἐπ' αὐτῷ ἐσπούδακα, νουθετούμενος δὲ ἐφρόντισα αὐτοῦ propterea ei studui, castigatus autem curam eius suscepi, Vt sit causæ quam posuit superiori versu conclusio, id est, quia ipse facit, quòd vult, nemoque resistere potest, eius gratiam, & amicitiam pro mea parte virili, vel castigatus sequor. Esai. 9. Psal. 138.

15 ***Et idcirco à facie eius turbatus sum, & considerans eum timore sollicitor.***

Id est his de causis quamuis non meritas mihi pœnas imponat, nō audeo viam eius relinquere, & eius mandata violare.

16 ***Deus molliuit cor meum, & omnipotens conturbauit me.***

Id est, tantis vulneribus perterrefecit, & turbauit me.

17 ***Non enim perijt propter eminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo.***

Tenebras vocat calamitates, caliginem vero mortem, sicut ipse descripsit sepulcrum capite. 10. Terram tenebrosam, & opertam mortis caligine. Id est, Ea de causa vehementer perterrefactus, & turbatus sum, quòd cum tātis calamitatibus & doloribus vrgear, morte non sum absumptus: sed adhuc vita suppeditat, vt in tantis doloribus, & cruciatibus verser, quorum exitum non reperio. Vel possunt in hanc sententiam Hebræa explicari, vt à quibusdam explicantur, Terrefactus sum, non enim è vita migraui antequam tot damna, & incommoda sustinerem. Sed illo modo quo reddidit vulgatus, melius. Græci vero, hoc modo οὐ γὰρ ᾔδειν ὅτι ἐπελεύ-

σεται

σνται μοι σκότος, πρὸ προσώπου δὲ μου ἐκάλυψε γνόφος, non enim noueram, quod in tenebras inciderem, faciem autem meam operuit caligo id est, Sum ita conturbatus, quod nunquam putaram fore vt in tantas calamitates inciderem. At in tanta malorum caligine versor, vt exitum non videam.

C A P. XXIV.

A *AB Omnipotente non sunt abscondita tempora: qui autem nouerunt eum, ignorant dies illius.*
2 *Alij terminos transtulerunt diripuerunt greges, & pauerunt eos.*
3 *Asinum pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bouem viduæ.*
4 *Subuerterunt pauperum viã, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.*
5 *Alij quasi onagri in deserto egrediuntur ab opus suum: vigilantesque ad prædam præparant panem liberis.*
6 *Agrum non suum demetunt: & vineam eius, quem vi oppresserint, vindemiant.*
B 7 *Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore.*
8 *Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen, amplexantur lapides.*
9 *Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem spoliauerunt.*
10 *Nudis & incedentibus absque vestitu, & esurientibus tulerunt spicas.*
11 *Inter aceruos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.*
12 *De ciuitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum clamauit, & Deus inultum abire non patitur.*
C 13 *Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius: nec reuersi sunt per semitas eius.*
14 *Mane primo consurgit homicida, interficiet egenum, & pauperem: per noctem vero erit quasi fur.*
15 *Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens, Non me videbit oculus: & operiet vultum suum.*
16 *Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, et ignorauerunt lucem.*
17 *Si subito apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis: et sic in tenebris quasi in luce ambulant.*
18 *Leuis est super faciem aquæ: maledicta sit pars in terra, nec ambulet per viam vinearum.*

19 *Ad nimium calorem transeat ab aquis niuium, & vsque ad inferos peccatum illius.*
20 *Obliuiscatur eius misericordia: dulcedo illius vermes, non sit in recordatione: sed conteratur quasi lignum infructuosum.*
21 *Pauit enim sterilem, & quæ non parit, & viduæ bene non fecit.*
22 *Detraxit fortes in fortitudine sua, & cum steterit, non credet vitæ suæ.*
23 *Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam: oculi autem eius sunt in vijs illius.*
24 *Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent, & humiliabuntur sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarum conterentur.*
25 *Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, & ponere ante Deum verba mea?*

1 *Ab Omnipotente non sunt abscondita tempora.*

Hoc dicit, vt inficias eat Eliphazo, qui crimen magnum conferebat in Iob, quasi negaret ipse Deum rebus humanis prouidere: sed latere potius eum, quæ in terris agantur. Et dicis (inquit) quid enim nouit Deus? quasi per caliginem iudicat. Cui his verbis resistit, profiteturque Deum nosse res omnes, quæ in tempore fiunt, tempora enim dixit pro rebus, quæ in tempore contingunt, & vt res humanas atque terrestres interitui denique obnoxias, quæ tempori seruiunt, potissimum tangeret, de quibus erat in primis quæstio, immo ipse rebus omnibus tempus præscribit, tradit Ecclesiastes, Omnia tempus habent, tempus nascendi, & tempus moriendi, templus plantandi, & tempus euellendi, &c. Ob eamque rem dicebat Dauid, ego dixi, Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ. Hebraice ad verbum est עִתּוֹתָי hito tai tempora mea. Hic locus mendose legitur dempta negatione in quibusdam Græcæ editionis exemplis, & propterea quidam dixit Græcos errasse toto cælo in eo vertendo: sed in Biblijs Regijs, & Complutensibus ponitur negatio διὰ τί δὲ κύριον ἔλαθον ὧραι. Cur Dominum tempora non latent? per interrogationem enim, id in Hebræo etiam effertur, sed quæ sit negatione soluenda, vt à vulgato nostro soluitur. *Qui autem nouerunt eum, ignorant dies illius.* Sicut superiorem versus partem dixit, vt se ab Eliphazi calumnia defenderet, ita hanc dicit, quam toto capite persequitur ad illum refellendum, qui omnibus suis orationib[us] id egit, vt paucis modum

Eccles. 2.

comple-

Modus quo Deus tempe ret res huma nas obscuratus complecteretur, quo Deus temperet res humanas, quòd bonos ho nestet, improbos puniat. Quod ipse toto hoc capite confutat, narrãs multos improbos homines impune multis modis grassari, & alijs infestos esse, non igitur vna illa ratione Deus res humanas gubernat. Et propterea dixit, Qui autem eum nouerunt, &c. Id est amici eius, & ei addicti homines non tam familiarem cum eo habent consuetudinem, vt eius consilia in rebus humanis administrandis intelligant. Dies enim posuit pro consilijs, quæ diebus exequitur Deus, vt ea in primis perstringat consilia, quæ init in

Matt. 24. rebus humanis moderãdis, quæ diebus distinguuntur. Sicut Christus etiam dixit, De die autem illo, & hora nemo scit, nisi solus pater. Nam certe ea consilia, quæ suscipit Deus in hoc mundo regendo, non ita facile explicari possunt, vt putabat Eliphaz, sunt enim difficillima, & quæ viros sanctos ad magnam admirationem tra-

Rom. 11. ducũt; propter illa enim Paulus exclamat, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit. Numerat deinde Iob scelera multa, quæ homines iniqui impune faciunt.

2 *Alij terminos transtulerunt.*

Id est, alienos agros occuparunt, nec se intra fines agrorum suorum continuerunt. Quibus Deus per Esaiam, vehementer mina-

Esai. 5. tur. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vsque ad terminum loci, nunquid habitabitis soli in medio terræ? *Diripuerunt greges, & pauerunt eos.* Pro suis videlicet.

3 *Asinum pupilli detegerunt.*

Id est, vi aut dolo abduxerunt. *Abstulerunt pro pignore bouem viduæ.* Cum exiguum quid forte illis deberet. Vel diripuerũt illum, cum nihil illis deberet, tanquam si aliquid debuisset.

4 *Subuerterunt pauperum viam.*

Id est, ita sunt pauperibus infesti, vt per vias & loca publica, ne ab illis iniuriam accipiant, incedere non audeant. Sicut narratur de

Hebræ. 11. Dauide, Qui timens Saul, in montes se, & abruptissima loca abdebat. De sanctis etiam hominibus scribit Paulus, In solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cauernis terræ. Hanc verò esse huius loci sententiam declarat, quòd sequitur. *Et oppresserunt pariter.* Præsertim quod sic ad verbum in Hebræo sit, Pariter terræ pauperes latuerunt. Et ita Septuaginta transferunt.

5 *Alij quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantesque ad prædam præparant panem liberis.*

Prædones, qui iter agentes spoliant, cum onagris comparat, quod

leges,

leges omnes petulantissime contemnant; sicut onager iugum, & cuiuslibet Domini imperium. Qua etiã de causa Oseas Ephrain vocauit onagrum solitarium sibi, quorum hominum qnanta immanitas,& crudelitas sit,narrat dicens.

6 *Agrum non suum demetunt.*

Sicut etiam onagri agros vastare solent. *Et vineam eius quem vi oppresserunt, vindemiant.* Facilis est ad intelligendum hæc versio, sed obscure id in Hebræo dicitur,& varijs propterea modis declaratur, propter verbum לקש lices,quod hoc vno loco reperiatur: tũ reliqua duo nomina כרם רשע cerem rasah valde ambigue ponuntur,sic vt plane cognosci nequeat, in quo casu, & in quo numero sint. Nam licet ipsa per se numeri sint singularis, verbum tamen cui adiunguntur est plurale igitur quidam Hebræus in commentarijs interpretatur יכרתו icaretu succident, vindemiabunt, quæ in vinea sunt.Quare tunc רשע rasah est pro numero plurali: vel significat: vnumquemque impiorum, qua phrasi sæpe vtuntur Hebræi,nomen singulare,cum verbo plurali coniungentes,quam interpretationem vulgatus sequutus est,tantum illud,Eius quem, vi oppresserunt,addidit de suo ad maiorem explicationem. Placuit etiam hæc verbi explicatio Græcis; sed totam orationem in aliã partem acceperunt,ita enim illam intellexerunt, Vineam, impij pauperes vindemiant: ab ipso inquam impio nulla mercede conducti, vel potius coacti. Quare nomen רשע rasah in genitiuo esse voluerunt.Sic enim conuertunt, ἀσθενεῖς δὲ ἀμπελῶνας ἀσεβῶν ἀμισθὶ καὶ ἀσιτὶ εἰργάσαντο infirmi autem vineas iniquorum sine mercede, & sine cibo operati sunt.Quæ versio placuit etiam Chaldæo; nam ita ipse vertit וכרמא דרשעי יכסחון vecarma derasihe icsehun, & vineam impij amputarunt. Sed alius Hebræus in commẽtarijs etiã verqum ילקשו ilacesu יאחרו iaharu,remorati sunt, exponit, Quam expositionem probat Pagninus, nam ex hac radice fit מלקש malcos, quod pluuiam serotinam pro comperto est significare. Habet igitur locus ex eorum opinione hanc sententiam, Et vineam pauperis impij retardarunt,id est,Metũ,vt ab eis spoliaretur,inijcientes ei, impedimento fuerunt,quo minus fructum ex vinea sua perciperet,Sequitur autem.

7 *Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore.*

8 *Quos imbres montium rigant: & non habentes velamen, amplexantur lapides.*

Fera grassatoris crudelitas,vt nullas omnino vestes eis, quos spoliant, relinquant, sed nudos frigori, & imbribus, & alijs iniurijs

cæli dimittant: ita vt lapides amplexentur, non habentes velamẽ ad tegendas minus honestas sui corporis partes.

9 *Vim fecerunt deprædantes pupillos.*

Miserabilius dicitur in Hebræo, Pupillos ex vberibus diripuerũt. Ita transferunt Græci. Tanta eorum erat auiditas faciendi sibi mancipia, *Vulgus pauperum spoliauerunt.* Pauperes vocat eos, qui nõ poterant iniuriam propulsare. In Hebræo est, Pignus pauperis acceperunt; vt intelligatur, quãta hæc crudelitas sit, cum in tam immanibus iniquorum hominum factis numeretur. Græci vero id ita verterunt ἐκπεπτωκότα δ' ἐταπείνωσαν, præcipitantem deiecerunt, quod est quidem inhumanum, sicut vrgere iacentes.

10 *Nudis & incidentibus absque vestitu.*

Clarius id est in Hebræo, Nudos dimiserunt sine veste, id est, Homines semi nudos vili veste, quæ illis reliqua erat, spoliauerunt. Apteque in hanc sentẽtiam cohæret cum eo, quod sequitur. *Et esurientibus tulerunt spicas.* Id est. homines famelici, cum nihil aliud haberent ad famem subleuandam præter spicas quasdam à messoribus relictas, has ab eis abstulerunt spicas. Et in hanc sententiam licet alijs verbis Græci vertunt, γυμνοὺς δ' ἐκοίμισαν ἀδίκως, πεινώντων δὲ τὸν ψωμὸν ἀφείλοντο nudos compresserunt iniuste, fructum esurientis abstulerunt. Compresserunt autem iniuste nudos, nonnihil vestis, quod eis reliquum erat auferẽtes, sicut esurientes, frustum auferendo.

11 *Inter aceruos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.*

Suppositum verbi Meridiati sunt quidam, grassatores esse putãt. Id est, Ipsi grassatores versantur inter manubiarum aceruos, quas è pauperibus redegerunt, id est, Bonis pauperum ipsi opulentissimi sunt, Vt ex hoc cognoscatur, quam assidui in facienda iniuria fuerint. Pauperes præterea eorum torcularia calcant, nihil tamẽ, vel sitientes ex vino bibunt, hoc est, Nullam sui laboris mercedẽ accipiunt. Sed melius est, vt suppositum verbi Meridiati sunt, sit, Qui calcatis torcularibus, &c. Hoc est pauperes oppressi, qui ab aceruis vel vuarum, vel baccarum oleæ, quos sibi congesserant, recedere non audent, ne à grassatoribus diripiantur vel dispergantur: qui hac sua cura, atque diligentia nihil proficiunt; nam postquam oleum, aut vinum expresserunt, sitiunt, hoc est, eo non fruuntur. Siquidem prius illud prædones impudentissimi rapiunt, atque prædantur. Sed illud *meridiati sunt*, in Hebræo est יצהירו iatshiru, quod interpres vulgatus deduci voluit ex radice צהרים zahoraim, quod est meridies. Hinc verbum in Hiphil meridiati sunt. Sed Hebræi deduci contendunt ex radice יצהר itshar oleum. Ex

quo

quo fit,vt,Expresserunt oleum, interpretentur. Illud etiam inter aceruos Hebraice est inter שורות suroth, quod Hebræis est Muros, ita igitur explicant, Inter muros suos exprimunt oleum, id est,Ne si fortis exprimant,sentiant prædones. Quam interpretationem sequitur Chaldæus,nam ita ipse vertit ביני אשותהון יעצרון משחא bene vsuatheon iahtserun mesah, inter muros suos exprimũt oleum. Græcorum autem huius loci versio facilis & apta est, sed quæ difficile posit ad Hebræa accommodari;quare paraphrasis quædam ad idem propositum attinens existimanda est. Videntur autem rationem duxisse aliquam interpretationis Chaldaicæ, nam אשות vsuoth Chaldæis muri sunt altissimi ad insidias collocandas apti, Hispanis *Atalaya*. Ita enim Græci vertunt ἐν σκοτεινοῖς ἀδίκως ἐνήδρευσαν, ὁδὸν δὲ δικαίαν οὐκ ᾔδεισαν in locis obscuris insidias collocarunt; viam autem iustam non cognouerunt, id est, Aequitatis obliti,tot mente & cogitatione in insidijs struendis versantur.

12 ***De ciuitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum clamauit.***

Clarius in Hebræo anima occisorum. Id est,Ciues quorum bona prædati sunt clamant, occisi ab illis in agro clamant etiam. Videturque hæc dicendi ratio eius esse similis, quæ est in Genesi, *Genes. 4.* Vox sanguinis fratris tui clamat ad me, id est postulat,vt eius cædem indignam cognoscam,& iudicium faciam.Ita hoc loco significare videtur Iob, tot homines grauissimis iniurijs affectos per se vique sua æquum iudicium implorare, Quam expositionem probat,quod Sequitur. ***& Deus inultum abire non patitur***. Id est harum rerum Deus iudicium exercebit,& pœnas sumet.In Hebræo est,Deus non ponet תפלה tiphla, cuius vocis radicem תפל taphel varie exponunt Hebræi. Et Latini interpretes dicunt significare insulsum,insipidum,falsum,stultum,à ratione alienum,infirmum, inultum,prohibitum. Sed proprie mihi significare videtur indecorum,& in quo desit aliquid ad eius naturam pertinens, ex qua significatione plana,& aperta fiunt omnia sacrosanctæ scripturæ loca,in quibus reperitur. Vt illud,Ezechielis de falsis prophetis, *Ezech. 13.* quod difficilius exponitur,Eo quod deceperint populum meum, dicentes pax pax,& non est pax.Et ipse ædificabat parietem, illi autem leniebant eum תפל taphel luto absque paleis, exponit vulgatus,quidam Hebræus absque vlla firmitate. Facilius interpretabimur parietem indecorum,qui vacabat ijs rebus, quæ ei erãt necessariæ,vt firmus esset. Pax enim illa, quam populo falsi prophetæ pollicebantur,non erat certa,neque firma,cum de suo,non

verbis Dei illam promitterent. Et propterea sequitur, Destruam parietem quem linistis תפל taphel absque temperamento, clarius indecore. Si de officio dicatur, innuit aliquam in eo circunstantiam deesse pertinentem ad perfectam virtutis rationem, quod nunquam sine peccato accidit, & aliquando maximo. Vt est in Hieremia, Et in prophetis Samariæ vidi תפל taphel fatuitatem? Quadrat, Indecorum quid. Quam vero fuerit indecorum, inquantoque crimine fuerint, declarat subiungens, Prophetabant in Baal, & decipiebant populum meum Israel. Vt igitur ad locum nostrum veniamus, optime explicatur ita, Deus non faciet indecorum. Esset autem indecorū maxime, si hæc scelera Deus æquissimus iudex non vlcisceretur: tamen diu dissimulat. Quo & probat quod dixerat in principio huius capitis, ad refellendum Eliphaz, Qui autem nouerunt eum, ignorant dies eius, vt à nobis explicatum est. Non enim vna ratio est rerum humanarum administrandarū, vt pijs bene, impijs vero male fit, vt censebat Eliphaz; sed varia, multiplex, & prope infinita: cum huiusmodi homines diu Deo vidente, & dissimulante impune grassentur. Et ij quos illi afflixerunt, diu clament, æquum iudicem implorent, tamen nullam consolationem accipiant. Vrgetque magis Eliphazum, vt vertunt hunc locum Septuaginta auctores αὐτὸς δὲ διὰ τί τούτων ἐπισκοπὴν οὐ πεποίηται; ipse autem cur harum speculationem non fecit? id est, Si ita est, vt tu dicis, vt pios bonis, impios autem malis afficiat, cur tam improbos, & nefarios homines non punit? Cur in tantis sceleribus conniuet?

Hier. 23.

13 *Ipsi fuerunt rebelles lumini.*

Apte explicabitur metaphora, si Deum lucem appellemus, sicut ipse dixit, Ego sum lux mundi. Lumen vero legem & doctrinam. Sicut Petrus dixit, Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum, id est, Euangelium. Vocant autem philosophi lucem, quæ est in sole, lumen, quod est in rebus, quas illustrat. Ita Deus lucis fons per legem & doctrinam suam homines illustrat. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Sed vtrumque in scriptura confunditur: quare possumus intelligere, rebelles fuisse, vel Deo, vel legi eius, quod idem est. Quia legi, & præceptis Dei non obtemperarunt. *Nescierunt vias eius:* Id est, scire contempserunt, vt illi qui dicebant, Scientiam viarum tuarum nolumus. Est autem illa turpissima, & nefaria ignoratio ex scientiæ orta contemptu. Viæ autem luminis sunt præcepta, & leges Dei. Præceptum Domini lucidum illuminans oculos, dixit Dauid, *Nec reuersi sunt per semitas eius.* Quia

Ioan. 8. 1. Petr. 2. Lux & lumē. Ioan. 1. Iob 21. Psal. 18.

vt Salomon auctor est, Relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas. Qui lætantur, cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. Quorum viæ peruersæ sunt, & infames gressus eorum. Prou. 1.

14 *Mane primo consurget homicida, interficiet egenum, & pauperem.*

Quod Hebraice est לאור leor in luce. Rectissime vertit vulgatus, Primo mane, neque mihi eorum placet explicatio, qui consurgere dicunt primo mane, vt fugiat, timens ne palam fit. Sed illa mihi verior expositio videtur, Consurget primo mane, cum nondum tenebræ sunt expulsæ, sed lux quædam dubia cernitur, quæ aurora dicitur: vt vias obsideat, & vestibus, pecunijs, & alijs rebus spoliet iter agentes, Est enim primum diluculum opportunissimum grassatori, & quòd adhuc tenebræ sint, quibus circunfundi possit, & quòd tunc viatores se itineri committant. Quæ expositio aptius multo iungitur secundæ versus parti. *Per noctem vero erit quasi fur*, vt significet toto versu, Primo diluculo grassatorem esse, qui palam aggreditur, vt spoliet, ex quo fit, vt sæpe interficiat. Nocte vero furem, qui clam furtum facit, & plerumque nocturno tempore. Septuaginta tamen viri primam versus partem prætermiserunt, & ita eius loco reddiderunt γνοὺς δὲ αὐτῶν τὰ ἔργα παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς σκότος cognoscens ipsorum facta mandauit eos tenebris, hoc est, Lumen, cui dixerat eos rebelles fuisse, deseruit illos; & factum est, quod fieri necesse erat, vt in tenebras venirent. Sicut Christus dixit discipulis suis, Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant; &, Qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Cur autem Septuaginta viri id commutare potuerint, diximus in proœmio ex sententia patris nostri Augustini. Ioan. 12.

15. *Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens, Non me videbit oculus: & operiet vultum suum.*

Quòd caliginem dicit Hebraice est נשף neseph, quod est idem Hebræis, quod Latinis crepusculum. Id est, lux quædam dubia, quæ est ante solis ortum, & post occasum. Sed hic indicat crepusculum vespertinum, quo se scortatores, & adulteri & scortationibus, & adulterijs accingunt. Et propterea dicit, *Oculus adulteri obseruat caliginem*, Id est, quærit crepusculum vespertinum, quòd sit tempus opportunius ad eas res, quas tractat. Nam propter tenebras, quas affert, facile tegi posse credit. Et quia ædium ianuæ nondum clausæ sunt, neque se mulieres dormitum contulerunt, faciliorem aditum inuenturum existimat. Quapropter

hoc tempore scortatores se vidisse,& obseruasse narrat Salomon
Prou. 7. in Prouerbijs,De fenestra domus meæ per cancellos prospexi iuuenem,& video paruulos,considero vecordē iuuenem:Qui transit per plateas iuxta angulum, & prope viam domus illius graditur,in obscuro aduesperascente die,in noctis tenebris, & caligine.Et ecce occurrit ei mulier ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas,garrula,& vaga.Sequitur in Iob.

16 *Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi.*

Exposuit quam vtilitatem accipiant homines nequam ex vtroque crepusculo; nunc vero quam ea ipsa nocte:& descripte contexitur cum eo, quod dixerat versu decimo quarto, Per noctem vero erit quasi fur. Declarat autem hoc versu, cur nocte furetur, curque nox tempus sit idoneum ad furta facienda. Quia nocte intempesta,cum homines arcte,& grauiter dormiunt,ipsi domos perfodiunt.*Sicut in die condixerant sibi,* id est,Quas interdiu notauerāt,& qua parte facilius perforari possent,explorauerant.*et ignorauerunt lucem.* Id est,Neglexerunt,& inutilem esse putarunt. Nullum enim munus suum de die præstare possunt, nox vero ita eis opportuna est,vt nulla sit eius pars,quæ nō ad aliquod scelus idonea sit.

Iniqui cur lucem fugiant.

17 *Si subito apparuerit aurora,arbitrantur vmbram mortis.*

Non solum autem lucem neglexerunt,verumetiam execrati sunt eam,quòd non modo non iuuet,sed etiam impedimento sit.Quia nec grassator sic tuto iter agētes inuadere potest, nec fur ad alienas ædes penetrare, neque adulter, & scortator rem cum mulieribus habere. *Et sic in tenebris quasi in luce ambulant.* Id est,tenebræ sunt eis pro luce,de nocte ambulant,munera obeunt, de die dormiunt,& requiescunt.In Hebræo ad verbum est,Cum cognouerit terrores vmbræ mortis, id est, Cum tantum lucis appetierit, vt homo agnosci possit, vehementer timet: vt sit eiusdem rei alijs verbis repetitio. Ex quo intelligitur, quàm recte inter se res spirituales, & corporales conferantur, & quàm bene illæ ex his declarentur. Nam ita etiam fit, vt iniqui homines vehementer lucem euangelij sacrosanctæque doctrinæ negligant,& detestentur. quòd eorum scelera,quanta sint,patefaciat,eos arguat,& improbis conatibus resistat. Id quod Christus ex hac similitudine docuit,
Ioan. 3. Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem:erant enim eorum mala opera. Omnis enim, qui male agit,odit lucem; & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.Qui autem facit veritatem,venit ad lucem,vt manifestentur opera eius,quia in Deo sunt facta.

Leuia

18 *Leuis est super faciem aquæ.*

Difficilis est hæc dicendi ratio ad explicandum, quia eius omnino similis nulla in sacrosancta scriptura reperitur, Hebræi, quos quidam Latini docti viri sequuntur, ita explicant, Leuis est ad fugiendum magis quàm superficies, vel extremitas aquæ, aut magis quàm res, quæ natant in aquis. Alius Hebræus, Leuis ad fugiendum, cum lucem appetere viderit super faciem aquæ, ibique se abscondit, ne inueniatur. Forte de illis prædonibus intelligit, qui postquam prædas fecerint, ad mare confugiunt, quos piratas vocant. Sed melius est, vt exponamus, Leuis est ad peccandum, magis quàm extremitas aquæ. Res enim humidas, quarum princeps aqua est, definiunt philosophi, quæ difficile se suis terminis, alienis facile contineant. Ita ergo per orationem faciens tantorum scelerum, quæ iniquorum hominum commemorauit, dicit, Nihil se denique reprimit, sed præceps libidine fertur, nullum flagitium facere prætermittit, cuius sibi oblata fuerit occasio. Cuius dicendi rationis haud est multum dissimilis ea, qua Iacob vsus est, cum Ruben loquens, Effusus es, sicut aqua, non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, maculasti stratum eius. Id est, non te magis quàm aqua continuisti, sic vt non veritus sis contaminare cubile patris tui. Potest etiam de pœna iniqui hominis, de qua statim eodem versu loquitur, id explanari, in hanc sententiam, Citius tamen peribit, vitamque deserens sceleratus esse definet, quàm aquæ extremitas defluit, cuius nonnihil similis est ille dicendi modus, quem vsurpauit Oseas, Transire fecit Samaria Regem suum quasi spuma super faciem aquæ, id est, Multis peccatis suis fecit Samaria, vt citius Rege suo orbaretur, quàm aquæ spuma transit, Et in hanc rationem hoc eodem capite dicit Iob, Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent. *Maledicta sit pars eius in terra.* Hebræi in sua superioris partis explicatione persistentes, ita hoc, vt apte coniungatur, exponunt. Illa terræ pars, in quam lucem timentes fugiunt, horrida est & inculta. Quæ non apposita: sed violenta mihi videtur expositio: faciliusque ex nostra declaratione tractatur, in hanc rationem; vt post quàm tot hominis profligati crimina persecutus est, aut postquã cito moriturum prædixit, ei dira imprecans dicat eas, quas iniquis modis acquirit diuitias, & ea quæ tractat negotia infeliciter ei successura. Id enim maledictum significari solet, vt ait Moyses. Maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, Maledictum horreum tuum, & maledictæ reliquiæ tuæ. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, &c. In hanc etiam ratio-

Ose. 10.

Deut. 28.

Iob 15. nem dixit Eliphaz de homine impio,Non ditabitur,neque perſe-
uerabit ſubſtantia eius,nec mittet in terra radicem ſuam,ad hoc
etiam ſpectat,quod ſequitur. *Nec ambulet per viam vinearum.* Spe-
Deut. 28. cies pro genere, hoc eſt, Diuitijs non fruatur. Ita etiam dicebat
Moyſes,Vineam plantabis, & fodies, & vinum non bibes, neque
colliges ex ea quidquam,quoniam vaſtabitur vermibus. Quam
expoſitionem probant Græci,ita vertentes ἀναφανείη δ' τὰ φυτὰ αὐτοῦ ἐπὶ γῆς ξηρά,plantæ eius aridæ ſuper terram appareant. Hebræi
autem ſuperiorem ſuam expoſitionem perſequentes interpretan
tur,Fugiens non ambulabit per vias latas atque patentes,timens
ne cernatur & agnoſcatur. Hic Græci addunt,quod in alijs ver-
ſionibus non reperitur,ἀγκαλίδα γὰρ ὀρφανῶν ἥρπασαν εἶτ' ἀνεμνήσθη αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία,vlnam enim pupillorum rapuerunt, poſtea ad memoriã
ductum eſt eorum peccatum. Ad memoriam peccatum ducitur,
cum eius pœnæ ſumuntur, quibus dignum impium eſſe dicit,
quoniam exiguũ quid aut veſtium aut panis, vel ſpicarum, quod
pupillis,& pauperibus erat relictum,auferre non dubitauit. Qua
re merito plantæ omnes eius, vt dixerant Græci, aridæ appare-
bunt.

19 *Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium, & vſque ad inferos peccatum illius.*

Interpretes Latini, hoc verſu deſcribi narrant cruciatum, quo
apud inferos conficietur impius, vt aliàs æſtu terribili, alias fri-
gore vrgeatur incredibili. Hæc autem duo tormentorum gene-
Luc. 16. ra apud inferos eſſe tradit aperte Chriſtus in Euangelio. Nam
ipſo narrante Chriſto, diues ille in Tartaro retentus dicebat,
Crucior in hac flamma. De tenebris etiam exterioribus,quibus
à Rege mandatus fuit ille,qui non attulit veſtem nuptialem,dicit
etiam Chriſtus,Ibi erit fletus,& ſtridor dentium,quem frigus ni-
mius efficere ſolet. Optat igitur Iob, vt in hominem ſceleratiſsi-
mum, qualem hactenus deſcripſit, omnia Tartari exempla cru-
ciatusque edantur,& vt ſummo calore confectus, ſummo frigore
leuetur, *Et vſque ad inferos peccatum eius*, Id eſt, Peccatis teneatur
quouſque in Tartari cuſtodiam detur,quo loco illis nunquam ſol
ui poterit, ſed æternas eorum pœnas luet. Verum ita hic verſus
ex Hebræo verbum de verbo reddetur,Ariditas, & æſtus auferũt
aquas niuis,ſepulcrum peccauerunt. Quod ita vulgatus intelle-
xit ariditas, & æſtus tollant frigus ex aquis niuium, & vſque ad
inferos,qui peccauerunt:& propterea illo modo tranſtulit. Græ-
ci tamen Chaldæus, & Hebræi ita hunc verſum intelligunt, vt ſit
comparatio ſine nota comparationis, cuius frequens vſus eſt in

ſcriptu-

ſcriptura, præſertim in prouerbijs: quare ita explicant, Quemad modum ariditas, & æſtus conſumunt aquas niuis, ad eundem mo dum ſepulcrum conſumit & aufert è medio eos, qui peccauerũt. Hic erit exitus iniquarnm rationum. Iniquorum mors, & ſepulcrum facient, vt alijs infeſti eſſe deſinant. Ex quo intelligitur, quã temerarij, & amentes ſint, qui cum non difficilius è vita expellen di ſint, quàm vt nix à calore conſumitur, tamen audent rebelles (vt dixit) eſſe lumini, quod eos è vita expulſos, præterea poteſt in æternis tenebris, & vinculis retinere. Græci non verbum de verbo, ſed hanc tantum quam (vt dixi) intellexerunt ſententiam, ita tranſtulerunt ὥσπερ δὲ ὁμίχλη δρόσου ἀφανὴς ἐγένετο, ſicut nebula roris non apparuit. Quare recte hæc Hebræorum expoſitio cohæret cum ea ſuperioris verſus, quam nos probauimus, licet eam Hebræi non attigerint. Non ambulet per viam vinearum, id eſt, bonis partis non fruetur, quia vt hoc verſu dicit ex ſententia Hebræorum, & Græcorum, morte intercipietur.

20 *Obliuiſcatur eius miſericordia.*

Id eſt, nemo miſericordia eius commoueatur, ſicut ipſe pauperũ miſertus non eſt. Propterea que ita hunc locum Græci conuerterunt, ἀποδοθείη δὲ αὐτῷ ἃ ἔπραξεν reddantur ei, quæ fecit. Ita Samuel 1.Reg.15. Agag miſertus non eſt, ſed gratiam retulit ei dicens, Sicut fecit abſque liberis mulieres gladius tuus, ſic abſque liberis erit inter mulieres mater tua. Et in fruſta concidit eum Samuel coram Domino in Galgalis. *Dulcedo eius uermes,* id prætermiſerunt Græci, Id eſt, Nihil iucunditatis, nihil fructus capiat ex illis bonis, Pœna impij. quæ tam anxie indagabat, niſi vermes, qui dulces erunt ei: quia ſenſus expers in ſepulcro iacens, licet viſcera eius corrodant, nihil doloris, nihil mali ſentiet. Poteſt etiam ex Hebræo verti, Ipſe dulcis vermibus erit, hoc eſt, Vermes morſu lacerabunt eum, qui tot pauperes gladio lacerauit. Quæ verſio deſcripte adiungitur ei, quod ſequitur. *Conteratur quaſi lignum infructuoſum.* Id eſt, Sicut lignum vetus inuadit tinea, ita illum vermes inuadant. Vt de rege Babyloniæ dicebat Eſaias, Detracta eſt ad inferos ſuperbia Eſai.14. tua, concidit cadauer tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. Sed quod *Infructuoſum,* dicit in Hebræo eſt עולה haula iniquitas, poteſtque eſſe vel in genitiuo, & tunc reddendum eſt adiectiuo lignum iniquum, vel infructuoſum. Græci ἀνίατον immedicabile, Vel poteſt eſſe in nominatiuo, vt alijs placet, & tunc non ad lignum, ſed ad homines iniquos refertur, in hanc rationem, Conteratur quaſi lignum iniquitas, id eſt, homines iniqui.

21 *Pauit enim sterilem, & quæ non parit.*

Hebraice רעה rohe, quod est pascere, & affligere, clarius vertes, Afflixit, vehementius vero Pauit, id est, Eam contriuit, sicut herbam pascit pecus, *Et quæ non parit*, id est, ob eam rem, quod non pariebat, vt quidam Hebræi explicant in commentarijs. Numerat igitur alia criminum genera hominis iniqui, vt ostendat merito pœnas, quas dixit in illum fuisse constitutas crudele autem est, ob eam rem sterilem vexare, quòd sterilis sit. Dum hac de causa potius eam consolari deberet, & dolorem eius leuare. Sicut Elcana consolabatur Annam vxorem suam sterilem. Phenenna tamen

1.Reg.1. alia vxor eius ei erat molesta. Et ob eam rem Deum offendit, & in eam animaduertit, vt significat ipsa Anna in cãtico suo, vt multi exponunt, Et quæ multos habebat filios, infirmata est. *Et vidua bene non fecit*, etiam est inhumanum afflictis atque iacentibus, qualis vidua in scriptura habetur, non ferre opem, si posśis.

Esai.1. Defendite viduam, præcipit per Esaias Deus.

22 *Detraxit fortes in fortitudine sua.*

In infirmos crudelis, in fortes fuit violentus, vt intelligatur insignem eius immanitatem fuisse. *Et cum steterit, non credet vitæ suæ*, Id est, adeo violentus & atrox est; vt si quis ei ausus fuerit resistere, de sua statim desperet salute. Talis Holophernes fuisse narratur in secundo capite Iudith. Septuaginta viri ad ipsum hominem violentum, non ad eum qui resistit ei, hoc referre videntur, vt sit dira in caput eius imprecatio, ita enim conuertunt, ἀνασὰς τοιγαροῦν οὐ μὴ πιστεύσῃ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς stans igitur vitæ suæ nõ credat, id est, Viuens mortis metu torqueatur, sicut ipse multis timorem mortis incusśit.

23 *Dedit ei Dominus locum pænitentiæ, & ille abutitur eo ad superbiam.*

Docet subtiliter causam, cur tam inhumanus, tam immanis & violentus factus fuerit: quia diuturnam multorum scelerum impunitatem est consecutus: quam dedit ei Deus, vt se colligeret, de suis doleret flagitijs, à Deo veniam impetraret, atque ita sa-

2.Petr.3. nus fieret, auctore Petro, Non tardat Dominus promisśionem suam, sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. At ille insanus & amens hac Dei benignitate & animi magnitudine ad superbiam & contumaciam abutitur, sperans quidquid egerit, impune laturum. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant ma-

Eccl.8. lum, ait Ecclesiastes. Sed in Hebræo ita verbum de verbo est,

Dedit

Dedit ei fiduciam, & connitetur. Vulgatus interpres Chaldæum secutus, intellexit Deum dedisse ei, subaudiens locum, vel tempus ad fiduciam, subaudiens impetrandi veniam, ex qua nascitur pœnitentia. Ipse autem eo loco, vel tempore, quo Deus patienter agit, nixus, immanior & deterior fit. Hebræi tamen variè hunc locum explicant. Sed illa aptior cæteris eorum mihi videtur expositio, vt quoniam versu superiori (vt declarauimus) dixerat, Eũ, qui ausus ei fueris resistere, de sua statim salute desperare, dicat iam, Ex quo fit, vt pacem, & securitatem pecunijs aliaue ratione ab eo sibi redimat. Et in hanc sententiam dicat, Dabit aliquid ei, & ita eo nixus confidet se posse viuere. Sæpe enim fieri videmus, vt à nefarijs tyrannis periculum homines pretio redimant. Græci tamen longe liberiori paraphrasi hunc locum reddunt, vel forte prætermiserunt eum, & id subrogarunt, μαλακισθεὶς μὴ ἐλπιζέτω ὑγιασθῆναι, ἀλλὰ πεσεῖται νόσῳ æger desperet salutem se recuperare posse, sed morbo cadet. Vt persequatur hoc versu imprecationem illam, quam ex versione eorundem incœpisse diximus. Stans vitæ suæ non credat. Id autem à Græcis, ita commutari potuisse, ostendit, vt in exordio citauimus, pater Augustinus. *Oculi autem eius sunt in vijs illius.* Vt vulgatus conuertit interpres superiorem huius versus partem, impunitate arrogans, & superbus efficitur, sed non impune fert. Nam Deus considerat peruersas eius vias, & alia mente reponit improba eius facta. Sicut dicit Dauid, Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Tẽpore enim ab ipso statuto pœnas omnes ad vnum sumet. Hebræi autem suam superioris partis versus, quam narrauimus, explicationem ita hoc loco persequuntur. Ipse iniquus homo à quo pacem, & securitatem alij pretio redimerunt, cõsiderat vias eorum, id est, Quærit occasionem fœderis abrumpendi, & euertendi eos vniuersis bonis. Nunquam enim tuta pax cum tyranno fit. Id consilij Regem Syriæ suscepisse putauit Ioram Rex Israel, cum nuncium ad eum misit cum literis & mandatis, vt daret operam quo Naamã dux exercitus eius curaretur à lepra sua; lectisque literis, vestes suas scidisse narratur dicens, Animaduertite, & videte, quod occasiones quærat aduersum me. Hanc interpretationem nonnihil probasse videntur Græci auctores, ita vertentes πολλοὺς γὰρ ἐκάκωσε τὸ ὕψωμα αὐτοῦ multis enim nocuit sublimitas eius. Oculos sublimitatem & superbiam esse intellexerũt, oculos enim sublimes pro superbis hominibus posuit sapiens in prouerbijs.

Psalm. 43.

4. Reg. 5.

Prouerb. 6.

23 *Eleuati sunt ad modicum, & non subsistent & humiliabuntur sicut omnia, & auferentur, sicut summitates spicarum conterentur.*

Hebræi in sua illa superioris versus expositione persistentes, id dici putant de hominibus illis, qui pacem à tyranno emerunt, qui licet modico tempore eleuētur, id est, Nullum ab eo damnum accipiant, postea tamen excidentur, sicut alij. Quorum certe mihi non probatur, sententia licet placeat quibusdam Latinis doctis hominibus. Nam satis difficile ad Hebræa verba accommodatur. Tum Septuaginta viri, & Chaldæus de sceleratis hominibus, qui tot alijs iniurias fecerunt, plane hūc locum intelligunt. Chaldæus enim ita ad verbum vertit, Florent parum, & non sunt, scelerati: deijcientur, & eorum quæ fecerunt pœnas luent. Ita etiam melius totum caput concinnatur: vt in fine eius narret tam diuturnæ impunitatis exitum. Tum hæc eadem sentia multis alijs sacræ scripturæ locis in impios fortunatos dicitur, vt Dauid ait; Inimici vero Domini mox, vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient. Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum cito decidēt.

Psal.67.

Ose.40. Esaias etiam ait, Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos agri; exsiccatum est fœnum & cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternum. In hanc ergo sententiam hunc versum accipiamus, in quam facilius quàm in aliam Hebræa trahentur.

25 *Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, & ponere, ante Deum verba mea?*

Conclusio est, quam toto capite probauit aduersus Eliphaz, qui iniquos homines dicebat pœnis semper à Deo in hac vita affici. At, vt dixit, multi diu impune scelera moliuntur, & varia in Deū, & homines edunt flagitia. Non igitur recte dicit Eliphaz. Quod si quispiam audeat totum meum antecedens negare; quibus argumentis redarguet, & mendacij apud Deum conuincet me dicentem ea, quæ testata cunctis, & explorata sunt? Quod *Ante Deum* dicit Hebraice est. אל al nihil, & ita conuertunt Græci atque Chaldæus. Quis ponet ad nihilum verba mea? idest, Probabit me falsa fuisse locutum? Sed si alia puncta eisdem literis subscribantur, vt El legamus, vt vulgatus legisse videtur, Deum significat.

CAP.

CAP. XXV.

RESpondens autem Baldad Subites, dixit,
2 Potestas, & terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimi A
bus suis.
3 Nunquid est numerus militum eius? & super quem non surget lumen illius?
4 Nunquid iustificari potest homo comparatus Deo? aut apparere mun- B
dus natus de muliere?
5 Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius
6 Quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?

1 Respondens autem Baldad Subites, dixit.
2 Potestas & terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus suis.

Quoniam Iob ab amicis condemnatus ad Dei iudicium prouocabat, apud quem ius suum pro certo affirmabat se obtenturum: ab hac opinione eum amici duplici argumentorum genere abducere conati sunt. Argumentis petitis ex adiunctis ipsius Iob, maiestatem, potentiam, æquitatem, & sapientiam Dei prædicantes, Iobi autem infirmitatem, arrogantiam, & alia scelera, atque flagitia commemorantes, eisdem nunc vijs Baldad inuehitur in Iob potestatem & terrorem apud eum esse dicens. Terrorem inquam, quem sua vi propter infinitam eius potentiam inijcit alijs. Res enim omnes quæ multum, vel prodesse vel obesse possunt, magnum natura sua metum & reuerētiam incutiunt. Sed iam id Iob non solum concesſit, sed etiam multis argumentis ab effectis Dei capite nono demonstrauit. At hæc infinita Dei potestas, quia cū infinita est bonitate coniuncta, impijs timorem affert, bonis autem animos facit, quare Iob rectæ voluntatis conscientia nixus poterat magno & erecto animo in Dei iudiciū venire. Sicut Paulus hortatur Hebræos, Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Sed quod potestatem dicit in Hebræo est

Hebr. 4.
Potestas Dei malis metum bonis animos facit.

est משל masal cuius radix significat præesse, dominari, potestatem habere, & ita Hebræis est potestas & imperium. Et שלטנא saltaua imperium, vel potestatem transfert Chaldæus. Sed raró id significat, neque alio, quod ego sciam, loco hanc radicis suæ significationem sequitur: sed frequentius illam, quã parabolas effari declarat, & ita Hebræis frequenter est prouerbium, vel parabola. Septuaginta tamen auctores, neque potestatem, neque prouerbium: sed προοίμιον procemium conuertunt, difficilis sane versio, verum forte id etiam משל masal significat, á Deoque dixerunt esse procemium, quod Deus sit rerum omnium exordium, atque principiũ, vt statim ex eorum versione subijcitur, ab eo lumẽ vniuersum manare. Sequitur autem. *Qui facit concordiam in sublimibus suis*, Quidam sublimia sua angelos nominare putarunt, deque pace, quæ inter angelos facta est, intelligendum existimant, Alij de elementis dici tradunt, quæ quamuis inter se contraria sint, sunt tamen concordia coniuncta. Existimo tamen ad rerum vniuersitatem esse referendum, quæ cum ex tot tam diuersisque rebus cõstet, omnes tamen communem vniuersi conciliationem, & consociationem tuentur, atque conseruant. Et ob eam rem Græci de vniuersi creatione hunc locum in sua versione explicarunt, ita vertentes ὁ ποιῶν τὴν σύμπασαν ἐν ὑψίστῳ faciens vniuersitatem in altissimo. Eiusdem enim admirabilis & infinitæ potentiæ opera esse indicarunt, & res tam diuersas efficere, & eas inter se ita consociare, vt in vnum quasi corpus vniuersi coalescerent. Qua de causa cõcordiam rerum omnium fuisse principium quidam philosophi opinati sunt. Existimo autem ego similitudine fuisse inter res tam varias atque diuersas confirmatam concordiam. Nullæ enim res tã distantes & dissimiles interse sunt, quæ non sint aliqua ratione interse similes. quippe quæ omnes ab vno Deo ortæ & effectæ sunt, ipsiusque aliqua ex parte imaginem referant. Nã Dei vestigia sunt, factorisque sui vim infinitam declarant: cum igitur vni suo principio similia sint, etiam inter se similia oportet esse: quæ similitudo amorem natura parit, charitatem & amicitiam conglutinat. Sic etiam similibus legibus ex diuersis hominibus vna respublica constituitur: hanc similitudinem per res omnes manantem auream illam catenam esse credo; qua quidam philosophi atque poetæ rerum vniuersitatem contineri reddiderunt: recte igitur ex hac concordia, Dei immensam potestatem probauit.

Qua de causa sit concordia inter res orbis tam diuersas.

Dan. 7.

3 *Nunquid est numerus militum eius.*

Probat eandem infinitam potestatem, ex infinitis eius copijs. De quibus dicit Daniel millia millium ministrabant ei, & decies centena

tena millia aſsiſtebant ei. Veruntamen, quòd *militum* dicit in Hebræo eſt גדודים gedudim, quod exercitum, & latrones ſignificat. Vulgatus & Chaldæus interpres primæ ſignificatiouis rationem duxerunt, Græci verò ſecundæ, quam ob rem longe diuerſam ſententiam reddiderunt μὴ γάρ τις ὑπονοήσοι ὅτι ἐστὶ παρέλκυσις πειραταῖς minimè ſibi quiſquam perſuadeat, quòd ſit dilatio prædonibus. Numerum enim qui eſt Hebraice, vt vertit vulgatus Græci dierum eſſe intellexerunt, proptereaque dilationẽ tranſtulerunt. Cohæret maxime hæc ſententia. Vt Baldad explicare velit argumentum, quo eos vrgebat Iob, proferens tantam graſſatorum, & prædonũ impunitatem. Id forte ſignificans, quo Petrus ſimile argumentum explicuit, Vnum vero hoc non lateat vos chariſsimi, quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut vnus dies. Non tardat Deus promiſsionem ſuam, ſicut quidam exiſtimant. *Et ſuper quem non ſurget lumen illius?* His verbis aperte aſſerit Deũ rerum omnium eſſe principium. Ex quo bene eius infinita poteſtas demonſtratur. Lumen Dei eſt verbum eius, vt Paulus auctor eſt, Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius. Per verbum autem omnia facta ſunt, vt Ioannes ait. Quare recte dicit, Nihil eſſe ſuper quod non conſurgat lumen illius. Id autem intelligi etiam poteſt, non ſolum, vt ſit rerum omnium cauſa efficiens, eo modo quo diximus: ſed etiam, vt lumen eius ſit rei vniuſcuiuſque forma, per quam conſiſtit, & agit quidquid ad ſuam naturam pertinet: ſicut Deus per lumen ſuum omnia facit, formas autem res omnes habẽt à Deo; Qua ex parte recte etiam dicit. *Super quod non conſurget lumen eius?* Poteſt etiã recte explicari de lumine, quo omnia cognoſcit, id eſt, Quæ res non eſt clara, & aperta ei? Quare potentiam habet, cum ſapientia ſumma coniunctam. Quidam autem intelligunt id de ætheris lumine, quòd omnia luſtrat. Quæ humilis mihi videtur expoſitio, poſſetque facile eleuari argumẽtum ijs rebus, quæ in ima terra iacent, ad quas non peruenit lumen. Græci autem vt id cohæreat cum ſuperiori ſua verſione, vertunt ἐπὶ τίνας δὲ οὐκ ἐπελεύσεται ἔνεδρα παρ' αὐτοῦ; ad quem non pertingit eius ſpeculatio? Id eſt, non eſt dilatio latronibus, neque eis impunitatem permittet, quod eum lateant. Nam quem ipſe non cernit? Ita Paulus non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: Omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius.

2. Petr. 3.

Hebræ. 1.

Ioan. 1.

Hebr. 4.

4 *Nunquid iuſtificari poteſt homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere?*

Concludit ex Dei infinita poteſtate propoſitionem ſuam, Iob licet ſuam cauſam ageret, apud Deum, nunquam, vt ipſe putabat, innocen-

innocentiam suam probaturum. Vrgetque magis ex adiunctis ipsius Iob, quòd homo sit, & de muliere natus. Atque Iob non vi sua aut meritis suis putabat se innocentiam esse consecutum, sed benignitate, & misericordia Dei sibi auxilium ferente, confidebatque honestæ vitæ conscientia fretus inculpate se vixisse, Deique leges seruasse. Quare cum in Dei iudicium veniret non iustificaretur, homo de muliere natus comparatus Deo, sed homo ex Deo natus eiusque præsidio munitus. Eodem pacto eleuatur sequens argumentum à maiori.

Ioan. 1.

5 *Ecce luna etiam non splendet.*

Ita Septuaginta etiam vertunt. Deque Lunæ defectione exponitur, & ea est huius loci sententia apud Hebræos, difficile tamē ab eis explicatur. Nam pro splendet est in Hebræo יאהיל iaahil, cuius radix est אהל ohel tabernaculum: hinc אהל ael verbum hoc, quod est tendere, vel mouere tabernaculum, vt Genes. 13. vers. 13. vers. 18. ויאהל vaiehal tetendit, vulgatus autem mouens tabernaculum suum Abram. Quam significationem difficile est Hebræis huic loco accommodare. Quare quidam illorum existimant. א, quod sit litera quiescens, hoc loco superesse, & esse verbum הלל halal, quod splendere significat. Alius ita explicat, Vsque ad lunam non tendit tabernaculum, id est, tanquam si non esset in tabernaculum, id est, tanquam si non esset in tabernaculo suo, hoc est, ita lumine destituetur, tanquam si non esset. Quæ valde difficilis mihi videtur expositio. Facile vero, & apte ita totus hic versus illustrabitur. Lux tabernaculum solis in scriptura dicitur. Quia lucem ipse quoque versum expādit: sicut aulæa, vel cortinas quispiam tabernaculi sui expandit, & explicat, & vbique luce ornatus & quasi vestitus procedit. Hinc est, quod canit regius vates, In sole posuit tabernaculum suum, clariusque in Hebræo in nostram sententiam dicitur, In eis (scilicet cælis) posuit tabernaculum soli. Quo loco pro tabernaculo est nomen אהל ohel, à quo verbum, de quo sermonem facimus. Et subiungit. Et ipse, sol nimirum, tanquam sponsus procedens de thalamo suo, lucem thalamo conferens. Recte vero lux appellatur solis quasi domicilium, quod semper in luce habitet, nunquam luce destituatur aliæ vero stellæ non splendēt vi sua, sed vi lucis, si aulæa ipse sua, hoc est, radios suos ad alias vsque stellas explicet. Quare docte dicit Baldad si verbum de verbo Hebræa conuertamus, Ecce vsque ad lunam non extendet tabernaculum, subaudi, Sol radijs suis lunam illustrans, vt cōtingit in defectione lunæ, ac tunc luna lumine priuabitur. *Et stellæ non sunt mundæ in conspectu eius*, Scilicet solis, Stellæ enim nullæ ortæ sole apparent.

Genes. 13.

Psal. 17.

rent. Et ob rem immundas, id est obscuras, & quæ in medium prodire vereantur, esse dicit. Quia vero luna solum in conspectu solis luce conspicua cernitur, ob eam rem defectionis eius mentionem fecit.

6 *Quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?*

Hominem vermem vocat atque putredinem, quod vilis & abiectus sit, vt dicebat Dauid, Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Et tandem corpus eius abit in vermes, in sepulcro iacens. Argumentatur ergo Baldad ex minori, vt probet, quod maius est, duplicemque facit comparationem, comparat enim solem cum Deo, Iob cum stellis & luna, ad hunc modum, Luna & stellæ cum sole collatæ obscuræ sunt & immundæ, quod sit sol quasi lucis fons, & origo: quanto magis Iob cũ vermis sit, & putredo, cũ Deo collatus, qui est totius iustitiæ fons, iustus non erit? Psalm. 21.

CAPVT XXVI.

Respondens autem Iob, dixit. A

2 *Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & sustentas brachium eius, qui non est fortis?*

3 *Cui dedisti consilium? forsitan illi qui non habet sapientiam, & prudentiam tuam ostendisti plurimam.*

4 *Quem docere voluisti? nonne eum qui fecit spiramentum?*

5 *Ecce gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.* B

6 *Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.*

7 *Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.*

8 *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.*

9 *Qui tenet vultum solij sui, & expandit super illud nebulam suam.* C

10 *Terminum circundedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ.*

11 *Columnæ cæli contremiscunt, & pauent ad nutum eius.*

12 *In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia eius percussit superbum.* D

13 *Spiritus eius ornauit cælos: & obstetricante manu eius, eductus est coluber tortuosus.*

14 *Ecce, hæc ex parte dicta sunt viarum eius. & cum vix paruum stillam sermonis eius audierimus, qui poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?*

1 *Respondens autem Iob, dixit.*
2 *Cuius adiutores? nunquid imbecillis?*

Dum Baldad, vt ostenderet Iob inferiorem futurum si cum Deo de sua innocentia disputaret, tam multis Dei potestatem, & terrorem commemorabat. Sane videbatur Dei partes non veritate, & æquitate commotus, sed potentia, & terrore eius compulsus suscepisse, quod est assentatoris potius, quam veritatis, & virtutis amatoris. Quare in hoc ridiculus erat neque Deo gratus, vult enim ipse, vt eum pro virili parte nostra defendamus: quia veritas, & æquitas eius ita postulat, non vt blandiamur potentiæ, ne nobis ipse contrarius sit, & formidines opponat. Quare merito Iob orationem eius irridet, sicut cap. 13. Omnes amicos suos eadem de causa irriserat dicens, Nunquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro eo loquamini dolos? Nunquid faciem eius accipitis, & pro Deo iudicare nitimini? Aut placebit ei, quem celare nihil potest; aut decipietur, vt homo vestris fraudulentijs? Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem eius accipitis. Ita, & modo ait *Cuius adiutores*. Non enim veritatis defensorem, sed potentioris adiutorem agere videris. Cum tantum aduersarij, quem putas, mei potestatem amplificas. Quod si adiutorem agis. *Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & sustentas brachium eius, qui non est fortis?* Vt sit hoc tuo auxilio nonnihil ei commodi afferre videaris? minime vero. Deum enim cum potentissimus, vt tute prædicas sit nullius eget patrocinio. quare sane frustra hâc tuam orationem habuisti. Ex quo doctrina intelligitur cognitione dignissima: cur Deo gratissimi sint ij, qui in terris toto pectore Dei partes tuentur, acerrimeque pro eo cum quibuscunque hostibus pugnant. Quia hoc officio suo præ se ferunt ac profitentur se veritatis, & æquitatis esse amatores: non quod ipsi vllis auxilij opus sit, aut quod aliquam ei vtilitatem vlli adiutores adferre possint. Quocirca qui alia de causa hoc pro Deo certamen suscipiunt, vel vt fines propagent imperij sui, vel vt suam sententiam contumaciter defendant: atque adeo quod eis Deus propter suam infinitam potentiam terrori sit: hi certe nihil de Deo potentissimo merentur, & in eum potius ingrati, quam grati sunt, non enim honesto, sed vtili potius ad agendum ducuntur; metus autem

Quare velit Deus nos ad ipsum defendendum moueri.

Iob. 13.

Cur Deus amet defensores suos.

potentiæ

potentiæ Dei, vt honestus sit, non debet ita totus in vtilitate versari; vt honestatis causam, quominus adiungi possit, prorsus impediat, vt Theologi docent. Ad eandem irrisionem pertinent, quæ sequuntur.

3 *Cui dedisti consilium? forsitan illi qui non habet sapientiam?*

Frustra quis viribus iuuare nititur eum, qui potentissimus est; frustra etiam consilio eum, qui sapientissimus est. Quamobrem inutilis, & superuacanea Baldad oratio fuit. Sed veritas, & pietas in Deo defendendo spectanda est; vt alicuius momenti huiusmodi defensio sit. Quidam hos versus in aliam partem accipiunt. Vt Iob irrideat argumenta Baldad, quibus Dei prouidentiam probare conabatur, quòd leuibus eam argumentis probaret. Sed id superiori capite (vt narrauimus) non agebat Baldad, sed Iob suam innocentiam nunquam Deo probaturum. Huc accedit, quòd licet Chaldæa versio facile in hanc sententiam traheretur, Hebræa difficile, Græca & Latina nullo modo. Græca enim licet nonnihil verba mutet, eandem tamen, quam exposuimus, habet sententiam. Sed hoc leuius esset; illud grauius, & nullo modo tolerandum, quod auctor Bibliæ Roberti, huic subscribens sententiæ in scholijs, dicit verbis Iob, sententiam Baldad de prouidentia Dei particulari esse insipientem, & in qua nullæ sint vires. Quod tradens plane nonnullorum Hebræorum opinioni consentit, asserentium beatum Iob tantis calamitatibus obstupefactum abnegasse prouidentia Dei res singulares administrari. quod nefarium, & impium est. Si enim hæc vera essent, nunquam, vt in fine libri narratur, dixisset Deus amicis Iob, neque locuti estis ad me recta sicut seruus meus Iob: neque Iob inuicta patientia, Dei oraculis, vt in procœmio narrauimus, & omnium sanctorum virorum testimonijs prædicaretur. Sequitur autem, *& prudentiam tuam ostendisti plurimam.* Id est, quàm prudenti consilio Dei patrocinium susceperis, non veritate, & æquitate adductus, sed eius potentia deterritus: & per ironiam Prudentiam plurimam dicit. Hebraice est תושיה tusia, de quo nomine egimus cap. 6. ac rationē proprie significare docuimus, licet varijs modis ab Hebræis, & Latinis explicetur. Id est, ostendisti satis, quam in Deo defendendo rationem inieris. Græci in eandem rationem loquuntur facileque declarantur, vt Iob irrideat consilium Baldad, licet aliter transferant. Iob.42.

4 *Quem docere voluisti? nonne eum qui fecit spiramentum?*

Id est, quem docere voluisti rationem defendendi se? nonne eum, qui vim respirandi, id est vitam animalibus dedit? Deum ne po-

tentissimum,& sapientissimum puerilibus consilijs tuis imbuere vis? Hebræa tamen ita verbum de verbo reddemus,Cui narrasti sermones?& cuius spiritus exijt ex te? Et ita Græci, & Chaldæus conuertunt.Id est,Putas ne mecum disputans,te cum homine aliquo imperito disputare, & qui sermones, & argumenta tua ponderare nesciat? aut cuius magistri profers doctrinam? quisve te ita instituit?Id enim significat phrasis illa Hebræa,Cuius spiritus exijt ex te?Quæ hactenus hoc capite dicta sunt,eo spectant, vt irrideat consilium Baldad, qui vt ostenderet Iob Dei non esse absoluendum iudicio,de Dei summa potestate disserebat. Quã Iob non modo concedit, sed etiam multis argumentis probat dicẽs.

5 *Ecce gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.*

Variæ opiniones sunt de gigantibus,quos nominat. Quidam esse dicunt metalla auri, argenti,corallium, & gemmarum, quæ sunt, vt רפאים rephaim,id est mortua,vitæ expertia sub aquis. Alij esse dicunt grana seminis,quæ vt mortua sub aquis iacent, id est, sub terra, & postea in herbam aut plantam erumpunt: ita igitur declarant ij,An metalla,vel gemmæ, vel grana formabuntur sub aquis,& alia,quæ simul ibi nascuntur,nisi Dei summa potentia? Et tunc verbum חול hul, quod Latinus tremere interpretatur, ipsi formare declarant,vtrumque enim Hebræis significat. Alij cum eo cohærere putant, Cuius spiritus exijt ex te, vt ex Hebræo ad verbum superioris versus partem conuertimus, sic vt sermones eius irridens dicat. Num mortui sui aquis iacentes propter verba tua timebunt? vt ventosa, & inflata significet esse, & quæ parum viuos & prudentes homines commouere debeant. Nã רפאים rephaim nonnũquam mortuos in scriptura significat. Sed sæpius homines,qui magno,& vasto corpore sunt. Idque hoc loco significat. Nam de hac significatione conuenit inter omnes locupletes interpretes.Latinus enim,& Græci gigantes conuertunt: qui homines sunt excelsissimæ staturæ,quos fabulæ ferunt è terra genitos fuisse ac bellum dijs intulisse,vt eos ex cælis expellerent. Et Chaldæus גבריא gnibura ia viros præstantes. Ac plane mihi locus intelligendus esse videtur, de hominibus illis, qui diluuij aquis submersi sunt,de quibus in Genesi narratur.Gigantes erant super terram in diebus illis,&c. Et isti sunt potentes à seculo viri famosi.Quorum multa mentio in hoc libro fit,cum de hominibus perditis,arrogantibus,superbis, & ab omni pietate derelictis sermo inducitur.Ac forte ex hac historia poetæ fabulam gigantium mutuati sunt. Quos homines è terra genitos esse dicebant, quia nihil, nisi terrena sapiebant, vt Paulus de similibus ait: draconum vero

Gen.6. Gigantium fabula vnde sumpta videatur. *Philip. 3.*

vero pedibus fuisse, quia peruersas, & improbas viuendi vias persequebantur: Dijs autem bellum intulisse, quia Deum negabant, & qui dicebant Deo, Recede à nobis, & quasi nihil posit facere omnipotens æstimabant illum, vt narrauit de illis Eliphaz. Hos *Sub aquis tremere*, dicit, quia diluuij aquis euersi, ac deleti sunt. Et fluuius, vt etiam dixit Eliphaz, subuertit fundamentum eorum. Ex qua re bene probat summam Dei potentiam: quia in eo vehementer declaratur, vt alio loco diximus, Dei infinita potentia, quòd tam immanes homines coerceat. Nam, & ipse Deus ex hac re hoc idem probat cum Iob loquens, Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos, & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo, absconde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam. Et ego confitebor, quòd saluare te posit dextera tua. Quod *gemunt*, dicit, ob oculos ponens tempus illud, cum vndis submersi frustra enatare, & extremum vitæ discrimen vitare tentabant. Idē significarunt Græci μαιεύονται, obstetricabuntur, idest, Parturiunt traducentes. Ibi dolores, vt parturientis, dixit Dauid, & vtrumque verbum חיל hul indicat. Quod ait, *Et qui habitant cum eis*, Homines illis æquales intelligit, qui simul obruti sunt, vt Chaldæus vertit משריתהון masiriathehon exercitus eorum.

Iob 22. *Iob 40.* *Psalm. 47.*

6 ***Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.***

Id est, nihil eum latere potest, omnia nota ei, & perspicua sunt: Infernum, & perditionē appellat, quæ in profundo abstrusa sunt: & maximis obsita tenebris, Sicut dixit etiam Dauid, Quia tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut Dies illuminabitur, sicut tenebræ eius ita & lumen eius. Quo fatetur etiam id quod dixit Baldad, Super quem non consurget lumen illius? si de summa Dei sapientia intelligatur. Itaque Deus omnia scit & omnia potest; ex quibus duobus quasi fontibus atque principijs res omnes ab eo manarunt, singulisque pro dignitate, suæ sunt attributæ potestates, & in vnaquaque re potestatis infinitæ, & immensæ sapientiæ Dei vestigia apparent. Quam ob rem rectè ex rebus effectis demonstratur à Iob dicente:

Psal. 138.

7 ***Qui extendit Aquilonem super vacuum.***

Hebræi quidam, quos nonnulli Latini sequuntur, aquilonem hic terram esse putant, quòd ea terræ pars, quæ tunc habitabatur, esset aquilonaris. Et ita declarant, Facit vt terra suo loco nulla re alia connixa consistat. Quorum mihi certe non probatur senten-

tia.nam terræ collocationem sequenti versus parte narrat. Neque recte respondebitur esse huius dicti declarationem. Nō enim verisimile est nullam operis cælorum mentionem fecisse, cum sit magis admirabile, cum bis terræ opus commemorasset. Huc accedit, quòd in terram non conuenit, vt extendi dicatur, cum tanquam punctum contracta habeatur, cæli autem extendi in scri-
Psalm. 103. ptura dicuntur, Extendens cælum, sicut pellem, ait Dauid. Quo loco eodem etiam verbo נטה natha, quod hic ponit vtitur. Quare non dubito, quin de cælorum effectione hic locus intelligatur, quos mirabile est super nihilum, id est, nulla re alia nixos, ita esse extensos. Nihil enim re vera extra cælum est. Extendit velut nihi-
Esai. 40. lum cælos, Esaias ait, *& appendit terram super nihilum*. Id est, facit, vt terra suo loco stabilis sit, cum re nulla alia stabili, & firma
Psal. 103. nitatur. vt ait Dauid, Fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. Itaque hic versus idem significat, quod illa prima verba Genesis, Creauit Deus cælum & terram.

8 *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.* Id est, qui aquam pluuiam nubibus ita continet, vt non tota vno impetu erumpat, licet suspensa in aere sit, sed guttatim diffluat, quod quidem est mirabile. Fit autem, quòd non simul, sed paulatim frigore concrescat vapor sursum latus, quod etiam euenire videmus, cum in vasis rostratis aquæ ex herbis aut floribus distillantur, quæ guttatim fluunt, quòd herbarum vapor calore eleuatus, & in superiore vasis parte refrigeratus linteo aquæ madefacto, qui imponitur ei, paulatim concrescat. Ex hac etiam re Deum laudat Dauid, Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam.

9 *Qui tenet vultum solij sui, & expandit super illud nebulam suam.* Solium Dei cælum appellatur, quòd cæteris orbis partibus excellentius, & dignius tanta maiestate sit. Hæc dicit Dominus cælum sedes mea, Ait Esaias. Super hoc solium nebulam expandit, cum
Esai. 66. nubes in cælo coguntur. Demonstrat igitur Dei eximiam amplitudinem, & potestatem, ex ea natura, quam nubibus præstitit, vt in aere cogerentur: fiunt autem nubes ex vaporibus, quorum multi si sursum ferantur, vt eorum natura postulat, calore solis humorem eleuante, nubes coguntur, ac fiunt. Ex hac etiam nubium na-
Psal. 17. tura canit Dei maiestatem Dauid, Et posuit tenebras latibulum suum, tenebrosa aqua in nubibus aeris. Latibulum Dei vocat, quòd hic Iob solium appellat. Et posuit tenebras, est quod Iob, Expandit super illum nebulam, dicit.

Termi-

10 *Terminum circundedit aquis vsque dum finiantur lux, & tenebræ.* Id est, terminos circunscripsit in terra aquis maris, ad quos vsque excurrant, neque vltra progredi possint, quibus metis perpetuis temporibus non egredientur. Id enim significat dicens, Vsque dum finiantur lux & tenebræ. Quod est quidem mea sententia admirabilissimum, præter cæteras naturæ res. Præsertim cum ea sit aquæ natura, vt ad inferiorem semper locum feratur, contingatq; aliquando, vt multo altior maris aqua sit, quàm termini eius terræ, quam alluit, tamen eam non inundat, neque metam transit sibi præscriptam. Cuius rei causam non facile in natura reperias. Sed physicis de hac re quæsitis respondendum sit, quia ita est. Quemadmodum si rogetur, cur lux soli tantum insita natura est, Quia ita natura comparatum fuit, dicent. Id etiam canit Dauid, de aquis maris dicens, Terminum posuisti, quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram. *Psal. 103.*

11 *Columnæ cæli contremiscunt, & pauent ad nutum eius.* Columnas cæli vocat naturam & facultates cæli, per quas consistit, quæ certe maximæ sunt, vt maxima vis eius est. Quæ pauent ad nutum Dei: quoniam ei obediunt. Et Deo iubente, impetus ille incredibilis, quo cieri cælum philosophi & astrologi tradunt, retardabitur, & reprimetur, vt imperante Iosue accidisse narratur. Pauent etiam vires cæli ad nutum Dei, quia eius nutu eas eneruare, & funditus delere potest. Vt Machabæus dixit, Qui potest vniuersum mundum vno nutu delere, quod quidam poeta intelligens dixit, Nutu tremefecit olympum, Et alius, μέγα δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον, Magnum commouit olympum. *Iof. 10.* *2. Mach. 8.*

12 *In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia eius percussit superbum.* Aperte tangit, quod narratur in Genesi, Dixit vero Deus, Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum vnum, & appareat arida, & factum est ita. Quibus verbis repressit maris superbiam atque ferociam, quod terram vniuersam ita inundauerat, & operuerat, vt nihil eius appareret, & propterea illud poetice superbum appellat. *Gen. 1.*

13 *Spiritus eius ornauit cælos.* Aperte etiam perstringit quod eodem capite Genesis die quarto factum fuisse narratur. Dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa ac tempora, &c. Fecitque Deus duo luminaria magna, &c. & stellas. His luminaribus & stellis cælos à Deo ornatos fuisse significat. *Obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus.* Quidam existimarunt co- *Gen. 1.*

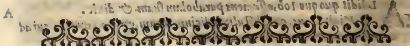
lubrum hunc tortuosum sydus esse, quod anguem siue draconem astrologi vocant. Quoniam cum hoc versu de stellis mentionem fecisset, ad animalia non digrederetur, sed hoc insigne sydus tanquam ponens exemplum commemoraret. Sed hoc probabiliter diceretur, si aliquod vel leue esset indicium, ex quo aliqua coniectura fieret anguem Iobi temporibus sydus illud aut nominari, aut cum angue vllo modo comparari solitum. Sed cum hæc figurarum in cælo descriptio, & eorum nomina recentiora sint, & ex poetarum fabulis ducta, leuis coniectura est, quod sydus illud ita ab astrologis appelletur. Quare rectius est, vt colubrum hunc cetum esse putemus, de quo multa in hoc libro mentio fit, descriptissimeque in hanc rationem hæc versus pars contexitur. Vt quia de cælis vndecimo versu, de mari vero duodecimo egit, deinceps de vtriusque ornamentis hoc decimo tertio versu disserat, & prima eius parte de ornamentis cælorum, quæ sunt stellæ, altera vero parte de maris ornamentis, quæ sunt pisces, præsertim ceti, quod vastissimi sint, & magnam admirabilitatem tanta sua vastitate faciant. Itaque hoc versu commemoratur id, quod
Gen. 1. etiam est in Genesi, Creauit Deus cete grandia, & omnem animam viuentem atque motabilem, quam produxerunt aquæ in species suas.

14 *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius.* Vias dicit Dei eas rationes quibus à nobis cognoscitur, & per quas ad aliquā Dei notionem venimus. Hæc autem sunt insigniores res ab eo effectæ, vt Paulus tradit, Inuisibilia ipsius à creatura mundi, per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas. Hac igitur de causa res à Deo effectas, quas narrauit, vias eius nominat. *Et quum vix paruam stillam sermonis eius audierimus,* Id est, cum parum sit, quod nos de rebus ab illo gestis audierimus. *Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Catachresis est intueri pro audire, id est, Quisnam scire, aut audire poterit immensam illam rerum gestarum amplitudinem, quæ de illo dici narrarique posset? solus enim Deus, quæ illam verbis explicaret, posset illam etiam audire. Similis is locus est illius Ioannis. Sunt, & alia multa, quæ fecit Iesus. Quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

CAP. XXVII.

Addidit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit. A
2 Viuit Deus, qui abstulit iudicium meum, & Omnipotens qui ad amaritudinem adduxit animam meam.
3 Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.
4 Non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.
5 Absit à me, vt iustos vos esse iudicem, donec deficiam, non recedam ab B
innocentia mea.
6 Iustificationem meam quam cœpi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.
7 Sit vt impius, inimicus meus: & aduersarius meus, quasi iniquus.
8 Quæ est enim spes hypocritæ si auare rapiat, & non liberet Deus animam eius?
9 Nunquid Deus audiet clamorem eius, cum venerit super eum angu- C
stia?
10 Aut poterit in Omnipotente delectari, & inuocare Deum omni tempore?
11 Docebo vos per manum Dei, quæ Omnipotens habeat, nec abscondam.
12 Ecce, vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini?
13 Hæc est pars hominis impij apud Deum, & hæreditas violentorum, quam ab Omnipotente suscipient.
14 Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio erunt, & nepotes eius non saturabuntur pane.
15 Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt.
16 Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta.
17 Præparauit quidem, sed iustus vestietur illis: & argentum innocens diuidet.
18 Ædificauit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit vmbracu- D
lum.
19 Diues cum dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, & nihil inueniet.
20 Apprehendet eum quasi aqua inopia, nocte opprimet eum tempestas.

21 *Tollet eum ventus vrens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo.*
22 *Et mittet super eum, & non parcet: de manu eius fugiens fugiet.*
23 *Stringet super eum manus suas, & sibilabit super illum, intuens locum eius.*

1 *Addidit quoque Iob assumens parabolam suam, & dixit.*

Nonnihil expectasse videtur Iob, vtrum amici amplius argumentarentur. Quos vt tacere vidit, tanquam victor firmius in sua persistebat sententia, ac liberius in causa sua versabatur, dicens.

2 *Viuit* Dominus, *qui abstulit iudicium meum.*

Id est, qui in me non pro meritis animaduertit. Vt cap. 10. dixit Indica mihi, cur me ita iudices? Nunquid bonum tibi videtur si calumnieris me? *Et omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.* Id est, qui me tantis affecit doloribus tam acerbaque edidit in me supplicia.

3 *Quia donec superest halitus in me, & spiritus* Dei *in naribus meis.*

Id est, quandiu viuam. Sicut quidam Poeta dixit.

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.

4 *Non loquentur labia mea iniquitatem, neque lingua mea meditabitur mendacium.*

Quale quidem esset, si vobis concederem iniquum me esse, comite rectæ voluntatis conscientia, id quod ipse declarat, adiungens.

5 *Absit à me, vt iustos vos esse iudicem.*

Id est, quod iuste me cōdemnetis. *Donec deficiam non recedam ab innocentia mea.* Id est, non desinam meam innocentiam defendere. Quod est grauis, & constantis, & magni animi viri, veritatisque amatoris. Nam Paulus in epistolis suis acriter pro sua pugnat innocentia, vt se à pseudoapostolis, & subdolis operarijs, qui Iob amicos imitabantur, defenderet. Et illorum maledictis & calumnijs coactus, ijs se laudibus ornat inuitus, quas forte nulla posset alia hominis eloquentia consequi: in epistola præsertim ad Corinthios secunda, In quo quis audet, audeo & ego, &c. Ministri Christi sunt, & ego: vt minus sapiens dico, plus ego: in labo-

Magnanimi esse viri innocentiam suā acriter defendere.

2.Cor. 12.

laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum in mortibus frequenter,&c. Et capite sequenti. Si gloriari oportet non expedit quidem, veniam,autem ad visiones,& reuelationes Domini, &c. Christum etiam Iob in re hac referebat, qui donec defecit,non recessit ab innocentia sua: sed diuinitatē, & infinitam bonitatem suam multis inuidis, & maleuolis repugnātibus,fortiter defendit:& cum in ius iniquum esset adductus, multisque contumelijs laceratus, & indignis modis vexatus, ab iniquo tamen,& perdito iudice quisnam esset interrogatus, non vt recte iudicandi rationem iniret,sed vt iniuste opprimendi occasionem inueniret,tamen Christum verum Dei filium se esse cōfessus est. 2.Cori. 13.

6 *Iustificationem meam quam cœpi tenere,non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.*

Aptissimam,& dignam tanto viro reddit causam, cur à Deo acriter oppugnatus, & tanquam sceleratus seuere punitus, ab amicorum officijs desertus, & acerbis eorum sermonibus grauiter reprehensus,contumelijs, & ignominijs appetitus, tamen suam innocentiam defendat, seque culpa tanto supplicio digna tota sua vita vacasse constanter affirmet. Quia nullius tanti sceleris eum conscientia sua rephendat. Qui locus valde,quidem notandus est, vt ex eo intelligamus,quam graue sit conscientiæ pondus,& quod singulariter possit nos in extrema rerum desperatione sustentare, sapientissimeque Ioannem dixisse, Si non reprehenderit nos cor nostrum,fiducian habemus ad Deum. Quod autem dicit,Reprehendit,in Hebræo est יחרף ieheraph cor meum, quod proprie significat probris afficiet cor meum. Recte vero per præsens tempus reddidit vulgatus, quoniam ita vsu venire solet Hebræis, vt præsenti careant,& me subaudit. Probris afficit me cor meum intelligens, & transferens, quod est Latinius, Reprehendit me cor meum. Eadem enim sententia Græci expresserunt οὐ γάρ σύνοιδα ἐμαυτῷ ἄτοπα πράξας non enim noui, ne scelera fecissem. Eandem etiam sententiam Hebræi quidam, qui docti habentur, probant. Quibus argumentis satis probabiliter aliorum sententia refellitur,qui aliter hunc locum declarat. Quidam, Non declinabit cor meum,id est, De hac non decedam sententia. Alij, non reputerascet cor meum, id est, non propter delicta iuuentutis meæ id mihi accidisse putabo. Quia cop.29.vers.4. חרפי horpi ab eadem radice adolescentiam & pueritiam Vulgatus, Chaldæus, & Græci & alij reddunt. Alij exponunt, Non retrocedet cor meum. Sed illa, vt dixi, vulgati,& Græcorum versio mihi multo magis placet, quòd & in

Grauissimū esse bonæ conscientiæ pondus.

1.Ioan.3.

in verba quadret Hebrea, & illam valde idoneam tantæ fiduciæ causam declaret.

7 *Sit vt impius inimicus meus, & aduersarius meus quasi iniquus.*

Id est ea culpa, quam in me esse dicitis conferatur in eum, qui mihi in meæ innocentiæ defensione restiterit, aut aduersarius fuerit cum nullo alio argumento ductus, nisi quod me aduersa fortuna iactatum videat, temere me iniquum esse iudicat.

8 *Quæ est enim spes hypocritæ, si auare rapiat, & non liberet Deus animam eius.*

Docet quibus rebus impulsus, innocenter & inculpate vixerit: quod sibi satis exploratum esset, quam misera sit improbi conditio, in quas tandem calamitates venturus, & quam tristes suorum conatuum exitus habiturus sit: quod vsque ad finem huius capitis persequitur. Hypocritam autē vocat hominem sceleratum, quia sua semper quantum potest celat consilia, lucem fugit, tenebras amat. In Hebræo etiam est חנף haneph, quod sceleratum indicat. Ait ergo, Si sceleratus homo *auare rapiat*, & hoc modo multas acquisierit diuitias, quam spem (si sapiat) salutis suæ habere debet: si Deus ei, quem habet pro hoste, subsidio non veniat; quasi diceret, Certe nullam. Alludit hoc dicēs ad impij hominis rationem, quæ ea est, vt spes salutis suæ in diuitijs posuerit: quas significat esse fallaces, quia quando ei Deus in periculo posito auxilio nō fuerit, nullum certe diuitiæ, licet amplissimæ fuerint, præstabunt auxilium, id quod Christus significat dicens in Euangelio Fallaciā diuitiarum. Quod autem dicit, *Non liberet*, in Hebræo est ישל iesel, quod potest esse vel e radice נשל nasal, quæ euellere, & extirpare significat: & huius radicis vulgatus esse intellexit, cum hoc pacto conuertit. Nam quem Deus non liberat perdit, & extirpat. Quis enim sine illo liberabit? Vel esse potest e radice שלה sala, quæ prosperare, secundare significat. Ex qua radice Græci esse putarunt, vertentes πεποιθὼς ἐπὶ κύριον ἆρα σωθήσεται sperans in Domino, nunquid seruabitur? id est, Quamuis in periculo Dei, quem grauiter offendit, petat auxilium, num impetrabit illud? id est, Minime vero. Nam ea pœna iniquus homo mulctabitur vt Dei auxilium, licet illud petat, non consequatur, vt statim declarat, dicēs:

Deus impiis subsidium nō affert.

Matth. 13. 1. Timot. 6.

8 *Nunquid Deus audiet clamorem eius, cum venerit super eum angustia?*

Cur enim audiat eum, qui semper erga illum hostili animo fuit, & qui non precatur eum dolens pœna quam timet, aut patitur? aut cur miserebitur, eius supplicis orantis, à quo neglectus petulanter est? Et cur Deus opem ferat ei, qui nullas vnquam in eo suæ posuit salutis spes? Ego annunciabo iustitiam tuam: & opera tua nō

prode-

proderunt tibi:cum clamaueris,liberent te congregati tui, & omnes eos auferet ventus, & tollet aura;ait per Esaiam Deus. Id est, Ij liberent te,in quibus sperabas, à quibus auxilium petere solebas;qui tamen licet auxiliatum veniant,nihil proficient,vt intelligas,quam infirma nitereris spe. Denique hæc pœna diuinis oraculis in impios homines constituta est, vt cum aduersa fortuna exagitentur,& in magnis periculis versentur,Dei subsidium non impetrēt,licet multis illud precibus postulent,vt traditur in prouerbijs,Quando venerit super eos tribulatio,& angustia,tunc inuocabunt me,& non exaudiam;mane consurgent,& non inueniēt me:eo quòd exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint. Per Esaiam etiam ait.Et quum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis.Et quum multiplicaueritis orationem,non exaudiam:manus enim vestræ sanguine plenæ sunt,id est,Iis rebus quas auare rapuisti,vt superiori versu Iob dixit. *Prouer. 1.* *Esai. 1.*

10 *Aut poterit in omnipotente delectari.*

Ille in Domino delectatur,qui in Deo spes omnes suas collocatas habet,& de eius patrocinio gloriatur,& eo fretus nullas,vel atrocissimorum hostium timet insidias.Quod declarat Abacuc, Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorū, ait Dauid. Qui ita se cum Deo gerit,nullæ preces eius irritæ fiunt, sed eas Deus,si ex re eius sint,opportuno tempore audit.Delectare in Domino,& dabit tibi petiones cordis tui. Reuela Domino viam tuam,& spera in eo,& ipse faciet,Ait Dauid.Cum ergo is sit habitus boni,& perfecti viri,quo pacto in scelerato inesset?Quare recte dicit, Aut poterit in omnipotente delectari? nulla certè ratione,sed in diuitijs, & alijs fortunæ ornamentis tantum delectabitur,à quibus semper subsidium sperauit. *Et inuocare Deum omni tempore.*Ille autem hoc facit,qui frequenter Deum precatur.Sicut etiam Christus docebat, oportere semper orare, & non deficere, Aut omni tempore orat,& inuocat Deum, qui vitam suam totam cum virtute colit.Iactat enim hic in Domino curam suam,vt monet Dauid quo facit,vt eum Deus enutriat (vt promittit ipse Dauid) id est, vt res suas Deus procuret, sic vt in æterurum non det fluctuationem iusto,vt ait etiam ipse Dauid.Quare id facere non potest,qui vitam suam totam sceleribus inquinat. Quis in Deo delectetur. *Abac. 3.* *Psalm. 17.* *Psalm. 36.* Preces bonorum irritæ nunquam sunt. *Luc. 18.* Semper erat qui semper bene viuit. *Psalm. 54.*

11 *Docebo vos per manum Dei.*

Quidam exponunt Deo iuuāte. Chaldæus autem בנביאה binbuat per prophetiā Dei.Id est,quòd oraculum acceperim à Deo. Græci ve-

ci vero vobis narro τί ἐστιν ἐν χειρὶ κυρίου,quid eſt in manu Domini, id eſt,Qua ratione à Deo cum impijs agatur,vt ſtatim declarat.*Qua Omnipotens habeat.*id eſt,Quid illis referuauerit,*neque abſcondam*, id eſt,neque vos hanc rem celabo : vel eam me ſcire non celabo , ſed ingenue fatear.

12 *Ecce vos omnes noſtis.*

Vel hãc rem de qua dicturus ſum: nam de illa veſtris ſermonibus egiſtis,vel noſtis eam me ſcire. *Et quid hæc ſine cauſa vana loquimini?* Id eſt, cur fruſtra eaſdem res repetitis , & ita de ijs rebus diſſeritis,& me contumelijs oneratis ? perinde quaſi prorſus harum rerum ignarus , improborum hominum conſilia probarem. Sicut cap.19.dixit, Vſquequo affligitis animam meam , & atteritis me ſermonibus?En decies confunditis me, & non erubeſcetis opprimentes me.Nempe & ſi ignoraui,mecum erit ignorantia mea.At vos cõtra me erigimini,& arguitis me opprobrijs meis. Sequitur in hoc capite,de quo verba facimus.

13 *Hæc eſt pars hominis impij apud Deum , & hæreditas violentorum, quam ab omnipotente ſuſcipient.*

Id eſt,hæc pars propinabitur eis calicis iræ Dei, quem inclinauit (vt ait Dauid) ex hoc in hoc, veruntamen fex eius non eſt exinanita,bibent omnes peccatores terræ.

Pſal.74.

13 *Si multiplicati fuerint filij eius in gladio erunt.*

Sæpe hoc libro repetitum eſt , & à nobis tractatum poſteritatem impij licet multa fuerit, extinguẽdam eſſe.vt capite decimoquinto,Ramos eius arefaciet flamma , & auferetur ſpiritu oris ſui . Et lædetur quaſi vinea in primo flore botrus eius,& quaſi oliua proijciens florem ſuum. Congregatio enim hypocritæ ſterilis . Et cap. 18.Non erit ſemen eius,neque progenies in populo ſuo, neque vllæ reliquiæ in regionibus eius. Et cap.20.Affligetur relictus in tabernaculo ſuo.Ex quo intelligitur hoc oportere aſsidue cogitare eos,qui genus , & poſteritatem ſuam pro virili parte propagare ſtudent , id nullatenus fieri poſſe niſi multa virtute muniantur. Quod vt quiſque poſsit per ſe præſtare,efficere tamen non poteſt, vt à poſteris ſuis præſtetur . Et vnius aut alterius ſtultitia fiet , vt maiorum virtute bene ſtabilita domus corruat,aut maximam iacturam faciat . Vt temeritate , & ſcelere poſterorum Dauidis regnum,genus,& familia eius prope hæſit ad metas , niſi Chriſti infinita virtute reſtitueretur.Quare dubium non eſt quin vanum,& leue ſit nimio propagandi generis,& poſteritatem ſuam ſtudio efferri.Id quod Eccleſiaſtes hoc argumento perſuadere conatur dicens,Rurſus deteſtatus ſum omnem induſtriam meam,qua ſub ſole ſtu-

Genus & poſteritas niſi multa virtute diu propagati non poteſt.

Vanum & leue eſt propagandæ poſteritatis ſtudium.

Eccleſ.2.

le studiosissime laboraui, habiturus hæredem post me, quem ignoro, vtrum sapiens, an stultus futurus sit. Et dominabitur in laboribus meis, quibus desudaui, & solicitus fui, & est quidquam tam vanum? *Et nepotes eius non saturabuntur*, Id quod illis etiam minatur Dauid, dicens, Nutantes transferantur filij eius, & mendicent. Vnius enim stultitia omnia disperdentis, & dissipantis reliqui fame consumentur. *Psal. 108.*

15 *Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu.*

Hoc etiã dixerat Sophar, Affligetur relictus in tabernaculo suo. *Et vidua illius non plorabunt*, Ratio dicendi est à Dauide etiam vsurpata psal. 77. Sacerdotes eius in gladio ceciderunt, & viduæ eius non plorabantur. In Hebræo actiua voce ponitur non plorabunt. Quo significatur, vel quod iusta non facient viris suis, aut propter inopiam aut propter exitiosa, & calamitosa tempora, quibus omnia agitabuntur, conturbabuntur, & vastabuntur, vt psalmo illo magna populi clades paulo ante illa posita verba narratur, *Vel viduæ non porabunt*, Quia tantum erit exitium, tanta reipublicæ vastitas, vt viri simul cum vxoribus intereant. *Iob. 20.* *Psal. 77.*

16 *Si comportaueris quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit uestimenta.*

17 *Præparauit quidem, sed iustus uestietur illis, & argentum innocens diuidet.*

Ita euenisse legimus, vt opes multæ Laban darentur Iacob, & ciuitates, & regna eorum, qui habitabant in Palestina distributæ sint filijs Israel, Regnum Saul collatum fuit Dauidi. Qui bonis viris pollicetur dicẽs, Expecta Dominum, & custodi viam eius, & exaltabit te, vt hæreditate capias terram: cum perierint peccatores, videbis. *Psal. 36.*

18 *Aedificauit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit umbraculũ.*

Id est diuitias comparauit cito perituras, & valde infirmis fundamentis innixas, cuiusmodi tineæ domus est, quæ oris flatu conuellitur, & vmbraculum custodis, quod æstate tantum vsui est, hyeme vero totus dissipatur. Ita hominis scelerati domus locupletissima, splendor domesticus, ampla familia, multæ copiæ, morte appetente disturbantur, & inutiles fiunt. Thesaurizat enim sibi thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur. Et quemadmodũ amẽs esset ille custos vinearum, qui vmbraculo illo leuiter instructo cõtentus, de nulla domo alia esset solicitus: nã hyeme nihil illo protegeretur: sed nudus cæli pateret iniurijs: ita valde amentes homines illi sunt, qui huius vitæ fortunis contenti, nihil illas curant, quæ ad vitam futuram attinent. Nam cum ex hac vita breuissima mi- *Matth. 6.* Vanum esse diuitias magno studio comparare.

ma migrauerint, quo se conferent, vt miserias inauditas, & infinita mala declinent? Quod dicit, *Sicut custos fecit umbraculum*, Ita est in Hebræo, sed Græci in eandem rationem totum hunc versum transtulerunt ἀπέβη δ' ὁ οἶκος αὐτοῦ ὥσπερ σῆτες καὶ ὥσπερ ἀράχνη, euenit do-

Iob.8. mui eius, sicut tinea, & sicut tela araneæ. Ita enim hoc idem cap. 8. dixit Baldad, Sicut tela aranearum fiducia eius. Innitetur super domum suam, & non stabit. Explicat ipse Iob, id quod nos dicebamus, quo inquam tempore omnes, & facultates hominis iniqui tineæ domum, araneæ telam, custodis vmbraculum esse constabit.

19 *Diues cum dormierit nihil secum auferet.*

Psal.48. Id est, cum interierit, Sicut dixit Dauid, Quoniam cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius. *Aperiet oculos suos, & nihil inueniet.* id est, Conuertet se ad eas res, in quibus positas habebat spes suas, & nihil in eis subsidij reperiet. Dor-

Psalm. 75. mierunt somnum suum, & nihil inuenerunt viri diuitiarum in manibus suis, ait Dauid.

In quantas post mortem impij incurrent calamitates.

20 *Apprehendet eum quasi aqua inopia.*

Docet in quantam hyemem, atque procellam postquam animam efflauerit, sceleratus homo incurret. Vt intelligamus quantis nobis præsidijs opus sit ad vitam traducendam futuram. Quibus autem verbis explicari potest, in quantam venturus sit inopiam diues, postquam e vita discesserit. Nonnihil huius rei declaratur in

Luc.12. historia diuitis, qui epulabatur quotidie splendide: narratur tamen, vel aquæ guttam inuenire non potuisse ad linguam suam refrigerandam. Quod dicit, *Apprehendit eum quasi aqua*, Id est, vndique cinget. Et obsidebit eum ita, vt eam effugere nullo pacto possit. *Nocte opprimet eum tempestas.* Id est, magna calamitatis vis, quod tempestas vrgeat per se satis esset graue, sed grauius, quod nocte, vt omni orbetur spe reperiendi refugium. Certum enim est impios, postquam animam efflauerint, æternis tenebris esse mandandos, vt luce nunquam fruantur, qui magnum dum viuerent

Psalm. 48. eius odium habuerunt. Vsque in æternum non videbit lumen, ait Dauid, Vel *nocte opprimet eum tempestas*, vt exponit Gregorius, quia citius, quam putauerat, aut die, quam non existimabat, animam aget, & propterea cuidam diuiti dictum fuisse narratur, Stulte

Luc.12. hac nocte animam tuam repetunt à te.

21 *Tollet eum uentus urens, & auferet, uelut turbo rapiet eum de loco suo.*

Confert mortem vento vrenti, qui vehementissimus esse solet, & turbini, qui quercus, atque adeo robustissimas nonnunquam co-

uellere

uellere viſus eſt. Sed hæc leuiſsima ſunt, ſi cum mortis ſumma vi, in impios præſertim, comparentur, qui nullis fortunis, atque copijs vitam ſuam redimere poterunt. Vt ait Dauid, Qui confidunt in virtute ſua, & in multitudine diuitiarum ſuarum gloriantur, frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem ſuam, & pretium redemptionis animæ ſuæ, ideſt, Licet homines de ſuis viribus ac diuitiis glorientur, & in eis ſperent, nemo tamen fratri ſuo vllis pecunijs vitam redimere poterit, neque pretio vllo animæ ſuæ redemptionem æſtimare poterit. Cum igitur ad hanc rem vtiles non ſint diuitiæ, ſed cito prætermittendæ ſint, non eſt cur tanti fieri debeant. Quia igitur diues nullo modo morti reſiſtere poterit; eius mors turbini, & vrenti vento comparatur. Idem ſignificauit Dauid dicens, Fiant tanquam puluis ante faciem venti, & angelus Domini coarctans eos. Viri vero boni licet moriantur, non conuelluntur, neque eos mors tanquam puluis tollit in altum. Sed cum ſint plantati, (vt ait ipſe Dauid) ſecus decurſus aquarum; mors tempus illud opportunum afferet, quo fructus ferent ſuos. Iuſtus enim confidit in morte ſua, ait Salomon. Non timet, ſicut impius, quia omni ſua, moriens, fruſtratur ſpe. Quare mors bonorum turbini conferri nequit.

Pſalm. 48. — Inutilitas diuitiarum. — *Pſalm. 34.* — *Pſalm. 1.* — *Prou. 14.*

23 ***Et mittet ſuper eum, & non parcet.***

Mittet cruciatus ſcilicet, tormenta, & alia multa mala, quibus illum perpetuis temporibus diſcruciabit. Quia, vt Chriſtus narrat apud Matthæum, Iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, quoad vſque redderet vniuerſum debitum. Nihil enim iam parcet illi. *De manu eius fugiens fugiet.* Non quòd fuga liberari, aut in tutum locum recipi poſsit; ſed quòd Deo iam non audebit repugnare; ſed ei cedet is, qui vt dicebat Eliphaz, Tetendit aduerſus Deum manum ſuam, & contra omnipotentem roboratus eſt. Cucurrit aduerſus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus eſt, is iam abiectis armis terga vertet, & temeritatem.

Matth. 18. — *Iob. 15.*

23 ***Stringet ſuper eum manus ſuas, & ſibilabit ſuper illum, intuens locum eius.***

pro iſpoc, quod *ſtringet* vertit noſter interpres, in eandem rationem Hebræi, plaudet, interpretãtur, traduntque. ש. cum puncto in dextro eſſe pro ס. quod aliquando fieri contingit, plaudere autẽ manibus, & ſibilare admirantis ſigna in ſcriptura ſunt, vt ait Hieremias, Plauſerunt ſuper te manibus omnes trãſeuntes per viam, ſibilauerunt, & mouerunt capita ſua, ſuper filiam Hieruſalẽ. Hæccinæ eſt vrbs (dicentes) perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ? Ita etiam qui diuitiis viderant res ſecundas, cum poſtea deceſ-

2. Thren.

fiſſe

fisse & domum eius destructam, & familiam dissipatam, & fame vexatam cernentes admirabuntur tantam tamque celerem eius fortunæ commutationem. Quare Iob bene declarat, quàm magna diuitis ruina futura sit.

CAPVT XXVIII.

A *HAbet argentum, venarum suarum principia: & auro locus est, in quo conflatur.*

2 Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore, in æs vertitur.

3 Tempus posuit tenebris, & vniuersorum finem ipse considerat, lapidem quoque caliginis, & vmbram mortis.

4 Diuidit torrens à populo peregrinante, eos quos oblitus est pes egentis hominis & inuios.

5 Terra de qua oriebatur panis in loco suo, igni subuersa est.

6 Locus sapphiri lapides eius, & gleba illius aurum.

B *7 Semitam ignorauit auis, nec intuitus est oculus vulturis.*

8 Non calcauerunt eam filij institorum nec pertransiuit per eam leæna.

9 Ad silicem extendit manum suam, subuertit à radicibus montes.

10 In petris riuos excidit, & omne pretiosum vidit oculus eius.

11 Profunda quoque fluuiorum scrutatus est, & abscondita in lucem produxit.

12 Sapientia vero vbi inuenitur: & quis est locus intelligentiæ?

13 Nescit homo pretium eius, nec inuenitur in terra suauiter viuentium.

C *14 Abyssus dicit, Non est in me: & mare loquitur, Non est mecum.*

15 Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius.

16 Non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi sardonycho pretiosissimo, vel saphiro.

17 Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vasa auri.

18 Excelsa & eminentia non memorabuntur comparatione eius: trahitur autem sapientia de occultis.

19 Non adæquabitur ei topazius de Aethiopia, nec tinctura mundissimæ componetur.

20 Vnde ergo sapientia venit? & quis est locus intelligentiæ.

D *21 Abscondita est ab oculis omnium viuentium, volucres quoque cæli latet.*

22 Perditio & mors dixerunt, Auribus nostris audiuimus famam eius.

23 Deus

23 *Deus intelligit viam eius,& ipse nouit locum illius.*
24 *Ipse enim fines mundi intuetur:& omnia quæ sub cælo sunt respicit.*
25 *Qui fecit ventis pondus,& aquas appendit in mensura.*
26 *Quando ponebat pluuijs legem,& viam procellis sonantibus.*
27 *Tunc vidit illam,& enarrauit,& præparauit,& inuestigauit.*
28 *Et dixit homini,Ecce timor Domini,ipsa est sapientia:& recedere a malo,intelligentia.*

Difficile hoc caput habetur,& in ea re maior eius est difficultas, quòd non satis constat,in qua re versetur,aut quid in eo Iob sibi tractandum proposuerit.Quidam eius subiectum esse opinantur, Vt aperiat, quemadmodum res omnes naturæ principia , & exitus habent , ita etiam hominum facta exitus esse habitura , bona bonos,mala vero malos. Alij autem,quemadmodum est , qui res naturales gubernat , ita qui morales . Alij propterea idem probis,& improbis euenire,quòd omnia moueantur , atque mutentur.Alij,vt in quo vera sapientia sit,declaret. In quibus omnibus sententijs,id mihi deesse videtur,quòd non explicant,quem ad finem,qua ve de causa de hac re sermonem induxerit, aut qua ratione hoc caput cum superiori coniunctum sit . Vt mea tamē fert opinio, hæc duo capita vna,& perpetua oratio sunt , & vna vocis contentione pronunciata.Nam superiori capite narratur, Addidit quoque Iob assumens parabolam suam.Quod sequenti capite repetitur,quod indicium esse videtur, Iob postquam capite superiori loqui cœpit,vsque ad finem huius non cessasse : deinde vero tacuisse,ac deinde sequentis sermonem exorsum fuisse.Quoniam ergo superiori capite docuit , Per manum Dei , vt ipsius verbis vtar,quæ sit pars hominis impij apud Deum,& hæreditas violentorum,quam ab omnipotente suscipient : hoc capite docet , quæ sit pars hominis pij. Quia igitur de re magna dicturus erat , alte huius rei sermonem repetit , docens difficillimum esse hanc partem hominis pij cognoscere,& postquam cognita fuerit, ad eam peruenire,quæ poetica ratione,comparatione & dissimilitudine persequitur dicens. Quæ sit pars hominis impij.

1 *Habet argentum,venarum suarum principia: & auro locus est,in quo conflatur.*

Idest,quamuis argentum,& aurum res pretiosæ sint,non inueniuntur

tamen difficiles sunt. Nam argentum venis suis nascitur, aurum vero certis locis conflatur.

2 *Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore, in æs vertitur.* Id est, Ferrum etiam est inuenire, in terra enim nascitur, ex terraque suscipitur, locus etiam in quo æs confletur: lapis enim, in quo nascitur, calore liquefactus, æs fundit.

3 *Tempus posuit tenebris.* Id est, tenebræ ipsæ licet magnam præ se obscuritatem, & difficultatem ferant, tamen eis Deus tempus præscripsit, quod nos minime latet; scimus enim, quantum vnaquæque nox sit duratura. Eādem, sed clarius Hebræa verba habent sententiam, quæ ita ad verbum reddentur, Finem posuit tenebris. Et ita transfert Chaldæus. In eandem rationem Græci vertunt, τάξιν ordinem posuit tenebris. Quæ omnes versiones in loco illo Genesis cernuntur diuisit lucem à tenebris. Antequam enim fieret id, nullus neque finis, neque ordo, neque tempus tenebris positum erat. *& vniuersorum finem ipse considerat.* Id est, vt tenebris, ita rebus omnibus naturæ, & perfectionis suæ fines exquisiuit, vltra quos eorum perfectio progredi non potest. Res enim omnes, vt de sententia Augustini theologi tradunt modo, specie, & ordine à Deo circumscriptæ sunt & definitæ. Recte igitur noster ita transtulit interpres, quod ad verbum in Hebræo est, Et vnicuique perfectioni ipse exquirit, subaudi finem, aut terminum. Idem Græci significarunt conuertentes καὶ πᾶν πέρας αὐτὸς ἐξακριβάζεται, & omnem terminum ipse inuestigat, id est, Vniuscuiusque rei terminum. *Lapidem quoque caliginis, & vmbram mortis.* Id est, lapidem in loco iacentem abstrusissimo exquirit ipse, faciēs vt in lucem prodeat, & ab hominibus reperiatur; vt gemmas, & vniones ex locis abditissimis homines opera, & industria sua frequenter eruunt.

4 *Diuidit torrens à populo peregrinante, eos quos oblitus est pes egentis hominis & inuios.*

Quoniam lapidem esse caliginis dixit, quem Deus exquirit, id hoc versu magis amplificat, Nō solum lapides, sed etiam res alias atque adeo homines latere in occulto, subaudiendum vero est, quæ res postea cognoscuntur, & aperte fiunt. In occulto vero latent ratione (exempli causa) torrentis, qui iuxta illas aqua tā profunda defluit, vt nullus peregrinus iter faciens ad eas posit accedere; quare penitus inuiæ fiunt. Ait ergo. *Diuidit torrens à populo peregrinātes* Id est, separat à peregrinis, & iter facientibus eos, *quos oblitus est pes egentis hominis.* Id est, peregrinantis pauperis oblitus (inquam) eos est, quia videt se ad illos siue montes siue homi-

nes

nes transire non posse, cum inuij prorsus sint. Ita vulgatus interpres, qui difficilis nonnullis visus est satis, exponi potest. Locus autem in Hebræo ita difficilis, & lubricus est, vt vix vbi mens consistat reperiri possit. Ex quo factum est, vt nullus interpretum, & commentatorum ei lumen vllum attulisse videatur. Nulli enim alterius placet explicatio. Siquidem tot modis explicatur, quot interpretes in eo versati sunt. Etenim multæ in eum difficultatis causæ conueniunt, cum posset vnaquæque per se satis eum difficilem reddere. Sūt enim multa in eo ambigua verba, & multæ enunciationes nimis concisæ. Nam ambiguum est verbum illud, quod *diuidet* Vulgatus vertit. Nam est פרץ parats quod erumpere, destruere, & multiplicare etiam est. Græci diuidere intellexisse videntur, nam *διακοπὴ* incisio transferunt. Chaldæus autem multiplicare intellexit, nā תקף tacheph præualuit, reddit. Sed Hebræi, & multi Latini erumpere, declarant. Tum illud quod *populo* conuertit vulgatus, ambiguum est, nam est, עם quod cum puncto Pathac significat populum, cum pūcto Chirich est præpositio Cum. In codicibus autem Hebræis, qui nunc circunferuntur, cum puncto subscribitur chirich: quare Chaldæus, Græci, & omnes ad vnū Hebræi, & multi Latini Cum interpretantur. Est etiam ambiguū illud, quod *peregrinante* transtulit. est enim גר gar, quod accolam & peregrinum declarat, si sit à radice גור gur habitare, peregrinari. Sin autem sit à radice נגר nagar diffundere, diffluere, diffusum indicat. Duobus Hebræis, qui docti habentur, placet hoc loco diffusum interpretari. Reliqui quos ego vidi, & omnes Latini, vel peregrinum, vel accolam reddunt. Græci difficilius reddiderunt *κονίας*, calcis, aut pulueris. Illud etiam quod *egentis* transfert, ambiguum etiam est. Siquidem in libris, qui nunc circunferuntur, est דלו dallu, si tamen sit sine ו vt esse potest, cū sit litera quiescens, quæ adest, & abest, pauperem & egentem significat Sed, vt modo legitur, est etiam ambiguum, nam aut exhaustæ sunt, aut eleuatæ sunt, declarat. Quare in contrarias ab exponentibus trahitur sententias. Quidam, Aquæ eleuatæ sunt, id est, inundarunt interpretantur. Alij exhaustæ, vel exsiccatæ sunt. Tum quod *Pes egentis*, dicit vulgatus, vt nunc leguntur Hebræa, non potest fieri, vt genitiuus Egentis regatur à nomine Pes. Nam in hoc nomine collocatur accentus Athnah. Quare à superioribus verbis, non à sequentibus determinatur. Illud etiam quod Inuios noster interpres traducit, est in Hebræo נעו nahu, quod omnes Hebræi motæ sunt, vel mouerunt sese, declarant. Chaldæus autem אטלטלו italtalu, vagati sunt. A verbo נוע nuah moueri, vagari. Iam vero nimis concisæ

Locus valde obscurus.

& lubricæ illæ orationes sunt, vt verbum de verbo Hebræa reddamus. Erumpit torrens iuxta incolam, obliuioni traditi à pede, eleuatæ sunt, præ homine notæ sunt. Potest etiam transferri, Eleuati sunt, & moti sunt, vt vel in genere sit ambiguitas. Cum igitur tot difficultatibus hic versus implicetur, mirum non est, infinitis prope modis explicari. Principes autem eius expositiones sunt hæc Chaldæi. תקיף נחלא מן אתר דמפלח בר גביא דמתנשין מלמעבר ברגלא אזדקפו מבני נשא איטלטלו tacheph nahala min atar demuphlah mar zebaia demitnasin milemehbar beragla izdecapu mi bene nasa italtalu, Præualuit torrens loco exculto, fistulis obliuioni traditis quod pedibus pertransirentur, eleuatæ enim sunt præ filijs hominum vagatæ sunt, id est, Aquæ quæ fistulis antea deriuabantur ad agros irrigandos nunc inundatione torrentis ita aquis auctæ sunt, vt hac atque illac vagantes per agros, altiores & abundātiores fiant, quàm vt ab hominibus deriuari, aut pedibus pertransiri possint. Quæ dicuntur ad significandum magnam nonnunquam abundantiam aquarum subito erumpere, quæ quidem aquæ absconditæ erant, & penitus ignotæ. Sicut lapis quem caliginis, & vmbræ mortis vocauit: vt non solum lapidis, sed etiam aquæ exēplum proponat. Quidam Hebræus in eandem sententiam, ita explicat, Deus torrentem auxit loco, ex quo manat, & est locus sub terra latens, & loca torrentis obliuioni traduntur à pede, & non transibunt illum, quia aquæ excreuerunt, & hominibus præualuerunt, mouentur, & eleuant fluctus. Alius, Inundatur locus torrentis, qui adeo aquis effusus est, vt obliuioni præ multitudine tradatur, quàm calcauerunt filij hominum. Alius sic, Aliquando auget Deus aquis torrentem, qui alluit eos homines, qui habitant iuxta illum, & exsiccat illum, vt aridus sit. Ex quo fit, vt loca obliuioni
21. tradita à pede, cum arida fiant, moueantur pedes hominis, vt illac transeant. Ad eandem etiam hæc pertinent sententiam, vt subito aquas occultissimas erumpere, & effluere declarent: ac rursus, cum arescunt, apparere ea in alueo torrentis, quæ tegebantur aquis. Vt vndique doceatur res occultissimas patefieri. Sed Septuaginta viri has omnes difficultates prætermittentes, tantum tetigerunt torrentem nonnunquam exhauriri, atque exsiccari ita, vt aluei sui puluerem, calcemvè detegat. Reliqua huius versus ad moralem sententiam traduxerunt, ita enim conuertunt διακοπὴ χειμάρρου ἀπὸ κονίας, οἱ δὲ ἐπιλανθανόμενοι ὁδὸν δικαίαν ἠσθένησαν ἐκ βροτῶν, Incisio torrentis à puluere, ac infirmati sunt ij mortales, qui viæ iustæ obliuiscuntur. Incisio autem torrentis à puluere fit, quando aquis exhaustus torrens puluerem detegit.

5 *Terra de qua oriebatur panis in loco suo, igni subuersa est.*
Non modo lapidem caliginis & aquam occultissimam, sed etiam ignem absconditum ac latentem Deus in lucem euocat; quod fieri compertum est, cum terra vberrima & panis feracissima igni ex ea orto subuertitur, & tota sterilis fit. Quod fieri potest, si terra sit cauernosa, & sulphur intrinsecus alat, & ventorum flatibus pateat. Ventus enim cauernis inclusus diu colluctatus concipit ignem; quem statim erumpere necesse est, & agrum vastare & sterilem reddere.

6 *Locus sapphiri lapides eius, & gleba illius aurum.*
Sed quam abstrusus hic locus sit, magna statim exponit amplificatione; licet autem valde abstrusus existat, patefit, & in lucem profertur. Sicut lapis caliginis, sicut aqua torrẽtis, & sicut ignis. Terminatur enim hic versus cum sequentibus versu vndecimo, quo dicit, Abscondita in lucem produxit. Quod non animaduertens quidam interpres, qui doctus habetur, totum caput confundit, eo hoc caput pertinere dicens, vt doceat omnia esse mutationi obnoxia. In qua re si nobis persuadeamus versari, difficile quidem explicabitur, & vix cohærere demonstrabitur.

7 *Semitam ignorauit auis, neque intuitus est oculus vulturis.*
Id est adeo locus absconditus est: vt neque auibus, atque adeo ne vulturi quidem, qui perspicacissimus est, aditus ad eum pateat.

8 *Non calcauerunt eam filij institorum.*
Institor est quẽ mercator negociationi præficit, cuiusmodi sunt ij, qui tabernis à mercatoribus præponuntur, & quibus merces vendendæ mandantur: qui auidissimi sunt: quia in ipsa lucri cupiditate assidue versantur. Quare res eas diligentissime odorãtur & scrutãtur, in quibus vberrimum questũ facere possint. Quamobrem apte neque huiusmodi homines illam semitam sapphiri calcare dicit, vt abditissimam esse amplificet. Sed in Hebræo est ad uerbũ, Filij superbiæ, & ita hoc idẽ conuertit vulgatus in c. 41. huius libri, vers. 41. Græci etiã υἱοὶ ἀλαζόνων filij superborũ transferunt. Intelligunt autẽ Hebræi esse bestias immanes, quia de illis etiam intelligitur illud quod citauimus cap. 41. Chaldæus etiam transfert בניא דאריון benaia deariauan, filij leonum. Institores autem vulgatus hic intelligit, quia cum diuitias vehementer amẽt, arrogantes atque superbi sunt, & vt Hebræi loquuntur, Filij arro gantiæ. Dicitur enim in sapientia, Diuitiarũ iactantia quid contulit nobis? *Nec pertransiuit per eam leæna.* Adeo abscondita est atq; difficilis, vt leæna ad eam non accesserit. Ex quo illa Chaldæi & Hebræorum superioris orationis explicatio fit probabilior. Sap. 5.

o *Ad silicem extendit manum suam, subuertit à radicibus montes.* Id vsu aliquando euenit in magno terræmotu, & vehementi terræ quassatione. Qua re ea in lucem euocantur, quæ sub imas terræ radices abstrusa iacebant. *In petris riuos excidit.* Id est, facit vt rupes fluminibus scateant. Quod est mirabile, cum aridæ rupes natura sint, tantam sub eis humoris latere copiam, id tamen Deus cognouit, & in lucem protulit. Quare generaliter concludit, *Omne pretiosum vidit oculus eius.* id est, quamuis res pretiosæ, cuiusmodi aqua est, ignis, sapphirus, lapis caliginis, & aliæ, licet miris modis tectæ, & occultæ sint, Dei oculis patēt, & manifestæ ita sunt, vt eas illustrare, & alijs patefacere posiit. Græci vero conuertunt ὁ ὀφθαλμός μου oculus meus, quia vt alias diximus י iod, & ו vau apud Hebræos litteræ valde similes sunt. Ex quo fit, vt vna pro alia obrepat י autem est meus ו vero suus, vel eius. Quadrat etiam sententia, Omne pretiosum vidit oculus meus, id est, Omnium generū harum rerum pretiosarum, quas commemoraui, ego ipse res singulas multas vidi, dicoque, quæ experientia didici.

11 *Profunda quoque fluuiorum scrutatus est.*

Res etiam in profundis fluuijs iacentes, aquis opertas, quæ illustrari nullo modo posse videbantur, scrutatus est Deus. Sed quomodo sit scrutatus, cognoscitur ex verbis Hebræis, quæ ita ad verbum habent, A fletu ligauit (id est cohibuit) flumina. Fletum fluminum vocant Hebræi per translationem profunda fluminis, sic cap. 38. dicitur, Nunquid ingressus es נִבְכֵי nibece profunda maris. Tunc igitur profunda fluminis scrutatur, cum flumina exsiccat, ita enim patefiunt, quæ in profundis eius iacebant. *Et absconditа in lucem produxit.* Generalis propositio est, quæ ex rebus singulis commemoratis probata est argento, auro, ferro, ære, tenebris, lapide absconditо, ex aquis subito bullientibus, ex igne ex cauernis erumpente, ex sapphiro, & auri glebis, ex riuis, ex profundis fluuiorum.

12 *Sapientia vero vbi inuenitur, & quis est locus intelligentiæ.*

Totum hoc caput in hac sententia explicanda, & ornanda (vt diximus) vertitur. Ornauit autem illam ex rebus dissimilibus, id est, Res ocultissimæ, & abstrusissimæ in terris reperiuntur, sapientia autem in tota terra non reperitur, Quare omniū rerum, quæ in terra sunt occultior, & pretiosior est. Sapientia ergo, cum in terra non inueniatur, in cælis est quærenda. Nam est hominibus, cūctis alijs rebus magis necessaria. id quod poetæ, philosophi intellexisse videntur, in fabulis tradentes, Prometheum, qui à προμηθείας, id est, prouidentia dicitur, cum ignis ad homines informandos.

Sapientia vera res obscurissima est.

dos in terris inueniri non posset auxilio Mineruæ cælū ascendisse, faculaque in sole ascensa, nonnihil luminis ad homines, quos ex luto fecerat absoluendos perficiendosque detraxisse. Cuius rei fabulam multis Plato in Protagora persequitur. Multis etiā in toto Menone differit nullos in orbe terrarum virtutis, quam vera sapientia postulat, esse magistros. Lumen autem est, vt ad fabulam redeamus, sapientia; quo lumine animus illustratur, & homines terreni informantur, vt ipse Plato interpretatur. Quæ si ē cælis non sit elapsa, nusquam in terra reperietur. Id quod Plato his verbis in fine Menonis concludit ἀρετὴ ἂν εἴη οὔτε φύσει οὔτε διδακτὸν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγιγνομένη ἄνευ νοῦ οἷς ἂν παραγίγνηται. Virtus neque est nobis natura insita, neque doctrina comparata, sed diuina quadam sorte nobis tributa, sine mente eius in quo sit. Forte Plato cum Sine mente, dicit illud significauit, quod diuus Augustinus in definienda infusa virtute ponit, Quam Deus in nobis sine nobis operatur. Docet igitur in hoc reliquo capite Iob, primum sapientiam in terra non esse. Quare qui tantum terrena sapiunt, Minime sapientes esse possunt. Deinde sapientiam longe pretiosiorem esse rebus omnibus, quæ in terra pretiosæ habētur. Ac tertio Deo tantum per se vique sua notam esse, ab eoque esse petendam, quarto denique in quo posita vis sapientiæ sit.

Qui terrena sapiunt sapiētes esse non possunt. *Philip. 3.*

13 *Nescit homo pretium eius.*

Id est, nesciunt homines quanti sapientia facienda sit, dum illam nihil curantes alijs rebus student. Si enim pretium eius scirent, non solum diuitijs omnibus terrenis verumetiam vita existimarent esse commutandam. Sicut dixit Menander.

οὐκ ἔστι σοφίας κτῆμα τιμιώτερον,

Nulla possessio pretiosior sapientia est, & Sophocles.

φρονήσεως οὐδὲν ἀνθρώποις ἔφυ
κέρδος λαβεῖν ἄμεινον, οὐδὲ νοῦ σοφοῦ.

Prouidentia nullum hominibus natura comparatum est emolumentum acquisitu præstantius, nec animo sapiente. Hebraice est ערכה hercah, quod est, vel æstimatio eius, siue pretium eius, aut ordo eius, id est, ratio eius, & ita Græci conuertunt ὁδὸν αὐτῆς viam eius, quod potest esse rationem & naturam eius, vel viam, qua inuenienda sit. *Nec inuenitur in terra suauiter viuentium.* Viuentes vocat, qui hanc vitam mortalem traducunt. Et ita Græci transferunt non inuenitur ἐν ἀνθρώποις inter homines.

Sapientia res pretiosissima

14 *Abyssus dicit, Non est in me: & mare loquitur, Non est mecum.*
Ne autem quis existimet in terra esse, licet hactenus inuenta non fuerit, quòd in abditissimis, sicut aliæ res, de quibus dixit, lateat orbis terrarum locis: ponit duo occultissima orbis loca, ex quibus cætera intelligi vult, quæ fatentur, & præ se ferunt sapientiã absconditam non habere. Est autem abyssus magna aquarũ congeries, quæ fundo vacare videatur: mare autem est etiam aquarum congeries Hebræis, in qua non ita facile fundus inuenitur. Exponit deinde pretiosorem esse rebus terræ pretiosissimis.
15 *Non dabitur aurum obrizum pro ea.*
Est obrizum aurum purissimũ, à quo omnis scoria, & omne aliud metallum igne fuerit detractum. *Nec appendetur argentum in commutatione eius.*
16 *Non conferetur tinctis Indiæ coloribus,*
In Hebræo est אפיר כתם cetem ophir aurũ ophir, & ita Græci conuertunt. Sed vulgatus interpres Chaldæum sequutus fuisse videtur, qui פטלון pitlauan ophir vertit, quod varios colores ophir quidam interpretantur. Sed alij aurum ophir. Nihil autem refert vtrum vna vel alia res pretiosa ponatur, cum propositum constet. *Nec lapidi sardonycho pretiosissimo, vel saphiro.*
17 *Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum.*
Vitrum etiam Græci vertunt, quidam vero cristallum.
18 *Nec commutabuntur pro ea vasa auri excelsa & eminentia non memorabuntur comparatione eius:*
Ita etiam Græci transferunt, sed ראמות, & גביש ramoth & gabis, quæ hi classici interpretes excelsa, & eminentia reddunt, omnes Hebræi Chaldæum sequentes, lapides quosdam pretiosos esse dicunt, & ita coralia, & vnionem quidam interpretantur, alij smaragdos, & gemmas. *Trahitur autem sapientia de occultis.* Vt versu 21. ait, abscondita est ab oculis omnium viuentium. Sed quod de occultis dicit, legisse videtur in Hebræo מפנימה mepenina, *quod est* intrinsecus, vt interpretatur psalmo 44. vers. 14. Vel מפנים mepenim, quod eodem modo interpretatur. Vel idem esse putauit, Græcis auctoribus subscribens, qui *ἐσώτατα* intima conuerterunt. Sed in Hebræo nunc est מפנינים mippeninim, quod gemmas significat, & ita vertit ipse vulgatus Prouerbiorum. 20. vers. 15. Est aurum & multitudo gemmarum. Et alijs locis opes declarat, & alio loco ebur antiquum. Puto autem pyropos significare, quæ gemmæ sunt rubro splendore fulgentes, quæ Hispane *Rubies*, vel *Carbuncos* vocantur, quæ prætiosissimæ iudicantur. Nã dicit Hieremias in Thren. 4. rubicundiores מפנינים mipeninim.

nim Chaldæus hoc loco conuertit מרגלין margalian margaritas, Ita igitur verbum de verbo hunc locum reddemus, Acquisitio sapientiæ, quam gemmarum, id est, melior est acquisitio sapientiæ, quam gemmarum.

19 *Non adæquabitur ei topazius de Aethiopia, nec tinctura mundissima componetur.*

כתם cetem tincturam vertit, vt versu. 16. Chaldæum, vt opinantur secutus, sed vt illo loco diximus, omnes Hebræi, & Græci auctores aurum interpretantur hoc, & illo loco. Vt igitur, quanti facienda sit sapientia, nobis exponeret, eam cum pretiosissimis quibusque rebus terrestribus comparauit. Licet eas omnes simul infinitis partibus pretio & æstimatione ita vincat, vt nequeant interse cõferri. Similis locus est in Sapientia, Venit in me spiritus sapiẽtiæ, & præposui illam regnis, sedibus, & diuitiis nihil esse duxi in comparatione illius. Nec comparaui illi lapidem pretiosum. Quoniã omne aurum in comparatione illius, arena est exigua, & tãquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius. Super salutem, & speciem dilexi illam, & proposui pro luce habere illam, sequitur in Iob. Sapien. 7.

20 *Vnde ergo sapientia venit, & quis est locus intelligentiæ.*

Hoc dicit, vt faciat auditorem attentum spe rei magnæ, quam dicturus est.

21 *Abscondita est ab oculis omnium viuentium.*

Idem est, quod illud versus. 13. Non inuenitur in terra suauiter viuentium. Vera enim sapientia longe differt ab ea, quam habent filij huius seculi, qui vocantur à Christo: quæ sapientia carnis dicitur, qua huius vitæ commoda, & res corpori vtiles, atque iucundas solerter procurant. Adeo autem, hæc à vera sapientia, quæ spiritus prudentia nominatur, distinguitur, vt ei plane contraria sit, neque in idem subiectum conuenire possint. Nam prudentia carnis, auctore Paulo, mors est; prudentia autem spiritus vita, & pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta: nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. *Volucres quoque cæli latet.* Quia cum in terra non sit; nulla, vel velocissima res eam indagare, vel ad eam peruenire potest. Vt igitur animis nostris penitus insitum sit, sapiẽtiam in orbe terrarum non esse, sed è cælo delabi oportere, his dicendi rationibus vsus est.

Multum differre inter sapientiã carnis, & sapientiam veram.

Rom. 8.

22 *Perditio, & mors dixerunt. Auribus nostris audiuimus famam eius.*

Quidam simpliciter hunc locum intelligendum opinantur, hoc est, Neque in perditione, neque in morte sapientia est, Sicut versu

4. di-

4. dixit, Abyssus dicit, Non est in me, & mare loquitur, Non est me cum. Hebræi nescio qua ratione ducti perditionem, & mortē materiam, quam philosophi vocant primam, quæ omni vacat forma, interpretantur. Quæ quodammodo Dei sapientiam declarat. Sed cur informata non etiam declaret? cum forma sit materia perfectior, ac proinde expresśius est sapientiæ & potētiæ Dei vestigiū. Sed non dubito quin diuina quædam philosophia, & theologia, hoc versu adumbretur. Nec sine causa perditionem, & mortem eius famam audiuisse dicit, cū in cæteris rebus omnibus ad mortales homines pertinentes vllum eius vestigium, aut vllam eius cognitionem plane esse neget. Perditionē ergo existimo hic peccatum esse, effectus pro causa per metonymiam. Quia enim peccatum insignem homini perditionem attulit, solet perditio pro ipso vsurpari peccato. Vt in Osea, Perditio tua Israel. Tantummodo in me auxilium tuum. Nihil enim hominis est solius, nisi peccatum. Nam pœna à Deo etiam imponitur. Mors autem est hic illa mors secunda, de qua Ioannes scribit in Apocalypsi, Pars illorum erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secūda. Hac enim morte absoluitur omnino illa, quam peccatum attulit, perditio. Sapientia igitur non est in peccato, neque in æterna morte. Veruntamen rectè dicitur vtrumque eius famam audiuisse, quia est vtrumque veræ, & perfectæ sapientiæ contrarium, vnum autē contrarium non nisi per alterum perfectè cognoscitur: præsertim eā contraria, quorum vnum alterius priuatio est, cuiusmodi hæc sunt. Quia ergo nemo perfecte cognoscit, quanta sit stultitia peccatum, nisi qui veram sapientiam cognoscat. Recte dicitur peccatum sapientiæ famam audijsse: quia qui plene peccati rationem cognouerit, veram etiam sapientiam cognoscet. Quod bene intelligitur ex eo, quòd alter in alterius definitione ponatur. Nā ipse Iob in fine huius capitis, ita sapientiam describit, Ecce timor Domini, ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia, malum autem hic peccatum est. Quod ita de Augustini sententia Theologi definiunt. Est dictum, factum, vel concupitum contra legem Dei. Lex autem Dei vera sapientia est. Mors etiam illa secūda contraria est vitæ nostræ, quæ est Christus, vera sapientia Dei, qui etiam factus est vera sapientia. Nullus etiam vndique perfecte, & absolute cognoscit, quanta illa mors secunda sit, nisi qui vitam illam, quam nobis Christus attulit, penitus pernouerit. Hanc ergo diuinam philosophiam Theologiamque hoc versu satis acute perstringi opinor. Possumus etiam explicare perditionem, & mortem sapientiæ famam audiisse: quia quam primum homo per-

Perditio ponitur pro peccato.

Osea. 13.

Apoc. 21.

Perditionem & mortem audiuisse sapientiæ famam.

Eximia quædam Theologia.

Colos. 3.
1. Cor. 1.

ditus fuit, veræ sapientiæ, quæ Christus est, rumor sparsus fuit, cum antea, licet per eam mundus factus sit, nulla eius mentio facta fuerit: rumorem voco illa verba, quæ serpenti dicta sunt, Ipsa conteret caput tuum. Ipsum est in Hebræo, semenq; mulieris, quod Christus fuit, referri putatur, ipsa etiam mulier per ipsum semen caput contriuit serpentis. Quia igitur sapientia hominem morti, & perditioni obnoxium restituit, tanquam mortis, & perditionis verum contrarium, idque significatum fuit, cum primum mors, & perditio extitit, & in tanto damno resarciendo Deus maximè sapientiam suam declarauit, doctissime mortem, & perditionem sapientiæ famam auribus suis audiisse dicit. Cum igitur tot hactenus res numerauerit, quibus reliquas omnes orbis terrarum comprehendi vult, quæ prorsus Sapientiæ locum ignorauerint: docet deinde, quis, vbi sit sapientia certum, & exploratum habeat. Genes. 3.

23 *Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius.*

Via sapientiæ est lex Dei. Si enim legem, & præcepta Dei seruauerimus, ad veram perueniemus sapientiam, ipsaque sapientia id declarat, dicens in prouerbijs, Beati qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite abijcere eam. Disciplinam vias suas exposuit esse. Disciplina vero lex Dei est. Et alio loco id ipsa sapientia docet, dicens, In vijs iustitiæ ambulo, in medio semitarum iudicij. Locus autem sapientiæ est ipse Deus, sicut ipsa dicit sapientia, Ego ex ore altissimi prodij, primogenita ante omnem creaturam. Quare in cuius mente Deus non habitauerit, in eo sapientia esse non potest. Neq; vera sapientia ab alio, quàm à Deo quæri potest, neq; sine eius ope vllo modo quisquam eam sibi parit. Quod in sapientia demonstratur, Quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore. Quæ autem in cælis sunt, quis inuestigauit? Sensum autem tuum, quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris spiritum sanctum tuum de altissimis? Propterea que monet Iacobus, Si quis indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter.

Quæ via sit sapientia inueniendæ. Prouer. 8. Eccli. 24. Locus sapientiæ vbi sit. Sapien 9.

24 *Ipse enim fines mundi intuetur, & omnia, quæ sub cælo sunt respicit.* Iacob 1.

Ex quo fit vt locus, & via sapientiæ Deum latere non possit.

25 *Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura.*

26 *Quando ponebat pluuijs legem, & vias procellis sonantibus.*

27 *Tunc vidit illam.*

Antequam Deus quidquam efficeret, sapientiam suam in se tantum cernebat: at simul atque vniuersum, & eas res quam amplectitur confecit; non solum in se sed etiam in alijs rebus suã sapien

Genes. 1. etiam cognoscit. Quia vero res omnes infinita sapientia creatæ sunt, ita factum est, vt essent absolutissimæ perfectissimæque valde denique bonæ, vt est in Genesi. Sicut artifex non solum ex ea, qua imbutus est arte, sed etiam ex opere ab eo confecto artis suæ vires cognoscit: ita Deus sapientiam suam non in se solum, sed etiam rebus sua sapientia effectis considerat. Et propterea Iob dicit quando fecit orbem terrarum, tunc eam vidisse quia omnia sapientia facta sunt, & in eis expressissimum sapientiæ vestigium relinquebatur. Id quod canit Dauid, Quam magnificata sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Et ipsa sapientia in prouerbijs, Quando præparabat cælos, aderam, quando certa lege & gyro vallabat abyssos, &c. cum eo eram cuncta componens, Quod dicit fecit ventis pondus, &c. Omnia enim, vt est in sapientia, disposuit Deus in mensura numero, & pondere. Quod Theologi vocant, Modo, specie, & ordine, vt alio nos loco exposuimus. Quod etiam pluuijs legem posuisse dicit, quænam hæc lex fuerit, declarauit ipse. cap. 26. Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum. Viã vero quam etiam posuisse dicit procellis sonantibus vt Hebræi declarant חזיז קלות hazit colot fulguri, vel coruscationi tonitruorum. Vel vt vulgatus in Zacha. 10. vers. 1. Nubibus, Eadem enim est horum omnium via, quæ firmamentum in Genesi appellatur, de quo scribitur, Dixit Deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis. Physicis autem firmamentum est media aeris regio, in qua nubes, imbres, venti cogũtur, & fulgura, & tonitrua existunt. Ex his autem paucis rebus, quas commemorauit, omnium rerum creationem, quæ narratur in Genesis primo capite, intelligi vult. Cum igitur Deus res effecit in cunctis simul, & in singulis per se suam vidit sapientiam, eo modo quem diximus. *Et narrauit*, Idest, cum alijs rebus cõmunicauit. Ante enim erant rerum omnium, quasi imagines in mente Dei opt. maxi. cũ ijs tamen nihil suæ sapientiæ communicauit, quousque tandem istas creauit. *Et præparauit*, idest, Illam rebus omnibus præposuit, vt illa actiones, & officia sua dirigerent, vt tunc suum officij munus bene præstare putarentur, cum sapienter illud obijssent. Et inuestigauit, Id est, Illam a rebus omnibus requisiuit. Sic vt grauiter in eas res animaduerteret, quæ sapientiam amisissent, vt angelos, quia insipienter Deo repugnarunt, in tenebras æternas, & vincula cõiecit, hominem, quia stulte Deo non obediuit, è Paradiso voluptatis eiecit, & amicitia sua indignum duxit.

Dei sapientia in rerũ creatione demõstrauit.

Psal. 103.

Prouer. 8.

Genes. 1.

28 *Et dixi homini, ecce timor Domini ipsa est sapientia, & recedere a malo, intelligentia.*

Putauerat homo stulte deceptus à dæmone bonis eius inuidente, sapiētiam in edendo fructu vetito esse positam; in hac enim ineptissima opinione Dæmon ei insidias omnes instruxit, dicens mulieri, In quocunque die comederitis ex eo, eritis sicut dij scientes bonum, & malum. At malo & incommodo magno suo eruditus cognouit non in ea re, quam putarat, sed in timore Dei, qui faceret, vt á malo, & scelere illo nefario recederet, & legem eius violare non auderet sapientiam & intelligentiam versari. Quod quidem supplicio magno angelorum, & hominum satis aperte iam inde à mundi principio hominibus demonstratum est. Quocirca dicit Ecclesiasticus, Initium sapientiæ timor Domini, & cum fidelibus in vulua concreatus est, & cum electis feminis graditur, cum iustis, & fidelibus agnoscitur. Et paucis interiectis addit. Plenitudo sapientiæ est timere Deum. Itaque Alpha & Omega (vt Ioannis vtar ratione dicendi) totius sapientiæ est timor Dei.

Qua in re Dæmon homini insidias collocauerit

Genes. 1.

Eccli. 1.

CAP. XXIX.

ADdidit quoque Iob assumens parabolam suam, & dixit.

2 *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me?* A

3 *Quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris?*

4 *Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.*

5 *Quando erat Omnipotens mecum: & in circuitu meo pueri mei?*

6 *Quando lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei?*

7 *Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi.* B

8 *Videbant me iuuenes, & abscondebantur: & senes assurgentes stabant.*

9 *Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo*

10 *Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat.*

11 *Auris audiens beatificabat me & oculus videns testimonium reddebat mihi.*

12 *Eo quòd liberassem pauperem vociferantem, & pupillum cui non esset adiutor.*

13 *Bene-*

D 13 *Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum.*
14 *Iustitia indutus sum: & vestiui me, sicut vestimento, & diademate, iudicio meo.*
15 *Oculus fui cæco, & pes claudo.*
16 *Pater eram pauperum: & causam, quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam.*
17 *Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.*
18 *Dicebamq; In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.*
19 *Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea.*
20 *Gloria mea semper innouabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur.*
21 *Qui me audiebant, expectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum.*
22 *Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum.*
23 *Expectabant me sicut pluuiam, & os suum aperiebant quasi ad imbrē serotinum.*
24 *Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram.*
25 *Si voluissem ire ad eos sedebam primus cumque sederem quasi rex circunstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.*

1 *Addidit quoque Iob assumens parabolam suam, & dixit.*

Hoc dicens significat Iob tacuisse aliquantulū, ac verba hæc deinde fecisse, quibus luculenter narrat, quam prosperam fortunam traxerit, antequam in tot miserias veniret, vt ita, quantæ illæ sint, declaret. Nam miserum profectò est homini calamitoso fœlicem fuisse; ea de causa, quam tradit Euripides.

B κεκλημένῳ δὲ φωτὶ μακαρίῳ ποτὲ
αἱ μεταβολαὶ λυπηρόν. ᾧ δ' αἰεὶ κακῶς
ἔστ', οὐδὲν ἀλγεῖ συγγενῶς δύστηνος ὤν.

Viro qui fœlix aliquod fuit, molesta est mutatio: cui vero sinistra fortuna fuerit, nihil dolet, cum ei familiaris sit calamitas.

2 *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos secundum dies in quibus Deus custodiebat me.*

Deus enim custodit cui nihil obest, aut incommodo est, sicut dixit David,

David, Angelis suis Deus mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis, in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Prosperam igitur suam fortunam non casu aut consilio suo, sed benignitate & auxilio Dei sibi accidisse ait. Id quod quicumque pius vir debet habere pro certo. Multis autem dicendi modis, sequentibus quatuor versibus Dei auxilium significat, quod non leuem coniecturam affert eloquentia valuisse, & Hebræam linguam non inopem, vt aliqui opinantur, sed copiosam fuisse. *Psalm. 90.* *Prospera fortuna Deo ascribenda.*

3 *Quando splendebat lucerna eius super caput meum.*

Id est, quando mihi auxilio erat, & multis gloriæ insignibus, & ornamentis augebar. Qua dicendi ratione vsus est Esaias, Erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & complebuntur dies luctus tui. *Et ad lumen eius ambulabam in tenebris.* Tenebræ, vt sæpe hoc libro diximus calamitates, & miserias in scriptura significant. Innuit ergo, Si quid aduersi eueniret, facile Dei patrocinio leuabam. Nihil enim viros bonos vehementer conturbat, cum Deum sibi adesse sentiant. Quod sentiẽs dicebat David, Dominus illuminatio meã, & salus mea: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? *Esai. 60.* *Facile Deo calamitates leuari.* *Psalm. 29.*

4 *Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo.*

Id est, domesticas res meas tuebatur, & secundabat.

5 *Quando erat omnipotens mecum.*

Id est, mihi fauebat. Narrat deinde, quanta commoda emolumentaque Dei auxilio; quod tot modis exposuit, fuerit consecutus. *Et in circuitu pueri mei.* Puer, & filium, & famulum in scriptura significat, & vtrumque hoc loco quadrat, id est, Multos filios, & famulos habebam, qui mihi præsto aderant, & dicto audientes erant.

6 *Quando lauabam pedes meos butyro.*

Id est multo abundabam butyro. Similis locutio eius, quæ est in Genesi, Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Quo in primis significari puto magnam gregum & armentorum copiam habuisse, sicut in primo capite narratur. *Et petra fundabat mihi riuos olei?* Id est, magna mihi olei copia suppetebat. Græci vero sententiã huius loci spectantes, quæ in eo cernitur, vt multas declaret ei fuisse diuitias, speciesque pro genere poni, hãc speciem; quæ est in Hebræo prætermittentes aliam scripserunt, ita conuertentes τὰ δὲ ὄρη μου ἐχέοντο γάλακτι, montes mei fluebant lacte. Ad multam alludentes pecorum, & armentorum copiam, quæ in montibus eius pascebatur. *Genes. 49.*

7 *Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi?*

Id est, Tantam apud meos ciues auctoritatem habebam, vt multi meum consilium quærerent, & expectarent, id enim significari puto verbis illis, Parabant cathedram mihi, id enim eorum esse videtur, qui doceri cupiebant. Hanc autem in vulgus auctoritatē solet multa prudentia cum opibus coniuncta parere.

8 *Videbant me iuuenes, & abscondebantur.*

Hoc erat magnum eius reuerentiæ, quam ei exhibebant signum, iuuenes enim homines graues, quos reuerentur timent, neque in eorum conspectu esse audent; quod à lusibus, quos ipsi amant, valde alieni sint. *& senes assurgentes astabant.* Hoc erat etiam reuerentiæ, & honoris quem ei deferebant indicium. Nostra quoque ætate assurgimus, vt alicui honorem tribuamus.

9 *Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo.*

10 *Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat.*

Iob sententiam expectantes: quo satis aperte declarabant, quantum apud se ponderis haberet, & quam probata sibi Iob esset prudentia.

11 *Auris audiens beatificabat me.*

Audiens scilicet me de quacunque re verba facientem. *Et oculus videns testimonium reddebat mihi.* Æqui scilicet, & prudentis hominis, quod testimonium, vel voce, vel corporis aliquo signo dari poterat. Corporis signum intellexerunt Græci ita conuertentes ὀφθαλμὸς δὲ ἰδών με ἐξέκλινε. Oculus videns me declinabat, de via scilicet, honorem habens.

12 *Eo quod liberassem pauperem vociferantem, & pupillum cui non esset adiutor.*

Narrat, quibus officijs in tantam gloriam ascendisset. Misericordia primum, quæ Deo in principibus gratissima est, qua commotus pauperibus, pupillis, ijs denique, qui humanis præsidijs erant destituti, oppressis auxilium afferebat. Vel si magistratum gerebat, erat id iustitiæ munus, id quod Deus per Esaiam summo iure requirit dicens, Discite benefacere: quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam.

13 *Benedictio perituri super me veniebat,*

Id est, periturus mihi felicitatem precabatur. Periret enim, nisi ego ei adiumentum importarem. *Cor viduæ consolatus sum.* In Hebræo est ארנן arnen canere faciebam, quod potest intelligi ei lætitiam, & consolationem afferens. Sicut intellexit, hoc modo cōuertens

tens

tens vulgatus. Vel eam canere feci meas laudes, bonâ mihi precantem. Hoc modo Græci intellexerunt, nam transferunt στόμα δὲ χηρας με εὐλόγησε os viduæ benedixit mihi. Cohæretque cum prima versus parte, Benedictio perituri, &c.

14 *Iustitia indutus sum: & vestiui me, sicut vestimento, & diademate, iudicio meo.*

Id est, iustitiam maxime amplexus sum, vt ab ea digitum nusquā. Quo dicendi modo vsus est Esaias, Erit iustitia cingulum lumborum eius. *Esai.* 11.

15 *Oculus fui cæco, & pes claudo.*

Id est, erga miseros & afflictos benignus & beneficus eram vniuscuiusque necessitati inseruiens. Vt sit species pro genere, vt statim declarat.

16 *Pater eram pauperum.*

Hoc illud est, quod Paulus præstare monet, dicens, Necessitatibus sanctorum communicantes. *& causam, quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam.* Eius id est, qui nulli iniuriam facere, sed iustum iudicium reddere cupit, Ex quo intelligitur Iob magistratum iniisse. *Rom.* 12.

17 *Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam.*

Alludit ad modum bestiæ sanguinariæ, ex rapto viuentis, quæ dentibus lacerat prædam, vt hominem significet in alios iniuriosum, qui fortunas diripit alienas, vel famam lædit, vel quoquo modo alium vexat: quibus infestum se fuisse dicit, vt pauperibus & infirmis opem ferret. Qua ratione loquendi Dauid etiam vsus est, Quoniam tu percussisti omnes aduersantes mihi sine causa, dentes peccatorum contriuisti. Quod maxime decet potentes homines, eos præsertim, qui in magistratu sunt. Quod per Dauidem, Deus fieri præcipit, Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate. *Psal.* 3. *Psal.* 81.

Maxime decet principes pauperes ab iniuriosis defendere.

18 *Dicebamque, in nidulo meo moriar.*

Id est, in patria & domo mea fortunis, & liberis meis fruens. Poterat sibi id polliceri: id enim præmij Deus promittit ijs, qui suā legem seruauerint, Comedetis panem vestrum in saturitate, & absque pauore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris. Dormietis, & non erit, qui exterreat, auferam malas bestias, gladius non transibit terminos vestros. Sequitur autem, *& sicut palma multiplicabo dies.* Id etiam Deus bonis viris promittit, Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis. Et huic Iobi spei Deus cumulatissime respondit. Nam in fine libri diu Iob vixisse multis copijs, & facultatibus abundās *Leuit.* 26. *Leuit.* 18.

Deus bonorum virtutē tentare non eos perdere vult.

narratur. Deus enim, vt virtutem bonorum virorum tentet, non vt perdat, eos nonnunquam magnis incommodis afficit. In momento indignationis abſcondi faciem meam parumper à te, & in miſericordia ſempiterna miſertus ſum tui, Deus per Eſaiam
Eſai. 54. loquitur.

19. Radix mea aperta eſt ſecus aquas, & ros morabitur in meſſione mea.

Docet cur à Deo tranquillam vitam ſperaret, idque exponit ex tranſlatione arboris, ſecundum aquas plantatæ, quæ ab illis irrigata diutius amœnitatem, & vbertatem conſeruat. Quibus arboribus confert Dauid eos, qui Dei ſibi gratiam conciliarunt dicens, Et erit tanquam lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Quod meſſionem dicit, in Hebræo eſt קציר catſir meſſem, & ramum ſignificans. Meſſem hoc loco non ſolum vulgatus interpres, ſed etiam Græci, & Chaldæus conuertunt. Sed quidam ramum interpretantur, & apte ſic metaphoram poſitam perſequitur. Nam ramos arboris ſecus aquas plantatæ multum roris habere neceſſe eſt ex vaporibus aquarum coacti. Cum ergo radices aquis, rami rore aſsidue recreentur, non poteſt non ſemper amœna, & læta eſſe, vt merito viri boni eius ſimiles eſſe dicantur.

20 Gloria mea ſemper innouabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur.

Id eſt, gloria ſemper, auctoritate, & potentia valebo. Quod eadem de cauſa ſibi polliceri poterat. Nam viris bonis id pollicetur Deus, Cornu eius exaltabitur in gloria. Repetit deinde quan
Pſal. 112. tam apud ciues ſuos auctoritatem obtinuiſſet, quantique ſua ſermonis, & conſilij prudentia fieret, dicens.

21 Qui me audiebant, expectabant ſententiam, & intenti tacebant ad conſilium meum.

22 Verbis meis addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabat eloquium meum.

Hæc vltima verba quidam exponunt, Quæ dicerem alter alteri renunciabat. Sed longe melius eſt, vt exponamus gratiſsimo, & attentiſsimo animo verba mea accipiebant. ita enim vertit Chaldæus, & eis תשפר tiſpar pulcher erat ſermo meus. Et Græci περιχαρεῖς δὲ ἐγίνοντο ὁπόταν αὐτοῖς ἐλάλουν læti erant cum loquebar illis. Cohæretque maxime cum eo, quod ſequitur, quo videtur exponere, quàm grata fuiſſet eis eius oratio.

Expe-

23 *Expectabant me sicut pluuiam, & os suum aperiebant quasi ad imbrẽ serotinum.*

Id est, mea auctoritas, & de quacunque re sententia tam grata erat eis, vt illam eo studio expectarent, quo ager pluuiam autumno, vel vere expectare videtur. Vt enim ager tunc pluuiam expectat, vt fruges producat, ita ipsi vt sententiam ferrent, quid sibi factu esset opus.

24 *Si quando ridebam ad eos, non credebant.*

Id est, tanta mea erat grauitas apud eos; vt si quando indulgẽter, & cum risu loquerer cum illis, adhuc se risui, & indulgentiæ meæ non crederent, sed timerent, & reuerentiam seruarent. *& lux vultus mei non cadebat in terram.* Clarius in Hebræo, Lucem vultus mei non abijciebant, id est, Me ridentem, aut hilari & læto vultu nunquam contemnebãt: quemadmodum Michol contempsit Dauidem saltantem ante arcam. Estque maximæ quidem prudentiæ in risu, & ioco ita grauitatem tenere, vt nihilominus ei reuerentia exhibeatur.

25 *Si voluissem ire ad eos, sedebam primus, cumque sederem quasi rex circunstante exercitu.*

Itaque non solum in optimatibus numerabatur, sed omnes etiam ei primas deferebant. Ex quo intelligitur quantam posśint ij, quibus amplæ copiæ suppetunt, auctoritatem, grauitatem & gratiam in vulgus sibi acquirere, si vitam cum virtute coniungant. *Eram tamen mœrentium consolator.* Id est, grauitas & auctoritas mea non erat difficilis atque morosa, sed cum humanitate & comitate coniuncta: magnã enim mœrentes consolationem ex me accipiebant. Cuiusmodi Christi grauitas in Euangelio fuisse describitur, dum cum publicanis, & peccatoribus manducasse narratur: & pueros ad eum accedere non veritos fuisse. Sed in Hebræo eadem comparationis nota ponitur, quæ in superiori versus parte, cum dicit, *Quasi rex &c.* Itaque id ita ad verbum in Hebræo est, Sedebam, quasi rex in exercitu, & quasi qui lugentes consolatur. Et cum hac similitudinis nota Græci, & Chaldæus conuertunt. Quare ita quidam intelligendum existimant. Cum apud illos sederem, ita ab ore meo pendebant, sicut lugentes pendere ab eo solent, qui verbis eos consolatur.

CAP. XXX.

A NVnc autem derident me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.

2 Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipsa putabantur indigni.

3 Egestate & fame steriles, qui rodebant in solitudine, squallentes calamitate & miseria.

4 Et mandebant herbas, & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus eorum.

5 Qui de conuallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant.

6 In desertis habitabant torrentium, & in cauernis terræ, vel super glaream.

B 7 Qui inter huiuscemodi lætabantur, & esse sub sentibus delicias computabant.

8 Filij stultorum & ignobilium, & in terra penitus non parentes.

9 Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium.

10 Abominantur me, et longe fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur.

11 Pharetram enim suam operuit, & afflixit me, & frenum posuit in os meum.

12 Ad dexteram orientis calamitatis meæ ilico surrexerunt: pedes meos subuerterunt, & oppresserunt quasi fluctibus semitis suis.

13 Dissipauerunt itinera mea, insidiati sunt mihi: & præualuerunt, & non fuit qui ferret auxilium.

C 14 Quasi rupto muro, & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt.

15 Redactus sum in nihilum, abstulit quasi ventus desiderium meum, & velut nubes pertransiit salus mea.

16 Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis.

17 Nocte os meum perforatur doloribus: & qui comedunt non dormiunt.

18 In multitudine eorum consumitur vestimentum meum, & quasi capitio tunicæ succinxerunt me.

19 Comparatus sum luto, & assimilatus sum fauillæ & cineri.

Clam-

20 *Clamo ad te, & non exaudis me sto, & non respicis me.*
21 *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tua aduersaris mihi.*
22 *Eleuasti me, & quasi super ventum ponens elisisti me valide.*
23 *Scio quia morti trades me, vbi constituta est domus omni viuenti.* D
24 *Verumtamen non ad consumptionem meam emittis manum tuam: & si corruerint, ipse saluabis.*
25 *Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.*
26 *Expectabam bona, & venerunt mihi mala: praestolabar lucem, & eruperunt tenebrae.*
27 *Interiora mea efferbuerunt absque vlla requie, praeuenerunt me dies afflictionis.*
28 *Moerens incedebam, sine furore, consurgens, in turba clamaui.*
29 *Frater fui draconum, & socius struthionum.*
30 *Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerunt prae caumate.*
31 *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.*

1 *Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.*

Superiori capite prosperam suam fortunam enarrauit. Hoc vero capite narrat aduersam. Ex quo intelligi licet, quàm misera sit vitae nostrae ratio, quae tam grauem in breui, & tam celerem commutationem accipiat. Quis enim opibus confidat, quae tam facile dissipantur? quis amicis, qui opibus dissipatis minimum deferunt, & nonnunquam contrarij fiunt. Sed quam misera fuerit Iobi commutatio videre licet. Cum diues esset, senes assurgentes stabant, principes cessabant loqui, &c. Fortunis amissis vel è vilissimis, & abiectissimis hominibus contemnitur, qui ei valde molesti fuisse, & vehementer stomachum mouisse videntur. Nam eorum vilitatem multis exequitur. Ob eamque rem quidam dixit.

[illegible]

ἐν τῷ βίῳ σύμπτωμα, κἂν γὰρ φύσει,
σπουδαῖος ἧς, πένης δὲ καταγέλαστος.

Non est paupertate miserior vllus in vita casus. Quamuis enim natura studiosus & bonus fueris, sed pauper ludibrio haberis. Quòd dicit. ***Non dignabar ponere cum canibus gregis mei.*** Varie exponitur. Quidam, Canes meos curandos non committerem. Alij, Vt vna cum canibus meis domum custodirent. Sed planius est, si exponamus, Viliores mihi erant canibus meis. Cuius rei rationem exponit dicens.

2 ***Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipsa putabantur indigni.***

Id est, erant prorsus inutiles, sic vt frustra viuere viderentur; erãt denique, vt quidam dixit, Terræ inutile pondus. Nam cunctis animalibus vita data est propter quasdam vel vtiles, vel honestas actiones, quas quod non præstiterit, merito indignum habetur vita. Sicut acute quidam de sue dixit; Vitam ei esse datam pro sale. Primam versus partem eodem modo transfert Chaldæus, eandemque Græci habent sententiam, qui verbum de verbo Hebræa transtulerunt. Sed illud ***Et vita putabantur indigni.*** Per paraphrasin à vulgato redditum fuisse videtur, nam ita ad verbum est, in Hebræo, Super ipsos perijt senium, & ita vertit Chaldæus, Græci vero ἐπ' αὐτοὺς ἀπώλετο συντέλεια super ipsos perijt maturitas. Senium maturitatem vocasse videntur. Eandemque sententiam, quam vulgatus reddit, hæc verba habere puto, id est, Inutiliter frustraque ætatem exegerunt. Quã viles & miseri fuerint, exponit deinde, dicens.

3 ***Estate & fame steriles.***

In Hebræo est גלמוד galmud solitarius. Poteſtque vel de liberis intelligi, vt ab omnibus classicis interpretibus intelligitur. Nam vulgatus steriles vertit. Græci ἄγονοι. Chaldæus ולא ולד ve lo velad sine filijs. Ab alijs de humano consortio intelligitur. Hoc est, humanum fugiebant consortium, in lucem venire timentes. ***Qui rodebant in solitudine.*** Simile hoc est eius, quod sequenti versu dicitur, & mandebant herbas, & arborum cortices. Sed in Hebræo est עקרים hocrim, quod non satis cognitæ significationis esse videtur, raro enim in libris sacris reperitur. Græci, & Chaldæus, & Hebræi Fugientes in siccitatem conuertunt. eadem tamen videtur esse sententia: nam si fugiebant in siccitatem, id est, solitudinem, erant ibi vescentes ijs rebus, quæ in solitudine sunt, herbis, radicibus vel corticibus. ***Squalentes.*** Hebraice est אמש emes, quod

hester-

hesternam noctem proprie Hebræis significat,& propterea Græci conuerterunt ἐχθὲς heri,Chaldæus חשך במרשא hasoch beramsa tenebrosam vesperi.Idem vero Latinis est versari in tenebris, & in squalore,& hac de causa vulgatus conuertisse videtur. *Squalentes calamitate,& miseria.*

4 *Et mandebant herbas,& arborum cortices.*

Genus pro specie posuit,herbas vertens,nam in Hebræo est מלוח maluah,quod maluam quidam vertunt. Græci ἅλιμα herba quædam famem arcens. Sed est ad verbum in Hebræo succidentes maluam iuxta arbustum. Græci verterunt οἱ κλῶντες ἅλιμα ἐπὶ ἠχοῦντι, frangentes alima iuxta resonantem, quoniam est in Hebræo שיח siah, quod Hebræis est arbustum, si vero radix eius sit שוח suah, quod est loqui murmurare, verti eo modo potest,quo vertunt Septuaginta, ad murmur alludentes arbustorum, cum a ventis mouentur. Vulgatus autem intellexit, Mandebant, quod est super arbusta, id est, Cortices arbustorum, & propterea cortices arborum conuertit. *Et radix iuniperorum erat cibus eorum*. Ita est etiam in Hebræo, sed Græci pro radice iuniperorum ἅλιμα herbam illam, quæ famem tollere dicitur, transtulerunt.

5 *Qui de conuallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant.*

Id est,tanta fame premebantur, vt si ista, radices scilicet iuniperorum,aut maluas in conuallibus reperissent, ita lætarentur vociferantes, tanquam si rem preciosam reperissent, ad ea conuellenda currebant. Hebræa tamen ita verbum de verbo vertemus, E medio expellebantur,clamabant in eos sicut fur. Id est, Adeo abiecti & famelici erant, vt vnusquisque sibi ab illis timeret, ne bona eius furarentur. Ita enim vsu venire solet, vt homines nimis egeni atque famelici in huiusmodi metu ponantur. Ex quo fiebat,inquit, vt ex media vel vrbe, vel republica tanquam fures eijcerentur, omnibus, Cauete cauete furem,clamantibus.sed גו geu, quod medium est Hebræis si pro ו vau sit י iod, vt facile esse potest,cum literæ valde similes sint, vt pluribus locis commemorauimus,vallem significat. גרש garas ambiguum est,Hebræis expellere,vulgato rapere significauit. Illud *Singula cum reperissent*. per paraphrasin addi potuit. Reliqua, *ad ea cum clamore currebant*, in Hebræo sunt. Idem enim est, quod illud,Clamabant ad ea,sicut fur. Ita enim extremus versus conuerti potest. Id est, clamabant auiditate conuellendi illa, sicut clamatur cupiditate comprehendendi furis.Græci vero longe liberiori paraphrasi vsi

ſunt, ita enim conuertunt ἄτιμοι δὲ καὶ πεφαυλισμένοι ἐνδεεῖς παντὸς ἀγαθοῦ καὶ οἳ ῥίζας ξύλων ἐμασῶντο ἀπὸ λιμοῦ μεγάλου ἐπανέστησάν μοι, κλέπται viles, & futiles, & omni bono vacantes, qui radices arborum mandebant præ magna fame, fures inſurrexerunt in me. Sequitur autem.

6 *In deſertis habitabant torrentium.*

Vel vt eſt in Hebræo בערוץ baharuts, In cauernis torrentium habitabant, vrbibus enim excluſi ibi latebant. Septuaginta etiam τρῶγλαι foramina petrarum conuertunt. *Et in cauernis terræ, vel ſuper glaream.* Glarea eſt terra lapidoſa, qualis in fluuiorum ripis, vel maris litoribus eſſe ſolet. Poteſt etiam ex Hebræo conuerti, In cauernis terræ vel petrarum.

7 *Qui inter huiuſcemodi lætabantur.*

Tanta eorum erat penuria, vt recte ſecum agi, ſi huiuſmodi loca inuenirent, putarent. Hebræa ſic ad verbum ſe habent, Inter arbuſta clamabunt, quod poteſt intelligi, vel præ lætitia, quòd *illa lo*ca eſſent conſecuti, vt intelligit vulgatus, vel præ mœrore, quòd fame confecti alium locum, vbi acquieſcerent, reperire non poſſent. Græci traducunt ἀναμέσον εὐήχων βοήσονται in medio beneſonātium clamabunt. Diximus verſu 4. cur שיח ſiah, ſonantem Græci transferant, E*t eſſe ſub ſentibus delicias computabant.* Poteſt etiam verti, Sub ſentibus congregabantur.

8 *Filij ſtultorum & ignobilium, & in terra penitus non parentes.*

Id eſt homines obſcuri, qui cætui ſe hominum oſtendere non audebant. Poteſt illud, *In terra penitus non parentes.* Ita verti, Abiectiores ſunt terra ipſa.

9 *Nunc in eorum canticum verſus ſum.*

Id eſt, de calamitate, & miſeria mea carmina componunt. Sicut
Pſal. 68. etiam dixit Dauid, In me pſallebant, qui bibebant vinum, Et Hie
Hiere. 3. remias, Factus ſum canticum eorum tota die. *Et factus ſum eis in*
prouerbium. Id eſt, mecum homines calamitoſos conferunt, dicentes Iob calamitoſior. Poteſt etiam verti, Sermo ſum eis, id eſt,
Pſal. 68. De me loquuntur. Sicut etiā dicebat Dauid, Aduerſum me loque
bantur, qui ſedebant in porta. Vtraque verſio ſimul ponitur in re
gibus. Erit Iſrael in prouerbium, & in fabulam cunctis populis.
3. Reg. 9. 10 *Abominantur me, et longe fugiunt à me, & faciem meam conſpuere non verentur.*

Quod facinus per ſe declarabat abiectiſsimorū eſſe, & viliſsimorum hominum. Sed ecce quàm leuis, & falſa ſit gloria popularis, quā facile extinguatur, & deprimatur: hoc ſibi accidiſſe dicit, is,

qui

qui narrauerat ante Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi. Dicebamque, Gloria mea semper innouabitur, &c.

11. *Pharetram enim suam operuit, & afflixit me.*

Sagittis, scilicet suis, ita enim vocat calamitates suas. Sicut Hieremias dicebat, Misit in renibus meis filias pharetræ suæ. Pharetrã suam etiam Græci conuertunt. In Hebræo tamen est יתרי iteri funem meum, potest autem intelligi, vt funem vocet Pharetræ chordam. Sed cur meum dicat, cum suum conuertant Græci atq; vulgatus, sæpe causam exposuimus, quod ו quod est suum, & י quod est meum sunt literæ valde similes. Sed alio modo totus locus exponendus est, vt Chaldæus, & Hebræi exponunt, si meum legamus, Funem meum, vel vinculum meum, vt interpretatur Chaldæus, dissoluit. Id est, vinculum, quo ego hominum iniurias cohibebam, & vilium ac perditorum hominum impetus, & audaciam reprimebam. Quod vel timorem, vel reuerentiam, quam ei exhibebãt, esse intelligi potest. *Frenum posuit in os meum.* Quo me scilicet constringit, ne tot iniurias propulsare possim, quæ erat calamitas, & miseria magna in qua versabatur. In Hebræo vero verbum de verbo est, Frenum à facie mea emiserunt, & ita vertunt Septuaginta, nisi quod singulari numero, Emisit dicunt. Quare frenum esse intelligi potest, vel timorem, vel reuerentiam, vt de fune diximus. Chaldæus tamẽ דוממא domema silentium interpretatus est. Quoniam versu nono dixit, Nunc in eorum canticum versus sum, factus sum eis in prouerbium.

Thren. 3.

12. *Ad dexteram orientis calamitatis meæ illico surrexerunt.*

Id est, simul atque me in tot incommoda incidisse viderunt, in me inuecti sunt. Sed quod Orientis conuertit in Hebræo est פרחח pirhah, quod nomen hoc tantum loco reperitur: quare non satis cõpertũ est, quid significet. Eius radix פרח parah esse creditur, quod est germinare, oriri, florere, & idcirco orientis vulgatus vertit. Græci ἐκ... germinis. Hebræi pueros paruulosque significare putant, quòd sint tanquam flores ætatis humanæ. Quidam Hebræus compositum esse ducit, tanquam suisset פרח חח perah boah flos spinæ. Quo hominum naturam notat, qui leues sunt, facileque mutãtur, & ex amicis inimici fiunt. Ex hac ergo sententia, ita hunc locum explicabimus, Ad dexteram vnusquisq; iuuenum surrexit. Ita enim vsu venire experimur, vt homines miseri pueris, & iuuenibus ludibrio sint. Chaldæus transfert בחוצפא בניהון behuzpza benehon, impudentia filiorum eorum. Qua versione veram rei historiã tetigisse videtur. Vt iuuenes, & pueri isti filij eorum fuerint, quos

abiectissi-

abiectissimos,& perditissimos fuisse narrauit,de quibus dixerat, Nunc deridendent me iuniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei. Et versu. 8. Filij stultorum & ignobilium, &c. Narrat deinde quibus eum contumelijs vexarint & ignominijs appetierint iuuenes,& pueri isti. *Pedes meos subuerterunt*. Id est,impulerunt, vt est in Hebræo,quo me de gradu in terram deijcerent.Septuaginta.ו.pro.י.legerunt,vt sæpe, & aptam versionem fecerunt πόδας αὐτῶν ἐξέτεινε, pedes suos extẽdit, vt in eos scilicet incurrerem,& caderẽ,Hispane est Dar *transpie*. *Et oppresserunt quasi fluctibus semitis suis*. Clarius in Hebræo, Calcauerunt super me vias exitij sui. Quem Hebraismum, ita Latine interpretabimur,modis & vijs omnibus,quibus possũt mihi dedecori,& exitio fuerunt.

13 *Dissipauerunt itinera mea,insidiati sunt mihi.*

Id est,ne effugere possim,aut vllo modo damna quæ mihi afferũt, vitare,id enim hac ratione dicendi significari puto. Qua in hanc

Thren.3. sententiam vsus est Hieremias,Cõclusit vias meas lapidibus,quadris, semitas meas subuertit, vel quia insidias ei in itineribus struebant,ne sine damno pertransiret. Cuius expositionis causam addit vulgatus. *Insidiati sunt mihi, & præualuerunt*. Planius in Hebræo,In pernicie mea profecerunt,id est,Ea mihi damna, & detrimenta important,quæ cogitant,& optant, nulla eorum iniuriam

Psalm. 88. propulsare possum.Id quod alia phrasi declarauit Dauid, Exaltasti dexteram deprimentium eum,lætificasti omnes inimicos eius. Id autem Græci prætermiserunt , & eius loco posuerunt ἐξέδυσε γάρ μου τὴν στολήν exuit stolam meam : Id est me Deus gloria , & amplitudine mea priuauit . Ex quo fit, vt me nihil reuereantur. *Non fuit, qui ferret auxilium*. Cui ferendum vulgatus non explicauit , explicatur autem in Hebræo למו lamo eis. Id est,cum miseri (sicut antea dixerat) viribus,& auxilio carentes sint hostes mei, tamen me fortiores, & valentiores sunt. Quod miserabile quidẽ est. Huius loco Græci scripserunt βέλει αὐτοῦ κατηκόντισέ με tela sua coniecit in me.Simile eius, quod dixerat ante ex versione etiam Græcorum,Pharetram suam aperuit & afflixit me.

14 *Quasi rupto muro, & aperta ianua irruerunt super me.*

Id est , quemadmodum muris dirutis portisque patentibus vrbis nihil est, quod impediat, quominus hostes irrumpant:ita ego nihil habeo,quod hostibus meis opponam,quo me ab illorũ iniurijs defendam.In Hebræo ad verbum est, Sicut irruptio magna venerunt,quod illa paraphrasi vulgatus interpretatus est . Græci alia κέχρηται δέ μου ὡς βούλεται vsus est me,quo pacto vult . Id est,nihil habeo,

beo,quo eius libidini obsistam.*Et ad meas miserias deuoluti sunt.* Hebraice in eandem sententiam , Pro desolatione inuoluti sunt, id est,Vt me perderēt quasi globo facto in me irruerūt.Actio perditorum hominū in Iob his duobus modis explicatur,paſsionem tamē explicauerunt Græci dicentes ἐν ὀδύναις πέφυρμαι in doloribus conuolutus sum.

15 *Redactus sum in nihilum.*

Id est, nullum mihi reliquum est consilium, quod in tantis malis suscipiam,nulla salutis spes,qua nitar.Eodē modo Dauid locutus est,inflammatum est cor meum, & renes mei commutati sunt, & ego ad nihilum redactus sum, & nesciui. Hebraice tamen ad verbum est, Conuersi sunt terrores in me. Græce ἐπεστράφησαν δέ μου αἱ ὀδύναι conuertunt dolores mei, quibus ita conturbor, vt consilij mentisque sim impos. *Abstulit quasi ventus desiderium meum.* Non dubito,quin huius verbi suppositum Deus sit, non hostis, vt nonnulli putant.Vt declaret hostes,& aduersarios suos sua quidem ipsorum culpa,Dei tamen voluntate tam fuisse in eum acerbos. Sicut Christus Pilato dixit. Non haberes in me potestatem,nisi tibi datum esset desuper.Et hac de causa factum esse puto,quod maxime notandum est, vt Septuaginta viri à versu duodecimo non verba posuerint pluralia, vt Hebræi atque vulgatus, sed singularia, Deumque illorum suppositum esse voluerint, scripturæ morē seruātes, in qua cum pericula,& grauiſsima discrimina perditorum hominum scelere viris sanctis conflata narrantur,ipsi non tam de hostibus suis, quàm de Deo queruntur, in eumque causam conferunt calamitatum suarum.Tanta enim est eorum animi magnitudo,vt hostes suos,vel potentiſsimos contemnant, neque aduersarium vllum præter Deum timeant quo non mediocriter eorum angustiæ,& dolores leuantur.In Hebræo est secunda persona,Abstulisti, futurum pro præterito, & ita habent multa exempla vulgatæ editionis, quod maiorem coniecturam affert Deum esse suppositum. Quod Desiderium dicit Hebraice ad verbum est.Spontanea, vel voluntaria mea Græci conuertunt ἐλπὶς spes. Significat opes,& fortunas suas,quæ spontanea forte vocauit,quod viris bonis non debeantur.sicut æterna bona, sed Dei voluntate & liberalitate,cum placuerit ei, tribuantur. Vnde מסת נרבה miscat nedaba spontanea oblatio ab Hebræis vocatur, quæ neque voto; neque alia lege debetur;sed gratis,& sponte datur. Eandem vulgatus desiderium vocauit,quia desiderantur,& iucunda sunt. Græci spem:quia nonnullam suppeditant subsidij spem. Desiderium igitur suum, velut ventus Deus abstulit,id est,citò,& vi magna si- Psalm. 72.

cut

cut illa, quæ sæuo aliquo turbine, & subita tempestate peruertun-
Et velut nubes pertransit salus mea. Id est, breui citoque cuncta bo-
na mea amisi. Sicut dixit Oseas, Idcirco erunt quasi nubes matuti-
na, & sicut ros matutinus præteriens sicut puluis turbine rapitus
ex area, & sicut fumus de fumario.

16 *Nunc autem in me metipso marcescit anima mea.*
Id est disrumpor dolore, vt Hebraismo intelligitur, qui ad verbũ
Psalm. 21. sic habet. Nunc se fundit super me anima mea, qua dicendi ratio-
ne vehentissimus angor indicatur. Quam planius vsurpauit Da-
uid, Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Fa-
ctum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris
mei.

17 *Possident me dies afflictionis.*
Id est, in tempus miserrimum, & acerbissimum cecidi. *Nocte os
meum perforatur doloribus.* Id est maximis conficior doloribus. De
huiusmodi enim doloribus Hebræi dicunt, quod ossa conterũt,
Psalm. 21. conturbent, dispergant. Vt Dauid, Dispersa sunt omnia ossa mea.
Esai. 38. Et Ezechias, Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. *Et qui come-
dunt non dormiunt.* Vermes intelligere videtur. In Hebræo est ערקי
horcai. Cuius significatio non satis est explorata Hebræis. Vulga-
tus ita vertens Chaldæum secutus fuisse videtur, qui מעסן meha-
san lacerantes me transfert. Septuaginta vero νεῦρα nerui mei dis-
soluti sunt. Quidam Hebræi arterias, vel pulsus significare putãt,
& ita interpretantur. Pulsus mei tota nocte non quiescunt, vt in-
nuat vehementi se febri iactari. Est enim grauis morbi signum au-
ctore hypocrate, cum nihil dormientes agri leuantur. Quidam
Hebræus neruos esse interpretatur flagella, quibus eum vel de no-
cte hostium suorum fex cedebat: quod mihi non probatur.

18 *In multitudine eorum consumitur vestimentum meum.*
Vestimentum suum poetica metaphora, vel pellem, vel carnem
suam vocare videtur, quæ vermium multitudine consumebatur.
In Hebræo ad verbum est, In multa vi mutatur vestimentum meũ
id est, Morbi magna vi vestimẽtum meum immutatur, ita vt non
pelle, carneque, sicut antea, sed vlcere, & sanie tegi videar. *Et qua-
si capitio tunicæ succinxerunt me,* Clarius in Hebræo, Sicut os tunicæ
meæ. Os tunicæ vocare videtur foramen eius, quod collum cin-
git. Sicut igitur tunica collum cingens totum deinde ad pedes vs-
que corpus amplectitur. Ita ego sanie, & tabe totus contamina-
tus sum. Illud vlcus perstringens, de quo in secundo capite dici-
Iob. 2. tur, Percussit Iob vlcere pessimo a planta pedis, vsque ad vertice
eius. Quia ergo vlcus eius totum corpus peruaserat eo, sicut ca-

f. pitio

pitio tunicæ totus succinctus esse dicitur.

19 *Comparatus sum luto.*

Eodem fere modo Græci,& Chaldæus transferunt. Potest tamen etiam conuerti,Proiecit,me in lutum. *Assimilatus sum fauillæ et cineri.* Hæc dicit propterea, quod in sterquilinio, cinereve iacebat, tum propter vlcerum suorum furfures, & porriginem.

20 *Clamabo,et non exaudies.*

Postquam tot incommoda,& detrimenta sua narrauit, ad Deum conuertitur,cum eo loquitur, quem amat,inquo sperat, & quem in primis tantæ iacturæ auctorem esse ducit. Et ad suas incredibiles ægritudines id cumuli accedere dicit,quod dicit, quòd Deum suum imploret,& non exaudiat,neque in votis,& precibus suis occurrat:quo nihil grauius, nihil acerbius viro sancto est,cum totā spem subsidij sui in Deo posuerit.Quod incommodum populo suo accidisse lamentatur Hieremias dicens, Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.*Sto,et respicis me.* In multis alijs exemplis vulgatæ editionis est, & non respicis me. Quam lectionem ego magis probo, quàm hæc quæ est in Biblijs Regijs. Nam licet in Hebræo non sit negatio,superioris tamen membri negatio,vt Hebræis sæpe vsuuenire solet, afficit etiā sequens membrū, id quod Latina dicendi ratio non patitur: Quare rectius negationem apponi existimo,quod si non apponatur,intelligendam esse.Quod autem dicit,*Sto*,seruientis,& obtemperantis est, sicut famuli stant in conspectu Domini:sicut dicitur in primo regum, Misit Saul ad Isaiā dicēs,Stet Dauid in conspectu meo,id est,Seruiat mihi.Hoc ergo vno verbo magnum eximiæ virtutis specimen declaratur. Cum tot malis affectus, tanto dolore perculsus eius nō frangeretur animus,sed staret,in Deo speraret,& ab officio nō decederet.Id Paulus præcipit calamitosis hominibus,Corinthijs scribens, State in fide, viriliter agite, & confortamini. Quod ait,*respicis me*, Dixi intelligendum esse, & non respicis me, vt Hebraismo negationis vis pertineat non ad primum, sed ad secundum huius membri verbum,vt simile primi sit, id est, Non ades neque faues mihi: Dauid etiam in magnum adductus discrimen, se à Deo non aspici opinabatur,cū ita precabatur. Respice in me,& miserere mei, quia vnicus,& pauper sum ego. Septuaginta tamen non negationem, sed affirmationem esse hanc enunciationem voluerunt:veruntamen non de Deo,sed de hostibus Iob dici voluerunt, numero illam plurali ita vertentes ἔστησαν καὶ κατενόησάν με steterunt & considerauerunt me,id est,Steterunt aduersum me,lætique meas ærūnas considerabant. Ita etiam suas calamitates narrans locutus est Da-

Thren.3. *1.Reg.16.* Ab officio in calamitate non decedendum. *Psalm.2.*

Psalm. 37. est Dauid, Amici & proximi mei aduersum me appropinquauerunt,& steterunt. Et qui iuxta me erant, de longe steterunt, & vim faciebãt, qui quærebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi locuti sunt vanitates,& dolos tota die meditabantur.

21 *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tua aduersaris mihi.*

Cum me tot,& varijs modis vno eodemque tempore affligis. Dici vero non potest, quantus mœror afficiat bonos viros, cum ita sibi immutatum sentiunt eum, in cuius misericordia atque clemētia singulare sibi constitutum esse præsidium sperabant. Hanc tristissimam bonis viris Dei immutationem alijs etiam verbis eloquebatur Dauid, Vsquequo Domine auertis in finem, exardescet, Psalm. 88. sicut ignis ira tua? memorare, quæ mea substantia. Vt tanto scilicet furori, & grauissimæ immutationi, quam multis illo psalmo exponit, resistam.

22 *Eleuasti me,& quasi super ventum ponens elisisti me valide.*

Id est, me male perdidisti, valde afflixisti. Alludit ad rationē agendi eius, qui aliquid magna vi terræ allidit, qui primum eleuat illud. Eadem ratione Dauid, de suis calamitatibus locutus est, A facie iræ indignationis tuæ, quia eleuans allisisti me. Psal. 101.

23 *Scio quia morti trades me,*

Id est, postquam me tam acerbe exercueris, tandem morte mulctabitis. Diximus sæpe desperasse Iob salutem se recuperaturum, *Vbi constituta est domus omni viuenti*, Sepulcri poetica descriptio est. Et ita Chaldæus domum קבורתא cheburta sepulchri interpretatur.

24 *Verumtamen non ad consumptionem meam emittis manum tuam: & si corruerint, ipse saluabis.*

Locus est difficilis, vt ex varijs eius versionibus cognoscitur, Hebræa sic ad verbum habent. Attamen non in tumultum, vel in desolationem mittet manum, licet in afflictione sua eis clamor. Quibus verbis mihi tangere videtur, eam causam, quam sæpe superioribus capitibus commemorauit: vt Dei in se clementiam,& misericordiam commoueret. Quod si semel è vita discederet, nihil amplius in eum clemens,& benignus esse posset. In hanc rationem cap. 7. dixit, Parce mihi, nihil enim sunt dies mei. Et rursus, Cur non tollis peccatum meum,& quare non aufers iniquitatem meam? ecce nunc in puluere dormiam,& si mane me quæsieris, nō subsistam. Et cap. 10. Nunquid non paucitas dierum meorum finietur breui? dimitte ergo me, vt plangam paululum dolorem meum, antequam vadam, & non reuertar ad terram tenebrosam.

Eodem

Eodẽ ergo modo postquam superiori versu dixit, Scio, quòd me tandem morte absumes:subiungit, Attamen non in tumulum mittet manum. Id est, si vita defunctus semel in tumulo iacuero, non extendet manum, Deus scilicet, vt me adiuuet, vel vt vllum benignus beneficium conferat. Fitque transitio à secunda in tertiam personam, frequenter in libris sanctis vsurpata. Nam proxime superiori, & altero verso cum Deo secunda persona loquebatur. Eadem sententia in versionem cadit vulgati. Vt mortem consumptionem vocet. Nam עי hi, & tumulum, & desolationem Hebræis significat. Quod deinde sequitur in Hebræo, Licet in afflictione sua eis clamor, id est, Licet homines auxilium tuum in afflictione sua implorare soleant, in ea tamen afflictione, quam affert mors, Deus non fert auxilium:sic vt morte liberet, at alia vitæ commoda suppeditat. In eandem partem vulgatus accipi potest, cũ transfert, & si corruerint, ipse saluabis. Id est, licet tu eos qui corruunt, & in calamitates incidunt, seruare soleas; tamen eum, qui mortis fuerit calamitate oppressus, ad vitam reuocare non soles. Quod שוע suah, quod Hebræis est clamor, Saluabis conuertit vulgatus, ob eam causam esse duco, quod si י in principio sit, salutem significat: quæ cum earum sit litterarum, quæ facile absunt, & adsunt, vel aderat in aliquo codice, vel abesse posse putari potuit. Sed cum eandem quam Hebræus, vulgatus habeat sententiam, quod verbis differant, leue est. Quare non recte quidam hoc loco vulgatũ reprehendit, & eius versionem contemnit. Græci ita traduxerunt εἰ γὰρ ὄφελον ἠδυναίμην ἐμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δεηθείς γε ἑτέρου, καὶ ποιήσει μοι τοῦτο vtinam possem mihi ipsi opitulari, aut alterum precatus, id mecum ageret. Sententia plana est, & cum contextu cohærens, vt cũ à Deo se allisum, & morti prope traditum diceret, hac optatione significet nullo modo, nec per se, neque per alium à se hæc mala vitari posse. Mittere manum, quod est in Hebræo Græcis significauit χειρώσασθαι opitulari. Eis vero clamor δεηθείς: & ad hæc cætera accommodarũt. Chaldæus lõge diuersam rationem secutus est, ita enim vertit ברם לא לגרמיא יגרג מחתה אין בחבטתיה ישוי עליהון אספלניתא beram lo legarme igareg mahate in bahatate isaue halen aspalhita, verumtamen non ad ossa extẽdet plagam suam, si in vlcere posuerit super ea emplastrum, & vt alii clamorem. Sequitur autem.

25 *Flebam quondam super eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.*

Qua re significamus charitatem erga eum in nobis residere, & dolore nostro, si minus alia re possimus, dolorem eius leuamus. Quocirca cum Iudæi Iesum in domo Lazari emortui flentem viderent, *Ioan. 11.*

rent,dixerunt, Ecce quomodo amabat eũ.Quo autem pauperi cõ
patiamur, ita necessariũ est Christiano viro,vt Ioannes neget fie-
1.Ioan.3. ri posse,vt charitas Dei resideat in eo,qui secus faciat.Qui habue
rit substantiã huius mundi, & viderit fratrẽ suum necesse habere,
& clauserit viscera sua ab eo,quomodo charitas Dei manet in eo?

26 *Expectabam bona,& venerunt mihi mala:præstolabar lucem,& eru-perunt tenebræ.*

Lux prosperitatem, tenebræ calamitatem significant,ita verò fre quentissime mortalibus vsu venit: multique vitam suam producere optant,vt bona, quæ cupiunt, consequantur,& è contrario fit, vt in mala veniant grauissima.Expectauimus pacem, & non erat bonum tempus medelæ,& ecce formido Hieremias ait.

Hiere.8. 27 *Interiora mea efferbuerunt absque vlla requie.*

Fortè viscerum dolore etiam excruciabatur, vel phrasis Hebræa est ad intimum, & vehentissimum animi dolorem significandum. Sicut dicebat Hieremias, Defecerunt præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea:effusum est in terra iecur meum, super contritionem filiæ populi mei. *Præuenerunt me dies afflictionis.* Id est,in id tempus veni,quo vehementer affligor.

Thren.2.

28 *Mœrens incedebam,sine furore.*

Furor nonnunquam ex mœrore nascitur, cum homo eos vlcisci quærit, qui sibi mœrorem attulerunt, aut cum mœroris causas à se repellere conatur. Sed cum Iob (vt diximus) de sua iam salute desperasset:neque multum erat iam de illa solicitus, neque multa in viles hostes suos ira inflammabatur.Cedebat enim tempori,& dabat iniquæ fortunæ manus,id mihi significare videtur, cum dicit, *Mœrens incedebam sine furore.* Quo etiam modo Septuaginta transferunt.Sed in Hebræo est קדר coder,quod pullatum,& nigrum significat.Primam significationem vulgatus, & Græci secuti sunt. Nam veste pulla homines vtuntur, ad tristitiam significandam. Chaldæus tamen, & Hebræi secundam significationem hoc loco amplectuntur,& nigrum interpretantur. Tum quod furorem transfert in Hebræo est חמה hama solem, sed vulgatus, & Græci hema iram legisse videntur.Chaldæus, & Hebræi libri, qui nunc circunferuntur, illo modo, & ita ab illis totus hic locus explanatur,Niger incedebam sine sole.Vt præ tristitia, & ægritudine innueret,non propter solem aut vllam externam causam. Tristitia enim & ægritudo carnes exsiccans marcorem affert, & nigram reddit cuticulam. Quod luculenter enunciauit Hieremias dicens,Candidiores Nazaræi eius niue nitidiores lactè,rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores. Denigrata est super

Thren.3.

carbones

carbones facies eorum,& non sunt cogniti in plateis:adhæsit cutis eorum ossibus,aruit,& facta est,quasi lignum. Ipse etiam Iob vno tantum versu interiecto id clarius dicit, *Consurgens in turba clamaui*. Tanta enim erat mœroris, atque doloris vis,vt sibi ipsi temperare non posset. Quæ res in graui, & constanti viro extremæ summæque ægritudinis,& anxietatis erat indiciũ,teste Hippocrate, & Galeno.

29 *Frater fui draconum,& socius struthionum*.

Id est, flens, & eiulans frequenter dracones, & struthiones sum imitatus,qui cantu queribundo vtuntur.

30 *Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerunt præ caumate.*

Versu 28. huius rei causam exposuimus.

31 *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.*

Id est prospera mea fortuna in aduersam commutata est.

CAP. XXXI.

Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. A

2 *Quam enim partem haberet in me Deus desuper, & hæreditatem Omnipotens de excelsis?*

3 *Nunquid non perditio est iniquo, & alienatio operantibus iniustitiam?*

4 *Nonne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat?*

5 *Si ambulaui in vanitate,& festinauit in dolo pes meus.*

6 *Appendat me in statera iusta,& sciat* Deus *simplicitatem meam.*

7 *Si declinauit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meum, & si in manibus meis adhæsit macula.*

8 *Seram,& alius comedat:& progenies mea eradicetur.*

9 *Si deceptum est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum.*

10 *Scortum alterius sit vxor mea,& super illam incuruentur alij.* B

11 *Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima.*

12 *Ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.*

13 *Si contempsi subire iudicium cum seruo meo & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me.*
14 *Quid enim faciam cum surrexerit ad iudicandum Deus? & cum quæsierit, quid respondebo illi?*
15 *Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus est & formauit me in vulua vnus?*
16 *Si negaui, quod volebant, pauperibus, & oculos viduæ expectare feci.*
17 *Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea.*
18 *Quia ab infantia mea creuit mecum miseratio: & de vtero matris meæ egressa est mecum.*
19 *Si despexi pereuntem, eo quòd non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem.*
C 20 *Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est.*
21 *Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cum viderem me in porta superiorem.*
22 *Humerus meus à iunctura sua cadat, & brachium meum cum suis ossibus confringatur.*
23 *Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.*
24 *Si putaui aurum robur meum: & obrizo dixi, Fiducia mea.*
A 25 *Si lætatus sum super multis diuitijs meis, & quia plurima reperit manus mea.*
26 *Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare.*
27 *Et lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meã ore meo.*
28 *Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.*
29 *Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat: & exultaui, quòd inuenisset eum malum.*
D 30 *Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius.*
31 *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius, vt saturemur?*
32 *Foris non mansit peregrinus, ostium meum viatori patuit.*
33 *Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam:*
B 34 *Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me: & non magis tacui, nec egressus sum ostium.*
35 *Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meum audiat Omnipotens: & librum scribat ipse qui iudicat?*

Vt in

36 *Vt in humero meo portem illum, & circumdem illum quasi coronam mihi.*

37 *Per singulos gradus meos pronunciabo illum, & quasi principi offeram eum.*

38 *Si aduersum me terra mea clamat, & cum ipsa sulci eius deflent.*

39 *Si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi.*

40 *Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina.*

1 *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.*

Vt in eas calamitates quas superiori capite persecutus est, non culpa sua venisse demonstret, hoc capite innocentiam suam, & inculpatam vitam ex partibus officij describit. Quod dum facit, Christianum & pium virum luculenter informat. Ait ergo statutum habui cum animo meo, ne de virgine construpranda vnquã cogitarem. Rectissime à temperantia initium dicendi sumit, quæ in voluptatibus contemnendis versatur, in quibus omnis illecebra, & quasi scabies turpitudinis posita est, & ad quas diuites, & potentes homines omni impetu feruntur. Iob pium virũ informat.

2 *Quam enim partem haberet in me Deus, & hæreditatem omnipotens de excelsis?* Ioan. 14.

Habet partem & hæreditatem Deus in eo, quem amat. Nam ad eum venit, & mansionem apud eum facit, vt Christus ait. Et Moyses, pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius. Contra vero respuit, & aspernatur eos, quos odit, neque suos dici vult, aut vllam in eis partem habere. Sed in primis homines obscœni, & voluptatibus dediti præ se ferunt indignos se esse, in quibus diuinitas, & sanctitas infinita Dei resideat. Hebræa idem hoc modo dicunt, Quæ pars Dei desuper, & hæreditas omnipotentis de excelsis? Id est, quid à Deo expectare debet virginũ construprator: aut quam sibi gratiam Deum relaturum existimat? Hanc sententiam reddiderunt Septuaginta. Idem vero est, nullam in me Deũ, & me nullã in Deo partem habere. Itaque me tu supplicij ab hoc scelere nefario animum abstinebat, vt statim declarat. Deut. 30. Amici Dei hæreditas eius sunt.

3 *Nunquid non perditio est iniquo?*

Psalm. 35. Id est, me reprimebam animaduertens exitium hominibus iniquis esse constitutum. Ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, neque potuerunt stare, ait Dauid. Ita Sichen vnius hominis strupro funditus deleta fuit, vt narratur in Genesi. *Et alienatio operantibus iniustitiam.* Alienatio inquam à Deo, Sicut dicit Dauid, Odisti omnes, qui operantur iniquitatem. Ita subtiliter vtramque pœnam quam Theologi distinguunt damni, & sensus amplectitur. Ex quo intelligitur honestum esse pœnæ metu à scelere abesse, contra quàm nostri temporis hæretici putant, vt pluribus nos libro nostro tertio de vera religione executi sumus. Immo prudens esse cōsilium, cum voluptatis illecebra ad facinus impellimur, in pœnæ memoriam redire, vt consideremus leue cōpendium fraude maxima non esse commutandum.

Gen 34.

Psal. 5.

Honestū est pœnæ metu à scelere abesse.

4 *Nonne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat?*

Id est, si facinus fecero, nullo modo supplicium subterfugere potero: non enim æquissimum & potentissimum iudicem latebit, qui vias meas & cunctus gressus meos, id est, quidquid egero, aut cogitauero, numerat, & iusta statera ponderat, vt par referat, vel præmium, vel supplicium. Hoc argumentum, quòd nos, & omnes actiones nostræ ante Dei oculos versentur, multis tractat Dauid, Domine probasti me & cognouisti me, tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam, intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam, & funiculum meum inuestigasti, & omnes vias meas præuidisti. Nam certe si res hæc probe intelligatur, maximum Dei timorem, & reuerentiam excitat, & cupiditates in officio continet.

Psal. 138.

Nulli iniuriā facere.

5 *Si ambulaui in uanitate, et festinauit in dolo pes meus.*

6 *Appendat me in statera iusta, et sciat Deus simplicitatem meam.*

Id est, nihil dolo malo, sed omnia fide bona egi, vt Deus qui omnes actiones meas numerat, & æqua statera pōderat, optime scit simplicitatem, & integritatem cordis mei. Hoc iustitia postulat, & ad pium virum maxime pertinet, vt ait Dauid, Qui loquitur veritatem in corde suo, & non egit dolum in lingua sua.

Psal. 14.

7 *Si declinauit gressus meus de via.* Æquitatis scilicet, atque iustitiæ, hoc est, Si vlli iniuriam feci. Quemadmodum illi de quibus dicit Salomon, Pedes illorum ad malum currunt, & festinant, vt effundant sanguinem. *Et si secutus est oculus meus cor meum.* Planius in Hebræo, & in Græco, Si secutum est cor meum oculos meos: & ita reperitur in quibusdam exemplis vulgatæ editionis.

Prouer. 1.

Perti-

Pertinet hoc ad vltimum decalogi præceptum, quo alienarum rerum cupiditas prohibetur his verbis, Non concupisces domũ proximi tui: nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, neque omnia quæ illius sunt. Et iustus ille Aristides rogatus, quid iustum esset, respondit τὸ μὴ ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν. Aliena non concupiscere. Declaratur autem illiusmodi periphrasi cupiditas: quia eius illecebra in oculis in primis sita esse videtur. Longe enim frequentius cupimus, quæ cernimus, quàm quæ alio sensu tenemus. Et ob eam rem Ioannes dixit, Concupiscentiam oculorum. *Et si in manibus meis adhæsit macula.* Manus aliena bona diripientes eis contaminantur, quod innuit Esaias dicens, Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Id est, rapinis infectæ. Quòd autem maculam dicit, in Hebræo est מאום meum, quod aliquid significat. Et propterea δῶρον dona conuertunt Græci; quibus iudices, atque principes corrumpi solent, vt rectum iudicium non reddant. Qua versione Græci significarunt Iob principem, & iudicem fuisse, & hac culpa vacasse. Quo scelere, quia iudices & principes se contaminare solent, Samuel magistratu se abdicaturus, in cõspectu noui regis à se facti & totius populi de hoc se in primis crimine purgauit. Ecce præsto sum (ait) loquimini de me coram Domino, & coram Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim aut asinum, si quempiã calumniatus sum, si oppresi aliquem, si de manu cuiusquam munus accepi: & contemnam illud hodie, restituamque vobis. Vulgatus autem maculam vertit. quia in quibusdam exemplis Hebræis nomẽ illud sine א scribitur, & tunc maculam significat. Atque adeo cum א significat etiam maculam, Danielis 1. vers. 4. cum א litera sit quiescens, quam vocant Hebræi, quæ facile adest, & abest.

Aliena non cõcupiscere. *Exod.* 20.

1. *Ioan.* 2.

Munera nõ recipere.

1. *Reg.* 12.

8 *Seram, & alius comedat.*

Hac pœna accommodatissima ad eorum scelus mulctãtur ij, qui alienas fortunas inuadunt; vt suis non fruantur, vt vaticinabatur Amos, Idcirco pro eo, quod diripiebatis pauperem, & prædã electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis, vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. Quare Solon sapienter dicebat.

Iniustorum pœna.

Amos 5.

Deut. 22.

χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω. πάντως ὕστερον ἦλθε δίκη.

Pecunias quidem cupio, iniuste tamen possidere nolo. Nam postea vindicta venit. Et Menander.

οἱ γὰρ θέλοντες προσλαβεῖν τὰ τῶν πέλας
ἀποτυγχάνουσι πολλάκις νικώμενοι,
τὰ δ' ἴδια προστιθέασι τοῖς ἀλλοτρίοις.

Qui enim aliena ſuis volunt adijcere, ſæpius victi ſua ſpe fruſtrantur: adduntque alienis, quæ erant ſua. *Et progenies mea eradicetur.* Eſt etiam hæc accommodata tanti ſceleris pœna. Etenim tam auidi homines eſſe ſolent, vt quacũque ratione poſsint, filios ſuos Non adultera. locupletent. Merito igitur orbantur eis. De qua re ſæpe hoc libro verba fecimus.

9 *Si deceptum eſt cor meum ſuper muliere.*

Id eſt, ſi alterius vxorem ad adulterium quæſiui. *Et ſi ad oſtium amici mei inſidiatus ſum.* Vt eius cubiculi eſſem adulter. Sicut c. 24. dixerat, Oculus adulteri obſeruat caliginem, dicens, Non me videbit oculus, & operiet vultum ſuum.

10 *Scortum alterius ſit vxor mea.*

In Hebræo ad verbum eſt, Molat alteri vxor mea. Quod poteſt exponi, Proſtituatur alij, vt exponit vulgatus. Sicut mola inferior ſuperiori ſupponitur. Hac pœna mulctatus fuit Dauid, propter adulterium Berſabeæ. Nam omnes eius vxores, atque adeo filius eius Abſalon conſtuprauit. Vel poteſt intelligi ſeruiat alteri Eſai. 47. vxor mea. Molere enim ancillarũ erat. Ita enim loquitur Eſaias, Adulteri pœna. Cum filia Babylon, vt ancillam futuram eſſe in poteſtatemque redigendam vaticinaretur. Tolle molam, & mole farinam. *Et ſuper illa incuruentur alij.* Id eſt, alij rem habeant cum illa. Sed quod eſt in Hebræo עליה halea ſuper illam. Græci עולי hulai paruuli mei legiſſe videntur, nam ita transferunt τὰ δὲ νήπιά μου ταπεινωθείη paruuli mei humilientur.

11 *Hoc enim nefas eſt, & iniquitas maxima.*

In Hebræo eſt iniquitas פלילים pelilim iudicum, quod quidam exponunt, Iniquitatem iam iudicatam, & omnium iudicio cõdemnatam. Alij forte melius, Iniquitatem publico iudicio vindicandam Obeſt enim vehementer vniuerſæ rei publicæ. Quacunque vero ratione intelligatur, ſignificatur id, quod trãſtulit vulgatus, iniquitatem eſſe maximã, & quæ ſeueriſsimo ſit coercenda iudi- Deut. 22. cio. Cui ea eſt in Deuteronomio pœna conſtituta, Si dormierit vir cũ vxore alterius, vterq; morietur, id eſt, adulter, & adultera.

12 *Ignis eſt vſque ad conſumptionem deuorans, & omnia eradicans genimina.*

Adulterium cauſa magnæ euerſionis. Id eſt adulterium magnæ euerſionis, & exciſionis cauſa eſſe ſolet, acerbas Deus ab adultero pœnas ſumit. Id quod ex adulterio Dauidis

uidis cognoſcitur,quod tanto ei exitio fuit: vt regia ignominioſe pulſus,parũ abſuerit,quin regno & vita ſpoliaretur. Eadem de cauſa Salomon homines ab adulterio deterret, de adultera ita loquens, Inclinata eſt enim ad mortẽ domus eius, & ad inferos ſemitæ ipſius. Omnes,qui ingrediuntur ad eam, non reuertentur; neque apprehendẽt ſemitas vitæ. Et alio loco, Statim eam ſequitur,quaſi bos ductus ad victimã, & quaſi agnus laſciuiens,& ignorans neſcit,quòd ad vincula ſtultus tradatur,donec transfigat ſagitta iecur eius, velut ſi auis feſtinet ad laqueum, & neſcit quod de periculo animæ illius agitur.Multos enim vulneratos deiecit, & fortiſsimi quique interfecti ſunt ab ea. Viæ inferi domus eius, penetrantes interiora mortis. Quæ loca ſatis aperte declarant, quàm certum adulter ſubeat periculum. *Prouer. 2.* *Prou.7.*

13 *Si contempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo & ancilla mea, cum diſceptarent aduerſum me.*

Hoc eſt,ſeruis meis ex æquo,& bono, non vi & pro ſummo poteſtatis iure imperabã. Nihil illis præcipiẽs,niſi quod ratio, & eorum officij munus poſtularet. Ita vt ſi, cur ita iubes,aut fieri vis? diſceptantes, imperiumque renuentes, quærerent. Non, vt alij ſumma poteſtate vtentes,imperioſe reſponderem,ſic volo, ſic iubeo,ſit pro ratione voluntas. Sed modeſte eis officij ſui rationem exponens.Quod optimi quidem viri eſt, & eius qui libidinem ſuã coercens, honeſte atque decore vitam dirigit. Cuius conſilij ſui pulchram,& luculentam rationem reddit. Modus ſubditis imperãdi.

14 *Quid enim faciam, cum ſurrexerit ad iudicandum Dominus? & quum quæſierit, quid reſpondebo illi?*

Quam vero Deus quæſtionem flagitet exponit verſu ſequenti.

15 *Nunquid non in vtero fecit me,qui & illum operatus eſt? & formauit me in vulua vnus?*

Id eſt,cum me obiurgabundus rogauerit,cur opus eius,& conſeruum meum tam indignis modis tractauerim? cur ab eo mite, & ſuaue imperium expectarem,cum ego tam imperioſus, grauis & acerbus in ſeruos meos fuerim? Hanc etiam Paulus tradit doctrinam, & eiſdem argumentis confirmat ſcribens Epheſijs, Et vos Domini eadem facite illis remittentes minas,ſcientes, quia & illorum & veſter Dominus eſt in cælis. Et perſonarum acceptio non eſt apud eum. Et Coloſſenſibus, Domini quod iuſtum eſt, & æquum ſeruis præſtate: ſcientes quod, & vos Dominum habetis in cælo. *Epheſ.6.* *Coloſ.4.*

16 *Si negaui quod volebant pauperibus.*

Hebraice ad verbum eſt,Si prohibui voluntate pauperes. Quare

Misericordiæ exemplum. potest etiam verti, vt Græci vertunt ἀδύνατοι δὲ χρείαν ἥν ποτε εἶχον οὐκ ἀπέτυχον. Pauperes vsus earum rerum, quas habebant, compotes fuerunt. Et *oculos viduæ expectare feci*. Diu scilicet differens auxilium, quod à me sperabat.

17 *Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea.*

Pupillus dicitur, qui patre orbatus est, in quem, quòd præsidio destitutus sit, officiosum esse Christiana charitas exigit: præsertim vt victus ei suppeditetur. Id etiã generalius præcipit Esaias,
Esai. 58. Frange esurienti panem tuum.

18 *Quia ab infantia mea creuit mecum miseratio, et de vtero matris meæ egressa est mecum.*

Id dicit, vel propter optimam suam educationem, vel quia virtutis indole præditus erat, quod specimẽ est eius, quod sapiẽs dicit,
Prou. 22. Prouerbium est. Adolescens iuxta viam suam etiã cum senuerit, nõ recedet ab ea. Sed in Hebræo, & in Græco non exprimitur verbi suppositum, & ita miserationis loco est, Sicut patrem. Et totus versus ita ad verbum est. Quoniam ab infantia mea creuit mecũ, & de vtero matris meæ deduxi illam. Hebræi verbi suppositum pupillum esse volunt, & relatiuum illam, viduam referre. Hoc est ab infantia mea viduarum, & pupillorum rationes procuraui. Sed recte mihi videtur vulgatus miserationem verbi suppositum fecisse, eadem tamen vtroque modo tandem sententia est.

19 *Si despexi prætereuntem.*

In quibusdam exemplis vulgatæ editionis est pereuntem, sed illo modo est in Hebræo, & in Græco. Eo *quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem.* Officium est virum decens charitate, & misericordia præditum, quod etiam docet Esaias, Cum vi-
Esai. 58. deris nudum operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Quòd si prætereuntem legamus, significat aliud charitatis, & misericordiæ munus, quòd pauperes, & vagos hospitio receperit. Sicut præcipit eodem loco Esaias, Egenos vagosque induc in domum tuam.

20 *Si non benedixerunt mihi latera eius, et de velleribus ouium mearum calefactus est.*

Eius latera, qui nudus erat, synecdocha latera eius, id est, Ipse, quòd ei indumenta tribuissem.

21 *Si leuaui super pupillum manum meam.*

Psalm. 73. Leuare hoc loco manum, est percutere, nocere, aut vllo modo obesse sicut in psalmo, Leua manus tuas in superbias eorum in finem, id est, Si vlli obfui pupillo, aut infirmo, ei deníque, qui esset præsidio destitutus ad iniuriã propulsandam. Est enim species

pro

pro genere, pupillus pro eis, qui auxilio orbati sunt. *Etiam cum viderem me in porta superiorem.* Hebraice, In porta auxilium meum, Id est licet ad manum auxilium haberem: quo illum facile possem opprimere. Vel vt alij, Licet in porta vrbis, qua iudices ad reddẽdum iudicium sedebant, me satis habere furoris viderem, vt si iudicio persequi illius iniuriam vellem, facile eum vincerem. Angusto, atque demisso animo viri facile impelluntur ad iniuriam faciendam eis, quo facilè, si repugnent, superaturos se esse confidunt. Contra vero qui magno, & excelso animo sunt, cum huiusmodi hominibus confligere multum recusant, quòd victoria, neque laudi eis neque gloriæ esse posśit: imo facilius imbecillorum, quàm fortium patiuntur iniuriam.

22 *Humerus meus à iunctura sua cadat; & brachium meum cum suis ossibus confringatur.*

Hebraice, Brachium meum à canna confringatur; Et intelligenter cõuertit vulgatus; nam canna brachij, quod cannæ, id est arundinis simile sit. Estque grauiśsima imprecatio, qua declarat quantum ipse hoc scelus graui & magno viro indignum horreret. Magnanimi viri munus. Pœna affligentis inopẽ.

23 *Semper enim, quasi tumentes super me fluctus timui Deum.*

Quod tumentes super me fluctus vertit, Hebraice est איד ed contritio. Et ita hunc locum, verbum de verbo, in eãdem sententiam conuertemus, Quoniam timor meus contritio Dei.

Et pondus eius ferre non potui. Clarius in Hebræo, maiestatem eius ferre non potui. Hunc totum versum ita Græci transtulerunt φόβος γὰρ κυρίου συνέσχε με, καὶ ἀπὸ τοῦ λήμματος αὐτοῦ οὐχ ὑποίσω timor Dei continuit me: Et captionem eius non feram. Captionem illam intellexerunt, quia eleuat aliquẽ, vt elidat, vt capite superiori Iob dixit; vt hanc versionem ad Hebræum verbum שאתו sceto celsitudinem aut eleuationem eius accommodemus. Præterquam igitur quod turpe sit, & animi magnitudini contrarium in pupillos, & infirmos homines iniuriosum, & contumeliosum esse, alia de causa vehementer animaduertenda id cauisse dicit: quod Dei maiestatẽ, & supplicium, quo huiusmodi iniuriosos homines constringit, vehementer timeret. Nam multis in locis sacrosancta scriptura tradit, Deum pauperibus præter cæteros homines auxilio venire. Vt ait Dauid, Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Cuius rei eam causam esse puto, quòd cum pupilli, & pauperes, viribus, & subsidio careant ad iniuriam propulsandam, numen testari, & Dei auxilium præter alios homines implorare soleant, quorum Deus preces, lachrymas, atque querelas pro sua misericordia nõn respuit, sed vehementer eorum hostes vlciscitur. Quam *Psalm.* 90. Cur pauperibus Deus in primis auxilio veniat.

Prouer.23. ob recte suadet Salomon, Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas. Propinquus enim illorum fortis est,& ipse iudicabit cōtra te causam illorum. Quod propinquum dicit,Hebraice est גאל goel, quod Redemptorem etiam declarat, & vtrumque quadrat,vt Deus propinquus, & redemptor pupillorum sit. Quare nemo, quod inopes, & ab alijs deserti sint,impune se iniurias,quas illis fecerit,laturum arbitretur.

24 *Si putaui aurum robur meum,& obrizo dixi fiducia mea.*

Tractauit proxime superioribus versibus, infestum nunquam se fuisse pauperibus, quod illis se superiorem agnosceret: superior autem erat diuitijs opibusque, quibus munitus facile pauperum in se impetus cohiberet.Descriptissime igitur hoc versu, qui proxime sequitur, generalius, quod attinet ad diuitias, tractat numquam se in eis fiduciam suam posuisse. Quare doctissime tangit principem difficultatem,& maximum eximiæ virtutis & integritatis suæ impedimētū.Ea enim in primis de causa diuites,& opulentos homines virtutem colere difficillimum est, quod cum plurima vitæ,subsidia in suis fortunis,inueniant, vix possunt, in illis non confidere atque in illis firmissimum & certissimum præsidiū sibi paratum esse non putare;id quod sapiens docet in prouerbijs dicens,Substātia diuitis vrbs fortitudinis eius,& quasi murus validus circunstans eum. In qua re summum illud periculum positū est,in quo diuites versantur suæ salutis consequendæ, vt Seruator ipse Christus auctor est apud Marcum, Quam difficile est confidentes in pecunijs in regnum Dei introire; Apertam enim Deo, & testatam iniuriam faciunt,cum sit in ipso tantum spes firma salutis,& subsidij collocanda.Et quia videntur ij, qui ita in diuitijs sperant Deum suum eas esse ducere. Dei enim est solius in omni discrimine opem ferre:quod id etiam diuitijs homines huiusmodi videtur asscribere.Quod certissimum à diuitijs periculum eximiæ & admirabilis virtutis est subterfugere. Vt prædicat Ecclesiasticus,Beatus diues,qui inuentus est sine macula,& qui post aurum non abijt,neque sperauit in pecuniæ thesauris:quis est hic,& laudabimus eum?fecit enim mirabilia in vita sua.Quare vehementer Iob suam virtutem commendat hæc de se dicens. Ad quod pertinet etiam,quod sequitur.

Cur opulenti difficile virtutem colāt.

Prouer.18.

Marc.10.

Eccli.31.

25 *Si lætatus sum super multis diuitijs meis, & quod plurima reperit manus mea.*

In eandem rationem hoc accipiendum est,vt eum super multis diuitijs lætari intelligat,qui multis diuitijs malorū omnium remedia sibi suppetere putat.Sicut ille lætabatur dicens,Anima habeo multa

Luc.12.

multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, & epulare. A qua nos lætitia Dauid reuocare videtur dicēs. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. *Psalm. 61.*

26 *Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare.*

Sicut versu superiori egit de tota diuitiarum ratione, quia illam proximo alio versu tetigerat, ita hoc versu totū persequitur idololatriæ genus, quia illud versu superiori perstrinxerat. Est enim auaritia, & in diuitijs fiducia veluti quoddam idololatriæ genus, vt declarat Apostolus Ephesijs scribens, Auarus, qui est idolorum seruitus. Repellit autem à se vniuersam idololatriæ rationem, illam eius speciem pro genere ponens, quæ minus absurda videbatur. Minus enim absurdum esse videntur solem, & lunam deos existimare, quam lignum fabricatum, & opere sculptoris ornatum, vt multi stultissimi homines existimarunt, quod satis facete, & acute irridet Esaias cap. 30. & 44. Quam idololatriā à se abijcit, cum ab illa quæ minus absurda videbatur, longe se abhorruisse prædicat. Qua vero ratione solem, & lunam non vidisse significet, declarat sequenti versu dicens. Idololatria. *Ephes. 5.*

27 *Et lætatum est in abscondito cor meum.*

Eam lætitiam significat, qua afficitur is, qui videt id à quo omnia sperat, & in quo spes suas positas habet. Qua idololatræ afficiebantur ii, qui solem & lunam Deos esse suos opinabantur, cum illos viderent, & precarentur, cuiusmodi lætitiam nunquam se accepisse innuit. Sed in Hebræo est יפת iphte declinauit, vel deceptum est: quod planius, sed in eandem rationem dicitur, id est, Non declinauit cor meum, neque lapsum est, putans solem & lunam mihi opem ferre posse, aut spei meæ respondere. Quidam propter hæc Hebræa verba, existimant veram vulgati lectionem esse, Lactatū est cor meum, facileque in illo e pro c. irrepsisse. Dicunt autem Latini Lactari spe, pro falsa spe decipi. Sed quadrat etiam superior lectio, vt exposui. Græci ἠπατήθη deceptum est. *Et osculatus sum manum meam ore meo* Hac cæremonia, atque religione idololatræ solem, & lunam coluisse videntur, vt quoniam ipsos attingere non poterant, manus suas ipsorum luce perfusas religiose oscularentur: eiusque rei Aulus Gellius mentionem facit. Idololatrarum solis, & lunæ cultus.

28 *Quæ est iniquitas maxima.*

Ita etiam tranferunt Græci, In Hebræo est, Iniquitas פלילי pelili indicata. i. testata, & aperta quæ nulla ratione excusari possit, Et propterea vulgatus, & Græci maximam conuerterunt. Quod Hebraismo Christus apud Ioannem de infidelibus loquens vsus est, Qui non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. *Et negatio contra*

Deum

Deum altissimum, Idololatria per se, vique sua, veri Dei negatio est.
Ioan. 3. Nam cum vnus modo Deus natura sit, qui falsum Deum asserit,
Dilectio inimicorum. verum neget necesse est.
29 *Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat; & exultaui, quòd inuenisset eum malum.*
Matth. 5.

Secus enim facere angusti est, & demissi animi, & qui vehementer aduersarium timeat. Violaturq; illud præceptum egregium, quo iubet Christus, vt inimicos nostros diligamus. Quam ob rem Salomon ait, in prouerbijs. Qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus.
Prou. 17.

30 *Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius.*

Propterea peccatum est, quia ne id fiat cauetur illo, quod dixi, præcepto.

31 *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius, vt saturemur?*

In partes longe diuersas hic versus accipitur. Quidam significare putant tantam fuisse seruorum eius erga illum beneuolentiam, tamque grata illis eius præsentia, vt ad id amplificandum dicat, quod carnibus eius saturari cupiebant. Alij dicunt his verbis miseram suam fortunam exponere, quòd cùm ipse nulli ne inimico quidem esset acerbus, eum vel eius famuli atque serui odio maximo prosequerentur, ita vt vel eius carnibus, si se pro odio suo possent vlcisci, cuperent saturari. Alij exponunt ob eam rem seruos eius tam graui in eum odio fuisse, vt multa eos molestia afficeret, multumque laboris impertiretur in tractandis humaniter hospitibus, quos domi suæ recipiebat, vt cum sequenti versu huius sententia cohæreat. Ego autem existimo optimam hic seruorum eius disciplinam, & educationem significare, quæ virum sanctum maxime decet. Qua faciebat, vt non solum ipse nulli vel hosti esset infestus, vt dixit superiori versu, verumetiam vt eius serui nulli essent molesti, aut negotium facesserent. Serui vero sunt seueritate, & asperitate in officio continendi, Vt docet Salomon in Prouerbijs, Seruus verbis non potest erudiri. Quia quod dicit intelligit, & respondere contemnit; qui delicate à pueritia sua nutriuit seruum suum, postea inueniet eum contumacem. Sed planius, & luculentius id exequitur Ecclesiasticus, Cibaria & virga, & onus asino. Panis & disciplina, & opus seruo. Operatur in disciplina, & quærit requiescere: laxa manus illi, & quærit libertatem. Iugum, & lorum curuant collum durum, & seruum inclinant operationes assiduæ. Seruo, & maleuolo tortura, & compedes, mitte illum in opera-

Prouer. 29. Eccli. 33.

operationem, ne vacet. Multam enim malitiam docuit otiositas. In opera constitue eum: sic enim condecet illum. Quod si nō obaudierit, curua illum compedibus, & non amplifices super omnem carnem. Verum sine iudicio nihil facias graue. Hæc vero asperitas, atq; seueritas, quam in tractandis seruis oportet exhibere, nō potest sæua seruorū odia in dominos non parere. Vt aperte Thrasymachus apud Platonē in primo de republica de viro iusto dicit ἀπέχθεσθαι τοῖς τε οἰκείοις καὶ τοῖς γνωρίμοις, ὅταν μηδὲν ἐθέλῃ αὐτοῖς ὑπηρετεῖν παρὰ τὸ δίκαιον odio esse familiaribus atque domesticis, quod nullam, nisi iustam rem eis velit concedere. His igitur verbis Iob significare voluit eam seueritatem in se fuisse.

32 *Foris non mansit peregrinus, & ostium meum viatori patuit.*

Vehementer enim, & in litteris sacrosanctis, & in philosophorum libris laudatur hospitalitas, cuius munus in primis illa tempora postulabant, cum domus publicæ non essent constitutæ ad peregrinos, & viatores hospitio accipiendos, vt intelligitur ex decimonono capite iudicum. — Hospitalitas.

33 *Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam.*

Existimo hoc versu Iob de eā eius virtute agere, qua quis vita, & oratione verax est, ea sibi modo vendicans, quæ insunt, nec maiora, nec minora, de qua disserit Aristoteles quarto Ethic. capite septimo, Cui arrogantia est, & hypocrisis contraria, qua quis longe melior videri vult, quam re vera sit, Quam obrem peccata, & vitia sua magna cura celare studet. Quod hominum genus Christus vehementer in euangelio insectatur, & suis coloribus describit apud Matthæum dicens, Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ, Quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos à foris quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate. Contra beatus Iob, vt hoc loco de se dicit. Sed eam viam tenebat, quam ad gloriam compendiariam Socrates esse dicebat, Si quis id ageret, vt talis esset, qualis haberi vellet. Quod dicit, Quasi homo, in Hebræo est אדם adam: quare potest esse nomen proprium vel commune: proprium primi parentis, qui peccatum suum grauissimum dissimulare, & excusare volebat, & in vxorem conferre. Commune vero si sit, tangit hominum peruersum ingenium, qui pro nihilo peccare ducunt: vt tamen peccatum in occulto lateat, magno studio contendunt.

Veritas dictis, & facti.

Hypocrisis.

Matth. 23.

Hominum peruersum ingenium.

34 *Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me:& non magis tacui neque egressus sum ostium.*

Varie hic locus exponitur. Quidam in hanc sententiam eum cum superiori versu ita contexte colligant. Quoniam nullum vnquam crimen celaui, non timebam in lucem publicumque prodire, Neque sceleris conscientia retardatus timebam fugiebamque multitudinem, & hominum congressus. Aut verebar, vt me propter aliquod scelus propinqui, & cognati mei despicerent. Quin potius si me quispiam criminis vllius redarguere vellet, patienter eum tacens audiebam, neque eius increpationem fugiens ostium vnquã meum egressus sum. Hanc enim securitatem affert bona, & inculpata vita. Vt Salomon in prouerbijs auctor est. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Quod Christus facto suo probauit, qui cum hostes haberet acerrimos, qui de eius comprehensione, & nece coniurauerant: in die tamen magno festiuitatis, quo plurima multitudo in Hierusalem conuolauerat, in publico ambulare non timebat, sic vt multi admirarẽtur, dicentes, Nonne hic est, quem quærunt interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicũt. Hæc interpretatio quantum attinet ad primam versus partem Græcis placuisse videtur. Nam ita conuertunt ὁ γὰρ διετράπην πολυοχλίαν πλήθους τοῦ μὴ ἐξαγορεῦσαι ἐνώπιον αὐτῶν. Non recusaui multam multitudinis turbam, vt non loquerer in conspectu eorum, Secundam verò versus partem longe aliter intellexerunt, sic enim eam transferunt εἰ δὲ καὶ εἴασα ἀδύνατον ἐξελθεῖν τὴν θύραν μου κόλπῳ κενῷ. Si passus sũ infirmum ostium meum exire sinu vacuo. Ita vero intellexerunt quoniam אדם edom, cum his punctis est futurum verbi דמם dũ tacere, cum alijs, vt adam proferamus significat hominem, pro quo illi verterunt ἀδύνατον infirmum. Nam id vocabulum præ se ferre videtur, vt ex ethymologia cognoscitur, quæ est tãquam ex rubro luto vel humo factus. Cætera sunt in Hebræo. Illud tantum addiderunt Sinu vacuo, vt planiorem facerent eam sententiam, quam intellexerunt. Alij qui ערץ harats non solum expauescere, vt vulgatus interpretatus est: verum etiam frangere significãt, hanc significationem sequentes ita totum versum explanant, Ego qui sic olim valebam, vt frangerem viribus meis multitudinem; ita nunc conuersa fortuna infirmus & deiectus sum, vt viles homines familiæ exterreant me; & ita me coerceant, vt tacens ostium egredi non audeam. Vt sit suæ miseriæ deploratio. Quam interpretationem Chaldæus secutus fuisse videtur. Alij ita declarant, Ita valebam vt frangerem multitudinem: tamen despectio familiarium terrebat me. Et tacens ostium non egrediebar. Quod est magnanimi

Securius iusti.

Prou. 10.

Ioan. 7.

nimi viri nolle cum eo contendere, quem facile posset vincere. Simile eius, quod dixerat, Si leuaui super pupillum manuum meam, etiam cum viderem me in porta superiorem. Quæ expositio aptior est contextui, cum narret officia sua, neque aliena est à Chaldaica versione. Reliquæ tamē duæ sunt valde probabiles, placentque nonnullis doctis viris.

35 *Quis mihi tribuat auditorem.*

Quoniam præstantissima sua officij munera narrauit, ne frustra id fecisse videretur, optat æquum auditorem, id est, Qui ex veritate, non ex opinione res suas æstimet. Quo amicorum notat iniquitatem, qui eius vitam non ex scelere aut crimine aliquo, quo teneretur, sed ex miserijs & ærumnis, quibus vrgebatur, reprehendebant, Quod non poterat non grauiter, & moleste ferre. Et propterea subijcit. *Vt desiderium meum audiat Omnipotens*. Id est, faciat Deus, vt desiderij mei, auditoris æqui compos sim: nec me diu cū istis iniquis auditoribus contendere sinat. Verba Hebræa ambigua sunt, quare in aliam rationem explicantur. Nā תו taui, quod desiderium conuertit vulgatus, Signum fere semper Hebræis significat sed Chaldæus ריגוגי rigrugi desiderium hoc loco vertit. Quidam etiā Hebræus putat deesse א sic vt integrum sit תאוי taaui desiderium. Quod *audiat* etiam vertit, in Hebræo est יענני iahaneni, quod potest explicari, vel respondebit mihi, id est, Audiat me, vt vulgatus intellexit, vel respondebit pro me, vt quidam Hebræi intelligunt. Qui totum locum ita interpretantur, Certe signum meum est, quod omnipotens respondebit pro me. Id est, si æquum haberem auditorem, hoc esset signum certissimum innocentiæ meæ, quod testem Deum citarem, ipseque daret testimonium innocentiæ meæ. Sicut alio loco dixit, Ecce in cælo testis meus, & cōscius meus in excelsis, verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus, *Et librum scribat ipse qui iudicat*. Id est, Ipse auditor, qui causam meam iudicaret, diligenti facta de me inquisitione, librum de mea vita conficiat, illud *ipse qui iudicat*, in Hebræo est איש ריבי is ribi vir contentionis meæ: & ita vertit Chaldæus, & Hebræi intelligunt, id est, Aduersarius meus, & is qui mecum contenderit. Potestque in hanc sententiam vulgatus explicari, id est, Ipse aduersarius meus, qui de mea vita criminose iudicat. Ita vero suæ causæ confidit propter optimorum factorum conscientiā, vt omnia studia sua, vel ab aduersario suo scriptis mandari, & in capitis sui iudicio iudici exhiberi optet. Ex quo satis aperte cognoscitur, quanta vis sit rectæ voluntatis conscientiæ, quantum-

Iob 16.

Conscientiæ rectæ voluntatis vis.

que

que virum bonum in omni discrimine confirmet. Et propterea sequitur.

36 *Vt in humero meo portem illum, & circundem eum quasi coronã mihi.* Id est, tantum abest, vt timeam, ne huiusmodi liber mihi vllo pacto detrimemento esse possit, vt ego ipse in humeris meis, atque adeo in capite meo tanquam coronam illum portarem. Tãquam coronam dicit, vt innuat ei gloriæ potius, quàm ignominiæ futurum. Gloriam enim amplissimam sibi suis honestis studijs boni viri pariunt.

37 *Per singulos gradus meos pronuntiabo illum.*

Idest, ego omnem meam actam vitam in medium proferam singulasque actiones, & cogitationes meas ei confitebor, omnesque mei cordis recessus ad vnum retegam. Id enim totum comprehendit dicens, Singulos gradus meos. *& quasi principi offeram eum.* Id est, eum scilicet librum æquo animo causæ meæ iudici offeram: vt illo ductus in hac mea lite sententiam ferat. At vero Septuaginta viri longe aliter totum hunc locum, id est, has tres versus interpretati sunt. Nam illud Desiderium meum audiat omnipotẽs, ita conuertunt χεῖρα δὲ κυρίου εἰ μὴ ἐδεδοίκειν, manum autem Domini si non timerem. Forte quia ענה hana affligere etiam significat, ita intellexerunt, Signum Dei affligat me. Et propterea illo modo conuerterunt; reliquum autem de libro vitæ suæ scribendo, & humeris imponendo ita explicuerunt, συγγραφὴν δὲ ἣν εἶχον κατά τινος ἐπ' ὤμοις ἂν περιθέμενος, στέφανον ἀνεγίνωσκον, καὶ εἰ μὴ ῥήξας αὐτὴν ἀπέδωκα οὐθὲν λαβὼν παρὰ χρεωφειλέτου scriptum, quod aduersus aliquem habebam, humeris imponens coronam legebã, si non ipsum scindebam, nihil ex debitore sumens. Qua versione illud officij munus Iob præstitisse significarunt, quod præcipit
Isai. 58. Esaias, Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe. Hoc est ne diuites tabulis & scriptis pauperes debitores suos opprimerent: sed pecunias creditas eis potius condonarent.

38 *Si aduersum me terra clamat, & cum ipsa sulci eius deflent.*

Quod cuiusmodi sit statim declarat.

39 *Si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi.*

Itaque terram clamare & deflere est eis, qui operas suas ad eam colendam locauerunt, mercedem nõ soluere. Est enim scelus grauissimum, quod sua natura pœnam, & vltionem postulat, & ob eã rẽ id, in quo factum est, clamare dicitur. Sicut est in Genesi, Vox

sanguinis

sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Eadem phrasi vsus Iacobus reprehendit,& minatur eis, qui ab hoc se maleficio non prohibent,Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis,clamat,& clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit.A quo scelere vt absit, monet filiū suum Tobias dicens,Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue,& merces mercenarij apud te omnino non maneat.

Agricolis mercedē nō soluere scelus maximū.
Iac. 5.
Tob. 4.

40 *Pro frumento oriatur mihi tribulus,& pro hordeo spina.*
Imprecatio est pœnæ tanto sceleri aptæ, vt fructus nullos ex terra percipiat, quam inique exercuit.In Hebræo additur,& vertitur à Græcis,& à Chaldæo,licet à vulgato interprete prætermittatur.Completa sunt verba Iob.Quod propterea subijcitur,quia perpetuam,& grauissimam habuit orationem à cap.26.vsque ad hunc locum ,licet in capite vltimo huius libri alia pauca verba Deo respondens loquatur.

CAP. XXXII.

OMiserunt autem tres viri isti respondere Iob, eo quòd iustus sibi videretur.

2 *Et iratus, indignatusque est Eliu filius Barachel Buzites, de cognatione Ram:iratus est autem aduersum Iob,eo quòd iustum se esse diceret coram Deo.* A

3 *Porro aduersum amicos eius indignatus est,eo quòd non inuenissent responsionem rationabilem,sed tantummodo condemnassent Iob.*

4 *Igitur Eliu expectauit Iob loquentem:eo quòd seniores essent, qui loquebantur.*

5 *Cum autem vidisset quòd tres respondere non potuissent,iratus est vehementer.*

6 *Respondensque Eliu filius Barachel Buzites dixit.*
Iunior sum tempore,vos autem antiquiores: idcirco demisso capite veritus sum vobis indicare meam sententiam.

7 *Sperabam enim,quòd ætas prolixior loqueretur,& annorum multitudo doceret sapientiam.* B

8 *Sed vt video Spiritus est in hominibus,& inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.*

9 *Non sunt longæui sapientes,nec senes intelligunt iudicium.*

10 *Ideo dicam,audite me,ostendam vobis etiam ego meam sapientiam.*

C 11 *Expectaui enim sermones vestros, audiui prudentiam vestram, donec disceptaremini sermonibus.*
12 *Et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam: sed vt video, non est qui possit arguere Iob, & respondere ex vobis sermonibus eius.*
13 *Ne forte dicatis inuenimus sapientiam, Deus proiecit eum, non homo.*
14 *Nihil locutus est mihi, & ego non secundum sermones vestros respondebo illi.*
15 *Extimuerunt, neque responderunt vltra, abstuleruntque à se eloquium.*
16 *Quoniam igitur expectaui, & non sunt locuti. steterunt, neque vltra responderunt.*
D 17 *Respondebo & ego partem, & ostendam scientiam meam.*
18 *Plenus enim sum sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei.*
19 *En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit.*
20 *Loquar, et respirabo paululum: aperiam labia mea, et respondebo.*
21 *Non accipiam personam viri, & Deum homini non æquabo.*
22 *Nescio enim quandiu subsistam, & si post modicum tollat me factor meus.*

1 *Omiserunt tres viri isti respondere Iob, eo quòd iustus sibi videretur.*

Ambigua est hæc oratio, nam illud relatiuum, Sibi potest vel viros, vel ipsum Iob referre. Viros referre putarunt nonnulli Latini interpretes. Hoc est, hac eius perpetua oratione tres amici conuicti, præsertim illa officiorum eius narratione, & quòd illam diram imprecationem, si secus esset, adiunxisset, sibi iam persuasissent ipsum esse iustum. Quæ sententia probatur Græcorum versione. Nam plane viros retulerunt, ita vertentes δίκαιος ἐναντίον αὐτῶν iustus coram eis. Qua interpretatione bonorum virorum victoria repræsentatur, qui tandem aduersarios suos se sanctos esse conuincent. Sicut ipsos dicturos sapientia scribit, Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam, &c. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. De

Sap. 5.
Victoria bonorum virorum.

Christo

Christo etiam in Apocalypsi scribitur, Ecce venit in nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Sed quod relatiuum referat non viros, sed ipsum Iob, probatur ex eo, quod ita purior est Latina locutio, tum quòd in Hebræo, & Chaldæo plane ipsum refert Iob, est enim relatiuum singulare tertiæ personæ in Hebræo in Chaldæo. Tum aptius est contextui, vt *sibi* Iob, non eius amicos referat. Nam ipsis iustus non visus est, quoniam que à Deo conuicti sunt, & iussi, vt ab ipso Iob veniam impetrarent, quo ipse Deum pro illis precaretur: vt in fine libri narratur. Significat ergo tres viros omisisse respondere Iob de ea re, quòd iustus sibi videretur, hoc est tot pœnas non commeruisse, in quo tota inter eos disputatio versata erat. Omiserunt igitur ipsi loqui, quia quid amplius dicerent? non habebant, ad sententiam suam probandam. Quæ explanatio vehementer conuenit, cum eo quod sequitur. Apoc. 1.

2 *Et iratus, indignatusque est Eliu filius Barachel Buzites, de cognatione Ram: iratus est autem aduersum Iob, eo quòd iustum se esse diceret coram Deo.*

Recte & explicate expositum est & ita interpretatur Græci, quod est ad verbum in Hebræo. Eo quod animam suam iustificaret, magis quàm Deum. Id est, sine culpa sua tot à Deo supplicia sibi imposita fuisse diceret. Aequum tamen non erat, vt ita Iobo irasceretur. Nã id sibi persuadere poterat recta conscientia teste, quæ, vt quidam dixit, est mille testes. Et hac opinione nihil de Dei bonitate detrahebat, cum liceat ei quibuscunque pœnis innocentem virum in hac vita multare: vt Iob capite nono copiose persecutus est.

3 *Porro aduersum amicos eius indignatus est, eo quòd non inuenissent responsionem rationabilem, sed tantummodo condemnassent Iob.*

Id est, cum Iob condemnarent, & tot cruciatus merito suo sustinere putarent, nulla inuenissent amplius argumenta, quibus & eum culpæ conuincerent, & defensionis suæ firmamenta explicarent. Ex quo planum fieri videtur illud relatiuum Sibi, de quo diximus, amicos non referre, non enim si iustus videretur eis; hic quòd eum, *Condemnassent* diceretur. Verumtamen non debebat Eliu hac de causa indignari, cum difficile valde sit veritatem eloquenter, & ingeniose defensam confutare: prudentiusque sit tacere, quàm ei verbis repugnare. Nam tandem contra dicentis apparebit stultitia.

4 *Igitur Eliu expectauit Iob loquentem.*

Id est, Iob cũ tribus illis amicis loquentẽ. Qua oratione breuiter

dicitur,& Iob,& tres amicos loquentes expectasse,vt ex eo, quod
sequitur,intelligitur.E*o quod seniores essent qui loquebantur*. Quod
huius adolescentis vel illius ætatis bonos, & modestos mores de-
Esai. 3. clarat. Quos fuisse corruptos numerat Esaias in sui seculi calami
tatibus dicens, corruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad
proximum suum tumultuabitur, puer contra senem.

5 *Cum autem vidisset, quòd tres respondere non potuissent, iratus est vehementer.*

6 *Respondensque* Eliu *filius Baracbel Buzites.*

Id est,oriundus forte à Buz,quem genuisse traditur Nacor frater Abraham.

Dixit,*Iunior sum tempore,vos autem antiquiores: idcirco demisso capite.* quod est habitus reuerentis,& modesti hominis. *Veritus sum vobis indicare meam sententiam.*

8 *Sed vt video,Spiritus est in hominibus, & inspiratio Omnipotentis dat intelligentium.*

Spiritus,& inspiratio omnipotētis idem hoc loco est,Id est,Deus dat intelligentiam. In Hebræo clarius est Spiritum hic dici de Deo,nam est ad verbum,Spiritus ipse. Ait igitur,Scientiam,& rerum prudentiam nō tam ex multis annis,quam ex Dei beneficio ponderandam esse:vt is prudentior habeatur,non qui plures annos habeat,sed cui maiorem Deus prudentiam præstiterit. Quæ verissima sentētia est. Nam omnis sapientia à Domino Deo est,
vt ait Ecclesiasticus.Et ita sæpe factum est, vt multi iuuenes sin-
Eccl. 1. gulari sapiētia Dei beneficio excelluerint,vt Ioseph,Dauid,Hie-
Psal. 118. remias,Daniel,Ioannes Baptista,Ioannes Euangelista, & multi
alij Dauid enim pro testimonio dicit,Super senes intellexi, quia
Sap. 4. mandata tua quæsiui, Et sapientia, Senectus venerabilis est non
diuturna,neque annorum numero computata, cani autem sunt
sensus hominis,& ætas senectutis vita immaculata.

9 *Non sunt longæui sapientes, nec senes intelligunt iudicium.*

Ita enim plerumque fit;vt ex senibus illis, qui vim inferre conati
sunt Susannæ intelligi licet. Consilium peribit à senioribus, ait,
Ezech. 7. etiam Ezechiel.

10 *Ideo dicam,audite me,ostendam vobis etiam ego meam sapientiam.*

11 *Expectaui enim sermones vestros,audiui prudentiam vestram, donec disceptaremini sermonibus uestris.*

12 *Et donec putabam uos aliquid dicere, considerabam: sed ut uideo non est qui possit arguere Iob, & respondere ex uobis sermonibus eius.*

Quæ verba coniecturam faciunt amicos tacuisse, non quod Iob esse

esse iustum sibi persuasissent, Sed quòd nihil amplius eius in mentem veniret, quo eius de hac re sententiam refellerent.

13 *Ne forte dicatis inuenimus sapientiam, Deus proiecit eum, non homo.*

Quidam ita exponunt, sapienter, & de industria ipsum missum fecimus, nihil enim est, quod à nobis vexetur, cum satis à Deo vexatus, & de gradu deiectus sit, ita vt ipsa eius miseria satis suam reprimat arrogantiam. Sed melius, & congruentius est sic exponere, Ne forte dicatis, sapientem vos excusationem inuenisse, cur plura de hac re verba non faciatis. Nam cum à Deo fuerit eius miseria conflata, nō debemus decreta, & iudicia Dei accuratius discutere, ne parum reuerenter ea tractare videamur. Quæ explicatio aptius cum eo congruit, quod sequitur.

14 *Nihil locutus est mihi, & ego non secundum sermones vestros respondebo illi.*

Id est, ostendam multa esse à vobis prætermissa ad rem attinentia. Cum dicit, *Non secundum sermones vestros respondebo illi*. Id est, cum alios ego à vestris de hac re sermones induxero, vt non excusetis hanc rem amplius non esse verbis persequendā. Sed Græci hos duos versus adeo aliter interpretati sunt, vt alios eorum loco posuisse videantur. Cuius rei nos causam ex Augustini sententia reddidimus in prolegomenis. Ita enim interpretantur, ἵνα μὴ εἴπητε εὕρομεν σοφίαν κυρίῳ προσθέμενοι, ἀνθρώπῳ δὲ ἐπετρέψατε λαλῆσαι τοιαῦτα ῥήματα ne dicatis, Inuenimus sapientiam Domino adiuncti, id est, Dei partes aduersus Iobum agentes, quare reprehendi non debemur. Adiūgit tamen in quo merito reprehendendi sunt, Homini autem permisistis talia verba profari, qualia scilicet Iob cum Deo disputare cupiens locutus est.

15 *Extimuerunt, neque responderunt vltra, abstuleruntque à se eloquium.*

Auersio est cum indignatione, quod *abstulerunt*, dicit, Septuaginta in eandem sententiam transferunt ἐπαλαίωσαν inueterauerunt vtrunque enim verbum עתק hatac significat.

16 *Quoniam igitur expectaui, & non sunt locuti. steterunt, neque vltra responderunt.*

17 *Respondebo, & ego partem, & ostendam scientiam meam.*

18 *Plenus enim sum sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei.*

19 *En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit.*

Græci transferunt ὥσπερ φυσητὴρ χαλκέως ἐρρηγώς, sicut follis fabri ferrarij disruptus, nimio scilicet vento, quem hauserat, quem postea

nimis compressus facile non possit emittere. Est eiusdem rei significatio, licet diuersa similitudine à Græcis, quàm àb Hebræo, & vulgato declaretur. Quadrat vero aptißime hæc Græcorum similitudo referens illud, quod dixerat, Coarctat me spiritus vteri mei.

20 *Loquar, et respirabo paululum: aperiam labia mea, et respondebo.*

21 *Non accipiam personam viri.*

Id est, nulla hominis dignitas, aut alia conditio me vllo modo impedict, quo minus dicam, quod sentio, *Et Deum homini non æquabo.* Id est, non feram, vt homo æquiparetur Deo, cum Deo æquo iudicio certare, & contendere cupiens. Sed quod *Deum* vertit, Hebraice est לא el, quod cum duobus punctis Deum, vt conuertit vulgatus significat, cum tribus vero, vt est in libris Hebræis, qui nunc in manibus habentur, est præpositio ad vel cum significans. Quod item vertit æquabo in Hebræo est verbum כנה cana, quod est tegere, cognominare, & alio quàm proprio nomine appellare Hebræa igitur ita ad verbum vertemus, Et hominem non cognominabo. Id est, magnificis non vtar appellationibus eius vitia tegens, & iustum eum appellans, cū impius sit, itaque idem est, quod personam accipere. Et ob eam rem recte Septuaginta transtulerunt ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βροτὸν οὐ μὴ ἐντραπῶ, neque mortalem reuerebor. Potestque in hanc sententiam vulgatus interpres exponi. Id est, Deum homini non æquabo, vt hominem tanquam Deum reuerear, & eius dictis, ac si Dei essent, nihil amplius exquirens, fidē habeam.

22 *Nescio enim quandiu subsistam.*

Luc. 12. Id est, quandiu in vita manebo. Quo argumento Christus apud Lucam suadet aßidue vigilare, & virtutis muneribus fungi. Quia si sciret (ait) pater familias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & nō sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet. Sed quod *subsistam* conuertit, in Hebræo est verbum כנה cana de quo proxime diximus. Ita ergo hic locus ex Hebræo verbum de verbo conuertetur, Non enim noui cognominare, id est, Nescio aliquem ita reuereri, vt alio quàm suo eum nomine appellem. Ita Græci transferunt οὐ γὰρ ἐπίσταμαι θαυμάσαι πρόσωπον non enim scio mirari personam. Est enim eiusdem sententiæ, vt diximus, hæc dicendi ratio, cuius illa, Accipere personam. Est autem apud Hebræos hoc loco futurum pro infinitiuo, id quod illis vsu euenire solet, vt est in regulis grammaticis. Sed vulgatus vtroque loco verbum hoc deri-

uasse

uasse videtur, non ex כנה cana, sed ex כון cun, quod ſtabilire, & rectificare ſignificat, vt hoc loco ſtabilire, ſuperiori rectificare declaret: coniungiturque eius verſio aptiſsime cum eo, quod ſequitur, quod eandem habet ſententiam, *Si poſt modicum tollat me factor meus.* Quare debeo eius cauſam pro virili parte defendere, & veritatem non tacere. Quia beatus ille ſeruus, quem quum venerit Dominus inuenerit ita facientem, vt Chriſtus ait. Septuaginta transferunt εἰ δὲ μή, καὶ ἐμὲ σῆτες ἔδονται ſin minus; me tineæ comedant, id eſt, Moriar, ſi hæc nō præſtitero. Tineæ interpretati ſunt, quod eſt in Hebræo עשני hoſeni, id eſt, factor meus, ſed עש has tineam etiam ſignificat.

CAPVT XXXIII.

AVdi igitur Iob eloquia mea, & omnes ſermones meos auſculta.
2 *Ecce aperui os meum, loquatur lingua mea in faucibus meis.* A
3 *Simplici corde meo ſermones mei, & ſententiam puram labia mea loquentur.*
4 *Spiritus Dei fecit me, & ſpiraculum Omnipotentis viuificauit me.*
5 *Si potes, reſponde mihi, & aduerſus faciem meam conſiſte.*
6 *Ecce, & me ſicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoque formatus ſum.*
7 *Veruntamen miraculum meum non te terreat, & eloquentia mea non ſit tibi grauis.*
8 *Dixiſti ergo in auribus meis, & vocem verborum tuorum audiui.*
9 *Mundus ſum ego, & abſque delicto: immaculatus, & non eſt iniquitas in me.*
10 *Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus eſt me inimicum ſibi.* B
11 *Poſuit in neruo pedes meos, cuſtodiuit omnes ſemitas meas.*
12 *Hoc eſt ergo in quo non es iuſtificatus: reſpondebo tibi, quia maior ſit Deus homine.*
13 *Aduerſus eum contendis, quod non ad omnia verba reſponderit tibi?*
14 *Semel loquitur Deus, & ſecundo id ipſum non repetit.*
15 *Per ſomnium in viſione nocturna, quando irruit ſopor ſuper homines, & dormiunt in lectulo.*
16 *Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos inſtruit diſciplina.*
17 *Vt auertat hominem ab his quæ fecit, & liberet eum de ſuperbia.* C

18 *Eruens animam eius à corruptione: & vitam illius, vt non transeat in gladium.*

19 *Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit.*

20 *Abominabilis ei fit in vita sua panis, & anima illius cibus ante desiderabilis:*

21 *Tabescet caro eius, & ossa quæ tecta fuerant, nudabuntur.*

22 *Appropinquauit corruptioni anima eius, & vita illius mortiferis.*

23 *Si fuerit pro eo angelus loquens vnus de millibus: vt annuntiet hominis æquitatem.*

24 *Miserebitur eius, & dicet, Libera eum, vt non descendat in corruptionem: inueni in quo ei propitier.*

25 *Consumpta est caro eius a supplicijs, & reuertatur ad dies adolescentiæ suæ.*

D 26 *Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit: et videbit faciem eius in iubilo, & reddet homini iustitiam suam.*

27 *Respiciet homines, & dicet, Peccaui, & vere deliqui, & vt eram dignus, non recepi.*

28 Liberauit animam suam ne pergeret in interitum, sed viuens, lucem videret.

29 *Ecce, hæc omnia operatur* Deus *tribus vicibus per singulos.*

30 *Vt reuocet animas eorum à corruptione, & illuminet luce viuentium.*

31 *Attende Iob, & audi me: & tace, dum ego loquor.*

32 *Si autem habes quod loquaris, responde mihi: loquere: volo enim te apparere iustum.*

33 *Quod si non habes, audi me: tace, et docebo te sapientiam.*

1 *Audi igitur* Iob *eloquia mea, et omnes sermones meos ausculta.*

2 *Ecce aperui os meum, et loquatur lingua mea in faucibus meis.*

3 *Simplici corde sermones mei, & sententiam puram labia mea loquentur.*

Qualis Eliu sit oratio. Vt iuuenis erat Eliu, ita puerili, vendibili, redundanti, & plane non graui oratione delectatur, tā longo, & feruido exordio vtēs.

4 *Spiritus Dei fecit me.*

Id est, Deus fecit me, *Et spiraculum omnipotentis viuificauit me.* Animam suā vocat omnipotētis spiraculū. Sicut narratur in Genesi,

Et in-

Et inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ,& factus est homo in animam viuentem.

5 *Si potes responde mihi,& aduersus faciem meam consiste.*

6 *Ecce,& me sicut & te fecit Deus.*

In Hebræo est si verbum de verbo vertamus, Ecce ego secundum os tuum Deo.Quod vulgatus intellexit ego,sicut & os tuũ,ex Deo hausi spiraculum,eique ipsum acceptum refero.Græci obscurius, & concisius conuertunt ,κ ἐγὼ κατά σέ & ego secundũ te,idest, Eodem modo quo tu factus à Deo sum . Quare eadem ratione, qua vulgatus hunc locum intellexisse videntur . Chaldæus item eandem reddidisse sententiam videtur, ita vertens הא אנא דכמתך לאלהא ha ana dicmatch lehela,ecce ego,sicut tu Deo.Hebræi tamẽ aliter,& non indocte quidem hunc locum intelligunt, Ecce ego,sicut tu postulasti,pro Deo loquar.Dixerat enim Iob c.13. Duo tãtum ne facias mihi, & tunc à facie tua non abscondar . Manum tuam longe fac à me, & formido tua non me terrat, voca me, & ego respondebo tibi,aut certe loquar, & tu respóde mihi. Ait ergo Eliu ex Hebræorum sententia. Verbis tuis Deum ausus es ad certamen prouocare. Ego pro Deo tecum in certamen descendo. Conuenitque hæc explicatio in ea quæ sequuntur, si hæc Iobi verba citata animaduertamus. *De eodem luto quoque formatus sum.* Alludere videtur ad illud , quod est in Genesi, Formauit igitur Deus hominem de limo terræ. Quare tergiuersari non potes dicens, quod te formido mea terreat, sicut te Dei formidinem terrere dicebas.Habes igitur,quod ad disputãdum postulabas, Quare protinus dicit, Genes.2.

7 *Veruntamen miraculum meum non te terreat.*

Id est,nihil in me est,quod vehementer mirari,& ob eam rem cõturbari, & timere debeas. Persistit in diluendis verbis illis Iob à nobis modo citatis,vt clarius ex Hebræo cognoscitur.Nam quod *miraculum* vertit interpres, est אימתי ema, quod proprie terrorem significat, & ita vertit ipse vulgatus interpres prouerbiorum. 20. c.ver.2.& Græci φόβος timor. Cum ergo de eodem ego luto sim factus, timor mei terrere, & impedire non debet, quo minus mecũ audeas disputare. *& eloquentia mea non sit tibi grauis.* Id est, Esse nõ debet. Sicut Dei eloquentia esset si tecum ipse loqueretur. Quod autem eloquentiam traducit noster interpres. Hebraice est אכפי acpi,quod hoc tantum loco reperitur.Dicuntque Hebræi א litteram esse adiunctã, sicut omnibus literis quiescentibus contingere solet,& nomen esse כפי cappi,quod est vola manus meæ. Quare ita hunc locum interpretantur,Manus mea non sit tibi grauis.Et

ita Septuaginta viri traducunt, vt tollat illud, quod Iob dixisse ci
tauimus, Manum tuam longe fac à me. Chaldæus conuertit טעוני tu
ni Onus meum. Sed vulgatus interpres, non vnā, sed duas dictio-
nes legisse videtur hoc modo אך פי ac pi veruntamen os meum: &
vt latinior esset oratio, posuit, Eloquentiam meam. Et quidā He-
bræus testatur, ita à quibusdam alijs Hebræis legi solitum.

8 *Dixisti ergo auribus meis, & vocem verborum tuorum audiui.*

9 *Mundus sum ego, & absque delicto; immaculatus, & non est iniquitas in me.*

Affert ea Iobi verba, quæ confutare vult. Id autem Iob dixisse videtur, cap. 10. Et scias, quia nihil impium fecerim, cum sit nemo, qui de manu tua possit eruere. Et cap. 17. Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus. Calumniabatur fortè Eliu id verbis illis etiam significasse, Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ. Tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimenta mea. Et illis capitis decimi, Si iustus fuero, non leuabo caput saturatus afflictione. Sequitur autem.

10 *Quia querelas in me reperit.*

Id est accusationes: sicut queritur accusator de reo, illum accusans. Ita Septuaginta conuertunt μέμψιν δὲ κατ' ἐμοῦ εὗρεν accusationem contra me inuenit. Hæc verba Iob dixisse videtur. c. 10. Instauras testes tuos contra me, & multiplicas iram tuam aduersum me. Et c. 13. Scribis contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ, Eisdem verbis cōtinetur id, quod verbum Hebræum nonnullis Hebræis significat, quod est תנואות tenuot, cuius radix est נוא naua, quod est frangere, & hinc תנואה tenūa fractio, vel vltio secundum vulgatum num. 14. ver. 34. Et ita nonnulli hoc loco significare putant fractiones, vel vltiones, quæ significatio ad illum citatum pertinet Iobi versum, Scribis contra me amaritudines, & consumere me vis. &c. Alij Hebræi occasiones hoc loco interpretantur, id est, Captat occasiones Deus puniendi me. Quoniam, vt Iob dixerat, In memoriam reuocabat Deus peccata adolescentiæ eius. Et alio loco, Tu quidem gressus
Iob 14. meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. Signasti quasi in sacculo delicta mea. Sequitur autem. *Ideo arbitratus est me inimicum sibi,* Iob locutum fuisse scribitur ca. 13. Arbitraris me inimicuum tuū Et cap. 7. Quare posuisti me contrarium tibi.

11 *Posuit in neruo pedes meos, custodiuit omnes semitas meas.*

Verba etiam Iobi sunt cap. 13. vers. 27.

12 *Hoc est ergo, in quo non es iustificatus.*
Id est, in quo peccasti, nec recte ista iactans locutus es, sed tuam potius insolentiam, & nequitiam manifestas. Thesis est totius confutationis, quã multis deinde persequitur. *Respondebo tibi, quia maior sit Deus homine*. Id est, hoc vno argumento temere te locutum fuisse probabo. Quod Deus homine maior sit, Quæ Dei præstantia potest, & ad potentiam & ad sapientiam eius referri: vt cum vtrâque rẽ Deus homini præstet, nihil neq; argumentis, neq; maledictis ad eius iras reprimendas proficiet. Estq; argumẽtum hoc firmissimum ad diuina iudicia tractanda, & sanum hominẽ conuincendum, ne audeat, cum à Deo punitur, quidquàm temere loqui. Nam cum longe maior Deus homine sit; non potest non facere res multas, quarum causas homo non assequatur: sed ei penitus mirabiles sint. Sicut ille dixit, Quoniam magnus es tu & faciens mirabilia. Et alio psalmo tanta maiestate conuictus, Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu fecisti, amoue à me plagas tuas. A fortitudine manus tuæ, ego defeci. Sed Iob potius hæc in amicos suos qui imperite ex eo, quod casus dat, rationem diuinorum iudiciorum tractabant, quàm in Deum dicebat. Nec hoc grauissimum argumentũ, quod modo proponit Eliu, ignorabat. Immo illud pluribus capite nono persecutus est. Sapiens (ait) corde est; & fortis robore, quis restitit ei, & pacem habuit. Hebræi tamen aliter hunc versum colo distinguunt. Athna accentum sub אענך ehnecha respondebo tibi, collocantes. Ita igitur hunc versum legunt, Hoc est ergo in quo non es iustificatus, respondebo tibi, quia maior sit Deus homine. Sed cum eadem vtroque modo sententia sit, eademque verborum constructio, leuis hæc differentia est. Græcorum tamen versio longius differt, ita enim conuertunt πῶς γὰρ λέγεις δίκαιός εἰμι καὶ ὐκ ἐπακήκοέ μου; αἰώνιος γάρ ἐστιν ὁ ἐπάνω βροτῶν· quomodo enim dicis iustus sum, & me non audiuit? Æternus enim mortalibus præstat. sententia quidem facilis est, & cum contextu cohærens. Vt repetat illud Iobi dictum, quod grauius eorum animos offenderat, quo suam innocentiam venditare videbatur, iustum se prædicans, & illa fortuna indignum. Sicut vers. 8. & 9. dixerat. Dixisti, mundus sum ego, & absque delicto. Illud autem, & me non audiuit, Iob significasse dicens cap. 13. Voca me, & ego respõdebo tibi, aut certe loquar, & tu responde mihi. Cur faciem tuam abscondis? Illud autem, Æternus mortalibus prestat, pertinet ad hoc refellendum, cum enim infinito interuallo hominibus sapientia & potentia antecellat, absurdum est velle quemquam hominum, cum eo disceptare, vt suam ei probet iustitiam. Difficile tamen

Argumentũ firmissimum ad diuina iudicia tractanda.

Psalm. 85.

Psalm. 83.

men est hanc versionem Hebræis verbis aptare. Illud autem quod est in Hebræo הן זאת hen zot, quod vulgatus vertit *hoc est ergo in quo*, & Chaldæus, & Hebræi הא דא ha da, ecce hoc, Græci conuerterunt πῶς γὰρ λέγεις quomodo dicis. Illud autem לא צדקת lo tsadacta, quod vulgatus Chaldæus, & Hebræi, Non iustificatus es, transtulerunt; Græci non secunda, sed prima persona dictum fuisse intellexerunt, quod fieri potest si tantū kirich loco Camets subscribatur, tum non negatione, sed interrogatione elatum fuisse indicarunt. Tanquam si diceret, Nonne iustificatus sum? Quam interrogationem ipsi affirmatione explicarunt vertentes, Iustus sum ענה hana vero & respondere, & audire significat, אלוה eloah vero Deum, Aeternum verterunt, cum sit proprium etiam Dei nomen, Ipse enim tantum æternus est.

13 *Aduersus eum contendis, quod non ad omnia verba responderit tibi.* Hoc tangit illud, quod Iob multa contentione capite decimo dixit, Indica mihi cur me ita iudices, Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris, & opprimas me? &c. Et capite decimotertio, Tu responde mihi, quantas habeo iniquitates, & peccata, &c. Id est, audes libere multis cum Deo verbis contendere, quod ipse tacere videatur, neque sigillatim ad omnia verba tua respondere. Perinde quasi opus esset ei tot verba in te confutando fundere, ac non satis aperte aliter suam sententiam explicet: vt statim reliquo capite declarat. Sed ad verbum ita interpretante Chaldæo, in Hebræo est, Cur aduersus illum cōtendis? quoniam omnia verba sua non respondebit. Estque doctissima, & acutissima sentētia, id est, Cur vis, vt tibi respondeat is, qui omnia consilia, omnesque rationes suas tibi explicare non potest: quippe quæ à te comprehendi nequeant cum infinitæ sint. Essetque vehementissimum argumentum ad conuincendum eum, qui cum Deo de merito suo disputare voluisset: nisi compertum esset Deum non summo iure, sed ex æquo & bono cum hominibus, agere decreuisse: alioquin enim, incomprehensibilia sunt iudicia eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? vt Paulus ait. Græci vero illud דבריו debarau verba sua, verba mea intellexerunt. Quare ו in illorum libris defuisse videtur, vt erat facile, cum litera sit quiescens, quæ leuiter adest, & abest. Et verterunt, Verba iustitiæ meæ, ad ea magis explicanda, id est, Verba quibus ego meam iustitiam declaro, Et יענה iahane responderit, vt vertit vulgatus exaudiet ipsi conuertunt. Vtrunque enim (vt diximus) significat, ריבות ribota vero quod Contendis est, vt conuertit vulgatus, Græci contentiose dicere, significare

Rom. 11.

care existimarunt. Et ob eam rem Dicis transtulerũt. Ita ergo totum versum interpretati sunt λέγεις δὲ διὰ τί τῆς δίκης μου οὐκ ἐπακήκοε ῥῆμα dicis autem quare iustitiæ meæ nullum verbum audit.

14 *Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit.*

Declarat Deum iam respondisse Iob. Quare frustra petit dicens, Responde mihi, quãtas habeo iniquitates Frustraque quæritur, secundum versionem superioris versus Græcorum, quod cum Deus clamantem, & iustitiam suam testantem non audierit. Ait ergo, loquitur quidem Deus respondens, sed attente eum oportet audire; nam secundo idem non repetit. Semel, quòd dicit, ad totum tempus pertinet, quod Paulus vocat acceptabile, id est, Quo nos erudire decreuit, & præcepta vitæ optime instituẽdæ dare, secundo autem non repetere dicit, quoniam si semel hoc tempus effluat, secundo illud reuocare non possumus; Ita Christus semel in mundum ad homines docendos venit: sicut semel mente Dei patris natus est, & propterea Dauid dixit in psalmo, Paulo in epistola ad Hebræos interprete, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Quoniam cras eum minime audietis, quia secundo idipsum non repetet, vt ait Eliu. Varie tamen hic versus exponitur, quia verbum שור sur, quod vulgatus *Repetit* conuertit, significat Hebræis cantare, & videre. Primæ significationis rationem ducens vulgatus tranfert *Repetit* vt latinior esse oratio. Chaldæus tamen & Hebræi secundam intelligunt. Et ita hunc locum quidam explanat Hebræus, Quoniam vna via loquitur Deus, & in duabus non videbit illam, scilicet viam, hoc est, Deus semper sibi constat in reddendis oraculis, & hominibus docendis, neque modo effatur vnum, & postea diuersum. Nam duabus ingredi vijs reprehendit Ecclesiasticus eccles. 2. & 3. In quã rationem Iacobus, dixisse videtur, Omne datum optimum, & omne donum perfectũ desursum est descendens à patre luminum, apud quẽ non est trãsmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Ob eam enim rem numerum binarium aspernabantur, & cauendum esse putabant Pythagoræi, quod principium esset diuisionis, atque dissidij. Et quod dicit, In duabus non videbit illam, id est, Nullatenus suis dissimilis cognoscetur Deus. Estque similis dicendi ratio eius quæ est in lamentationibus, Vt peruerteret hominem in iudicio suo, Dominus ignorauit. In Hebræo ad verbum est, Dominus non vidit. Potest, & aliter hic locus exponi, & cum tres, sicut videbimus, rationes tractet Eliu, quibus Deus cum hominibus loquitur, tertia modo nullam homini speciem obiicit, aut imaginem proponit, sicut prima, & secunda, sed supplicijs, & pœnis suam ei voluntatem declarat.

Deum semel loqui quid sit.

2. Cor. 6.

Hebr. 4.

Iacob. 1.

Thren. 3.

declarat. Et propterea dicit, & in secunda non videbit illum. Quæ explanatio Chaldæo placuisse videtur, ita traducens, Quoniã vnâ vice loquitur Deus, & in secunda necesse ei non est intueri illam. Id est, ne quæras in secunda loquendi ratione vllam imaginem, & speciem eius, licet enim nullam sensibus loquentem proponat, loquitur tamẽ. Quidam Hebræus, qui doctus habetur inter illos, ita explicat, Secundam loquendi rationem iniquus homo non vidit. Quia licet multis pœnis atq; supplicijs propter scelera sua afficiatur, hæret tamen in illis, neque cognoscit, quod illum Deus tantis calamitatibus à peccatis auocet. Quemadmodum illis dixit Dauid, Intellectum tibi dabo, & instruam te in via hac qua gradieris. Nolite fieri, sicut equus, & mulus quibus non est intellectus, In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Multa flagella peccatoris; sperantes autem in Domino misericordia circundabit. Siquidem vident, & agnoscunt inter supplicia tanquam filij patris sui voces, & hortationes. Sicut eodẽ psalmo dixerat Dauid, Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua, conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina. Licet hæ satis probabiles explicationes sint Hebræorum verborum existimo tamen Hebraismum esse, In vna, & in duabus pro eo, quod Latini dicunt, Semel & iterum. Quo & vsus est Dauid dicens, Semel locutus est, duo hæc audiui, quia potestas Dei est. Simili etiam Hebraismo Paulus vsus est ad Philippenses scribens. Thessalonicam semel, & bis in vsum mihi misistis. Significat ergo semel, & iterum, id est, Sæpe nobiscum loquitur Deus, licet rationẽ, qua nobiscum loquitur, non videamus neque cognoscamus. Sicut Esaias auctor est, Dixi, Ecce ego, ecce ego ad gentem, quæ nesciebat me, & quæ non inuocabat nomen meum. Expãdi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. Paulus etiam ait, Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis. Quam interpretationem Græci secuti fuisse videntur, ita conuertentes ἐν γὰρ τῷ ἅπαξ λαλήσαι κύριος ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ semel loquitur Deus, & iterũ. Vel possumus explicare, vt quidam explicat, Vna, & alia via loquitur Deus cum, qui primam non animaduertit, atque cognoscit. Sicut est multis modis cum Pharaone locutus, cum mundo item. Quod generatim dixit, sæpe Deum fuisse locutum, speciatim explicat Dei loquendi rationes, eas omnes in tria genera distribuens.

Psalm. 31. *Psalm. 31.* *Esa. 65.* *Hebr. 1.*

15 *Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo.*

Sicut locutus est cum Abimelech, vt narratur in Genesi, Venit autem

tem Deus ad Abimelech per somniū nocte, & ait illi,&c. Et cū Laban, qui vt est in Genesi, Vidit in somnis dicentem sibi Dominū. Cū Pharaone, cum Nabuchodonosor, & alijs. Quod dicit, *Quando irruit sopor*, Ita est in Hebræo תרדמה tardema sopor grauis. Sed Septuaginta conuertunt δεινὸς terror. Et fortasse timorem illum intelligunt, qui somnum, vt natura fert, efficit, timore atque tristitia extremo corpore refrigerato. Vel illum timorē, quem insomnium afferre solet, Sicuti in Daniele ait Nabuchodonosor, Somnium vidi, quod perterruit me, & visiones capitis mei conturbauerunt me. Genes 20.

Tribus modis loquitur Deus cū improbis.

16 *Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos, instruxit disciplina.*

Vt expositis cognoscitur exēplis, Aperire aures Hebraismus est, docere significans. Vt in psalmo Aures autem perfecisti mihi, in Hebræo ad verbum est, Aures perforasti, id est, Me docuisti, Sicut clausas habere aures dicuntur ij, qui rudes sunt disciplinæ. In eandem rationem Græci conuerterunt, licet pro aure νοῦν mentem conuertant. Addunt autem ἐν εἴδεσι φόβου in speciebus timoris: vt magis declarent, qua eos ratione instituat. Timorem enim incussit Abimelech, & Labā, & Nabuchodonosor, vt eos doceret, quid factu opus esset. Quod vero vulgatus ait, *Et erudiens instruit eos disciplina*, plane cōuersum esse puto, quod obscure ponitur in Hebræo יחתם ובמסר vbemosar iahtom. Significat autem חתם hatam signare, claudere: quia quæ claudimus signare solemus. יסר iasar autem ex quo מוסר musar est erudire, castigare, vincere, ligare, & ic a מוסר musar disciplinam, castigationem, & vinculum. Quare quidam ita hunc locum conuertunt, Et vinculo eorum claudet. Quæ conuersio mihi certe non placet. Alij melius, Aperit aurem, vt dixit, & castigationem, quam signauit: idest, Declarat illis pœnas, quas sumere decreuit, quasi lata signataque sententia, nisi corrigātur, & emendetur. Vt ex insomnijs Abimelech, & Labam, & Nabuchodonosor facile cognosci licet, Quam sententiam Græcos significasse opinor, ita traducentes τοιούτοις αὐτοὺς ἐξεφόβησεν talibus eos exterruit. Omnia denique in eam recidunt sententiam, quam extulit vulgatus. Psalm. 39.

17 *Vt auertat hominem ab his quæ fecit, & liberet eum de superbia.*

Idest, vt eius corrigat peccatum. Quod *De superbia* dicit, species, esse videtur pro genere, id est, de peccato, vel apposite omne peccatum superbia vocatur. Quod magna superbia sit Dei audere leges infringere, & cum infinita maiestate inimicitias gerere, id quod Ecclesiasticus tradit dicēs, Initium superbiæ hominis apostatare à Deo, Quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor eius. Eccli. 10.

Omne peccatum superbia vocatur.

Quoniam

Quoniam initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit eam, adimplebitur maledictis,& subuertet eum in finem. Sed גוה geua, quod superbiam vulgatus interpretatus est, corpus etiam significat. Et ob eam rem Septuaginta intellexerunt, Corpus eius liberet, vt planius facerent, casum addiderunt, ita vertentes τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἀπὸ πτώματος ἐρρύσατο corpus autem eius casu liberauit .i. Eo casu,& calamitate, quæ illum, nisi emendaretur, manebat.

18 *Eruens animam eius à corruptione:& vitam illius, vt non transeat in gladium.*

Narrat quot malis liberetur homo correptione,& disciplina Dei per insomnia. Animam pro corpore vsurpari familiare est Hebræis. Quod gladium dicit, vt est in Hebræo, Græce est πολέμῳ bello, quod idem est.

19 *Increpat quoque per dolorem in lectulo,& omnia ossa eius marcescere facit.*

Pœnis Deus frequentius quam alijs docet modis.

Hic agit de secunda via, qua Deus corrigit homines, & à sceleribus reuocat. Quæ est malis eos,& calamitatibus premēdo. Vnumque tantum ponit calamitatis genus, ex quo & alia intelliguntur, corporis ægritudinem morbumq; grauissimum. Quod dicit. *Omnia ossa eius marcescere facit*. Paraphrasi apte explicuit, quod est in Hebræo,& multitudo ossium eius איתן etan forti subandi dolore afficitur. Quam Dei docendi rationem vehementer considerare oportet, quam longe frequentius alijs ab eo teneri puto, vt cum in miserias, & ærumnas venerimus, magno studio aliquam Dei mentem,& voluntatem quæramus: quam malis, & detrimentis illis nobis ab eo significari pro certo credamus. Interest hoc enim inter bonos,& iniquos viros, vt versu. 14. dicebamus, quod illi iacturis sapientiores fiunt. Nam Dei ex eis voluntatem cognoscunt. Isti vero quia nihil intelligunt, nihil proficiunt, sed tantum iacturam faciunt. Hanc Dei erudiendi rationem optime explicuit Esaias dicens, Cum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discent habitatores orbis. Ita enim accidisse literis sacrosanctis cōsignatum est. Vt trium annorum fame Deus significasti pœnas esse repetendas à domo, & familia Esau propter violētam ab eo Gabaonitis fidem. In eodē capite planius, id tradit Esaias, Post pauca addens, Domine in angustia requisierunt te: in tribulatione murmuris doctrina tua eis. Sicut quæ concepit, cum appropinquauerit ad partum, dolens clamat in doloribus suis: sic facti sumus à facie tua Domine. Concepimus, & quasi parturiuimus, & concepimus,& peperimus spiritum salutis. Hac via erudiri optabat Dauid dicens, Proba me Domine,& scito cor meum, interroga me,

Esai.26.

2.Reg.21.

Esai.26.

Psal. 138.

ga me, & cognoſce ſemitas meas, & vide ſi via iniquitatis in me eſt,& deduc me in via æterna. Et hac ratione à Deo imbui, & ad virtutis præcepta ſe informari intelligebat pſalmo trigeſimo ſeptimo,toto fere pſalmo,dicens, Domine ne in furore tuo arguas me,neque in ira tua corripias me: quoniã ſagittæ tuæ infixæ ſunt mihi & confirmaſti ſuper me manum tuam,non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non eſt pax oſsibus meis à facie peccatorum meorum, &c. Et pſal. 31. Quoniam die ac nocte grauata eſt ſuper me manus tua:conuerſus ſum in ærumna mea,dum configitur ſpina.Delictum meum cognitum tibi feci,& iniuſtitiam meã non abſcondi. Ac denique hæc certiſsima via eſt diſcendi pietatem,& veram doctrinam Dei. Hac cunctos diſcipulos ſuos ipſe ſuis præceptis,& diſciplinis inſtituit,vt multis tradit Eccleſiaſticus capite ſecundo. Quare qui vel deſidia ignauiaque mollitus hanc viam recuſat, vel eam errore inflatus negligit, vere virtuti veræque laudi ſe nuncium remiſiſſe nouerit.

Psal. 37.
Psal. 31.

20 ***Abominabilis ei fit in vita ſua panis, & anima illius cibus ante deſiderabilis.***

Amplificat morbi vim,quo aliquando quiſpiam, vt ad pietatem informetur vrgetur,id eſt, Morbo confectus in cibo vel ante ſuauiſsimo ita faſtidit, vt eum abominetur. Quam vim is videtur expertus eſſe qui dixit,Percuſſus ſum vt fœnum,& aruit cor meũ, quia oblitus ſum comedere panem meum. Eademque eſt trium ditionum ſententia,licet nonnihil verbis differre videantur.

Psal. 101.

21 ***Tabeſcet caro eius.***

Vel macie,vel vt exponunt Septuaginta auctores *ἕως ἂν σαπῶσι αὐτοῦ αἱ σάρκες*,vt putreſcant eius carnes. Addunt Hebræa מראי meroi, quod difficile conſtruitur.Quidam exponunt, Viſu.Alij,me vidẽte. Sed aptior mihi videtur Chaldæi expoſitio, מן למחמי min lemehme ab aſpectu conſumpta eſt,ideſt,Ita tabeſcit,vel putreſcit, vt plane non appareat.*& oſſa quæ tecta fuerant,nudabuntur.*Vel carne putreſcente, vel macie tabeſcente, ſicut de hominibus macie confectis Hiſpane dicimus,*Eſta en los hueſſos*. Quod etiam ſignificabat Dauid dicens,Adhæſit os meum carni meæ. Vel ſic ille forte de quo ipſe dicebat,Dinumerauerunt omnia oſſa mea.In eandem rationem Græci conuerterunt *ἀποδείξῃ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ κενὰ* oſtendet oſſa ſua vacua,carne ſcilicet.Hebræa tamen hoc idem magis amplificant,quæ ita verbum de verbo vertentur, Conterentur oſſa eius,non videbuntur,& ſic conuertit Chaldæus. Id eſt, ita conterentur,vt oſsium ſpecies non relinquatur.Simili phraſi vſus eſt Dauid dicens,Diſperſa ſunt omnia oſſa mea. Et alio loco, Diſsi-

Psal. 101.
Psal. 21.
Psal. 21.
Psal. 140.

pata sunt ossa nostra secus infernum.

22 *Appropinquauit corruptioni anima eius.*

Id est, ita morbo vrgetur, vt cito periturus esse videatur. *& vita illius mortiferis*. Id est, mortem afferentibus. Nam in Hebræo est participium tertiæ coniugationis hiphil. ממיתים memitim eas morbi concitationes, & exacerbationes intelligere puto, quas paroxysmos medici vocant, quæ propinquæ mortis indicia sint. Et ob eam rem Septuaginta transferunt ἡ δὲ ζωὴ αὐτοῦ ἐν ᾅδῃ vita eius in inferno Hebraismum facientes, id est, in sepulcro.

23 *Si fuerit pro eo angelus loquens vnus de millibus: vt annuntiet hominis æquitatem.*

Hæc est tertia via, per quam Deus hominibus suam doctrinā tradit, per prophetas & angelos recta monētes, & vltionem Dei, nisi resipiscant, minantes, quos annūciare hominis æquitatem dicit. Et Græci transferunt ἀναγγείλῃ δὲ ἀνθρώπῳ τὴν αὐτοῦ μέμψιν, τὴν δὲ ἄνοιαν αὐτοῦ δείξῃ annunciet autem homini eius reprehensionem, & iniquitatem eius demonstret. Quòd homines flagitij reprehendant, quòd nunciēt quod æquum, & honestum sit, & quid hominem oporteat facere, quo mala, & incommoda grauissima sibi à Deo impendentia subterfugiat. Quos ob eam rem θανατοφόρους mortem afferentes Græci nominarūt, & Chaldæus קטיגוריא catigoraia accusatores.

Deus loquitur per nuncios. Minime quidem litteras sacras extorquentes, vt quidam criminatur interpres, sed apte exponentes. Horum multa sacris literis

Iud. 2. exempla suppetunt. Vt angelus ille, qui de Galgalis ad locum flentium ascendisse scribitur iudicum secūdo capite. Et ille vir Dei, qui venit ad Heli increpans eius inertiam, quòd in filiorum eius

1. Reg 2. sacrilegijs conniueret. Huiusmodi angelus fuit Samuel reprehendens Saul, eo quòd sacrificium facere ausus esset: cum id muneris ad sacerdotes tantum pertineret: & eo quòd Agag ignouisset. Nathan etiam in his angelis numeratur reprehendens nefarium adulterium Dauidis. Et ille qui verbis Domini arguebat Salomonis idololatriam. Elias item sceleris conuincens Achab, quòd Naboth inique vineam, quæ à maioribus ei hæreditate venerat, interuertisset. Et idcirco vnum de millibus dicit, quia est frequens horum nunciorum vsus. Tum hic numerus finitus pro infinito angelis attribui solet propter eorum magnam multitudinem. Vt in Daniele, Millia millium ministrabant ei. Quod vero Græci addunt interpretes εἰς αὐτῶν οὐ μὴ τρώσει αὐτὸν, ἐὰν νοήσῃ τῇ καρδίᾳ ἐπιστραφῆναι πρὸς κύριον, nemo autem eum lædet, si corde sciuerit se ad Deum conuertere, optime quadrat, & locum illustrat, declarans qua doctrina huiusmodi angeli homines imbuant, vt ad

1. Reg. 13. & 15.

2. Reg. 12.

3. Reg. 11.

Dan. 7.

Deum se conuertere sciant. Declarans item quod ex huiusmodi doctrina emolumentum percipiant, quod telum Dei acerbissimũ declinabunt. Quod Achab expertus fuisse narratur. Nam quia se operuit cilicio, ieiunauit, & in sordibus iacuit ad nuncium Eliæ, calamitates eas non vidit, quas ei interminatus fuerat Elias. Id etiam vtilitatis ex tali doctrina Niniuitæ suscepisse literis sacris traditur in libro Ionæ. Ea enim lex à Deo in Ezechiele incisa est, Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, & iustitiam vita viuet, & non morietur omnium iniquitatum eius, quas operatus est non recordabor. In iustitia sua quam operatus est viuet. Ex quo recte intelligitur, quod statim sequitur. — Ezech. 18.

24 *Miserebitur eius, & dicet Libera eum, vt non descendat in corruptionem: inueni in quo ei propitier.*

Id est, si eum angeli reprehensione conuictum vere ex animoque peccasse pœnituerit. id autem quod inuenisse dicit, *in quo ei propitier*, eius pœnitentia est: qua Deus adductus agit pœnitentiam super malo, quod cogitauit, vt faceret ei. Sicut Hieremias dicit. — Hiere. 18.

25 *Consumpta est caro eius a supplicijs.*

Id est, si consumpta fuerit à supplicijs. In Hebræo est pro consumpta רטפש rutapas, quod verbum hoc tantum loco reperitur: & ob eam rem non satis eius significatio scitur. Vulgatus Chaldæum secutus videtur, ita vertens, Ipsa enim אתקליש itcalis, vel vt in alijs codicibus אתחליש ithalis attenuata est, debilitata est. Hebræi tamen Septuaginta interpretibus subscribunt, interpretantes, Floresc et, succulentior, & tenerior fiet caro eius, quàm caro pueri, vt non iacturam, sed restitutionem eius his verbis, sicut sequentibus amplificet. Græci enim hac paraphrasi id explicant ἀνανεώσει αὐτοῦ τὸ σῶμα ὥσπερ ἀλοιφὴν ἐπὶ τοίχου, τὰ δὲ ὀστᾶ αὐτοῦ ἐμπλήσει μυελοῦ, ἀπαλυνεῖ αὐτοῦ τὰς σάρκας ὥσπερ νηπίου, renouabit corpus eius, sicut vnctionem in pariete, ossa autem eius implebit medulla, & carnes eius implebit, sicut infantis, ἀλοιφὴν vnctionem autẽ eam crustam Septuaginta appellare puto, quæ parietibus inducitur, vt nitidiores, & candidiores videantur. Nam ἀλοιφὴν τὸ τῶν τοίχων κονίαμα dicit esse Eustathius Iliadis 9. libro. Crusta fortasse Latine diceretur, vel vt alij volunt tectorium. Et ἀλείφειν τοῖχον exponit τὸ κονίᾳ χρίειν, calce linire. Est enim ἀλείφω generale verbũ Græcis, vt Latinis linire. Vtitur autem scriptura exemplo carnis pueri ad significandam perfectam carnis tabe & macie confectæ, vt — Resarciuntur damna pœnitentis.

dixerat restitutionẽ. Ita enim de Naamã ab Eliseo aquis Iorda-
4.Reg.5. nis curato dicitur in 4. Reg. Et restituta est caro eius, sicut caro
pueri paruuli, *Reuertatur ad dies adolescentiæ suæ.* Id est, licet eius ca
ro consumpta, & debilitata morbo sit, sicut Chaldæus & vulgatus
exponunt, recuperabit tamen valetudinem, & eam sui corporis
constitutionem, quam adolescens habebat. Ita etiam dixerat So-
Iob 11. phar, Cum te consumptum putaueris, orieris, vt lucifer.
26 *Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit.*
Ponit aliud emolumentum, quod suscipiet is, qui ab angelo moni
tus resipuerit: quod Deus ei placatus eius preces audiet. In qua
vna re, quidquid desiderari potest, positum est, quam Deus viro
Psal.90. beneuolo, & amico suo promittit, vt verbis eius ait Dauid, Cla-
mabit ad me, & ego exaudiam eum. *Et videbit faciem eius in iubilo,*
Psal.95. Licet Deus (vt ait Dauid) terribilis sit super omnes Deos, vehe-
menterque perterrefaciat eos, quibus se ostendit, vt ex multis cõ
stat sacræ scripturæ locis: tamen qui eius gratiam sibi reconcilia
uerit, non timore perculsus, sed magna affectus lætitia ingentiq;
gratiarum actione in tantis ab eo acceptis beneficijs eum vide-
bit. Id enim est iubilus quẽ dicit. Est enim in Hebræo תרועה teru-
ha, quod est vociferatio, acclamatio. Ex quo intelligitur Græco-
rum versio, quæ difficilis videbatur εἰσελεύσεται δὲ προσώπῳ καθαρῷ
σὺν ἐξηγορίᾳ ingreditur vultu puro cum enarratione. i. vultu nõ tri-
sti atque mœsto, sed hilari atque læto. Enarrationem appellarunt
acclamationem & vociferationem, quam verbum Hebræũ signi-
ficare diximus. Et optime sic declaratur, cuiusmodi illa futura sit
vociferatio, qua narrentur beneficia, & facta præclarissima Dei.
Psal.102. quam acclamationem luculenter cõposuit Dauid psal. 102. Bene
dic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt nomini san-
cto eius, &c. Quòd autem vulgatus, & Hebræus dicunt. Videbit fa
ciem eius, nõ de visione beata puto intelligẽdum esse, sed de in-
gressu templi, quo Deum precaturus est. Et hac de causa Græci
traduxerunt εἰσελεύσεται ingredietur, templum scilicet. Qui locus
quia Deo dicatus erat, facies Dei ab Hebræis appellabatur. Ita
2.Par.7. enim ipse Deus de Salomonis templo locutus est, Elegi locum istũ
mihi in domum sacrificij, &c. Populus si deprecatus me fuerit, &
exquisierit faciem meam, & egerit pœnitentiam à vijs suis pes-
simis, & ego exaudiam de cœlo, & propitius ero peccatis eorum.
& reddet homini iustitiam suam. Id est, mercedem pro meritis soluet
ei. Quæ iustitia recte appellatur, quia viro bono iure debetur,
vt nos libro nostro secundo de vera religione multis aduersus
nostri temporis hæreticos probauimus; ita enim dicebat Da-
uid,

uid, Reddet mihi Dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi.

27 *Respiciet homines*

Quidam huius verbi suppositum, idem esse putant, quod sequentis, *& dicet,* homo inquiunt qui in Dei gratiam redijt, respiciet homines, id est, non solum faciem Dei, sed etiam homines lætus videbit. Quia neminem timebit Dei fretus præsidio. Alij nō idē quod sequentis, sed idem quod præcedentis, *& reddet homini* Deus iusquā respiciet homines, id est, eis prouidebit, & eorum bona tribus his modis procurabit, expectans vt resipiscant, & in gratiam suam restituetur. Sicut dixit Dauid, De cælo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum, de præparato habitaculo suo respexit super omnes, qui habitant terram. Sapientissimeque postquam iustitiæ hominis mentionem fecit, Deum homines respicere adiunxit. Vt intelligamus totam hominis iustitiam, qua bene de Deo meruit, Dei misericordia niti, qua Deus commotus hominem peccatis contaminatum primo respexit, & sibi reconciliauit, vimq; bene merendi tribuit, quemadmodum dicebat Dauid, Deus susceptor meus est, Deus meus, misericordia eius præueniet me. *Et dicet, peccaui, & vere deliqui*, id cognoscere, atque fateri oportet eum, quem vere pœniteat. Neque enim potestis erratum corrigere, qui non se errasse cognoscit. Et propterea dicebat Dauid, Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domine, & tu remisisti impietatem peccati mei, *Et vt eram dignus, non recepi*. Debet etiam summam Dei erga se clementiam animaduertere. Qui non meritas pœnas ab eo sumpsit; sed sapienter eius crimina tolerauit, & diem ex die dum ad frugem bonam se reciperet, expectauit. Et quia magnis supplicijs dignum se intelligebat Dauid, ne pro meritis puniretur, Deum precabatur dicens, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in irā tua corripias me. In eandem sententiam Græci, & quidam Hebræi Hebræa verba interpretantur. Nā שוה saua est æquare. Hinc fieri merito putant, vt nomen שוה saue æquale significet, recteque לא שוה לי lo sauali, non æquale mihi declarare intelligatur, quod magis Latine enunciantur, Vt eram dignus non recepi. Alij Hebræi exponunt, Non æquum mihi, id est, Inique egi, vt sit idem, quod duo illa verba proxime præcedentia, Peccaui, & vere deliqui. Vt multis verbis idem significantibus vera, & ex animo peccati confessio facta indicetur. Ita enim Dauid scelus fatebatur suum, Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, Tibi soli peccaui, & malū corā te feci. Ter se peccasse dixit, In quam sententiam Chaldæū vertere dicunt. Sed cū eadē prope vox

Psalm. 32.

Hominis iustitia Dei misericordia niti.

Psalm. 31.

Psal. 6.

Chaldæa שוה saue, quæ Hebræa sit, eandem habet ambiguitatem apud Chaldæos, quæ apud Hebræos quare priori modo potest etiã Chaldæus intelligi. Alij quia שוה saua prodesse significat, ita hunc locum interpretantur, Non profuit mihi. Et secum Chaldæum sentire dicunt, Valde enim spectat ad eum, qui scelus emẽdaturus est, vt magnam esse cognoscat sceleris inutilitatem. Nam contraria, falsa tamen opinione homines misere inescãtur. Quare Romanis Paulus scribit, Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Cum igitur, hæ tres explanationes apte in hunc locum quadrent possumus affirmare hanc vocem ambigua tota sua ambiguitate recte hic conuenire.

Rom. 6.

28 *Liberauit animam suam ne pergeret in interitum.* Id est, hac tam vera, tam sancta sceleris sui cõfessione se ab impendente morte liberauit. Vel cum Deus propter huiusmodi confessionem liberauit. Vtrumque enim suppositum in hanc conuenit orationem. Id in Ezechia plane compertum est, vt scribitur in regibus, & in Esaia. Idque consilij Daniel Nabuchodonosori dabat, quo Dei grauissimam eminẽtem ei vindictam auerteret. Ex quo satis constat veram cum Deo reconciliationem non solum animo vitam, sed etiam corpori nonnunquam concedere. Quod adũbrari puto mortuis illis, quos Christus ad vitam reuocauit. *Sed viuens, lucem videret.* Lucem videre periphrasis est viuentis.

Esai. 38.
Dan. 4.
Reconciliatio cum Deo parit vitam non solum animi, sed interdum corporis.

29 *Ecce, hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos.* Non recte quidem hunc locum explicat dicens, Numerum esse finitum pro infinito, id est, Sæpe. Temere tamen ex hoc loco alij in eam opinionem adducti sunt, vt putent ter tantum vnumquenq; iniquum in Dei gratiam recipi, narrante Matthæo, Accedens Petrus dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? Dixit illi Iesus, Non dico tibi vsque septies: sed vsque septuagies septies. Sed facile hic locus exponitur, si conclusionem esse intelligamus traditæ ab Eliu doctrinæ, hoc est, His tribus modis Deum cum iniquis hominibus agit, vt vel insomnijs vel plagis, vel nuntijs eos à vitijs auertere conetur. Quod facilius intelligitur ex verbis Hebræis, nam illud *Per singulos*, In Hebræo ad verbum est, Cum viro. Et ex versione Græca, quæ sic habet ἰδοὺ ταῦτα πάντα ἐργᾶται ὁ ἰσχυρὸς, ὁδοὺς τρεῖς μετὰ ἀνδρός. Ecce hæc omnia facit Deus tribus vijs cum viro. Sed dubitatio est, an his tantũ modis cum hominibus loquatur Deus. Nõne beneficijs etiam, sicut & pœnis loqui existimabimus? cum commemoratione beneficiorum se Dauid excitet ad Deum diligendum amandumque

Matth. 18.

toto illo psalmo, Benedic anima mea Dominum, & omnia, quæ intra me sunt nomini sancto eius. Benedic anima mea Dominũ, & noli obliuisci oẽs retributiones eius, &c. Et alio psalmo ait. Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi. Commemoratione etiam beneficiorum Nathan adulteri reprehendebat Dauidem. Sed hic Eliu eos tantum modos persequitur, quibus Deus non cum piis, sed cum iniquis hominibus agit vt à flagitiis auertantur. Beneficiis autem nihilo melior, sed potius deterior iniquus homo fit, neque magis sapit, sed potius insipientior redditur. Vt auctor est Esaias dicens, Quum feceris iudicia tua in terra, iustitiam discet habitatores orbis. Misereamur impio, & non discet iustitiam facere, in terra sanctorum iniqua gessit. Non igitur beneficiis Deus cum iniquis loqui sed tacere potius, atque dissimulare existimandus est. Quare recte Eliu distribuit vias omnes, quibus Deus cum sceleratis loquatur hominibus. Quibus si adiungatur ea, quæ in præstãdis beneficiis cernitur, rationes omnes numerabuntur, quibus cum hominibus tam probis, quam improbis Deus voluntatem suam communicat. Non enim dubito, quin ex beneficiis sibi collatis nimis intelligant viri boni, quam bonus sit Deus, vehementerque ad illum amandum moueantur. Quod in canticis sponsa significasse videtur, dicens, Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera tua vino. Et post pauca, In odorem vnguentorum tuorum curremus, oleum effusum nomen tuum.

Psal. 102. *Psal. 115.* *2. Reg. 12.*

Beneficiis melior non fit iniquus homo.

Esai. 26.

Ex beneficiis viri boni intelligũt, quam bonus sit Deus.

Cant. 1.

30 *Vt reuocet animas eorum à corruptione.*

Anima pro corpore, sicut. 22. vers. diximus, id est, Hæc facit Deus, his artibus vtitur, non sui, sed iniqui hominis compendii causa, vt eum ab interitu vindicet. Quia vt ait Ezechiel verbis Dei, Nũquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, & non, vt conuertatur à viis suis, & viuat? *Et illuminet luce viuentium.* Id est, vt lætum vitæ cursum Dei beneficio teneat.

Ezech. 18.

31 *Attende Iob, & audi me: & tace, dum ego loquor.*

32 *Si autem habes quod loquaris, responde mihi: loquere.*

Quia grauissimam, & accutissimam theologiam tractauit, merito captat attentionem. *Volo enim te apparere iustum.* Id est, hæc non contentiose ago, neque quo te sceleris, & maleficii conuincam. Sed quo veritatem Deumque, quem tu accusare videris, defendã. Quibus duabus rebus saluis, vtinam tu iustus sis. Non enim id moleste ferrem, sed potius optarem. Beneuolentiam his verbis sibi conciliat, dum non accusandi, sed honesti patrocinii causa ad dicendum venisse declarat.

32 *Quod si non habes, audi me: tace, et docebo te sapientiam.*
Iure suo petit, vt se dicentem audiat is, qui nihil dicere habet.

CAPVT XXXIV.

A PRonuncians itaque Eliu, etiam hæc locutus est:
2 *Audite sapientes verba mea, & eruditi auscultate me.*
3 *Auris enim verba probat, & guttur escas gustu diiudicat.*
4 *Iudicium eligamus nobis, & inter nos videamus, quid sit melius.*
5 *Quia dixit Iob, Iustus sum, & Deus subuertit iudicium meum.*
6 *In iudicando enim me, mendacium est: violenta sagitta mea absque vllo peccato.*
7 *Quis est vir, vt est Iob, qui bibit subsannationem quasi aquam.*
8 *Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impijs?*
9 *Dixit enim, Non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo.*
10 *Ideo viri cordati audite me, absit à Deo impietas, & ab Omnipotente iniquitas:*
B 11 *Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis.*
12 *Vere enim Deus non condemnabit frustra, nec Omnipotens subuertet iudicium.*
13 *Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem quem fabricatus est?*
14 *Si direxerit ad eum cor suum, spiritum illius, & flatum ad se trahet.*
15 *Deficiet omnis caro simul, & homo in cinerem reuertetur.*
16 *Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur, & ausculta vocem eloquij mei.*
17 *Nunquid qui non amat iudicium, sanari potest? & quomodo tu eum qui iustus est, in tantum condemnas?*
18 *Qui dicit regi, apostata: qui vocat duces impios?*
19 *Qui non accepit personas principum: nec cognouit tyrannum, cum disceptaret contra pauperem: opus enim manuum eius sunt vniuersi.*
20 *Subito morientur, & in media nocte turbabuntur populi, & pertransibunt, & auferent violentum absque manu.*
D 21 *Oculi enim eius super vias hominum, & omnes gressus eorum considerat.*

22 *Non sunt tenebræ, & non est vmbra mortis, vt abscondantur ibi qui operantur iniquitatem.*
23 *Neque enim vltra in hominis potestate est, vt veniat ad* Deum *in iudicium.*
24 *Conteret multos, innumerabiles, & stare faciet alios pro eis.*
25 *Nouit enim opera eorum: & idcirco inducet noctem, & conterentur.*
26 *Quasi impios percussit eos in loco videntium.*
27 *Qui quasi de industria recesserunt ab eo, & omnes vias eius intelligere noluerunt.*
28 *Vt peruenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum.*
29 *Ipso enim concedente pacem, quis est qui condemnet? ex quo absconderit vultum quis est qui contempletur eum, & super gentes & super omnes homines?*
30 *Qui regnare facit hominem hypocrytam propter peccata populi.* D
31 *Quia ergo ego locutus sum ad* Deum, *te quoque non prohibebo.*
32 *Si erraui, tu doce me: si iniquitatem locutus sum, vltrà non addam.*
33 *Nunquid à te* Deus *expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim cœpisti loqui, & non ego: quod si quid nosti melius, loquere.*
34 *Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me.*
35 *Iob autem stulte locutus est, & verba illius non sonant disciplinam.*
36 *Pater mi, probetur Iob vsque ad finem: ne desinas ab homine iniquitatis.*
37 *Qui addit super peccata sua blasphemiam: inter nos interim constringatur, & tunc ad iudicium prouocet sermonibus suis* Deum.

1 *Pronuncians itaque* Eliu *etiam hæc locutus est.*
2 *Audite sapientes verba mea, & eruditi auscultate me.*
3 *Auris enim verba probat, & guttur escas gustu diiudicat.*

Quoniam arrogans, & inuidiosum erat postulare, vt illum iuuenem sapientes, & eruditi audirent, leuat inuidiam adiungens, *Auris enim uerba probat, &c.* Id est, cum mente, atque iudicio non multis annis res cognoscantur, & iudicetur, sicut verba auribus, escæ gustatu percipiuntur, mirum non esse debet, quòd ego iuuenis senes poscam, vt me, quæ didici, audiant. In eandem enim ra-

tionem

tionem hæc dicta esse arbitror, in quam & illa Iob duodecimi
Iob 12. capitis. Nonne auris verba diiudicat, & fauces comedentis sapo
rem: in antiquis est sapientia, & in multò tempore prudentia. Vt
à nobis exposita sunt.

4 *Iudicium eligamus nobis, & inter nos uideamus quid sit melius.*
i. Nolo, vt verbis meis fides habeatur: sed acre iudicium constituatur, quo dicta mea ponderentur, vt decernatur, vtrum veriora sint quàm quæ à Iob dicta sunt, Melius, enim, pro verius dixit.

5 *Quia dixit Iob, Iustus sum.*
Quoniam iudicium postulauit, quò ferretur de suis, & de Iobi dictis sententia, affert Iobi verba, vt cum illis conferat sua, quibus ea confutat. Hoc autem Iob dixisse videtur cap. 13. Audite sermonem meum, & ænigmata mea percipite auribus vestris. Si fuero iudicatus scio, quod iustus inueniar. *Et Deus subuertit iudicium meum.* Id Iob dixisse videtur c. 27. Viuit Deus, qui abstulit iudicium meum. Et cap. 19. vers. 6. Quia Deus non æquo iudicio afflixerit me. In Hebræo esse diximus, Peruertit me.

6 *In iudicando enim me mendacium est.*
Hunc locum Eugubinus reprehendit, quòd neque Hebræam exprimat sententiam, neque verum dicat. Hebræa tamen ita verbũ de verbo traducemus, In iudicio meo mentiar? Quæ per interrogationem efferenda esse arbitror, paucis enim his verbis amplectitur multa illa verba Iobi eiusdem cap. 27. Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium. Absit à me, vt vos iustos esse iudicem: donec deficiam non recedam ab innocentia mea. Iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram. Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea. Cum ergo hæc, quæ dicit Eliu verba Iobi sint, quæ ad alia referri non possunt, nisi ad illa, quæ modo recitauimus c. 27. Præsertim vero ad illa, quæ reliqua amplectuntur, Non loquentur labia mea iniquitatem, neque lingua mea meditabitur mendacium. At his verbis significat Iob mendacium esse, illum iniquum esse iudicare. Et ob eam rem nunquàm id ab ipso concedendum. Quæ de illius ergo sententia hic profert Eliu, vt sunt in Hebræo, In iudicio meo mentiar? hoc ipsum etiam significant, id est, Mentirer si me iniquum esse dicerem, qualem vos me esse iudicatis. At hoc idem est, quod hoc, In iudicando me mendacium est, vt dicit vulgatus, hoc est Mendacium est, quod vos de me iudicatis. Non differt igitur, inter Hebræum, & Latinum vulgatum

Defenditur versio vulgata contra Eugubinum.

tum, ſed eandem prorſus vterque habet ſententiam. Quare fallitur ille dicens Latinum vulgatum Hebræam ſententiam non exprimere. Ex quo facile patet falſum etiam, & temerarium eſſe, quod addit ille, neque verum eſſe, neque intelligi poſſe, quod vulgatus ſignificat. Argumenta vero quibus ad id putandum mouetur ridicula ſunt, quæ locum ab illo non intellectum fuiſſe declarant. Nam mentiri, inquit ille, linguæ eſt, iudicium autem Dei alia ratione fit. At iudicium, in quo Iob mendacium eſſe affirmauit, non Dei, ſed amicorum eſſe putauit, immo Dei iudicium à ſe ſtare ſæpe aſſeuerauit. Præſertim cap. 13. Si fuero iudicatus, ſcio quòd iuſtus inueniar. Et 17. Ecce in cælo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis. Quod ſi Eliu hæc retulit, putans Iob de Dei hoc iudicio dixiſſe, facile intelligi poteſt fuiſſe deceptum. Iam vero ridiculum illud argumentum eſt, in Dei iudicio non eſſe mendacium, quia mentiri linguæ eſt. Perinde quaſi mendacium alia ratione quam lingua dici non poſſet. At Diabolus à Chriſto mendax nominatur, licet lingua careat. Probat etiam vulgati verſionem, quòd ita Græci tranſtulerunt. Sed non veretur ille, & Græcam, & Latinam verſionem reijcere. Sequitur autem, *Violenta ſagitta mea abſque ullo peccato*. Verba etiam Iobi ſunt, quæ multis ille dictauit, præſertim capite ſexto. Quia ſagittæ Domini in me ſunt, quarum indignatio ebibit ſpiritum meum. Et cap. 16. Circundedit me lanceis ſuis, conuulnerauit lumbos meos, non pepercit, & effudit in terra viſcera mea, conſcidit me vulnere ſuper vulnus, irruit in me quaſi gigas, &c. Hæc paſſus ſum abſque iniquitate manus meæ: cum haberem mundas ad Deum preces.

Iob 13.
Iob 17.
Ioan. 8.
Iob 6.
Iob 16.

7 ***Quis eſt uir, ut eſt Iob, qui bibit ſubſannationem quaſi aquam?*** Subſannatio aut eſt actio, aut paſsio, & vtroque modo vulgatus, ſicut Hebræus explicari poteſt, id eſt, quis ſicut Iob tam facile Deum ſubſannabit atque irridebit huiuſmodi dictis. Multi tamen Hebræi Græcorum verſionem forte ſequentes paſsionem ſignificare exiſtimant. Id eſt, quis ſicut Iob tam facile propter huiuſmodi dicta ſubſannari, & irrideri poteſt. Quia ſe vero ab eis irrideri videbat, forte 21. capite dixit, Poſt mea, ſi videbitur, verba ridete. Et cap. 12. Qui deridetur ab amico ſuo, ſicut ego inuocabit Deum, & exaudiet eum, deridetur enim iuſti ſimplicitas. Nihil autem eſt magis ridiculum ſapientibus huius ſeculi, quàm bonorum virorum ſimplicitas, dum nihil celant, nihil diſsimulant, ſed plane, & ſimpliciter prædicant beneficia ſibi à Deo tributa. Vt Ioſeph ſimpliciter narrans inſomnia ſua odium

Simplicitas bonorum ridicula eſt huius ſeculi ſapientibus.

ſibi

Genes 37. sibi magnum fratrum,& inuidiam conflauit,& illum fratres irridebant dicentes, Nunquid rex noster eris? aut subijciemur ditioni tuæ? Christus item ridiculus erat Pharisæis, & scribis, quod se
Prou. 11. simpliciter,& plane Dei filium prædicaret. Illud tamen erit, quod tradit Salomon, Simplicitas iustorum diriget eos,& supplantatio peruersorum vastabit illos.

8 Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impijs?

Si subsannatio actionem significet, his verbis amplificat Iobi malitiam, Sin autem passionem significet, causam reddit, cur maxime dignus sit, qui irrideatur: quia imitatur operantes iniquitatem,& viros impios. Dum scelus suum cognoscere,& reprehensus fateri recusat. Sed quia Græci auctores, subsannationem passionē esse intellexerunt, hunc versum ita transtulerunt, quasi his verbis per antiphrasin Eliu Iob irrideret, οὐκ ἁμαρτὼν οὐδὲ ἀσεβήσας οὐδ' ὅλως κοινωνήσας μετὰ ποιούντων τὰ ἄνομα, τοῦ πορευθῆναι μετὰ ἀσεβῶν. qui nec peccans, nec scelus faciens, nec omnino communicans cum facientibus iniqua, vt ambularet cum sceleratis.

9 Dixit enim, Non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo.

Id est, gratus non erit Deo, neque ea de causa vlla ab eo beneficia accipiet, quód eum secutus fuerit,& eius vias persecutus. Id calū-
Iob 9. niatus fuisse videtur Eliu in verbis illis Iob capitis noni. Vnum est, quod locutus sum, Innocentem,& impium ipse consumit. Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ. Tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vesti-
Iob 10. menta mea. Et in illis capitis decimi, Si impius fuero, væ mihi est, & si iustus non leuabo caput, saturatus afflictione,& miseria. Quæ in aliam partem, quam hic dicit Eliu, nos accipienda esse disseruimus. In Hebræo illud *Non placebit*, est ad verbum, Non proficiet, id est, nullam vtilitatem consequetur, nihil boni ex animo vellet ei quod idem, quod non placere ei. Septuaginta viri aliter hanc eandem sententiam reddiderunt μὴ γὰρ εἴπῃς ὅτι οὐκ ἔσται ἐπισκοπὴ ἀνδρὸς καὶ ἐπισκοπὴ αὐτῷ παρὰ κυρίου, ne dicas prouidentiam non esse erga virum prouidentiam inquam erga ipsum à Deo, id est, Ne putes, vt putare videris, Deum viris pijs non consulere, neque illorum officia curare. Idem enim est viros bonos à Deo non curari, neque illorum rebus prouidere, quod Dei prouidentia mundum non administrari: vel saltem hoc illud bene consequitur. Constat enim totum eorum, qui prouidentiam negarunt, firmamentum fuisse, eoque vniuersam illorum orationem

nem esse deuolutam. Nihil boni, viros virtutè præditos præter cæteros habere.

10 *Ideo viri cordati audite me, absit à Deo impietas, & ab Omnipotente iniquitas.*

Refellit illud, quod superiori versu posuit dixisse Iob. Quoniam Deus omnipotens, neque impius, neque iniquus esse potest. Pugnāt enim hæc cum Dei natura. Ergo non possunt, qui eū sequuntur, qui eum imitantur, boni denique viri ei non placere, ab eo nō amari, & aliquid ab eo boni non habere. Sicut enim seipsum, ita & sui similes debet diligere, se enim amat, cum viros bonos amat, amet enim in illis id bonitatis, cuius ipse fons est, & quæ ab ipso in illos deriuatur. Ita enim Paulus argumētatur, Si sustinebimus, & conregnabimus, si negauerimus, & illa negabit nos, si non credimus, ille fidelis permanet, & negare seipsum non potest. Ex quibus dictis sequitur, id quod subijcit statim Eliu. Boni cur Deo placeāt. 2.Timot.2.

11 *Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias singulorum restituet eis.*

Argumentatur directo probans fieri non posse, vt Deus iniquus sit. Nam tribuet vnicuique ius suum: ergo iniquus esse non potest. Id etiam canebat regius vates, Semel locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia, quia tu reddes vnicuique iuxta opera sua. Psalm. 61.

12 *Vere enim Deus non condemnabit frustra.*

Frustra condemnaretur is, qui nullo merito suo pœnas penderet. *Nec Omnipotens subuertet iudicium.* Hoc idem dicebat Baldad cap.8. Nunquid Deus supplanrat iudicium, aut omnipotens subuertit, quod iustum est. Quod iam enarrauimus, & demonstrauimus.

13 *Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem quē fabricatus est?*

Duo paucis firmissima tangit argumenta ad probandum, quod proxime dixerat, Deum neque frustra condemnaturum, neque iudiciū subuersurum. Et quia omnia ab ipso fabricata sunt: & quia res omnes gubernat, Non potest autem damnare frustra quod effecit. Nam necesse est, vt quod facit approbet, si enim improbaret opus suum, eam sibi notam inureret. Ex quo fit, vt in sapientia scribatur, Diligis omnia quæ sunt, nihil odisti eorum, quæ fecisti, neque enim odiens aliqua constituisti, aut fecisti. Tum cum non alius, sed ipse tantum summa potestate res quas fecit regat, & administret. Si nulla esset prouidentia, nec virorum bonorum saluti consuleret, sed eorum iudicia aut facile corrumpi fineret, quo pacto rerum vniuersitas tam iniquo gubernatore diu consisteret? Sap.11.

Cuius

Psalm. 79. Cuius rei animaduersione magna Dauid erectus spe populi sui calamitates, videns, pro iure suo petebat, Qui regis Israel intende, qui deducis velut ouem Ioseph. Qui sedes super Cherubim manifestare coram Ephraim, Beniamin & Manasse. Excita potentiam tuam, & veni, vt saluos facias nos. Debet enim attendere qui regit, & ad gubernacula sedet.

14 *Si direxit ad eum cor suum.*

Conuenit inter omnes interpretes, & expositores de horum verborum licet obscura videantur, explicatione. Id est, si Deus id voluisset condemnare (scilicet) frustra, & subuertere iudicium. Nã in Hebræo est ad verbum, Si poneret ad eum cor, Ponere autem cor Hebræis est velle, vt in psalmo, Diuitiæ si affluant, nolite cor
Psalm. 61. apponere. Et in prouerbijs, Appone cor tuum ad doctrinam meã.
Prouer. 22. *Ad eum* masculinum genus est pro neutro, quo carent Hebræi. Id est, ad id. *Spiritum illius, & flatum ad se trahet.* Id est, si odisset homines velletque perdere eos, facile id efficeret, trahendo tantum spiritũ, quemadmodum reddendo finxit eos. Alludit enim ad illud,
Genes. 2. quod in Genesi narratur, formauit Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem.

Genes. 3. 15 *Deficiet omnis caro simul, & homo in cinerem reuertetur.*

Sicut Deus in Genesi homini dicit, Puluis es, & in puluerem reuerteris. Hanc doctrinam tradit etiam Sapientia, Quomodo autem posset aliquid permanere, nisi tu voluisses? Aut quod à te vocatum
Sapien. 11. esset conseruaretur?

16 *Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur, & ausculta vocem eloquij mei.*

Attentum auditorem facit, quia in subtilibus rebus versatur.

17 *Nunquid qui non amat iudicium, sanari potest?*

Iob vocare videtur, non amantem iudicium sicut. 8. versu de eodem dixit, Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris iniquis. Ait ergo, Nunquid Iob qui non amat iudicium, tanto morbo sanari aut leuari potest? cum id à Deo impetrandum esset, quem precibus oportebat placare, non talibus dictis eius iracundiam prouocare: In Hebræo tamen, quod sanari Latinus conuertit est יחבוש iahabos, quod licet varijs modis exponatur à vulgato præsertim interprete, proprie tamen ligare significare puto, quia vero medicus, aut chirurgus vulnera ligare solet, fit vt mederi etiam, & sanare significet. Et Esaiæ. 31. In die
Esai. 31. qua חבש habos alligauerit Dominus vulnus populi sui, & percus-
Esai. 61. suram plagæ eius sanauerit. Et capite 61. Ad annunciandum man

suetis

ſuetis miſit me לחבש lahabos, vt mederer contritis corde. Conue- *Ioan. 2.*
nit etiam ſi interpreteris, vt alligarem contritos corde. Et Ionæ.
2. Pelagus operuit caput meum. Eadem ſententia eſt, ſi vertas, Al-
ga alligata eſt capiti meo; & exodi. 29. וחבשת vehabaſta, & impo- *Exod. 29.*
nes eis mitras, quadrat etiam, & alligabis eis mitras, Significat
etiam ſternere iumenta, quia cum ſternuntur, cingulis alligantur.
Quare recte interpretari poſſemus, Alligare ſtragulam. Tum quia
reges atque principes iuſsis, & legibus ſuis ſubiectos ſuos, quaſi
ligare videantur, non ſinentes, vt vnuſquiſque, quod ſibi collibue-
rit, aggrediatur, fit, vt imperare ſignificare putent. Vt illud Eſaiæ,
Non ſum medicus, Hebraice eſt non ero חבש hobes, quod quidam *Eſai. 3.*
explicandum putant, Non ero imperans, vel non imperabo. Vnde
Chaldæus conuertit non ſum dignus, qui princeps, aut caput ſim. *Deus non*
Et ita hoc loco Iobi, quem in manibus habemus, quidam expo- *ſubuertere iu-*
nunt, An qui non amat iudicium imperabit? vt ſit argumentum *dicium.*
ad probandum fieri non poſſe, vt Deus ſubuertat iudicium. Siqui-
dem eſſe non poſſet penes eum ſumma poteſtas, cuius partes ſunt,
vt æquum iudicium ſubditis reddat. quomodo autem redderet, ſi
illius odium haberet? Quo argumento Paulus vti videtur ad pro-
bandum Deum iniquum non eſſe, quia non poſſet mundum iudi- *Rom. 3.*
care, neque eius imperium tenere. Quid dicemus? ait, nunquid
iniquus eſt Deus qui infert iram? (ſecundum hominem dico) ab-
ſit. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Differt er-
go inter hãc, & vulgati verſionem. Cum, quod aliter vulgatus am-
biguum verbum explicat, tum quod paſsiua eſſe voce putauit, cũ
in libris Hebræis, qui nunc in manibus habentur actiua ſit. Qui-
bus in rebus Chaldæum imitatus fuiſſe videtur. Nam יסתמר iſte-
mar ſeruabit ſe, vel ſeruabitur conuertit. Græci tamen actiue red
diderunt difficile tamen ἰδὲ σὺ τὸν ποιοῦντα ἄνομα καὶ τὸν ὀλλύντα τοὺς πο-
νηρούς tu vide iniqua facientem, & perdentem impios. Facientem
iniqua שונא מספט ſone miſpat, illi traduxerunt, quod ad verbum
eſt odium habens iudicij: eadem enim ſunt. Perdentem vero im-
pios verbum illud יחבוש iababus, de quo diximus: illius forte ſi-
gnificationis rationem ducentes, qua Alligare iudicare diximus:
& vincula conijcere intellexerunt. Et propterea, Perdere, quod ge
neralius eſt, traduxerunt. ***Et quomodo tu, qui iuſtus eſt in tantum con-
demnas?*** Id eſt, quæ cum ita ſint, quomodo tu eum qui iuſtus eſt, ita
condemnare audes? Vt eum cõdemnare fruſtra, & iudicium ſub-
uertere, dicere audeas, Quod ***in tantum*** transfert Hebraice eſt כביר
cabir multus, quod verbuum ſequens afficere exiſtimauit. Et ob
eam rem, ita tranſtulit. Græci tamen atque Chaldæus non verbũ,

ſed

ſed nomen iuſtum afficere opinati ſunt ; & ob eam rem Græci ὄντα αἰώνιον δίκαιον exiſtentem æternum iuſtum, reddiderunt. Chaldæus vero זכאי רב zace rab ſanctum magnum.

16 *Qui dicit regi Apoſtata, qui uocat reges impios.*

Adiuncta Dei ſunt ad amplificandũ, quam alienum à Dei natura ſit iudicium ſubuertere, cum ipſe reges principes, & magiſtratus omnes in iudicium vocet, & qua ratione adminiſtrauerint, & iudicium reddiderint, quæſtionem inſtituit, & verbis eos grauiſsimis & acerbiſsimis, ſi in hac re peccauerint, reprehendit. Quo autem vultu reprehenderet, ſi eodem ipſe vitio contaminatus eſſet. Nam qui æqui, & iniqui regula futurus eſt, debet ipſe omni iniquitate vacare. Ex quo intelligitur, quantum oporteat eum eo crimine carere cuius alium reprehendit. Quo circa Paulus magno abſurdo vrget eum, Qui alium doces, te ipſum non doces: qui prædicas, non furandum furaris. Qui dicis non mœchandum mœcharis, quis abominaris idola ſacrilegium facis. Eodem modo Græci, quo vulgatus tranſtulerunt. Chaldæus tamen cui alii ſubſcribunt aliter vertit. Num rectum eſt regi dicere impius es, ſceleratus principibus. Vt incommodo vrgeat Iob : quemadmodum in fine ſuperioris verſus, quod Deum regem regum, & dominnm dominantium impium, & ſceleratum appellare videatur dicens, fruſtra condemnaſſe, aut iudicium ſubuertiſſe. Sed vulgati, & Græcorum verſio melius cum verſu ſequenti coniungitur. Ambiguitatis cauſa eſt articulus ה ha in principio verſus poſitus, qui ſi articulus nominatiui ſit, eam totum verſus habet ſententiam, quam Septuaginta auctores, & vulgatus expreſſerunt. S in autem non articulus ſit nominatiui, ſed coniunctio interrogantis recte à Chaldæo conuertitur.

Qui alium reprehendit, debe eo crimine vacare.

Rom. 2.

19 *Qui non accipit perſonas principum, neque cognouit tyrannum, cum diſceptarent contra pauperem.*

Perſonam in iudicio accipere quid.

Accipere perſonam eſt non æquitatis, ſed qualitatis perſonæ, vel quia diues, vel quia pauper, vel quia amicus, vel inimicus eſt, in iudicio rationem ducere. Vt ſi quis iudicet ſecundum diuitem, non quia ius habet, ſed quia diues eſt, quæ iudicandi ratio valde aliena eſt à Dei iudicio, cum nullum neque principem, neque tyrannum reuereatur, ſed ius æquale in omnibus ſtatuat. Quare non poteſt fruſtra condemnare, aut iudiciũ ſubuertere: quia tunc perſonæ potius qualitate, quam æquitate iudiciũ dirigeret. Hac autem ratione Dei iudicium fieri ſignificauit Moyſes, Iſraelitis, quo modo iudicandum eſſet, ita præcipiens. Quod iuſtum eſt iudicate, ſiue ciuis ſit ille ſiue peregrinus. Nulla erit diſtantia perſonarum,

Deut. 1.

ſonarum, ita paruum audietis, vt magnum: nec accipietis cuiuſquam perſonam. Quia Dei iudicium eſt. Et Paulus Epheſijs ſcribens. Et vos Domini eadem facite ſeruis, remittentes minas, ſcientes, quia & illorum & veſter Dominus eſt in cælis, & perſonarum acceptio non eſt apud eum. *Opus enim manuum eius ſunt vniuerſi.* Ex quo fit, vt nulla ſit inter homines, neque inter angelos diſcriminis ratio, cur prætermiſſa æquitate, alterius rei ad reddendum iudicium rationem ducat. Quo argumento ſatis ſibi perſuadebat Iob non eſſe ab eo ſeruos ſuos contemnendos. Si contẽpſi, ait, ſubire iudicium cum ſeruo meo, & ancilla mea, cum diſceptarent aduerſum me. Quid enim faciam cum ſurrexerit ad iudicandum Deus? Et quum quæſierit quid reſpondebo illi? Nunquid nõ in vtero fecit me, qui & illum operatus eſt, & formauit me in vulua vnus. Tum ex hoc intelligitur, quòd cum opus ſuum vterque ſit, & pauper & diues, non minus vnius quàm alterius, res curabit. Quare eis æquitatem conſtituet, ſicut ſcribitur in ſapientia, Non ſubtrahet perſonam cuiuſquam Deus, qui eſt omnium dominator: neque verebitur magnitudinem cuiuſquam. Quoniam puſillum, & magnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt illi de omnibus.

Epheſ. 6. — *Iob 31.* — *Sap. 6.*

20 *Subito morientur, & in media nocte turbabuntur populi, & pertranſibunt, & auferent violentum abſque manu.*

Id eſt, tantum abeſt, vt tyrannos, & potentes homines reuereatur, ſi contra pauperem inique diſceptent, vt pauperum opera grauiſsimo nonnunquam eos ſupplicio conſtringat. Contingit enim aliquando, iniquis modis à tyranno ignobile vulgus oppreſſum, vt ſubito in eum ſæuiat, magnoque in ciuitate excitato tumultu, quærat nocte intempeſta eum, inueniat, facileque nemine ei auxilium ferente vitam crudeliter auferat. Facile enim ſignificat Hebraiſmus ille *Abſque manu*. Ita enim Iulio Cæſari, Neroni, Eleogabalo, & alijs Regibus, & Imperatoribus eueniſſe memoriæ proditum eſt. Septuaginta vero interpretes, hanc ſentẽtiam, quam & Hebræa verba declarant, prætermiſerunt: & aliam textui quidem aptam eius loco poſuerũt. Huius rei cauſam in proœmio ex Auguſtini ſententia ſcripſimus. Aiunt igitur, Græci *κενὰ δὲ αὐτοῖς ἀποβήσεται, τὸ κεκραγέναι καὶ δεῖσθαι ἀνδρὸς, ἐχρήσαντο γὰρ παρανόμως ἐκκλινομένων ἀδυνάτων*, fruſtra autem vſu eueniret eis clamare, & precari virum, cum inique fuerit, poteſtate, vſus pulſis infirmis hominibus. Id eſt, tanta integritate, & ſeueritate Deus ius dicet principibus atque tyrannis, vt nullis clamo-

ribus nullisque eorum precibus flectatur: nedum nihil corũ personas reuerebitur. Et iure quidem optimo tam seuere cum eis se geret, qui tam inique potestate, quam habebant, sunt vsi pauperes & infirmos homines aliàs in exilium, aliàs è vita expellendo.

21 *Oculi enim eius super vias hominum, & omnes gressus eorum considerat.*

Hoc grauissimum, & firmissimum argumentum est ad probandum Deum non subuersurum iudicium. Ab hominibus enim, ob eam rem subuertitur, quòd eos res multæ lateant, neque tacitas cogitationes,& animum impij hominis iniquum penitus cognoscant, facileque eorum mentis acies externa auctoritate & diuitiarum splendore perstringitur, vt secundum diuitem sceleratum iudicent. Qua de causa boni viri vehementer reformidant in hominum iudicijs, cum sceleratis hominibus contendere. At non ita, dicit Eliu, in Dei iudicio accidet. Nihil enim eum latet, sed omnes omnium hominum gressus, vias,& viuendi rationes ei patent. Quare minime in iudicio errare potest. Tu autem Domine Sabaoth, qui iudicas iuste,& probas renes. Et corda dicebat Hieremias, significans coniuncta, & consequentia esse illa iuste iudicare,& probare renes,& corda. De hac re tamen luculentissime differit liber sapientiæ, Quoniam spiritus Domini repleuit, orbem terrarum, &c. Propter hoc, qui loquitur iniqua non potest latere. Nec præteriet illum corripiens iudicium. In cogitationibus enim impij interrogatio erit. Sermonum autem illius auditio ad Deum veniet, ad correptionem iniquitatum illius. Quoniam auris zeli audit omnia, & tumultus murmurationum non abscondetur. Hieremias etiam ait, Prauum est cor hominis, & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor,& probans renes: qui do vnicuiq; iuxta viam suam, & iuxta fructũ ad inuẽtionum suarum. Ad idem pertinet, quod sequitur statim.

Quia Deo omnia patẽt non potest in iudicio errare.

Hiere.11.

Sap.1.

Hier.17.

22 *Non sunt tenebræ, & non est vmbra mortis, vt abscondantur ibi qui operantur iniquitatem.*

Nihil enim eum in occulto latere potest, qui omnia fecit, & omnia conseruat. Quocirca de sermone Dei, per quem omnia facta sunt, vt Ioannes ait, Paulus dicit, Viuus est sermo Dei, & efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti,& pertingens vsque ad diuisionẽ animæ,& spiritus, compagum, quoque ac medullarum,& discretor cogitationum,& intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius.

Ioan.1.

Heb.4.

Neque

23 *Neque enim vltra in hominis potestate est, vt veniat ad Deum in iudicium.*

In eadem re versatur, vt probet Dei iudicium subuerti non posse. Quoniam si semel erratum esset eius iudicium, emendari non posset: non enim integrũ homini est, si semel à Deo esset condemnatus, ad aliud eius prouocare iudicium, & aliam meliorem expectare sententiam. Et in hanc rationem Græci interpretes possunt explicari, qui prima versus parte Hebræa verbum de verbo vertentes, difficilem versionem ediderunt ὅτι οὐκ ἐπὶ ἄνδρα θήσει ἔτι, ὁ γὰρ κύριος πάντας ἐφορᾷ, quoniam non ponet in homine adhuc, Dominus enim omnes videt. Id est, homini potestatem non fecit veniendi adhuc, idest, Iterum apud eum in iudicium. Quoniam ipse cognouit omnes, neque reliquum est, quod amplius scire possit ad aliam ferendam sententiam. Varie tamen hic locus exponitur, Hebræa vero ita se ad verbum habent, Quoniam super virum non ponet adhuc, vt cum Deo in iudicium venire possit. Et tota difficultas in eo vertitur, quod latet, quid illud. Adhuc vel *vltra* sit. Vulgatus exposita à nobis explicatione intellexisse videtur, Non ponet adhuc iudicium, id est, Non iterum iudicabit. Et ob eam rem illo modo conuertit. Hebræi quidam tempus futurũ intelligendum putant. Præsertim, quod עוד hod Hebræis seculum nonnunquam significet, & ita explicant, Non posuit in hominis potestate, quæ futura esse decreuit. Quæ explanatio, quia parum contextui adaptatur, mihi non multum probatur. Alij quorũ mihi placet expositio, Aliquid amplius illud Adhuc vel *vltra* esse opinantur. Nã עוד hod Magis Hebræis etiã multis in locis declarat. Vt id pertineat ad probandum non esse futurum, vt dixit Eliu, vt Deus frustra quempiam condemnet. Quia Deus non addet amplius homini. i. Eam culpam in eum non conferet, in qua non est, neque pœnas, quas non debet, ab eo repetet, vt cum eo venire possit in iudicium, hoc est, litem ei intendens, quòd eum sine culpa condemnet. Quæ expositio valde quidem descripte contexitur huic capiti, & toti disputationi, in qua hic liber versatur.

24 *Conteret multos, innumerabiles stare faciet alios pro eis.*

25 *Nouit enim opera eorum: & idcirco inducet noctem, & conterentur.*

Probat illud, quod dixerat, Deum non accipere personas principum. Quoniam, vt dixit, subito morientur: quod hoc loco magis amplificat, dicens nõ vnum aut alterum moriturum. Sed multos conteret, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Cuius rei repetit eam causam firmissimam, quã posuerat, Oculi eius super

vias hominnm,&c.Ita *Nouit enim opera eorum*. Et ob eam rem debitas ei pœnas persoluent. Quod dicit *conteret multos*. Hebraice est כברים cabirim fortes. Et quorum difficilior erat euersio, quòd dicit, *Inducet noctem*, qualem noctem dixit ver. 20. Nocte turbabuntur. Quod canebat regius vates, Deus cōteret dentes eorum
Psal.77. in ore ipsorum, molas leonum confringet Dominus. Ad nihilum deueniunt, tanquam aqua decurrens, intendit arcum suum, donec infirmentur. Sicut cera, quæ fluit auferentur, &c. Cuius rei exemplum satis apertum sacris literis consignatum est, in libro Iosuæ, quo scribuntur, multi reges breuissimo tempore fuisse regnis spoliati, & misera morte multati. Adeo, vt quinq; reges vno die de quinque fuerint stipitibus suspensi. Sed vers. 24. conteret multos, numerabiles, &c. Prætermiserunt Septuaginta interpretes, sicut & versum vigesimum, cuius vt diximus similis erat sen-
Iof.10. tentia, Subito morientur, & in media nocte turbabuntur, &c. Et hunc versum planum quidem, & contextui aptum subdiderunt, ὁ καταλαμβάνων ἀνεξιχνίαστα ἔνδοξά τε καὶ ἐξαίσια ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός comprehendens res ininuestigabiles gloriosasque & excellentes, quarū non est numerus. Quare cognoscet gressus hominis, vt dixit, nihilque eorum eum præteribit. Copulaturque aptius huius versus versio cum fine superioris, vt ab eisdem Græcis auctoribus conuersum fuisse diximus. Eundē hūc versū prætermisit Chaldæus, & hunc eius loco posuit ירהטון מימי נהרא דסגיעין בגומיא מדלית סוף ואקים חורנין מבתריהון irhatun meme nahra desagihin be gumaia midelet suph va aquim horanin mibatrehon, fluunt aquæ fluminis, quæ multæ sunt in foueas sine fine & statuet sequētes pro eis. Videtur tamen parabola, vel similitudine eandem quam Hebræus expressisse sententiam, vt aquas fluminis reges appellet, qui si Deus ita decernat facilius quàm fluminis aqua transirent, id est, Regnis orbati ē vita migrant, & in sepulcra incidunt: quæ foueas hic nominat: & alij pro eis regna capessunt. Qua similitudine vsus etiā
Psal.77. fuit Dauid loco proxime à nobis citato. Ad nihilum deuenient tanquam aqua decurrens.

26 *Quasi impios percussit eos in loco videntium*.

Id est, manifeste, & omnibus videntibus, & Dei iustam vindictam cognoscentibus. Idem forte significarunt Septuaginta viri vertentes ὁρατοὶ δ' ἐναντίον αὐτοῦ conspicui coram eo. Vel forte significari, Percussit eos, licet essent præclarissimi viri. Hebræa illa dicendi phrasi qua Nemrod in Genesi vocatur robustus ve-
Genes.10. nator coram Domino. Chaldæus magnum lumen huic loco affert, vertens ירמון צדיקיא נוכח רשיא iahitaun tsadicaia vitsa-

cun

cūn dina, videbunt, & probabunt iudiciū. Sicut dixit Dauid psal modudum citato, Lætabitur iustus, cum viderit vindictam. *Psalm. 77.*

27 *Qui quasi de industria recesserunt ab eo, & omnes vias eius intelligere noluerunt.*

Id est, prudētes, & scientes Dei leges, neque seruare, neque intelligere voluerunt. Dum *vias Dei intelligere noluisse*, dicit, videtur de illis loqui qui non solum Dei præcepta violant, sed etiam perfidi sunt, & religionem contemnunt, & numen abnegant. Et quia eximios principes tanto Deus supplicio afficere solet, monet eos Dauid, Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terrā, *Psal. 2.* apprehendite disciplinam, ne quādo irascatur Dominus, & pereatis de via iusta. Cum exarserit in breui ira eius, beati omnes, qui confidunt in eo.

28 *Vt peruenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum.*

Pauperes pios viros hoc loco, vt alijs multis scripturæ locis significare arbitror, quorum clamores Deus non audire videtur, cum in malis eos iacere sinit, & iniqua perditorū hominum afflictione non liberat. contra vero eorum clamores ad aures eius peruenire videntur, cum eis auxilium ostendit, & eorum hostes vlcisci tur. Ait ergo vsque eo immites atque crudeles erga pauperes huiusmodi tyranni esse solent, vt Deus pauperibus subsidio adesse decernat, & acriter tyrannos animaduertere, sicut ait Dauid, Quoniā requirens sanguinem eorum recordatus est, non est oblitus clamorem pauperum. Quoniā non in finem obliuio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in finem.

Quando Deus audire, & quando nō audire videatur clamorē. *Psal. 9.*

29 *Ipso enim concedente pacem, quis est qui condemnet? ex quo absconderit vultum quis est qui contempletur eum, & super gentes & super omnes homines?*

Quoniam de supplicio impiorum egit, & proxime superiori versu salutem piorum tetigit, apte vtrumque hoc versu cōiungit, docens in Dei potestate esse, & pacem facere, & bellū inferre, & perdere, & seruare, ita vt nemo possit eam pacem, & salutem impedire, quam attulerit ipse: nemoque illam calamitatem depellere, quam ipse conflauerit. Eadem doctrina, licet alijs verbis in Apocalypsi & in Esaia traditur, Qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit. Hanc enim pacem firmissimam Christus mundo reliquit dicens, Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Quam nulla vis, nulla tanta mundi, & inferni potentia infringere vllo modo, aut debilitare potest. Dici enim non potest, quam tuta, & tranquilla sit ea

Apoc. 3. *Esai. 28.* *Ioan. 14.*

Quam pacē mundo Christus reliquerit.

pax,quæ optimorum consiliorum conscientia,& Dei subsidio nititur. Contra vero illud exitium insanabile, cum se nobis Deus immutat,& à nobis multum absconditur,vt dicit Eliu. Quod quidem perditi mores,& sceleris conscientia comparat. Quod dicit- *Et super gentes,& super omnes homines?* Id est,hanc tutam, & integrā salutis conseruationem non solum homines singuli, sed etiam ciuitates, regna prouinciæ atque nationes à Deo habent, ita vt incolumitas reipub. & felix eius status Deo imprimis sit acceptus referēdus. Et ob eam rem dicebat Dauid, Lauda Hierusalem Dominum,lauda Deum tuum Syon. Quoniam confortauit seras portarum tuarum,benedixit filijs tuis in te. Qui posuit fines tuos pacem,& adipe frumenti satiat te. E cōtrario vero si Deus rempub. non respiciat, sed vultum abscondat, in eas veniet calamitates, quæ nullis consilijs dimoueri possint. Si erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit,ait Amos. Quam vtilissimam doctrinam,vt facilius disceret Hieremias,& alijs traderet,iussit eū ire in domum figuli, vbi vidit figulum dissipantem vas, quod in manibus habebat, & deinde ex eodem luto aliud, sicut placuerat ei facientem, ac deinde Deus hoc Hieremiæ reddidit responsum, Nunquid, sicut figulus iste non potero vobis facere domus Israel ait Dominus? Ecce sicut lutū in manu figuli,sic vos in manu mea domus Israel. Repente loquar aduersum gentem, & aduersus regnum, vt eradicem,destruam,& disperdam illud,&c. Et subito loquar de gente & regno, vt ædificem, & plantem illud, &c. Salus igitur,& incolumitas potius officij muneribus, quàm copiarum præsidijs præstabitur. Neque vlla maior regni ruina est, quā rex iniquus, qui Dei iram improbis suis factis prouocare non dubitat,& propterea sequitur.

Psal. 147.

Quam Deus perniciem afferat.

Amos 3.

Hiere. 18.

30 *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Superioris versus explicatio esse videtur,docens quo pacto Deus gentibus, id est, regnis atque prouincijs supplicium inhibeat, & iram,& odium suum in illos expromat,faciens (inquam) regnare hominē hypocritam propter,&c. In Hebræo est חנף haneph, quod iniquum, & sceleratum proprie significat: sed vulgatus hypocritam semper fere transfert. Forte, quòd omnis sceleratus homo per se vique sua hypocrita sit,vitia enim sua celat, atque dissimulat,& honestus vir ab alijs haberi vult. Sed in regem improbum id in primis conuenit: sustinet enim personam grauissimam, cū leuissimus sit. Et custodem gubernatoremque regni se esse simulat,cum nefarius prædo rerum diuinarum,& humanarum existat: hostes prædicat se arcere reipublicæ, & nullas prædas, nisi à

Quàta regni pernicies rex sit iniquus.

tem-

templis, & aris agit. Qui quantus turbo, & regni tempeſtas eſſe ſoleat, quantum totius ſtatum reipublicæ conuellat, innumerabiles narrant hiſtoriæ, quæ ſunt, de regibus iniquis compoſitæ. Hac grauiſsima pœna ſcelera populi ſui ſe Deus vlturũ minatur, per Eſaiam dicens, Et dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis. Pueri etiam, & effeminati peſsimi homines vocantur, quòd nihil libidini reſiſtant, ſed inſeruiant, & vitioſis cupiditatibus indulgeant. Quid autem abſurdius, quæ maior hypocriſis, quàm vt is qui fortiſsimam agit perſonam (eſt enim rex ſubditorum ſuorum præſidium) puer, & effeminatus ſit, & nihil magis quàm bellum, & periculoſa diſcrimina exhorreat. Quod dicit, *Propter peccata populi*. In Hebræo eſt מִקְּשֵׁי mocſe populi. Significat autem מקש mocſe ruinam, laqueum, & offendiculũ. Quare ratione primæ ſignificationis conuertere poſſumus propter ruinam populi, id eſt, Vt populum labefactet. Sed Vulgatus Chaldæus, & Græci reliquas duas ſignificationes expreſſerunt. Chaldæus תקליא taclaia offendicula vertens Græci *δυσκολίας* acerbitates. Igitur noſter interpres peccata vertens ea in primis peccata intelligit, quibus alij alios calumniantur, in laqueos, & fraudes inijciunt, & quibus diuites præſertim pauperes opprimunt. Quæ ſcelera populi maxime Dei iras excitant, vt eum regem intrudat cuius opera diuitum, & potentium fraudes, & calumnias exagitet, & earum debitas pœnas repetat. Per Malachiam enim huiuſmodi ſcelera populi ſui incuſat dicens, Qui calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum. Per Eſaiam etiam, hæc ſcelera in primis præcipit cauere, Diſſolue colligationes impietatis ſolue faſciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti ſunt liberos, & omne onus diſrumpe.

Quæ ſcelera populi Dei iras maxime excitant.

Malac. 3.

Eſai. 58.

31 *Quia ergo ego locutus ſum ad Deum, te quoque non prohibebo.*
Id eſt, quoniam pro Deo orationem habui in te: non impediam, quo minus, & tu pro te dicas. Profitebatur enim Eliu ſe Dei cauſæ patrocinium ſuſcepiſſe, & vt eius iudicium à Iob maledictis defenderet, in Iob inuectum ſe eſſe, vt ex verſu 6. cap. 33. non indocte intelligi poſſe diximus. Facit ergo ei hoc verſu poteſtatem reſpondendi ad ea, quæ dixit pro Deo. Sunt tamen Hebræa verba valde conciſa. Ex quo fit, vt nimis obſcura, & ambigua ſint. Ita ergo illa verbum de verbo traducentes vulgati noſtri ſententiam ponemus, Quoniam ad Deum dicens, ſuſtinebo, non prohibebo, id eſt, Quoniam ego dixi expectabo te dicentem. Græci tamen ita verterunt, *ὅτι πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ὁ λέγων εἴληφα οὐκ ἐνεχυράσω* quo-

niam ad fortem dicens,accepi,non pignorabo, id est, Quoniam pro forti Deo dicere cœpi,alteri non relinquam, non desistam; Quia אל el,quod vulgatus,& alij Deum vertunt, Deum significat quatenus fortis est. Verbum vero נשאתי nasati, quod vulgatus prætermisit,& nos Sustinebo conuertimus,significat etiam accipere אחבל ehbol,quod Non prohibebo conuertit vulgatus,Pignorare etiam significat. Hebræi tamen Chaldæum aliquo modo sequentes aliam huius versus sententiam reddunt. Chaldæus ita reddit,nunquid fieri potest,vt Deo dicas, Sustinui, non perdam? Quoniam verbum חבל habal,quod & ponit Chaldæus,præterquã quod prohibere significat,vt interpretatur vulgatus, & pignorare,vt conuertant Græci, significat etiam perdere atque destruere. Quam significationem hoc loco Hebræi quidam in commentarijs habere credunt. Et ita locum declarant, Quoniam ad Deũ qui dicit,Peperci,non destruam. Nam verbum נשא nasa non solũ accipere,vt Græci verterunt,& sustinere,vt Chaldæus,sed etiam parcere significat: vt sint apposita Dei ad explicandam eius amplitudinem,& quanta reuerentia sit cum eo loquẽdum, & oratio sequenti versu finiatur,id est,Ita cum Deo, cuius tanta potentia est,vt parcere,& calamitates leuare posit,loqui debueras, vt dicit sequenti versu.

32 *Si erraui,tu doce me:si iniquitatem locutus sum, vltra non addam.*

Quòd *erraui* vertit, in Hebræo ad verbũ est præter id quod video.i.Si aliquid est,quod me lateat.Ita ex sententia Hebræorũ postulabat Eliu,vt Iob cum Deo loqueretur, & alias dicendi rationes, quibus Deum in ius educere videbatur,prætermitteret. Ex sentẽtia tamen Græcorum, & interpretis vulgati, hæc verba sunt Eliu,cum Iob loquentis,& modestiam suam significantis. Id est,si habes aliquid ô Iob,quod in oratione mea reprehendas,ostende, quid nam illud sit,nam iterum à me non dicetur.

33 *Nunquid à te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim cœpisti loqui,& non ego:quod si quid nosti melius,loquere.*

Qui locus ita est obscurus, vt cum sphingis dictis comparari possit.Et tota fere difficultas eius in eo consistit, quod illius relatiui *eam* non constet,quod nam sit antecedens,neque illius verbi *displicuit*, quod nam sit suppositum. Tum quod illud verbum Hebræum, quod vulgatus *expetit* conuertit, in Hebræo est שלם salam,quod est valde ambiguum. Nam est pacificare,pacificum esse,perficere,complere,finire, restituere, reddere,salutare. Tum illud quod vulgatus reddit *cœpisti* Hebraice est בחר bahar in futuro tempore, quod proprie eligere significat. Versiones etiam

Locus valde difficilis.

huius

huius loci valde difficiles sunt, quod ad verbū redditæ sunt. Adeo enim illis obscurus locus videbatur: vt verbum vllum mutare, aut addere non auderent, Græci ita conuertunt μὴ παρά σου ἀποτίσῃ αὐτ' ὅτι σὺ ἀπώσω ὅτι σὺ ἐκλέξῃ καὶ οὐκ ἐγὼ καὶ τί ἔγνως; λάλησον. Nunquid ex te pēdet eam? quoniam tu repulisti, tu eliges, & non ego, & si quid nosti loquere. Chaldæus vero sic, Num fieri potest, vt ex te perficiat eam? quia reijcis, quia & tu eliges, & non ego, quid scis, loquere. Itaque nullus interpres expressit, quid ille relatiuus *eam* referat. Quidam Latinus interpres falsitatem referre putat. Et ita hæc contexit cum superioribus verbis iuxta explicationem vulgati, id est, Quamuis ego iniquitatem, vel falsitatem locutus sim, tamē Deus non expetit à te, vt eius iudex sis, cum Deus ipse tibi displicuerit, quod si quid errraui, faciliorem habeo excusationem, quā tu, qui cum dicere cœperis, illū ad loquendum prouocasti: nihilominus si quid melius nosti, loquere. Sed hæc explicatio, præterquā quod valde leuem habet sententiam, in Græcam versionem vix, in Chaldæam, quam Hebræi sequuntur, nullo modo conuenire potest. Hebræi autem, & quidam Latini qui eos sequuntur relatiuū *eam* calamitatem referre opinantur, & verbum שלם salam quod *expetit* vulgatus declarat, significare perficere. Et ita totum locum explanant, An ex te perficiet illam, id est, An tu auctor esse debes, vt Deus calamitatem perficiat, tibi vitam adimendo. Constat enim Iob optasse sæpe à vita discedere, vt tantis cruciatibus, & tot ærumnis liberaretur. Quod hic ex horum sententia reprehendit Eliu. *Quia displicuit tibi.* id est, vita tua. *tu enim cœpisti loqui*, diximus in Hebræo esse בחרת baharta elegisti. i. tu mortem elegisti, & non ego. *Quod si quid nosti melius loquere.* Idest Responde, si quid potes ad hæc. Sed cum superioribus, & sequētibus Iobi stultitiam, & arrogantiam reprehendat, quod eius iudicium à Deo subuersum fuisse dixerit, & modestiora in eo verba ex horum interpretum sententia desiderauit, non aptum est contextui, quod hic eum increpet, quod mortem optauerit. Deinde magna illa insulsitas videtur, Tu mortem elegisti, & non ego, Quid mirum si nō ipse? Alij relatiuus ille *eam* disputationē referre opinantur, & ita explicant, Tuæ partes sunt non alterius mihi respōdere, an à te ortam disputationem alius absoluet? Tu enim reiecisti, tu elegisti, & non ego, quare loquere, si quid melius nosti, & mihi responde. Sed quid illud est, reiecisti, & elegisti, nunquid disputationem. At cur reiecisse dicat, id de quo multa verba fecit. Præsertim, quod amicos disputando vicisse ægre ferebat Eliu. Si vero disputationem Eliu reiecisse intelligant, quiq id coniectura dicunt, cum nondum ipse loquendi

quendi finem fecerit? Verum enimvero cum in eo Eliu versetur oratio, vt Iob stultitiæ, & temeritatis arguat, quod cum Deo disceptare cuperet, & non recte suam causam iudicasse iactaret, id etiã his verbis agere credendum est. Et ob eam rem tanta hic verborum concisione vtitur, vt irati hominis modus declaretur, qui concisis verbis, & obscura oratione vti solet. Illæ etiam auersiones, quas subijcit statim, indignationem innuunt, Viri intelligentes, &c. Pater mi, &c. Id etiam, quod versu 35. ponit de hac Iob stultitia quam ille putabat, differere demonstrat. Stulte locutus es, &c. Ille ergo relatiuus Eam refertur ad scientiam, vel intelligentiam. Nunquid à te Deus expetit eam scientiam? quã summa Deum præditum esse multis hoc capite Eliu probauerat, Oculi eius super uias hominum, omnes gressus eius considerat, Non sunt tenebræ, &c. Nouit enim opera eorum. Sed tu cum cupis Deo litem intendere, & eum in ius educere, vt probes ei tuum iudicium subuertisse: putas ne Deum tua animaduersione egere, & à te scientiam iudicandi expetere? Quadrat etiam Græcorum versio, An ex te Deus scientiam pendet, soluetque: ita vt tu commodes ei rationem acquirendi scientiam illam recte iudicandi, quã ei deesse existimas. Quadrat etiam hoc in interpretationem verbi שלם salam quam Hebræi, & alij sequuntur, & Chaldæum sequutum fuisse interpretantur. Nunquid ex te perficiet eam scientiã, id est, Disceptatione tua facies, vt scientiam suam perficiat ostendens ei veram iudicandi rationem. Quia *Displicuit tibi*, vel vt alij vertunt, Reiecisti, vel abominatus es aliorum scientiam, & quidquid ab amicis dictum fuit, tibi displicuit, & illorum sermones reiecisti, & abominatus es. Ita vt neque Deus, neque alius homo tibi sapere videatur. *Tu enim cœpisti loqui, & non ego.* Id est, tu de hac re verba facere cœpisti, neque ego te prouocaui, sed potius à te prouocatus hæc dico. In eandem sententiam accipitur, quod est in Hebræo, & in Græca, & Chaldæa versione. Et alij interpretantur. Tu elegisti hanc disputationem scilicet, & non ego, neque de mea sententia, quidquam locutus es *quod si quid nosti melius, loquere.* Id est, cũ ergo incommoda hæc, ex ijs quæ hactenus dixisti, sequantur, dicito aliud, quod ita stultum non sit. Cum ergo hæc explicatio sit apta contextui, & in omnes classicas huius loci versiones descriptissime quadret, & in ea nihil insulsum nihilque absurdum reperiatur, non potest certe mihi præter ceteras non placere.

34 *Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me.*

Incitatus his absurdis, quibus Iob superiori versu vrgebat, auertit ab eius psona & viros doctos, & sapiẽtes implorat, vt hæc, quãta in

commoda,

cōmoda,& abfurda fint cognofcant. Viri enim grauis,& prudētis eft fapientum, & intelligētium iudicia plurimi facere, ad illaque opiniones, ftudia, omnem denique vitam fuam velle dirigere, & hominum vulgus,quod leues & indocti homines valde amant, vehementer contemnere. Habitus viri grauis, atque prudentis.

35 *Iob autem ftulte locutus eft,& verba illius non fonant difciplinam.* Totius orationis,quā hactenus habuit,ftatus eft. Verba, quæ Iob locutus eft,quæ ftulta nominat,pofuit in principio huius, & fuperioris capitis. Sed cū loca citauerimus in quibus Iob verba funt, ibique à nobis expofita fint, facile ex noftra expofitione intelligetur,vel ea non recte Eliu intellexiffe, vel temere ab eo ftulta,& fine difciplina nominari.

36 *Pater mi probetur Iob vfque ad finem.* Id eft,diu multumque malis vrgeatur; Æmulationem Dei habere videtur,fed non fecundum fcientiam,vt Pauli verbis vtar. Quòd *Pater mi* dicit Hebraice eft אבי abi, quod patrem meum Hebræis fignificat.Sed quia eius radix eft אבה aba,quod eft velle, hoc loco Hebræi quidam,& alij fignificare dicunt,Voluntas mea. Et ob eā rem quidam,ita hic explicant, Vtinam probetur Iob,vel volūtas mea eft, vt probetur Iob, Sed cum huius fimilem fignificationem aliam in fcriptura non proferant, horum mihi, quidem non probatur opinio: & quod aptifsime vulgati verfio conueniat, & ita Chaldæus vertat, Pater mi, qui eft in cælis. Et ineptum fit fruftra Hebræa verba tam ambigua facere. Græci tamen non אבי abi, fed אכי aci legiffe videntur, nec mirum, nam. ב. bet, &. כ. caph, funt literæ apud Hebræos valde fimiles, & facile poterat vna pro altera fubrepere אכי aci vero putare merito poterant effe idem, quod אך ac cum. י litera fit accidentalis,quæ affixa non mutat fignificationem nominis. Eft autem אך ac Hebræis veruntamen,vtique, certe. Et ob eam rem veruntamen Græci verterunt. Sic hanc orationem intelligentes,Veruntamen probetur Iob,vt difcat. Quare ita tranftulerunt οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ μάθε Ἰώβ. veruntamen difce Iob. *Ne definas ab homine iniquitatis.* Id eft, ne definas probare,& affligere hominem iniquum.Sed iniuria hoc conuitium tanto viro fit.Hebraice tamen ad verbum eft,Propter conuerfiones eorum qui fcelus faciunt, id eft, Vt timeant homines iniqui in te aliquid petulāter,& contumeliofe dicere, fcelerifque fui eos pœniteat. Poffumus enim pro conuerfionibus pœnitudines ponere. Vtrumque enim verbum Hebræum innuit. Sed quod *non* vertit vulgatus in Hebræo eft על hal quod his litteris Propter fignificat. Sed vulgatus legit forte אל al Rom. 1.

non, Nam א. & ע. literæ sunt, licet figura dissimiles, prolatione tamen valde similes, cum vtraque littera gutturis ab Hebræis appelletur, id est, quod gutture proferantur. Cum ergo prolatione similes sint, vno dictante, & altero excipiente poterat facile altera poni pro altera. Nam Græci eodem quo vulgatus modo legerunt, nam μὴ non conuerterūt. Quod vero *desinas* vulgatus eijcit in Hebræo est תשבות tesubot, quod conuersiones, pœnitudines, responsiones declarat à radice שוב sub. Alijs tamen pūctis, vt tisbot legamus erit futurum radicis שבת sabat, quod cessare significat. Cadit igitur in Hebræa verba vulgati interpretis versio. Aliter Græci verterunt μὴ δῷς ἔτι ἀνταπόκρισιν ὥσπερ οἱ ἄφρονες ne des responsionem quemadmodum insipientes. Diximus enim nomen Hebræū, quod conuersionē nos significare diximus, responsiones etiam significare. Cætera facile intelliguntur, apte conuenire.

37 *Qui addit super peccata sua blasphemiam.*

Peccata sua vocare videtur ea, quorum cū pœnas tantis ærumnis luere existimabat. Blasphemiā vero, quod dixerat, vt Eliu in principio huius capitis criminabatur, à Deo iudicium suum corrumpi. Hebraice est, in eandem rationem, Quoniam addet ad scelera sua peccatum. Græci non tanta acrimonia eandem reddiderunt sententiam ἵνα μὴ προσθῶμεν ἐφ' ἁμαρτίαις ἡμῶν ne addamus ad scelera nostra. *Inter nos interim constringatur, & tunc ad iudicium prouocet sermonibus suis* Deum. Id est, sermonibus, & disputatione nostra conuincatur, conuictus vero à nobis audeat ad iudicium Deum prouocare. Vt hæc extrema verba per irrisionē dicta fuisse intelligantur, id est, Ab hominibus conuictus deinde putet Deū se disputando vincere posse. Quod *constringatur*, dicit, Hebraice est יספוק ispoc, quod proprie percutere significat, vt versu 26. huius capitis à vulgato versum est, Percussit eos in loco viuentium. Quia verò plaudentes manum manu percutimus, plaudere nonnunquam significat, quia vero in passiua voce alijs punctis esse potest, passiue à vulgato explicatum fuit, Inter nos percutiatur, & vt latinior esset oratio, Constringatur, traduxit. Sed in actiua voce, vt Hebraice hunc scribitur, ita explicatur, Plaudet inter nos. Tunc illud *ad iudicium prouocet*. In Hebræo est ירב iereb, quod à radice רוב rob vulgatus esse voluit, quod est litigare. Potest tamen esse à radice רבב, vt alij volunt, quod multiplicare est. Ita ergo in eandem fere rationem verbum de verbo hæc verba traduci possunt, Inter nos plaudet, & in Deum verba sua multiplicabit. Id est, nisi Iob à te vehemēter probētur, & supplicijs coërceatur, plaudet de nobis triūphans, & verba multa in Deum dicere, quibus de illo queretur, &

& non recte cum eo agi iactabit. Græci mitius, vt diximus eandẽ sententiam declarantes, ita conuertunt ἀνομία δὲ ἐφ' ἡμῖν λογισθείη πολλὰ λαλούντων ῥήματα ἐναντίον κυρίου culpa autem in nos conferatur, multa in cõspectu Dei verba loquentes פשע pesah culpa, vt scelus non cum antecedẽtibus verbis, vt vulgatus & Hebræi, sed cum sequentibus coniungentes, & ירב iereb, de quo diximus non à ריב rob, quod est litigare, sed à רבב rabab multiplicare deducentes.

C A P. XXXV.

IGitur Eliu hæc rursum locutus est.
2 *Numquid æqua tibi videtur tua cogitatio, vt diceres, Iustior sum* A
Deo.
3 *Dixisti enim, Non tibi placet, quod rectum est: vel quid tibi proderit, si ego peccauero?*
4 *Itaque ego respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum.*
5 *Suspice cælum & intuere, & contemplare æthera, quòd altior te sit.*
6 *Si peccaueris, quid ei nocebis? & si multiplicatæ fuerint iniquitates* B
tuæ, quid facies contra eum?
7 *Porro si iuste egeris quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?*
8 *Homini qui similis tui est, nocebit impietas tua: & filium hominis adiuuabit iustitia tua.*
9 *Propter multitudinem calumniatorum clamabunt: & eiulabunt pro-* C
pter vim brachij tyrannorum.
10 *Et non dixit, Vbi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte?*
11 *Qui docet nos super iumenta terræ, & super volucres cæli erudit nos.*
12 *Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter superbiam malorum.*
13 *Non ergo frustra audiet Deus, & Omnipotens causas singulorum in-* D
tuebitur.
14 *Etiam cum dixeris, Non considerat: iudicare coram illo, & expecta eum.*
15 *Nunc enim non infert furorem suum, nec vlciscitur scelus valde.*
16 *Ergo Iob frustra aperit os suum, & absque scientia verba multiplicat.*

Igitur

1 *Igitur Eliu hæc rursum locutus est.*
2 *Nunquid æqua tibi videtur tua cogitatio, vt diceres, Iustior sum Deo?*

Id Iob nunquam expresse dixit, sed dixisse temere concludebat Eliu, ex eo quod sine culpa tot pœnas se luere dictitabat, neque vereri de hac re vel cum Deo ipso disputare. Hebraice ad verbū est. Hoc cogitasti, in iudicio dixisti, *Iustior sum Deo*. Id est, de eo iudicio, quo te Deus affligit, cogitasti dicens.

3 *Dixisti enim, non tibi placet, quod rectum est, vel quid tibi proderit, si ego peccauero.*

Falsa in Iob calumnia. Neque id vsquam à Iob dictum fuisse reperietur. Sed opere precium est intelligere, quid his verbis Eliu calumnietur, vt vbi calūniæ ansam repererit, demonstremus. Calumniatur autem Iob Dei abnegasse prouidentiam, neque probis consulere, neque in improbos animaduertere, neque vllam vtrorumque eum curam attingere, & propterea dicit. Dixisti enim, &c. Id est, neq; ad te ò
B Deus pertinet, quod rectum faciam, neque quod peccem, vtrumque parum attendis, quod nihil emolumenti nihilque detrimenti ad te ex vtraque re veniat. Hebræa ad verbum reddita eandem habent sententiam, licet obscurius. Quoniam dixisti, quid proderit tibi, aut quid commodi capiam ex peccato meo? Ex vno con
C trario vtrumque vult Hebræus intelligi, Quo circa bis dixit eandem sententiam, quid proderit, &c. Et quid commodi capiam à te subaudi ex peccato meo, id est, Non curas, vtrum ego peccem necne. Aliqui vertunt, quid commodi capiam ex expiatione mea. Et quadrat. Nam חטא hata, & peccatum significat, & sacrificium
D pro peccato, & eodem modo ex vno contrario alterum intelligendum est. Et ita optime explicarunt Septuaginta viri, qui totum hunc versum ita transferunt ὅτι εἶπας δίκαιός εἰμι ἐναντίον κυρίου. ἢ ἐρεῖς, τί ποιήσω ἁμαρτών; Quoniam dixisti iustus sum corā Domino, Quoniam dices, quid faciam, cum peccauerim? Id est, siue bonus sim, siue scelus faciam, quid hoc ad Deum spectat? cum nihil ipse ex vtraque re commodi vel incommodi percipiat. Tam improbam vero sententiam ex verbis illis Iob fortasse calumniatus est, capitis decimi. Et si impius fuero, væ mihi, & si iustus, non leuabo caput. Et ex illis capitis. 7. Peccaui, quid faciam tibi ò custos homi-

num,

num, Quæ verba, vt vertunt Græci hic ab Eliu recitantur, τί ποιήσω ἁμαρτών; quid faciam, cum peccauero? Ex hoc facile inquo caput hoc versetur, & eius contextus intelligitur.

4 *Itaque ego respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum.*

Id est, Simul amicos tuos docebo, quo pacto tecũ disputaturi sint.

5 *Suspice cælum & intuere, & contemplare æthera, quod altior te sit.*

6 *Si peccaueris, quid ei nocebis? si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum?*

Vt refellat Eliu, Deum neque pios, neque impios curare, prius illud non modo cõcedit, verum etiam probat, quod aliquo pacto confirmari videbatur, probitatem, & improbitatẽ hominis Deo neque detrimento, neque emolumento esse. Negat tamen postea, id consequi Deo res humanas curæ non esse. Probat igitur probitatem, & improbitatem hominis nihil damni vtilitatisve afferre Deo ex loco in quo Deus est, cum enim Deus in cælis habitet, nulla ad eum ex terris, in quibus homines sunt, calamitas peruenire potest. Ita, & Dauid Deum, vt ei veniret auxilio precabatur, licet nihil ex eo vtilitatis esset percepturus. Cõserua me Domine, quoniam speraui in te, dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Intelligendum etiam est alterum contrarium, neque mala à me times. Et Paulus eodẽ argumento hoc idem probauit de Dei maiestate Athenis differens. Hic cæli, & terræ cum sit Deus, non in manu factis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo: cum ipse det omnibus vitam, & inspirationem, & omnia.

Deum nihil lædit iniquitas, neque ei prodest hominis pietas.

Psalm. 15.

Act. 7.

7 *Porro si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet?*

Ponit alterum contrarium, id est, neque ex officijs tuis aliquem fructum percipiet.

8 *Homini qui similis tui est, nocebit impietas tua: & filium hominis adiuuabit iustitia tua.*

Homini qui similis tui est, id est, qui bonis eget natura sua, & idcirco malis afficitur, huic inquam commodo vel incommodo esse poteris, si bonus, vel iniquus fueris. Vnde prouerbium est Homo homini Deus.

9 *Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum.*

Proponit, & explicat argumentum, quo videbatur ei Iob eam, quã asscribebat ei confirmare sententiam, Deum res humanas non curare. Quia pauperes, & infirmi hominibus oppressi clamant, auxilium requirunt tamẽ Deus nullam eis fert opem, sed impune grassantur

ſantur impij. Quod perſequi Iob viſus eſt capite toto. 24. Quod explicat Eliu dicens.

10 Et *non dixit. Vbi eſt Deus, qui fecit me, qui dedit carmina in nocte.*

Id eſt, ea de cauſa Deus nō omnibus oppreſsis auxilium fert, quia non omnes ſpem ſuæ ſalutis in Deo ponunt, neque eius ex animo præſidium petunt, ſed alias peſsimas forte ineunt rationes, quibus, cum mala vrgent, liberentur. Quorum hominum abſurdiſsimum eſſe conſilium duobus argumentis breuiter oſtendit. Quoniam à quo potius deberent conſeruationem & liberationem ſperare, quam ab eo à quo facti ſunt? Nam qui præſtitit eis, vt eſſent, cum nihil ab eo peterent; multo melius factos ſeruaret, ſi eius clementiam, & benignitatem implorarent, & amori eius reſponderent. Tum cum experiātur homines ab ipſo Deo noctis metu, qui magnus natura eſt, cum in tenebris verſari vehementer homines exhorreſcant: tamen eos Deus ita hoc metu liberat, vel ſtellarum lumine, vel alijs vitæ ſubſidijs, vt non modo non timeant, verum etiam alacri, & læto animo canant. Ita enim quidam exponunt illud, *qui dedit carmina*, id eſt cauſas canendi. Optime etiam Græci; licet quidam eorum verſionem contemnat κατατάσσων φυλακὰς νυκτερινὰς conſtituens cuſtodias nocturnas, id eſt, qui nos in noctis metu cuſtodirent, ita vt metu vacui homines canant. Vel ad vigiles, & cuſtodes vrbis alludebant, qui vigilias canendo exigunt, nullo noctis timore perculſi.

Cur à Deo auxilium ſperare debeamus.

11 *Qui docet nos ſuper iumenta terræ, & ſuper volucres cæli erudit nos.*

Alio argumento demonſtrat valde abſurdum eſſe hominem in rerum diſcrimine ad Deum non confugere, à quo tam ſingulare accipit beneficium, vt ipſe vnus inter cætera animalia mente, & ratione polleret, quam ipſe præterea multis modis imbuit, & ad veram doctrinam informat. Illa ergo tam expreſſa Dei imago, quā in ſe homo videt, deberet illum in malis iacentem ad memoriam eius, à quo tot habet bona excitare, & eius ex animo auxilium petere, in eoque omnem ſalutis ſuæ ſpem colllocare, præcipiente præſertim ipſo, vt eius verbis ait Dauid, Inuoca me in die tribulationis, & eruam te. Oportet igitur, vt nos vindicet à malis, ipsū ex animo inuocare. Dum ergo multi à potentibus oppreſsi id nō faciant, ſed alijs vijs ſuam ſalutem inueſtigent, mirum eſſe non debet, quod eis nullum ſubſidium præſtet. Et propterea ſubijci.

Pſalm. 49.

Cur quibuſdam Deus ſubſidio non ſit.

12 *Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter ſuperbiam malorum.*

Id eſt, cum eos iniquorum hominum ſuperbia miſeros habuerit, licet clament, eos Deus non audiet. Quia vel Deo non clamant: ſed vel lamentantur, de ſua fortuna queruntur: vel non Deum, ſed

cognatos,

cognatos,vel amicos,vel potentes homines obnixe obſecrāt. Aut ſi Deum appellant, non eius gratiam & beneuolentiam in primis quærentes,ſed à malis liberari cupientes. Itaque Deum ſibi adeſſe optant non tanquam rem honeſtam, ſed tanquam vtilem hos quidem Deus clamores non curat: vt illis ad auxilium ferendum moueatur. De ijs enim dicit Dauid, Clamauerūt;neque erat, qui ſaluos faceret;ad Dominum, neque exaudiuit eos. Et ipſe Deus *Pſalm.17.* per Hieremiam, Clamabunt ad me,& non exaudiam eos. Et ibūt ciuitates Iuda, & habitatores Hieruſalem, & clamabunt ad *Hier.11.* eos quibus libant, & non ſaluabunt eos in tempore afflictionis eorum.

13 *Non ergo fruſtra audiet Deus, & Omnipotens cauſas ſingulorum intuebitur.*

Difficilior verſio eſt,cum Hebræa plana ſint, quibus propoſitis facilior erit vulgatæ verſionis explicatio. Hebraice igitur ſic ad verbum eſt, Vtique vanitatem non Deus, & omnipotens non reſpiciet eam. Vanitatem vocat preces illas vanas,quia vel rem vanā, & quæ ſubſidio eſſe non poteſt homo precatur, vel non vere, & ex animæ verum aſſertorem, & ſeruatorem implorat: quas preces Deus,neque audire, neque reſpicere dicitur, quia non it ſuppetias. Ita etiam vertunt Septuaginta, ἄτοπα γὰρ ἰδεῖν οὐ βούλεται ὁ κύριος indecora enim videre non vult Deus. Quod reliquum eſt huius verſus difficilius eſt apud eoſdem αὐτὸς γὰρ ὁ παντοκράτωρ ὁρατής ἐστι τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα ipſe enim omnipotēs intuetur eos,qui iniqua faciunt.Quod vt cum Hebræo conſentiant, in quo id negando dicitur oportet intelligere præcedentis articuli negationem etiam ſequentem negare,quod Hebraiſmus eſt, quem fortaſſe Græci fecerunt,vt eandem habeant ſententiam,quam Hebræa. Omnipotens non intuetur eos,qui iniqua faciunt. Vel poteſt ita explicari, Licèt Deus nolit indecora videre,hoc eſt,Non ſubueniat indigne precantibus,hoc non impedit, quominus eos non intueatur. Vt concludat poſt explicationem argumenti, illo non refutari Dei prouidentiam. Ex his facile vulgatus exponitur. *Non ergo fruſtra audiet Deus,* Id eſt, non audiet eos, qui fruſtra eum precantur, vt idem ſit fruſtra,quod vane & non ſyncere precari, ſicut dixit Hebræus. Et quod ſequitur. *Et omnipotens cauſas ſingulorum intuebitur,* Et vt præcedenti etiam negatione afficiatur, ſicut de Græca verſione diximus in hanc rationem, Et omnipotens cauſas ſingulorum fruſtra precantium non intuetur:quia illorum cauſas non defendit. Vel poteſt explanari totus verſus altera ratione,qua ſecunda pars verſus Græcæ verſionis explanari poſſe diximus. Vt to-

Ii tus

tus versus sit conclusio explicationis argumenti, quam in versibus tetigit superioribus, quod propius ad mentem vulgati interpretis accedere videtur, cum illud signum conclusionis, & illationis ergo posuerit, in hanc sententiam. Non igitur recte ex illo argumento concluditur frustra Deum eos, qui illum implorant audire, cum subsidio non veniat. Nam ipse singulorum causas intuebitur, id est, Videt qua eum ratione, quo animo singuli precentur, & auxilium postulent.

14 *Etiam cum dixeris, Non considerat: iudicare coram illo, & expecta eum.*

Difficilis versus est, nec recte quidē a multis expositoribus enarratur, quorum sententiás prætermittam. Et hac ratione apte mihi exponi videtur. Dicere sæpe est cogitare, Hebræis præsertim, Dixit insipiens in corde suo, &, Ego dixi in abundantia mea, Non mouebor in æternum, & in sapientia, Dixerunt impij cogitantes apud se non recte. Agit igitur hoc versu Eliu de illis tacitis cogitationibus, quæ impetu quodam, & celeri motu suo virum pium malis conflictantem conturbant. Cum ad eam cogitationem dolore deducimur, fallaces eas spes esse, quas in Deo ponimus neque ipsum ærumnas nostras curare, neque subsidio nobis futurum. Quarum cogitationum mentionem fecit Dauid eodem verbo vtens, Et dixi, Ergo sine causa iustificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas. Et iterum eodem psalmo, Si dicebam narrabo sic, ecce nationem filiorum tuorum reprobabo. Ait ergo *Etiam quum dixeris non considerat*, Id est, etiam si cogitationis motu celeriter agitato propter diuturnas calamitates fingas Deum non considerare. *Iudicare coram illo* In Hebræo ad verbum est, Iudica ad facies eius, idest, Iudica non ad facies rerum quas in magna confusione, & desperatione versari vides, sed ad facies Dei, qui omnia facile potest damna resarcire. Vel iudica, non vt res, sed vt Deus postulat esse iudicandum. Denique hac ratione dicendi adumbratur illud, quod in psalmo citato, quo de ijs cogitationibus disseruit, tetigit Dauid, Existimabam, vt cognoscerem hoc labor est ante me, Donec intrem in sanctuarium Dei. Itaque in sanctuario Dei has cogitationes explicare dicebat. Sanctuarium autem, vt alio loco probauimus facies Dei in scriptura nominatur, idem ergo est, quod dicit Eliu, iudica ad facies Dei, & quod dicebat Dauid, Cognoscebam in sanctuario Dei. *Et expecta eum*, Idest non dubites quin opportune tibi adfuturus sit: Sicut faciebat ille; qui ijs cogitationibus percussus, hac se consolabatur, spe, dicens, Quare tristis es anima mea,

Dicere nonnunquam Hebræis est cogitare.
*Psalm.*13.
*Psalm.*29.
Cogitationes, quæ virum bonorū conturbant.
Psalm. 72.
*Psalm.*41.

 & qua-

& quare conturbas me; ſpera in Deo. Quoniam adhuc confitebor illi, ſalutare vultus mei, & Deus meus. Denique hoc illud eſt conſilium, quod luculentius dabat Eccleſiaſticus dicens, Crede, Deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam, & ſpera in illum. Serua timorem illius, & in illo veteraſce: Hebræa verba eandem omnino habent ſententiam, licet, & inſulſe quidem à quibuſdam Hebræis, atque Latinis explicentur. Quæ ſic verbum de verbo reddentur, Etiam ſi dixeris, Non videbis eum, iudica ad faciem eius, & exnectabis eum, Id eſt, *licet* cogites aliquando ò Deus non videbis eum, qui ſperat in te, &c. Græci difficilius hunc locum conuerterunt. Nam totum illud, Etiam ſi dixeris, Non conſiderat, ita conuertunt καὶ σώσει με, & ſeruabit me. Quare ita Hebræa conſtruxiſſe videntur, Etiam dices ei, Seruabis me. Habentque hanc ſententiam, nam לא lo, quod vulgatus, Hebræi, & alij, Non, interpretantur, etiam ei ſignificat, vt quindecim ſcripturæ locis Hebræi id ſignificare notant, נו nu eum autem facile intelligitur ני ni me etiam eſſe poſſe. Cum ו vau, & י iod literæ ſint, vt ſæpenumero diximus, valde ſimiles. Illam vero ſententiam in pauca contulerunt, Et ſeruabit me, transferentes. Quod vero reliquum verſus eſt, ita interpretati ſunt κρίθηναι δὲ ἐναντίον αὐτοῦ, εἰ δύναται αἰνέσαι αὐτὸν ὡς ἔστι iudicare autem coram eo, ſi poteſt laudare eum, vt eſt. Quare תהולל teholel non per ח het, vt eſt in libris Hebræis, & vulgatus, & Chaldæus, & cæteri omnes legunt, ſed per ה he legiſſe videtur. Quod facile accidere poterat, cum litteræ ſint valde ſimiles, & figura, & prolatione. Vtraque enim eſt gutturis litera, per ה he autem, vt ſit verbum הלל halal laudare eſt. Eccliſ 2.

15 *Nunc enim non inſert furorem ſuum, nec vlciſcitur ſcelus valde.*

Demonſtrat cur in quacunque rerum acerbitate bene ſit de Deo ſperandum, vt verſu ſuperiori docuit. Nam in hac vita Deus, licet ſcelera nonnunquam vlciſcatur, non tamen vniuerſam iram expromit. Cum non tam vlciſci ſtudeat quam ſanare. Quare magnus ſemper miſericordiæ locus relinquitur. Futuro verò ſeculo cum totum odium ſuum in impios exprompſerit, nihil eſt, quod afflictus homo, & extremo ſceleris ſui ſupplicio addictus à Deo poſsit ſperare. Fruſtra enim tunc illum appellabit, & dicet Domine Domine. Nam reſpondebit, neſcio vos. Hoc tamen tempore nulli de ſalute ſua deſperandum eſt. Ait enim, vt Paulus ex Eſaia commemorat, Tēpore accepto exaudiui te, & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, Ecce nunc dies ſalutis, Quæ expoſitio facilis, & apta mihi videtur, & ex qua, & Hebræa, &

De Deo in rerum acerbitate bene ſperandum in hac vita. *Matth. 25.*

Græca editio bene intelligatur: aliæ,quæ alijs, & Latinis, & Hebræis placent,mihi certe non probantur.

16 *Ergo Iob frustra aperit os suum, & absque scientia verba multiplicat.*

Cum iactet,vt existimasse diximus Eliu,Deo,neque pios,neq; impios esse curæ, temere tamen tã impiam Iob sententiam ascribit.

CAP. XXXVI.

ADdens quoque Eliu,hæc locutus est.

2 *Sustine me paululum,& indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar.*

3 *Repetam scientiam meam à principio. Et operatorem meum probabo iustum.*

4 *Vere enim, & absque mendacio sermones mei Et perfecta scientia probabitur tibi.*

5 *Deus potentes non abijcit,cum sit ipse potens.*

6 *Sed non saluat impios,& iudicium pauperibus tribuit.*

7 *Non aufert à iusto oculos suos & reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur.*

8 *Etsi fuerint in catenis,& vinciantur funibus paupertatis.*

9 *Indicabit eis scelera eorum,& opera eorum, quia violenti fuerunt.*

10 *Reuelabit quoque aurem eorum, vt corripiat:& loquetur,vt reuertatur ab iniquitate.*

11 *Si audierint & obseruauerint,complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria.*

12 *Si autem non audierint,transibunt per gladium, & consumentur in stultitia.*

13 *Simulatores & callidi prouocant iram* Dei,*neque clamabunt cum vincti fuerint,*

14 *Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effeminatos.*

15 *Eripiet de angustia sua pauperem, & reuelabit in tribulatione aurem eius.*

C

16 *Igitur saluabit te de ore angusto latissime, & non habente fundamentum subter se,requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine.*

17 *Causa tua quasi impij iudicata est,causam iudiciumque recipies.*

18 *Non te ergo superet ira,vt aliquem opprimas:nec multitudo donorum inclinet te.*

19 *Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, & omnes robustos fortitudine.*
20 *Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis.*
21 *Caue ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpisti sequi post miseriam.*
22 *Ecce, Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in legislatoribus.*
23 *Quis poterit scrutari uias eius? aut quis potest ei dicere, Operatus es iniquitatem?* D
24 *Memento quòd ignores opus eius, de quo cecinerunt uiri.*
25 *Omnes homines uident eum, unusquisque intuetur procul.*
26 *Ecce Deus magnus uincens scientiam nostram: numerus annorum eius inæstimabilis.*
27 *Qui aufert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum.*
28 *Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper.*
29 *Si uoluerit extendere nubes quasi tentorium suum.*
30 *Et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet.*
31 *Per hæc enim iudicat populos, & dat escas multis mortalibus.*
32 *In manibus abscondit lucem, & præcipit ei, ut rursus adueniat.*
33 *Annunciat de ea amico suo, quòd possessio eius sit, & ad eam possit ascendere.*

1 *Addens quoque Eliu, hæc locutus est.*
2 *Sustine me paululum, & indicabo tibi: adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar.*

Nam thesis, in qua superiori capite versabatur, duas habebat partes, vna ad impios spectabat, altera ad pios vtrosque dicebat Deũ cognoscere. Cur autem impios, oppressos, & eius auxilium petentes non audiret, superiori capite exposuit. Hoc vero capite narrat Deum pios respicere, & ob eam rem dicit, *Adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar.* Id est, quod attinet ad probos homines.

3 *Repetam scientiam meam à principio.*
Hebraice est מרחוק merahoc longe, & forte eadem phrasi dicitur, qua & Latini, rem longe, & à capite repetere, & alte petitò dicendi principio. Idemque vulgatus significauit *à principio*, dicens, vel *à principio*, vt cuidam placet Hebræo, Id est, à Deo: quod

eſt, ex ipſa Dei natura argumenta petam ad ſtatum meæ cauſæ comprobandum. *Et operatorem meum probabo iuſtum.* Id eſt, æquum pijs & impijs iudicium reddere iuſque hominibus dicere. Eadem ſententia eſt in Hebræo, & eandem transfert Chaldæus. Græci tamen ἔργοις δέ μου δίκαια ἐρῶ operibus meis iuſta dicam, id eſt, Dictis, & factis meis iuſtitiæ rationem ducam. Nam in Hebræo eſt פעלי pohali operator meus; vt vertit vulgatus, alijs tamen punctis, vt pohalai dicamus, opera mea declárat.

4 *Vere enim, & abſque mendacio ſermones mei.*

Id eſt, non ſophiſtam agam, ſed veras rerum cauſas tractabo. Septuaginta vero ita tranſtulerunt ἐπ' ἀληθείας καὶ οὐκ ἄδικα ῥήματα ἀδίκως συνιεὶς in veritate, & non iniqua verba inique intelligens, Vocat iniqua verba, verba Iob, quæ recte ſe intellexiſſe ſignificat: contra tamen accidit. Nam Iobi æqua verba non æque intellexit. Quæ verſionis Græcæ ſententia, etſi contextui apta ſit, ad Hebræa tamen verba non facile aptabitur. Verumtamen colum ſine accentum Athnah, collocaſſe videntur, ſub voce תמים tamim perfectus, & non ſub præcedenti voce מלי milai verba mea, vt ab Hebræis, Chaldæo, & Vulgato collocatur. Deinde non Milai, ſed Mile legerunt, quod, cum ſit in regimine, genitiuum eſſe crediderunt nomen præcedens שקר ſecer falſum. Itaque ſemel poni, & iterum ſubaudiendum eſſe hoc nomen iudicarunt: ita ergo Hebræa conſtruebant, quia vere, non falſo verba falſa perficies. Et propterea poſito modo conuerterunt. *Et perfecta ſcientia probabitur tibi.* Id eſt, oſtendam tibi ſcientiam meam perfectam eſſe, & à primis cauſis petitam, verba ſunt ventoſa, & iuuenis arrogantis. In Hebræo tamen ad verbum eſt, & perfectus ſcientijs tecum. Poteſtque vel de ipſo intelligi Eliu, vt à vulgato intellectum fuit: vel de Deo, vt à Chaldæo, & quibuſdam alijs in hanc rationem intelligitur, Apud te Deus perfectus ſcientijs eſt. Id eſt, de tua ſententia Deum nihil latet. Vt ponat, antequam diſputare aggrediatur, principium, de quo inter illos conuenit. Sed quia Græci, ſicut diximus Perfectus, cum antecedente verſus parte coniunxerunt; hoc ita intellexerunt, Scire tecum, vt דעות dehot non ſit nomen plurale, ſed infinitiuus verbi, quod ſcire ſignificat; quocirca ita verterunt γίνωσκε cognoſce, quòd Deus innocentem non abijcit, intelligentes, Deus tecum ſi fueris innoceus.

5 *Deus potentes non abijcit, cum ſit ipſe potens.*

Agit ergo de ſecunda ſtatus ſui parte, probans minime Deum viros bonos reſpuere. Potentes ergo vocat hic vere potentes homines, quales ſunt viri virtute præditi: qui, & fortes in diuinis ora-

culis sæpe dicuntur,& hos nomen Hebræum כביר cabir,qnod hic ponitur,significat. Firmissimo vero argumento probat hos charos esse Deo. Quia & ipse potens est: quare non potest non sibi similes amare. Quo argumento vsus est,& Isocrates in oratione de pace ad hoc idem probandum. Et Christus, qui eam suscepit prouinciam, vt homines Deo reconciliaret in hac re infinitos industriæ suæ neruos contendit, vt homines Deo similes redderet; sic enim fieri non poterat quin Deo essent chari. Eaque de causa ita Deum patrem rogabat. Et ego claritatem quam tu dedisti mihi dedi eis:vt sint vnum,sicut & nos vnum sumus. Ego in eis,& tu in me:vt sint consummati in vnum, & cognoscat mūdus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Quidam imperite dicit Vulgatum interpretem sententiam eam non attigisse, quæ in Hebræo est: Cum non in aliam partem, quam in eam,quæ enarrauimus,Hebræa recte declarari possint. Nam ita habent verbum de verbo traducta, Ecce Deus fortis,& non asper nabitur fortem virtute cordis. Quòd si propter colum, quod Hebræi terminari volūt verbo, Aspernabitur accentum Athnah ibi ponentes,negent,quod sequitur in accusatiuo esse posse, subaudire oportet in primo colo virum aut fortem,aut virtute præditum,aut iustum,quo eadem,quæ à vulgato interprete redditur sententia. Sicut vertit Chaldæus interpres, Ecce Deus excelsus non reijciet iustum,eo quòd ipse sit magnus virtute,& sapiens corde. Ita etiam conuerterunt Græci ὁ κύριος ὁ μὴ ἀποποιήσηται τὸν ἄκακον Dominus non repellet innocentem. Quod sequitur autem, Fortis virtute cordis, in nominatiuo esse voluerunt, vt de Deo dicatur; & sequenti versui adaptarunt. Sed operæ precium est,considerare,quàm sapienter vere fortem virum Eliu descripserit, Fortem virtute cordis. Quare qui aut vi corporis, aut amplæ familiæ, aut multarum copiarum fortis est, minime vere fortis habendus est, qui autem omnibus alijs subsidijs destitutus magno tamen,& forti animo fuerit, hic vere fortis iudicandus est.

Boni cur Deo chari.

Ioan. 17.

Quis vere fortis.

6 Sed non saluat impios,& iudicium pauperibus tribuit.

Id est,sicut non saluat impios, vt capite superiori dixit, ita pauperes,idest,viros bonos saluat. Non saluat impios, Hebraice in eandem rationem est,Non viuificat impios,& ita Græci, & Chaldæus transferunt,id est,Malis non liberat,nisi vt eos seueriori iudicio, & grauioribus pœnis reseruet. Est enim viuificare à malis vendicare. Si ambulauero (ait Dauid) in medio tribulationis,viuificabis me,& super iram inimicorum meorum extendisti

Psal. 137.

manum tuam,& saluum me fecit dextera tua. Iudicium pauperibus tribuere,est eis temporibus suis adesse,neque æquo animo pati,vt ab iniquis opprimantur. Quod iudicium Deus vehementer amat,neque prius illud quàm seipsum deseret. Qua re pios viros excitat Dauid dicens,Quia Dominus amat iudicium,& non derelinquet sanctos suos, in æternum conseruabuntur, iniusti punientur, & semen impiorum peribit, Et alio psalmo, Cognoui, quia faciet Dominus iudicium inopi, & vindictam pauperi. Sed illud *iudicium pauperibus tribuit*, difficilius Græci, in eandem tamen sententiam conuerterunt, speciem ponentes pro genere χρήματα πτωχῶν δώσει pecunias pauperum dabit, quas ab eis iniqui iniuria rapuerunt, aut inique retinent, ita etiam honores, famam, & quascunque facultates, & vitæ subsidia dabit,quibus iniuria spoliati sunt: omnia denique restaurabit incommoda.

Adest Deus bonis oppressis.

Psalm. 36.

Psal. 139.

7 Non aufert à iusto oculos suos.

Paucis id dicens comprehendit, quantis bonis Deus pios homines cumulabit,id quod etiam canebat Dauid, Oculi Domini super iustos,& aures eius in preces eorū. Vt videat,& audiat,quidquid eis opus fuerit. Quapropter ipse Dauid eodē psalmo dixit, Inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. *Et reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur.* Difficilior versio est,fiet autem facilior, si Hebræa ad verbū proponamus, quæ ita habent,Et cum regibus in solio collocat,in perpetuum erigūtur: ita transferunt Græci atque Chaldæus. Significat ergo Vulgatus tot tantisque insignibus gloriæ Deum aliquando viros probos ornare,vt eos vel reges faciat,vt fecit Dauidem: Vel clarissimorum regnorū gubernacula tribuat, vt Ioseph, & Danieli tribuit. Suscitat de puluere egenum, & de stercore eleuat pauperem, vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat, canebat Anna. Quod dicit, *Collocat in perpetuum.* Id est, sic vt à nullis hostibus ægre tantam illorum amplitudinem ferentibus regnis euerti, aut de altissimo dignitatis gradu deijci possint. Græci conuertunt illud *in perpetuum*, εἰς νῖκος in victoriam. Et vtrumque nomen נצח netsah significat. Exaltantur autem in victoriam hostium suorum, cum eisdem modis atque rationibus, quibus eos incommodis onerare & miseros reddere nitebantur, summam gloriam adipiscuntur, vt ex exemplis adductis facile cognosci licet.

Psal.33.

Bonis tribuit honorē Deus

1.Reg.2.

8 Etsi fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis.

9 Indicabit eis scelera eorum, & opera eorum, quia violenti fuerunt.

Accurate de toto genere bonorum hominum disserit, quos in

duas

duas formas distribuit, vna est eorum, qui cum essent boni in calamitates inciderunt, de quibus dixit versu superiori, ab eis Deū oculos suos non auersurum esse. Altera forma est eorum, qui merito suo in calamitates, & miserias venerunt debitamque suorum scelerum pœnam pendunt supplicijs tamē frugi facti sunt, de quibus modo agit. Hi igitur si fuerint vincti catenis, vel vt vniuersum calamitatis genus comprehendam, si fuerint in paupertatis vincula coniecti, ita vt vndique paupertate constringantur: quo quidquid est miseriæ continetur: Et ita quod paupertatem vulgatus transfert, Hebraice est עֹנִי honi, quod Afflictionis vel Miseriæ etiam transferri potest, vt transfert Chaldæus סגופא scigupha afflictionis. Græci tamen πτωχείας paupertatis conuertunt, sed eodem modo vtraque ratione intelligendum est, vt omne incommodorum, & ærumnarum genus significet. Si homines igitur iniqui iacturam, & detrimentum faciant, Indicabit eis opera eorum, &c. Id est, detrimentis & iacturis Deus eos ad scelerum suorum memoriam excitabit, *Quia violenti fuerunt*, Id est, quia alijs detrimentosi, atque crudeles fuerunt, intelligant se pœnas luere. Id quod sæpe accidit. Pœna enim natura sua apta atq; cōnexa culpæ est, cū fuerit propter culpam per se, vique sua instituta. Qua re fieri potest, vt scelera non reuocet in memoriam. Ita factum est, vt fratres Ioseph metu perculsi dicerent, Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum. In qua re perinde facere Deus videtur, ac si iudex tormentis reo sceleris confessionem extorqueat.

Ex calamitate quos fructus ferat iniquus.

Genes. 42.

10 ***Reuelabit quoque aurem eorum, vt corripiat: & loquetur, vt reuertatur ab iniquitate.***

Damna enim, & incommoda afferendo loquitur Deus, & suam voluntatem declarat, vt cap. 33. pluribus exposuit ipse Eliu, eisdemque vijs reuelabit aurem, idest. Faciet, vt eum audiant, & eius iussis obsecundent. Supplicijs enim Deus purgat, & recludit aures, ad quas cum vitijs, tum peruersa doctrina obstructus erat aditus veræ disciplinæ. Cuius rei multa in libro iudicum exempla extāt, quo sæpe narrantur filij Israel abducti, à Deo miserijs, & ærumnis fuisse reuocati. Quare dicit Zacharias, Veruntamen verba mea, & legitima mea, quæ mandaui seruis meis prophetis, nunquid nō comprehenderunt patres vestros? Et conuersi sunt, & dixerunt, Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis, secundum vias nostras, & secundum adinuentiones nostras fecit nobis.

Zach. 1.

11 ***Si adiuuauerint, & obseruauerint complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria.***

Id id, si pœnis affecti grauissimoque malorum æstu iactati resipuerint,

Qui resipiscunt, quæ bona consequantur.

rint,& ad meliorem frugem redierint, audientes, & obseruantes præcepta Dei: præsertim illud, quod in primis tunc ad eos pertinet, vt vere pœniteat eos scelerum suorum *complebunt*, &c. Id est cum miserijs leuabuntur, tum tranquillam vitam agent, & multis gloriæ ornamentis augebuntur. Quocirca merito in spem illam ingressi sunt filij Israel dicentes, vt narrat Oseas, In tribulatione sua mane consurgent ad me. Venite, & reuertamur ad Dominum. Quia ipse cœpit, & saluabit nos, percutiet, & curabit nos, viuificabit nos post duos dies: in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius. Sciemus, sequemurque, vt cognoscamus Dominũ: quasi diluculum præparatus est egressius eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus, & serotinus terræ.

12 *Si autem non audierint, transibunt, per gladium.* Idest, si homines iniqui supplicijs, à Deo pœnisque multati non resipuerint, extremam Dei experientur vindictam. Hanc enim gladium appellat, quo iniquos homines æterna morte absumet. Cuius speciem, Ioannes in Apocalypsi, vidit, cum filium hominis vidisse se narrat cum gladio ex vtraque parte acuto ex eius ore procedẽte. Falcem, etiam, siue gladium ex versione Græca Zacharias vidit volantem, quem venturum ait, ad domum furis, & ad domũ iurantis in nomine meo mendaciter. Quo gladio Deus, per Esaiã, Populi sui scelera se vlturum minatur dicens, Quod si nolueritis, & me ad iracũdiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. Quia os Domini locutum est. *Et consumentur in stultitia.* Nulla enim maior stultitia, quam Deũ totius scientiæ, & sapientiæ fontem, atq; adeo tanquam patrem animaduertentem non audire, sed eius, consilia, & officij præcepta negligere. Quam ob rem scelerati homines, licet sapientes nonnullis quidam illorum videantur, stulti sæpe in scriptura vocantur. In Hebræo in eandem rationem ad verbum est, Peribunt, eo quod non scientiam, subaudiendum habent. Sicut dicebat Oseas, vt est in Hebræo, Perijt populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te. Vt autem intelligantur Græci liberiori paraphrasi nõnunquam vsi fuisse, ita hunc versum, licet in eandem sententiam, reddiderunt ἀσεβᾶς δὲ ὐ διασώζει παρὰ τῷ μὴ λύλεσθαι αὐτοὺς εἰδέναι τὸ κύειον καὶ διότι νουθετούμενοι ἀνήκοοι ἦσαν impios autem non seruat, eo quod ipsi Deum noluerint cognoscere, & quia admoniti obedire recusarunt,

Apoca.1.

Zacha.5,

Mala eorum quos non pœnitet.

Ose.4.

Simu-

13 *Simulatores & callidi prouocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint.*

Hoc proprium,& expressum est perditorum hominum ingenium, vt Deo stomachum facere non vereantur; etiam si Deus pro infinita clementia sua,& animi magnitudine pœnas, vt iudex ab eis, debitas non repetat,sed tanquã pater moneat,castiget,calamitates,& detrimenta inferat. Quoduis enim calamitatũ genus oportet intelligere illa specie *Cum vincti fuerint.* Vt reprimat eos & auxilio eius vehementer se indigere intelligant, quem irritare, & prouocare non dubitant,vt eum implorent, & in eius gratiam reduci studeant.Nihil tamẽ Deus tam benigna opera,& studio proficit,nihilo meliores, & saniores fiunt, tantum afflicti vicem suã, & casum acerbissimũ lamentãtur,vt de fato,de fortuna,vel de hostium iniuria querantur:Dei tamen non recordantur,neque illorum incommodorum auctorem esse animaduertunt,neque vllum ex eo auxilium requirunt, sed vel ad opes suas, vel ad amicos, & notos frustra confugiunt. Nullis denique supplicijs Deus ab eis officium extorquere potest. Quæ tam immanis illorum peruersitas Deum anxium,& solicitum reddit,& ita consilij inopem,vt eũ describit Esaias dicentem, Dereliquerunt Dominum,& blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos vltra addentes præuaricationem?omne caput languidum, & omne cor mœrẽs à planta pedis vsque ad verticem capitis, non est in eo sanitas.Et alio loco hoc ipsum persequitur dicens,In omnibus his non est auersus furor eius. Sed adhuc manus eius extenta. Et populus non est reuersus ad percutientem se, & Dominum exercituum non exquisierunt. Is erat improbus ille Achaz,cui à duobus regibus obsesso, & in magna rerum angustia posito, cum spem faceret Esaias, & vt signum à Deo peteret, moneret, quo suæ fieret certior salutis,respondit non petam, & non tentabo Dominum, id est, nullum faciam in auxilio Dei periculum.Cum igitur nullo modo sanari possint,vt fiat necesse est,quod sequitur.

Esai. 9.

Esai. 7.

14 *Morietur in tempestate anima eorum.* Prouer. 1.

Id est,calamitatibus non liberabuntur,sed merita morte absumẽtur.Sicut dixit Salomon illis, Interitus quasi tempestas ingruerit. Id est, interitus quem nullo modo vitare poterunt. Sed quod tempestatem vertit noster interpres, in Hebræo est נער nohar, quod adolescentiam, atque pueritiam Hebræis significat, & ita vertit Chaldæus כלותא taliuta pueritia, & Græci ἐν νεότητι in adolescentia.Et ita explanatur. Cito morientur impij,immaturaque mor- Psalm 54. Geneſ. 38.

te mul-

te multabuntur, sicut canebat Dauid, Viri sanguinū, & dolosi non dimidiabunt dies suos. Et in Genesi narrant de Her iuuene, & primogenito Iudæ, Fuit Her primogenitus Iudæ nequam in conspectu Domini, & ideo ab eo occisus est. Sed nomen נחק nohar ducitur ex radice נער nahar, quæ proprie significat excutere; quare quidam Hebræi hoc loco interpretantur, Morietur in excussione, idest, calamitosissima morte. Quos vulgatns noster secutus videtur. *Et vita eorum inter effeminatos.* Quod inter effeminatos dicit Hebraice est בקדשים bacedesim. Significat autem frequentissime in scriptura nomen קדש cados sanctum, sed nonunquam scortum atque cinædum, vt Deutero. 23. vers. 17. Non erit קדשה quedesa meretrix de filiabus Israel, neque קדש cades scortator, id est, Scortum masculum de filijs Israel. Et Reg. 14. vers. 24. Sed effeminati fuerunt in terra, & c. 22. vers. 46. Sed & reliquias effeminatorum, qui remanserāt in diebus Asa patris eius abstulit è terra. Fortasse paratum, & addictum proprie significat, estque vocabulum medium, quod in bonam, & in malam partem accipi potest. Sicut facinus apud latinos, & δαίμων apud Græcos: in malam partem hic accipitur à vulgato, & Chaldæo, qui מריה זנו mare zenu Dominum scortationis transfert, & à quibusdam Hebræis. Habet igitur hic locus hanc sententiam, Vita eorum terminabitur, cum adhuc effeminati sunt, & scortationibus indulgent, id est, in iuuentute morientur, antequam ad virilem ætatem veniāt. Quidam Hebræus in commentarijs in bonam partem accipit nomē קדשים codasim, & ita hunc locū explicat. Vita eorum inter sanctos terminabitur; id est, Inter pueros, quos, quoniam innocentes sunt, sanctos appellat, hoc est cito morientur, atque adeo antequam ex ephæbis excedant. Græci vero in bonam partem etiam nomen illud accipiētes ita vertunt ἡ δὲ ζωὴ αὐτῶν τιτρωσκομένη ὑπὸ ἀγγέλων, vita eorum ab angelis vulnerata. Vt Her primogenitus Iuda à Deo narratur occisus. *Eripiet de angustia sua pauperem.* Redit vnde egressus est exponens quid bonis viris futurum sit idest virum bonum seruabit, & malis liberabit, licet omni orbatus auxilio quibusdam videretur.

Psalm. 33. Vt in se expertus dicebat Dauid, Iste pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum, & de omnibus tribulationibus eius liberauit eum. Quod autem vulgatus vertit liberauit in Hebræo est יחלץ iehalets, eruet, liberabit. Sed illud per metathesim litterarum Græci vel legisse, vel intellexisse videtur ילחץ ielahets opprimet, vel affliget, nam ita vertunt ἀνθ' ὧν ἔθλιψαν ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατον, eo quod afflixerunt infirmum, & imbecillum, & est apta sententia contextui, vt sit alterius causæ redditio, cur tam cito iniqui viri, vt versu superiori

periori dixit, animam agent. Similis eius, quam posuit cap. 20. So- *Iob 20.*
phar, Luet quæ fecit omnia. Quoniam confringens nudauit pauperis domum, &c. ***Et reuelabit in tribulatione aurem eius.*** Id est, non solum viris bonis calamitates nullo detrimento erunt, sed etiam commodum maximum hoc ex eis reportabunt, quod illis ad pietatē informabuntur, & diuinæ doctrinæ peritiores fient, id enim significat aurem eius reuelare, id est, Docebit eum. Dici enim nō potest, quanta, quamque diuina prudentia cum augeant calamitates, qui patienter eas & æquo animo tolerat, Dei fretus præsidio. Hunc fructum se ex illis suscepisse maximum intelligebat Dauid dicens, Bonum mihi, quia humiliasti me, vt discam iustificationes tuas. Græci conuertunt κρίμα δὲ πτωχῶν ἐκδώσει iudicium mitium exponet. Tūc scilicet, cum morte multabuntur impij, vt versu superiori dixerat, quemadmodum dicebat Dauid, Virum iniustum mala capient in interitu, cognoui, quia faciet Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperum Itaque auris eorum Græcis fuit iudicium eorum. Quoniam nullus ante iudex eos audiebat, vt æquum iudicium redderet, & ab indigna improborum oppressione liberaret. Sed tunc omnes iniquam esse intelligēt, cum improbos debitas pœnas persoluere viderint.

Multā prudētia calamitates patiētem augent.

Psal. 118.

16 ***Igitur saluabit te de ore angusto latissime.***

Os angustum vocat eam calamitatem, atque iacturam, quæ difficile resarciri, & in qua vix exitus inueniri potest. Qua metaphora vsus est Dauid, dicens, Non absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum. In eaque re Deus amicis suis, quam eximius patronus sit, vehementer declarat, cum in summa rerum desperatione summam salutem affert. Quam significat *latissime* dicens, idest, Latissime saluabit ex magna rerum angustia in amplissimam vindicans latitudinem, vt dicebat regius vates, Præuenerunt me in die afflictionis meæ, & factus est Dominus protector meus, & eduxit me in latitudinem, saluum me fecit quoniam voluit me. Sed quoniam צר tsar, non solum angustum, vt vertit vulgatus, sed etiam hostem, & inimicum, quod arctet, significat, aliter Græci hunc locum verterunt. Tum quod *Saluabit* vertit vulgatus Hebraice est verbum סות sut. Quod proprie remouere significat. In eam ergo partem Græci verba hæc acceperunt, vt illis adhuc iniqui hominis scelera exponantur, propter quæ pœnam illam maturæ mortis commeruit, ita vertentes καὶ προσέτι ἀπατήσει ἐκ στόματος ἐχθροῦ, & præterea decipit ore inimici. Qua re remouere, quod ad verbum est in Hebræo, Decipere esse intellexerunt: pronomen autem Te, quod etiam est in Hebræo, prætermiserunt putantes,

Psal. 68.

Psalm. 17.

tantes personam esse certam pro incerta:sic enim prima, & secunda persona,vel in quotidiano sermone vti solemus. Est autem hominis iniqui ad omnem malitiam, & fraudem mentem versare suam, & dolo malo agere. Non est in ore eorum veritas cor eorũ vanum est,linguis suis dolose agebant, iudica illos Deus; ait David. *Et non habente fundamentum.* Descriptio etiam est grauissimæ calamitatis,cum vndique agitatus homo vbi consistat, & acquiescat non reperit; qua etiam ratione incommoda sua describebat Dauid dicens,Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Et מצק mutsac fundamentum, vt cõuertit vulgatus voluit ipse ex יצק iatsac roborare,fundere deriuari. Et ita Hebræi vocant מצק mutsac centrum terræ. Ex eadem radice ortum esse Græci iudicarunt, sed quatenus fundere significat;atque aliter, & obscure quidem transferunt ἄβυσσος κατάχυσις ὑποκάτω αὐτῆς immensa effusio sub ipsa,lingua scilicet impij. Cuius, vt dixi, malitiam hoc versu persequitur ex versione Septuaginta virorum. Immensa verò effusio sub eius lingua quia nunquam maledicendi atque mentiendi finem facit,vt de illis narrat Dauid, Sepulcrum patens est guttur eorum linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labijs eorum, quorum os maledictione,& amaritudine plenum est. Chaldæus tamen,quem sequuntur Hebræi,nomen מצק mutsac,non in radice יצק, iatsac,sed in radice צוק tsac tsac arctare, reperiunt, & ita explicant,Liberabit (vt dixit) te ex ore angusto.& in eam ducet latitudinem,in qua nihil arctum,nihil angustum. Quia inquirentes Dominum non minuentur omni bono,ait Dauid. Et alio psalmo copiosa apud eum redemptio. Quam summam bonorum copiam,& plenissimam salutem verbis sequentibus magis amplificat.*Requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine.* Id est, ad mensam bonis omnibus abundantem sedebis.Id quod alijs verbis bonis viris pollicetur Dauid,Inebriabũtur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potebis eos. Eandem sententiam quam vulgatus interpres reddidit & Chaldæus.Existimoque secũdam personam hoc versu poni pro incerta atque infinita: quod Septuaginta viris placuisse diximus. Nã de toto genere vel salutis & felicitatis bonorum loquitur ex sententia vulgati,vel malitiæ,& supplicij improborum,ex sententia Græcorum. Siquidem ipsi in hac persistentes sententia hoc ita explicant καὶ κατέβη τράπεζά σου πλήρης πιότητος & descendet mensa tua plena pinguedine,idest, Corruet,& euertẽtur splendida mẽsa hominis iniqui, & opiparis obsonijs instructa,bonis,quibus affluebat, spoliabitur. Caditque versio hæc ad verbum in Hebræa verba. Sic vt נחת nahat non sit ex radice

Psal. 45.
Psalm. 31.
Psalm.
Psal. 129.
Psalm. 35.

נוח ianah quiescere ex quo נחת nahat quies. Sed ipsa radix verbi נחת nahat, quod est descendere. Cuius rei expressissimũ fuit exem plũ Balthasar, qui dum lætissimum, & splendidissimum agitaret conuiuium, manum vidit illam terribilem aduersus eum scribentem sententiam, & eadem nocte & mensa, & vita & regno fuit amplissimo euersus. Dan. 5.

17 *Causa tua quasi impij iudicata est.*

Non facilis hic versus habetur, varieque exponitur, sed plana atq; simplex hæc mihi videtur explicatio. Vt quoniam hoc, & superiori capite tractauit, qualẽ se Deus & pijs, & impijs exhibeat. Quia ad totum id genus pertinebat, nũc ad speciem accedit, cuius causa huiusmodi sermonem induxit, vt illa sit syllogismi propositio, hæc vero assumptio, in qua iam dudum Iob amicos errasse diximus, quod in Iob conuenire putabant, quæ ipsi de vniuerso impiorum genere differebant, & ita toto cælo Eliud errabat, dicens *Causa tua quasi impij iudicata est.* Idest te Deus tanquam impium non tãquam pium tractat, ad te ille modus spectat, quo Deus cum impijs agit. Quia cum tãtis incommodis vrgearis, nõ dicis vbi est Deus, qui fecit me? sed potius eum optas in ius educere. Affligitque te Deus, vt resipiscas, eumque audias cumque secus facias, transibis per gladium, & in stultitia consumeris: quia tanquam simulator, & callidus prouocas iram Dei, neque clamas cum vinctus sis. Morieturque in tempestate anima tua, & vita tua inter effeminatos. Quidquid denique hoc, & proxime superiori capite de vniuerso dixit impiorum genere his verbis in Iobum quadrare summo eandem Hebræa verba declarant sententiã, quæ sic ad verbũ habent, Iudicium scelerati imdleuisti. In eadem rationem dicitur, quod sequitur. *Causam iudiciumque recipies*, impij subaudi. Verbum de verbo in Hebræo est, Indicium, & ius sustentabunt, vel apprehendẽt. Cuius verbi suppositum quidam Hebræus impios esse putat idest impij eas pœnas persoluẽt, quas ius, & æquitas postulat. Alijs placet verbi suppositum esse iudium, & ius, In hanc sententiam, Ius, & iudicium sustentant omnia. Forte verbum est intransitiuum, vt loquuntur grammatici, in hanc rationem, Ius, & iudicium consistunt. Id est, licet tua causa quasi impij iudicata sit, iure id, & æquo iudicio factum fuit, non iniuria, & iniquo iudicio, vt tu significare videris. Quæ expositio mihi certe probatur. Græci loco huius versus hunc ponunt οὐχ ὑστερήσει ἀπὸ δικαίων κρίμα iustorum iudicium non tardabit. Cur id facere potuerint, diximus in prooemio ex Augustini sentẽtiã. Cohæretque maxime id cum superiori versu, vt ab eisdem Græcis conuersus est; nam in eius fine improborum

pœna

Psalm. 72. *Psalm. 9.*

pœna significabatur. Coniungitur enim sæpe in scriptura sacrosancta bonorum iudicium cum improborum supplicio. Iudicabit pauperes populi,& saluos faciet filios pauperum,& humiliabit calumniatorem, Ait Dauid, Et alio loco, Quoniam fecisti iudicium meum, & causam meam sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam, increpasti gentes, & perijt impius, nomen eorum delesti in æternum,& in seculum seculi. Et fortasse, quia hoc versu, vt exposuimus, significabat Eliu Iob pro impietate sua merito puniri, hunc versum posuerunt, indicantes hoc esse bonorum iudicium, è quorum re certe est iniquorum supplicium, vt desinant tam petulanter illis insultare,& eorum mores insolenter despicere. Qua de causa dicebat Michæas, ne læteris inimica mea super me, quia cecidi,&c. iram Domini portabo: quoniã peccaui ei: donec causam meam iudicet,& faciat iudicium meum, &c. Et aspiciet inimica mea,& operietur confusione, quæ dicit ad me, Vbi est Dominus Deus tuus? oculi mei videbunt in eam. Nunc erit in conculcationem, vt lutum platearum.

E re bonorũ est suplitium magnum.

18. *Non te ergo superet ira, vt aliquem opprimas.*

Modeste delictorum reprehendit Iob, quorum pœnas illum pendere putabat, commemora officij præcepta, quasi diceret, Tecum tanquam cum impio agitur, vt aiebat superiori versu, Quia inflãmatus ira aliquos oppressisti, In quo acrius reprehenderat eum Eliphaz cap. 22. Et propter malitiam tuam plurimam,& infinitas iniquitates tuas abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa,& nudos spoliasti vestibus. Sed Hebrea verba sunt valde ambigua: quare obscurus hic locus habetur, illa tamen verbum de verbo, ita traducemus. Quia ne forte ita remouere te faciat in excussione. Græci autem ita transferunt θυμὸς δὲ ἐπ' ἀσεβεῖς ἔσται δι' ἀσεβείας δώρων ὧν ἐδέχοντο ἐπ' ἀδικίας ira autem aduersus impios erit propter multitudinem donorũ, quæ inique susceperunt. Conuenit autem vulgato cum Græcis in hoc: quod vtrique putarunt his verbis Iobum ab Eliu alicuius officij commoneri. Differunt autem in eo, quod vulgatus putauit, eum ne aliquem opprimeret monere: Græci autem ne munera inique susciperet. Huius diuersitatis causa est vox ambigua שפק sepec, quæ & excussionem,& sufficientiam significat. Excussionem vulgatus intellexit, eius rationis quam Eliphaz capite 22. exposuit, Abstulisti pignus fratrum tuorum sine causa,& nudos spoliasti vestibus, & ob eam rem, ne aliquem opprimas traduxit. Septuaginta vero viri sufficientiam vocem Sepec significare iudicarunt, sicut & Chaldæus, Quocirca paraphra-

paraphrasi illam sufficientiā explicarunt, quam magistratus inique muneribus suscipiendis sibi pariunt. Hinc alia differentia nata est, vt vtrique reliqua verba ad suam significationem accommodarint. Nam iram, quam nominant Hebræa verba, vulgatus Iobi esse intellexit. Tūm verbum יסית sit, quod remouere interpretati sumus, significat etiam incitare: cuius significationis vulgatus interpres rationem ducens, Non te superet ira, conuertit. Græci vero iram, cuius hic mentio fit, Dei esse putarunt, & propterea illo modo reddiderunt. Illa autem leuis differentia est, quod vulgatus de secunda persona Græci de toto impiorū genere enunciant. Nam, vt diximus hoc capite aliquando fit, quod in familiari sermone sæpe vsu venit, vt certa pro incerta persona ponatur. Alia etiam probabilis huius loci explicatio placet Hebræis, & quibusdam Latinis, Ne forte ira Dei te expellat, cum excussione, id est, cum aliqua magna iactura atque supplicio, Vel vt alius Hebræus, Expellat te vna cum sufficientia tua, idest, Simul cum fortunis vitam amittas. *Nec multitudo donorum inclinet te.* Videtur significare, Vt hactenus te inclinauit. Quo peccato principes ac magistratus teneri scelus est grauissimum. Cuius principes populi sui arguit Esaias, Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad eos. Eandem sententiam Græci expresserunt ἑκούσιον voluntariam mentem munera appellantes, quod nō debita sint, sed liberaliter tribui videantur. In Hebræo autem est כפר coper, quod Donum vulgatus vertit, & Voluntariam mentem Septuaginta viri. Significat autem proprie redemptionem, vel precium, quod in aliqua re expianda tribuitur. Recteque dona vulgatus, & Græci intellexerunt, quibus se rei iniquis iudicibus purgant. Hebræi autem, & quidam Latini in illa posita eorum superioris huius versus parte persistentes, ita id explicant, Ne te forte ira Dei expellat sic, vt nullo precio nullaque redemptione scelus expiare, & supplicium redimere possis. Qua dicendi ratione, vsus est Dauid ad significandum mortem vitari non posse, neque vllis opibus opulentos homines illam redimere posse, Frater nō redimet, redimet homo, & non dabit Deo placationem suam, & precium redemptionis animæ suæ. Vtiturque eodem Hebræo, quod hic ponitur verbo, כפר coper.

Esai. 1.

Munera suscipere.

Psal. 48.

19 *Depone magnitudinem tuam absque tribulatione.*

Illi succenset eodem modo quo antea, tradendo officij præcepta, quæ ab illo prætermissa fuisse significat. Id est, contine arrogantiam, qua antea eras. Illud autem est difficillimum officij præ-

ceptum, & quod vix ab vllo homine præstitum vnquam fuisse credam, vt arrogans, & superbus homo arrogantiã & superbiam absque tribulatione deponat, id est, Vt fastidium, & animos submittat, cum prosperam fortunam trahit, & antequam vllam calamitatem accipiat, vt denique se humiliet, (vt ita loquar) antequam à Deo humilietur. Quare vix fieri posse credo, vt sine iactura, aut incommodo vllo vir superbus sanetur. Quare, vt ignominia afficiatur, tanquam singulari morbi sui difficillimi remedio optandum est. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Erubescant, & conturbentur, in seculum seculi, & confundantur, & pereant, ait David. Sunt etiam hæc ambigua verba in Hebræo, quare variæ declarantur. Nam quod Depone vertit vulgatus. Hebraice est verbum ערך harac, quod proprie est ordinare, quod Magnitudinem vertit, est שוע suah, quod opes, & potentiam nonnunquam, sæpius autem clamorem declarat, vulgato hic potentiam, & opes significauit. Quæ non alia ratione componuntur, & ordinantur, quam arrogantiam, quam natura ingenerant minuendo, & reprimendo, & ob eam rem illo modo transfert vulgatus. Hebræi vero aliter explicant, illi quam posuimus eorum superioris versus explicationi hanc ita contexentes, Nunquid æstimauit opes, & facultates tuas, quò illarum causa te interitu liberet? Est enim in Hebræo ה ha nunquid interrogãs coniunctio: Græci vero non opes, sed clamorem, vt frequentius significat nomen שוע suah hic significare putarunt, ita vertentes δεήσεως, deprecationis, coniungiturque hic genitiuus, cum fine superioris versus, vt ab illis conuersum fuisse diximus, Non te inclinet voluntaria mens deprecationis intellexerunt enim illi, Eius, qui ordinat clamorem, & ob eam rem sic traduxerunt. Et illud, quod conuertit vulgatus *absque tribulatione* In Hebræo est בצר לא lo betsar, quod si ב bet, sit litera accidentalis, vt grammatici loquuntur, ad verbum significat, quod intellexit vulgatus, Non in tribulatione, & accidentalem esse intellexerunt etiam Græci. Sed לא lo non negationem, sed relatiuum ei esse putarunt, vt quindecim locis in scriptura vsu euenire Hebræi demonstrant. Intellexerunt igitur, In tribulatione ei. Nam ita conuertunt ἐν ἀνάγκῃ ὄντων ἀδυνάτων in necessitate positorum infirmorum. Quidam Hebræus litterã ב bet accidentalem esse opinatur, & in angustia vertendum putat. Alij vero multi non accidentalem, sed radicalem, vt illorum verbis vtar esse existimant, & tunc aurum nomen בצר betsar significat. Quare ita exponunt, Non aurum, id est, Neque opes, neque aurum tuum æstimabit Deus ad te ab interitu vindicandum. *& omnes robustos*

Superbus quomodo sanetur.

bustos fortitudine. Verbum id de verbo conuersum est, & ita Græci reddiderunt eodemque modo Latinus, & Græci, id intellexisse videntur, vt eum admoneat officium, quod bonus princeps facere debet, vt potentes, & viribus valentes coerceat, ne pauperibus & infirmis hominibus fraudi sint, neque eorum potentia impediatur, quo minus æquum ius omnibus statuat. Hebræi autem suam superioris versus partis expositionem sequentes exponunt, id est, Deus neque opes, neque aurum, neque copias vllas tuas, aut vires eorum, qui tibi subsidio venient; nulla denique re ab interitu vindicari poteris.

20 *Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis.*

Hanc interpretationem amplectuntur Hebræi facileque eam suæ duorum superiorum versuum explicationi coiungunt. Id est, sicut neque auro, neque vllis opibus interitum vitare poteris, ita neque vllis populorum ciuiumque præsidijs. Quare ne diu dormias, & securus sis, fretus quòd populi de suo principe soliciti, & rem suam agi putantes ad te liberandum veniant. Quia frater, vt ait Dauid, non redimet. *Psalm. 48.*

21 *Caue ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpisti sequi post miseriam.*

Placet interpretibus de illa id iniquitate ab Eliu intelligi, quàm amici temere in Iob conferebant, existimantes illum negare Dei prouidētiam. Quod vero dicit. *Hanc enim cœpisti sequi post miseriam.* Hoc enim magnum periculum est ab ærumnis atque miserijs, ne illa insana obrepat opinio, vt homines existiment dolore compulsi, à Deo res humanas non curari, aut numen esse crudele. Vt ille qui dicebat.

Dij si qua cælo est pietas, quæ talia curet. *Quod sit periculum ab ærumnis.*

Et ille.

Quem non incusaui amens hominumque Deumque.

Et ob eā rē bonis viris cum miserijs confligantur, Dauid præcipit, Viriliter agite & confortetur cor vestrum omnes, qui speratis in Domino. Sed hoc periculum longe maius est à diuitijs, sicut dicebat Dauid, Ecce ipsi peccatores, & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias & dixerunt quomodo scit Deus; & si est sciētia in excelso. Et Salomon in prouerbijs, ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicam, Quis est Dominus? Quare hæc verba aliter Græci reddèrunt ἀπὸ τούτου γὰρ ἐξείλου ἀπὸ πτωχείας ab his enim à paupertate liberatus es, id est, Securior es pauper factus ab hoc perfidiæ scelere. *Psalm. 72.* *Quod periculum à diuitijs.*

22 *Ecce Deus excelsus in fortitudine sua.*

Quare nemo se vel auro, vel alijs opibus, aut populi præsidijs ab eo se defendere poterit, cum mortem afferre voluerit, nullaque tanta detrimenta sunt, quæ ab ipso resarciri non possint. In eandē recidit sententiam, quod est in Hebræo & Græci auctores transferunt, Deus exaltabit in fortitudine sua. Quare in eo vel in summa rerum desperatione sperandum est, & reliqua omnia subsidia cōtemnenda sunt, Est enim qui humiliat, & exaltat circunspector Deus, Vt ait Ecclesiasticus. *& nullus ei similis in legislatoribus.* Quia solus, nec labi neque decipi potest nec in dictis, aut factis errare eodem argumento intelligitur, quod est ad verbum in Hebræo, Quis sicut ipse docet. Cumque doceat, & instruat detrimentis, & incommodis inferendis, vt capite trigesimo tertio persecutus est ipse Eliu, qui graui & iniquo animo detrimenta & incommoda patitur, significare videtur, Deum præstantissimum non esse doctorem, sed alia meliore via doceri posse. Eodem modo intelligitur, quod reddunt Septuaginta viri τίς γάρ ἐστι κατ' αὐτὸν δυνάστης quis potens cum ipso comparabitur.

Eccli. 7.

23 *Quis poterit scrutari uias eius? aut quis potest ei dicere, Operatus es iniquitatem?*

Deum non posse errare.

Hoc argumento probat Deum nullo modo errare posse. Quia nullus eum corrigere potest. quod si erraret ipse, in eo errore posset vniuersitas versari, qui nullo pacto corrigi posset: quare diu non posset consistere, sed tandem omnia ruerent, & ad nihilum redigerentur, quod est absurdissimum. Quo argumento probauit Iob capite nono summam Dei potentiam, Quis dicere potest, Cur ita facis? Deus cuius iræ nemo resistere potest, sub quo curuātur, qui portant orbem.

Iob 9.

24 *Memento quòd ignores opus eius, de quo cecinerunt uiri.*

Viros vocat viros sanctos, & ad ecclesiam Dei pertinentes, per quorum manus sacrosancta Dei doctrina tradebatur, cum nulli extarent tunc libri. Deum autem esse incomprehensibilem, & cuius omnes rationes cognosci non possint, semper ecclesia tradidit. Quare insanum, & temerarium est cunctorum operum & consiliorum eius causas quærere: sed scientes quod nos lateant credere, oportet iustissimas & honestissimas esse. Propterea dicit. *Memento quod ignores, &c.* Et sine. א. aleph legisse vulgatus videtur, verbum Hebræum תשגיא tasgi, à verbo שגג sagag errare ignorare, cum. א. aleph vero est à verbo שגא saga, quod est magnifacere, & ita intelligunt Hebræi,

Memen-

memēto, quod magnifacias opus eius. Græci etiam μνήσθητι ὅτι μεγάλα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐστιν. Memento, quod magna opera eius sunt. In eandem tamen rationem vtrumque dictum est, hoc est, Dei opera mirari tantum debemus, neque eorum causas inuestigare, cum nullo modo à nobis inueniri possint. Illud etiam quod. *Cecinerunt*, vulgatus conuertit, in Hebræo est שררו soreru, quod si est à radice שור sur canere, & intueri significat. Sin autem à radice שרר sarar dominari, & principatum gerere declarat, ex quo nomē שר sar princeps. Vulgatus Chaldæus, & Hebræi ex illa radice esse voluerunt, quam ob rem canere & laudare conuertunt: Græci ex hac: quare obscurius ἦρξαν dominati sunt, traduxerunt. Puto tamen in eandē rationē dictum esse, qua & intueri, laudare, idest, eorum operum dominati sunt, quorum videndorum, vel laudandorum eis potestas facta est.

25 *Omnes homines vident eum.*

Cum eius opera conspiciunt in quibus eius sunt impressa vestigia. Pro certo enim ex creaturis cognoscitur Deum esse. Quia quod notum est Dei (vt Paulus ait) manifestum est in illis: Deus enim illis reuelauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas. Potest etiam relatiuum *eum* vt est in Hebræo בו bo, opus referre, in hanc sententiam, Omnes homines vident eius opus. *Vnusquisque intuetur procul.* Deū vel opus, Deū, quia neque eius immensam naturam, neque diuina attributa cognoscit, sed existere tātummodo, opus autem, quia eius causas, atque rationes minime quidem assequitur.

Deus ab omnibus esse cognoscitur.

Rom. 1.

De fulmine & tonitru.

26 *Ecce Deus magnus uincens scientiam nostram: numerus annorum eius inæstimabilis.*

Id est, Deum nullo modo possumus comprehendere, quod reliqua sua oratione persequitur, id probans ex mirabilibus eius operibus. Quæ eo pertinent, vt probet cum Deo, vt Iob optabat, non esse disputandum, neque rationes consiliorum eius indagandas.

27 *Qui aufert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum.*

De meteoris.

Demonstrat Dei potentiam summam ex meteoris, quod eius voluntate fiant ita, vt pluuias cohibere, vel multis imbribus terram augere possit. Ex hac re eum laudat etiam Dauid, Rigans montes de superioribus suis. Quod autem ad instar gurgitum conuertit vulgatus, Hebraice est לאדו leedo, significat autem אד ed Hebræis vaporem materiam pluuiæ, & aliorum meteororum. Quare vertere possumus etiam ex vapore eius, sed quia calamitatem

Psal. 103.

etiam significat, forte ita vertit vulgatus. Græci νεφέλην nubem transferunt.

28 *Qui de nubibus fluunt.*

Ponit aliam propinquiorem imbrium materiam nubes. Quod etiam mirabilis sit ipsa nubium in cælo coactio, ita etiam Deum

Psal. 149. laudat Dauid, Qui operit cælum nubibus,& parat terræ pluuiam. *Quæ prætexunt cuncta desuper*. Id est, nubes longe lateque expanduntur,& totam, quæ ex pauimento apparet complent aeris regionē. In Hebræo hoc ita ad verbum ponitur, Defluent super multos homines. Sed propius accessit vulgatus ad hebræam sententiam quam alij classici interpretes, qui eam prætermisisse videntur,& aliam eius loco posuisse. Forte quòd altera versus parte, & superiori versu hæc continebatur sententia. Græci ita conuertunt ἐσκίασε δὲ νέφη ἐπὶ ἀμυθήτων βροτῶν obumbrat nubila ineffabilibus tonitruis. Chaldæus longe secus, est tamen eius versio consideranda כאסו מטול צלותא דבר נשרב ceasu metul tseluta de bar nasrab, sicut sanitatem propter precationē, sermonem hominis magni, id est, Nubes defluunt, sicut sanitatem. Quoniam dixit superiore versu, Deum nubes cohibere. Licet id tamen decreuerit, ait Chaldæus, precibus boni viri, quem merito hominem magnū

3. *Reg.* 17. appellat, decretum reuocat,& largum præstat imbrem. Vt accidit temporibus Eliæ, qui dixit Achab, Viuit Dominus Deus Israel in cuius conspectu sto, si erit annis his ros & pluuia, nisi iuxta oris mei verba.

29 *Si uoluerit extendere nubes quasi tentorium suum.*

Id est, ipsa nubium extensio per se, licet aquæ ex eis non defluant,

Nubes tentorium Dei. est mirabilis. Quòd tanta æquabilitate tam longe lateque diffusæ vniuersum cælum obtegāt. Magnificentia eius discurrunt nubes,

Deut. 33. ait Moyses, Vocat autem nubes tentorium Dei, quod nube quasi

Exod. 16. tectus,& inclusus apparere soleat, vt narratur in Exodo, Gloria

Matth. 17. Domini apparuit in nube. Narrat etiam Matthæus in historia transfigurationis Christi, Ecce nubes lucida obumbrauit eos, &

Psal. 103. ecce vox de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Hoc Dauid significat dicens, Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas vētorum. Sed quod vertit vulgatus. *Quasi tentorium suum*. In Hebræo ad verbum est, Clamores tentorij sui ita vocat tonitrua, quæ in nubibus fiunt, ita Chaldæus vertit רכפת ענניה ricpat hanane tonitruum nubis eius. Græci conuertunt ἰσότητα σκηνῆς αὐτοῦ æqualitatem tētorij eius. Cum enim hic versus versetur in declarando nubium magnificentissimo apparatu refert, vtrum parum ex hoc vel illo adiuncto fiat.

Et

30 *Et fulgurare lumine suo desuper*
Idest, si voluerit lumine suo nubem illustrare, quo eximia nubis pulchritudinis species constat. Si enim nubes, vel solis, vel lunæ lumine destituantur, neque ornatum, neque pulcritudinem vllam habent. *Cardines quoque maris operiet.* Cardines maris quidam vocare putat imas eius aquas, quas operire dicit, quod semper in occulto lateant. Sed non tam apte contexi videtur, cum de nubiũ splendore loquatur, de abditissimo mari sermonem inducere. In Hebræo est, Radices maris teget. Et putant quidam oras, portus, & sinus maris eius radices appellari. Alij dicunt maris extremitatem radices eius nominare, in qua variorum fluctuum obliquitas radicum speciem referre videtur. In quam sententiam vulgatus etiam trahi potest, vt extremitatem maris eius cardines vocet: quia in illa extremitate mare huc, & illuc tanquam in cardine vertitur. Chaldæus etiam, qui עקרי hicare radices transfert, & descripte contexitur, vt lumine vehementer ipsum mare ornari significet. & vero maris species lumine collustrata nubiũ adeo similis est, vt Homerus nubes Oceanũ appellarit. Græci etiam ita exponi possunt conuertentes ῥιζώματα τῆς θαλάσσης ἐκάλυψεν radicamenta maris operiet. Præsertim, quod καλύπτειν Græcis nonnunquam est ornare, quibus adductus rationibus hanc interpretationem magis probo.
31 *Per hæc enim iudicat populos.*
In Hebræo est ידין iadin iudicabit, quod verbum æquo iudicio punire nonnunquam Hebræis significat, quem Hebraismum nonnunquam retinet vulgatus. Vt Gene. 15. vers. 14. Gentem cui seruituri sunt, ego iudicabo. Ita nubibus Deus multos populos punit, cum cohibet eas, ne vllus ex eis defluat imber. Vt vineæ suæ ipse minatus est, Nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. *Esai.5.*
Et in leuitico, Dabo vobis cælum desuper, sicut ferrum. Quod malum eis temporibus Eliæ venit, vt citauimus ex 2. lib. Regum. *& dat escas multis mortalibus.* Nam pluuia fruges aluntur, vt Esaias pollicetur, Et dabit pluuiã semini tuo, vbicumque seminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberrimus, & pinguis. *Leuit. 26.* *Esai. 30.*
32 *In manibus abscondit lucem, & præcipit ei, ut rursus adueniat.*
33 *Annunciat de ea amico suo, quòd possessio eius sit, & ad eam possit ascendere.*
Obscuri hi duo versus sunt duplicique longe diuersa ratione explicantur. Quidam sententiam eorum moralem totam esse volũt, alij naturalem: quam ambiguitatem; sicut Hebræus, sic & Latinus interpres reliquit, nam vtranque vterque capit sententiam

Græci ad moralem sententiam nonnihil inclinare videtur. Chaldæus àutem moralem tantum amplectitur. Nã ita conuertit, Propter rapinam manuum prohibet pluuiam, & constituit ei, vt descendat propter orantem, Annunciat super eum iustitiam amici sui, zelum & indignationem aufert ab eo. Id est, vir bonus precans Deo commemorat merita sua, cum amicus eius sit, qua re iram, & indignationem eius mitigat. Secundum quam interpretationem Hebræa ita verbum de verbo exponi possunt, Propter manus abscondit pluuiam. Et præcipit ei propter intercessorem. Et narrat super eum amicum suum, zelus, indignatio super ascendens. Idest, Zelus, & indignatio super ascendit, hoc est, euanescit, & aufertur. Nam אור or, quod vulgatus lucem conuertit, significat etiam pluuiam. Quod verò vertit *vt rursus adueniat*. in Hebræo est פגע pagah, & occurrere, vt intellexit vulgatus, & intercedere, vel precari, vt Chaldæus, vt Genes. 23. vers. 8. פגעו pighu intercedite pro me apud Ephron filium Seor, vt vertit ipse vulgatus. Quod etiam possessionem vertit vulgatus, zelum verti potest, vt sit ה he pro א aleph, quod ad eam transfert, Hebraice tantum est Ad, quod super potest etiam reddi. Illud *possit ascendere*, Hebraice est ascendens. Quare dubium non est quin versio Chaldaica quadret in Hebræa verba. Quam sententiam versione. 28. versus huius capitis à Chaldæo etiam tractatam fuisse notauimus. Habet etiam vulgatus noster moralem sententiam, licet alijs

Exo. 10. verbis. Id est Deus propter hominum scelera abscondit lucem, vt

Matth. 27. factum est in Ægypto propter Pharaonis contumaciam, in Hierusalem, quod Christum perfide necauerit. Quam lucem iterum reuocat precãte aliquo viro bono, vt precante Moyse, Lux Ægypto restituta fuit. Quam lucem nunciat Deus amico suo eius esse pos-

Ioan. 1. sessionem. Nam amici Dei filij lucis appellantur à Christo, Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Et ad eam possit ascendere, id est, quod lucis participes esse posint. Nam dedit eis potestatem filios Dei fieri, &c. Qui est, & Deus, & lux vera; quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Græci facile ex his in hanc sententiam explanari possunt. Tantum in eo longius differunt à Latino interprete, quod illud, quod ipse transfert, Ad eam posit ascendere, in Hebræo est עולה hole ascendens. Alijs vero punctis, vt Haula proferamus, significat iniquitatem, & ob eam rem Hræci traduxerunt περὶ ἀδικίας de iniquitate, idest, Lucem auferendo nunciat, id est, ostendit scelus esse factum. Quidam tamen Hebræi, quos nonnulli Latini sequuntur, naturalem existimant hos duos versus habere sentẽtiam, vt sicut superioribus ver-

sibus

ſibus ſummam Dei potentiam demõſtrauit ex eo, quod nubes cogat; ita his verſibus ex eo, quòd fulgura fulmina ve faciat. Sicut Homerus Iouispotentiam, & maieſtatem declarat, eum vocans τερπικέραυνον fulmine gaudentẽ, velut interpretatur Euſtathius litterarum methatheſi, Fulmine in fugam conuertentem. Ita ergo Hebræa explicãt, In nubibus ſuis abſcondit lumen, nã כפים cappaim, quod fere ſemper manus, nubes aliquando ſignificare dicunt, vt intelligitur ex Thren. 3. verſ. 41. Leuemus cor noſtrũ ad כפים cappaim nubes, ad Deum. Vulgatus tamen transfert, Cum manibus ad Deum. Saltem connexa proprie ſignificare dicunt, vt probatur ex eius radice כפף caphaph, quæ incuruare ſignificat, Lumẽ quod in nubibus abſcondit exhalationem eſſe exponunt, quæ ita vocatur, quod facile inflammetur: eſt enim vapor calidus, & ſiccus. Reliquum autem verſus ſic interpretantur. Et præcipit ei in occurrente, id enim nomen Hebræum etiam ſignificare diximus. Occurrentem autem nominare intelligunt vaporem frigidum & humidum, in quem incurrens exhalatio; & vndique ab hoc vapore, & à frigore mediæ aeris regionis obſeſſa, vt declinet contrarium ſe in anguſtum contrahit, quo fit, vt inflammetur: impulſaque à contrario excutitur, nubem abrumpens, & ita fulmen, & tonitruũ fit. *Et annunciat de ea amico ſuo.* Ita exponit quidam Hebræus in cõmentarijs, & amicum eius eſſe intelligit alium ſimilem eius propinquum vaporem, cum quo coniungitur, vt fortius vtriuſque contrario reſiſtat. Quod effictione perſonæ poetica ratione annunciare dicit amico ſuo. Alij tamen Hebræi רעו reho, quod amico ſuo vulgatus, & hic Hebræus vertunt, Tonitru declarãt, vt eius radix ſit רוע roha vociferari. Et ita exponunt. hanc exhalationem nubibus eſſe incluſam declarat ipſa nubes tonitru. Quod ſequitur hoc vltimo verſu ita explicant, Zelus, indignatio ſuper aſcendentem, id enim Hebræa verba etiam ſignificare diximus, quibus verbis declarari dicunt inflammationem, & eruptionem fulminis. Poteſt etiam, vt exponit Latinus interpres, in hanc rationem ita declarari. *Annunciat de ea amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, & ad eam poſſit aſcendere.* Id eſt quod eam vincere, & loco pellere poſsit. Vt ſit translatio è bello petita, cum aliqui in perniciem alterius conſpirant. Quæ explicatio in eo tantum ſuperiori mihi præſtare videtur, quod aptius cum ſequenti capite connectitur.

CAP.

CAP. XXXVII.

A SVper hoc expauit cor meum,& emotum est de loco suo.
2 Audite auditionem in terrore vocis eius, & sonum de ore illius procedentem.
3 Subter omnes cælos ipse considerat, & lumen illius super terminos terræ.
4 Post eum rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur,cum audita fuerit vox eius.
5 Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna, & inscrutabilia.
B 6 Qui præcipit niui,vt descendat in terram, & hyemis pluuijs, & imbri fortitudinis suæ.
7 Qui in manu omnium hominum signat,vt nouerint singuli opera sua.
8 Ingredietur bestia latibulum,& in antro suo morabitur.
9 Ab interioribus egredietur tempestas,& ab Arcturo frigus.
10 Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissimæ funduntur aquæ.
11 Frumentum desiderat nubes,& nubes spargunt lumen suum.
12 Quæ lustrant per circuitum,quocunque eas voluntas gubernantis duxerit,ad omne quod præceperit illis super faciem orbis terrarum.
C 13 Siue in vna tribu, siue in terra sua, siue in quocumque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri.
14 Ausculta hæc Iob:sta,& considera mirabilia Dei.
15 Nunquid scis quando præcepit Deus pluuijs, vt ostenderent lucem nubium eius.
16 Nunquid nosti semitas nubium magnas,& perfectas scientias?
17 Nonne vestimenta tua calida sunt,cum perflata fuerit terra Austro.
18 Tu forsitan cum eo fabricatus es cælos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt?
19 Ostende nobis quid dicamus illi:nos quippe inuoluimur tenebris.
20 Quis narrabit ei,quæ loquor?etiam si locutus fuerit homo deuorabitur.
21 At nunc non vident lucem:subito aer cogetur in nubes,& ventus transiens fugabit eas.
22 Ab Aquilone aurum venit,& ad Deum formidolosa laudatio.
23 Digne eum inuenire non possumus:magnus fortitudine, & iudicio, & iustitia,& enarrari non potest.
24 Ideo timebunt eum viri,& non audebunt contemplari omnes,qui sibi videntur esse sapientes.

Super

1 *Super hoc expauit cor meum, & emotum est de loco suo.*

Id est, vehementer, miror hoc naturæ miraculum, fulgura atque tonitrua. Quod si prima extremi superioris capitis nobis magis placeat expositio, pronomen *hoc* refert sequentia in quibus de fulgure, & tonitru etiam agitur. Est autem hominis deuoti Deoque addicti res naturales animo contemplari in eisque diuinam potentiam mirari. Quod faciebat Dauid, vt ex multis psalmis, quibus res naturales cecinit, intellligitur, ex psalmo præsertim 103.

Res naturales contemplari hominis est Deo deuoti.

2 *Audite auditionem in terrore vocis eius, & sonum de ore illius procedentem.*

Qui subaudi considerare voluerit audiet tonitru, quod appellat terrorem vocis suæ, & sonum de ore illius procedetem. Vox enim Dei à Dauid appellatur tonitru psalmo. 28. Vox Domini super aquas, Deus maiestatis intonuit, &c. Vox Domini intercidentis flammam ignis, *terrore* dicit vocis eius, quod homines tonitru vehementer natura terreantur, fulminis præsertim memoria.

3 *Subter omnes cælos ipse considerat.*

Quoniam superiori versu tonitru meditationem Dei appellauit, ita enim proprie exponitur הגה hege, vt Septuaginta interpretati sunt: quod vulgatus planius vertit Sonum. Et recte subter omnes cælos considerare dicit, cum subter eos hunc reddit sonum. In Hebræo tamen est ישרהו ischreu, quod etiam verti potest, Directio eius. Chaldæus enim תריצותה teritsute cursus eius vertit, quem Græci ἀρχὴν αὐτῆ principatum eius vocant. Et placet quibusdam Eius fulmen referre, sed mihi magis probatur tonitru de quo superiori versu disseruerat. *Et lumen illius super terminos terræ.* Lumen illius est fulgur aut fulmen. idem autem est, subter terminos terræ, Hebraice subter alas terræ, quod subter cælos, id est, lumen illius fulgurat, aut coruscat in media vt vocant philosophi aeris regione in qua meteora fiunt.

4 *Post eum rugiet sonitus.*

Post fulmen fulgur ve tonitru tonabit; semper enim fulmen fulgurq; sequitur tonitru. Licet. n. simul edantur, prius tamen cernitur fulgor, quã sonitus audiatur. Quod motu sonitus ad aures perueniat: oculi tamẽ sine motu vllo lumen consequantur. *Tonabit voce magnitudinis suæ.* Diximus iã vocem Dei tonitru appellari, quæ

quia

quia magna est, vocem magnitudinis suæ nominat. Hoc etiã Græci significant ὕβρεως αὐτοῦ superbiæ suæ conuertentes. *Et non inuestigabitur, cum audita fuerit vox eius*, Id est, nihil est, quod lumen inuestiges; postquàm tonitru audieris, nam conspicietur statim, vt audietur tonitru, si non ante conspectum fuerit. Hæc sententia planius Hebræis verbis declaratur. Quia עקב hacab non solum inuestigare, sed etiam remorari, & retardare significat. Et ita ad verbum transferemus, Non retardabit eos, cum audita fuerit vox eius. Id est, non retardabit sonitum, & vocem magnitudinis cum audita fuerit luminis vox. Paucis itaq; vtraque editio significat simul fulgura, & tonitrua emitti. Idem Græci, sed obscurius significant.

5 *Tonabit in voce sua mirabiliter.*

Diximus iam vocem Dei vocare tonitru, forte, quòd magna sit, illa dicendi ratione qua Hebræi res magnas Dei vocare consueuerunt, vt montes altissimos montes Dei. *Qui facit magna, & inscrutabilia.* Inscrutabilia vocantur ea, quorum causas inuestigare non possumus. Existimo autem causas omnes fulguris, & tonitru nullos philosophos, licet multis de ijs disserant, comprehendisse. In quibus hæ res valde mirabiles sunt, quod tantus ignis in frigidissima regione, & inter nubes natura humidas subito accendatur, quòd tanto impetu deorsum feratur, cum sursum per se vique sua petat, quòd tantus fragor sonitusque terribilis in eius eruptione fiat, cum per nubem rem non densam, sed leuem admodum, & quæ facile diuidatur erumpat. Alias etiam res mirabiles hoc loco sua versione Septuaginta interpretes addunt ὥραν θηρίοις ἔστησεν robur, vel venustatem posuit bestijs, id est, Eam quæ vnicuique bestiæ apta sit. In quo tangit mirabilem Dei sapientiam, atque potentiam, quæ tam variam animalium naturam distinxit. Quod quinto, & sexto die ab eo factum fuit. οἴδασι δὲ κοίτης τάξιν nouerunt cubilis ordinem. Species pro genere, id est, sciunt res aptas ad se

Genes. 1. conseruandum procurare, licet mentis, & rationis expertes sint. In quo Deum laudat Dauid, Posuisti tenebras, & facta est nox, in

Psal. 103. ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ, catuli leonum rugientes, vt rapiant, & quærant à Deo escam sibi: ortus est sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabuntur, ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἐξίσταταί σου ἡ διάνοια; in his omnibus mens tua non obstupescit? οὐ δὲ ἀλλοιοῦταί σου ἡ καρδία ἀπὸ σώματος; neque cor tuum in corpore mutatur. Præ admiratione subaudi. Hæc adduntur à Græcis.

Qui

6 Qui præcipit niui, vt descendat in terram.

Persequitur meteora ad explicandam Dei potentiam. Est autem niuis effectio mirabilis. Ex qua etiam Deum præcipit laudare Dauid, Qui dat niuem, sicut lanam. *Et hiemis pluuijs, & imbri fortitudinis suæ.* Duos distinguit imbres, vnum tenuem, quem vocat pluuiam, & alterum vehementem, quem vocat imbrem fortitudinis suæ. Ex qua re Listris Paulus Dei maiestatem, & potentiam prædicabat, Benefaciens de cælo, dans pluuias, & tempora fructifera. Psal. 147.

7 Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua.

Quòd signat vertit in Hebræo est חתם hatam, quod, & claudere etiam significat, secundum quam significationem ita à quibusdā Hebræis exponitur, contexentibus hunc versum superiori, Deus illo imbri fortitudinis suæ includit homines ædibus suis, impediens quominus operas, quas ruri habent videre possint. Quam interpretationem Græci secuti fuisse videntur. Sed illud opera sua in Hebræo est opus suum, quod acute Græci interpretati sunt τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν suam infirmitatem, cum facile Deus eum operibus suis prohibere possit. Alij autem explicant, *In manu omnium signat.* Id est, vnicuique potestatem facit cernendi agrum suum, eumque colendi, si enim pluuiæ, & imbres non essent; nō posset terra subigi, & ager coli. Quod Moyses significauit dicens, Dabit pluuiam terræ vestræ temporaneam, & serotinam: vt colligatis frumentū, & vinum, & oleum. Sed cum prima expositione amplius cohærere videtur, quod sequitur. Act. 14. Deut. 11.

8 Ingreditur bestia latibulum suum, & in antro suo morabitur.

Id est, hiems, & imber multus facit, vt feræ se latibulis suis tegant. Zach. 10.

9 Ab interioribus egredietur tempestas.

Interiora vocat plagam cæli australem, quod nos lateat, sicut Iob cap. 9. dixit, Qui facit interiora austri *ab interioribus* ergo *egredietur tempestas*, vel ὀδύναι doloris, vt Græci obscurius vertunt. Quia flante austro fere semper nubes coguntur multæ, ex quibus maximus imber defluit, tonitruaque, & fulgura fiunt. Forte quod à mari vastoque Oceano perflat, cumque calidior natura sit, quòd à meridie veniat, facilius è mari nubes excitat. *Ab arcturo frigus,* Flat enim à Boreali plaga, quæ propter nimium solis recessum frigore conficitur. Arcturum vocat hoc loco Hebræus dispergentes, vel quia Aquilo nubes dispergat, vel propter multas stellas circa polum Arcticum sparsas, vt sydera, ad quæ pertinent, di- De gelu.

quo spergen-

ſpergentes appellet. Græci autem ἀκρωτήρια vertices montium, quod ex ea parte multi montes ſint.

10 *Flante Deo concreſcit gelu, & rurſum latiſſime funduntur aquæ.*
Id eſt, Deo auctore glaciatur aqua, & liqueſit. Quod luculentius pronunciauit David, Mittet criſtallum ſuam, ſicut buccellas: ante faciem frigoris eius quis ſuſtinebit? emittet verbum ſuum, & li-
Pſal.147. que faciet ea, flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ. Quod *Flante Deo* vertit vulgatus, in Hebræo ad verbum eſt, in flatu Dei, poniturq; illud nomen Dei אל el, quod fortem proprie ſignificat. Et ob eam rem Græci transferunt ἀπὸ πνοῆς ἰσχυροῦ a flatu fortis: eſt autem eadem ſententia. Quòd vero hic verſus ſignificat, vt diximus, Dei voluntate coherceere, & liqueſcere aquam, pro hac ſpecie genus Græci poſuerunt, ita traducentes ἰθύνει δὲ τὸ ὕδωρ ὡς ἐὰν βούληται, gubernat, vt voluerit, aquam. Omnes enim res obtemperant, & obſecundant ei.

11 *Frumentum deſiderat nubes, & nubes ſpargunt lumen ſuum.*
Deſiderare vnaquæque res videtur eam rem, qua eget, cumque vehementer egeat frumentum aqua pluuia, ſine qua ali nõ poteſt; merito nubes, ex quibus pluuia defluit, deſiderare dicitur. Quòd
Oſe.2. deſiderium expreſsit Oſeas, Cæli exaudient terram, & terra exaudiet triticum, vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrahel. Lumen autem, quod nubes ſpargere dicit, eſt fulgur, ſiue fulmen, quod nubibus incluſum eſſe capite ſuperiori dixit, In manibus ſuis abſcondit lucem. Quando vero cæli, vt dicebat Oſeas, terram audiunt, idem beneficium eſt, ſi hoc lumen, quod ſi pluuiam ſpargant, nam huiuſmodi lumen ſemper pluuia conſequitur. Vt declarauit Za-
Zach.10. charias, Petite à Domino pluuiam in tempore ſerotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis. Quo loco pro niuibus fulgura, & coruſcationes Hebræi intelligunt; vt pluribus, in noſtris Zachariæ commentarijs narrauimus. Diximus etiam ſuperiori capite אור or, quod hic ponitur, non ſolum lumen, ſed pluuiam etiam Hebræis ſignificare, propter lumen חקטן hacaton paruum, vt illi loquuntur, id eſt, lunam, cui aquarum imperium datum eſſe à natura videtur. Poſſumus igitur facilius vertere, Et nubes ſpargunt pluuiam ſuam. Sed prima huius verſus pars, non vno modo intelligitur, propter ambigua verba. Nam ברי beri, quod frumentum vertit Latinus. Si ב bet prima eius litera ſit radicalis, vt Hebræorum Grammaticorum verbis vtar, ſitque à radice ברה bara eligere, vel comedere, idem eſſe iudicauit Latinus, quod בר bar, quæ vox filium, frumentum, pabulum electum ſignificat. Græci tamen [illegible] electum conuerterunt, in eam rationem

qua

qua à quibusdam Hebræis intelligitur, qui ex eadem radice hoc nomen ducentes, iod loco ה esse tradunt, ac serenitatem significare docent טרח tarah vero, quod (desiderat) traducit vulgatus, ipsi fatigare ac aggrauare declarant; quæ significatio potest ex vulgati sententia probari, qui Esa. 1. vertit, Facta sunt mihi לטרח la torah molesta. Ita igitur exponunt serenitate, tempore ve sereno, quod electum Septuaginta nominarunt, Deus aggrauabit nubem, id est, Nubes coget, aqua plenas, vt verterunt Septuaginta καταπλάσσει νεφέλη. Recteque sequitur, *Et nubes spargunt lumen suum.* Alij tamen Hebræi ב bet non radicalem; sed accidentalem litteram esse opinantur, & nomen esse רי ri à radice רוה raua, quod est irrigare. Significat igitur ex eorum sententia irrigationem. Et ita commentantur, Deus aggrauabit nubem in irrigatione, id est, ad terram irrigandam, Quæ expositio Chaldæo placuisse videtur, nam vertit, In humiditate defatigat nubem. Omnia in eandem rationem dicuntur.

12 *Quæ lustrans cuncta per circuitum, quocunque eas voluntas gubernantis duxerit, ad omne quod præceperit illis super faciem orbis terrarum.*

Id est, nubes Dei voluntate coguntur, vel dissipãtur. Et propterea nubibus, tanquam curru Deus insidere dicitur, quia potest eas pro arbitratu suo, vel incitare, vel reuocare. Qui ponis nubem ascensum tuum, ait David; Hebraice est ad verbum currum tuum. De nubibus. Psal. 103.

13 *Siue in vna tribu, siue in terra sua, siue in quocunque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri.*

Id est, non solum in ea regione, quæ Dei sit, quia Deum colat, sed etiam in quacunque tribu, atque prouincia orbis terrarum nubes Deo obtemperant dicto audientesque sunt; vt ibi tantum sint, vbi Deus pro misericordia sua esse voluerit ad beneficia præstanda, vel etiam pro iustitia ad pœnas sumendas; vt ex vno contrario alterum intelligatur. Sed vtrumque contrarium Græci auctores, & Hebræi in verbis Hebræis commemoratũ esse intelligunt. Nam quod vulgatus in vna tribu conuertit, Hebraice est שבט schebet, quod est vel tribus, vel virga. Quare Septuaginta viri παιδείαν castigationem conuertunt.

14 *Ausculta hæc Iob, sta, & considera mirabilia Dei.*

15 *Nunquid scis, quando præcepit Deus pluuijs, vt ostenderent lucem nubium eius?*

Persistit in illo naturæ quasi miraculo, quòd tanta vis ignis, quanta fulgure ostẽditur, nubibus excitetur tãta abundantibus aqua,

quan-

Tonitru magnum naturæ miraculū,

quantam pluuia statim defluens demonstrat, Nam ex multis naturæ prodigijs haud facile quispiam dixerit hoc exemplo aut mirabilius, aut præstantius. Sed quia frequenter fit, illud homines iam mirari desinunt. Hoc loco quidam doctus vir indocte reprehendit vulgatum interpretem. quomodo enim (ait) pluuiæ lucē ostendant, cum magis tenebris cælum oblitum sit, quando pluit? Intellexitque ille locum de luce solis, cum eius lux nubibus sublatis fulget. Sed nullum certe est miraculum, quod sublato impedimento lux appareat, vt antequam huius rei mentionem faceret, tantam attentionē captaret dicens, Ausculta hæc Iob: sta, & considera, &c. Tum quod de meteoris verba facit lucemque fulguris superioribus locis significasse exposuimus, in quo illud, quod modo diximus miraculum maximum est. Quare nostra expositio placet Hebræis. Qua optime vulgatus declaratur, neque ex dictis ipsiusmet Hebræi, quem ille citat, illa quam probat intelligitur expositio.

16 *Nunquid nosti semitas nubium.*

Pro semitis in Hebræo est מפלשׂ miplas pondus, libramentum, & differentias. Quidam hoc loco libramentum significare putant, quos vulgatus secutus fuisse videtur, Id est, nosti nubium pondus & libramentum, quo pacto vsu veniat, vt tanto, & non maiori interuallo à terra eleuentur, atque ferantur. Quod nubium semitas docte vulgatus appellauit. Alij, Nosti nubium differentias, declarant, id est, Nosti, cur ex alia nubi imber tenuis, ex alia imber vehemens, ex alia nix, ex alia grando diffluat. quæ etiam quadrāt expositio. Quæ Græcis placuit, nam ita conuertunt, *διάκρισιν νεφῶν*, distinctionem nubium, *Magnas, & perfectas scientias*, Id est, Res multas scitu cognitioneque dignas, quæ de nubibus dici possunt. Sed pro דעים dehim scientias, quod est in Hebræo, Græci auctores רעים rahim impios legisse videntur. Sunt enim ד dalet, & ר res litteræ adeo similes, vt vix ab Hebræis distinguantur: quare mirum non est vnam pro altera irrepsisse. Ex quo fit, vt ita traducāt *ἐξαίσια δὲ θραύματα πονηρῶν* magnas impiorum ruinas. Vt miracula moralia cum naturalibus coniungat ad potentiam Dei infinitam comprobandam, id quod hoc libro sæpe vsurpatum esse vidimus. Mirabile autem est, & quod homines vix accidere posse crederent tantam quorundam impiorum hominum potentiam, tam subito, vno fortunæ restatu corruisse, vt cuiusdam ruinam miratur Esaias, Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris?

Mirabilis potentium ruinam.

Esa. 14.

Nonne

17 *Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra Austro?*

Id est, experiris Austrum ventum esse calidum, huius tamen rei causas perfecte non nosti. Non enim perfecte comprehenditur huius rei eam modo causam esse, quod perflet à meridie. Quod tamen *Perflata fuerit*, vertit Latinus, Hebraice est, בהשקט behascit, cum quiescat, & ita Græci transferunt ἡσυχάζεται quiescit terra ab Austro. Quare quidam hunc locum ita explicant; qui fit, vt vestimenta tua calida sint, nullo flante austro? vt vere, & æstate vsu venit, vt perstringat Solis ad tropicum nostrum cancri conuersionem, ad significandas solis mirabiles conuersiones; ex quibus anni tempora distinguuntur. Sed longe petita potius quàm nata hæc expositio videtur. Possuntque Hebræa, & Græca in eam quam expressit Latinus interpres, rationem exponi, An calida erunt vestimenta tua, si quiescat ab austro terra? quasi diceret minime quidem, nisi flauerit Auster, & ita quidam Hebræus in commentarijs explicat.

18 *Tu forsitan cum eo fabricatus es cælos?*

Non de orbibus cælestibus loqui puto, sed de media aeris regione, quam & Latini cælum vocant, & in qua de meteoris loquens hactenus versatus est; idque ex verbis Hebræis facilius intelligitur: nam quod fabricatus es, conuertit vulgatus, in Hebræo est רקע racah. Ex quo fit nomen רקיע raciah firmamentum, de quo in primo Genesis capite multa mentio fit, intelliguntque omnes mediam esse aeris regionem, in qua nubes coguntur. Nam dicitur in Genesi, fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ sunt sub firmamento, ab his, quæ erant super firmamentum. Tum quod cælos transfert, in Hebræo est שחקים sehacim, quod superiori capite vers. 2. nubes conuertit, De nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper, ita etiam multis alijs locis hoc nomen conuertit. Sed illo loco aperte significatur, mediam aeris regionem declarare, Tenebrosa aqua in nubibus שחקים sehacim aeris. Demonstrat igitur Eliu Dei summam potentiam, ex eo quòd mediam aeris regionem tam sapienter fecit. Id est tu, qui cum Deo disputare optas Deum in facienda media aeris regione adiuuisti, vt in tanta re potentiam tuam expertus, id te non temere desiderare putes? Vt autem, quàm eximium hoc opus sit, declaret; narrat mirabilem huius mediæ regionis naturam.

Media aeris regio.

Genes. 1.

Psal. 17.

Qui solidissimi quasi ære fusi sunt? Solidissimi, id est, fortissimi sunt: nunquam enim corrumpuntur, neque vllo modo labefactantur, licet tot vaporum &, exhalationum receptaculum sint, totque in

eis meteororum mutationes fiant. Quod dicit, *Quasi are fusi*, ad verbum in Hebræo, Tanquam speculum fusum, quod nitidissimi, & splendidissimi sint, & ita pelluceant. Eadem enim de causa χαλκοβατὲς δῶ, ærenixam domum vocat Homerus cælum.

19 *Ostende nobis quid dicamus illi.*

Id est, tu qui te optare iactas cum Deo disputare, expone mihi, qua id ratione fieri possit. Nam aut per nos, aut per alium cum eo sermonem conferemus, per nos minime possumus, *Nos quippe inuoluimur tenebris*. Ad verbum in Hebræo planius ponitur, Non ordinabimus propter tenebras, id est, Nullam orationem componere, & persequi propter tenebras multas poterimus. Ille enim summus maiestatis diuinæ splendor perstringet nostræ mentis aciem, & magnas nobis tenebras offundet: sicut si quis propius ad solem auderet accedere. Quocirca dicebat Dauid, Posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculum eius. Et Paulus, Qui lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed neque videre potest. Et ipse Deus dixit Moysi, Faciem meam videre non poteris. Aut per nuncium aut interpretem cum eo loquemur, Neque id etiam fieri potest. Nam;

Diuinæ maiestatis splēdor

2.Timoth.9

Exod. 33.

20 *Quis narrabit ei, quæ loquor? etiam si locutus fuerit homo deuorabitur.*

Id est, etiam si quis auderet meos ei sermones narrare, metu, atque reuerentia tantæ maiestatis obruetur, vox faucibus hærebit, neque vllo modo in conspectu eius consistere poterit. Si enim Esther vix stare potuit coram rege Assuero, Quid de tam infinita Dei maiestate putandum est? Illud etiam *Si locutus fuerit homo, deuorabitur.* Ita Græci intellexerunt, Si loquetur homo, vt deuoretur, id est, Anne Deus à me conuincetur, sicut conuinci posset homo, si mecum loqueretur? Nam ita traduxerunt ἵνα ἄνθρωπον ἑστηκὼς κατασιωπήσω, vt hominem stans silere faciam. Vtraque in Hebræa verba conuenit explanatio. Alij ita explicant, An loquetur homo, cum deuorabitur? id est, Anne vllus homo Deum arguere, aut vllo modo cohibere poterit, si quemquam perdere voluerit? Quæ omnia ipse Iob fatebatur, vt nono & decimo tertio capite, videre licet.

21 *At nunc non vident lucem subito aer cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas.*

Reuertitur ad meteora, ex quibus Dei potentiam docere cœpit, in quibus illud etiam mirabile esse notat, quod aliquando contingat, vt tantis tenebris cælum obsitum sit, vt nemo solis lucem

videat, repenteque aliquis ventus flans nubes ita dissipat, vt nulla relicta, magna toto cælo serenitas fit. Eandem Græci sententiam licet obscurius reddunt.

22 *Ab Aquilone aurum venit.*
Id est, serenitas, qua sol tanquam aurum oriens nitidissimus fulget. Sæpe enim Borea nubes fugari conspicimus. *A Deo formidolosa laudatio.* Ita est in Biblijs Regijs, sed in alijs ad Deum formido losa laudatio, quod correctius esse opinor. Nam est Hebræis verbis magis accommodatum, id est, Difficile est orationem de Dei laudibus componere, cum eius non possit exitus reperiri; vel melius, vt exponunt Septuaginta auctores, Ex his rebus magna, & admirabilis redundat ad Deum laus. Res enim mirabiles per se viquc sua faciunt, vt Deum earum auctorem miremur, & eius summam potentiam prædicemus.

23 *Digne eum inuenire non possumus.*
Quare frustra optas cum eo de tua disputare iustitia. Et vt inueniri posset, quam ne ex eo victoriam reportares? qui est: *magnus fortitudine, & indicio, & iustitia,* & ita magnus, *Vt enarrari non possit.* Hebraice tamen est לא יענה lo iehane. Est autem verbum ענה hana valde ambiguum Hebræis: significat enim dicere, cuius significationis causa, Non dicetur, intellexit vulgatus, & ob eam rem *Enarrari non possit,* conuertit. Significat etiam audire: quare Græci εἰσακούειν exaudire transtulerunt, in hanc partem, Qui iuste iudicat, putas non exauditurum eum? id est, iusta iudicantem. Qui fieri potest, vt te Deus iustus non audiret, si iustus, vt putas esses? Significat etiam affligere: quamobrem Chaldæus, ita transfert Deus in multitudine virtutis, & iudicij, & multa potentia non יסגף iesageph affliget. Quare indigne ita de illo quereris. Quam explicationem Hebræi sequuntur.

24 *Ideo timebunt eum viri.*
Cum tanta valeat fortitudine, & æquitate *& non audebunt contemplari omnes, qui sibi videntur esse sapientes.* Id est, si sapiant, non solum cum eo disputare non cupient, verumetiam neque eum contemplari, & intueri propter summam eius amplitudinem, & maiestatem non audebunt. In Hebræo tamen ad verbum est, Non videbit omnes sapientes corde. Cuius verbi suppositum, Sapientes corde, vulgatus esse intellexit, pluralis pro singulari, id est, vnusquisque sapientium, Est enim Hebraismus, & ob eam rem illo modo conuertit, & ita intellexerunt Græci, & propterea transferunt φοβηθήσονται αὐτὸν καὶ οἱ σοφοὶ καρδίᾳ timebunt eum sapientes corde. Causa pro effectu: quasi dicerent, & propterea eum contemplari, non

audebunt. Chaldæus autem intellexit verbi suppositum esse Deũ, & ob eam rem ita transfert, Non videbit omnes sapientes corde. Id est, nihil eorum sapientiam, si cum eo disceptare audeant, curabit, vt eorum sapientiæ reuerentia à vero iudicio æquoque deflectat.

CAP. XXXVIII.

A RESpondens autem Dominus Iob de turbine, dixit.
2 Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis?
3 Accinge sicut vir lumbos tuos; interrogabo te, & responde mihi
4 Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi, si habes intelligentiam.
5 Quis posuit mensuras eius si nosti? vel quis tetendit super eam lineam?
6 Super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius.
7 Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei?
8 Quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat, quasi de vulua procedens.
9 Cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud, quasi pannis infantiæ obuoluerem?
B *10 Circundedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia.*
11 Et dixi, Vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.
12 Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum?
13 Et tenuisti concutiens extrema terræ, & excussisti impios ex ea?
14 Restituetur vt lutum signaculum, & stabit sicut vestimentum.
15 Auferetur ab impijs lux sua, & brachium excelsum confringetur.
16 Nunquid ingressus es profunda maris, & in nouissimis abyssi deambulasti?
17 Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis, & ostia tenebrosa vidisti?
18 Nunquid considerasti latitudinem terræ? indica mihi, si nosti, omnia.
19 In qua via lux habitet, & tenebrarum quis locus sit.

20 *Vt ducas vnumquodque ad terminos suos, & intelligas semitas domus eius.* C
21 *Sciebas tum quòd nasciturus esses? & numerum dierum tuorum noueras?*
22 *Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti?*
23 *Quæ præparaui in tempus hostis, in diem pugnæ, & belli.*
24 *Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram?*
25 *Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui?*
26 *Vt plueret super terram, absque homine in deserto, vbi nullus mortalium commoratur.*
27 *Vt impleret inuiam & desolatam, & produceret herbas virentes?*
28 *Quis est pluuiæ pater? vel quis genuit stillas roris?*
29 *De cuius vtero egressa est glacies? & gelu de cælo quis genuit?*
30 *In similitudinem lapidis, aquæ durantur, & superficies abyssi constringitur.* D
31 *Nunquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare?*
32 *Nunquid producis Luciferum in tempore suo, & Vesperum super filios terræ consurgere facis?*
33 *Nunquid nosti ordinem cæli, & pones rationem eius in terra?*
34 *Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?*
35 *Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuerentia dicent tibi, Adsumus?*
36 *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?*
37 *Quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet?*
38 *Quando fundebatur puluis in terra, & glebæ compingebantur?*
1 *Nunquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis.*
2 *Quando cubant in antris, & in specubus insidiantur.*
3 *Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes, eo quod non habeant cibos?*

1 *Respondens autem Dominus Iob de turbine, dixit.*

De turbine etiam cum Elia atque Moyse locutus est: quo declaratur diuina maiestas: & quàm longe à nostris sensibus absit. Vt dixerat superiori capite Eliu, Nos quippe inuoluimur tenebris. Tum quod tam infirmæ sint res corporis participes cum illa cōparatæ, vt si se adesse declaret, eius præsentiam ferre non possint, sed totæ commoueantur, & contremiscant, & quasi tantum maiestatis pondus declinare velint. Tum quòd turbine apparuit Iobo, indicasse videtur, quod tota eius historia narratur. Nam turbo, & tempestas fuit tanta, quæ illum oppresit calamitas, in qua Deus apparuit ei, quia longe maxima amicitia Deus illum sibi per calamitatem adiunxit. Quare putare debent viri boni, cum in graues miserias, & acerbas calamitates venerint, turbinem esse, in quo Deus adest, in eoque, si se prudenter gerant, eum esse visuros. Nam de Elia narratur, per turbinem in cælum ascendisse.

Calamitates bonis turbo sunt in quo eis Deus apparet.

4.Reg.2.

2 *Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis?* Merito dubitari potest de quo hæc dicantur. Diuus Gregorius, & alij putant non de Iob dici, sed de Eliu, quod doctas sententias pomposa, & tumenti fuerit oratione locutus, tum quod ea (vt exposuimus) in Iob contulit delicta, quibus ipse non tenebatur. Interrogat autem Deus quis est iste? Vt eius dicta sibi non probari significet. Dicitur enim Deus ignorare, quod non approbat. Alij autem existimant ad Iob hæc verba pertinere, vt eum Deus reprehendat, quòd parum modeste fuerit locutus, quod valde sapienter senserat. In hac enim tantum re deliquerat is, qui acerbissimo fuerat à Deo bello tentatus, quod est mirabile, & prorsus inauditum. Cuius criminis, vt eum Deus argueret, cum eo sermonem contulit. Nulla enim, nisi Dei summa, & infinita sapientia, tam leue delictum inter tam egregia, & eximia facinora odoraretur, atque notaret. Opinor enim quòd licet Deus Dæmoni significaret Iob in tam terribili conflictu nonnihil deliquisse, eique mandaret, vt de eius crimine quæreret, quòd illud tamen non inueniret, sed aliarum eum forte rerū, in quibus nihil peccasset, accusaret, vt accusabant amici. Nullum tamen est tam leue delictum, quod diuinos oculos possit latere.

Peccatū Iob accurate exponitur.

Nullum Deū latet delictū.

tere.

tere. Quocirca sapientissime pronunciat Dauid, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Tecta *Psal. 35.* enim nullo modo esse possunt, nisi non sint. Quare subiungit, Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum, neque est in spiritu eius dolus. Vere enim id criminis Iob admisit, vt ipse postquam Deum audiuit, intellexit, & confessus est capite huius libri vltimo, quo hæc Dei verba, quibus illum huius peccati arguit, recitare videtur. Vt ex hoc probetur amplius, in ipsum à Deo dicta fuisse. Ait enim, Scio, quia omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Quis iste qui celat consilium absque scientia? ideo insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam. Subijcitque parum modesta verba, in quibus id crimen erat, cuius eum Deus arguit, quæ capite 13. vers. 22. ab eo dicta fuisse narrantur, Audi, & ego loquar, interrogabo te, & responde mihi. Ex versione etiam Septuaginta interpretum intelligitur illis verbis capitis vltimi hæc Dei quæ in manibus habemus Iob verba recitasse. Nam ita Græci conuertunt τίς οὗτος ὁ κρύπτων βουλήν, συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἴεται κρύπτειν, quis est iste celans consilium, continens autem verba in corde, me autem putat latere? Illud autem quis est iste celans consilium, idem est, quod illud, quod Iob capite vltimo recitasse diximus; vt ex eisdem Græcis intelligitur, qui capite vltimo hæc eadem verba repetunt. Iam vero illud quo Græci secundam huius versus partem interpretantur, Continens autem verba in corde, me autem putat latere, commode explicari non potest, si in Eliu dictum fuisse credetur. At si in Iob, cognoscetur tantorum virorum digna esse expositio. Nam Iob verbis illis in quibus reprehenditur, Audi, & ego loquar: interrogabo te, & responde mihi, palam optare profitetur, vt eum Deus audiret causam suam defendentem, & suam ei innocentiam probantem. Perinde loquens, licet non ita credens, quasi Deum laterent rationes, quas cogitaret ad causam suam informandam: aut opus esset Deo, qui omnium hominum animos intuetur Iob audire, quo rationes, & consilia vitæ suæ, quibus eius causa defenderetur, cognosceret. Quare sapientissime Græci sua versione explanarunt, cur essent verba Iob imperita, vertentes, Continens verba in corde, me autem putat latere, id est, perinde loquitur, quasi putaret me latere verba, quæ suo corde seruat, quòd ea non pronunciet. His ego rationibus adductus opinor, cum bona venia Gregorij tanti viri, non in Eliu, sed in Iob Deum his verbis inuectum fuisse. Huc accedit, quòd Eliu non solum sermones,

ſed etiam nonnullæ ſententiæ fuerunt imperitæ, quibus temere Iob vitam criminabatur.

3 *Accinge ſicut vir lumbos tuos.*

Hebræa phraſis eſt, ad dicendum paratus ſis,& inſtructus: quod Latini dicunt, Se operi accingere. Vt Eſaias dixit, Accingite lumbos. Id eſt,ad plangendum parati ſitis. Qua & Chriſtus vſus eſt, Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris. Quod paucis interiectis declarauit. Et vos eſtote parati,quia qua hora nõ putatis filius hominis veniet. Ait ergo Deus Iob,Quoniam me ad diſceptandum prouotaſti,ad diſceptandum venio,te diſputationi accinge, & tanquam vir mecum congredere. *Interrogabo te,& reſponde mihi.* Mea per te fuit optio, vt cap.13. dicebas,Voca me,& ego reſpondebo tibi, aut certe loquar, & tu reſponde mihi.

Eſai.32. *Luc.21.* *Iob 13.*

4 *Interrogabo igitur te, & reſponde mihi, vbi eras quando appendebam fundamenta terræ? indica mihi,ſi habes intelligentiam.*

Probat Deus Iob potentiam ſuam infinitam,vt hac re terreat eũ, reprimatque,quo minus audeat Deum ad diſceptandum prouocare.Probat autem eam ex vniuerſitatis rerum creatione, ex mirabilique rebus omnibus à Deo tributa natura, orditurque ab operibus primi diei, quo terram Deus feciſſe narratur. Cuius commemorat fundamenta, tangens eius naturam, quòd grauis natura ſit. Alluditque in eius creatione narranda ad rationem rerum grauium conſtruendarum, in quibus prima fundamenta iaciuntur, deinde alia ad perpendiculum directa fundamẽtis imponuntur.Et ob eam rem dicit, Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ?Ita loquebatur etiam Dauid,Fundaſti terram ſuper ſtabilitatẽ ſuam:non inclinabitur in ſeculum ſeculi. *Vbi eras?* Ait,Vt meminerit ſe nihil omnino fuiſſe,cum res tam admirabiles à Deo gerebantur. Cuius rei memoria vehementer eum debet reprimere, qui naturæ vel gratiæ, & liberalitatis Dei bonis extollitur, & cum Deo ſe quocunque modo audet conferre. Ex hoc enim intelliget ſe non per ſe, ſed Dei beneficio ſua fuiſſe bona conſecutum, iureque ſuo ea omnia ab eo repeti poſſe, à quo ſunt benigne tributa.

De opere primi diei. *Pſal.102.*

5 *Quis poſuit menſuras eius ſi noſti? vel quis tetendit ſuper eam lineam?*

Perpetua eſt (vt diximus) alluſio ad rerum grauium fabricationem.Quarum partes certa menſura diſponuntur, vt inter ſe omnes aptæ ſint firmiterque connexæ. Linea perpendiculum eſt, ad quod rectis lineis ædificia diriguntur.

Terræ collocatio.

6 *Super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius.*

Eadem est allusio. Bases idem sunt, quod fundamenta, nisi quod illæ in columnis hæc in parietibus vsurpantur. Lapidem angularem etiam vocat anguli fundamentum. Terra autem nulla re nititur, sed per se cohæret, vt dixerat ipse Iob, Qui extendit aquilonem super uacuum, & appendit terram super nihilũ. Cohæret autem ipsa per se, quod omnibus eius partibus ea sit vis à Deo tributa, vt singulæ in medium eius suo nutu ferantur quare non nisi vi singulæ partes conuelluntur; totam autem, cum tam vasta sit, nulla hominum vis conuellere potest. Demonstratione tamen Archimedes conclusisse dicitur, totam à se ipso solo euelli posse, si alia esset terra, in qua machinam, quam ipse fabricaret, stabilire valeret, vt narrat in Marcello Plutarchus. Hæc autem machina vectis est, quo qualibet vi quodcunque pondus attolli potest, vt optime Vbaldus demonstrat propositione duodecima de vecte. Sed cum nulla possit esse tellus alia, in qua huiusmodi machina stabiliatur, relinquitur tellurem nulla naturali vi posse sede sua moueri. Sequitur autem.

Iob 26.

Machina qua vniuersa terra moueretur.

7 *Cum me laudarent simul astra matutina.*

Omnes stellas cæli præter solem vocat astra matutina, quod matutino tempore à mortalibus cernantur; ex quibus totum cælorũ opus primo etiam die factum intelligi vult, cuius præstantissima ornamenta stellæ sunt. Commodeque postquam terræ mẽtionem fecit, de cælis loquitur: nam cælis, & terra rerum omnium vniuersitas continetur. *Cum me laudarent simul astra matutina*, dicit, tanta enim stellarum vis, tam varia, & mirifica earum natura vehementer Dei à quo factæ sunt amplitudinem, & excellentiam declarãt. Et ob eam rem dicebat Dauid, Laudate Deum sol, & luna, laudate eum omnes stellæ, & lumen. *Et iubilarent omnes filij Dei.* Id est, omnes angeli, nam πάντες ἄγγελοί μου Græci vertunt, recteque cælorum creationi angelorum adiungitur, nam eodem die angeli, & cæli facti fuisse creduntur, & sicut stellas in cælis, ita & ipsos in eximio cælo effectos fuisse. Quare stellis etiam matutinis comparantur. Vnde illud Esaiæ, Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris. Multi ad præclarissimum angelum è cælo pulsum etiam pertinere arbitrantur.

Stellæ declarant excellẽtiam Dei.

Angeli quando facti.

Esai. 14.

8 *Quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat, quasi de vulua procedens.*

Erupit mare primo die. Fuit enim simul, cum cælis, & terra factus. Vt narratur in Genesi, Tenebræ erant super faciem abyssi: &

spiritus

Genes. 1. spiritus Domini ferebatur super aquas. Sicut autem in narranda
Maris effectio. terræ creatione rerum grauium naturam secutus fundamenta lineam, bases, lapidem angularem nominauit, ita cum narrat maris creationem, rerum humidarum rationem ducit. Erumpebat dicens, quasi de vulua. Ostijs autem, id est, sinubus promontorijs, oris denique atque litoribus cōclusum mare fuit tertio die, cum dixit Deus, Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt in locum vnū, & appareat arida.

9 *Quum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem.*

Quoniam dixerat erumpebat è vulua, eandem persequens metaphoram dicit, *Vestimentum, & pannis infantiæ obuoluerem.* Vestimentum autem, & caligo, qua mare tanquam pannis infantiæ inuolutum est, erat caliginosus aer, quo quam primum factum est operie-
Genes 1. batur. Scribitur enim in Genesi, Tenebræ erāt super faciem abyssi, & spiritus Domini ferebatur super aquas. Et tunc mare terram
Psal. 103. vniuersam amplectebatur, sic vt tota tegeretur aquis. Vt canebat regius vates. Abyssus vestimentum amictus eius, super montes stabunt aquæ. Deinde tertio die iussæ sunt congregari aquæ in locum vnum, & apparere arida. Et propterea sequitur.

10 *Circundedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia.*

Terminis meis, id est, Terminis à me præscriptis, qui sunt, vt statim declarat, ostia, & maris littora, quibus ipsum egredi nullo modo potest. Vectem vero littora appellat, ad eius vastitatem, & nimiam magnitudinem declarandam. Vectes enim, & repagula ianuis aduersus magnam vim opponimus. Canebat etiam luculenter Dauid, quo pacto Deus compresserit maris vim, & effrenatam ferociam. Super montes stabunt aquæ, ab increpatione tua fugiēt à voce tonitrui tui formidabunt, ascendunt montes, & descendūt
Psal. 103. campi in locum quem fundasti eis. Terminum posuisti, quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram. Ex quo facile, quod sequitur intelligitur.

11 *Et dixi, Vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Hæc est illa increpatio, vt loquitur Dauid psalmo citato, qua Deus maris ferocitatem coercuit. Hæc est illa lex, qua certos ei terminos constituit.

12 *Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum?*

Luminis effectio. Id est, nunquid tu, an ego solus lumen feci? Congruenter post terræ, cælorum & angelorum creationem, & aquarum congregationem,

nem, lucis conformationem commemorat, nam licet primo die illius metio fiat, quarto post omnia hæc, facta esse merito existimãtur, quod quarto die luminaria duo, quæ lucis sũt sedes, facta sint. Præcipere autem diluculo idem est, quod ostẽdere aurore locum. Id est, loca illi definire vnde quotidie oriatur; singulis enim diebus ortus locũ sol in Finitore mutat, itẽ, & luna: eadem tamen loca Sol singulis annis peragrat. Hæc ergo sapientissima dispositio, qua Sol terram vniuersum lustrat, Neque est, qui se abscondat à calore eius, vt ait Dauid, quæ naturæ leges appellantur, quoniã à Deo latæ, & inuentæ sunt, præcipere diluculo, & ostendere, auroræ locum merito dicitur, In eandem rationem dixit Dauid, Sol cognouit occasum suum. *Psalm.* 18.

13 *Et tenuisti concutiens extrema terræ*

Ad verbum ita est in Hebræo, Ad tenendum in alis terram. Quod licet duobus modis posit referri, in eandem tamen rationẽ vtroque modo dicitur. Potest enim vel ad ipsum Iob referri, cum quo superiori versu loquebatur, Id est, præcepisti diluculo, &c. Ad tenendum concutiens, Id est, vt teneres concutiens, &c. Teneres inquam concutiens per lucem, ita vt luce tua terram vniuersam occupares. Tum quod ad verbum dicit Hebræus, In alis terram. Illud, terram, potest apud Hebræos, vel in genitiuo, vel in accusatiuo esse. Vulgatus, & Septuaginta in genitiuo esse voluerunt, alas terræ intelligentes, & vt phrasis latinior esset, extrema terræ traduxit. Græci eandem phrasim reliquerunt πτερύγων γῆς alis terræ vertentes. Sunt tamen alæ terræ, anguli vel extrema terræ, quæ in Finitore notantur. Et ob rem ita vocantur. Potest illa Hebræa oratio ad tenendum in alis terram alio modo referri, vt quidãm Hebræi volunt, sic, vt illud (tenendum) non ad Iob, sed ad auroram referatur, & illud, terram, sit in accusatiuo, in hanc partem, Ostendisti auroræ locum suum ad tenendum, id est, Vt aurora teneret in alis suis terram. Id est, vt terram vniuersam illustraret, vt dixit Dauid, Nemo est qui se abscondat à calore eius. Attribuit autem poetica loquendi ratione alas auroræ, sicut primo capite versu nono palpebras, vt in Hebræo esse diximus, attribuit. Qua translatione vsus etiam est Dauid, Si sumpsero pennas meas diluculo, In Hebræo ad verbum est, Diluculi. Est autem elegans, & appositissima translatio: quia Aurora citissime vno temporis momento, in Oriente apparens totum lustrat Finitorem: cum circulus maior sphæræ sit hemisphærium definiens. *Excussisti impios ex ea.* Cum Deus res mirabiles à se gestas ad infinitam suam potentiam declarandam persequatur, conuenienter,

Psal. 103. (margin, beside "Ad verbum ita est in Hebræo")

Psal. 138. (margin, beside "ximus, attribuit")

ter, dum lucem à se factam commemorat, exclusionis impiorum mentionem facit. Quod lucis consequens est. Sicut enim lucē consequitur, vt tenebras pellat, quia eius cōtrariæ sunt, ita & impios, qui lucem oderunt, & tenebras amant. Et sicut lucem fecit Deus ad tenebras expellendas, ita & ad impios è terra viuentium euertendos. Ex quo non leuis coniectura est, ea de causa in historia creationis, lucis primo die mentionem esse factam, licet quarto die luminaria effecta narrentur; quod primo die, sicut angeli simul sunt cum cælis procreati, ita iniqui angeli eo fuerunt die è cælo eiecti, & æternis tenebris mandati. Pro cōperto enim Theologis est breuissimo tēpore iniquos angelos in cælo fuisse. Quod non nisi diuina luce factum fuit: congruum autem erat, vt eo die, quo tam copiosa lux creaturæ spirituali orta est, oriretur etiam creaturæ, materiæ corporisque participi. Sunt autem impij luci contrarij, siue lux materialis siue spiritualis sit. Nam iniqui materialis etiam lucis odio sunt, quia delitescere cupiunt, vt copiose ipse Iob capite vigesimo quarto tractauit, Oculus adulteri obseruat caliginem, dicens, Non me videbit oculus, & operiet vultum suum. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, & ignorauerunt lucem. Si subito apparuerit aurora, arbitratur vmbram mortis, & sic in tenebris quasi in luce ambulāt. Et paulo ante. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt. Lucem autem spiritualem, Id est, veram disciplinam, nulli dubium est, quin eam vehemēter horreant. Quod & CHRISTVS apud Ioannem docet, Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Vtraque etiam lux eijcit impios e terra. Lucis autem spiritualis coniectura facile de Euangelio capitur, quod tot improbos homines, improbos mores, & improbas hæreses lumine suo clarissimo deiecit. Lux materialis etiam expellit eos, quia ipse assiduus ortus, & occasus solis hominum vitam consumit. Quod Ecclesiastes, indicauit, Generatio præterit, & generatio aduenit. Cuius rei causam ponit statim, Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens girat per meridiē, & flectitur ad aquilonem. Cum igitur ipso lucis motu ad exitum vitæ quotidie vocentur apposite luce vita expelli dicentur. Viris bonis licet etiā ipsa dies vitam minuat, quia tamen ad aliam veram vitam vocātur, & cum morte potius restituantur, quam absumantur, non ita lucis motu à terra pelli dicentur: impijs autem si hæc vita adimatur, nulla eis, alia reliqua est, sed mors tantummodo sempiterna.

Lucis effectionem sequitur iniquorum expulsio.

Cur primo die creationis lucis fuerit facta mentio.

Iob 14.

Duplex lux, & vtranque mali oderūt, & vtraq; mala los eijcit.

Ioann. 3.

Eccles. 1.

Id quod Deus statim hoc modo explicare videtur.

14 ***Restituetur vt lutum signaculum.***

In Hebræo ad verbum est, Conuertet se, vt sigillum luti. Idest, terra ex qua impij vi lucis excutiuntur, conuertet se; vt sigillum luti. Luti enim sigillum facile multas accipit, & expellit figuras, ita terra multas suscipit, & excutit impiorum generationem. Idem quod Salomon ait, Generatio præterit, & generatio aduenit. In hanc rationem explanandus est vulgatus interpres, Id est, terra tã facile varijs hominum impiorũ generationibus renouatur, quam lutum, in quo variæ formę imprimuntur, atque signantur. ***Et stabit sicut vestimentum.*** Id est, vnaquæque impiorum generatio stabit in terra, sicut vestimentum, quod tandem vetustate consumitur, & aliud assumitur; ita vna præterit generatio, iniquorum, & alia aduenit. Eodem modo exponitur, quod est ad verbum in Hebræo, stabunt, sicut vestimentum, id est, Singuli homines impij stabunt in terra, sicut vestimentum, quod non diu durat, sed tandem senescit. Ita Esaias de ijsdem locutus est, Ecce omnes quasi vestimentũ contererentur, tinea comedet eos. Eandem etiam rationem dicendi vsurpauit Dauid, Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Filij seruorum tuorum habitabunt, & semen eorum in seculum dirigetur. Sed Græci in aliam partem hunc versum acceperunt; ita enim transferunt καὶ σὺ λαβὼν γῆς πηλὸν ἔπλασας ζῶον καὶ λαλητὸν αὐτὸν ἔθου ἐπὶ γῆς; Et tu accipiens terræ lutum animal faceres; & ipsum sic vt loqui posset, in terra collocares? Sententia verbis Hebræis parum conueniens est; tantum illi animaduertisse videntur illud, Conuertet se vt lutum, explicaruntque conuertetur lutũ in varias animalium figuras tua vi? Sententia tamen aptissima est contextui, vt ex opere sexti diei, id est, ex animalium creatione Dei summa & infinita potentia probetur, sicut ex aliarum rerum creatione probata est.

Impij sicut vestimẽtum consumuntur.

Esai. 50.

Psal. 101.

15 ***Auferetur ab impijs lux sua.***

Cohæret cum ea, quam Hebræus, & vulgatus expressit superiori versu sententia, Succedent multæ impiorum generationes in terra. Quia ***Auferetur ab impijs lux sua,*** Lucem impiorum hanc vitam vocat mortalem, quemadmodum Ecclesiasticus locutus est, Supra mortuum plora, defecit enim lux eius. Lux ergo latione sua eripit lucem improbis: tacitis enim annis senescunt. Ita etiam fit, quod sequitur. ***Et brachium excelsorum confringetur.*** Excelsos ap-

Eccli. 22.

pellat homines iniquos, qui reru potiuntur, & penes quos est summa potestas brachium vero eorum potentiam, quam dies, licet summa sit, debilitabit & penitus franget. Fractam siquidem esse quis ignorat Alexandroru, Cæsarum, & Nabuchodonosor potentiam, licet insuperabilis, quando florebat, videretur, tempore tamen ita consumpta est, vt nullum eius modo vestigium appareat. Quoniam brachia peccatorum conterentur, ait Dauid confirmat autem iustos Dominus.

Psal. 36.

16 *Nunquid ingressus es profunda maris, & in nouissimis abyssi deambulasti.*

Quoniam de luce egit optima ratione disponendi de eius modo cõtrario agit, id est, de rebus abdisitimis, & in extremis tenebris iacentibus. Ex quibus suam immensam potentiam etiam demonstrat. Vt enim infinitæ potentiæ est lucem rebus addere, vt possint cognosci ita & eas sine vllo creato lumine comprehẽdere: ex hoc enim intelligitur facile posse eis lumen afferre. Quare eiusdem est vtrumque potentiæ. Profunda igitur maris, & abyssi nouissima, speciem pro genere ponit pro rebus occultissimis, & omni prorsus lumine vacantibus cuiusmodi profunda maris, & abyssi nouissima sunt. In eandem rationem dicitur, quod sequitur.

Abditissimæ res Dei potentiam demonstrant.

17 *Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis, & ostia tenebrosa vidisti.*

Portæ mortis, & ostia tenebrosa, tenebræ sunt crassissimæ.

18 *Nunquid considerasti latitudinem terræ indica mihi, si nosti omnia.*

Id est, Si omnes terræ partes cognouisti. Cur vero id interroget, statim declarat.

19 *In qua via lux habitet, & tenebrarum quis locus sit.*

Id est, in qua terræ via lux habitet, & in quo terræ loco tenebræ positæ sint. De luce, & de tenebris disseruit, nunc de mirabili vtriusque inter se temperatione, Qua ratione dies nocti succedat, & nox diem excipiat, sic vt nec longa dies, nec multa nox vlli terræ parti detrimento sit. Non enim satis esset lucem efficere, nisi aptissima lux & tenebræ inter se ratione coniungerentur, in quo etiã infinita Dei sapientia, atque potẽtia declaratur. Hac ergo de causa Deus quærit ex Iob, si sciat viam lucis, & tenebrarum locum, vt commode nimirum vtroque in quacunque terræ parte vti possit. Id quod statim declarat dicens.

Lucis & tenebrarum tẽperatio.

20 *Vt ducas vnumquodque ad terminos suos, & intelligas semitas domus eius.*

Id est, vt vnumquodque conuenienter collocet, & vt postulat terræ natura accommodes. Id paucis sapientissime canebat Regius vates, dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam.

Psal. 18.

Sciebat

21 *Sciebas tum quòd nasciturus esses? & numerum dierum tuorum noueras?*

Breuiter verbis his mihi tangere videtur opus sexti diei, in quo homo effectus fuit. Non enim prætermitteret hic, cum alia numerasset, cùm maxime Dei potentiam infinitam, & sapientiam immensam ostendat. Eadem ergo ratione, qua & alijs operibus cum Iob contendens ait: *Sciebas tum quod nasciturus esses?* Vt ita arrogare tibi possis te à te ipso fuisse factum, vel ego id noui, & à me factus es? Ponitque ipsum Iob pro toto hominum genere, sicut ponere posset Adam. Id est, homines à me, & nō alio facti sunt. Quod vnusquisque vir memoria tenere debet, vt factorem suum timeat, reuereatur, & amet, & quòd sit, quòd luce fruatur, & spiritū ducat, ei acceptum referat. Hanc Dei scientiam, & magnū erga se beneficiū prædicabat luculenter David, Domine probasti me, & cognouisti me tu cognouisti sessionem meā, & resurrectionem meā, &c. Ecce domine tu cognouisti omnia nouissima, & antiqua tu formasti me, & posuisti super me manum tuā; mirabilis facta est sciētia tua ex me. *& numerum dierum tuorum noueras?* Perinde quasi diceret, Minime quidem; quoniam mihi tantum notum est, vt ipse Iob capite decimo quarto fatebatur, Numerus mēsium eius apud te est, constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.

Hominis effectionis memoriā oportet habere.

Psal. 138.

Iob 14.

22 *Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti?*

Thesauros nominat, quod magna eorum vis sæpe è cælo defluat,

23 *Quæ præparaui in tempus hostis, in diem pugnæ & belli.*

Id est, quibus vtor aliquando cum iniquos homines hostes meos vlcisci decreuerim. His enim armis tempore diluuij euertit, & oppressit magnos impiorum hominum exercitus; Obruit item Sodomam & Gomorrham, vehementer perterrefecit Ægyptios, Amorrhæos deleuit.

Genes. 19.
Exod. 9.
Ios. 19.

24 *Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram?*

Per eam viam lux spargitur per quam Sol conuertitur, quam Torridam zonam appellant cosmographi, hac etiam via magnus in terra excitatur æstus, & nimius calor. Sine dubitatione enim hæc terræ plaga cæteris feruentior, & calidior est. Ita vt quo longius, vel propius cæteræ ad eam accedant, hoc calidiores vel frigidiores sint. Pulcre autem id Gregorius transfert in diuinam Euangelij lucem, cuius causa magni extiterunt æstus in omnibus, quas lustrauit terræ partibus. Satis enim copiose memoriæ proditum est, quæ propter Euangelium tragediæ in orbe fuerint, terrarum excitatæ. Sed varie hic locus enarratur propter Hebræa

Torrida zona.

bræa verba. Quoniam ambigua sunt. Nam quod lucem vertit in Hebræo est אור or, quod lumē pluuiam significat. Quod æstum vertit, Hebraice est קדים cadim, quod Eurum ventū etiam significat. Quare ita Chaldæus declarat, Per quam viam suscipitur lux, dispergit se ventus orientalis super terram, Quocirca Subsolanus vocatur, quod ab ortu solis perflet. Significat etiam אור or exhalationem, quod facile lumen concipiat, vt docuimus, explicantes illud capitis 36. vers. 32. In manibus suis abscondit lucem. Quare quidam Hebræi ita declarant, Per quam viam spargitur exhalatio; diuiduntur venti subsolani, & cometæ, quæ ex illa fiunt. Tamē quia אור or, vt diximus pluuiā significat, Septuaginta πάχνη pruinam, & non Subsolanum, sed Austrum ventum traduxerunt. In hāc rationem πόθεν δὲ ἐκπορεύεται πάχνη ἢ διασκεδάννυται νότος εἰς ὑπὸ οὐρανόν. Vnde egreditur pruina, vel dispergitur auster in eā, quæ sub cælo, id est, Quis pruinam, & austrum fecit? & est sententia apta contextui.

25 *Quis dedit vehementissimo imbri cursum?*

Id est, quis ea natura imbrem vehementissimum fecit? *& viam sonantis tonitrui?* Idest, tonitru item quis fecit.

26 *Vt plueret super terram, absque homine in deserto, vbi nullus mortalium commoratur.*

Vt ex hoc intelligatur nulla vi & industria humana esse factum, sed tantum diuina virtute.

27 *Vt impleret inuiam & desolatam, & produceret herbas virentes?*

28 *Quis est pluuiæ pater? vel quis genuit stillas roris?*

29 *De cuius vtero egressa est glacies?*

Psal. 148. Id est, quis nisi ego hæc meteora fecit, quæ meam potentiam infinitam indicant. Quare recte Dauid, ea de causa Deum laudare iubet, Laudate Dominum, &c. Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius: Id est, quæ ei, vt auctori obediunt suo, & iussa eius exequuntur, siue ad vindicandos hostes siue ad recreandos amicos ab eo mittantur. *& gelu de cælo quis genuit?* Subaudi, nisi ego, cuius subinde naturam explicat,

30 *In similitudinem lapidis, aquæ durantur.*

Id est, tanta vis gelu, vt cum aquæ sint natura molles & humidæ, gelu concretæ ita rigescant, vt tanquam lapides duræ reddantur. Et quod est mirabilius: *& superficies abyssi constringitur*. Id est, mare cū sit natura sua calidius, & propter magnam aquarum vim æstu ferueat, concrescit tamen. Certum enim est eis, qui sunt sub octogesimo altitudinis gradu mare concrescere.

Nunquid

31 *Nunquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas?*
In Hebræo est כימה cima, quod hic transfert Pleiades, & in Amos cap. 5. vers. 8. transfert Arcturum. Nec leuis cōniectura est ita transferre huius libri c. 9. vers. 9. Saltem Græci ita illo loco conuertunt. Et illo loco explicuimus quid Arcturus, quid Pleiades sint. *Aut gyrum Arcturi poteris dissipare?* In Hebræo est כסיל cesil, & illo Iobi loco citato, & Amos c. 5. vers. 8. transfert vulgatus Oriona, Græci vero vesperum.

32 *Nunquid producis Luciferum in tempore suo?*
Hebraice est מזרות mazarot, cuius significatio, quòd hoc vno loco reperiatur, non satis comperta est. Græci nomen Hebræum sua versione reliquerunt, & Chrysostomus, & Cyrillus signa duodecim Zodiaci esse opinantur. Quidam tamen Hebræus cum vulgato interprete consentiens non sydus, sed vnam ex stellis esse putat. Alius Hebræus sydus esse Australe. Lucifer autem est eadem stella, quæ Vesperus. Venus enim solem antegrediens lucifer est, subsequens vero Vesperus. *Et Vesperum super filios terræ consurgere facis?* In Hebræo est עיש hais, quod huius libri capite 9. versu 9. vulgatus, & Græci Hyadas transferunt. Quare hæc syderum nomina vel valde ambigua sunt, vel non satis eorum significatio liquet. Sed vt illo citato huius libri loco diximus, nihil refert ad hæc oracula intelligenda, vtrum hoc vel illud sydus nomina significare sciamus, nam species pro toto genere stellarum nominantur, quare nihil refert, an hoc vel illud sydus ponatur, cum ex quocunque intelligendum sit Deum ex stellarum creatione suam potentiam immensam probare. In quibusdam exemplis vulgatæ editionis est, *Super filios terræ.* quæ forte emendatior lectio est, nam in Hebræo est בניה banea filios eius. quare potuit ita transferre vulgatus, vt relatiuum terram referre putaret, & eius loco antecedentem poneret. Hebræi ipsam stellam referre intelligunt, in hanc rationem, Consurgere facis עיש hais cum filijs suis. Vt filios alias stellas cum illo coniunctas significet. Quare non stellam, sed sydus declarare opinantur. Græci vero, quia vesperum, sicut vulgatus traducunt, radios atque comam veneris filios eius vocare crediderunt, nam vertunt ἕσπερον ἐπὶ κόμης αὐτοῦ vesperum cum coma sua.

33 *Nunquid nosti ordinem cæli.*
In Hebræo est חקות hucot statuta cæli. Poteſtque intelligi, vel de ordine, & statutis, quæ inter se cæli seruant, vt intelligitur à Septuaginta qui τροπὰς οὐρανοῦ conuersiones cæli traduxerunt. Vel potest de ordine & statutis ijs intelligi, quibus hæc inferiora administrant,

niſtrant, qua ratione res ſingulas afficiant, quod ſubinde declarari videtur. *Et pones rationem eius in terra?* Hebraice eſt משטרו miſtaro, quod imperium eius, Hebræi declarant, & ita poteſt explicari vulgatus, id eſt, Scies eam cælis poteſtatem præſtare, vt terram totam gubernent. Et in hanc rationem Græci traduxere in ἢ τὰ ὑπ' οὐρανὸν ὁμοθυμαδὸν γινόμενα. aut quæ ſub cælo ſimul fiunt? id eſt; Hæc inferiora cælo ſubiecta. Pro certo enim habent omnes philoſophi, hæc inferiora ſuperioribus cæli lationibus gubernari. Et ad hoc pertinet illud, quod ſcribitur in Geneſi, Fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius, vt præeſſet diei, & luminare minus, vt præeſſet nocti, & ſtellas, & poſuit eas in firmamento cæli, vt lucerent ſuper terram, & præeſſent diei ac nocti. Itaque Dei ſumma potentia atque ſapientia declaratur non ſolum in eo, quod cælos, & terram fecit, ſed etiam in eo, quod ſapientiſsime ea inter ſe adaptauit atque coniunxit.

Inferiora lationibus cæli gubernantur

Geneſ.1.

34 *Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?*

35 *Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuerentia dicent tibi, Ad ſumus?*

Id eſt, nunquid ſicut ego pro arbitratu tuo imbrem, & fulgura facies, & ita tibi dicto erunt audientia, vt ſimul atque adeſſe iuſſeris; præſto ſint? Hoc etiam admirabilitatem maximam facit, quòd ita res omnes, quæ liberi non ſint arbitrij participes, ſe ad Dei nutum, & arbitrium accommodent, vt Deo aliquid imperante, nullam omnino moram, nullam dilationem faciant. Quare recte dixit Dauid, Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.

Res omnes obediũt Deo

36 *Quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam?*

Hoc opus longe cæteris numeratis præſtantius eſt, & in quo expreſsius Dei veſtigium relictum fuit; vt mens & ratio cum corpore ita coniungeretur, vt corpus cum ſit res abſurda natura ſua, ſaperet tamen, atque intelligeret, vt hominum viſcera ſapiunt. Id vehementer miratur Dauid, Quid eſt homo, quòd memor es eius, aut filius hominis quoniam viſitas eum? minuiſti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Itaque homo propter ſapientiam, qua eius viſcera natura imbuta ſunt, antecellit cæteris Dei operibus, quæ in Geneſi narrantur. *Vel quis dedit gallo intelligentiam?* Galli intelligentia non ita proprie dicitur,

Hominis ſapientia mirabilis.

Pſal.8.

tur, vt hominis ſapientia; eſt tamen etiam mirabile, quòd cum omnino mente & ratione vacet, res faciat natura ſua, quæ conſilio ac prudentia geri videntur. In Hebræo tamen, quod gallum transfert eſt שכוי ſecui, quæ vox hoc tantum ſcripturæ loco reperitur, qua de cauſa pro explorato non eſt quid ſignificet. Chaldæus, & quidam Hebræus, gallum ſicut vulgatus interpretantur. Chaldæus autem in eo ponit galli intelligentiam, quòd laudet Dominum ſuum. Quidam Hebræus, quòd media nocte ſurgere doceat hominem ad laudandum Deum. Alij vero plures Hebræi non gallum, ſed cor hoc loco ſignificare dicunt, vt eius radix ſit שכה ſaca vidit: propterea quod corde videmus ſiue intelligimus. Itaque idem eſt ex horum ſententia ponere in corde intelligentiam, quod ante dixerat ponere in viſceribus ſapientiam. Græci vero longe aliter totum hunc verſum interpretantur τίς δὲ ἔδωκεν γυναιξὶν ὑφάσματος σοφίαν ἢ ποικιλτικὴν ἐπιστήμην; quis dedit mulieribus texendi ſapientiam, vel exornandi ſcientiam? Qui Hebræorum interpretationem ſecuti videntur, vtroque loco eodem modo interpretantes, id eſt, quis dedit homini ſapientiam texendi, & exornandi? Speciem poſuerunt pro genere rerum, quæ humana induſtria fiunt.

37 *Quis enarrabit cælorum rationem?*
Non de orbibus cæleſtibus, ſed de nubibus, vt alio loco diximus, intelligit, nam in Hebræo eſt שחקים ſehacim nubes, & νέφη nubila transferunt Græci, id eſt, Quis ſatis enarrare poterit nubium naturam, & qua ratione in cælo cogantur. Nam licet de hac re philoſophi verba faciant; non demonſtrant ſe omnes ad vnum cauſas nubium, & aliorum meteororum comprehendiſſe. Ex his vero locis ego mihi perſuadeo huius rei ſcientiam nullum philoſophum perfecte aſſecutum. *Concentum cæli quis dormire faciet?* Non appellat concentum cæli, vt quidam interpres opinatur, quem cæli, vt commentabatur Pytagoras ſuo motu efficiunt, ſed cum de nubibus, vt diximus, ſermo ſit, eorum vocat concentum (ſicut earum tonitru vox dicitur, vt ſæpe diximus, ſonitum eum quem vehementiſsimus imber efficit, vt capite 28. dicebat *Iob 28.*
Iob, Quando ponebat pluuijs legem, & viam procellis ſonantibus. Ait ergo, quis procellam, & tonitru compeſcet, niſi Deus, cui ad nutum, vt dixit, nubes & pluuiæ obtemperant? In Hebræo quod dormire, vertit eſt ישכיב iaſcib à verbo שכב ſacab, quod dormire. quieſcere, accumbere, hoc loco deſcendere faciet, quidam interpretantur. Quæ ſignificatio Græcis videtur placuiſſe,

nam οὐρανὸν δὲ εἰς γῆν ἔκλινε cælum autem in terram inclinauit, conuertunt. Sed maior eſt ambiguitas in eo, quod concentum tranſtulit נבל nebel. Nam ſignificat vtrem, vel lagenam, & hinc factum eſt, vt inſtrumentum muſicum ſignificet, quod chorum quidam nominari arbitrantur, quia ex vtre componitur, quo aer ad inflandas tibias ſuſcipitur. Hiſpane *gayta*. Et hanc ſignificationem vulgatus ſpectans, concentum reddidit. Multi Hebræi propriam amplectuntur. Vt nubes appellet vtres, quod tantam capiant pluuiam.

38 *Quando fundebatur puluis in terra.*

In principio huius capitis Deus egit de tota terra, hoc verſu de ſingulis eius partibus differit, explicans naturam eis à ſe tributam, vt omnes medium terræ punctum, quod centrum vocant, quærant. Ex quo fit, quod ſequitur. *& glebæ compingebantur?* Id eſt, ſingulæ eius partes in medium terræ punctum detrudebantur, compellebanturque. Hinc eſt, quòd cum ſingulæ partes prò ſe nitantur in centro eſſe, omnes coagmentatæ, & compactæ inter ſe terram vniuerſam componant.

1 *Nunquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis?*

2 *Quando cubant in antris & in ſpecubus, inſidiantur.*

Perſequitur deinceps Deus toto reliquo ſuo ſermone opera quinti, & ſexti diei de animalibus differens: atque non tam potentiam ſuam demonſtrat in eo, quod animalia hæc fecerit, quàm prouidentiam in eo quòd conſeruet. Ait ergo. Nunquid, licet leæna impos conſilij ſit, expectabit, vt tu capias prædam ei, & catulis ſuis, dum adhuc latibulis non exierunt neque prædas agere poſſunt? Quaſi diceret minime quidem, ſed ea vis eſt ei à me data, vt ei filij ſui curæ ſint, ſibique, & illis venetur. Quare dixit

Pſal. 103. Dauid, Catuli leonum rugientes, vt rapiant, & quærant à Deò eſcam ſibi. Deus enim, qui vim eis venandi dedit, eſcam dediſſe cenſetur. Idem de coruis dicit.

3 *Quis præparat coruo eſcam ſuam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes, eo quod non habeant cibos?*

Vt etiam canebat Dauid, Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.

CAP. XXXIX.

Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes ceruas obseruasti? A
5 Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum?
6 Incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt.
7 Separantur filij earum, & pergunt ad pastum egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.
8 Quis dimisit onagrum liberum, & vincula eius, quis soluit?
9 Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra salsuginis.
10 Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit.
11 Circumspicis montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit. B
12 Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum?
13 Nunquid alligabis rhinocerota ad arandam loro tuo? aut confringet glebas vallium post te?
14 Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?
15 Nunquid credes illi quoniam sementem reddat tibi, & aream tuam congreget?
16 Penna struthionis similis est pennis erodij, & accipitris.
17 Quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea?
18 Obliuiscitur quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat.
19 Duratur ad filios suos quasi non sint sui, frustra laborauit nullo timore cogente.
20 Priuauit enim eam Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.
21 Cum tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum & ascensorem eius. C
22 Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum?
23 Nunquid suscitabis eum quasi locustas? gloria narium eius terror.
24 Terram vngula fodit, exultat audacter: in occursum pergit armatis.
25 Contemnit pauorem, nec cedit gladio.

26 *Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus.*
27 *Feruens & fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem.*
28 *Vbi audierit buccinam, dicit, Vah, procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.*
29 *Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad Austrum?*
30 *Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum?*
D 31 *In petris manet, & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus.*
32 *Inde contemplatur escam, & de longe oculi eius prospiciunt.*
33 *Pulli eius lambent sanguinem, & vbicunque cadauer fuerit, statim adest.*
34 *Et adiecit Dominus, & locutus est ad Iob.*
35 *Nunquid qui contendit cum Deo, tam facile conquiescit? vtique qui arguit Deum, debet respondere ei.*
36 *Respondens autem Iob Domino, dixit.*
37 *Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.*
38 *Vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem: & alterum, quibus vltra non addam.*

4 *Nunquid nosti, tempus partus ibicum in petris.*
Ex Hebræo verti potest, Partus ibicum petrarum, quæ ita vocantur, quòd magna velocitate per rupes abruptissimas ferantur, de illis enim ita Plinius scribit. Sunt ibices pernicitatis mirandæ, quanquam onerato capite vastis cornibus, gladiorumque vaginis, in hæc se librant, vt tormento aliquo rotati, in petras potissimum è monte aliquo, in alium transilire quærentes, atque recessu pernicius quo libuerit exultant. Tragelaphum, Septuaginta conuertunt, de quo etiam scribit Plinius Barba tantum, & armorum villo à ceruo differre. *Vel parturientes ceruas obseruasti?* Cerua animal notum est. Harum, & ibicum partus potissimum commemorat, quòd cum magna difficultate natura pariant. norunt tamen, deo illas modo docente, quæ sibi medicina facienda sit ad partum faciliorem. Tradit enim Plinius, eas ante partum herba se purgare, quo facilius pariant.

Ibices. Tragelaphus. Ceruæ se purgant quo facilius pariant

Diui-

5 *Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum?*

Id est, Anne prudentia tua, sicut mea tempus eis ferendi vterum naturæ suæ accommodatum definitum est.

6 *Incuruantur ad fœtum, & pariunt.*

Id est, se præ dolore incuruant, & pariunt. Quod pariunt vertit in Hebræo est תפלחנה tepalahna, à verbo פלח palah, quod est scindere: vnde quidam Hebræus ita interpretatur, Ad fœtus se scindũt; Id est, cum fœtus emittendus est, membranas ventris sui propter vuluæ angustias scindunt, & abrumpunt, quo magnum dolorem accipiunt. Græci auctores hoc prætermiserunt, & eius loco posuerunt ἐξέθρεψας δὲ αὐτῶν τὰ παιδία ἔξω φόβου nutriuisti eorum filios sine timore, vt de leonum catulis superiori extremo capite dixit, *Et rugitus emittunt.* Præ dolore, subaudi. In Hebræo ad verbum est, & dolores emittunt, & ὠδῖνας dolores transferunt Septuaginta auctores, & quidam opinantur filios vocare dolores Hebræa phrasi, id est, Ita pariunt, fœtusque emittunt.

7 *Separantur filij earum, & pergunt ad pastum: egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.*

Persistit in explicanda summa Dei prouidentia per res omnes pertinentes in eo; quod sine vllo hominum auxilio reive, quæ sit rationis particeps, hæc animalia, vel recenter nata sibi victum procurent, ad quod etiam spectat, quæ multis de asino syluestri subijcit.

8 *Quis dimisit onagrum liberum, & vincula eius quis soluit?*

9 *Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra salsuginis.*

Id est, vagatur onager in terra inculta, & sterili.

10 *Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit.*

Hoc est, tamen neque vrbes multis hominibus frequentes ad cibum capiendum petit, neque vllum agasonem, qui eius pabula procuret requirit. Quia.

11 *Circumspicit montes pascua sua, & virentia quæque perquirit.*

Id est, sibi satis pabuli per montes suppetit non hominis consilijs cultos, sed Dei prouidentia sibi paratos. Eodem spectant, quæ de rhinocerote subinde tradit.

12 *Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum?*

13 *Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium post te?*

14 *Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius? & derelin-*
ques ei labores tuos?
15 *Nunquid credes illi, quoniam sementem reddat tibi, & aream tuam*
congreget?

Id eſt, opus non erit rhinoceroti ſeruire tibi, vt victum illi præ-
Rhinoceros. ſtes. Nam à Deo ei iam prouiſum eſt. Rhinocerota Plinius, & So-
linus ſcribunt animal eſſe vaſtum, & elephanto hoſtem longitu-
dineque illi parem, breuiorem vero cruribus, cautibusque ad pu-
gnam cornu, quod in nare maximum habet, exacuere. Pauſanias
tradit rhinocerota duo habere cornua, alterum inſigni magnitu
dine è naribus extans, alterum exiguum, validiſsimum tamen ſu-
perne inter brachia erumpens. Quod ego nuper ita eſſe vidi, cum
in Regis hortos Toletum Liſbona deferretur.

16 *Penna ſtruthionis ſimilis eſt, pennis herodij, & accipitris.*

Hic verſus habetur difficilis propter animalium nomina, quæ in eo ſunt, ſtruthio, herodius, & accipiter. Pro ſtruthione in Hebræo eſt רננים renanim, cuius radix eſt רנן ranan canere, & exultare. Quare Græci conuerterunt τερπομένων eorum, qui lætantur. Chaldæus תרנגול tarnegol gallum. Quidam Hebræi exiſtimant eſſe pauonem, quòd in pennis pulcherrimis ſuis lætetur. Sed verſio vulgati longe mihi magis placet; vt ſit quem Plinius vocat ſtruthiocamelum, qui pennis ſuis exultare dicitur, quoniam pulcherrimæ ſunt, adeo vt illis galeæ militum exornari ſoleant. Quod herodium nominat, In Hebræo eſt חסידה haſida, quod nomen Septuaginta viri in ſua verſione omiſerunt. Vulgatus Zachariæ. 5. verſ. 9. miluum transfert, quo loco de hoc nomine locuti ſumus. Herodium autem putat Suidas, aut ciconiam eſſe, aut ciconiæ ſimile. Quod accipitrem vertit eſt in Hebræo נצה netſa, quod nomen etiam Græci prætermiſerunt. Conſentiunt omnes Hebræi accipitrem ſignificare, & quidam Hebræus illum eſſe tradit quem Hiſpane vocamus *aſor*. Difficile etiam eſt huius verſus ſententiam reddere. In Hebræo ita ad verbum eſt, Ala ſtruthionis læta, an penna herodij, & accipitris? Chaldæus ita vertit, Ala galli qui cantat, & exultat, ſic eſt ala ciconiæ, & accipitris. Græci vero πτέρυξ τερπομένων νεέλασσα, ἐὰν συλλάβῃ ἀσίδα, καὶ νέσσα: ala eorum, qui lætantur glorioſa, ſi comprehenderit Aſida, & Neſa: Tigurina planius, Penna ſtruthiocameli primatum obtinet, ſi conferas ei alam aut plumam ciconiæ. Quare נצה netſa non accipitrem, ſed plumam interpretata eſt: cui & alij ſubſcribunt. Sententia tamen, quam reddit vulgatus, mihi vehementer probatur, i. Struthio camelus alis nihil differt ab alijs auibus, vel ſagacibus

qualis ciconia est in pullis suis alendis,& gratia referenda; & accipiter in venãdo idest. Alas sicut aues sagacissimæ habet, licet tã stulta sit, quàm statim exponit; vt in struthionem conueniant, quæ sequuntur, neque enim in gallum, neque in pauonem, neque in ciconiam, neque in accipitrem, si recte animaduertantur, cadere posse cognoscentur. De struthione igitur hæc narrat Plinius lib. 10.c.1. struthio maxima auium est, si tamen auis est dicenda, cum pennas duntaxat habeat cætero volucris non sit, nec à terra tollatur, Vngulas habet ceruinis similes bisulcas, comprehendendis lapidibus vtiles, quos in fuga contra insequentes pedibus ingerit, concoquit quæcunque deuorat sine aliquo delectu. Mira in eo stoliditas: etenim in tanta corporis altitudine si colla frutice occultauerit, latere se putat, oua vero eius in pretio sunt propter amplitudinẽ,& pennæ, quia galeas varijs coloribus infectæ adornant. Sequitur autem.

14 *Quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea?*

Narrat quanta sit huius auis stoliditas, vt intelligitur ex eo quod vers. 17. dicit priuauit enim eam Deus sapientia. Sed ita quidam hunc versum interpretantur, oua sua in terra derelinquit, & illis ibi incubans calefacit ea. Nam dicunt tertia persona Calefaciet esse apud Hebræos. Nam licet notam apud illos habeat secundæ personæ masculinæ, eadem tamen est nota tertiæ fœmininæ: loquitur autem de struthione femina, quæ oua parit. Et ita Græci θάλψει calefaciet transferunt. Sed non hæc tam magna stoliditas est, cum in multas alias aues conueniat, in coturnices, perdices, gallinas,& item alias de genere gallinaceo. Quare significari hoc versu puto, quod Titelmannus interpretatur, tantam esse huius auis stoliditatem, vt non curet, neque foueat oua, quæ genuit, sed in puluere,& arenæ relinquat, cuius vehemẽti calore pulli postea excluduntur, quod à nulla fit alia aui, Quare in locis tantum calidissimis struthio nascitur. Quamobrem duo eius genera distinguuntur, Libica,& Arabica, quod in his locis, quæ calidissima sũt, præcipue reperiatur. Quæ sententia plane à vulgato significatur, idest, Tu in puluere calefacies ea ita ab ea, à qua genita sunt, destituta, sicut à me calefiunt, qui eam illis naturam tribui, vt arenæ,& pulueris tantum calore pulli excludi possint? Quæ explicatio valde coagmentate coniungitur cum sequentibus, vt videbimus, & cum ijs, quæ de alijs animalibus dicta sunt. Ex quibus non tam quod à Deo effecta sunt, quam quod ab ipso sine vllo humano subsidio conseruentur, argumenta petit. Ita etiam mirabilis est Dei

prouiden-

prouidentia non modo in singulis struthionibus, sed in toto eorum genere conseruando, cum pulli excludantur, atque adeo sine vllo parentum auxilio. Potest autem etiam secunda persona Hebræum verti verbum, vt vertitur à vulgato, cum nota sit secundæ personæ masculinæ. At enim dicunt suppositum est struthio fœminalperinde quasi esset necesse oua, sicut à femina gigni, ita ab eadem calefieri non etiam à masculis calefiant, vt in alijs auibus sæpe copertum est. Sed licet tertia persona traducatur, vt à Septuaginta traducitur, eandem habere potest sententiam, In puluere calefacit ea, id est, Pulueri calefacienda relinquit. Sequitur autem.

15 *Obliuiscitur, quod pes conculcet ea, aut quod bestia agri conterat.*

Id est, ita totius est iners consilij, vt non animaduertat multis modis oua sua nullo defendente perire posse, vt quod pes conculcet, quod bestia agri conterat.

16 *Duratur ad filios suos, quasi non sint sui.*

Valde difficile hoc exponent, qui eam quam posuimus superioris versus sententiam repudiabunt. Ex ea tamen facile, & aptissime explicatur, id est, Ita negligit filios suos, nullam operam dans, vt excludantur ex ouis, quasi sui non essent, neque vllo modo ad illam attinerent. *Frustra laborauit, nullo timore cogente*, Id est, frustra quod ad se attinet peperit eos, cum tam temere, nullo timore aut re alia compulsa deserat eos.

17 *Priuauit enim eam Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam.*

Id est, stolidissimam fecit eam. De cuius stoliditate Plinius etiam loco citato locutus est. Vt ex ipsius stoliditate Deus declaret ab ipso imprimis res, & fieri, & conseruari.

18 *Cum tempus fuerit in altum alas erigit, deridet equum, & ascensorem eius.*

Id est, tamen Dei summa prouidentia pullus ita derelictus excluditur, alitur, & plumis induitur, & ita validus fit, vt alis rectis tam celerrimo cursu incitetur, vt equum & equitem longe celeritate superet. Putant aliqui, id in struthiocamelum non posse quadrare, quod significari volatum his verbis dicant, cum tamen minime volet. Sed planum est non volatum, sed cursum his verbis declarari, ad quem alis etiam vtitur, quod eius celeritatem non cum aliarum auium volatu, sed cum equi cursu comparet.

19 *Nunquid præbebis equo fortitudinem.*

Equum. Sapientiam, & potentiam suam docuit Deus ex rerum multarum effectione, & animalium conseruatione. Eadem in reliquo eius sermone demonstrat ex quadam mirabili amplitudine, & dignitate,

qua

qua quædam animalia auxit. Vt intelligamus Deum potentissimum, & sapientissimum demonstrari in efficiendis, conseruãdis, decorandisque rebus, commemorat igitur, primo equi splendorem, & quandam quasi animi magnitudinem. Ait igitur, *Nunquid præbebis æquo, &c.* Id est, poteris ne sicut ego equo præstare fortitudinem? *Aut circundabis collo eius hinnitum.* Id est facies, vt hinnitum tam alacrem, & hostibus terribilem reddat. Pro hinnitu, qui etiã est in Hebræo, Græci ὄσβεν timorem traduxerunt, forte quem hinnitu inijcit, vt de naribus eius sequenti versu dicitur.

23 *Nunquid suscitabis eum quasi locustas?*
Id est, facile perterrefacies eum, & loco mouebis, vt facile mouentur locustæ? quasi diceret minime, vt subinde argumento declarat, Sed septuaginta auctores nomen Hebræum ארבה arbe genus esse armaturæ intellexerunt, vel loco huius sententiæ hanc posuerũt περιέθηκας δὲ αὐτῷ πανοπλίαν circumposuisti armaturam ei, Id est, opus ne est ei armatura vlla, vt audeat in bello minime quidem. *Quia gloria narium eius terror.* Id est, tanto spiritu atque robore naribus reflat, vt terrorem incutiat. Idem eius decus Septuaginta significarunt, ita conuertentes δόξα δὲ στηθέων αὐτοῦ τόλμη gloria ante pectorum eius audacia.

24 *Terram vngula fodit exultat audacter, & in occursum pergit armatis,*

25 *Contemnit pauorem neque cedit gladio.*
Facilia sunt, dicũturque ad describendam equi audaciam, & animi promptitudinem.

26 *Super ipsum sonabit pharetra vibrabit hasta & clypeus.*
Id est his armis homines eum appetere solent, nec tamen eis cedit. Vel vt Græci aptissime hunc versum intellexerunt ἐπ' αὐτῷ γαυριᾷ τόξον καὶ μάχαιρα in ipso autem exultat arcus, & gladius. Contentum pro continente, idest, Milites, qui arcu, vel gladio vtuntur in bello, equo vecti promptiores in bello, terribilioresque sunt.

27 *Feruens, & fremens sorbet terram.*
Idest, tanta currit velocitate, vt terram sorbere videatur, vt quidam poeta de equis.

Præcipiti certamine campum.
Corripuere.

In eandem rationem Septuaginta auctores transtulisse opinor ὀργῇ ἀφανιεῖ τὴν γῆν ira terram delebit, id est, citissime pertransibit eam. *Nec reputat tuba sonora clangorem.* Idest, tubæ hostium clangor non retardabit eum à cursu. Græci in hanc id sententiam transtu

lerunt

lerunt οὐ μὴ πιστεύσῃ, ἕως ἂν σημάνῃ σάλπιγξ non credet quóusque signum tuba det, id est, tuba vehementer incitatur.

28 *Vbi audierit buccinam dicit, Vah.*

Poetica dicendi ratio, Id est, vehementer exultat. *Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.* Id est, adeo bellum amat, & in bello delectatur, vt procul id odoretur. Simili ratione quidam Latinus poeta equum describit.

Primus, & ire viam fluuios tentare minaces,
Audet, & ignoto se se committere ponto,
Nec vanos horret strepitus.
Tum si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.

Diuus Gregorius pie atque docte transfert in virum sanctum, & magna virtute præditum, quæ de equo hic dicuntur.

26 *Nunquid per sapientiam tuam plumescet accipiter,*

Mentionem facit accipitris quoniã eius in auibus magna est fortitudo, quippe qui venando victum quærat. Sed quod plumescit vertit in Hebræo est יאבר iaaber, quod verbum hoc vno loco repe ritur eius radix est אבר eber penna, quare recte vulgatus putare potuit plumescere significare. Alij tamen Hebræi volare interpretantur, id est, An per sapientiam tuam volabit accipiter. *Expandet alas suas ad austrum.* descriptio volatus, qui pennis fit, vt vulgatus etiam contexit.

30 *Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum?*

31 *In petris manet in præruptis silicibus commoratur atque inaccessis rupibus.*

32 *Inde contemplatur escam, & de longe oculi eius prospiciunt.*

Aquila. 33 *Pulli eius lambent sanguinem, & vbicumque cadauer fuerit, statim adest.*

Ab aquila aues omnes venustate, & fortitudine superari dubium non est. Quare merito ad propositum, quod diximus probandum profertur. Facileque hi versus de vi & natura eius differentes intelliguntur. In eo tamen non leuis difficultas est, vtrum hæc ad aquilam pertineant. Nam illud, quod vltimo loco dicitur, *Vbicumque cadauer fuerit illic adest*, videtur in illam conuenire non posse. Nam tradunt ij qui de Aquilæ natura loquuntur, aquilam minime ca-

me cadauere corporeque morticinio vesci, sed eo quod ipsa necauerit. Quamobrem Septuaginta viri non aquilæ, sed vulturi hunc fere totum sermonem attribuunt, ita enim transferunt. 27. versu. Nunquid ad præceptum tuum, &c. ἐπὶ δὲ τῷ σῷ προστάγματι ὑψοῦται ἀετός, γὺψ δὲ ἐπὶ νοσσιᾶς αὐτοῦ καθεσθεὶς αὐλίζεται; in præceptone tuo eleuatur aquila, vultur autem in nidis suis sedes commoratur? Quare quæ sequuntur non aquilæ, sed vulturi ascribunt. At in Hebræo est נשר neser, quod omnibus Hebræis aquila est, & ita transfert vulgatus. Hæc tamen difficultas optime explicatur ex eo quod Plinius lib. 10 historiæ naturalis cap. 3. scribit; quo aquilarum genera distribuit, quæ sex esse tradit. Item quarti generis, ait, est Pecnopterus, eadem oripelargus vulturina specie, alis minimis, reliquas magnitudine antecellens, sed imbellis, & degener vt pote quam verberet coruus. Eadem ieiunæ semper auiditatis, & querulæ murmurationis sola aquilarum exanima fert corpora, cæteræ, cum occidere, considunt. Ex quibus verbis, & hic locus planus fit, & Græca editio cum Hebræa, atque Latina conciliatur.

34 *Et adiecit Dominus, & locutus est Iob.*

35 *Nunquid qui contendit cum Deo tam facile conquiescit?*

Id est, qui Deum audebat ad disceptandum prouocare, qui fit, vt ab eo tam facile victus taceat? Facilis merito hæc vocatur victoria, quæ sola commemoratione horum operum Dei constat, si cōferatur cum illo sermone, qui de Dei infinitis operibus esse posset. Ita etiam ad verbum ex Hebræo reddi potest, Num contendere cum omnipotente est erudire? id est eruditio, vt quidam Hebræi interpretantur, hoc est ex his, quæ narraui facile cognosces, num sapienter optaueris cum Deo contendere. Et in hanc sententiam Græci obscurius conuertunt μὴ κρίσιν κατὰ ἱκανοῦ κρίνεις; num iudicium cum idoneo iudicas, id est, nunquid videtur tibi optasse eum in ius educere, qui idoneus, ad respondendum tibi sit? *Vtique qui arguit Deum, debet respondere ei,* Id est oportet non omnino tacere, sed aliquid respondere eum, qui Deum ausus est arguere. Insultat temeritati Iob, quam ipse fatetur.

36 *Respondens autem Iob Domino, dixit.*

37 *Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.*

Ita fieri necesse est Deo arguente, criminave intendente. Vt ille obmutuit, quem arguebat patermilias, qui ad nuptias non ingressus est cum veste nuptiali. Qui autem Deo arguente loqui, & re- *Matth. 22.*

spondere

ſpondere conatur inſipientior fit, vt Adam factus eſt.

Deo arguente oportet tacere.

35 *Vnum locutus ſum, quod vtinam non dixiſſem, & alterum, quibus vltra non addam.*

Duo dicta ſunt reprehendit, & ſtulta fuiſſe cognoſcit, quæ ponit capite vltimo. Ideo inſipienter locutus ſum, &c. Audi, & ego loquar. Alterum dictum, Interrogabo te, & reſponde mihi. Quæ licet delicta ſint, quod exiguam tantæ maieſtatis reuerentiam præ ſe ferant, tamen mirabile eſt, & quoddam quaſi excellentiſsimæ virtutis prodigium, in tanta rerum acerbitate, tantis amicorum contumelijs vexatum, tantis perditorum viliſsimorumque hominum ignominijs appetitum nihil aliud inſipienter feciſſe, nulla grauiora verba protuliſſe.

Iob peccatũ.

CAP. XL.

A *Reſpondens autem Dominus Iob de turbine dixit.*

2 *Accinge ſicut vir lumbos tuos, interrogabo te, & indica mihi.*

3 *Nunquid irritum facies iudicium meum: & condemnabis me, vt tu iuſtificeris?*

4 *Et ſi habes brachium ſicut Deus, & ſi voce ſimili tonas?*

5 *Circunda tibi decorem, & in ſublime erigere, & eſto glorioſus, & ſpecioſis induere veſtibus.*

6 *Diſperge ſuperbos in furore tuo, & reſpiciens omnem arrogantem humilia.*

B 7 *Reſpice cunctos ſuperbos, & confunde eos, & contere impios in loco ſuo.*

8 *Abſconde vos in puluere ſimul, & facies eorum demerge in foueam.*

9 *Et ego confitebor, quod ſaluare te poſſit dextera tua.*

10 *Ecce, Behemoth, quem feci tecum, fœnum quaſi bos comedet.*

11 *Fortitudo eius, & virtus illius in vmbilico ventris eius.*

12 *Stringit caudam ſuam quaſi cedrum, nerui teſticulorum eius perplexi ſunt.*

13 *Oſſa eius velut fiſtula æris, cartilago illius quaſi laminæ ferreæ.*

14 *Ipſe eſt principium viarum Dei, qui fecit eum: applicabit gladium eius.*

C 15 *Huic montes herbas ferunt: omnes beſtiæ agri ludent ibi.*

16 *Sub vmbra dormit in ſecreto calami, & in locis humentibus.*

17 *Protegunt vmbræ vmbram eius, circundabunt eum ſalices torrentis.*

18 *Ecce, abſorbebit fluuium, & non mirabitur: & habet fiduciam quod influat Iordanis in os eius.*

In ocu-

19 *In oculis quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius.*
20 *An extrahere poteris leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius?*
21 *Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armilla perforabis maxil lam eius?*
22 *Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?* D
23 *Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum?*
24 *Nunquid illudes ei quasi aui, aut ligabis eum ancillis tuis?*
25 *Concident eum amici, diuident illum negotiatores?*
26 *Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius.*
27 *Pone super eum manum tuam: memento belli, nec vltra addas loqui.*
28 *Ecce, spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis praecipitabitur.*

1 *Respondens autem Dominus Iob de turbine, dixit.*
2 *Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & indica mihi.*

Licet Iob fateretur insipienter se esse locutum, tamen amplius cũ Deus argumentis vrget, vt penitus ab errore auertat.

3 *Nunquid irritum facies iudicium meum, & condonabis me, vt iustificeris.*

Irritum facere iudicium est, non rectum fuisse ostendere, quare iudex vel iniquitatis, vel ignorantiæ condemnatur, cum eius iudicium reuocatur. Cũ ergo Iob tam aperte iactaret cupere se cum Deo de reddito aduersus se iudicio disputare, adeoq; causæ æquitati confideret, vt Deo dicere non dubitaret, Audi, & ego loquar, interrogabo te, & responde mihi. Putare videbatur, se Deum in disputatione victurum: quod si faceret, & irritum Dei iudicium se esse facturum, & eum condemnaturum. Acutissime igitur Deus hoc incommodo grauissimo vrget eum. Sed minime putandũ est Iob id aperte sensisse, voluisseque Deum condemnare, & eius iudicium non rectum fuisse ostendere: esset enim hæc impia, nefaria, & sacrilega cogitatio; cum nulla possit in Deo hærere culpa, ac iure suo Sathan gloriaretur sanctum virum atque adeo Deum ipsum à se in hoc certamine superatum, quo cum Deo de integerrima sancti viri pietate certabat. Nec Deus postea diceret Eliphaz: non estis locuti coram me rectum, sicut seruus meus Iob. Huc accedit, quod cum Iob imperiti tantum sermonis capite. 38. vt diximus reprehendarur, ęquum non est tam sacrilegam, & sceleratam ei sen- Iob defenditur.

ei sententiam adscribere. Sed ob eam rem Deus ita argumentatur, quod vnumquodque vel leue peccatum nonnihil de Dei dignitate detrahat, cum sit cōtra eius voluntatem; præsertim illud, quod in eo cernebatur, quod Deo vellet aperte resistere, cum æquitas nullo modo resistat ei. Erant igitur imperita verba, licet animus non ita impius esset, sed imperitus, quod non pro dignitate suam sententiam explicaret. Quare Deus argumentatur vrgendo incommodo, vt verba imperita esse doceat. Nequaquam vero Iob tantum incōmodum concederet, Quia ob eam rem se insipienter locutum fuisse fatebatur, ne ad tantum compelleretur absurdum: vt iustificaretur Deus in sermonibus suis, & vinceret cum iudicaret, sicut dicebat Dauid, Non recte igitur quidam hūc locum explicant dicentes Iob putasse Deum iniuste hæc inferiora administrare, deque eius prouidentia dubitasse.

Psalm. 50.

4 ***Et si habes brachium, sicut Deus.***

Id est, si tantam quantam Deus potentiam habes, quod opus erat, ne temerarius videreris, cum eo cupiens contendere. Quæ incommoda sunt eiusmodi, quæ Iob penitus non concederet: sed ex quibus modestius loqui disceret. Quod si quispiam opinaretur Deum ea de causa hæc fuisse locutum, quod Iob existimasset habere se brachium, sicut Deus habet, & simili se posse voce tonare; esset valde temerarius atque ridiculus. Tales etiam habendi sunt ij, quos superiori versu confutauimus, & ex hoc cognoscendum similem huius, superioris versus esse explicationem. ***Et si voce simili tonas.*** Id est, si simile edere poteris tonitru, quod Dei vocem in scriptura diximus nominari. Ex meteoris enim, vt exposuimus probat infinitam potentiam suam Deus, neque vllum hominem cum eo posse conferri.

5 ***Circunda tibi decorem, & in sublime erigere, & esto gloriosus, & pretiosis induere vestibus.***

De luce, quæ ab ab ipso Deo facta est, hoc intelligitur, quam decus, & vestimentum Dei vocat Dauid, Domine Deus meus magnificatus es vehementer, confessionem, & decorē induisti amictus lumine, sicut vestimento; Quemadmodum igitur superiori versu ad absurdnm compellens argumentatus est, dicens, Si voce simili tonas, ita hic ***Circunda tibi, &c.*** Veluti capite etiam 38. Nunquid post ortum tuum, præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum & sicut ibi post commemorationem lucis, mox egit de impiorum euersione, ea de causa quam nos in illo loco attulimus, ita & nunc agit subiungens.

Psal. 103.

Lux decus & vestimentum Dei.

Disperge

6 *Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos, & respiciens omnem arrogantem & humilia.*

Eodem modo argumétatur, ideſt, diſperge, ſi potes, vt ego diſpergo. Sæpe in ſcriptura ſacroſancta Deus vehementer commendatur ex eo, quòd facile poſsit deijcere ſceleratiſsimos homines, qui rerum potiuntur, & regni multarumque diuitiarum gloria valent. Quia difficile quidem ſanctis viris videtur his hominibus, poſſe reſiſtere; cum tantæ eis copiæ ſuppetant, cum tot homines, eis ad arbitrium parati futuri ſint, cum denique nutu omnia con ſequantur. Sed tamen tam facile Deus eos euertit & labefactat, vt dicat Eſaias, Spiritu labiorum ſuorum interficiet impium, id eſt facillime interficiet, nihil ei vllo modo reſiſtet. Quod valde recreat, & reficit viros bonos, cum inſaniam ſuſtinent talium iniuriæ molem. Quod vertit vulgatus, Diſperge in furore tuo, in Hebræo eſt diſperge עברות hebrot iras tuas. Sed quia eius radix eſt עבר habar, quod eſt tranſire, recte Septuaginta intelligere potuerunt, Tranſeuntes, qua de cauſa, in eandem ſententiam conuerterunt ἀπόστειλον δ' ἀγγέλους ὀργῇ mitte angelos in furore.

Deus ex improborum euerſione cõmendatur.

Eſai. 11.

7 *Reſpice cunctos ſuperbos, & confunde eos, & contere impios in loco ſuo.*

Facile intelligitur pertinere hoc ad id quod dictum eſt. Quod dicit *in loco ſuo*, id eſt, cum maxime florent, & in cælo eſſe videntur; de quibus dicit Sophonias, Diſperierunt omnes inuoluti argento: & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis. *Sophon. 1.*

8 *Abſconde eos in puluere ſimul, & facies eorum demerge in foueam.*

Videtur puluerem, & foueam vocare ſepulcrum, id eſt, interfice ſi potes eos, & merita morte mulcta: Vt etiam dicebat regius vates, Sepulcra eorum domus illorum in æternum. Sicut oues in inferno poſiti ſunt, mors depaſcet eos, auxilium eorum veteraſcet, & in inferno gloria eorum. *Pſal. 48.*

9 *Et ego confitebor, quod ſaluare te poſsit dextera tua.*

Id eſt, tunc poteris mecum contendere, & cauſam tuam mihi probare, eris enim Deus. Nam ipſe tantum, Diſpergit ſuperbos mente cordis ſui, deponitq; potentes de ſede, vt ait virgo ſacroſancta. *Luc. 1.*

10 *Ecce, Behemoth.*

Quoniam Deus potentiam ſuam eximiam demonſtrauit ex rerum effectione, ex conſeruatione nonnullorum animalium, ex aliorum ampla mirificaque natura, profert nunc duo quorum, alter reliquis animalibus terreſtribus, alter marinis magnitudine præſtat. Terreſtre animal eſt Behemot, ſed varia eſt huius nominis explicatio apud interpretes. Nam behemot Hebræis be- *Behemot.*

Nn ſtias

ſtias ſonat, eſt enim plurale nominis בהמה behema beſtia. Quare Græci θηρία beſtias transferunt, ſed reliqua de ſingulari quodam animali dicta eſſe interpretantur. Chaldæus item בעיריא behiraia pecudes conuertit, verbum tamen ſingulare ei tribuit ייכול iecul comedet. Vulgatus ipſum nomen reliquit Hebræum. Aliqui auctores, neque behemot animal terreſtre, neque Leuiathan, de quo ſtatim dicit, marinum animal eſſe opinantur, ſed vtrunque diabolum eſſe intelligunt. Sed cum ea quæ in eorum natura deſcribenda narrantur, plane in animalia conueniant, hanc potius anagogiã eſſe, quàm ipſam hiſtoriam exiſtimandum eſt: recteque Olympiodorus ait, πολλοὶ περὶ τοῦ διαβόλου εἰρῆσθαι νομίζουσι κατ' ἀναγωγὴν ἐκλαμβάνοντες. δεῖ δὲ πρότερον τῆς ἱστορίας ἐπιμεληθῆναι καὶ τότ' ἔπι τὸν ἀκροατὴν ὠφελεῖν καὶ ἐκ τῆς ἀναγωγῆς μὴ παρεῖδεῖν, multi de diabolo hæc dicta eſſe credunt per anagogiam. Oportet autem primum hiſtoriæ rationem ducere, & deinde auditori prodeſſe minime neglecta anagogia. Quare Hebræis, & multis Latinis, & Græcis auctoribus Behemot eſt Elephas. Quod ita vocari dicunt Hebræi, quia propter magnitudinem corporis, & virium, multarum beſtiarum loco ſit, vel forte quod gregatim ambulet, ſicut pecus, & pecora idem fere ſunt, cui nos ſententiæ ſubſcribentes, quæ de Behemot hic dicuntur, de elephanto declarabimus; diabolo vero ſatis copioſe ea Gregorius aſsignat. Septuaginta tamen auctores plane in hoc loco vertendo ad allegoriã deflectunt, vt ſuo loco notauimus. Quare multam habet auctoritatem huius loci allegoria. *Ecce Behemot quem feci tecum.* Id eſt, vt eſſet tecum, tibique inſeruiret, vſui enim elephanti hominibus ſunt, facile enim manſueſcunt, ait Ariſt. de animalib. li. 1. c. 10. Vel quem feci tecum quia eodem ſexto die homo cum reliquis animalibus terreſtibus factus eſt. Fœnum quaſi bos comedet. Eodem enim paſtu quo equi, & muli veſcũtur, ait Ariſt. li. 8. c. 9. de anim. terrã etiã, & lapides interdũ deuorant, adeo vt ſi terra frequenter vtantur, nullo eis incommodo ſit eodem auctore li. 8. c. 26. Truncos vero pro cibo habent gratiſsimo ait Plinius in hiſtoria naturali li. 8. c. 10.

Elephas.

11 *Fortitudo eius in lumbis eius.*

Quia durifsimum dorſo tergus elephãtus habet, vt auctor eſt Plinius lib. 8. c. 10. *& virtus illius in vmbilico ventris eius.* At idem auctor eodem loco narrat ventres habere molles. Quare aliqui opinantur, de virtute generandi eſſe intelligendum, de qua ſequenti verſu agit, membra deſcribens genitalia. Vel forte intelligendum eſt ventres habere molles ſi cum reliqua cute comparentur, per

ſe ta-

ſe tamen duriſsimos eſſe, cum machinas ingentes, turresque ligneas hominum plenas dorſo ferãt duris cingulis alligatas, quas niſi venter eſſet duriſsimus, ferre non poſſent.

12 *Stringit caudam ſuam quaſi cedrum.*

Id eſt, eriget vel eleuabit eam. Ita quidam Hebræus exponit, Alij vero, Mouet eam: exiſtimantque צ tſadic eſſe loco ז zain in verbo יחפץ iahapets, quòd valde inſolens ſit hæc eius ſignificatio, cum proprie velle ſignificet; cum zain vero mouere ſignificat. Sunt autem literæ eiuſdem fere prolationis, quare vna pro altera poni potuit, vt non ſemel in hoc libro obſeruauimus ex verſione Septuaginta virorum, Sed in eo non leuis difficultas eſt, quòd elephanti cauda non adeo magna eſt, vt cum cedro comparari poſſit. Scribit enim Plinius nullo ei eſſe præſidio ad muſcas arcendas, ex quo breuis eſſe intelligitur. Quare quidam non de cauda, ſed de membro genitali hæc dici ſcribit. At זנב zanab non niſi caudam Hebræis declarat, tum quòd membrũ genitale elephanti paruum breueque eſſe tradit Ariſt. lib. 2. Neque pro corporis magnitudine. Quare de cauda intelligendum eſſe exiſtimo, vt cõparet cedro non magnitudinem, ſed fortitudinem, id eſt, fortis erecta, ſicut cedrus eſt, *Nerui teſticulorum eius perplexi ſunt.* Id eſt, multis neruis implicati atque inter ſe connexi, habet tamen eos non foris conſpicuos, vt narrat Ariſt. ſed intus circa renes conditos.

Lib. 8. c. 10 · *Dean. lib. 2. c. 1.* · *Lib. 2. c. 1. & li. 3. c. 1.*

13 *Oſſa eius velut fiſtulæ æris.*

Id eſt, fortiſsima ſunt. *Cartilago illius quaſi lamina ferrea.* Cartilaginem vocat neruos quibus oſſa oſsibus in iuncturis alligãtur, quæ oſsium naturam imitatur, & ob eam rem oſſa ab Hebræis vocantur: nam quod cartilaginem vertit in Hebræo eſt גרמו geramau oſſa eius, & ita plerique hic vertendum exiſtimant. Sed mihi certe placet noſtra verſio, neque enim neceſſe eſt eandem ſentẽtiam bis eodem verſu poni.

14 *Ipſe eſt principium viarum Dei.*

Id eſt, ipſe eſt omnium animalium à Deo factorum maximum, vt teſtatur Plinius lib. 8. cap. 1. qua dicendi phraſi vſus eſt Iacob, Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea, & principium doloris mei. *Qui fecit eum: applicabit gladium eius.* Id eſt tanta eius vis, & fortitudo eſt, vt à Deo tãtum interfici poſſe videatur. Hoſtes tamen infeſtiſsimi ſunt ei rhinoceros, & draco, cum quibus implacabile bellum gerit, ſed maxime cum draconibus in India à quibus multi elephanti occiduntur, quòd eorum ſanguinem vehementer appetant, vt Plinius auctor eſt lib. 8. c. 11. & ca. 29. Hoc loco Septua-

Gene. 49.

ginta interpretes aperte allegoriam amplectuntur: nam horum verborum loco ipsi dicunt πεποιημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ factum, vt illudatur ab angelis eius. Angeli enim diabolum coercent, cum eoque semper bellum gerunt. vt Ioannes docet in Apocalypsi, Factum est prelium magnum in cælo: Michael, & angeli eius præliabantur cum dracone. Cælum hic est cælorum regnum, idest, Ecclesia.

Apoc. 12.

15 *Huic montes herbas ferunt: omnes bestiæ agri ludent ibi.*

Id est, elephantus non est bestia sanguinaria, neque alijs bestijs infesta est: non enim carnibus, sed herbis vescitur: quare reliquæ bestiæ minime eum fugiunt, sed coram eo secure ludunt. Adeo vt Plinius scribat lib. 8. c. 7. Huius animalis tanta narratur clementia contra minus valida, vt in grege pecudum concurrentia manu dimoueat, ne quod obterat imprudens, neque nisi lacessiti noceant, ideoque gregatim semper ambulant. Hunc etiam versum ita Græci per anagogiam explicant ἐπελθὼν δὲ ἐπ' ὄρος ἀκρότομον ἐποίησε χαρμονὴν ἐν τῷ ταρτάρῳ accedens ad montem præruptum, gaudiũ attulit quadrupedibus in tartaro. Mons multa in sacrosancta scriptura declarare hoc loco multis docet Gregorius. Declarat enim Christum Saluatorem, ecclesiam, testamentum Dei, angelum apostatam, quemlibet hæreticum, apostolorum, & prophetarum celsitudinem. Sed hic Græcis placuit ecclesiam esse, quam diabolus inuadens belloque teterrimo tentans multam tartarorum regnis lætitiam attulit, quia magnam eius partem euertit atque vastauit, multis hominibus Christianis æterna morte multatis, & in tartari custodiam traditis, Ecce draco magnus, &c. Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, & misit eas in terram, ait Ioannes in Apocalypsi. Cælum autem est ecclesia, stellæ sunt multi eius Christiani; quibus Sathã, qui est draco, fraudi maximæ fuit. Quare magnam alijs quadrupedibus, id est, cæteris suis satellitibus lætitiam attulit, quia nihil maiori studio quærunt, quàm vt ecclesiam Dei labefactent.

Mons multa significat.

Apoc. 12.

16 *Sub vmbra dormit in secreto calami, & in locis humentibus.*

17 *Protegunt vmbræ vmbram eius, circundabunt eum salices torrentis.*

Loca describit in quibus elephanti versari solent. amant enim amnes, & circa fluuios vagantur, licet natare propter corporis magnitudinem non possint, vt ait Plinius lib. 8. ca. 10. Et ob eam rem ijs locis delectantur, quòd vehementer siti vrgeatur, vt sequenti versu declarat. Quidam non indocte hi duo versus per interrogationem legendos esse credunt negatione soluendam id est, nunquid in secreto calami esse potest, aut eius vmbram vm-

bræ protegent, aut circumdabunt eum ſalices torrentis? Minime quidem, cum tanta ſit corporis vaſtitate.

18 ***Ecce, abſorbebit fluuium, & non mirabitur: & habet fiduciam quod influat Iordanis in os eius.***

Hoc dicit, quia multum vno hauſtu bibit, ſic vt videatur fluuium haurire velle. Quantum enim elephanti bibant, docet Ariſto. lib. 8. c. 19. de animalibus dicens. Iam quidam amphoras aquæ menſuræ Macedonicæ quatuordecim eodem hauſit potu, & rurſus à meridie eiuſdem diei octo. Vini etiam vſu frequenti quinque Mares. Quæ menſura heminas continet ſex, Quod dicit, *Et non mirabitur*, id eſt, Licet fluuium abſorbeat, non multa ei aqua videbitur. In Hebræo ad verbum eſt, Non feſtinabit quam feſtinationẽ mirationem vulgatus ſenſit. Eam tamen ita Græci interpretati ſunt ἐὰν γένηται πλημμυρά, οὐ μὴ αἰσθηθῇ. ſi fuerit inundatio, non ſentiet. Intellexerunt enim verbi יעשק iahaſac, quod proprie eſt occupare, eſſe non elaphantem, ſed fluuium, in hanc rationem, Si fluuius occupauerit elephantum, inundatione ſcilicet, non ſentiet ipſe, quia totum licet inundet, hauriet. magna hyperbolæ: Vulgatus autem verbi ſuppoſitum elephantum eſſe voluit, qua de cauſa abſorbebit fluuium, tranſtulit. Illud autem non *mirabitur*, quod in Hebræo eſſe diximus, Non feſtinabit, ita alij interpretantur, Securus bibet, nullum timebit, cum adeo ille viribus valeat.

19 ***In oculis quaſi hamo capiet eum.***

Pertinet ad ſignificandum, quanta auiditate bibat elephantus, id eſt, ſic auidus, & ſitibũdus ad fluuium accedit, vt naſum vſque ad oculos amne demergat, ſic vt vel ipſis oculis fluuium haurire velle videatur, & quaſi hamo capere. Forte *quaſi hamo* poſuit vulgatus, licet in Hebræo non ſit, quod nonnihil bibere volens promuſcidem retorqueat ſic, vt totus naſus ab oculis hami figuram referat, quem cum totum mergat, quaſi hamo capere velle fluuium videtur. Poteſt ita apte explicari vulgatus. Eſt igitur potius pie explanandus, quàm temere reijciendus, vt à quodam Hebræolo hoc loco reijcitur. *& in ſudibus perforabit nares eius*. Id eſt, ipſe fluuius lapillis ſcrupulisve, qui in eius fundo ſunt, ledet eius naſum. Vt ita indicet ad profundum vſque naſum immergere propter bibendi cupiditatem.

20 ***An extrahere poteris leuiathan hamo.***

Licet per allegoriam Leuiathan diabolus eſſe declaretur copioſeque hanc expoſitionem Gregorius perſequatur: literaliter tamen, & hiſtorice cete eſt: ex cuius magnitudine, & immanitate Deus ſuam potentiam probat, ſicut hactenus ex alijs animalibus *Leuiathan.*

probauit, quæ bellua tam admirabilis est, vt licet simul cum alijs infinitis piscibus, & auibus, quinto die à Deo facta fuerit, eius tamen singularis mentio fit, Creauit cete grandia, & omnem animam viuentem atque motabilem, quam produxerant aquæ in species suas. Ex quo, & ex eo, quod cete grandia vocentur, non leuis coniectura est vastissimam hanc bestiam esse, aptioremque cæteris alijs ad Dei probandam potentiam; & forte ob eam rem vltimo loco ponitur, vt docent rhetores firmissimum argumentum esse ponendum. De huius autem belluæ magnitudine multa, & mirabilia quidem à testibus oculatis narrantur. Olaus in primis in historia sua ea tradit, quæ vix possent, nisi tanti viri testimonio credi. Narrantur naues vna cum viris ab hac bestia deuoratæ. Et quando eminet è mari instar insulæ esse. Scribit etiam Plinius lib. 32. Cetos sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis in flumen Arabiæ intrasse. Eius multa in scriptura mentio fit, vocaturque Leuiathan, cete, draco. *An extrahere poteris Leuiathan hamo?* Id est, non poteris tantum piscem, capere sicut alij capiuntur, quia longe robore, & magnitudine alijs piscibus eminet. In hacque vsque ad finem capitis persistit sententia, numeratis singulis rationibus quibus pisces capiuntur, aut captis homines vtuntur, vt aperte docet, neque hamo, neque retibus, neque vllo denique modo hanc bestiam à quopiam singulari homine capi posse. Quod si capi à piscatoribus experiamur: id autem fit facta multorum hominum manu, tanquam ad ciuitatem quandam expugnandam, qui telis eam simul iaculisque appetunt. Quod non impedit, quo minus verum sit, quod hic dicitur eam capi sicut alios pisces non posse; ad quod amplificandum pertinent, quæ sequuntur. *& fune ligabis linguam eius?*

Genes. 1.

Cete.

21 *Nunquid pones circulum in naribus eius?*

Vt nonnullis animalibus imponitur ad ea regenda. Quidam hamum esse arbitrantur. *Aut armilla perforabis maxillam eius?* Dicunt Hebræi spinam esse, qua perforant piscatores piscium maxillas.

22 *Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?*

Vt res infirmæ fortioribus cedentes facere solent: minime vero; cum ipsa fortissima sit.

23 *Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum?*

Sicut multa animalia hominibus quandiu viuunt seruiunt, vt eis pastum, & victum subministrent. descriptio enim est cicurum animalium.

Nun-

24 *Nunquid illudes ei quasi aui, aut ligabis eum ancillis tuis?*
Id est, si non fœdere ac pacto, anne filo tenebis eam, vt passeres ad ludendum tenentur à pueris?
25 *Concident eum amici, diuident illum negotiatores?*
Id quod alijs piscibus captis fieri solet.
26 *Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius.*
Gurgustiū est fiscella, qua pisces piscatores seruant: ita hunc versum etiam quidam Hebræi explicant, licet alijs secus videatur, omnes tamen in eandem recidunt sententiam.
27 *Pone super eum manum tuam: memento belli, nec vltra addas loqui.*
Id est, si temerarius eam ausus fueris bello tentare, aut imprudēs in eam incurristi, memento, quod truculentissima, & sæuissima sit, vt te reprimas, & eam missam facies. Nam qui secus fecerit.
28 *Ecce, spes eius frustrabitur eum.*
Id est, spe frustrabitur ea quam habuerat eam capiendi. *& videntibus cunctis præcipitabitur.* Id est, à bestia obrutus opprimetur. Potest etiam ex Hebræo verti; Ad eius aspectum in fugam conuertetur. Id est, conspecta bestiæ sæua immanitate animo consternatus se in fugam conijciet.

CAP. XLI.

Non quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo? A
2 *Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia quæ sub cælo sunt, mea sunt.*
3 *Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.*
4 *Quis reuelabit faciem indumenti eius? & medium oris eius quis intrabit?*
5 *Portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido.*
6 *Corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squāmis se prementibus.*
7 *Vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas.*
8 *Vna alteri adhærebit, & tenentes se nequaquam separabuntur.*
9 *Sternutatio eius splendor ignis, & oculi eius, vt palpebræ diluculi.*
10 *De ore eius lampades procedunt, sicut tedæ ignis accensæ.* B
11 *De naribus eius procedit fumus, sicut ollæ succensæ atque feruentis.*
12 *Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.*
13 *In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius præcedit egestas.*

14 *Membra carnium eius cohærentia sibiinuicem contra eum flumina, & hæc ad locum alium non ferentur.*

C 15 *Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus.*

16 *Cum sublatus fuerit, timebunt angeli, & territi purgabuntur.*

17 *Cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit, neque hasta, neque thorax.*

18 *Reputabit enim quasi paleas ferrum, & quasi lignum putridum æs.*

19 *Non fugabit eum vir sagittarius in stipulam versi sunt ei lapides fundæ.*

D 20 *Quasi stipulam æstimabit malleum, & deridebit vibrantem hastam.*

21 *Sub ipso erunt radij solis, & sternet sibi aurum quasi lutum.*

22 *Ferueſcere faciet quasi ollam, profundum mare: & ponet quasi cum vnguenta bulliunt.*

23 *Post eum lucebit semita, æstimabit abyssum quasi senescentem.*

24 *Non est super terram potestas quæ comparetur ei, qui factus est vt nullum timeret.*

25 *Omne sublime videt, ipse est rex super vniuersos filios superbiæ.*

1 *Non quasi crudelis suscitabo eum.*

A Id est, non crudelis, sed potentissimus haberi debeo, quod bestiam tam immanem, & cui nemo resistere possit fecerim. Sed quod *Suscitabo*, vertit in Hebræo est in tertia persona, *Suscitabit*. Quare ita ab Hebræis explicatur, Nemo sibi tam crudelis erit, qui hanc bestiam suscitare, & bello lacessere audeat. Sed cum nota primæ, & tertiæ personæ sint litteræ quiescentes altera pro altera, vel obrepere potest, vel existimari potest obrepsisse, præsertim cum ea quæ sequuntur ad primam personam pertineant. *Quis enim resistere potest vultui meo?* Is Deo resistere velle videtur, qui res eius quas fortiores ipse, & validiores fecit, vincere se posse putat. qui igitur tam crudelis sibi, & temerarius fuerit, vt cum tam vasta bestia certare velit, cum Deo etiam certare & eius velle mutare consilium videtur. Quare sapientis semper habitum est cedere tempori, & ei hosti, quem Deus potentiorem fecit, & victurum esse decreuit. Quod est maxime animaduertendum, & quod multis docet Hieremias, vt eius locum statim citabimus.

Cedere tempori.

Græci autem aliam hoc loco, sed contextui aptam sententiam reddiderunt οὐ δὲ ὅτι τοῖς λεγομένοις τεθαύμακας; nonne ea, quæ dixi admiratus es? Id est, ea quæ dixi de huius bestiæ robore, & vastitate. Deinde addunt ea, quæ id quod hoc loco animaduertendum esse diximus, valde illustrat οὐ δὲ δέδοικας, ὅτι ἡτοίμασαί μοι non times, cum à me comparatus sit; id est, quem ego comparaui, vt alijs timorem incuteret? Est enim valde temerarium non timere, quod Deus timendum esse voluerit.

2 *Et quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia quæ sub cælo sunt, mea sunt.*

Acutissimam reddit rationem, cur possit vires atque potentiam, cui voluerit præstare; sic vt nemo possit eius rei vires infringere, quam ipse validiorem esse volnit. Quia cum sit auctor bonorum omnium, sic vt nemini, si summo iure agatur, gratiam vllam aut beneficium debeat; iure suo potest bona, cui voluerit pro arbitratu suo tribuere, sic vt nulli iniuriam faciat, nec crudelis, vt transtulit vulgatus, sed bonus, & diues iudicari debeat. Probat autem illud, quod nemini gratiam, si summo iure agatur, aut vllum beneficium debeat. Nam tunc deberet si aliquod prius ab alio, quam ipse daret, accepisset beneficium. Nemo autem est, qui vllum possit Deo prius beneficium conferre. Et id significat dicẽs, Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? Probat autem fieri non posse, vt quispiam ei prius aliquid det, quid enim daret? Cũ omnia quæ sub cælo sunt eius sint. Nihil igitur reliquum vlli est, quod Deo præesset. Cum igitur sua omnia sint, nihilque vlli debeat, potest bono quocunque quem sibi placuerit, augere. Eritque temerarius, & insanus, qui hoc eius consilium voluerit impedire: cuius enim præsidio, aut qua rè nixus impediet, si res omnes, quæ sub cælo sũt, Dei sunt? Quare cum voluerit ipse vires tantas, magnitudinem tantã, ceto suppeditare; temerarius erit, qui eum incitauerit, aut qui Deum crudelem, quod eum talem fecerit iudicauerit. Quod argumentum copiose tractat Hieremias. Monens regem Iuda, & populum eius, ne Nabuchodonor resistat, sed ei manus det. Ego feci (ait verbis Dei) terram, & homines, & iumenta, quæ sunt super faciẽ terræ, &c. In fortitudine mea magna. Et brachio meo extento dedi eam ei, qui placuit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor, &c. Gens autem, & regnum, quod non seruierit Nabuchodonor, &c. In gladio, & fame, & peste visitabo super gentem illam. Vos ergo nolite audire prophetas vestros, &c. Qui dicunt vobis nõ seruietis regi Babylonis. Quia mendacium prophetant vobis.

Deus nulli debet si summo iure agatur.

3 *Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.*

Hoc potest referri vel ad cetum, vel ad eum de quo superiori versu interrogauit, Quis ante dedit mihi? Si ad cetum, hanc habet sententiam, Licet alijs terrori sit, ego tamen ita eum constringo, atque coerceo, vt nullis minis, quæ vocat verba potentia nullis precibus quas vocat verba ad deprecandum composita, interitum aut aliud detrimentum, quod ego ei afferre voluero, vitare possit. Si ad eum, de quo dixit, Quis ante dedit mihi? ita potest explanari, Non alia me cum eo ratione geram, quàm cum alijs rebus à me factis; vt quæram verba, & preces, quæ valeant eius animum inclinare ad beneficium mihi præstandum; quasi paucis diceret, Nemo talis reperietur. Hanc videnter Græci sententiam significasse. Nam ita transferunt οὐ σιωπήσομαι δι' αὐτὸν καὶ λόγοις δυνάμεως ἐλεήσει τὸν ἴσον αὐτοῦ. Non tacebo propter ipsum, & verbis potẽtiæ miserebitur ęquali suis. Sed vtraque difficilior est versio, cum in Hebræo facilis sententia; sit ita enim verbum de verbo Hebræa reddi possunt, Non tacebo membra eius, & verbum fortitudinis eius, & gratiam dispositionis eius. Vt reuertatur ad describendum ceti magnitudinem, & fortitudinem ex singulis eius partibus atque membris, vt multa eius reliquo capite membra persequitur.

4 *Quis reuelabit faciem indumenti eius.*

Rectius mihi explicari videtur, si faciem indumenti pellem eius esse dicamus, quàm vt quidam Hebræus dicit, profundum maris, in quo interdum esse solet, id est, Quis pellem ei audebit detrahere, vel minima ex parte, *Et medium oris eius quis intrabit?* Id est, vt ei frænum inijciat ad eam reprimendam, & in quod voluerit latus conuertendam. In Hebræo enim ad verbum est, quis ad eam cum duplicato freno accedit? id est, fortissimo, Græci vertũt εἰς δὲ πτύξιν θώρακος αὐτοῦ τίς ἂν εἰσέλθοι; in rugã pectoris eius quis intrabit? Quæ sententiæ licet variæ videantur, ad eundem tamen finem spectãt, vt bestiæ vastitatem, & immanitatẽ describat. Quare nihil refert, vtrum hoc vel illo modo dicatur, si vterque modus, & verus, & aptus est, & in bestiam eandem cadat.

5 *Portas vultus eius, quis aperiet?*

Mandibulam superiorem, & inferiorem portas appellat vultus eius. *Per gyrum dentium eius formido,* Id est, cum tam terribili dentiũ vi armatæ sint.

6 *Corpus illis quasi scuta, fusilia compactum squammis se prementibus.*
Idest corpus eius validissimis squãmis rectum est. Appellat autẽ squammas scuta, quia magnæ sunt.
7 *Vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas.*
8 *Vna alteri adhærebit, & tenentes se nequaquam separabuntur.*
Id est, firmiter squãmæ compactæ, & coniunctæ sunt inter se.
9 *Sternutio eius splendor ignis.*
Id est, vehementi motu sternutationis eius excitatur ignis: sicut cum duo lapides fortiter inter se concutiuntur. *Oculi eius palpebra diluculi.* Id est, eius oculi propter nimiam magnitudinem longe lucent. Huiusmodi ceti in Oceano boreali potissimum reperiuntur, quibus locis adeo de nocte eorum oculi splendere narrantur, vt illorum indicio nautæ eos declinent.
10 *De ore eius lampades procedunt, sicut teda ignis accensa.*
11 *De naribus eius procedit fumus, sicut olla succensa atque feruentis.*
12 *Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.*
Hæc in eius sternutatione in primis videri opinor.
13 *In collo eius morabitur fortitudo.*
Id est, collo est fortissimo. *Et faciem eius præcedit egestas.* Id est siue pisces alios siue naues siue loca quæcũque inuadat, omnia vastat, & perdit. In eandem sententiam in Hebræo ad verbum dici opinor, Coram illo lætabitur dolor. Quia res multas incursabit. Licet aliter alij interpretentur: in nostram tamen rationem à Græcis exponitur, ἔμπροσθεν αὐτοῦ τρέχει ἀπώλεια coram eo currit perditio.
14 *Membra carnium eius cohærentia sibi.*
Id est, solida sunt *Mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.* Ex Hebræo ad verbum ita facilius conuerti potest, Roboratæ sunt in eo, non mouebitur, id est, Carnes eius duræ & robustæ sunt. Sed quod vertit vulgatus *Mittet contra eum fulmina.* In alijs correctissimis exemplis vulgatæ editionis est flumina, quam veriorem lectionem esse arbitror: quia id Hebræa verba etiam sonare videntur. Nam quod nos, Roboratæ sunt, conuertimus in Hebræo est יצק iatsuc, quod verbum, & roborare, & fundere declarat, hanc significationem amplexus est vulgatus, & ob eã rem mittere flumina transfert; & Septuaginta viri traduxerunt καταχέει ἐπ' αὐτοῦ effundet in eum. Illud autem, Ad locum alium non ferentur, periphrasis est eius, quod nos, & septuaginta, Non mouebitur, cõuertimus. Significat ergo vulgatus, tantam vim vastitatem, & magnitudinem esse bestiæ, vt flumini si opponatur, eius cursum sistere posse videatur.

15 *Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus.*

Id est, robustum & firmum est.

16 *Cum sublatus fuerit, timebunt angeli.*

Id est, fortes, si emineat è mari eum videntes timebunt. Nā quod *Angeli*, traducit in Hebræo est אלים elim, quod proprie fortes significat. Ex hoc fit, vt plerunque Deos in scriptura declaret, qua propter angelos vulgatus traducit, in eam quam exposuimus rationem, in eandem Græci timor θηρίοις τετράποσιν bestijs quadrupedibus, Planius Chaldæus תקיפאר taciphara fortes. *Et territi purgabuntur.* Id est, se peccasse fatebuntur, Dei auxilium implorantes, peccatum suum expiabunt. Periphrasis eorum est, qui vehemēter timent: nam חטא hata, & peccare significat, & in coniugatione Hiphael, in qua hic est, peccatum expiare. Valde autem insolēs eorum mihi videtur expositio, qui, Soluetur illius aluus præ metu, exponunt. Quod Territi vero conuertit, in Hebræo est ad verbum, Propter contritiones, quas timores esse optime vulgato interpreti visum est, Sed alij fluctuum contritiones esse arbitrantur in hanc sententiam, Non solum hac bestia inspecta timebunt, sed etiam si magnos quos natans commouet fluctus, videāt, nam post pauca horum fluctuum mentionem facit.

17 *Cum apprehenderit eam gladius, subsistere non poterit, neque hasta, neque thorax.*

Id est nullus gladius, nulla coniecta tela in eius hærebunt corpore, cum tam fortibus squammis armatum sit.

18 *Reputabit enim quasi paleas ferrum, & quasi lignum putridum, æs.*

Quia non magis ære aut ferro configi poterit, quam paleis, & ligno putrido. Ex quo bene intelligitur, quod sequitur.

19 *Non fugabit eum vir sagittarius, in stipulam versi sunt ei lapides fundæ.*

20 *Quasi stipulam æstimauit malleum, & deridebit vibrantem hastam.*

Quia neque lapides fundæ, neque malleus, neque vibrans hasta ei vllo modo nocere poterunt.

21 *Sub ipso erunt radij solis.*

Id est, tanta eius vastitas est, vt vmbram longissimam tanquam mons altissimus effundat. Sic vt radij solis longo non penetrent interuallo. Sed quod *radij* vertit in Hebræo est חדודי hadude, quod proprie acuta significat. Item quod *solis* transfert, est in Hebræo חרש heres, quod solem & testam significat: illam significationem vulgatus secutus recte acuta solis intelligere potuit, quæ sunt radij solis. Quidam Hebræus margaritas intelligit splendidas, sicut

sol. Sed omnes fere Hebræi alteram eius significationem intelligunt, in hanc partem hæc verba accipientes, Sub ipso erunt testæ acutæ. Cohæretque cum eo, quod dixerat quasi stipulam æstimabit malleum, &c. Vt hoc etiam declaret, quàm dura cutis eius sit, quia pauimentum vbi iacet, licet stratum sit testis, vel lapidibus acutis, eas tamen non sentit, neque ei vllo modo nocent, quã sententiam Græci expresserunt ita vertẽtes ἡ στρωμνὴ αὐτοῦ ὀβελίσκοι ὀξεῖς stratum eius obelisci acuti. Et Chaldæus תחותוי פריורין דחדדין tehotoi peridin dehadedin sub ipso lapilli acuti. ***Et sternit sibi aurum quasi lutum.*** Id est, vel venas aureas, vel arenam auream, aut lapillos, vel merces aureas ex fractis nauibus, quæ licet duræ sint, vel in pretio habeantur, ei tamen, & leues, & viles tanquam lutum sunt. Veruntamen, quod vertit aurum, est in Hebræo חרוץ haruts, quod tribulum, vel acutum significat. Quare potest etiam transferri, sternet sibi tribulum, aut rem acutam tanquam lutum, vt in eandem sententiam dicatur, qua primum, vt secundo modo à nobis expositum est. Sed Græci, & Chaldæus aurum, sicut vulgatus interpres reddit.

22 ***Feruescere faciet quasi ollam, profundum mare: & ponet quasi cum vnguenta bulliunt.***

23 ***Post eum lucebit semita, æstimabit abyssum quasi senescentem.*** Idest, hac bestia natante, tanto feruet æstu pelagus, vt tanquam vnguentorum olla iuxta ignem ebullire videatur, tantaque spuma fluctuum agitatione cõgitur, vt mare canescere videatur. Vel cum feruescere, & ebullire dicit profundũ, alludit ad eam aquã, quam expellit per canalem, quam habet in capite.

24 ***Non est super terram potestas quæ comparetur ei.*** Concludit, quod multis in fine superioris capitis, & in principio huius proposuerat, non esse vlla ratione cum ceto certandum, sed cedendum esse ei, qui sibi crudelis, & temerarius non fuerit. Quia nulla (ait) est in terra potentia, quæ cum ea possit cõparari. Qua de causa melior hæc mihi videtur expositio, quàm eorum, qui exponunt, Non est imperium eius super terram, sed super mare. Quòd משל masal non modo simile, quod significauit vulgatus interpres vertens, Potestas quæ comparetur ei, sed etiam imperium Hebræis indicat. Probat etiam expositionem nostram id quod sequitur, ***Quia factus est, vt nullum timeret, omne sublime vidit.*** Id est, res omnes, quæ egregiæ, & insignes robore & magnitudine habentur, despicit sub se positas, & se inferiores. Vt causa hoc versu reddatur, cur nullum timeat, ad quod pertinet, quod sequitur. ***Ipse est rex super vniuersos filios superbiæ.*** Id est, res omnes

validas,

validas,& potentes vincit.Græci conuertunt αὐτὸς δὲ βασιλεὺς πάντων ἐν τοῖς ὕδασιν ipse rex omnium,quæ sub aquis sunt.

CAP. XLII.

A Respondens autem Iob Domino, dixit.
2 *Scio quia omnia potes,& nulla te latet cogitatio.*
3 *Quis est iste,qui celat consilium absque scientia?ideo insipienter locutus sum,& quæ vltra modum excederent scientiam meam.*
4 *Audi,& ego loquar:interrogabo te,& ostende mihi.*
5 *Auditu auris audiui te,nunc autem oculus meus videt te.*
6 *Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.*
B 7 *Postquam autem locutus est Dominus verba hæc ad Iob,dixit ad Eliphaz Themanitem,Iratus est furor meus in te,& in duos amicos tuos, quoniam non estis locuti coram me rectum,sicut seruus meus Iob.*
8 *Sumite ergo vobis septem tauros,& septem arietes, & ite ad seruum meum Iob, & offerte holocaustum pro vobis: Iob autem seruus meus orabit pro vobis,& faciem eius suscipiam,vt non vobis imputetur stultitia,neque enim locuti estis ad me recta, sicut seruus meus Iob.*
9 *Abierunt ergo* Eliphaz *Themanites,& Baldad, Suhites, & Sophar Naamathites: & fecerunt sicut locutus fuerat Dominus ad eos,& suscepit* Dominus *faciem Iob.*
C 10 Dominus *quoque conuersus est ad pœnitentiam Iob, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia quæcunque fuerant Iob duplicia.*
11 *Venerunt autem ad eum omnes fratres sui,& vniuersæ sorores suæ, & cuncti, qui nouerant eum prius, & comederunt cum eo panem in domo eius, & mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat* Dominus *super eum. Et dederunt ei vnusquisque ouem vnam,& inaurem auream vnam. Dominus autem benedixit nouissimis Iob magis quam principio eius. Et facta sunt ei quatuordecim millia ouium, & sex milia camelorum, & mille iuga boum, & mille asinæ.*
D 13 *Et fuerunt ei septem filij, & tres filiæ.*
14 *Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen secundæ Cassiam, & nomen tertiæ Cornustibij.*
15 *Non sunt autem inuentæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob in vniuersa terra:*

terra: deditque eis pater suus hæreditatem inter fratres earum.
16 Vixit autem Iob post flagella hæc centum quadraginta annis, & vidit
filios suos, & filios filiorum suorum, vsque ad quartam generationem,
& mortuus est senex, & plenus dierum.

1 Respondens autem Iob Domino dixit.
2 Scio quia omnia potes.

Concedit Iob, quod tam multis ei Deus probauit, Infinitam eius esse potentiam, non quòd ante vllo modo de hac re dubitaret, cũ dicat, scio, sed vt ingenue fateatur, quod subinde fatetur, insipienter se fuisse locutum. neque rectè hanc eius scientiam cum verbis suis insipientibus conuenire. Nam si penitus intelligeretur Dei omnipotentia, ex ea facile concluderetur, valde temerarium esse vel in minima re eum offendere. Ex cognitione enim potentiæ Dei timor eius nascitur, ita vt quo hæc cognitio perfectior sit, eo Dei maior sit timor, qui peccatum expellit, vt ait Ecclesiasticus. Cum quodcunque atque adeo leue peccatum nonnihil tantæ potentiæ, & maiestati detrahat. *Et nulla te latet cogitatio.* Ex eo quòd omnia possit, fit, vt omnia sciat, vel ipsas cogitationes, quibus nihil est in rerũ natura occultius. Tu Domine, qui corda nosti omnium, dicebant apostoli, vt Dei summam amplitudinem declararent. Sed quòd *latet* transfert vulgatus in Hebræo est יבצר ibatser, quod verbum proprie prohibere significat, possumusque explicare vel, Nulla alterius cogitatio tibi interdicetur, id est, nulla te cogitatio latebit, vt noster explicat interpres vel, Nulla tua cogitatio prohibebatur: sed facies quidquid facere cogitaueris, hoc est, nihil facere non potes, vt dicebat Dauid, Consilium autẽ Domini in æternum manet, cogitationes cordis eius in generatione & generationem. Ita intellexerunt locum Septuaginta viri transferentes ἀδυνατεῖ σοι οὐδὲν nihil tibi est impossibile. *Quis est iste qui celat consilium absque scientia?* Possumus interpretari vel consilium Dei vel suum, Dei in hanc sententiam, Quis ille homo tam imprudens est, qui vel in prospera, vel in aduersa fortuna consilium tuum non admiretur, non prædicet, & vehementer laudet, neque vllo modo velit de illo disputare, cum omnia à te sapientissime administrentur. Quæ expositio quibusdã probatur Hebræis.

Ex cognitione potentiæ Dei nascitur timor Dei.
Eccl. 1.
Act. 1.

Sed

Sed Græcis auctoribus placet illa, vt suum cõsilium intelligatur, idest, cùm nulla te lateat cogitatio, quis consiliun suum te celare posse putat? Ita enim traducunt τίς γάρ ἐστιν ὁ κρύπτων σε βουλὴν, φειδόμενος δὲ ῥημάτων καὶ σὲ οἴεται κρύπτειν; quis enim est, qui te celet consilium, verbisque parcens te arbitretur latere? Temerariè tamen auctor Bibliæ Roberti hunc locum exponit. Quis est, qui dicit aliqua fieri in hoc seculo sine consilio Dei? Certè ergo imprudenter id dicebant. Confert enim in Iob culpam grauissimam, dixisse in hoc seculo aliqua sine Dei consilio fieri. Et vt non planè auctor ille temere loqueretur, oportebat eum locum citare, vbi id vel leuiter Iob tetigisset. Sed hic error natus est à quibusdam Hebræis, qui opinati sunt, vt alijs locis diximus, Iob de Dei prouidentia mœrore confectum dubitasse. *Ideo insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam.* Versu sequenti verba ponit, quæ insipienter se effatum esse dicit. Græci verò auctores aliter hunc versum interpretati sunt τίς δὲ ἀναγγελεῖ μοι ἃ οὐκ ᾔδειν μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἃ οὐκ ἐπιστάμην; quis nunciauit mihi, quæ non noueram magna, & mirabilia, quæ nesciebam? Id est, ex hoc intelligo te nihil latere, quod res tantas tamque mirabiles, quas ego prorsus ignorabam, mihi nunciasti. Quare aptè sententia cohæret, verba verbis Hebræis facilè cõparari possunt, nisi illud, Quis nunciauit mihi, quod in prima persona in Hebræo est, vt trãstulit vulgatus interpres. *locutus sum.*

4 *Audi, & ego loquar. interrogabo te, & responde mihi.*

Hæc illa duo verba sunt, vt capite trigesimo nono dixi, quæ insipienter locutus est capite decimo tertio, cum Deo disputare desiderans. Quæ pro tantæ maiestatis, & potentiæ dignitate minimè sunt. Quod si in tam inculpata vita eximiaque virtute, cùm in tanta rerum difficultate, & angustijs tam admirabile patiẽtiæ inuictæ suæ specimen dedisset, in his leuibus delictis Deus offensus non dissimulauit, sed tam acriter tantoque verborum pondere ea increpauit: quid nobis miseris futurum putamus? cum tanta quotidie flagitia suscipiamus? Sanè ex hoc facilè cognoscemus, quàm verum illud sit quod Christus apud Matthæum dicit. Dico vobis, quod omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.

Qualem Deus rationem delictorum exigat.

Matth. 12.

5 *Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te,*

Id est, multa de te de tuaque potentia, & sapientia audieram. Sed nunc cum te præsentem videam, longè magis sum præsentia tua commotus.

6 Idcircò

Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.

Vehementer enim Dei præsentia terret, & in peccatorum memoriam reuocat, ſicut nimia lux vel maculas leuiſsimas patefacit, Ita etiam Eſaias vehementer præſentia Dei perterrefactus dixit, Væ mihi quia tacui, quia vir pollutis labijs ego ſum, & regem Dominum exercituum vidi oculis meis. Eſt autem vna ſaluberrima peccati medicina pœnitentia. In explicatione huius, & ſuperioris verſus Auctor Bibliorum Roberti in eadem quam narrauimus ſalebra hæret. *Eſai. 6.* Dei præſentiæ terror.

7 *Poſtquam autem locutus eſt Dominus uerba hæc ad Iob, dixit ad Eliphaz Themanitem, Iratus eſt furor meus in te, & in duos amicos tuos, quoniam non eſtis locuti coram me rectum ſicut ſeruus meus Iob.*

Capite quarto huius libri explicuimus in quo errore Iob amici in orationibus ſuis verſati fuerint, cuius erroris exemplum in multis huius libri locis oſtendimus. Iob autem recte ſemper ſenſiſſe diximus, tantum duobus parum modeſtis verbis vſum eſſe.

8 *Sumite ergo uobis ſeptem tauros, & ſeptem arietes, & ite ad ſeruum meum Iob, & offerte holocauſtum pro uobis.*

Magnam Deus ex iniurijs factis ſuis accipit offenſionem, & ob eam rem ſe holocauſtis placare præcipit. Prius tamen ire ad ſeruum ſuum: non enim ante placatur ipſe quam placetur proximus, Hoc enim Chriſtus dat apud Matthæum offerendi holocauſti præceptum: Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te; Relinque ibi munus tuum ante altare: & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Prius oportet reconciliari proximo quam Deum placare. *Matth. 5.*

Iob autem ſeruus meus orabit pro uobis, & faciem eius ſuſcipiam ut non uobis imputetur ſtultitia.

Id eſt, ipſe orabit pro vobis, & ego preces eius audiam, ignoſcens vobis ſtultitiam veſtram, ſic vt debitas à vobis pœnas non repetam. Maximam enim apud Deum, opinor, habere vim preces eius qui Deum obſecrat pro eis à quibus offenſus eſt. Nam ex ipſo facto vehementer Dei miſericordia commouetur. Etenim ſi hominis animus, cum iniuriam acceperit ita mitigatus eſt, vt non modo non quærat vlciſci, ſed etiam damnum ab hoſte repellere, & Dei veniam ei impetrare ſtudeat, quo magis Deus, qui infinitis partibus clementior eſt, ei debet placari, & peccati veniam præſtare. Quare ipſe Deus ſimile Abimelech dedit conſilium, Nunc ergo redde viro ſuo vxorem, & orabit pro te, quia propheta eſt, & viues. Dicit etiam pater Auguſtinus, quod beatus Stephanus pre- Deus vehementer placatur precibus eius qui pro ſuo precatur hoſte. *Geneſ. 20.*

 cibus

cibus suis sanctissimum Paulum hostem aliquando suum ecclesiæ impetrauit. Quod est ad hanc probandam doctrinam mirabile testimonium. *Neque enim locuti estis ad me recta, sicut seruus meus Iob.*

9 *Abierunt ergo Eliphaz Themanites, & Baldad Suhites, & Sophar Naamathites: & fecerunt sicut locutus fuerat Dominus ad eos, & suscepit Dominus faciem Iob.*

Id est, ipsum audiuit precantem pro amicis suis.

10 *Dominus quoque conuersus est ad pœnitentiam Iob.*

Psal.43. Cum damna Deus, & detrimenta infert, auersus esse dicitur in diuina scriptura, vt dicebat Dauid, Quare faciem tuam auertis, & obliuisceris inopiæ nostræ? Contra vero cum resarcit incommoda, conuersus appellatur. Sicut ait Zacharias, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Conuersus igitur *Deus est ad pœnitentiam Iob.* Quod tãtis eum malis liberauit, & bonis multis auxit. In eandem rationem ad verbum est in Hebræo, Dominus conuertit captiuitatem Iob. Captiuitatem nominat magnas illas, in quas venerat calamitates. Qua etiam ratione dicendi vsus est Dauid,

Zach.1.

Psal.125. Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro Græci phrasim hanc explicarunt vertentes ηὔξησε κύριος τὸν Ἰώβ. Dominus auxit Iob. *Cum oraret ille pro amicis suis.* Concisa locutio, subaudiendum est, suscepit faciem eius, vel audiuit eum, vt explicãt Græci εὐξαμένου δ' αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν φίλων αὐτοῦ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν precante vero ipso pro amicis suis, ignouit peccatum eis.

11 *Et addidit Dominus ad omnia quæcunque fuerant Iob duplicia, venerunt autem ad eum omnes fratres sui, & vniuersæ sorores suæ, & cuncti, qui nouerant eum prius, & comederunt cum eo panem in domo eius & mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo, quod intulerat Dominus super eum. Et dederunt ei vnusquisque ouem vnam, & inaurem auream vnam.*

Iob restitutio refert resurrectionẽ Christi. Sicut calamitas Iob referebat indignam cędem, & passionẽ Christi; Ita eius restitutio resurrectionem Christi retulisse videtur. Sicut enim amici Iob à quibus non modo desertus, sed etiam vexatus fuit de restitutione eius gratulati sunt. Ita de resurrectione Christi lætati sunt apostoli veri eius amici, qui illum non tantum deseruerunt, verumetiam aliquis dolore affecis, eum se nouisse negans.

12 *Dominus autem benedixit nouissimis Iob magis quam principio eius. Et facta sunt ei quatuordecim millia ouium, & sex millia camellorum, & mil-*

& mille iuga boum; & mille asinæ;
13 *Et fuerunt ei septem filij & tres filiæ, & uocauit nomen unius Diem,*
& nomen secundæ Cassiam, & nomen tertiæ Cornustibij.

Ex qua historia intelligitur, Patientiam non tantum damna resarcire, sed etiam multa bona, & commoda parere. Verbum enim Dei, id est, lex eius fructum affert in patientia, vt Christus apud Lucam docet, Et hæ corporis diuitiæ modo narrantur, vt ex illis animi diuitias, quæ narrari non possunt intelligamus; quas Iob tam admirabili patientia sua consecutus est. Id enim quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modū in sublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis, scribit Paulus Corinthijs. Non male etiam quidam Latinus interpres ex hoc loco colligi dicit filiorum Iob vita defunctorum animas viuere. Nam cum dixisset addidit Dominus, Omnia quæcunque fuerant Iob, duplicia, totidem tantum liberos quot habuerat antea post calamitatem suscepisse subiūgit, vt intelligantur filij demortui in filiorum etiam, quos habuit postea numero esse ponendi. Nomina vero filiarum Latine reddita sunt, nam in Hebræo nomina ponuntur, quæ Diem Cassiam, & Cornustibij significant, quæ licet non temere, sed magno forte consilio ab eo imposita fuerint; exploratum tamen non est vtrum, id consilij, vel ex restitutione, & fœlicitate sua, vel ex earum pulchritudine susceperit; nam vehementer earum pulcritudinem amplificat, qui historiam scripsit dicens.

Patientia dāna resarcit & commoda parit.

Luc. 8.

2. Cor. 4.

Liberos Iob vita defunctos viuere.

15 *Non sunt inuentæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob in uniuersa terra:*
dedítque eis pater suus hæreditatem inter fratres earum.
16 *Vixit autem Iob post flagella hæc centum quadraginta annis, & uidit*
filios suos, & filios filiorum suorum usque ad quartam generationem, &
mortuus est senex, & plenus dierum.

Disputant etiam nonnulli interpretes quandiu in graui sua calamitate Iob versatus fuerit, de quo nihil pro certo affirmari potest, cum nullum huius rei apertum testimonium in scriptura extet. Origenes autem non leuis auctoritatis vir asserit minime annum integrum his miserijs Iob fuisse conflictatum, quod cum ex humana imbecillitate, tum ex summa Dei bonitate probat fieri non posse, vt Deus æquo animo pateretur, hominem tam charum amicum suum diu tam acerba tempestate iactari. Huc accedit, quod ipse dicat Iob, Habui menses vacuos, & noctes laboriosas numeraui mihi. Annum vel annos etiam dixisset, si annum aut annos iacuisset afflictus. In quibusdam exemplis Græcæ editionis est, post flagella vixisse centum Septuaginta annos. Sed cum in Bi-

blia Regia, & Complutensi, sit idem annorum numerus, qui in Hebræo & in vulgato, non mysterium, sed error librarij, vt in proœmio recitauimus ex sententia patris Augustini existimandus est.

L A V S D E O.

Patien-

INDEX RERVM

QVÆ HIS COMMENTARIIS CONTINENTVR.

Fiducia

R

S

Secu-

5

Errata quæ in quædam exemplaria irrepserunt sic corrige.

Fol. 19. lin. 6. vxor, lege vror. 38.34. capite minante, l. capiti. 54. 21. quatis, l. æquatis. 58.37. solitudine, l. solitudines. 59. 39. sapientia, l. sapientiæ, ibid 40. esse, l. esset. 64.28. esset, l. esse. 77. 32. esse, l. esset. 88. 14. perstinges, l. perstingas. 90. 8. illo, l. illum. 93. 29. spes, l. pes. ibid. 33. non, l. nos. 101. 13. apparere, l. appareret. ead. 18. ite, l. est. 104. 14 saluis, l. salius. 127. 19. communionem, l. communio. 142. 25. expensum, l. expansum. 168. 29. inuitum, l. inultum. 170. 15. auferes, l. aufers. 172. 3. quo, l. quod. 186. 17. pendere, l. penderet. 188 28. bonum, l. hominum. 190. 31, exprobasti, l. exprobrasti. 192. 35. in erogando, l. interrogando. 196. 9. rationem, l. ratio. 236 2. vendicare, l. venditare. 238. 12. Bonus homo de bono thesauro profert mala, l. Bonus homo de bono thesauro profert bona malus homo de malo thesauro profert mala. 240. 23. quod, l. quid. 289 24 absolescet, l. obsolescet. 299. 5. a fine, quærar, l. quæraт. 321. 33 illo l. illi. 331. 13. est, l. &. 333. 30. ita vt nonnunquam, illud vt, expungatur. 336 28. sequenti, l. sequenti. 340. 3. inimicijs, l. inimicos. 342. 21. habete, l. habeto. 346 25. hærebat, l. non hærebat. 349. 37. perier, l. peribit. 369 4. fortis, l. fortius. ead. 37. leniebant, l. liniebant. 377. 8. fueris, l. fuerit. 378. 14. sentia, l. sententia. 384. 33 auxilij, l. auxilijs. 386. 24 sui aquis, l. sub aquis. ead. 25. timebunt, l. timebant. 393. 32. non spini noqui ne scelera fecissem, l. me scelera fecisse. ead. 35. declarat, l. declarant. 395. 15. rapuisti, l. rapuistis. 399. 33. manu, l. manus. 402. 39 peregrinante, l. peregrinantes. 422. 30. e vilissimis, l. a vilissimus. 426. 23. nulla, l. nullam. 428 4. rapitus, l. raptus. ead. 26. agri, l. ægri 436. 19. cunctus, l. cunctos. 441. 16. nam canna brachij quod cannæ, l. nam canna brachij est os brachij, quod cannæ &c. 443. 9. Auarus, l. Auaritia ibidem. 33. ipso, l. ipsos. 445. 28. est, l. estis. 447. 8. sua, l. sui. ibid. 17 has, l. hos. 463. 2. instruxit, l. instruit. 448. 30. emendetur, l. emendentur. ibid 38 vocantur, l. vocatur. 497. 14. fine, l. fit. ibid. 39 secunda pars, l. secundam partem 499. in vlt. lin. expoutio, l. expositio. 503 38. Malis, l. Malos 510. 31. potebis, l. potabis. ibid. 33 in certa, l. incerta. ibid. 39. Euertentur, l. Euertetur 518. 32. indiam, l. iudicicum. 520. 38. Hæreci, l. Græci. 528. 24. nubi, l. nube. 533 35. reueretia, l. reuerentia. ibid. 8. vniuersum, l. vniuersam 540. 41. amans, l. amant. 542. 18. pror, l. prorsus. 543. 1. sciebat, l. sciebas. ead. sciebat, l. sciebat. 558. 4. dicta sunt, l. sua.

Reliqua errata, vel quod essent parui momenti, & ea facile prudens lector pro sua prudentia ac sagacitate emendare posset, vel etiam quod tempus non suppeteret omnes colligendi, cum typographi finem properarent imponere impressioni ante festa Paschalia, omittere coacti fuimus. Et quamuis hæc commentaria non ita correcta prodeant vt voluissemus, cum vnus tantum correctioni præfuerit, & is alijs distentus occupationibus, ita ut ne vix semel aliquando folium percurrere potuerit; correctiora tamen emittuntur in lucem prioribus olim in Hispania editis, quæ aliqua etiam ex parte in causa fuere, quominus hæc correctiora prodeant, cum non vacauerit ea corrigere antequam prælo darentur.

REGESTVM

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo.

Omnes sunt quaterniones, præter † Oo quæ sunt terniones.

ROMAE,

Apud Franciscum Zannettum. M. D. XCI.

SVPERIORVM PERMISSV